CORINT ISTORIE

DIANA PRESTON

ANTONIU ȘI CLEOPATRA

ADEVĂRUL DIN SPATELE CELEI MAI FRUMOASE
POVEȘTI DE DRAGOSTE DIN LUMEA ANTICĂ

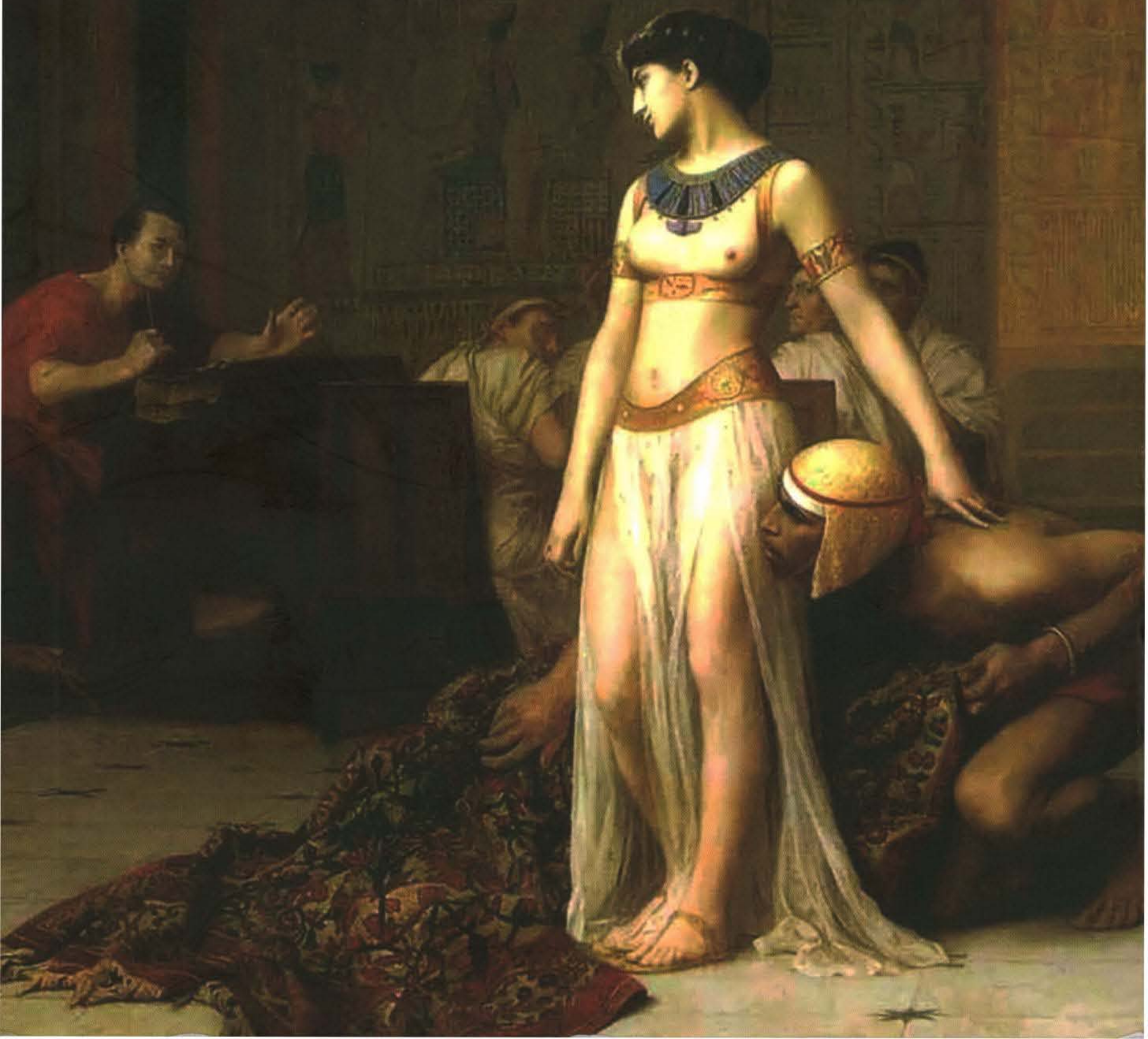

DIANA PRESTON

ANTONIU ŞI CLEOPATRA

ADEVĂRUL DIN SPATELE CELEI MAI FRUMOASE POVEŞTI DE DRAGOSTE DIN LUMEA ANTICĂ

Coordonatorul volumului
DORU DUMITRESCU

DIANA PRESTON

ANTONIU ŞI CLEOPATRA

ADEVĂRUL DIN SPATELE CELEI MAI FRUMOASE POVEŞTI DE DRAGOSTE DIN LUMEA ANTICĂ

Traducere din limba engleză şi note de Mirela Popescu
Prefaţă de Zoe Petre

CORINT
ISTORIE

DIANA PRESTON este un istoric, o scriitoare și o realizatoare de emisiuni de radio, care locuiește la Londra. Printre cele mai recente cărți ale sale se numără: *Wilful Murder: The Sinking of the Lusitania* (ecranizată de BBC TV), *Before the Fall-Out* (propusă pentru Premiul Samuel Johnson) și *A Teardrop on the Cheek of Time*. Ea scrie împreună cu soțul ei, istoricul Michael Preston.

Redactare: Iris Manuela Gâtlan-Anghel, Alina Sârbu, Nicolae Bădașcu
Tehnoredactare computerizată: Mihaela Ciufu
Design copertă: Dan Mihalache
Ilustrație copertă: *Cleopatra și Cezar*, tablou de Jean-Léon Gérôme.

DIANA PRESTON
Cleopatra and Antony: The True Story of the Ancient World's Greatest Love Affair
© Preston Writing Partnership 2008

Toate drepturile asupra ediției în limba română aparțin
GRUPULUI EDITORIAL CORINT.

ISBN 978-606-8623-48-1

PRESTON, DIANA

Antoniu și Cleopatra : adevărul din spatele celei mai frumoase povești de dragoste din lumea antică / Diana Preston;
trad. și note: Mirela Popescu;
pref.: Zoe Petre. - București: Corint Books, 2015
Bibliogr.
Index
Glosar
ISBN 978-606-8623-48-1

I. Popescu, Mirela (trad.)
II. Petre, Zoe (pref.)

94(32)"-00" Cleopatra
94(37)"-00" Antonius, M.

În memoria lui Henry și a lui Lily

Prefață

Cartea pe care cititorul o are azi în față nu este doar o relatare alertă și sensibilă a unei mari iubiri, ci o evocare captivantă a pasiunilor care au dominat câteva personaje ilustre ale sfârșitului Republicii Romane – Cezar, Pompei, Marc Antoniu și mai ales regina Egiptului, Cleopatra. Într-un cumul de sentimente dintre cele mai puternice, toți actorii acestei drame sunt stăpâniți în egală măsură de rațiunea rece, nu o dată cinică, oricum necruțătoare, a politicului exacerbat și de un ocean de pasiuni însumate într-o mare iubire.

Marele merit al cărții este, desigur, acela de a regândi istoria crizei și sfârșitului republicii, de la Primul Triumvirat la triumful final al lui Octavian, prin prisma unor biografii care se întâlnesc și se înfruntă, ceea ce îi redă culorile violente și interesul pasionant pe care orice carte de istorie cu adevărat bună trebuie să-l suscite. Mai mult însă, printr-o inversare semnificativă a termenilor tradiționali, autoarea ne invită să reflectăm la destinul reginei Cleopatra ca personaj central al acestor evenimente. Fără să fie cu totul inedită în ansamblul producției literare și istorice referitoare la șirul de războaie civile care au marcat tranziția de la republică la imperiu, această alegere – consonantă și cu perspectivele înnoitoare ale unei istorii la feminin, dar și, lucru esențial, cu realitatea istorică a perioadei evocate – devine o istorie, nu a lui Antoniu și a Cleopatrei, cum voia încă Shakespeare, ci a Cleopatrei și a lui Antoniu: o lectură modernă și incitantă a faptelor, care arată clar că, în cariera lui Marc Antoniu, poate și mai mult decât în cea a lui Cezar, Cleopatra e departe de a fi un *deuteragonist*. Regina Cleopatra a Egiptului nu a fost niciodată o mică

și iscusită închinătoare la pisicile sacre, cum o descrie Bernard Shaw, și nicio Elizabeth Taylor *avant la lettre* a Antichității, o mult prea feminină și exotică amantă, cum ne-o înfățișează filmele pe ecran panoramic. Cu atât mai puțin a fost demonul seducător pe care istoricii romani ni-l dezvăluie drept cauză a tuturor relelor.

Izvoarele scrise sunt abundente, dar greu de acceptat, din pricina caracterului de propagandă politică al atestărilor contemporane cu războiul între Octavian și Marc Antoniu. Plutarh, Dio Cassius și Appian urmează propaganda oficială din anii 30 î.Hr. de la Roma, care îl înfățișa pe Antoniu orbit de vraja magicienei din Egipt. Efortul lui Octavian de a înfățișa acest ultim episod al războaielor civile drept un război între Roma și Egipt, mai mult, între Occidentul fidel unei tradiții romane generice și Orientul corupător și corupt, un război „banal" pentru Roma și imperiul acesteia, încheiat cu un triumf și cu anexarea unor noi teritorii, este dovada unei ingenioase campanii de propagandă politică, nu o probă a exotismului Cleopatrei. În testamentul său politic, primul împărat al Romei avea să consemneze, sec, doar că a adăugat Egiptul la teritoriile imperiului. El, care exercitase vreme de zece ani magistratura excepțională de triumvir *ad rem publicam restituendam*, „pentru refacerea statului roman", nu putea să apară în ochii contemporanilor ca învingător într-un război fratricid. Iată de ce la Roma se acumulau zvonurile și dovezile, mai mult sau mai puțin adevărate, ale exotismului incarnat de Egipt, care travestea lupta crâncenă pentru supremație de la Roma într-o nobilă bătălie contra alterității barbare. Cum avea să scrie Horațiu a doua zi după victoria lui Octavian: „regina pregătea nebunească distrugere a Capitoliului și funeraliile imperiului însuși", (*Capitolio/ regina dementis ruinas/ funus et imperio parabat*).

În elanul anticolonialist al unor lucrări recente, cum este, de exemplu, cartea publicată în 2009 de Sally-Ann Ashton, *Cleopatra and Egypt*, pornind de la faptul că regina vorbea egipteana, se încearcă – fără prea mare succes, dar intenția este semnificativă – să se sugereze că ea ar fi fost *Black and Beautiful* („neagră și frumoasă"),

sau măcar mulatră, și că ar fi vrut „să fie văzută ca egipteană, neglijând moștenirea greacă în favoarea tradiției locale egiptene". Această aserțiune poate fi acceptată doar în sensul în care, obligată să lupte împotriva unei perpetue amenințări din partea competitorilor ei pentru tronul Egiptului lagid, competitori în fruntea cărora se afla sora sa Arsinoe, Cleopatra are inteligența de a se adresa, în termenii culturii elene, elitei dominante din Alexandria și, în termenii unei propagande de tradiție egipteană, supușilor ei majoritari și adesea uitați de predecesori.

Iată cum evocă Plutarh singularitatea și caracterul excepțional al competențelor lingvistice multiple ale reginei: în biografia pe care i-o consacră lui Marc Antoniu, 27.3 și urm.: „Avea o dulceață în modulațiile vocii, iar limba ei, ca un instrument cu numeroase corzi, putea să treacă fără ezitare de la un idiom la altul după voia ei, așa încât în discuțiile pe care le purta cu feluriți barbari rareori avea nevoie de interpret, ci, dimpotrivă, le răspundea cel mai adesea singură și fără vreun ajutor, fie că erau etiopieni, troglodiți, evrei, arabi, sirieni, mezi sau parți. Mai mult, se spunea că știa felul de a vorbi al multor altor neamuri, cu toate că, înaintea ei, regii Egiptului nu se străduiseră niciodată să învețe limba locului și unii dintre ei uitaseră chiar dialectul macedonean."

Plutarh are dreptate să evoce această excepțională disponibilitate a reginei ca pe o formă de seducție – nu erotică, ci politică. În intenția ei de restaurare a autonomiei și importanței Egiptului în lumea Mediteranei orientale, Cleopatra folosește cu abilitate toate armele, de la cultul regal la legăturile amoroase cu generalii romani biruitori. Principalul instrument în acest sens este identificarea sistematică a reginei cu zeița Isis, atât în emisiunile monetare care o înfățișează ca „noua zeiță", cu atributele tradiționale ale acesteia, cât și în cultul regal care îi este dedicat.

La Roma, propaganda lui Octavian o înfățișa sistematic pe Cleopatra ca plănuind un antiimperiu, o monarhie universală de tip elenistic, dar studiul obiectiv al acțiunilor ei se opune acestei exagerări, sugerând că principala preocupare a reginei a fost mereu cea

de a restaura importanța Egiptului în lumea Mediteranei orientale, pentru a-și asigura pe această cale nu doar puterea, ci și succesiunea, pe care o rezerva fiului ei și al lui C. Iulius Cezar, Cesarion.

În condițiile în care Mediterana devenise *Mare Nostrum*, un lac roman, regina știa prea bine că nu poate să-și realizeze planul decât luând partea unuia dintre competitorii romani pentru putere în dauna celuilalt. Cândva, nu avusese de ales și devenise aliata lui Cezar contra lui Pompei; nici acum nu avea de ales, căci Octavian, fiul adoptiv și urmașul lui Cezar, nu ar fi ezitat să elimine un concurent de calibrul unui fiu natural al dictatorului asasinat.

Când Antoniu – independent de propaganda Cleopatrei – sosește la Efes ca încarnare a zeului Dionysos, reluând un model inaugurat de Alexandru cel Mare, care revenise din India ca *neos Dionysos*, Cleopatra înțelege imediat că doar Antoniu îi poate fi util și îl cooptează în proiectul ei. Poate și reciproca e la fel de valabilă, căci Antoniu pozează nu în cuceritor, ci în filoelen, bătând monede care vehiculează o simbolistică din tradiția lui Alexandru cel Mare. Pe scurt, în limbajul cultelor sincretice, Cleopatra se arată drept Afrodita-Isis, *paredra* lui Antoniu-Bacchus. E de amintit poate că Afrodita era numele grec al zeiței Venus, din care ginta Iulia îndeobște, și Cezar în special, pretindeau că descind prin Ascanius-Iulus, fiul eroului troian Aeneas. Iar când Octavian a întreprins primele demersuri de divinizare a părintelui său, statutul său de *Divi filius*, „fiul zeului însuși", devine corolarul acestei retorici a mitului ca instrument politic.

Rezultă convingător din modul în care Diana Preston ne-o înfățișează pe regină că pasiunile pe care ea le-a suscitat au avut mereu puterea drept componentă esențială. Că e vorba de puterea materială, de aurul, pietrele prețioase, veșmintele somptuoase și de disponibilitatea aparent infinită a Cleopatrei de a le dărui sau de a le distruge deliberat, tocmai ca semn al nesfârșitei bogății pe care o putea oferi cui îi era prieten, sau de subtila și inteligenta ei capacitate de a construi relații cu persoane sau cu state întregi; în fine, dar nu în ultimul rând, de autoritatea de necontestat pe

care încă de foarte tânără a știut să o dobândească și să o exercite: orice am examina, este clar că farmecul incontestabil al reginei s-a situat mereu în punctul în care, cum știau s-o spună prea bine vechile mituri, Afrodita devenea amanta zeului Ares.

În carte, aura irezistibilă a pasiunii nu poate fi trecută cu vederea, dar evocarea este măsurată și situată mereu într-un context istoric mai larg. Poate că un demers mai analitic ar fi găsit răgazul unei discuții referitoare la modul în care, în epocă, putea fi trăită sau recepționată o legătură de o asemenea durată, fiindcă, măcar de la contribuțiile lui Michel Foucault[1], suntem tot mai atenți la specificitatea istorică a pasiunilor și sentimentelor. Or, într-o lume în care iubirile erau, prin excelență, pasiuni efemere și fragile, legăturile îndelungate, mai ales heterosexuale, nu aparțineau categoriei erosului, ci, mai degrabă, celei a căsătoriei tradiționale: faimosul jurământ al soției romane exemplare, *ubi tu Gaius ego Gaia* („unde vei fi tu, Gaius, voi fi și eu, Gaia") sau povestirile despre morțile edificatoare ale văduvelor neconsolate ar putea fi evocate fără efort în cazul celor două legături dominante din existența Cleopatrei. Să ne gândim doar că această mult hulită „curtezană a Orientului" a avut trei copii cu amanții ei și s-a îngrijit cu tenacitate să le asigure un statut regal, ceea ce, la Roma, a întețit ura și teama față de acțiunile ei.

Autoarea acestei agreabile cărți s-a specializat în timpul studiilor la Oxford în istorie modernă și a lucrat mai multă vreme ca jurnalist independent, colaborând la publicații de vârf, britanice și americane, precum și la posturi de televiziune – BBC sau Canadian Broadcasting Corporation. S-a decis apoi să se consacre literaturii de caracter istoric, publicând, începând din 1995, un număr important de volume de mare succes, despre corsari și exploratori, despre Lusitania și Marie Curie. Volumul de față este primul cu subiect antic și poate de aceea o lectură mai severă, ca să nu spun pedantă, îi poate sugera câteva corecții.

[1] M. Foucault, *Istoria sexualității*, I (1976), Editura Univers, București, 2005.

Despre Ptolemeu, aflăm că era „un văr îndepărtat al lui Alexandru, care îndeplinea şi funcţia de degustător la curtea sa, şi a reuşit să pună mâna pe Egipt". Adevărul este că Ptolemaios al lui Lagos era un nobil macedonean purtând titlul aulic de „rudă a regelui"; era un general faimos, iar funcţia de degustător era, desigur, tot un titlu onorific, cum era paharnicul la curţile voievozilor. Ptolemaios se numără printre generalii cărora Alexandru, pe patul de moarte, le-a încredinţat imperiul său, *diadohii*, şi alege să conducă satrapia Egiptului, al cărui *basileus* avea apoi să se proclame.

Nu putem deosebi un nume adevărat şi un altul mai puţin adevărat al lui Octavian; născut Gaius Octavius, el este apoi adoptat de Cezar şi *trebuie* să-şi schimbe numele, ca în cazul oricărei adopţii, aşa devine C. Iuliu Cezar Octavian. Iar scrisoarea Atiei care îi vestea moartea lui Cezar a ajuns la Apollonia, ce-i drept, doar că oraşul nu se afla în Macedonia, ci în Illyricum.

Acestea sunt însă detalii care nu impietează asupra esenţei. Figura ultimei regine a Egiptului antic şi, în efigie, cea a marilor generali care au schimbat soarta lumii se bucură în aceste pagini de o tratare elegantă şi atrăgătoare. La sfârşitul lecturii, aş pune totuşi o ultimă întrebare, care nu este de erudiţie, ci, poate, de psihologie istorică. Cleopatra vorbea şapte limbi, ne spune Plutarh; însă latina nu pare să se fi numărat printre acestea. Desigur, orice aristocrat roman era bilingv, iar Cezar – superlativ astfel, aşa că amanţii vor fi comunicat fără dificultate în greacă. Totuşi, să ai un asemenea har al idiomurilor străine şi să nu înveţi tocmai limba amanţilor tăi, taţii copiilor tăi – şi stăpânitorii lumii?

ZOE PETRE

Mulţumiri

Am scris această carte împreună cu soţul meu, Michael.

Aş vrea să le mulţumesc celor de la London Library, British Library, Bodleian Library şi British Museum din Marea Britanie pentru ajutorul extraordinar pe care ni l-au acordat. Aş vrea, de asemenea, să-i mulţumesc, doctorului Martin Weaver pentru că şi-a folosit experienţa sa în domeniul arheologic al reconstrucţiei faciale pentru a ne ajuta să creăm o imagine a Cleopatrei din care deducem că regina Egiptului nu arăta aşa cum ne închipuisem. Îi sunt recunoscătoare lui Ibrahim Ahmed Metwalli de la Muzeul Naţional de Istorie Maritimă din Egipt pentru informaţiile pe care ni le-a oferit referitoare la excavările marine efectuate recent în portul din Alexandria şi la modul în care ele lămuresc cum arăta domeniul regal din acest oraş în perioada Cleopatrei. Adresez, de asemenea, mulţumirile mele personalului Bibliotecii din Alexandria, în special lui Badrya Serry, directorul Muzeului de Antichităţi al Bibliotecii, şi lui Darin Hassan, pentru informaţiile referitoare la biblioteca originară din Alexandria şi la locul unde s-a aflat cândva. Personalul Muzeului Naţional din Alexandria ne-a arătat artefacte recuperate din portul din Alexandria. Cercetările noastre din Egipt n-ar fi fost nici pe jumătate atât de plăcute fără sfaturile inestimabile ale ghidului nostru, Mohamed Younis, şi fără ajutorul celor de la Voyages Jules Verne, care ne-au permis, asemenea Cleopatrei şi lui Cezar, să navigăm pe Nil şi să vizităm Alexandria şi templele Egiptului de Sus.

Aş vrea să le mulţumesc prietenilor care ne-au oferit ajutorul lor necondiţionat, citindu-ne textul necizelat, aflat încă în fază de lucru — Kim Lewison, Neil Munro, Edmund Griffiths, St John şi Krystyna Brown.

Mulţumirile mele călduroase se îndreaptă, de asemenea, şi spre Marianne Velmans, Michèle David şi spre întreaga echipă de la Transworld Publishers, dar şi spre agenţii mei literari, Bill Hamilton de la A.M. Heath and Co. din Londra şi Michael Carlisle de la Inkwell Management din New York.

Prolog

„Au deschis uşile şi au găsit-o pe Cleopatra moartă, întinsă pe un pat de aur şi gătită ca o regină. Din cele două femei, cea numită Eiras îşi dădea sufletul la picioarele ei, iar cealaltă, Charmion, se clătina ameţită şi încerca să aşeze coroana pe capul Cleopatrei. Unul dintre oameni se răsti mânios: «Frumos e asta, Charmion?»; «Tare frumos, răspunse ea; aşa se cade strănepoatei atâtor regi.»"[1]

Aşa descria istoricul antic Plutarh tabloul morţii reginei Egiptului, Cleopatra, care şi-a găsit sfârşitul la treizeci şi nouă de ani într-o zi înăbuşitoare de august a anului 30 î.Hr. Deoarece ajunsese prizoniera lui Octavian, viitorul împărat Augustus, Cleopatra şi-a luat, triumfătoare, destinul în propriile mâini. A preferat să se lase muşcată de un şarpe veninos decât să fie târâtă în lanţuri prin toată Roma ca o pradă de război, spre fala cuceritorului ei. Cu câteva zile în urmă, Marc Antoniu, care fusese iubitul ei vreme de unsprezece ani, i se stinsese în braţe, în urma rănii pe care şi-o provocase, încercând să-şi ia viaţa. Cleopatra şi slujnicele ei l-au transportat cu greutate spre mormântul-fortăreaţă unde se refugiaseră din

[1] Plutarh, *Vieţile paralele ale oamenilor iluştri*, „Viaţa lui Antoniu", traducere din limba greacă de M. Jakotă, Fundaţia pentru literatură şi artă „Regele Carol II", Bucureşti, 1938. Toate citatele din lucrarea amintită aparţin acestei ediţii, iar în continuare vom cita, aşa cum face şi autoarea, doar numele părţii acestei lucrări din care provine citatul (spre exemplu, *Viaţa lui Iuliu Cezar* etc.), spre uşurarea lecturii (n. red.).

faţa armatelor lui Octavian care străbăteau victorioase străzile largi, umbrite de colonade, ale capitalei Egiptului, Alexandria.

Aşa a sfârşit cel mai cunoscut cuplu al lumii antice, un cuplu atât de renumit şi astăzi, încât, în 2007, de ziua Sfântului Valentin, atunci când un muzeu din Newcastle a expus publicului larg o monedă cu efigiile celor doi îndrăgostiţi, a provocat dezbateri aprinse nu doar în ziarele de specialitate, ci şi la radio, la televizor şi în tabloide. Într-unul dintre aceste tabloide, regina Egiptului era înfăţişată ca „o zgripţuroaică urâtă şi rea", iar la radio a fost comparată cu Barbara Streissand. Într-un alt ziar s-a scris că îndrăgostiţii din Antichitate ar fi semănat cu vicepremierul lui Tony Blair, John Prescott, şi cu secretara acestuia, Margaret Beckett, ale căror fizionomii au constituit la vremea respectivă subiectul multor dispute.[1]

De ce Antoniu şi Cleopatra dăinuie şi astăzi în amintirea oamenilor? Pe de o parte, pentru că, la fel ca Marilyn Monroe, prinţesa Diana, John F. Kennedy,lordul Nelson[2] sau Jimi Hendrix, au murit în culmea gloriei. Ca în celelalte cazuri, Antoniu şi Cleopatra au avut parte de o moarte bruscă şi violentă, alimentând – ca şi în alte situaţii – teoria conspiraţiei.

Aceasta este doar o parte a poveştii. Cleopatra a fost, poate, una dintre cele mai mari regine ale istoriei antice – ultima dintre descendenţii dinastiei macedonene care a guvernat Egiptul

[1] Comentarii preluate din emisiunea *Today* a postului de radio BBC Radio 4 din data de 14 februarie 2007 (aici şi în continuare, toate notele neatribuite aparţin autorului).

[2] Publicaţia *The Times* a făcut, în anul 1801, o comparaţie între Antoniu şi lordul Nelson, accentuând faptul că amândoi au fost răvăşiţi de pasiunea pentru o femeie – Cleopatra, în cazul lui Antoniu, şi Emma Hamilton, în cazul lordului Nelson: „Eroii şi cuceritorii ajung şi ei să fie îngenuncheaţi – scria publicaţia britanică. Marc Antoniu a pornit pe urmele Cleopatrei, pe Nil, când ar fi trebuit să se lupte cu Octavian. Şi-a jertfit, astfel, puterea şi laurii victoriei ca să străbată râul Cydnus, alături de Cleopatra, ca Venus de frumoasă şi gătită."

de la moartea lui Alexandru cel Mare. O femeie emancipată într-o lume a bărbaţilor, care a reuşit să-i seducă pe doi dintre cei mai puternici conducători din acele vremuri. Primul a fost Iuliu Cezar, cu treizeci şi unu de ani mai mare decât ea, de care s-a îndrăgostit atunci când acesta a ajuns în Alexandria, mergând pe urmele duşmanului său, Pompei. Cezar i-a redat tronul Cleopatrei, zăbovind apoi în Egipt ca să se plimbe pe Nil alături de tânăra sa amantă, pe care o lăsase însărcinată. (Istoricii numesc această călătorie „peregrinarea regală"[1].) Deşi era căsătorit de treisprezece ani, Cezar a invitat-o pe Cleopatra să-l însoţească, împreună cu fiul lor, la Roma, spre marea nemulţumire a clasei politice. Mai mult decât atât, Cezar i-a ridicat Cleopatrei o statuie în templul lui Venus, aceasta fiind prima reprezentare umană expusă într-un loc de închinăciune.

După moartea lui Cezar, Cleopatra s-a întors în Egipt, unde – la sfârşitul războiului civil roman – a fost chemată la Tars de Antoniu, unul dintre generalii de încredere ai lui Cezar, care deţinea frâiele lumii mediteraneene alături de Octavian, fiul adoptiv al marelui conducător. Stăpânind foarte bine arta punerii în scenă, Cleopatra porneşte pe înserat la drum cu o corabie înmiresmată, scăldată în lumina lumânărilor, oferind o imagine de vis, a cărei frumuseţe nici măcar condeiul magic al lui Shakespeare n-a reuşit s-o redea pe deplin. În scurt timp, Antoniu a căzut în mrejele ei, devenindu-i al doilea iubit celebru.

În ochii Cleopatrei, imaginea lui Antoniu contrasta vădit cu cea pe care i-au conturat-o cronicarii – cea a unui beţiv şi a unui afemeiat notoriu, îmbrăcat într-o tunică prea scurtă pentru vârsta lui, care astăzi s-ar duce la sala de fitness şi care purta prea multe bijuterii masculine. Având origini umile, Antoniu a ajuns să fie unul dintre cei mai puternici generali şi oameni politici din Roma într-o epocă în care era tot mai greu să disociezi o

[1] Suetoniu, *Viaţa lui Iuliu Cezar*.

funcţie de cealaltă. Alături de Cleopatra, a formulat un concept pentru o nouă ordine mondială bipolară, cu centre în Roma şi Alexandria. Conform acestui concept, puterea militară şi capacităţile administrative ale Romei, susţinute de bogăţia Egiptului, se împleteau cu societatea şi cultura elenistică, în care îşi afla originile dinastia macedoneană a Cleopatrei. Eşecul suprem al lui Antoniu şi al Cleopatrei, deşi încărcat de valenţe romantice, era inevitabil. În ciuda faptului că balanţa victoriei înclina în favoarea lui Octavian, ei au deţinut adesea controlul, având, până la sfârşit, adevărate şanse de izbândă.

Imaginea Cleopatrei care îl pune adesea în umbră pe Antoniu este, în mare parte, rezultatul unei intense campanii de propagandă. Iniţiatorul acestei campanii negative a fost Octavian, care i-a împroşcat cu noroi chiar din timpul vieţii, continuând să facă acelaşi lucru şi după moartea lor. Drept urmare, anumite aspecte ale vieţii şi carierei lor au fost distorsionate în mod deliberat. Scopul lui Octavian era unul strict personal. Antoniu şi Cleopatra erau ultimii adversari în campania lui de a deveni stăpânul întregii lumi romane. Astfel, era în interesul lui Octavian să ştirbească imaginea Cleopatrei, înfăţişând-o ca pe o vrăjitoare din Orient care îşi foloseşte puterile magice ca să-l distragă pe Antoniu – un roman cu intenţii nobile, în ciuda comportamentului său depravat – de la îndatoriile sale, pentru a se putea erija apoi în rolul salvatorului, care se vede nevoit să preia frâiele puterii pentru a-şi apăra ţara.

Octavian avea o echipă de „propagandişti" care stăpâneau arta răstălmăcirii la fel de bine ca şi cei de azi. Mai mult, după ce a ajuns la putere, a distrus 2 000 de documente care nu-i susţineau versiunea asupra evenimentelor întâmplate şi a refăcut Cărţile Sibiline[1], în aşa fel încât oracolele acestora să-i reflecte

[1] Cărţile Sibiline – culegere de oracole păstrată la Roma, care era consultată ori de câte ori republica era în primejdie (n. tr.).

cât mai bine afirmaţiile. În consecinţă, Cleopatra – o conducătoare charismatică, inteligentă şi cultivată, care vorbea şapte limbi şi care mult timp a dus o viaţă de celibat – a devenit simbolul plăcerilor carnale, al frumuseţii fatale şi al depravării monstruoase, o femeie hotărâtă să aducă pe colinele sacre ale Capitolului din Roma zeităţile-animale din mitologia egipteană, decadenţa şi despotismul lumii barbare.

Propaganda lui Octavian s-a dovedit atât de eficientă, încât – alimentată atât de faptele reale, cât şi de imaginaţia romantică a oamenilor – a dat naştere mitului Cleopatrei şi al lui Antoniu, care timp de două milenii a continuat să prindă aripi, să sufere modificări şi să ne fascineze fără încetare. La începuturile erei creştine, Cleopatra a devenit o Evă seducătoare pentru un Adam naiv întruchipat de Antoniu.[1] În viziunea lui Chaucer, Cleopatra era o femeie virtuoasă, statornică şi credincioasă iubirii ei pentru care şi-a dat şi viaţa. Dante a plasat-o pe Cleopatra cea „desfrânată"[2] în al doilea cerc al iadului alături de alţi păcătoşi mistuiţi de plăcerile carnale precum regina Didona din Cartagina şi Elena din Troia. Shakespeare a creat povestea unei iubiri obsesive, sortite pieirii, îmbrăcându-şi personajele – după cum îi era obiceiul – în straiele complexităţii, umanităţii şi universalităţii. În concepţia victoriană, Cleopatra era o femeie dominatoare, exotică şi periculoasă, a cărei viaţă nu avea nimic în comun cu cea a iubitei lor regine.[3]

[1] Lucy Hughes-Hallett descrie în cartea sa extraordinară, *Cleopatra – Histories, Dreams and Distortions*, modul în care imaginea Cleopatrei a evoluat de-a lungul timpului.

[2] Dante, *Infernul*, Cântul V, versul 63.

[3] Se spune că aceea care a comparat-o pe regina Victoria cu Cleopatra a fost o doamnă respectabilă din societatea britanică, aflată între două vârste, în timpul unui spectacol de teatru în care Sarah Bernhardt interpreta rolul reginei Egiptului.

În epoca modernă, Cleopatra a devenit marea dragoste a lui Antoniu, femeia pentru care acesta a renunțat la lumea întreagă, lucru care – în concepția romanilor – ar fi fost un viciu de neiertat, dar care – în viziunea contemporană – a căpătat valențe romantice, transformându-se în virtute. Dacă unii au văzut în Cleopatra prototipul feminismului, alții i-au conferit o imagine metaforică, înfățișând-o ca pe o prezență întunecată într-o lume ostilă, dominată de bărbați albi.

Frumusețea ademenitoare a Cleopatrei a constituit întotdeauna un aspect important al mitului. Deși sursele antice susțin în unanimitate faptul că a murit îmbrăcată din cap până în picioare în veșminte regale, artiștii o zugrăvesc de-a lungul timpului stând dezbrăcată pe un catafalc, în timp ce o viperă, înfățișată ca un simbol falic, își înfige colții în trupul ei lasciv.

Mai presus de toate, Antoniu și Cleopatra – ca și Iuliu Cezar, celălalt iubit al reginei Egiptului și mentorul lui Antoniu – au rămas printre puținele personaje clasice care se află și astăzi pe buzele tuturor. Viața lor constituie subiectul unor opere dramatice extrem de cunoscute. În primii ani ai secolului XX, un profesor universitar din Germania a ajuns la concluzia că există 127 de lucrări dedicate acestui cuplu celebru (77 de piese de teatru, 45 de opere și 5 spectacole de balet) create între 1540 și 1905. De atunci, cel mai mare impact pe care cuplul îl exercită și astăzi asupra imaginației noastre îl datorăm cinematografului. Poate că filmul care a reușit să ne impresioneze cel mai mult este producția lui Wolf Mankiewicz din 1960, având-i ca protagoniști pe Richard Burton și Elizabeth Taylor. Relația adulterină dintre cei doi actori charismatici, ce se desfășura pe platourile de filmare, părea să oglindească evenimentele de pe ecran. La prima lor întâlnire, Richard Burton tremura ca varga sub imperiul mahmurelii. Interpreții s-au lăsat purtați pe aripile unei pasiuni mistuitoare, care a dat naștere unei relații extraconjugale.

Richard Burton a început să-i cumpere lui Taylor cadouri exotice și scumpe, cum ar fi, de exemplu, un colier cu scarabei din perioada Cleopatrei. Criticii au sugerat că Elizabeth Taylor, la fel ca și Cleopatra, l-a îndepărtat pe Richard Burton de pe scena teatrului clasic, adevărata Romă a talentului său imens, atrăgându-l în mrejele splendorii hollywoodiene. Filmul, al cărui buget a atins cote extravagante, a alimentat și mai mult legenda luxului și al exceselor fără măsură, asociate cu numele lui Antoniu și al Cleopatrei.

Nu este ușor să aflăm care este adevărul din spatele propagandei și mitului, iar răspunsul la această întrebare este, firește, subiectiv. Cele patru surse clasice care descriu viața lui Antoniu și a Cleopatrei le reprezintă operele scrise de Plutarh, Suetoniu, Appian și Dio Cassius.[1] Aceștia și-au scris lucrările după 130, 140, 160 și 230 de ani de la moartea celor doi îndrăgostiți. Regăsim însă și anumite referiri ale contemporanilor cuplului în scrisorile și în discursurile pline de elocință ale lui Cicero, cât și în poemele lui Vergiliu și Horațiu, dar și în inscripțiile și portretele de pe monede sau monumente. Toate aceste surse sunt influențate de propaganda lui Octavian, deși Plutarh și Suetoniu au recurs la dovezi și informații mult mai

[1] Fiecare dintre autorii clasici are propriul său stil, punând accentul pe anumite aspecte. De exemplu, Plutarh are tendința de a compara ținuta morală a personajelor și de a ne oferi o poveste frumoasă; Dio Cassius creează secvențe elaborate și impresionante, fie sub forma unor discursuri, fie sub forma unor scene de luptă; iar Appian se concentrează asupra aspectelor militare. Lăsându-i la o parte propriile convingeri, Cicero – un martor incontestabil și valoros al evenimentelor din vremea aceea – ne oferă o perspectivă extraordinară asupra personajelor și schimbărilor survenite pe scena politică și care au dus la formarea celui de al Doilea Triumvirat. Glumele și vorbele sale de duh sunt la fel de proaspete astăzi ca și odinioară. Lucrarea lui Michael Grant – *Greek and Roman Historians* – reprezintă o sursă inestimabilă de inspirație pentru orice autor, oferindu-ne o analiză amănunțită a motivațiilor și a ciudățeniilor istoricilor antici. Biografia lui Anthony Everitt, *Cicero*, este, de asemenea, o lucrare extraordinară.

diversificate, favorabile celor doi îndrăgostiți. De exemplu, Plutarh se bazează pe mărturiile medicului Cleopatrei, pe amintirile familiei lui, transmise din generație în generație, sau pe dovezile obținute în timpul călătoriilor sale în Egipt. Suetoniu a apelat la o gamă largă de anecdote, unele chiar vulgare, izvorâte din bârfele contemporanilor. Așa cum se întâmplă în cazul istoriei antice, în special în cazul femeilor, există multe lucruri nespuse cărora nu avem altceva de făcut decât să le conferim propria noastră interpretare. Pe de altă parte, sursele se contrazic adesea unele pe celelalte, contrazicându-și uneori chiar și propriile informații.

În ciuda ambiguităților, contradicțiilor sau omisiunilor, aceste izvoare ne conturează o parte din personalitatea, motivația sau dorințele lui Antoniu și ale Cleopatrei, ajutându-ne să ne facem o imagine cât mai echilibrată asupra relației lor furtunoase, pasionale și tragice. Această carte încearcă să descopere adevărul ascuns în spatele miturilor și legendelor ce învăluie cea mai frumoasă poveste de dragoste din istoria omenirii. Astfel, povestea tragică de dragoste dintre Antoniu și Cleopatra este analizată în contextul epocii protagoniștilor și relațiilor personale și politice cu Iuliu Cezar și Octavian.

Există multe similitudini între lumea antică și cea contemporană – relațiile dintre Orient și Occident, natura imperiului, exploatarea bogățiilor Orientului Mijlociu, mascarea ambițiilor personale în spatele conceptului de libertate, folosirea documentelor falsificate ori denaturate sau chiar distrugerea lor, stabilirea unor relații speciale, forme constituționale și subterfugii juridice, invocate sau ignorate, în funcție de interesele părților implicate, expunerea vieții private în scopuri politice, nepotismele și ambițiile personale. Dar mai presus de toate acestea, rămân pasiunile conducătorilor puternici și efectul pe care ele l-au avut de-a lungul timpului asupra imaginației, istoriei și culturii noastre.

Partea I
DINASTIA VULTURILOR

Capitolul 1

Spălați-vă rufele în familie!

În insula Rhodos[1], în anul 58 î.Hr., tatăl Cleopatrei, regele Ptolemeu al XII-lea al Egiptului, era invitat să se prezinte în fața lui Cato cel Tânăr, care stătea pe vine, evacuându-și conținutul stomacal după ce luase un laxativ. Ptolemeu fugise din Alexandria, aflată sub asediul cetățenilor răzvrătiți, și venise la Cato ca să ceară ajutorul Romei pentru a-și recupera tronul. Speranțele sale erau îndreptățite. Cu un an înainte, Roma îl recunoscuse pe Ptolemeu drept rege al Egiptului, acordându-i și titulatura de „prieten și aliat" al poporului roman. Cu toate acestea, senatorul care se afla acum „pe tron" l-a sfătuit pe Ptolemeu să găsească o cale de împăcare cu poporul său, căci Roma nu avea cum să-l ajute.

Primirea – neoficială, ca să folosim un eufemism – pe care Cato i-a făcut-o regelui Egiptului reflectă nu doar disprețul pe care acel bețivan moralist, așa-zis protector al vechilor valori romane, îl nutrea față de străini în general și față de regi

[1] Ancorând în portul din Rhodos, Auletes a trecut, probabil, pe lângă ruinele Colosului din Rhodos. Având inițial peste 30 de metri înălțime, statuia s-a prăbușit în urma cutremurului din anul 224 î.Hr., la doar o jumătate de secol după finalizarea ei, și a rămas exact în locul în care s-a prăbușit. „Degetele sale sunt mai lungi decât majoritatea statuilor... iar interiorul membrelor sparte seamănă cu o grotă", ne spune Pliniu cel Bătrân.

nevolnici în special, ci şi decăderea unui imperiu măreţ – cel egiptean – şi ascensiunea unui alt imperiu – cel roman – dornic să obţină supremaţia militară şi economică.

Originile primului imperiu le regăsim în urmă cu trei secole, în anul 332 î.Hr., când Alexandru cel Mare a intrat în Egipt în fruntea unei armate alcătuite din 40 000 de macedoneni şi greci pentru a-i alunga pe perşii care, în urmă cu unsprezece ani (în 343 î.Hr.) îl înlăturaseră de pe tronul Egiptului pe ultimul faraon[1]. Asupriţi de persani, egiptenii l-au primit cu braţele deschise pe Alexandru cel Mare, considerându-i, pe el şi oştile sale, drept izbăvitori şi aliaţi. Nu s-au împotrivit, aşadar, atunci când Alexandru a pretins să fie încoronat în templul lui Ptah din vechea capitală Memfis, de lângă oraşul Cairo de astăzi. La rândul lui, Alexandru trebuia să aducă sacrificii vechilor zei egipteni. Înainte de a părăsi Egiptul, cuceritorul a întemeiat un oraş în ţinuturile mlăştinoase din vestul deltei Nilului, pe care – cu aroganţa-i caracteristică – l-a numit Alexandria.

Moartea bruscă a lui Alexandru, survenită în Babilon, în anul 323 î.Hr., a atâţat spiritele, determinându-i pe toţi comandanţii lui – macedoneni ca şi el – să emită pretenţii asupra ţinuturilor cucerite. Ptolemeu, un văr îndepărtat al lui Alexandru, care îndeplinea şi funcţia de degustător la curtea acestuia, a reuşit să pună mâna pe Egipt. Ptolemeu era fiul unui aristocrat macedonean, Lagos, care avea drept blazon un vultur care a devenit simbolul dinastiei pe care avea să o întemeieze în Egipt. La început, Ptolemeu a condus Egiptul ca guvernator pentru ca în scurt timp să-şi asume titulatura de rege al Egiptului sub numele de Ptolemeu I Soter[2]. Dintre toţi strămoşii ei, acesta a

[1] Cuvântul *faraon* înseamnă în prezent „rege". Sensul de bază era cel de „palat" sau de „casă mare".

[2] *Soter* însemna „salvatorul" (n. tr.).

fost cârmuitorul pe care Cleopatra – ultima şi cea de-a şaptea regină din dinastia ptolemeică – l-a admirat cel mai mult.

Ptolemeu a fost, mai presus de toate, un oportunist. Spre necazul rivalilor săi, care ar fi vrut cu toţii să pună mâna pe rămăşiţele pământeşti ale marelui conducător macedonean, Ptolemeu I a tăiat calea cortegiului funerar al lui Alexandru, care se îndrepta spre Macedonia, şi a răpit trupul îmbălsămat al regelui, îngropându-l apoi în Alexandria, unde i-a ridicat un mausoleu magnific. Aici, Alexandru a fost venerat ca un zeu, lucru care i-ar fi plăcut nespus. În timpul vieţii, Alexandru şi-a susţinut tot timpul originile divine, afirmând că mama sa, Olimpia, l-ar fi conceput în urma relaţiilor intime pe care le-ar fi avut cu Zeus întrupat în şarpe. După cum a recunoscut şi Ptolemeu, adoptarea şi susţinerea cultului divinităţii lui Alexandru le conferea legitimitate succesorilor şi rudelor sale. Şi, într-adevăr, generaţii întregi de regi aparţinând dinastiei ptolemeice aveau să fie îngropaţi în preajma mormântului lui Alexandru, bucurându-se, ca şi el, de ofrandele aduse de preoţi îmbrăcaţi în mantii purpurii.

Cele mai mari puteri rivale ale lui Ptolemeu erau celelalte două dinastii succesoare la tronul imperiului lui Alexandru – dinastia antigonidă din Macedonia şi cea seleucidă din Siria şi Asia Mică. Deşi împărtăşeau aceeaşi moştenire greco-macedoneană, ambiţiile lor teritoriale se vor lovi, secole de-a rândul, de cele ale familiei Cleopatrei până când Roma le va subjuga pe toate. Cu toate acestea, Ptolemeu a luat o decizie bună atunci când a ales Egiptul, deoarece era un ţinut străvechi, bine consolidat şi unit, timp de trei mii de ani, de faraoni. Se bucura, de asemenea, de mijloace de apărare naturale – invadatorii din est şi din vest aveau de înfruntat deşerturi aride, iar cei din nord puteau ataca doar de pe mare. La sud, dincolo de Assuan,

se aflau cascadele primei cataracte a Nilului, dincolo de care se întindeau teritoriile bogate ale Nubiei Inferioare, pe care cei din dinastia ptolemeică, la fel ca şi faraonii dinaintea lor, le-au ocupat fără să stea prea mult pe gânduri.

Dând dovadă de cumpătare şi atenţie la detalii, Ptolemeu a reorganizat conducerea statului care avea să rămână aproape neschimbată până în epoca Cleopatrei. A mutat capitala de la Memfis la Alexandria, a impus ca limbă oficială greaca şi a îmbinat metodele de guvernare macedonene cu cele egiptene. A introdus, de asemenea, sistemul economiei planificate pentru exploatarea bogăţiile naturale. Deşi 90% din ţinutul Egiptului era deşertic, noroiul aluvionar rămas în urma revărsărilor anuale ale Nilului dădea naştere unor recolte bogate de grâu şi orz, ţara devenind astfel cel mai mare producător de cereale din zona Mediteranei. Solul cel mai fertil se afla în zona deltei unde, aşa cum scrie Vergiliu: „acel fluviu, pornit de la Inzii cu faţa pârlită,/ Varsă belşugul cu negru-i nămol în Egiptul cel verde/ Şi, năvălind, dă în mare cu gurile-i şapte-osebite"[1]. Populaţia – docilă şi supusă – se ocupa cu recoltarea grânelor. Încă de pe vremea faraonilor, oamenii se obişnuiseră să muncească din greu şi să se mulţumească doar cu puţin.

Ptolemeu şi-a extins în curând teritoriile. În vest, a anexat Cirenaica (estul Libiei), o regiune locuită din vremuri străvechi de greci şi renumită pentru penele de struţ, mierea şi lâna pe care le vindea. La nord-est, a invadat de patru ori sudul Siriei (ţinutul va constitui mereu un motiv de discordie între dinastia ptolemeică şi cea seleucidă). O atracţie deosebită o reprezenta portul Gaza, punctul terminus al caravanelor care aduceau din Arabia tămâie, mirodenii şi bijuterii. De asemenea, aceste

[1] Vergiliu, *Bucolice Georgice, Georgice, Cartea IV, Albinele*, Editura pentru Literatură Universală, Bucureşti, 1967, traducere de D. Murăraşu (n. red.).

teritorii permiteau accesul la rutele comerciale ce legau Asia de Tirul şi Sidonul unde locuiau marinarii fenicieni cei renumiţi pentru talentul cu care stăpâneau arta navigaţiei şi care alcătuiau echipajele corăbiilor egiptene pe care tot ei le construiau din lemnul adus din munţii Siriei, căci în ciuda faptului că era un ţinut bogat, Egiptul nu avea păduri. Ptolemeu a cucerit şi Ciprul, o altă sursă preţioasă de lemn, dar şi de cupru.

Grecul Herodot, „părintele istoriei", care şi-a scris opera în prima jumătate a secolului al V-lea î.Hr., îi numea pe egipteni „cei mai credincioşi oameni"[1]. Ptolemeu a înţeles şi el importanţa pe care o avea religia în viaţa noilor săi supuşi, cât şi faptul că – prin intermediul ei – le putea câştiga loialitatea, atrăgându-i de partea lui şi pe preoţii influenţi, îmbrăcaţi în robe albe, care îşi rădeau nu doar părul din cap, ci de pe tot corpul.[2]

Religia egipteană nu se baza pe o teologie bine consolidată, ci era o „colecţie" de culte născute din legende şi mituri guvernate de ritualuri, ce puneau un accent deosebit asupra vieţii de apoi. Noii conducători din dinastia ptolemeică se confruntau acum cu zeităţi ciudate, înzestrate cu capete de animale, cu sfincşi enigmatici şi numeroase animale mumificate[3] – de

[1] Herodot, *Istorii*, II, 58.

[2] Preoţii considerau că părul le pângărea trupul, motiv pentru care îşi smulgeau chiar şi genele.

[3] Mumificarea oamenilor a devenit o tradiţie în Egipt încă din anul 3500 î.Hr. Vechii egipteni credeau că atâta timp cât trupul rămânea intact, şi sufletul avea să dăinuie. Ei foloseau diverse metode de conservare. Procesul mumificării oamenilor dura şaptezeci de zile. Preoţii, care purtau măşti ale zeului cu cap de şacal, Anubis, scoteau organele interne, pe care le depuneau în patru vase, ce aveau să fie „încredinţate" celor patru fii ai zeului Horus. Trupul era apoi uscat şi curăţat cu ajutorul unei substanţe cunoscute sub numele de natron (carbonat de sodiu). Următorul pas era ungerea corpului cu uleiuri şi răşini şi umplerea sa cu ierburi sau pânză ca să-şi păstreze forma. Trupul era apoi înfăşurat în benzi textile, din in, lungi de câţiva metri. Cuvântul „mumie" provine de la termenul arab

la babuini şi tauri la păsări, pisici şi crocodili, toate ucise în mod intenţionat pentru a le oferi pelerinilor ocazia de a obţine binecuvântarea divină prin participarea la ritualurile funerare ale unui animal sacru ce avea să fie oferit zeilor.

Ptolemeu participa la ritualurile noului său stat şi – aşa cum aveau să o facă şi urmaşii săi, inclusiv Cleopatra – a restaurat şi a înfrumuseţat templele vechiului Egipt, construind în acelaşi timp altele noi. Edificiile magnifice de la Philae, Edfu şi Dendera îşi datorează existenţa nu doar faraonilor, ci şi celor din dinastia ptolemeică. El a creat chiar şi un zeu prin intermediul căruia voia să stabilească o legătură între toţi supuşii săi greci şi egipteni. Cu ajutorul preoţilor, a elaborat, prin sincretism, cultul lui Serapis, îmbinând trăsăturile zeului egiptean Apis – taurul sacru asociat cu Osiris, stăpânul regatului morţilor – cu trăsăturile lui Zeus, zeul suprem al grecilor. Serapis era zeul tămăduirii şi al profeţiilor şi era venerat într-un templu grandios, *Serapeum*, de lângă Memfis. Un alt *serapeum*[1] a fost construit pe un deal cu vedere spre Alexandria. Chiar şi în vremea Cleopatrei, după două secole şi jumătate de la construirea

mummiya – o răşină adezivă, de culoare neagră, folosită pentru vopsirea inului. (În vremurile medievale, colorantul maro pentru vopsele era extras din mumiile antice.) În final, chipul mumiei era înfrumuseţat cu ajutorul produselor cosmetice, iar dacă familia defunctului era bogată, atunci acesta avea parte şi de ochi artificiali, de perucă şi de o mască funerară. Mumia era apoi închisă într-un sicriu dublu şi depusă într-un sarcofag, pe capacul căruia erau desenaţi doi ochi pentru ca acela trecut în nefiinţă să poată privi lumea.

[1] *Serapeum*-ul din Alexandria s-a aflat – se spune – lângă locul unde se înalţă astăzi Marea Coloană a lui Pompei, construită în timpul domniei împăratului Diocleţian. *Serapeum*-ul dreptunghiular găzduia o secţiune a marii biblioteci din Alexandria. Acesta a supravieţuit până în anul 391 d.Hr., când episcopul Teofil al Alexandriei a poruncit să fie distrusă sub pretextul că era un templu păgân.

acestui templu, vizitatorii continuau să-i admire frumuseţea egalată doar de monumentele Romei. Treptele înalte şi numeroase îţi purtau paşii spre o faţadă cu coloane greceşti de marmură. Interiorul era decorat cu foiţă de aur, incrustată cu argint şi bronz. În acest sanctuar întunecat, mirosind a tămâie, în care doar mai-marele preoţilor şi regele aveau voie să intre, zeul cu barbă stătea pe tronul său, vegheat de Cerber, câinele cu trei capete din lumea de dincolo. Încadraţi de buclele-i bogate, ochii pătrunzători ai lui Serapis, modelaţi din cuarţ, străluceau seducător în întuneric.[1]

În jurul anului 283 sau 282 î.Hr., Ptolemeu I, în vârstă de optzeci şi patru de ani, moare liniştit în patul său, fiind, de altfel, şi singurul dintre generalii macedoneni ai lui Alexandru cel Mare care are parte de un sfârşit atât de tihnit. Fiul său, Ptolemeu al II-lea, un individ cu părul blond, mic de statură şi îndesat, a găsit o modalitate mult mai eficientă prin care să întipărească amintirea Ptolemeilor în memoria oamenilor. A hotărât, la fel ca faraonii egipteni dinaintea lor, ca toţi membrii dinastiei sale să devină zei. Conferindu-le titulatura de *Theoi Soteres* („Zei salvatori") părinţilor săi decedaţi, s-a autointitulat zeu, impunând astfel o tradiţie, care – peste două secole – îi va permite Cleopatrei să-şi declare, încă din timpul vieţii, statutul de zeiţă.

Pentru a-şi pune în evidenţă caracterul divin, Ptolemeu al II-lea a adoptat un alt obicei din perioada faraonilor – incestul. Vechii egipteni credeau că regii lor erau întruchiparea pământeană a zeului Osiris a cărui consoartă era sora sa, Isis, astfel că mulţi faraoni s-au căsătorit cu surorile lor vitrege. Ptolemeu al II-lea a hotărât să se căsătorească însă cu sora lui bună, Arsinoe,

[1] În cel mai vechi papirus care a supravieţuit şi care este scris în greacă, o femeie de origine greacă, Artemisa, îl roagă pe zeul Serapis să-l pedepsească în numele ei „pe animalul care a lăsat-o însărcinată".

motiv pentru care a fost numit mai târziu *Philadelphus* („Iubitorul de soră"). El şi sora lui se prezentau supuşilor ca *Theoi Adelphoi* („Fraţii Divini") şi a poruncit ca portretele lor să fie expuse în sanctuarele templelor, unde aveau să fie vegheate de preoţi special aleşi pentru această misiune. Lumea greco-romană condamna relaţiile sexuale dintre fraţi şi surori, considerându-le imorale şi ilegale, dar, din acel moment, incestul avea să devină un obicei în casa cu descendenţe greco-macedonene a lui Ptolemeu, având menirea de a-i pune în lumină caracterul divin şi exclusivismul.[1]

În anul 273 î.Hr., Ptolemeu al II-lea a pus bazele unei cooperări pragmatice, de lungă durată, între Egipt şi Roma, trimiţându-şi ambasadorii în capitala republicii. Aceştia aveau misiunea de a le oferi daruri conducătorilor romani, măgulindu-le în acelaşi timp şi eul cu vorbe meşteşugite. Dio Cassius a surprins extrem de bine egoismul şi viclenia egiptenilor, dar şi trufia romanilor, descriind episodul în care regele egiptean, impresionat de „puterea tot mai mare a romanilor, le-a trimis daruri şi a încheiat un tratat cu aceştia. Romanii, flataţi de faptul că un rege dintr-un ţinut atât de îndepărtat nutrea o părere atât de bună despre ei, şi-au trimis de-ndată ambasadorii în Egipt"[2]. A fost un moment cât se poate de prielnic pentru consolidarea prieteniei cu Roma, căci un an mai târziu romanii au preluat controlul asupra întregii peninsule italice.

Ptolemeu al III-lea Euergetes („Binefăcătorul"), următorul rege din dinastia ptolemeică, a invadat şi a prădat Siria, inima regatului seleucizilor, apoi a trecut Eufratul. Se spune că – mergând pe urmele lui Alexandru – ar fi ajuns până în India.

[1] O altă dinastie de regi-zei, cea a incaşilor, practica, de asemenea, incestul. Ultimul lor conducător, Atahualpa, era descendentul a paisprezece generaţii care practicaseră incestul.

[2] Dio Cassius, *Istoria romană*, X, 41.

Dinastia ptolemeică a atins astfel culmile gloriei: imperiul condus de ea reprezenta cea mai mare putere din estul Mediteranei, iar capitala sa – prin bogăţiile şi rafinamentul ei – eclipsa Atena, centrul culturii elenistice. Cu toate acestea, în timpul domniei succesorilor lui Ptolemeu al III-lea, puterea Egiptului începe să apună, căci familia regală devine tot mai mult prizoniera propriilor dispute, extrem de complexe şi de sângeroase, pierzând în mâinile invadatorilor teritoriile de peste mare.

În anul 193 î.Hr., pe tronul Egiptului s-a urcat prima regină Cleopatra (al cărei nume înseamnă „Gloria Tatălui Ei") atunci când fiica regelui Siriei, Antioh al III-lea, din dinastia seleucizilor, s-a căsătorit cu tânărul Ptolemeu al V-lea, care nu avea nicio soră pe care s-o ia de soţie. După moartea timpurie a soţului ei, Cleopatra I, care avea doi fii mici, a domnit ca regentă. Prima regină din dinastia Ptolemeilor care a condus singură s-a dovedit un monarh puternic, eficient şi un model pentru succesoarele sale. Cele mai multe dintre urmaşele ei şi-au luat numele de Cleopatra în memoria sa.[1] După moartea Cleopatrei I, cei doi fii ai ei au condus împreună statul într-o alianţă destul de fragilă. Conform tradiţiei, amândoi au primit numele de Ptolemeu, dar fratele mai mic a fost poreclit *Physkon*, „Burtosul", din cauza obezităţii sale. Profitând de fragilitatea politică a regatului egiptean, în anul 168 î.Hr., Antioh al IV-lea al Siriei porneşte spre Egipt, se încoronează rege la Memfis şi se îndreaptă apoi spre Alexandria. Pentru prima, dar nu şi pentru

[1] Prima Cleopatră cunoscută în istorie a fost soţia regelui Macedoniei, Perdiccas, în secolul al V-lea î.Hr. Mai târziu, Alexandru cel Mare a avut o soră cu acelaşi nume. În 1821, „Cleopatra" a fost primul cuvânt descifrat din hieroglifele egiptene, cu un an înainte ca Piatra din Rosseta, care conţine acelaşi text în greacă, demotică şi hieroglifică, să ne dezvăluie mai multe din tainele hieroglifelor.

ultima oară, Egiptul cere ajutorul Romei, care devenise deja puterea dominantă a lumii mediteraneene.

Legăturile Romei cu Egiptul au devenit tot mai strânse de-a lungul anilor după ce Ptolemeu al II-lea şi-a trimis ambasadorii să măgulească – cu vorbele lor meşteşugite – eul romanilor. Egiptul a susţinut din umbră Roma în războiul ei cu Cartagina, trimiţând, probabil, o mică armată în sprijinul ei. Romanii s-au simţit obligaţi să le mulţumească Ptolemeilor, deoarece – după cum spun cronicarii – „în vremuri de cumpănă, când până şi cei mai apropiaţi aliaţi i-au părăsit pe romani, doar Ptolemeii le-au rămas alături"[1]. Romanii i-au consultat de ochii lumii pe regii Egiptului, ce-aveau rădăcini macedonene, înainte de a-şi pune în practică planurile de expansiune în Macedonia şi Grecia – planuri pe care Ptolemeii nu aveau cum să le zădărnicească, neputând face altceva decât să le accepte cu demnitate. Conştienţi încă de datoria pe care o aveau faţă de Ptolemei, membrii senatului din Roma au fost de acord să intervină în favoarea Egiptului şi au trimis un consul care să-l convingă pe Antioh să-şi retragă armatele de pe teritoriile regelui egiptean. Acesta s-a supus fără crâcnire.

Dinastia ptolemeică a fost astfel salvată – preţul a fost însă imens. Egiptul a devenit tot mai subordonat puterii Romei, bucurându-se de un statut doar cu puţin mai bun decât cel al „clienţilor" romani[2]. Luptele permanente pentru putere din sânul familiei regale au consolidat dependenţa lor faţă de Roma, la care apelau frecvent în arbitrarea acestor dispute. Roma părea să joace rolul părintelui care încearcă să-şi împace copiii neastâmpăraţi – în acest caz, membrii dinastiei

[1] Livius, *Ab Urbe Condita (Istoria romană)*, XXXI, 2.

[2] În Roma antică, clienţii erau plebei fără drepturi depline, dependenţi de patricieni şi protejaţi de aceştia (n. tr.).

ptolemeice. Romanii căutau, de asemenea, orice avantaje strategice care le-ar fi putut apărea în cale, căci Ptolemeii erau nişte copii foarte bogaţi.

După cinci ani de frământări interne, în care au condus împreună Egiptul, Ptolemeu „Burtosul" l-a înlăturat de pe tron pe fratele său mai mare, Ptolemeu al VI-lea, care a fugit imediat la Roma. Îmbrăcat în haine cernite pentru a crea o mai mare impresie artistică, el a cerut ajutorul republicii. Acest lucru permitea senatului roman nu doar să se erijeze în rolul de protector al dinastiei, ci şi să slăbească regatul Egiptului, împărţindu-l în două. În anul 163 î.Hr., romanii au stabilit ca Ptolemeu al VI-lea să conducă Egiptul şi Ciprul alături de sora lui, Cleopatra a II-a, în timp ce „Burtosul" avea să se mulţumească doar cu regatul Cirenaicii.

Cei doi fraţi rivali au acceptat, fără tragere de inimă, verdictul Romei. „Burtosul" însă a continuat să unelteasc şi să născocească diverse trucuri pe care viitorii conducători ptolemeici, inclusiv tatăl Cleopatrei, aveau să le pună în practică pentru a intra în graţiile Romei: unul dintre aceste trucuri a fost conceperea unui testament în favoarea Romei. După ce şi-a vărsat mânia asupra celor care au complotat „ca să-mi răpească nu doar regatul, ci şi viaţa", a adăugat: „Dacă voi păţi ceva înainte de a-mi numi urmaşii la tron, las regatul meu romanilor, de care mă leagă, încă de la bun început, o prietenie adâncă şi o alianţă puternică"[1].

„Burtosul" a trimis testamentul la Roma, pornind apoi degrabă spre capitala republicii ca să le arate romanilor cicatricele de pe trupul lui rotofei, provocate – susţinea el – de posibili asasini. Membrii senatului, amuzaţi de povestea lui, i-au acordat Ciprul, răsplătindu-l astfel pentru eforturile sale, dar – atunci

[1] O copie a acestui testament a fost găsită la Cirene.

când fratele său a refuzat să părăsească insula – Roma nu a intervenit şi nici n-a părut afectată de haosul provocat de moartea lui Ptolemeu al VI-lea survenită în anul 145 î.Hr. „Burtosul" a fugit într-un suflet în Alexandria, s-a proclamat rege sub numele de Ptolemeu al VIII-lea şi a obligat-o pe soţia fratelui său, sora lor, Cleopatra a II-a, să se căsătorească negreşit cu el. După ce s-a asigurat că a lăsat-o însărcinată, l-a ucis, chiar sub ochii ei, pe fiul pe care aceasta îl avea deja cu Ptolemeu al VI-lea şi care era nepotul „Burtosului". Sărmana Cleopatra a II-a a adus apoi pe lume un alt copil – fiul „Burtosului". Acesta, însă, cuprins de o criză de nebunie, a ucis şi a mutilat copilul, trimiţându-i apoi Cleopatrei ca „dar de ziua ei" rămăşiţele dezmembrate ale pruncului în semn de răzbunare pentru că ar fi uneltit împotriva lui.

Dar asta nu a fost tot. În cei trei ani cât a fost căsătorit cu Cleopatra a II-a, „Burtosul" a violat-o şi a luat-o apoi de soţie pe fiica acesteia, care îi era, totodată, nepoată şi fiică vitregă. A numit-o coregentă, alături de mama ei, sub numele de Cleopatra a III-a. Această situaţie, care implica, deopotrivă, bigamia şi incestul, era fără precedent. Mai mult decât atât, cele două soţii – mamă şi fiică – se urau una pe cealaltă, fiecare considerând că fiilor ei le revenea dreptul de a se urca pe tronul Egiptului. Rivalitatea dintre ele s-a încheiat odată cu moartea Cleopatrei a II-a, ucisă – se pare – chiar de fiica ei.

„Burtosul" a continuat să manifeste un comportament haotic – ca să folosim un eufemism. În timpul revoltelor din oraşul Hermonthis, i-a masacrat fără milă pe locuitori, şi-a înlăturat toţi opozanţii de la curtea Alexandriei şi i-a alungat pe cei mai mulţi dintre învăţaţii care studiau în capitală. A reuşit însă să unească din nou, fără amestecul Romei, vechiul regat ptolemeic format din Egipt, Cirenaica şi Cipru. Roma – preocupată la vremea respectivă să transforme Macedonia în provincie

romană – nu părea îngrijorată de haosul ce domnea în Egipt. Cu toate acestea, în jurul anului 140 î.Hr., senatul a trimis câţiva soli însărcinaţi să ancheteze evenimentele de la curtea Alexandriei. „Burtosul", a cărui talie ajunsese – dacă e să dăm crezare mărturiilor unuia dintre vizitatori – „la dimensiuni uluitoare, încât cu greu ai mai fi putut să-l îmbrăţişezi"[1], i-a însoţit în preumblările lor, purtând pe cap o cunună de iederă, ca aceea a lui Dionis, şi îmbrăcat într-o robă purpurie, stânjenitor de diafană, care lăsa prea mult la vedere, „de parcă voia să-şi etaleze tot ceea ce un om decent ar fi încercat să ascundă"[2]. Romanii s-au declarat mulţumiţi pentru că le-au oferit locuitorilor Alexandriei o experienţă rară – „tabloul regelui surprins la plimbare"[3]. Din fericire, acesta a fost singurul „tablou" pe care l-au văzut supuşii regelui, fiind scutiţi de altele mult mai dizgraţioase. Căci – în ciuda corpolenţei sale – regele executa cu iscusinţă şi pasiune un anumit dans cu conotaţii obscene, care avea să prindă rădăcini adânci la curtea Ptolemeilor, devenind o adevărată tradiţie. Romanii şi-au manifestat, în termeni cât se poate de pertinenţi, uimirea faţă de „numărul locuitorilor Egiptului şi de avantajele naturale ale ţinutului", ajungând la concluzia că „acest regat ar putea deveni o mare putere dacă ar avea conducători destoinici"[4]. Egiptul nu avea să cunoască însă niciun conducător de seamă până la naşterea ultimei sale regine, Cleopatra.

După moartea „Burtosului" din anul 116 î.Hr., regatul a căzut din nou pradă conflictelor sângeroase. El i-a lăsat Cirenaica fiului

[1] Atheneus din Naucratis, *Deipnosophistae*, XII, 549.

[2] Marcus Justinianus Justinus, *Epitomae in Trogi Pompeii historias*, XXXVIII, 8.10.

[3] Citat preluat din lucrarea lui Michael Grant, *Cleopatra*, Phoenix Press, Londra, 2000, p. 10. Cel care a făcut, amuzat, acest comentariu a fost Scipio Africanul cel Tânăr.

[4] Diodorus Siculus, XXXIII, 28b.

său nelegitim, Ptolemeu Apion, iar Egiptul şi Ciprul lui Ptolemeu al IX-lea, întâiul său născut, fiul nepoatei sale, Cleopatra a III-a, ce i-a devenit cea de a doua soţie. Aceasta l-a susţinut însă pe fiul lor mai mic, care nu-i împărtăşea afecţiunea şi care s-a folosit, în schimb, de sentimentele mamei sale, convingând-o să-l ajute să-l exileze pe fratele său în Cipru. Apoi, după ce s-a urcat pe tronul Egiptului, devenind Ptolemeu al X-lea, a ucis-o fără să stea prea mult pe gânduri. În anul 89 î.Hr., garnizoana din Alexandria l-a alungat de pe tron. Roma i-a împrumutat bani ca să-şi clădească o flotă, dar şi-a pierdut viaţa în timpul unei bătălii pe mare, în timp ce încerca să recucerească Ciprul.

Roma i-a permis lui Ptolemeu al IX-lea să se întoarcă în Egipt şi să recupereze încă o dată Ciprul. Acesta va pierde însă Cirenaica. Ptolemeu Apion a murit în anul 96 î.Hr., lăsându-şi poporul la discreţia Romei. Aveau să treacă însă douăzeci şi doi de ani până când Roma avea să pună stăpânire pe Egipt. Până atunci, se va mulţumi să-i impună din umbră conducătorii. Moartea lui Ptolemeu al IX-lea, survenită în anul 80 î.Hr., declanşează din nou un val de intrigi, manevre de culise şi crime. Timp de şase luni, fiica sa, Cleopatra Berenike a III-a, văduva lui Ptolemeu al X-lea, care – spre deosebire de el – se bucura de multă popularitate în rândul cetăţenilor Alexandriei – va cârmui singură regatul.

Cu toate acestea, în momentul în care fiul răposatului ei soţ şi al altei femei – un protejat al Romei – şi-a făcut apariţia la Alexandria, regina s-a văzut nevoită să se încline în faţa dorinţei Romei de a-l lua de bărbat. Noul rege, Ptolemeu al XI-lea, şi-a arătat recunoştinţa faţă de soţia lui, ce-i era şi mamă vitregă, ucigând-o doar după nouăsprezece zile de domnie. Locuitorii Alexandriei priveau aceste evenimente cu îngrijorare şi mânie. În principiu, populaţia cosmopolită şi nestatornică a oraşului

nu se împotrivea dinastiei, dar putea să reacţioneze totuşi violent dacă observa evenimente pe care le dezaproba. Astfel, după uciderea reginei, mulţimea mânioasă a atacat palatul regal, l-a scos afară pe tânărul rege şi l-a ucis, sfârtecându-l în bucăţi.

După acest episod sângeros, curtea regală din Alexandria l-a aşezat pe tronul Egiptului pe fiul nelegitim al lui Ptolemeu al IX-lea. Acesta s-a căsătorit cu sora lui, Cleopatra a V-a, iar el a devenit Ptolemeu al XII-lea. Cuplul a ajuns să fie cunoscut în istorie sub numele de „Îndrăgostiţii Divini – Cei Ce-şi Iubesc Tatăl, Dar Şi Pe Ei Înşişi". Deşi predecesorii săi au susţinut originea divină a dinastiei, Ptolemeu al XII-lea a fost primul rege care a adoptat numele unui anumit zeu, spunându-şi „Noul Dionis" – un gest ambiţios, am putea spune. Supuşii săi nu i-au acordat însă la fel de multă importanţă noului lor conducător, căci l-au numit *Auletes*, „cântăreţul la flaut", din cauza pasiunii sale pentru sunetele catifelate şi duioase ale *aulos*-ului („flautului"). Ca şi ceilalţi Ptolemei, şi el era fascinat de dansurile obscene de la curte, devenite acum tradiţionale, şi avea, de asemenea, şi orientări bisexuale. Pe o stelă[1] de piatră ridicată la Philae, în Egiptul de Sus, stau mărturiile unor bărbaţi egipteni, care pretind că au dormit cu Auletes. Cu toate acestea, meritul său rămâne acela de a fi fost tatăl ultimei şi celei mai de seamă regine a Egiptului din dinastia ptolemeică.

[1] Stelă – în Antichitate, mic monument comemorativ sau funerar, în formă de coloană sau de pilastru, alcătuit dintr-un singur bloc de piatră şi purtând de obicei inscripţii sau sculpturi (n. tr.).

Capitolul 2

Profeţiile fraţilor şi oracolele sibiline

Aşa-zisele origini divine ale lui Auletes nu au impresionat Roma, cu atât mai mult cu cât – în urma testamentului lăsat de predecesorul lui – republica romană devenea moştenitoarea Egiptului. Romanii erau tot mai convinşi de superioritatea poporului şi a culturii lor. Chiar dacă nutreau un respect aparte pentru realizările vechilor greci, îi disprețuiau pe grecii din vremea lor, considerându-i decadenţi, lipsiţi de verticalitate şi tărie sufletească. Iar celelalte popoare din Răsărit nici nu existau în ochii lor. Senatul a refuzat, aşadar, să-i recunoască pe Auletes şi pe sora lui ca ocârmuitori ai Egiptului sau pe fratele lor ca rege al Ciprului, deşi era un Ptolemeu. Între timp, alţi pretendenţi la tronul Ptolemeilor băteau drumul Romei, oferind daruri scumpe în stânga şi-n dreapta în speranţa că romanii le vor susţine cauza, dar eforturile lor au fost zadarnice, căci n-au primit încurajări.

Luptele pentru putere care aveau să ducă în curând la izbucnirea războiului civil la Roma îi determinau pe romanii ambiţioşi şi influenţi să nu scape Egiptul din mână – un trofeu valoros, de altfel – în favoarea altor rivali. Acest lucru a stârnit un val de intrigi privind viitorul pe care Roma avea să i-l hărăzească Egiptului. Propuneri şi planuri ambiţioase se băteau cap în cap, vehiculându-se chiar şi ideea ca regatul egiptean să

devină adăpostul sărmanilor Romei. Nimeni nu a profitat însă de testamentul ultimului rege ptolemeic pentru a pune mâna pe Egipt. Cu toate acestea, tatăl Cleopatrei a înţeles cât de fragilă era independenţa Egiptului în momentul în care Pompei cel Mare a cucerit regatul seleucizilor, rivalii Ptolemeilor, transformându-l într-o provincie romană cu numele de Siria. Auletes a avut prezenţa de spirit de a-i trimite lui Pompei un corp de cavalerie ca să-l ajute „să păstreze pacea" în Iudeea, teritoriu învecinat cu Siria. A organizat şi un banchet în onoarea lui Pompei, chiar dacă acesta nu era de faţă, oferindu-le celor o mie de oaspeţi mâncăruri rafinate şi băuturi alese servite în cupe din aur.

În anul 59 î.Hr., după multe rugăminţi şi după ce mulţi oficiali romani fuseseră „unşi" cum trebuie, Auletes a obţinut în cele din urmă un răspuns. Iuliu Cezar, care încheiase – alături de Pompei şi Crassus – Primul Triumvirat şi se pregătea să cucerească Galia, a acceptat să vorbească în senat în numele lui Auletes în schimbul a 6 000 de talanţi[1] – venitul Egiptului pe şase luni. Îndeplinind funcţia de consul în acel an, Cezar, ajutat de Pompei, care beneficiase şi el de generozitatea regelui egiptean, i-a acordat acestuia statutul de „prieten şi aliat" al poporului roman.

Fericirea lui Auletes, provocată de recunoaşterea oficială a domniei sale, după douăzeci de ani de încercări, a fost în curând spulberată, căci, un an mai târziu, tribunul Clodius, un aristocrat renumit atât pentru excesele sale, cât şi pentru arta cu care reuşea să manipuleze masele, a propus anexarea Ciprului sub pretextul că fratele lui Auletes, regele Ciprului, le-ar fi acordat sprijinul său piraţilor. Senatul a acceptat propunerea şi i-a oferit regelui Ciprului funcţia de mare preot al Afroditei în

[1] Talantul este o monedă din Grecia antică în valoare de 24 000 de sesterţi romani. Un sesterţ valorează în jur de 1,50 sau 2 lire sterline.

orașul Paphos, dar el a preferat să-și ia viața, bând otravă. Tezaurul lui a fost dus la Roma și expus în For în uralele mulțimii. Mânia provocată de pierderea ultimelor teritorii de peste mare ale Ptolemeilor, disprețul față de nevolnicia lui Auletes și resentimentele create de creșterea taxelor destinate recuperării banilor împrumutați la Roma pentru „ungerea" lui Cezar au aprins scânteia revoltelor în Alexandria. Făcând din nou dovada puterii colective, oamenii și-au unit forțele și l-au înlăturat pe Auletes de pe tron.

Regele a pornit astfel într-o misiune umilitoare, care avea să-l aducă mai întâi la Rhodos, în fața lui Cato, apoi la Roma, unde – stabilit în vila lui Pompei de pe dealul Alban – avea să înceapă o nouă rundă de lingușiri și mituiri. Rămas fără veniturile Egiptului, a fost nevoit să recurgă la ajutorul cămătarilor din Roma, care au acceptat să-l împrumute în schimbul unor dobânzi exorbitante. Este posibil ca fiica lui, în vârstă de unsprezece ani, Cleopatra, să-l fi însoțit pe tatăl ei la Roma, fiind astfel martora umilințelor pe care părintele ei a fost nevoit să le îndure. Un epitaf de pe un monument funerar, descoperit în Atena, scris din ordinul unei „prințese libiene"[1] în memoria uneia dintre slujnicele ei, care își pierduse viața prin aceste ținuturi, i-ar putea fi atribuit Cleopatrei, datând din perioada în care aceasta a poposit, împreună cu tatăl ei, prin aceste locuri în drumul lor spre Roma. (Termenul „libian" era folosit adesea pentru populația de origine greacă din nordul Africii.) Decizia lui Auletes de a o lua pe Cleopatra în călătoria sa la Roma ne sugerează faptul că între tată și fiică exista o relație strânsă, iar Cleopatra – în ciuda vârstei sale fragede – ar fi putut să fie o companie extrem de plăcută, căci era inteligentă și curioasă, fiind înzestrată și cu un fin spirit de observație.

[1] Michael Grant, *Cleopatra*, Phoenix Press, Londra, 2000, p. 15.

Cleopatra era a treia dintre cei șase copii ai lui Auletes. Nu știm cu siguranță cine a fost mama ei, dar bănuim că ar fi putut să fie sora lui Auletes, Cleopatra a V-a, care a devenit prima lui soție și despre care se spune că i-ar mai fi dăruit lui Auletes încă două fiice, pierzându-și apoi viața în anul în care s-a născut Cleopatra – poate chiar la nașterea ei. Este posibil ca mama Cleopatrei să fi fost cea de a doua soție a lui Auletes, despre care nu știm absolut nimic – nici măcar numele nu i-l cunoaștem. Se pare că aceasta i-ar mai fi dăruit o fiică, Arsinoe, și apoi doi băieți, ambii purtând numele de Ptolemeu. Cu toate acestea, animozitățile care au existat ulterior între Cleopatra și acest trio ne sugerează faptul că nu erau frați buni.

Cleopatra avea să se confrunte în curând cu rivalitățile interdinastice, căci fiica mai mare a lui Auletes și sora Cleopatrei a urcat pe tronul Alexandriei sub numele de Cleopatra a VI-a. După moartea acesteia, cea de-a doua fiică, Berenike a IV-a, a pus ochii pe tronul Egiptului, căutând un soț care s-o ajute. A găsit trei candidați. Doi erau prinți seleucizi – primul dintre ei a murit în timpul negocierilor pentru încheierea căsătoriei, iar cel de-al doilea a fost respins de Roma. Al treilea candidat era – se pare – înrudit cu cei din dinastia seleucidă, dar era atât de necioplit, încât locuitorii Alexandriei l-au poreclit „negustorul de pește". După doar câteva zile de la căsătoria lor, Berenike a poruncit să fie strangulat, căsătorindu-se apoi cu un nobil grec, Archelaus.

Între timp, cetățenii din Alexandria au trimis în Italia o delegație alcătuită dintr-o sută de oameni, condusă de filosoful Dio, care avea misiunea de a cere Romei să-i ajute pe egipteni să-l înlăture de la putere pe monarhul „flautist". Auzind acestea, Auletes reușește să omoare o parte din membrii delegației în momentul în care aceștia pun piciorul pe malurile golfului Napoli. Filosoful Dio scapă cu viață, dar va fi asasinat la scurt

timp după aceea. Scandalul iscat ulterior nu i-a fost de niciun folos lui Auletes, care se vede nevoit să se retragă în templul zeiței Artemis din Efes, una dintre cele șapte minuni ale lumii antice. Aici, în ciuda problemelor financiare cu care se confrunta, poruncește construirea unor uși magnifice, sculptate în fildeș. Și tot aici așteaptă să vadă ce va face Roma pentru el.

La începutul anului 56 î.Hr., un fulger a lovit statuia lui Jupiter de pe colina Capitoliului din Roma. Autoritățile s-au grăbit să consulte Cărțile Sibiline ca să afle semnificația acestei întâmplări. Textele sibiline, aduse – se pare – din Răsărit la Roma, de unul dintre primii ei regi, conțineau profețiile ultimei sibile. Acestea erau greu de tradus, dar – descifrate corect – oracolele lor se adevereau întotdeauna. Textele originale au pierit mistuite în incendiul din anul 83 î.Hr., dar au fost înlocuite cu o altă culegere de profeții, preluate din diverse surse, uneori chiar îndoielnice. Roma avea, în acele vremuri, o întreagă clică de preoți și profeți, care stăpâneau arta decodării profețiilor, corelându-le apoi cu evenimentele și dilemele de zi cu zi. Nu e de mirare, așadar, că noile cărți au ajuns să fie la fel de respectate ca și cele vechi.

Autorii textelor sibiline arată, la un moment dat, cu degetul spre Egipt, considerându-l motivul intervenției divine. Dacă regele Egiptului avea să ceară ajutor – se spunea în paginile lor – Roma putea să-i acorde prietenia ei, dar – „dacă avea să-i trimită întăriri"[1] – atunci o năpastă cumplită avea să se abată asupra orașului. Mesajul era clar: nicio intervenție armată în Egipt. Această profeție a stârnit însă dezbateri mânioase în Senat privind trimiterea unei delegații pașnice în Egipt și numele celui care ar fi trebuit s-o conducă.

[1] Cicero, *Scrisori către prieteni*, I, 7.

Cicero, un om cu origini modeste, care ajunsese, prin forțele proprii, un avocat și un orator de seamă la Roma datorită talentului cu care stăpânea arta elocinței și a autopromovării, și-a pus la treabă ascuțimea minții și cunoștințele legale pentru a scoate Senatul din impasul în care se afla. I-a scris prietenului și aliatului său Lentulus, guvernator al provinciei romane Cilicia, din sudul Asiei Mici, sugerându-i să-și conducă armata în Alexandria și să instaleze acolo o garnizoană militară. Auletes se putea întoarce astfel în capitală, unde își putea recupera tronul fără probleme. Această acțiune – susținea Cicero – era în perfectă concordanță cu profețiile Cărților Sibiline. Roma și-ar fi dovedit astfel prietenia față de regele Egiptului, fără să-i trimită „întăriri". (Cicero spera să obțină o funcție oficială în Alexandria – un oraș pe care era curios să-l vadă).

Conștient de faptul că propunerea lui Cicero nu se bucura de sprijinul senatului, Lentulus ezita să treacă la acțiune. Aulus Gabinius, guvernatorul Siriei, nu era însă măcinat de atâtea scrupule. (Cicero îl catalogase cândva drept „un hoțoman, cu părul vopsit și pus pe moațe și veleități de dansator"[1]). Împins de ambiție și de nevoia imperioasă de bani, Gabinius a fost de acord să-l ajute pe Auletes pentru 10 000 de talanți. Era o sumă imensă, astfel că regele Egiptului a fost nevoit să apeleze din nou la „bancherii" Romei, în special la Rabirius, care i-a oferit fondurile necesare în schimbul unei dobânzi exorbitante. În anul 55 î.Hr., Gabinius, împreună cu armata sa, a traversat deșertul și a intrat în Egipt sub pretextul că egiptenii îi sprijineau pe piratii care prejudiciau comerțul Romei. Comandantul cavaleriei era Marc Antoniu, pe atunci în vârstă de douăzeci și șapte de ani.

[1] Cicero, apud M. Foss în lucrarea sa, *The Search for Cleopatra*, Michael O'Mara Books, Londra, 1997, p. 55.

Antoniu provenea dintr-o familie nobilă, dar scăpătată. Bunicul din partea tatălui fusese un orator de seamă, care își pierduse viața în timpul războiului civil din Roma. Tatăl lui, ucis de piratii mărilor, fusese un bărbat nevolnic, „căruia nu-i păsa de nimic, în afară de grijile momentului – ca să-l citățm pe Sallustiu – și care era cumplit de risipitor"[1]. Neputând să refuze cererea unui prieten apropiat, care l-a rugat să-i împrumute niște bani, a profitat de faptul că soția lui, Iulia, o femeie destoinică și tenace, stătea cu spatele la ei ca să ia pe ascuns un vas din argint, pe care i l-a dat prietenului său. În momentul în care sclavii care slujeau în casa lor au fost acuzați de furtul vasului, tatăl lui Antoniu a fost nevoit să-și recunoască vina. Iulia era o rudă îndepărtată a lui Iuliu Cezar. Chiar și dușmanii lui Antoniu au recunoscut faptul că Iulia era o femeie demnă, înzestrată cu multe virtuți, care i-a conferit stabilitate lui Antoniu în anii adolescenței sale și care, mai târziu, a devenit unul dintre consilierii lui de seamă pe probleme politice. Antoniu a studiat și el arta oratoriei, așa cum făceau toți romanii din clasa aristocratică, adoptând așa-numitul stil „asiatic", pompos și plin de artificii stilistice.

Dar deja timpul discursurilor trecuse. Aflându-se în fruntea armatei sale, Antoniu străbătea întinsurile nemărginite ale deșertului, trecând pe lângă mlaștinile sulfuroase, pe care egiptenii le numeau „Răsuflătorile lui Typhon"[2], ca să ia cu asalt cetatea egipteană de la Pelusium[3] și să deschidă drumul spre

[1] Sallustiu, *Conjurația lui Catilina*, XVII.

[2] Typhon era un monstru din mitologia greacă asociat cu vulcanii; ființă monstruoasă zămislită de Gaia și Tartarus, Typhon era un monstru înspăimîntător, cu o sută de capete și cu trupul uriaș, presărat cu șerpi (n. tr.).

[3] Pelusium se afla lângă orașul Tell el-Farana de astăzi, la est de Port Said.

Alexandria. Archelaus a rezistat eroic, dar, după ce-a pierit ucis în luptă, trupele sale nu au mai opus rezistență.

Întors din nou pe tron, Auletes a pus la punct niște răfuieli mai vechi. A poruncit, în primul rând, ca fiica lui, Berenike, să fie ucisă pentru că îi uzurpase coroana. Aceasta și-a găsit, probabil, sfârșitul strangulată în palatul regal, poate chiar sub ochii surorii sale mai mici, Cleopatra. Au urmat valuri de arestări și execuții – toți cei care erau suspectați că ar fi fost complicii lui Berenike erau uciși pe loc. Deși era o experiență traumatizantă, moartea surorii ei se dovedea un avantaj pentru Cleopatra. Pentru că era cea mai mare dintre copiii lui Auletes, Cleopatra devenea, conform tradiției ptolemeice, succesoare la tron – perspectivă ce nu ar fi fost posibilă dacă surorile ei mai mari nu ar fi fost înlăturate.

Deși Antoniu a stat foarte puțin timp în Egipt, sunt voci care susțin că atunci ar fi văzut-o pentru prima dată pe Cleopatra, în vârstă de paisprezece ani, și tot atunci s-ar fi îndrăgostit de ea. „Se spune – avea să scrie mai târziu Appian, un istoric din secolul al II-lea – că Antoniu a fost întotdeauna foarte sensibil... și că s-a îndrăgostit de Cleopatra pe când aceasta era doar o copilă, iar el era comandantul cavaleriei din Alexandria sub conducerea lui Gabinius."[1] Aceasta ar putea fi doar o simplă născocire. Appian a recunoscut faptul că acorda un interes aparte evenimentelor senzaționale, care – „prin natura lor extraordinară – sunt menite să uimească cititorii"[2]. Dar chiar dacă Antoniu nu s-a îndrăgostit de Cleopatra, este posibil ca ea să-l fi văzut pe tânărul roman cel chipeș și să fi auzit despre faptele lui de vitejie înfăptuite la Pelusium. S-ar putea, de asemenea, să fi fost impresionată de bunătatea lui – căci el intervenise

[1] Appian, *Istoria romană*, „Războaiele civile", V., 8.

[2] *Ibidem*, IV., 16.

cu succes pe lângă Auletes, salvându-le viaţa egiptenilor luaţi prizonieri la Pelusium. Locuitorii Alexandriei îşi vor aminti gestul lui mărinimos, peste ani şi ani, când se va întoarce din nou în Alexandria ca iubit şi aliat al reginei lor.

În timp ce trecea de pragul adolescenţei, trăind, poate, cea mai stabilă perioadă din existenţa ei, Cleopatra şi-a reluat studiile întrerupte de vâltoarea vieţii şi şi-a perfecţionat capacităţile intelectuale pe care nici măcar detractorii ei nu vor putea să i le nege. Alexandria era locul ideal pentru asta. Strămoşul ei, Ptolemeu I, întemeiase Marea Bibliotecă din Alexandria şi *Mouseion*-ul din apropiere, unde învăţaţi din toată lumea „civilizată" puteau să trăiască şi să studieze pe gratis. *Mouseion* înseamnă „sanctuarul muzelor". Acesta a devenit în scurt timp centrul învăţământului elenistic, eclipsându-l chiar şi pe cel din Atena. În Bibliotecă, învăţaţii editau critic pentru prima oară textele lui Homer, adăugau comentarii şi împărţeau lucrările în volume. Mărimea volumelor depindea de lungimea papirusurilor – materie pe care se scria cel mai adesea în vremea respectivă.

Mouseion-ul era centrul astronomiei, al matematicii (Euclid[1] a lucrat şi el aici) şi al medicinei. Pentru că egiptenii îşi mumificau morţii, cunoştinţele lor de anatomie erau mult mai avansate decât cele ale altor popoare. Bazându-se pe aceste cunoştinţe, profesorii greci au reuşit – poate şi cu ajutorul vivisecţiilor făcute pe criminalii condamnaţi la moarte, oferiţi instituţiilor de medicină de Ptolemei – să înţeleagă mecanismul sistemului nervos, al sistemului digestiv şi al celui vascular. Creierul, şi nu inima, este lăcaşul inteligenţei umane – au stabilit ei, efectuând, de asemenea, şi anumite intervenţii chirurgicale – operaţii de înlăturare a

[1] Euclid, matematician grec, care şi-a desfăşurat activitatea în Alexandria în timpul domniei lui Ptolemeu I (n. tr.).

pietrelor de la vezica urinară, de curăţare a abceselor interne şi de dezinfectare a rănilor. Şi-au perfecţionat, de asemenea, cunoştinţele în domeniul farmacologiei şi toxicologiei.

Tânăra Cleopatra putea să-şi aleagă cei mai buni profesori de la *Mouseion* care s-o iniţieze în domeniile – variate, de altfel – pentru care manifesta un interes aparte. Istoricul arab din secolul al X-lea Al-Masudi o descrie ca pe „o bună cunoscătoare a ştiinţelor, înclinată şi spre studiul filosofiei"[1]. Dar pe lângă studiile ei, Cleopatra trebuia să reflecteze şi asupra altor lucruri. Putea să observe de aproape presiunile exercitate asupra tatălui ei şi chiar să-l şi ajute. De fapt, Auletes mai avea doar patru ani de trăit – ani ce nu vor fi deloc uşori. Regiunile din sud erau cuprinse de revolte, iar siguranţa regelui în Alexandria era garantată doar de legionarii gali şi de cei germanici, pe care Gabinius îi lăsase în oraş. Deşi economia se afla într-o situaţie disperată, Auletes a devalorizat moneda de argint, introdusă de Ptolemeu I ca monedă oficială a statului[2] şi a instituit o reţea bancară, controlată de stat, pentru gestionarea fluxului de fonduri. În schimb, Auletes a redus la o treime cantitatea de metal preţios destinat staterilor din argint, moneda cea mai întâlnită la vremea respectivă.

Incapabil să-şi achite datoria faţă de creditorul său roman, Rabirius, Auletes l-a numit ministru de finanţe, astfel încât acesta putea să-şi recupereze banii direct de la populaţie. Auletes a dat dovadă de multă subtilitate când a făcut acest pas, căci – neputându-şi stăpâni lăcomia – Rabirius nu a rezistat prea mult timp în această funcţie. Reuşind să scape de furia mulţimii doar după ce s-a refugiat în închisoarea din Alexandria, a fugit la Roma, unde întreaga aventura egipteană nu mai

[1] Ali ibn Husain Al-Masudi, *Les Prairies D'Or*, pp. 87-88.

[2] În timpul faraonilor, plăţile se făceau în natură, monedele fiind privite cu suspiciune (n. tr.).

era deloc privită cu ochi buni de romani. Revărsările Tibrului, care au distrus multe proprietăţi şi au provocat pierderi însemnate de vieţi omeneşti, au coincis cu momentul cotropirii Egiptului, lucru care a fost pus pe seama faptului că proconsulul Gabinius nesocotise profeţiile sibiline. Drept urmare, atât Gabinius, cât şi Rabirius au fost aduşi în faţa tribunalului de la Roma, acuzaţi că ar fi trecut Egiptul prin foc şi sabie. În cele din urmă, Gabinius a fost exilat, în timp ce Rabirius a fost achitat.

La începutul anului 51 î.Hr., Auletes, îmbătrânit prematur (avea puţin peste cincizeci de ani) din cauza necazurilor şi exceselor sale, s-a îmbolnăvit grav.. În testamentul său, a cărui copie a trimis-o la Roma ca să fie în deplină siguranţă, o numea succesoare pe Cleopatra, pe atunci în vârstă de şaptesprezece ani, lucru pe care ea poate că l-a şi anticipat, şi pe cel mai mare dintre cei doi fii ai săi, viitorul Ptolemeu al XIII-lea, care, la vremea respectivă, avea doar zece ani. Nu ştim ce s-a întâmplat în preajma morţii regelui din primăvara anului 51 î.Hr. Documentele din acea perioadă menţionează „al treizecilea an de domnie al lui Auletes şi primul an de domnie al Cleopatrei", lucru care ne poartă cu gândul la faptul că, de fapt, cei doi au domnit un timp împreună. Bolnav fiind, Auletes a vrut, probabil, să-i dea de înţeles poporului său că viitoarea regină a Egiptului avea să fie Cleopatra. Poate că ea a tăinuit moartea tatălui său până când şi-a consolidat poziţia pe tron. Din documentele lunii iulie a anului 51 î.Hr. reiese faptul că Auletes şi Cleopatra continuau să conducă împreună statul egiptean. Dar la începutul lunii august, veştile despre moartea regelui au ajuns la Roma şi astfel a început domnia ultimei regine a Egiptului, Cleopatra a VII-a.

Conform hieroglifelor de pe o stelă ridicată după moartea sa, Cleopatra a pornit, la începutul domniei sale, într-o lungă călătorie, străbătând 643 de kilometri de la Alexandria până la

altarul de la Hermonthis, situat în sudul Tebei (Luxor), la o distanţă de 22 de kilometri de ea, în Egiptul de Sus. Scopul călătoriei sale era de a participa la ritualurile închinate taurului sacru, Buchis. Egiptenii venerau taurul – simbolul fertilităţii – încă din cele mai vechi timpuri, iar ritualurile aveau uneori conotaţii sexuale. În anumite perioade, femeile aveau voie să viziteze taurii sacri, dezvăluindu-şi în faţa lor organele genitale pentru a deveni fecunde. În vremea Cleopatrei, cel puţin patru regiuni venerau câte un taur sacru. Taurul Apis din Memphis, negru ca abanosul, presărat cu pete albe, era cel mai important dintre aceste animale sfinte, ducând o viaţă de huzur alături de preoţii cultului, care nu mai conteneau să-l răsfeţe. Cu toate acestea, taurul la care Cleopatra s-a dus să se închine – Buchis din Hermonthis – se bucura şi el de veneraţia oamenilor, fiind întruchiparea pământească a zeului-soare, Amon-Ra.

Fostul taur Buchis murise de curând şi – după ce-a fost mumificat[1] şi depus într-un sarcofag de piatră – a fost îngropat într-o necropolă imensă, destinată taurilor morţi. Cel care urma să-l înlocuiască avea – ca şi predecesorul său – pielea complet albă şi atât de lucioasă, încât strălucea în bătaia razelor soarelui. El urma să fie transportat cu corabia pe Nil şi găzduit apoi în altarul său sfânt. Ce cale mai bună decât aceasta ar fi putut găsi Cleopatra de a se arăta în faţa poporului ei? Inscripţia menţionează, de asemenea, faptul că „regina, stăpâna

[1] Egiptenii au perfecţionat o metodă specială pentru mumificarea taurilor sfinţi. Mai întâi, pentru dizolvarea organelor interne, se folosea terebentina, care se introducea prin anus în corpul animalului mort. Anusul era apoi blocat cu un tampon din in. După ce organele interne se lichefiau, tamponul era îndepărtat, iar lichidul se elimina din corp. Procesul continua apoi în mod firesc: corpul era uscat într-o soluţie de natron, acoperit cu uleiuri şi răşini şi înfăşurat cu grijă în feşe textile. Taurii sacri aveau apoi parte de funeralii regale.

celor două tărâmuri, zeița care își iubește tatăl, îl însoțește pe vasul lui Amon, înconjurată de celelalte corăbii regale. Toți locuitorii din Teba și Hermonthis, împreună cu preoții lor, venerau animalul divin. Iar oamenii au putut să o vadă pe regină."[1]

Cleopatra a fost întotdeauna conștientă de puterea de atracție a spectacolelor grandioase. Ca și primii Ptolemei, cunoștea prea bine importanța pe care o acorda poporul ei vechilor culte religioase și încărcătura emoțională a credințelor lor. Pe când Cleopatra avea zece ani, într-o perioadă de frământări în Egipt, un membru al unei delegații romane a ucis din greșeală o pisică. În Egipt, pisicile erau animale sacre, astfel că – dacă e să dăm crezare unui cronicar al vremii – „mulțimea s-a îndreptat mânioasă spre locuința romanului. Nici reprezentanții regelui, care au venit să ceară îndurare în numele străinului, nici teama de Roma nu i-au mai salvat viața nefericitului."[2]

Mai mult, Cleopatra a înțeles importanța economică a templelor din Egipt. Marile temple – la fel ca mănăstirile din Europa medievală – dețineau terenuri întinse și aveau în subordine ateliere meșteșugărești de prelucrare a metalelor și țesătorii de in. Finanțându-le, regina susținea religia poporului ei, favorizând în același timp și dezvoltarea economică a țării.

Conștientă, poate, de moștenirea ei pătată de sânge și hotărâtă să evite soarta violentă de care avuseseră parte mulți dintre strămoșii săi, Cleopatra și-a afirmat independența încă de la începutul domniei. Firește, însă, actele de violență la care fusese martoră încă de la o vârstă fragedă nu-i confereau un

[1] Inscripție de pe o stelă din Bucheum (cimitir subteran de animale), care astăzi se află în Copenhaga.

[2] Diodorus Siculus, *Biblioteca istorică*, I, 83. Ca o ironie a sorții, romanii, nu egiptenii, sunt cei care au răspândit în Europa obiceiul de a crește pisici ca animale de companie.

sentiment de încredere și nici de siguranță. Nu și-a cunoscut mama. Tatăl îi fusese singurul protector; fără el, era expusă intrigilor de la curte și ambițiilor fraților săi vitregi. Singura persoană pe care se putea baza era ea însăși – un scenariu înspăimântător, fără o alternativă viabilă.

Documentele din primii doi ani ai domniei sale fac referiri doar la ea. Acestea atestă faptul că a bătut monede doar cu efigia sa. Nu se fac referiri la fratele ei mai mic. Fiind minor, acesta trebuia ajutat să guverneze, alături de sora lui, de un consiliu de regență, din care făceau parte: Pothinius, un eunuc, însărcinat cu problemele financiare și administrative; Achillas, un comandant militar, responsabil cu conducerea armatei; și Theodotus, un profesor de retorică din Samos. Acest consiliu de regență ar fi trebuit s-o eclipseze pe Cleopatra, deoarece – conform codului Ptolemeilor – regii își dominau reginele, punându-le în umbră. Un timp, însă, Cleopatra, deși încă adolescentă, a reușit cu succes să îndepărteze acest consiliu de regență, conducând de una singură – lucru care îi scoate în evidență nu doar voința de fier, ci și ambiția și încrederea în sine.

Ambiția pe care o nutrea nu se concentra doar asupra propriilor interese, ci viza și țara pe care o guverna. Cleopatra moștenise un regat secătuit de puteri și teritorii, o umbră a puternicului imperiu clădit de primii Ptolemei. Independența statului depindea în totalitate de bunul-plac al Romei. Cleopatra își văzuse tatăl umilindu-se la picioarele mai-marilor Romei, pe care îi mituise ca să-și recupereze tronul. Fusese martora disprețului stârnit poporului său, cât și a faptului că reușise să-și păstreze tronul doar cu ajutorul mercenarilor străini. Circumstanțele fuseseră cumplit de înjositoare. Dar indiferent cât îi repugna ideea, știa că tatăl ei domnise două decenii

doar datorită romanilor. Astfel, problema păstrării unor bune relaţii cu Roma, pe care să le exploateze în folosul ei, avea să devină principala sa preocupare ca regină.

Destinul i-a scos în cale prima provocare cumplit de devreme, în anul 51 î.Hr., când guvernatorul roman al Siriei şi-a trimis cei doi fii în Alexandria cu misiunea de a le porunci soldaţilor lăsaţi acolo de Gabinius să se întoarcă în Siria. Guvernatorul avea nevoie de ajutorul lor ca să apere provincia de atacurile parţilor, dar legionarii nemulţumiţi, care se obişnuiseră cu viaţa uşoară din Egipt, i-au ucis pe cei doi tineri. Temându-se că Roma ar fi putut să arunce vina pentru crimele comise pe umerii ei şi în ciuda pericolului pe care îl reprezentau soldaţii romani rămaşi în garnizoana din Alexandria – care s-ar fi putut revolta împotriva ei – Cleopatra i-a arestat pe asasini, fără să stea nicio clipă pe gânduri, şi i-a trimis în lanţuri în Siria.

Decizia Cleopatrei, deşi înţeleaptă pe plan diplomatic, a provocat o criză la curtea din Alexandria, unde a fost criticată pentru atitudinea servilă pe care o avusese în faţa Romei. Conflictele s-au acutizat şi mai tare în al treilea an de domnie când seceta a lovit ţinuturile Egiptului, iar recoltele slabe au provocat nemulţumiri în rândul populaţiei, dând naştere unei loviturii de stat. Documentele vremii, redactate şi emise cu formula de „regele şi regina", care se referă la primul an de domnie al lui Ptolemeu al XIII-lea, atestă faptul că regina nu mai cârmuia singură statul egiptean, fiind obligată să-l accepte la guvernare pe fratele ei mai mic, împreună cu consiliul său de regenţă.

În acele vremuri atât de tulburi pentru Cleopatra, afacerile Romei aveau să se împletească din nou cu acelea ale Egiptului. În anul 49 î.Hr, Pompei cel Mare l-a trimis pe fiul său, Gnaeus, la Alexandria ca să ceară ajutorul egiptenilor în războiul civil

care izbucnise între el şi Iuliu Cezar. Ajutorul i-a fost acordat pe loc – şaizeci de corăbii, grâne şi soldaţi. Mulţumirile susţinătorilor lui Pompei îl vizează însă doar pe Ptolemeu al XIII-lea. Acest lucru ne demonstrează faptul că fratele Cleopatrei o înlăturase deja pe aceasta de la putere, obligând-o să fugă din Alexandria şi să se refugieze în Egiptul de Sus.

Există puţine mărturii care să ne spună ce s-a întâmplat cu adevărat în vremurile acelea. Cezar a scris că regina fusese alungată de pe tron de fratele ei, care se bucurase de „susţinerea rudelor şi a prietenilor"[1]. Expresia „rude şi prieteni" avea o semnificaţie aparte în ierarhia complexă de la curtea Ptolemeilor. În vârful ierarhiei se aflau „rudele de sânge", care purtau pe frunte o bentiţă menită să le pună statutul în evidenţă; pe treapta următoare se aflau „primii prieteni", îmbrăcaţi în robe purpurii; apoi urmau „prietenii", care se bucurau şi ei de privilegii speciale. Aceşti indivizi deţineau frâiele puterii de la curtea din Alexandria. Linguşiţi şi mituiţi de consiliul de regenţă – Ptolemeu al XIII-lea era prea tânăr ca să se implice direct, deşi se pare că a aprobat acţiunile consiliului său – foarte mulţi dintre aceşti curteni s-au întors împotriva Cleopatrei, subminându-i poziţia şi obligând-o să fugă din Alexandria.

În anul 48 î.Hr., Cleopatra a părăsit Egiptul, refugiindu-se în oraşul filistin Ascalon, situat între Egipt şi Siria, unde – sfidătoare şi hotărâtă să recapete ceea ce pierduse – a început să strângă trupe formate din greci, egipteni, dar şi arabi ca să atace Egiptul. Achillas, comandantul trupelor lui Ptolemeu al XIII-lea, se pregătea şi el de luptă, adunându-şi armata la poalele muntelui Casius, aflat la o distanţă de 48 de kilometri de cetatea de graniţă Pelusium.

[1] Cezar, *Războiul civil*, III, 103.

Cleopatra avea să înțeleagă în curând că nu războiul civil din Egipt, ci acela din Roma avea să o ajute sau nu să-și recapete tronul. În ziua de 9 august a anului 48 î.Hr., Cezar l-a înfrânt pe Pompei în bătălia de la Pharsalus. Rivalul său învins s-a îndreaptat spre Egipt în speranța că avea să primească ajutor. Cezar, hotărât să-l prindă, a pornit pe urmele lui.

Partea a II-a
HAZNAUA LUI ROMULUS

Capitolul 3

Cursa pentru glorie

Gaius Iulius Caesar (Iuliu Cezar), cu ajutorul locotenentului său de încredere, Antoniu, a obţinut victoria de la Pharsalus, printre lanurile aurii de grâne ale Tesaliei, devenind astfel stăpânul lumii romane. În deceniile trecute, el şi rivalii săi, precum Pompei (ca şi predecesorii lor), răstălmăciseră legile republicii romane şi îi schimbaseră constituţia ca să servească intereselor proprii.

Îşi datorau succesul structurii constituţionale care influenţase evoluţia republicii şi conflictelor iscate pe parcursul acestei evoluţii. Chiar înainte de naşterea lui Cezar, Roma fusese măcinată de frământări, încercând să îmbine un sistem de guvernare destinat unui mic oraş-stat de pe malurile estice ale Tibrului nu doar cu cerinţele legii şi ale ordinii dintr-un imperiu bogat, aflat în continuă expansiune, ci şi cu ambiţiile personale ale generalilor, negustorilor şi politicienilor însetaţi de putere.

Roma a fost cândva guvernată de regi până când, în anul 509 î.Hr., un grup de nobili, condus de un reprezentat al clanului Brutus, l-a înlăturat de la putere pe ultimul dintre monarhi, Tarquinus Superbus (Tarquin cel Mândru), susţinând că Roma nu va mai fi niciodată supusă tiraniei unui singur om. Din aceeaşi familie Brutus făcea parte, prin căsătorie, şi Servilia,

amanta favorită a lui Cezar. Fiul ei avea să-l ucidă pe Cezar, sub pretextul că – urmând exemplul strămoşului său – elibera Roma din ghearele unui tiran.

În locul monarhiei lui Tarquin, conspiratorii patricieni au instituit o republică în care cetăţenii romani alegeau, în fiecare an, doi magistraţi, viitori consuli, ce aveau să se ocupe de treburile statului. Erau desemnaţi câte doi magistraţi nu doar pentru a împărţi responsabilităţile guvernării, ci şi pentru a-şi limita reciproc excesele. Organizarea anuală a alegerilor reprezenta un alt mijloc de protecţie împotriva autocraţilor.

Cu toate acestea, fondatorii republicii nu concepuseră o constituţie scrisă sau alte documente legale în care să specifice noile forme de guvernământ. Aşadar, Cezar, ca şi ceilalţi predecesori, a profitat de lipsa unei constituţii scrise pentru a-şi justifica faptele. Aristocraţia romană a avut astfel libertatea de a modela şi de a modifica sistemul de guvernare în concordanţă cu dorinţele şi interesele sale, asigurându-i însă pe oameni că avea grijă să îmbine schimbările cu *mos maiorum* („datina străbună") care devenise un concept amorf, dar sacrosanct.

De-a lungul timpului, romanii au acceptat înfiinţarea altor funcţii în stat, ocupate, de asemenea, de oficialităţi alese prin vot. În primii ani de existenţă ai republicii, ca reacţie la presiunile poporului – ale „plebeilor" – au fost aleşi tribuni care să le reprezinte interesele. Atribuţiile acestora au constituit subiectul unor dezbateri aprinse, generând schimbări frecvente. Cu toate acestea, funcţia de tribun a lui Antoniu a jucat un rol extrem de important în manevrele politice ale lui Cezar împotriva lui Pompei.

Odată cu expansiunea Romei, au apărut tot mai multe funcţii publice, nu doar pentru a distribui volumul imens de muncă, ci şi pentru a păstra controlul şi echilibrul statului atât de necesare existenţei republicii. Unele dintre acestea, precum aceea

de *quaestor* (magistrat responsabil cu strângerea taxelor) şi cea de *praetor* (magistrat cu rang inferior consulului) reprezentau trepte ale unei ierarhii pe care orice aspirant la funcţia de consul trebuia să le urce. Romanii numeau această ascensiune „cursa pentru glorie". Atât Pompei, cât şi Cezar au urcat treptele acestei ierarhii, dar gloria pe care au atins-o nu a reuşit să le satisfacă ambiţia. Antoniu avea să se lupte şi el să-şi împlinească aspiraţiile, în ciuda limitelor impuse de „datina străbună".

În timpul primilor patru sute de ani de existenţă ai republicii, puterea şi expansiunea teritorială a Romei au luat amploare. În decurs de două sute cincizeci de ani, Roma a reuşit să cucerească întreaga peninsulă italică. Următorul teritoriu vizat a fost cel al insulei Sicilia, de care o despărţea doar strâmtoarea Messina. Aici, romanii au intrat în conflict cu cartaginezii. Din capitala lor, situată pe coasta de nord a Africii (actuala Tunisie), cartaginezii dominau comerţul din vestul Mediteranei, întemeind colonii şi în Sicilia. Până în anul 227 î.Hr., romanii au reuşit să-i alunge din Sicilia, dar şi din Sardinia şi Corsica. Conflictul dintre cele două mari puteri era însă departe de a se fi încheiat. Cartaginezii au ocupat Spania, iar argintul pe care îl exploatau din minele spaniole le-a umplut din nou fondurile destinate războaielor, ajutându-i să pornească o nouă ofensivă. Aceasta a fost una dintre cele mai complexe din istoria omenirii, ţinând seama de tacticile militare folosite şi de alianţele încheiate, dar şi extrem de costisitoare dacă ne gândim la resursele umane şi la cele materiale implicate în conflict.

În anul 218 î.Hr., Hannibal, însoţit de armata lui cartagineză, alcătuită din treizeci şi şapte de elefanţi de război şi mii de cavalerişti, traversează culmile înzăpezite ale Alpilor şi atacă Italia. Trecând ţara prin foc şi sabie, ajunge – în luna august a anului 216 î.Hr. – în Apulia, unde – printr-o manevră îndrăzneaţă de

învăluire a cavaleriei romane, pusă în practică pe câmpiile din Cannae – reuşeşte să înfrângă armata romană, formată din 80 000 de soldaţi, ucigând 48 000 într-o luptă atât de aprigă, încât se spune că 500 de oameni îşi pierdeau viaţa pe minut. Cartagina a invadat şi Sicilia. Roma se afla pe marginea prăpastiei, văzându-se nevoită să elibereze din închisori datornicii şi alţi prizonieri pentru a completa efectivele armatei, să devalorizeze moneda şi să caute cu disperare aliaţi, apelând chiar şi la ajutorul Ptolemeilor din Egipt. Mai mult decât atât, pentru a-i îmbuna pe zei, romanii au sacrificat în centrul oraşului doi gali şi doi greci.

Roma a început uşor-uşor să riposteze. Anul 211 î.Hr. s-a dovedit cumplit de critic. Oraşul Siracuza, din Sicilia, pe atunci colonie grecească şi un aliat valoros al cartaginezilor, a căzut în mâinile romanilor după un asediu îndelungat, în care Arhimede, unul dintre învăţaţii de seamă ai *Mouseion*-ului din Alexandria a jucat un rol extrem de important. Acesta era nu doar un cetăţean de vază al Siracuzei, ci şi un matematician şi un inginer remarcabil care a proiectat anumite dispozitive pentru apărarea cetăţii, inclusiv o maşinărie asemănătoare cu o macara capabilă să agaţe prora corăbiilor invadatoare şi un sistem de oglinzi (probabil nişte scuturi foarte bine lustruite), cu ajutorul căruia capta razele de soare, canalizându-le apoi asupra vaselor duşmane ca să-i orbească pe atacatori şi să dea foc pânzelor sau suprastructurilor din lemn ale corăbiilor. Când au pătruns în cetatea Siracuzei, romanii l-au omorât pe Arhimede în timp ce stătea la masa lui de lucru.

Romanii au reuşit să recupereze apoi şi restul Siciliei, iar în următorii cinci ani i-au îngenunchiat complet pe cartaginezi. În urma tratatului de pace încheiat între Roma şi Cartagina, aceasta şi-a pierdut imperiul şi flota, fiind obligată să plătească şi o sumă imensă de bani ca despăgubire de război. Astfel, la sfârşitul unuia dintre războaiele decisive din istoria omenirii,

un război cu implicaţii răsunătoare, lumea mediteraneeană se afla din nou la picioarele Romei. Victoria împotriva cartaginezilor se datora numeroaselor efective militare puse în joc, cât şi dorinţei Romei de a se adapta războiului pe mare, dar mai ales, societăţii romane extrem de unite, de care cetăţenii se simţeau mândri şi de care erau cu toţii interesaţi. Provocarea consta din acel moment în păstrarea acestei unităţi, în timp ce era acceptat şi consolidat, totodată, statutul de superputere al Romei.

Următoarea expansiune a Romei – în perioada în care „Burtosul", străbunicul Cleopatrei din Egipt, dădea frâu liber exceselor sale ciudate – a purtat legiunile romane, cu acordul formal al „Burtosului", dincolo de Marea Ionică, spre ţinutul natal al lui Alexandru şi al Ptolemeilor – Macedonia. În urma unor confruntări militare, în anul 147 î.Hr., Macedonia a fost înfrântă, divizată şi transformată în cele din urmă în provincie romană. Între timp, şi alte oraşe greceşti au ajuns – fie prin promisiuni, fie prin forţă – sub hegemonia Romei, deşi li s-a acordat o oarecare autonomie. În nordul Africii, a izbucnit un nou conflict între cartaginezi şi romani. După un asediu îndelungat, urmat apoi de o săptămână de lupte corp la corp pe străzile oraşului, romanii au reuşit, în 146 î.Hr., să ocupe oraşul şi să-l şteargă de pe faţa pământului. În acelaşi an, romanii au distrus şi Corintul, spulberându-le grecilor până şi iluzia libertăţii. Teritoriile Romei se întindeau, aşadar, din Spania (la vest) până în Grecia (la est) şi de la graniţele vestice ale Egiptului (la sud) până în regiunile sudice ale Franţei (la nord).

De-a lungul anilor, societatea romană a cunoscut numeroase schimbări odată cu expansiunea teritorială a Romei. Senatul a devenit cel mai important organ politic.[1] Avea trei sute

[1] Cuvântul „senat" provine din latinescul *senex*, care înseamnă „bătrân; înţelept".

de membri, numiţi pe viaţă. Cu toate acestea, conducerea Senatului se afla în mâinile a douăzeci de familii sau clanuri de patricieni, cu rădăcini străvechi, ce ajungeau până în vremurile legendare. Unul dintre aceste clanuri, deşi nu se afla printre cele mai puternice, era ginta Iulia, din care făcea parte şi Cezar. Membrii acestei ginte pretindeau că sunt descendenţii zeiţei Venus, prin Enea, eroul troian şi aşa-zisul strămoş al lui Romulus. Enea este şi eroul care, mânat de ambiţiile sale imperiale, o părăseşte pe Didona, regina şi întemeietoarea Cartaginei, care hotărăşte să-şi ia viaţa – legendă pe care poetul Vergiliu o elaborează mai târziu în detrimentul lui Antoniu şi al Cleopatrei, dar în avantajul lui Octavian.

Puterea ginţii Iulia, ca şi cea a altor ginţi, se baza pe cultivarea unui grup de clienţi ale căror interese le protejau şi promovau. În schimbul favorurilor lor, clienţii le ofereau voturile lor, cât şi pe cele ale altor clienţi „auxiliari", asigurându-le astfel candidatura pentru funcţia de consul, cât şi pentru alte posturi importante. (Cuvântul „patron" provine de la latinescul *patronus*, care a dat naştere termenului italian *padrone*, cuvânt preluat apoi de Mafie cu sensul de „naş").

În a doua jumătate a secolului al II-lea î.Hr., familiile de patricieni s-au divizat încetul cu încetul în două mari grupări. Ca şi în lumea modernă de astăzi, şi în Roma antică, grupările îşi susţineau cu tărie opiniile politice, adesea contradictorii, referitoare la forma de guvernare pe care Roma ar fi trebuit s-o adopte, la persoana care ar fi trebuit să se afle în fruntea statului, cât şi la alte aspecte politice, diferendele de opinie generând adevărate conflicte. Lupta dintre aceste grupări politice avea să domine următorul secol.

O grupare, *optimates* (conservatorii sau republicanii), prefera să păstreze statu quo-ul, în care oligarhii conduceau împreună, respectând mai mult sau mai puţin datina amorfă a

străbunilor. Cealaltă grupare se numea *populares* (partidul poporului). Aşa-zisa putere a poporului în alegerea reprezentanţilor şi în adoptarea legilor în adunări populare era redusă semnificativ de un sistem de votare în bloc, care le acorda patricienilor „mai multă egalitate" decât altora. Atragerea oamenilor de partea partidului *populares* reprezenta adesea doar un mijloc prin care membrii partidului îşi puteau atinge scopurile – distrugerea influenţei oligarhilor şi comasarea puterii în propriile mâini. De fapt, *populares* nu urmăreau nici pe departe să încredinţeze puterea plebei. Cu toate acestea, unii dintre *populares* au fost adevăraţi reformatori.

Printre aceştia s-au numărat şi doi fraţi din familia Gracchi. Primul dintre ei, Tiberius, a fost omorât de un grup de senatori şi de susţinătorii lor, după ce propusese reforme agrare în favoarea celor săraci. Cel de al doilea, Gaius, a încercat să pună stăvilă corupţiei din sistemul juridic, sporind astfel responsabilitatea senatorilor. De asemenea, el a propus acordarea dreptului de cetăţenie latinilor (trib italic din Latium), aliaţi ai Romei de foarte mult timp, care – la fel ca multe alte comunităţi italice – erau tot mai nemulţumiţi de faptul că nu beneficiau de privilegiile noului imperiu, în ciuda contribuţiei lor la întemeierea sa. (De exemplu, cetăţenii romani erau scutiţi de la plata impozitelor directe.) Propunerile lui Gaius au întâmpinat o opoziţie violentă, astfel încât, în anul 121 î.Hr., a fost obligat să se sinucidă, în timp ce mulţi dintre susţinătorii lui au fost executaţi.

În ultimul deceniu al secolului, când au izbucnit revoltele în Africa, Senatul i-a încredinţat comanda armatei unui general, Marius, care – un lucru cu totul neobişnuit – nu făcea parte din vreo familie nobilă. După ce a obţinut victoria în Africa, el i-a învins şi pe teutonii din nordul Italiei. Victoriile obţinute i-au conferit puteri nemărginite, astfel încât, în anul 100 î.Hr.,

anul naşterii lui Cezar, a devenit consul pentru a şasea oară. Membrii aristocraţi ai ginţii Iulia au înţeles imediat avantajele pe care le-ar fi obţinut de pe urma unei alianţe politice şi matrimoniale cu acest „om nou" sau *novus homo*: prin căsătorie, Marius a devenit unchiul lui Cezar, iar ginta Iulia a încheiat o alianţă strânsă cu partidul poporului.

*

Este puţin probabil ca Iuliu Cezar să se fi născut prin cezariană, deşi această operaţie se practica în Antichitate, salvând uneori copilul, în vreme ce mama murea de obicei. Mama lui Cezar a supravieţuit însă, urmând să exercite o influenţă covârşitoare asupra fiului ei. Ca şi în cazul Cleopatrei şi al lui Marc Antoniu, documentele ne dezvăluie prea puţine lucruri despre primii ani din viaţa lui Cezar. Se ştie doar că a scris un poem despre Heracle şi o tragedie despre Oedip. Ne sunt împărtăşite însă mai multe lucruri despre cariera lui Marius şi despre tensiunile politice care aveau să domine ce mai rămăsese din noul secol şi să modeleze decorul scenei pe care se vor derula viaţa – şi moartea – lui Cezar, ale lui Antoniu şi ale Cleopatrei.

Nemulţumirile legate de statutul lor inferior continuau să agite spiritele printre celelalte popoare italice. În anul 90 î.Hr., revoltele au izbucnit în aproape toată peninsula italică. Marius, alături de generalii săi, a reuşit să obţină, în cele din urmă, victoria asupra răzvrătiţilor – dar luptele nu s-ar fi încheiat atât de repede dacă romanii nu le-ar fi oferit cetăţenia tuturor popoarelor ce trăiau la sud de fluviul Po.

Conflictele au adus în prim-plan un alt pretendent la putere în persoana lui Lucius Cornelius Sulla, unul dintre foştii comandanţi ai lui Marius. Având origini nobile, dar fiind sărac, se spune că avea chipul desfigurat de o aluniţă imensă pe care cârcotaşii o asemănau cu terciul de ovăz amestecat cu dude.

Ceea ce nu l-a împiedicat ca în anii tinereţii să ducă o viaţă extrem de uşuratică. Pe de altă parte, natura a fost generoasă cu el, înzestrându-l cu atât de multă charismă, încât una dintre cele mai bogate şi mai renumite curtezane din Roma i-a lăsat întreaga sa avere. Cu ajutorul acestor bani a intrat în politică, iar în anul 89 î.Hr., încurajat de victoriile repurtate, a candidat la funcţia de consul. A câştigat alegerile, fiind apoi numit comandantul armatelor romane în campania împotriva lui Mitridates, regele Pontului (regat aflat pe coasta de sud-est a Mării Negre), care atacase o parte din provinciile asiatice ale Romei.

Succesul acestei campanii i-ar fi adus lui Sulla glorie şi bogăţie, dar victoria obţinută în alegerile consulare şi, în special, numirea sa în funcţia de comandant al forţelor armate din est nu au fost deloc pe placul bătrânului general Marius. Deşi se apropia de 70 de ani şi se îngrăşase puţin, Marius era încă un bărbat în putere, măcinat de ambiţie. Pusese ochii pe această funcţie – avantajoasă din multe puncte de vedere – considerând că i se cuvine de drept pentru serviciile aduse Romei. Orbit de mânie, Marius şi-a turnat otrava din suflet în urechile rivalilor lui Sulla, care erau membri ai partidului *populares* ca şi el. Tensiunile dintre cei doi au sporit, devenind imposibil de controlat. Sulla a intrat în Roma în fruntea a şase legiuni şi – după câteva ore de lupte pe străzile capitalei – l-a alungat pe Marius, împreună cu aliaţii săi, care nu se bucurau de sprijinul trupelor armate. Era pentru prima dată când un comandant roman încălca interdicţia conform căreia trupele armate nu aveau voie să pătrundă în oraş. Marius a fugit din Roma, ajungând în cele din urmă în Africa. Cezar, pe atunci în vârstă de doisprezece ani, a înţeles că loialitatea legiunilor reprezenta, în politică, un factor la fel de important ca şi voturile cetăţenilor sau sprijinul senatorilor. A fost o lecţie pe care nu avea să o uite toată viaţa.

Sulla a făcut tot ceea ce i-a stat în putinţă ca să restabilească ordinea la Roma în favoarea susţinătorilor săi conservatori, permiţând în acelaşi timp şi organizarea alegerilor consulare pentru anul următor. Unul dintre consulii aleşi a fost Cinna, care nu se număra printre prietenii lui Sulla. Înainte de a pleca în est, în campania împotriva lui Mitridates, Sulla l-a obligat pe Cinna să jure că nu-i va strica aranjamentele. În timp ce jura, Cinna a luat o piatră şi a aruncat-o cu putere, spunând că – dacă îşi va încălca jurământul – atunci accepta să fie şi el alungat din Roma cu aceeaşi violenţă cu care aruncase piatra.

S-a ales însă praful de promisiunile politice ale lui Cinna, căci acesta a încercat să înlocuiască imediat măsurile republicane luate de Sulla, fiind alungat din Roma pentru strădaniile sale. Marius s-a întors din Africa şi, alăturându-i-se lui Cinna, au atacat Roma. Spre sfârşitul anului 87 î.Hr., au cucerit cu uşurinţă oraşul, permiţându-le apoi soldaţilor să jefuiască, să violeze şi să ucidă după bunul-plac. Membrii gărzii de corp a lui Marius, aleşi din rândul sclavilor fugari, provocau o spaimă atât de cumplită în jurul lor, încât Cinna – care se plimbase el însuşi prin oraş, afişând cu mândrie capul rivalului său consul înfipt într-un par – s-a văzut obligat să-i ucidă în somn pentru păstrarea siguranţei publice.

Stăpân din nou al Romei, dar neştiind ce să facă dincolo de răzbunările pentru nedreptăţile la care fusese supus, Marius a căzut pradă coşmarurilor, înecându-şi amarul în băutură. Astfel, la doar şaptesprezece zile după ce a fost ales consul pentru a şaptea oară, se stinge din viaţă. Cinna a condus Roma timp de aproape trei ani, până când a primit vestea că Sulla câştigase victoria în est şi că urma să se întoarcă în curând în capitală. Cinna ştia prea bine că nu avea să aibă parte de milă, aşa că a hotărât să-l înfrunte pe Sulla în Grecia, dar trupele lui s-au

revoltat şi l-au ucis. Sulla s-a îndreptat spre Brundisium şi – în timp ce îşi continua drumul spre Roma – i s-au alăturat doi tineri comandanţi.

Unul dintre ei era un tânăr blond, în vârstă de douăzeci şi trei de ani, cu totul diferit de cel care, peste trei decenii, avea să-şi caute salvarea în Egipt după ce avea să fie înfrânt de Cezar la Pharsalus. Plutarh spunea că Pompei – căci despre el este vorba – semăna cu Alexandru datorită „zulufilor ce-i încadrau chipul şi trăsăturilor mobile din jurul ochilor", asemănare care „a contribuit puţin la popularitatea sa"[1]. Până să se alăture armatei lui Sulla, Pompei repurtase câteva victorii, fie prin puterea armelor, fie prin arta oratoriei. Frumos, inteligent şi triumfător, Pompei avea să fie numit, cu o uşoară nuanţă de ironie, „Pompei cel Mare". Îi plăcea asemănarea cu Alexandru, motiv pentru care trecea cu vederea ironia, chiar dacă – lucru puţin probabil – era suficient de conştient de sine ca s-o perceapă.

Celălalt comandant era Marcus Licinius Crassus, în vârstă de douăzeci şi opt de ani, fiul unui patrician bogat, căruia Marius îi confiscase averea. Crassus şi-a format propria armată ca să-l sprijine pe Sulla, să se răzbune şi să-şi refacă patrimoniul.

Spre sfârşitul anului 82 î.Hr., cu ajutorul celor doi tineri comandanţi, Sulla a cucerit Roma, scăldând din nou în sânge locurile publice ale capitalei. Sulla a conceput liste (de proscripţie)[2] ale inamicilor publici, ucigându-şi opozanţii şi confiscându-le averile. Tot mai multe nume erau trecute pe aceste liste, nu neapărat din cauza faptelor săvârşite, ci din cauza averilor deţinute. Toţi conducătorii republicani, împreună cu clienţii lor, au profitat din plin de această situaţie – Crassus

[1] Plutarh, *Viaţa lui Pompei*, 2.

[2] Listă de proscripţie, listă afişată care cuprindea numele persoanelor declarate în afara legii (n. tr.).

mai mult decât oricare, determinându-l pe Sulla să-l condamne pentru acţiunile sale.

Crassus şi Pompei sunt două dintre personalităţile care – doar peste câteva decenii – vor ajunge să domine Roma. Dar ce s-a întâmplat cu cel de-al treilea, Iuliu Cezar? Familia lui a fost, fără îndoială, asociată cu cauza lui Marius. După moartea acestuia, probabil sub îndrumarea văduvei lui, mătuşa lui Cezar, cât şi a mamei sale, Aurelia, şi ea văduvă acum, Cezar s-a căsătorit, în anul 84 î.Hr., cu fiica lui Cinna, Cornelia. Şi mariajul lor era tot o căsătorie aranjată, după modelul familiilor de patricieni, care îşi consolidau astfel reţeaua de alianţe aflată mereu într-o continuă, dar subtilă schimbare. Un an mai târziu, Cornelia aducea pe lume o fiică, Iulia. Cam în acelaşi timp, Cinna l-a numit pe Cezar preot al lui Jupiter.

Romanii credeau că toate evenimentele importante din viaţa lor erau guvernate de puteri divine, conferind unui anumit zeu responsabilitatea pentru o anumită activitate. Poate ca o consecinţă a naturii materialiste a societăţii romane, religia romană era preocupată de succes, nu de păcate sau de principii morale. „Jupiter este cel mai bun şi cel mai măreţ – spunea Cicero – pentru că nu ne face mai drepţi, mai înţelepţi sau mai cumpătaţi, ci mai sănătoşi, mai bogaţi şi mai prosperi"[1]. Venerându-i, romanii căutau – cu ajutorul preoţilor lor – să câştige bunăvoinţa zeilor şi să-i convingă să le privească faptele cu îngăduinţă. Pentru asta, le ofereau daruri, făceau libaţii[2] şi, în ocazii speciale, sacrificau animale. Romanii nu aveau texte sacre şi, la fel ca grecii, dar nu ca egiptenii, conceptul lor despre viaţa de dincolo era obscur şi ambiguu.

[1] Cicero, *Despre natura zeilor*, III, 87.

[2] Libaţia era un ritual care consta în gustarea şi apoi vărsarea unei cupe de vin, lapte etc., ca omagiu adus divinităţii (n. tr.).

În afară de profeţiile Cărţilor Sibiline, în care aveau orbeşte încredere, romanii credeau, de asemenea, în minuni şi în semne de bun sau de rău augur. Înaintea evenimentelor importante, profeţii, aleşi pe sprânceană, sau – în absenţa lor – magistraţii sau generalii interpretau voinţa zeilor după zborul păsărilor (cuvântul *auspicii* se referea iniţial la „semnele păsărilor"), după aspectul vremii sau după formaţiunile noroase. Dacă semnele nu erau favorabile, întâlnirile sau luptele erau amânate. Apariţiile cometelor, ale aşa-ziselor ploi de sânge, ale animalelor diforme sau ale celor care îşi devorau puii erau considerate semne de rău augur.

Ca preot al lui Jupiter, Cezar trebuia să oficieze ceremonii religioase şi să interpreteze mesajele divine în măruntaiele animalelor sacrificate. Poziţia îi oferea o oarecare putere politică prin manipularea aşa-ziselor semne divine. Îi conferea şi multe privilegii, dar presupunea şi anumite reguli. Unele dintre acestea erau extrem de ciudate – de exemplu, în locuinţa preotului nu trebuiau să existe noduri, iar părul îi era tăiat doar de un om liber cu un cuţit de bronz; şuviţele, dar şi unghiile tăiate erau apoi îngropate într-un loc special. Altele erau mult mai serioase, cum ar fi, de exemplu, interdicţia de a deţine funcţia de magistrat.

Revenirea lui Sulla la Roma avea să aducă schimbări majore în viaţa lui Cezar, chiar dacă, din fericire pentru el, tânărul de optsprezece ani n-a participat în mod direct la conflictele cu inamicii generalului roman. În timp ce opozanţii acestuia preferau să se sinucidă ca să evite o moarte mult mai cumplită, Sulla i-a oferit graţierea lui Cezar dacă avea să divorţeze de Cornelia. Cezar a refuzat condiţiile impuse de Sulla, pierzând astfel funcţia de preot, zestrea Corneliei şi averea familiei şi fiind obligat să fugă din Roma. Refuzul său categoric de a îngenunchea în faţa autorităţii altora, mai ales când în joc era onoarea lui, avea să îi caracterizeze întreaga carieră.

În cele din urmă, după presiuni serioase şi în urma intervenţiei virginelor vestale, Cezar obţine iertarea.[1] Se spune că – atunci când i-a acordat iertarea – Sulla ar fi comentat: „El, a cărui viaţă o doriţi atât de mult, va deveni, într-o zi, cel care va răsturna partea de nobili a căror cauză o susţineţi alături de mine; căci în acest singur Cezar veţi găsi mulţi precum Marius."[2] I-a sfătuit pe ceilalţi să se ferească de „acest tânăr care nu-şi strânge bine toga cu cingătoarea". Aceasta era o referire la ţinutele vestimentare elegante ale lui Cezar, considerate de unii cam prea feminine, ţinute care nu erau pe placul lui Sulla şi al altor tineri cu vederi conservatoare. Fără îndoială că Iuliu Cezar – dacă ar fi să-i dăm crezare lui Suetoniu – „era un bărbat spilcuit, care avea întotdeauna grijă să se radă şi să-şi îngrijească părul; a fost chiar acuzat că îşi smulgea cu penseta părul de pe alte părţi ale corpului"[3]. Era, de asemenea, înalt, cu gura mare şi ochii negri şi vioi.

După graţiere, Cezar a ales să rămână departe de Roma, găsindu-şi un post printre înalţii funcţionari romani din Asia. Prima lui misiune i-a purtat paşii în Bithynia, pe ţărmul Mării Negre, la vest de regatul Pontului. Regele Bithyniei, Nicomedes, era cunoscut pentru splendoarea şi luxul de la curtea sa, cât şi pentru haremul său de bărbaţi tineri. De cum l-a văzut, regele a făcut o pasiune pentru Cezar, datorită fie modului în care îşi încingea cingătoarea, fie ţinutei şi manierelor sale elegante. În

[1] Vesta, protectoarea focului etern, era una dintre cele mai venerate zeiţe romane. Spre deosebire de alte zeităţi, ea avea propriile preotese. Cele şase virgine vestale proveneau din familii nobile şi o slujeau pe zeiţă de la opt ani, timp de treizeci de ani. În toată această perioadă, le era pretinsă castitatea absolută. Apoi, erau lăsate să plece şi să se căsătorească. Dacă însă în acest răstimp erau condamnate pentru că au întreţinut relaţii sexuale cu un bărbat, erau îngropate de vii, iar iubitul lor era biciuit până când îşi dădea ultima suflare.

[2] Suetoniu, *Viaţa lui Iuliu Cezar*, 1.

[3] *Ibidem*, 45.

timpul unui banchet extravagant, Cezar a acceptat să joace rolul de paharnic al lui Nicomedes, stârnind mânia Romei. Şi – dacă ar fi să dăm crezare zvonurilor – odihnindu-se pe un pat din aur, cu cearşafuri stacojii, Cezar a devenit iubitul regelui – „rivalul reginei Bithyniei, ocupând jumătate din patul regal"[1], ca să-i citãm pe oponenţii lui de mai târziu. Deşi grecii şi romanii nu cunoşteau termenul de „homosexualitate", încuviinţând însă şi slăvind în versuri relaţiile cu băieţi tineri, romanii acceptau aceste relaţii doar dacă jucau rolul activ, iar partenerii erau oameni liberi. Rolul pasiv pe care l-ar fi jucat Cezar în relaţia cu regele Bithyniei era considerat dovada unui servilism exagerat din partea unui roman iubitor de libertate. Rolurile pasive le erau, de obicei, încredinţate străinilor sau sclavilor.[2]

În anul 78 î.Hr., Sulla se stinge din viaţă. El a reinstituit funcţia de dictator, ce fusese abolită la sfârşitul secolului al III-lea î.Hr. de teama autocraţiei. Rolul de dictator, preluat doar în situaţii de urgenţă, nu putea fi îndeplinit mai mult de şase luni. Pentru Sulla, însă, nu exista limită de timp, astfel că – profitând de statutul său de dictator – a impus o serie de reforme cu caracter conservator, printre care reducerea drastică a puterii reprezentanţilor poporului – tribunii – şi anularea dreptului lor de veto. A restrâns, de asemenea, libertăţile guvernatorilor provinciali, care nu mai aveau voie, fără aprobarea Senatului, să poarte războaie sau să-şi conducă legiunile dincolo de graniţele provinciilor lor. Dar, spre uimirea multora, Sulla s-a retras din viaţa publică, dedându-se unor orgii crunte în dorinţa de a-şi retrăi, parcă, tinereţea. La fel cum s-a întâmplat şi cu rivalul

[1] *Ibid.*, 49.

[2] Conform unor lucrări universitare, există mai multe poezii de dragoste din perioada Romei antice dedicate băieţilor sau adolescenţilor decât cele dedicate fetelor şi femeilor deopotrivă. Cu toate acestea, nu există poezii care să aibă ca subiect dragostea între doi bărbaţi.

său, Marius, excesele i-au grăbit sfârşitul. Cu toate acestea, prin aducerea legiunilor pe străzile Romei, prin instituirea regimului proscripţiilor şi prin asumarea puterilor dictatoriale, Sulla a creat un precedent periculos atât pentru soarta republicii, cât şi pentru acţiunile lui Cezar, Antoniu şi Octavian.

Moartea lui Sulla îi oferea ocazia lui Cezar de a se întoarce la Roma. Odată ajuns în capitală, şi-a făcut debutul politic, susţinând, în anul 77 î.Hr., cauza unor greci împotriva fostului lor guvernator. Roma nu avea procurori şi nici oameni instruiţi care să cunoască litera legii. Orice cetăţean putea să apere cauza semenilor lui, iar implicarea în litigiile însemnate, luând apărarea poporului, reprezenta o modalitate prin care îţi puteai clădi o reputaţie. Guvernatorul nu se bucura de popularitate în rândul oamenilor, fiind şi vinovat de acuzaţiile ce i se aduceau. Faptul că totuşi Cezar a pierdut acest prim litigiu, ca şi pe cel de al doilea intentat împotriva unui discipol al lui Sulla, scoate la iveală corupţia din sistemul judiciar al Romei. Dar şi-a făcut cu prisosinţă temele, urmând să intre bine pregătit în „cursa pentru glorie". Plutarh îi sintetizează realizările într-o manieră cât se poate de plastică:

> Elocinţa pledoariilor sale i-a câştigat foarte repede încrederea şi afecţiunea poporului, prin manierele elegante şi vorbirea lui aleasă, plină de tact şi consideraţie, în ciuda vârstei sale fragede; căldura cu care îşi primea mereu oaspeţii, talentul său de amfitrion şi splendoarea stilului său de viaţă au contribuit încetul cu încetul la crearea şi extinderea influenţei sale politice.[1]

[1] Plutarh, *Viaţa lui Iuliu Cezar*, 4.

Capitolul 4

Odi et amo

În anul 75 î.Hr., Cezar s-a întors la Rhodos ca să-şi reia studiile de retorică sub îndrumarea lui Appolinius Molon, pe care Suetoniu îl numea „cel mai de seamă reprezentant al acestei arte"[1]. Mitridates din Pont i-a întrerupt însă studiile lui Cezar în momentul în care – deşi îngenuncheat de Sulla, dar nu învins definitiv – a atacat, în anul 74 î.Hr., Asia aflată pe atunci sub ocupaţie romană. Acţionând pentru prima, dar nu şi pentru ultima oară, din proprie iniţiativă, fără permisiunea Romei, Cezar a preluat conducerea miliţiei locale şi a respins atacurile lui Mitridates, încununându-se cu laurii succesului.

Crassus şi Pompei se aflau şi ei pe culmile gloriei. Spre deosebire de Cezar, Pompei acceptase propunerea lui Sulla de a divorţa. Este uşor să-i înţelegem acţiunile dacă ţinem seama de faptul că Sulla i-a oferit mâna fiicei sale vitrege, iar Pompei fusese mereu măcinat de un sentiment de inferioritate creat de originile modeste ale familiei sale, care nu era de viţă nobilă. După moartea lui Sulla, Pompei a preluat conducerea unei armate ca să înăbuşe revoltele din Spania.

În anul 73 î.Hr., în sudul Italiei, a izbucnit o răscoală în rândul sclavilor gladiatori. Răscoalele nu erau un lucru neobişnuit

[1] Suetoniu, *Viaţa lui Iuliu Cezar*, 4.

în lumea romană, dar de data aceasta, gladiatorii, sub conducerea lui Spartacus, trac de origine, au format unităţi disciplinate, cărora li s-au alăturat şi alţi sclavi fugari. Răsculaţii se ghidau după reguli bine stabilite, care le impuneau să-şi împartă în mod egal prada de război. Uneori, ei inversau rolurile, obligându-i pe prizonierii romani să lupte ca gladiatori. La apogeul revoltei, numărul răzvrătiţilor a ajuns la 70 000 – poate chiar la 120 000, după unele surse, ei reuşind să înfrângă câteva armate romane şi să-şi croiască drum spre Alpi, dincolo de frontierele romane, în teritoriile care le-ar fi oferit libertatea deplină. Cu toate acestea, din motive necunoscute, nu au urmat acest drum, ci s-au întors în Italia. Dorinţa de a prăda s-a dovedit, probabil, mai puternică. Crassus a cerut şi a obţinut comanda armatei pornite împotriva lui Spartacus şi a oamenilor lui. El a reuşit, în cele din urmă, să-i prindă pe răsculaţi şi să-l ucidă pe Spartacus. Prizonierii au fost cu toţii crucificaţi, la o distanţă de 36 de metri unul de celălalt, de-a lungul Viei Appia, care se întindea pe 160 de kilometri.

Întorcându-se din Spania la sfârşitul revoltei, Pompei a învins şi a ucis cu trupele sale o nouă armată de gladiatori, alcătuită din 5 000 de oameni, umbrindu-i gloria lui Crassus şi dând naştere unei rivalităţi îndelungate. Deşi Pompei nu împlinise patruzeci de ani, vârsta obligatorie pentru a deveni consul, amândoi au fost aleşi pentru prima oară în această funcţie – Pompei la treizeci şi cinci de ani, iar Crassus la patruzeci şi unu. Împreună, au anulat multe dintre legile lui Sulla, redând tribunilor puterea de care se bucuraseră odinioară şi excluzând aproape o cincime din senatori sub pretextul că acţiunile şi contribuţiile lor erau lipsite de valoare.

La întoarcerea din Rhodos, Cezar a fost încântat să devină membru al Colegiului Pontifilor la vârsta de douăzeci şi şase de ani, succedându-i unei rude de-ale sale. Spre deosebire

de funcţia pe care o ocupase în trecut, cea de preot al lui Jupiter, noua poziţie, pe care avea s-o ocupe toată viaţa, îi conferea – fără impunerea unor restricţii serioase – influenţă şi privilegii – ca, de exemplu, dreptul de a purta o togă tivită cu panglici roşii. Şi atunci, ca şi astăzi, se făcea uz de influenţă, iar afacerile se încheiau neoficial, în timpul meselor. În jurul anului 70 î.Hr., Cezar a participat şi a şi prezidat ca „maestru de ceremonii" festivitatea de iniţiere a unui tânăr în tainele preoţiei. În mod surprinzător, detaliile acestei festivităţi s-au păstrat în analele istoriei, ajutându-ne să ne facem o idee despre aceste evenimente. Alături de candidat, au mai fost prezenţi alţi unsprezece preoţi, împreună cu Cezar şi fratele său. La aceste dineuri participau şi femei, astfel că soţia şi soacra viitorului preot au fost şi ele de faţă, alături de câteva dintre virginele vestale. Invitaţii stăteau întinşi pe canapele de abanos, bărbaţii formând două cercuri, iar femeile un al treilea cerc. (Acordarea permisiunii femeilor de a sta întinse pe canapele reprezenta un lucru inovator – îndrăzneţ şi decadent, susţineau unii. Până atunci, femeile fuseseră obligate să stea, în ţinute decente, pe taburete sau pe scaune.) Conform tradiţiei, oaspeţii stăteau întinşi pe partea stângă, având în dreapta un pocal cu vin şi o cupă cu ulei parfumat, probabil din trandafiri, cu care se ungeau pe frunte. La fel ca şi în Egipt, găsirea miresmelor ambientale potrivite era esenţială pentru înveselirea oaspeţilor. Podelele sălilor de mese erau presărate cu frunze de ferigă şi verbină, dar şi cu candele unde ardeau uleiuri parfumate.

Meniul acestei festivităţi ne este descris în cronicile vremii.[1] Ca aperitiv, mesenii s-au delectat cu arici-de-mare, stridii crude, midii, sturzi gătiţi sub un strat de sparanghel, scoici-de-râu, cotlete de mistreţ şi de căprioară şi pulpe de păsări hrănite cu

[1] Meniul banchetului este descris în lucrarea lui Macrobius, *Saturnalia*, Cartea III, 13, paragrafele 10–12.

forţa. La primul fel, oaspeţilor li s-a servit uger de scroafă, cap de mistreţ, friptură de lişiţă, de raţă şi de iepure, tartă de peşte şi multe altele. Romanilor le plăcea carnea moale şi suculentă, de aceea, ugerul, vulvele şi uterul scroafelor erau considerate adevărate delicatese. Plutarh ne povesteşte că uterul scroafelor devenea extrem de gustos după ce li se provoca un avort prin presarea puternică a abdomenului femelei gestante. Şi ugerele deveneau la fel de fragede după aplicarea acestui tratament revoltător. Pentru a se delecta cu aceste bunătăţi rafinate, romanii foloseau de obicei cuţite şi linguri, dar, de cele mai multe ori, îşi foloseau degetele (furculiţele vor apărea abia în secolul al XIV-lea).

Cronicile vremii nu menţionează ce vinuri le-au fost servite mesenilor, dar – deşi era cumpătat când venea vorba de băutură – Cezar era un bun cunoscător, care ştia cum să le smulgă oamenilor, aflaţi sub influenţa vinului, promisiuni sau confesiuni nechibzuite. La un alt banchet, Cezar şi-a uimit oaspeţii, oferindu-le – după cum relatează Pliniu – „vin de Falerno, de Chios, din Lesbos şi Mamertin. Era pentru prima oară când, la un banchet, se serveau patru soiuri de vin"[1]. După o masă atât de îmbelşugată, oaspeţii obişnuiau să râgâie, în semn de apreciere pentru gazdă, o practică întâlnită şi astăzi în unele culturi din Orientul Mijlociu.

*

Următoarea expediţie militară a lui Pompei a avut loc în anul 67 î.Hr. împotriva piraţilor din Mediterana, care deveneau o ameninţare tot mai mare pentru comerţul roman. După trei luni, Pompei, însoţit de 500 de corăbii şi 120 000 de oameni, reuşeşte să-i alunge complet pe piraţi de pe tot cuprinsul mării. Cum era de aşteptat, Pompei a cerut şi i s-a încredinţat

[1] Pliniu cel Bătrân, *Istoria naturală*, 14, 66.

conducerea unei armate în est împotriva lui Mitridates, regele Pontului, care a continuat să atace teritoriile romane cât timp Cezar a fost în Rhodos. Ca şi Cleopatra, Mitridates provenea dintr-o familie disfuncţională – ca să folosim un eufemism. Pe când era copil, mama lui îl persecutase şi îl renegase, lăsându-l să se descurce singur în mijlocul pădurii. După ce a strâns o armată, a cucerit tronul Pontului şi şi-a ucis mama, fratele şi sora pentru a înlătura astfel orice potenţial rival. Mitridates manifesta, de asemenea, un interes obsedant pentru otrăvuri, aducând la curtea sa experţi în farmacologie de la *Mouseion*-ul din Alexandria şi luând doze mici de otravă ca să capete imunitate.

În timpul campaniilor sale militare din teritoriile romane, Mitridates a ordonat uciderea a peste 80 000 de romani – bărbaţi, femei şi copii. A capturat şi a ucis un guvernator roman turnându-i pe gât aur topit ca să demonstreze că setea de aur a romanilor putea fi domolită doar prin vărsare de sânge.

În ciuda loviturilor primite din partea trupelor lui Sulla, Mitridates şi-a refăcut forţele armate. În anii următori, Pompei a reuşit însă să le înfrângă. Fiind un actor prin excelenţă, el şi-a însuşit – dintre lucrurile lui Mitridates – o mantie roşie care îi aparţinuse – se spunea – lui Alexandru şi care era – în opinia lui Pompei – veşmântul ideal pentru un învingător.

Fără îndoială că îşi merita din plin apelativul de „Pompei cel Mare", căci el a fost cel care a anexat Siria, alături de capitala ei, Antiohia, şi regatul Pontului, transformându-le în provincii romane. A ocupat Ierusalimul, unde a băgat groaza în preoţii templelor, intrând în locaşurile lor sfinte. Deşi s-a retras, în cele din urmă, din Iudeea şi Ierusalim, hegemonia Romei – impusă deja la graniţa de vest a Egiptului – se apropia acum tot mai mult de frontiera de est a regatului egiptean. Dintre cele trei mari state succesoare ale imperiului lui Alexandru – Macedonia,

regatul seleucizilor şi Egiptul – acesta era singurul care îşi păstrase independenţa. Deşi se felicita, fără doar şi poate, pentru ajutorul pe care i l-a acordat lui Pompei, sărbătorindu-şi apoi succesul cu surle şi trâmbiţe în Alexandria, Auletes, tatăl Cleopatrei, se întreba cât avea să mai dăinuie independenţa regatului său.

La Roma, Crassus continua să-i susţină financiar pe cei ce manifestau veleităţi de conducător şi care i-ar fi putut sprijini facţiunea politică. Printre aceştia se afla şi Cezar care împreună cu Crassus l-a luat sub oblăduirea lui pe un patrician aflat în pragul sărăciei, Catilina. Dar, în încercarea de a câştiga susţinerea poporului, trecând peste Senat, Catilina a început să promoveze cu ardoare programe de anulare a datoriilor – o adevărată blasfemie pentru Crassus, care era cel mai bogat om din Roma. Măsurile promovate de Catilina nu-l afectau însă prea tare pe Cezar, care era şi el îndatorat până peste cap. În anul 63 î.Hr., senatorii – din ce în ce mai îngrijoraţi de programele propuse de Catilina – l-au susţinut în alegerile consulare pe Cicero. Acesta a câştigat primul alegerile, în timp ce al doilea post de consul i-a revenit unui aliat al lui Crassus, nu lui Catilina.

În acelaşi an 63 î.Hr., Crassus l-a ajutat pe Cezar să devină mare preot – Pontifex Maximus[1] – cea mai înaltă distincţie religioasă din Roma. Această funcţie – care însemna ocuparea unei noi case în For de lângă virginele vestale – revenea de obicei unui politician mai în vârstă. Cezar a cheltuit sume imense

[1] Pontifex Maximus (lat. în original) înseamnă, literar, „maestru constructor de poduri". Sacerdotul suprem purta această denumire deoarece, în vremurile străvechi, mai-marele preoţilor avusese responsabilitatea pentru podul extrem de important de peste Tibru. Titlul a fost preluat, pe rând, mai întâi de împăraţii romani şi apoi de papă.

în această campanie, atât pentru apariţiile sale în public, cât şi pentru „ungerea" electoratului. El i-a spus mamei sale, în dimineaţa alegerilor – susţine Suetoniu – că, dacă nu se va întoarce acasă ca mare preot, atunci nu se va mai întoarce deloc, căci va trebui să fugă de creditori. Spre uimirea tuturor, a câştigat alegerile, demonstrându-şi astfel nu numai încrederea pe care o avea în forţele proprii, cât şi dorinţa de a miza totul pe o singură carte. Mai târziu, în acelaşi an, Cezar a fost ales şi *praetor*, urcând de acum înainte – la treizeci şi şapte de ani – tot mai sus pe culmile gloriei.

Catilina a candidat pentru funcţia de consul şi în anul următor, dar a pierdut şi de această dată. Ambiţios ca şi Cezar, dar fără să-şi calculeze la fel de bine şansele de câştig, a început să pună la cale un complot. Cezar şi Crassus i-au dezvăluit lui Cicero tot ce ştiau despre această conjuraţie. Folosindu-se şi de informaţiile oferite de una dintre amantele lui Catilina, Cicero l-a denunţat în faţa Senatului, acuzându-l că voia să dea foc anumitor cartiere din Roma ca să creeze o diversiune, pentru ca apoi să-i ucidă pe senatorii ostili. Catilina a fugit din Roma, dar şi-a pierdut viaţa pe câmpul de luptă în luna ianuarie a anului 62 î.Hr. după o scurtă confruntare militară.

Cicero a devenit „eroul zilei", iar din acel moment nu va mai lăsa pe nimeni să uite cum salvase el republica din mâinile conjuraţilor. În ciuda „vanităţii sale prosteşti"[1], cum îi plăcea să se caracterizeze, era un om inteligent şi ascuţit la minte. Fiind un apărător al tradiţiilor republicane, privea cu suspiciune intenţiile radicale şi ambiţiile personale ale lui Cezar şi ale lui Crassus. Mai târziu, va deveni cel mai influent şi mai vehement critic al lui Antoniu.

[1] Cicero, *Scrisori către Atticus*, II, 18.

În timpul unei dezbateri în Senat despre soarta presupuşilor conspiratori, printre care se afla şi tatăl vitreg al lui Antoniu, Cezar şi l-a făcut duşman pe Cato[1], o altă personalitate emblematică din acele vremuri tulburi. Conştient fiind de legăturile pe care le avusese cu Catilina, într-o perioadă în care conjuraţia acestuia se afla încă în faşă, Cezar a propus pedepse uşoare pentru unii dintre conjuraţi. Cato – care, în ciuda tinereţii sale (avea doar treizeci şi doi de ani), se bucura de o reputaţie de invidiat, întruchipând însăşi imaginea probităţii morale şi a incoruptibilităţii – susţinea cu vehemenţă vechile valori rigide şi cerea pedeapsa cu moartea. Dezbaterile în Senat au devenit tot mai aprinse. În timp ce Cato perora fără încetare, insinuând că, de fapt, Cezar ar fi putut avea legături cu conjuraţii, a văzut cum acesta a primit un bilet. El le-a spus senatorilor că Iuliu Cezar a primit un mesaj din partea conspiratorilor tăinuiţi şi a cerut să-i fie înmânat imediat. Când l-a citit, Cato a descoperit că biletul era, de fapt, o scrisoare de dragoste pe care Cezar o primise de la amanta lui – Servilia, sora vitregă a lui Cato. Acesta i-a aruncat mânios scrisoarea lui Cezar, spunându-i cu dispreţ: „Păstrează-l, beţiv idiot ce eşti!"[2] A fost singura replică pe care Cato, şi el un beţiv notoriu, a reuşit s-o dea sub impulsul momentului. După ce dezbaterile s-au încheiat cu victoria lui Cato, câţiva dintre acoliţii acestuia l-au atacat pe Cezar care a reuşit să scape cu viaţă datorită lui Cicero, care mai târziu avea, probabil, să regrete gestul făcut. Ura lui Cato – statornică precum principiile sale morale – a dăinuit peste ani.

[1] Cato nu era doar opozantul lui Cezar pe plan politic. Spre deosebire de Cezar, renumit pentru eleganţa sa, Cato se îmbrăca în mod deliberat în negru, evitând culoarea purpurie a veşmintelor, care pe atunci era la modă. Iar în semn de dispreţ pentru tot ceea ce însemna confort şi lux, mergea peste tot pe jos, uneori chiar desculţ.

[2] Sallustiu, *Conjuraţia lui Catilina*, 53, 4.

În anul 62 î.Hr., Cezar a fost implicat indirect într-unul dintre marile scandaluri ale republicii romane. Conform tradiţiei romane, în fiecare an se organiza, în casa unuia dintre magistraţi, sărbătoarea dedicată Bunei Zeiţe. De această dată, casa unde avea să fie susţinută festivitatea avea să fie cea a lui Cezar. La această sărbătoare participau doar femeile – nici amfitrionul nu avea voie să fie prezent. Buna Zeiţă era – ca să-l citäm pe Cicero – „un mister mai presus de puterea de înţelegere a omului"[1]. Era o zeiţă a pământului, responsabilă pentru anumite aspecte din viaţa femeii – fertilitatea şi naşterea. A doua soţie a lui Cezar, Pompeia, şi mama lui, Aurelia, erau gazdele acestei festivităţi. Cezar se căsătorise cu Pompeia, nepoata lui Sulla, în anul 67 î.Hr., după moartea Corneliei, prima lui soţie. Ritualurile erau oficiate de virginele vestale sub privirile femeilor din înalta societate romană. Scandalul a fost provocat de Clodius, un desfrânat notoriu, care a reuşit să se infiltreze printre participante.

Clodius, la fel ca şi Cato şi Cicero, urma să devină o figură emblematică în anii care aveau să vină, dar – spre deosebire de ei – de partea radicalilor. Îşi datora reputaţia scandaloasă nu doar aventurilor pe care le avea cu femei căsătorite – aceste legături, deşi condamnate, erau o obişnuinţă în rândul elitei romane, unde căsătoriile se încheiau din raţiuni politice –, ci faptului că întreţinea relaţii sexuale cu cele trei surori ale sale – toate căsătorite. (Cea mai cunoscută dintre surorile lui era Clodia[2], căreia poetul Catul, un alt iubit al ei, i-a dedicat poezia *Odi et Amo* – „Urăsc şi iubesc"). Spre deosebire de Egiptul Cleopatrei, la Roma incestul era interzis, fiind considerat o perversiune.

[1] Apud E. Bradford, *Julius Caesar*, Hamish Hamilton, Londra, 1984, p. 43.

[2] Cicero o acuza pe Clodia de „desfrânare", iar soţia lui îl bănuia, poate pe nedrept, că ar fi avut o aventură cu ea.

Nu ştim ce l-a determinat pe Clodius să participe la festivitatea Bunei Zeiţe. Poate că a făcut-o din curiozitate şi bravadă sau poate că avea o aventură cu Pompeia. Indiferent ce motive a avut, s-a strecurat în casa lui Cezar deghizat în cântăreaţă, dar a fost prins rătăcind prin întuneric. Femeile – ne spune Plutarh – „după ce-au acoperit obiectele sacre... l-au dat imediat afară, iar când au ajuns în noaptea aceea acasă, au povestit totul soţilor lor". Conservatorii au catalogat comportamentul lui Clodius drept un exemplu de decădere a valorilor morale şi de încălcare a tradiţiilor. Ambiţiosul Cezar şi-a protejat poziţia politică divorţând de Pompeia, căreia i-a adresat celebrele cuvinte învăluite în mister: „Soţia lui Cezar trebuie să fie mai presus de suspiciuni".[1] După încheierea mandatului de pretor, a părăsit Roma, plecând în Spania, unde a preluat funcţia de guvernator.

Cicero a reprezentat acuzarea în procesul intentat lui Clodius. El a descris în termeni dispreţuitori cum Clodius i-a mituit pe juraţi cu ajutorul banilor lui Crassus: „A pus la cale întreaga afacere, apoi i-a chemat pe juraţi la el acasă, unde le-a făcut diverse promisiuni, le-a plătit datoriile sau le-a oferit chiar bani peşin... unora le-a înlesnit întâlniri cu anumite doamne sau le-a făcut cunoştinţă cu tineri din familiile aristocratice... cu toate acestea, douăzeci şi cinci de juraţi au avut curajul să-şi susţină convingerile... Cât despre ceilalţi treizeci şi unu, aceştia erau mai îngrijoraţi de pungile lor goale decât de reputaţiile lor la fel de găunoase"[2]. Deşi a fost achitat, Clodius nu va uita şi nici nu va ierta aluziile răutăcioase pe care Cicero i le-a aruncat în timpul procesului, dar şi după aceea.

[1] Plutarh, *Viaţa lui Iuliu Cezar*, 10.
[2] Cicero, *Scrisori către Atticus*, I, 16.

Cato, Crassus şi mulţi alţii erau conştienţi de faptul că, la întoarcerea lui la Roma, Pompei îşi va folosi popularitatea câştigată după repurtarea victoriilor sale în campania din est ca să ceară puteri şi recompense mai mari. Şi totuşi, odată întors acasă, Pompei şi-a trimis legiunile la vatră, aşa cum cerea tradiţia. Cererile pe care le-a adresat Senatului au fost relativ modeste: ratificarea organizării administrative pe care el o stabilise în est şi acordarea de loturi de pământ veteranilor săi. A divorţat de Mucia, o curtezană notorie, în patul căreia se pare că ar fi ajuns şi Cezar. Încercând să intre în graţiile lui Cato, i-a cerut acestuia – pentru el şi pentru unul dintre fiii lui – mâna celor două nepoate ale sale. Cato a refuzat, spunând: „Pompei ar trebui să ştie nu voi cădea pradă intrigilor întreţesute în budoarul unei fetişcane"[1]. El a reuşit să-i influenţeze pe membrii Senatului, determinându-i să nu accepte cererile lui Pompei, invocând motive procedurale potrivit cărora organizarea administrativă a unui teritoriu trebuia dezbătută îndelung şi cu multă atenţie. Cato a vrut, astfel, să scoată în evidenţă puterea pe care Senatul o avea asupra oricărui cetăţean, indiferent cât de puternic ar fi fost acesta.

Pompei era complet debusolat. El îşi dorea gloria, nu puterea absolută. Avea încredere în Senat şi în datina străbună, dorindu-şi, în acelaşi timp, ca şi senatorii să-şi manifeste încrederea şi aprecierea faţă de el şi de soldaţii lui, îndeplinindu-i cererile fără să mai despice firul în patru. Fiind un orator slab în Senat şi un politician atât de incompetent, încât „una spune şi alta gândeşte – ca să-l citãm pe un cronicar al vremii – nefiind destul de inteligent ca să-şi ascundă adevăratele intenţii"[2], Pompei nu ştia ce să facă mai departe. Dar, în decurs de câteva

[1] Plutarh, *Viaţa lui Cato cel Tânăr*, 30.
[2] Cicero, *Scrisori către prieteni*, VIII, 1.

luni, senatorii – instigaţi de Cato – i-au îndepărtat pe Crassus şi pe Cezar, ajutându-l pe Pompei să facă un pas înainte în atingerea scopurilor sale.

Cato s-a opus unei legi prin care Crassus propunea revizuirea condiţiilor în care prietenii şi acoliţii lui cumpăraseră dreptul de a încasa (sau de a „recolta") taxele din Asia – aceştia şi-ar fi supraestimat câştigurile şi acum voiau ca statul să-i recompenseze pentru propria greşeală. Chiar dacă poziţia lui Cato era corectă din punct de vedere moral, ca şi în alte dăţi, el ar fi trebuit să acţioneze cu mai multă subtilitate pentru a mai atenua din efectele dezastruoase ale jignirii. Căci „în ciuda patriotismului său – spune Cicero – dragul nostru prieten Cato poate fi o verigă slabă pe plan politic. El vorbeşte în Senat de parcă ar trăi în «Republica» lui Platon, şi nu în haznaua lui Romulus."[1]

Conflictul dintre Cezar şi Senat a avut loc în anul 60 î.Hr. când acesta s-a întors din Spania ca să candideze pentru funcţia de consul. Pentru că repurtase mai multe victorii militare pe teritoriile de astăzi ale Portugaliei, i s-a acordat onorul pentru un triumf.[2] Conform tradiţiei, până la celebrarea triumfului, un general se afla încă sub arme, iar un general sub arme nu putea să intre în Roma. Alegerile consulare urmau să aibă loc înainte de celebrarea triumfului, motiv pentru care Cezar a cerut permisiunea de a candida prin intermediul unui delegat – cerere pe care Senatul, instigat de Cato, un duşman implacabil al lui Cezar, i-a respins-o. A fost obligat, astfel, să renunţe la triumf ca să candideze în alegerile consulare, alegeri pe care le-a şi câştigat detaşat.

[1] Cicero, *Scrisori către Atticus*, II, 1.

[2] În Roma antică, onoare acordată unui conducător de oşti care a repurtat o victorie strălucită (n. tr.).

Dacă până atunci rivalitatea dintre Crassus şi Pompei fusese considerată un lucru cât se poate de firesc, aproape o lege a naturii, în noile împrejurări, cei doi şi-au unit forţele pentru a dejuca planurile facţiunii conservatoare din Senat conduse de Cato. Cezar a promovat această alianţă neobişnuită şi s-a alăturat coaliţiei secrete a celor doi titani. Deşi nu avea niciun statut legal, această alianţă, care avea să fie dezvăluită în curând publicului larg, a rămas cunoscută în istorie sub numele de Primul Triumvirat. Cei trei participanţi au stabilit de comun acord să nu întreprindă acţiuni care să fie în detrimentul celorlalţi. În urma acestei coaliţii, ei, şi nu Senatul, deţineau controlul asupra Romei.

Pentru a-şi consolida poziţia în această alianţă, Cezar i-a oferit mâna Iuliei, fiica lui de douăzeci şi patru de ani, lui Pompei, care a acceptat pe loc. Cato l-a condamnat pe Cezar, acuzându-l că joacă rolul de codoş pentru fiica sa, vânzându-i onoarea în schimbul capitalului politic. Când Cezar s-a căsătorit, în schimb, cu Calpurnia, fiica lui Piso, candidatul triumvirilor la funcţia de consul, Cato şi-a dat frâu liber mâniei în termeni cât se poate de vehemenţi: „Este intolerabil faptul că instituţia căsătoriei a devenit moneda de schimb prin care conducerea statului este vândută şi cumpărată, iar femeile sunt mijlocul prin care bărbaţii ajung guvernatori ai provinciilor şi comandanţi militari, deţinând controlul tuturor resurselor."[1] Referindu-se la noul socru al lui Cezar, Cicero spunea: „Să porţi o discuţie cu el este ca şi cum ai purta o discuţie cu un stâlp de lemn din For... un idiot plictisitor şi necizelat... un desfrânat împuţit şi necumpătat."[2]

[1] Plutarh, *Viaţa lui Iuliu Cezar* 14.

[2] Cicero, „Discurs în faţa Senatului la întoarcerea lui din exil", VI, 14.

În calitate de consul, Cezar a promulgat o lege prin care perceptorilor de taxe ai lui Crassus li se acordau bonificații nemeritate. A introdus apoi o lege prin care li se acorda pământ veteranilor care luptaseră în campania din est sub comanda ginerelui său, Pompei. Legea a întâmpinat, ca de obicei, rezistență din partea lui Cato, dar și din partea unui oarecare Bibulus, coleg cu Cezar de consulat, un individ incompetent, care reușise să câștige alegerile cu ajutorul sumelor de bani aruncate în stânga și-n dreapta de conservatori. Complet intolerant când venea vorba de opoziție, Cezar s-a înfuriat atât de tare pe tacticile obstrucționiste folosite de Cato care ținea discursuri interminabile în For până la apusul soarelui, încât a poruncit aruncarea lui în închisoare. Câțiva senatori i s-au alăturat lui Cato, susținând că preferau să stea în închisoare alături de Cato decât în Senat alături de Cezar. Înțelegând că decizia arestării lui Cato nu fusese prea înțeleaptă, consulul l-a eliberat.

Hotărât să-și impună deciziile, chiar și prin mijloace ilegale, și să zădărnicească viitoarele tactici obstrucționiste puse la cale de Cato și Bibulus, Cezar, împreună cu Pompei, a organizat bande formate din foștii veterani ai acestuia cu misiunea de a colinda străzile Romei și de a-i intimida pe opozanți, indiferent de rangul lor. Bibulus îi stârnise deja mânia lui Cezar prin edictele emise, unde îl numea „regina Bithyniei, care în trecut a vrut să se culce cu un monarh și care acum vrea să devină monarh"[1]. Când Bibulus a încercat să amâne din nou votul sub pretextul că văzuse semne pe cer care nu prevesteau nimic bun, veteranii lui Pompei au intrat în acțiune. Mai întâi, i-au vărsat în cap un coș plin cu bălegar. În timp ce consulul se lupta să se șteargă de mizerie, veteranii au distrus fasciile (*fasces*) – mănunchiuri de nuiele de mesteacăn, lungi de

[1] Suetoniu, *Viața lui Iuliu Cezar*, 49.

1,5 metri, legate cu o curea roșie din piele, având la mijloc, în partea superioară, o secure care reprezenta simbolul puterii consulare (*imperium*) – și i-au bătut pe lictorii care îi asigurau paza. Când și-a revenit, Bibulus și-a dezgolit gâtul, pregătindu-se pentru execuție, gata să moară și să ceară răzbunare. Dar Cezar nu voia să-l omoare, ci doar să-l umilească. După această dovadă de forță brută, prietenii lui Bibulus l-au scos în mare grabă din oraș, lăsându-i astfel cale liberă lui Cezar. Senatul, intimidat, fără doar și poate, a votat legea împroprietăririi veteranilor, spre marea satisfacție a acestora.

La încheierea mandatului de consul, după multe alte șicane politice, lui Cezar i-a fost acordat titlul de guvernator al Galiei romane (Transalpine) pentru cinci ani – lucru fără precedent. A obținut astfel tot ce-și dorea – „un înalt comandament, o armată și un război într-un ținut unde harurile sale aveau să fie puse și mai mult în lumină"[1] – ca să-l citățm pe Sallustiu, un istoric roman și un cronicar al acelor vremuri. Înainte de a părăsi Roma, Cezar a încheiat o alianță neobișnuită cu Clodius, cel care tulburase ritualurile festivității închinate Bunei Zeițe.

Clodius a văzut succesul de care s-au bucurat veteranii lui Pompei, forțând, la propriu, legile în favoarea lor. Și-a strâns astfel și el o mică armată cu ajutorul căreia a început să-și intimideze opozanții pentru a-și impune ambițiile politice. Cuvântul „fascist" provine de la latinescul *fasces*.[2] Mai târziu, mulți au făcut o paralelă între folosirea violenței premeditate a plebei de către Cezar, Clodius și contemporanii lor pentru a submina guvernele slabe, dar legale și acțiunile întreprinse de Mussolini

[1] Sallustiu, *Conspirația lui Catilina*, 54.

[2] Cartea lui R. Syme, *Revoluția romană*, publicată pentru prima oară în anul 1939, tradusă și în limba română la editura ALL, în 2010, este o lucrare de referință printre cele care fac o paralelă între căderea republicii romane și ascensiunea fascismului în Europa (n. tr.).

şi Hitler din anii 1920 şi 1930. Aceste bande au devenit un factor din ce în ce mai destabilizator în perioada republicii romane. Cezar a sprijinit alegerea lui Clodius în funcţia de tribun în scopul creşterii patronajului şi a influenţei demagogice asupra plebei – lucruri pe care le va folosi, la rândul lui, în numele noului său patron.[1]

În decurs de trei luni, chiar înainte de plecarea lui Cezar în Galia, Clodius l-a obligat pe Cicero să plece în mod voluntar în exil. Oratorul nu se lăuda cu o constituţie fizică de invidiat şi nici cu un curaj ieşit din comun. Pe de altă parte, a fost mereu hărţuit de bandele lui Clodius, care aruncau în el cu bălegar, îl insultau şi îl ameninţau cu tot felul de procese pentru neregulile comise privind executarea conjuraţilor lui Catilina. În aceeaşi perioadă, Clodius, cu sprijinul triumvirilor, a organizat anexarea teritoriului ptolemeic al Ciprului – faptă care a încins spiritele populaţiei din Alexandria, determinându-i pe oameni să-l alunge pe Auletes de pe tronul Egiptului, şi a umplut cuferele goale ale Romei. Tot el a orchestrat numirea lui Cato, prin intermediul senatorilor timoraţi, ca supraveghetor al anexării Ciprului ca să-l îndepărteze de Roma. După ce şi-a demonstrat dârzenia şi hotărârea de a-şi atinge ţelurile cu orice preţ, indiferent de mijloacele folosite pentru a-i „convinge" pe senatori, Cezar a plecat în Galia, unde avea să rămână nouă ani, aproape o şesime din viaţă.

[1] Deşi conducătorii romani din acea perioadă reuşeau să-şi ducă la îndeplinire obiectivele prin mijloace ilegale şi violente, la fel ca mulţi dintre dictatorii zilelor noastre, dar nu ca monarhii vremurilor medievale, ei încercau să păstreze aparenţele legitimităţii, depunându-şi candidatura în alegeri electorale, în ciuda faptului că electoratul era mult prea înspăimântat ca să voteze în favoarea altui candidat – asta dacă existau alţi candidaţi. De asemenea, ei se asigurau ca structurile puterilor preexistente, dar corupte, precum Senatul, să le aprobe deciziile.

Galii erau nişte oameni curajoşi, dar nestatornici şi iuţi la mânie, care se certau adesea între ei. Aveau mustaţă şi păr lung şi purtau brăţări masive din aur şi argint la fel ca femeile. Vecinii lor din sud îi considerau nişte barbari pentru că purtau pantaloni. Ţinutul lor, Galia Transalpină, se întindea – după cum sugerează şi numele – dincolo de Alpi, ocupând teritoriul de astăzi al Franţei şi Belgiei. În anul 58 î.Hr., romanii controlau doar o mică parte din acest ţinut – zona de sud-est.

În curând, însă, Cezar avea să schimbe situaţia. Cucerirea Galiei, întreprinsă fără permisiunea oficială a Senatului, este descrisă în cartea lui *De Bello Gallico*. În ciuda rolului ei propagandistic (este scrisă la persoana treia, iar numele lui Cezar apare de 770 de ori), autorul înfăţişează faptele cu claritate şi obiectivitate, recunoscându-şi greşelile şi lăudând faptele subalternilor săi mai tineri. Regăsim claritatea stilului livresc al lui Cezar în sfatul pe care îl dă altor scriitori: „Evitaţi un cuvânt pe care nu-l cunoaşteţi aşa cum marinarii evită stâncile!"[1] Cu toate acestea, din cauza formatului lor, cărţile romane nu sunt deloc accesibile cititorilor moderni, căci erau scrise pe suluri de papirus lungi de aproape nouă metri, fără semne de punctuaţie, fără alineate, fără spaţii între cuvinte şi fără majuscule.

Primul succes pe care Cezar l-a repurtat în Galia a fost respingerea helveţilor, care au invadat valea Ronului. Apoi, s-a îndreptat spre nord. Continuându-şi marşul şi înfruntând iarna, dar şi atacurile duşmanilor, a ajuns la Marea Nordului. Unul dintre subordonaţi săi, Publius, fiul lui Crassus, a cucerit apoi vestul Galiei. Cezar a scris atunci, în raportul pe care îl trimitea Senatului, că a adus pacea şi a impus stăpânirea romană în întreaga Galie. La Roma, vestea le-a umplut tuturor sufletul de bucurie. Cicero, proaspăt întors din exil, i-a ridicat în slăvi pe

[1] Aulus Gellius, *Nopţi atice*, 1, 10.

Cezar şi armata lui: „Regiuni şi popoare necunoscute nouă, despre care nici cărţile, nici memoriile martorilor direcţi şi nici zvonurile nu pomenesc, au fost acum descoperite de generalul nostru, de armata şi de trupele poporului roman."[1]

Auletes, pe atunci un umil petiţionar la Roma, a sperat, probabil, ca o parte din aceste trupe să-i fie puse la dispoziţie ca să-şi recâştige tronul, dar – aşa cum s-a întâmplat de multe ori în relaţiile dintre Roma şi Egipt – politica internă a Romei avea prioritate faţă de rugăminţile regilor egipteni. Astfel, Auletes şi Cleopatra aveau să fie nevoiţi să mai aştepte.

[1] Cicero, *Despre provinciile consulare*, 33.

Capitolul 5

Traversarea Rubiconului

De fapt, urmau să mai treacă doi ani până când Auletes avea să reuşească să cumpere ajutorul militar al Romei pentru a-şi recupera regatul. Înainte de întoarcerea lui Cicero la Roma, republica fusese zguduită de noi revolte. Pompei părea să fi dispărut din viaţa publică. Încă nesigur de obiectivele sale, el se retrăsese de pe scena politică a Romei, căutând consolarea în braţele tinerei sale soţii, Iulia, fiica lui Cezar. Gestul lui a atras dispreţul poporului roman, care îl lua în derâdere, spunând că era doar un general bătrân, obsedat de sex, care nu ieşea din cuvântul nevestei. Clodius, mândru de puterea sa tot mai mare şi hotărât să profite de scăderea popularităţii lui Pompei, a început să-l provoace, ameninţându-l la un moment dat că îi va confisca vila şi îl va împiedica să intre în casă.

Ca şi Cezar, Pompei ţinea foarte mult la ceea ce romanii numeau *dignitas* – cuvânt care se referă nu doar la conceptul nostru de demnitate, ci şi la statutul, onoarea şi respectul de sine ale unei persoane. De aceea, o dovadă atât de făţişă a lipsei de respect nu putea să rămână nepedepsită. Forţat să intre în acţiune, Pompei i-a oferit bani unui alt tribun, Milo, ca să recruteze bandiţi care să-i opună rezistenţă lui Clodius. Roma nu avea forţe de poliţie, iar armatei nu i se permitea accesul în oraş. Luptele dintre bande au atins astfel cote alarmante:

„Cadavrele pluteau în apele Tibrului, înfundând ţevile sistemului de canalizare, iar şiroaiele de sânge care se scurgeau din For trebuiau şterse cu bureţii."[1] Încetul cu încetul, Pompei îşi făcea din nou intrarea pe scena politică. În primul rând, a cerut încuviinţarea lui Cezar ca Cicero să se întoarcă la Roma, de aceea marele orator îi ridica osanale cuceritorului Galiei.

Clodius, în schimb, a apelat la susţinerea sponsorului său, Crassus, care, dornic să-l pună la locul lui pe Pompei, i-a sărit în ajutor. În consecinţă, relaţiile dintre cei doi triumviri au devenit atât de tensionate, încât Pompei i-a spus lui Cicero că în spatele tuturor intrigilor lui Clodius se afla Crassus, care îi dorea moartea.

În aceste condiţii, triumviratul părea sortit pieirii, dar, pe neaşteptate, în primăvara anului 56 î.Hr., Crassus şi Pompei au făcut pace în cadrul unei întâlniri la nivel înalt, organizate de Cezar în Lucca. Drept urmare, Crassus şi Pompei ajung din nou consuli în anul 55 î.Hr. – anul în care Antoniu a luat cu asalt Pelusium şi i-a deschis calea lui Auletes spre Alexandria.

Condiţiile împăcării dintre Crassus şi Pompei, condiţii care îl vizau şi pe Cezar, au ieşit în curând la iveală. După ce îşi terminau mandatul de consul, Crassus avea să preia, timp de cinci ani, comanda unei armate în Siria, iar Pompei, a uneia în Spania. Cezar avea să-şi continue, pentru încă cinci ani, activitatea în Galia. Crassus intenţiona să conducă nu doar Siria, ci – gelos fiind pe realizările lui Pompei şi luându-l în derâdere pentru pretenţiile lui de a fi un un nou Alexandru – voia să-l depăşească, cucerind singura superputere rămasă în est, cea a parţilor (conducătorii Persiei), înainte de a porni mai departe spre India, aşa cum făcuse şi Alexandru, încununându-se pe sine şi poporul roman cu laurii gloriei, dar şi cu bogăţii nemaivăzute.

[1] Cicero, *Pro Sestio*, 77.

Crassus a traversat Eufratul în primăvara anului 53 î.Hr. şi s-a îndreptat spre marile întinderi deşertice ale Mesopotamiei. Adâncindu-se tot mai mult în sălbăticie, amăgite de siluetele călăreţilor parţi, pe care le întrezăreau la orizont, legiunile măreţe ale lui Crassus îşi pierdeau strălucirea sub imperiul epuizării fizice. Apoi, în apropierea oraşului Carrhae, armata parţilor a apărut ca din senin. Atacaţi de cavaleria grea şi năuciţi de săgeţile ce zburau de pretutindeni, ca un nor ce întuneca văzduhul, soldaţii romani şi-au pierdut viaţa pe loc, aşa cum erau aşezaţi în formaţie de luptă. Pe măsură ce numărul morţilor creştea, romanii au început să rupă rândurile. Legionarii, epuizaţi şi arşi de soare, au încercat să se adune într-un perimetru mai mic, dar totul a fost în zadar. Păstrând disciplina, câţiva dintre ei au reuşit să-şi croiască drum spre frontieră. Zece mii de soldaţi au căzut prizonieri, iar douăzeci de mii şi-au pierdut viaţa în acele ţinuturi deşertice, printre ei Crassus şi fiul său, Publius, care luptase alături de Cezar în Galia. Capul lui Crassus i-a fost dus regelui part, care a ordonat să fie folosit ca element de decor în spectacolul de teatru pus în scenă după *Bacantele* lui Euripide pe care regele îl urmărea în momentul acela.

Crassus nu a reuşit să egaleze realizările lui Pompei, cu atât mai puţin pe cele ale legendarului Alexandru. Aveau să treacă mai bine de douăzeci de ani până când un alt triumvir, Antoniu, traversa deşertul ca să-l răzbune pe Crassus, încercând să retrăiască visul lui Alexandru cel Mare. Doar că, de această dată, el se va bucura de ajutorul financiar al uneia dintre urmaşele marelui macedonean – Cleopatra.

Triumviratul a devenit, astfel, un duumvirat. La scurt timp după întâlnirea din Lucca, Cezar s-a confruntat cu o serie de revolte în Galia, care au culminat cu cea condusă de Vercingetorix. În aceste confruntări, Cezar şi-a dovedit, încă o

dată, calităţile de strateg, care l-au transformat într-unul dintre cei mai mari generali ai lumii. Era la fel de abil în analizarea tacticilor militare, pe cât era de practic în politică şi la fel de meticulos în planificarea unei lupte, pe cât era de îngrijit şi de elegant ca persoană. Acţiona rapid, lua decizii pe loc şi era întotdeauna pregătit să schimbe tacticile în funcţie de evoluţia evenimentelor ca să menţină presiunea asupra adversarilor. A reuşit să câştige respectul legiunilor prin curajul de care dădea mereu dovadă, nelăsându-se intimidat de forţele inamice superioare numeric, cât şi prin faptul că se afla întotdeauna în fruntea legionarilor, mergând adesea pe jos, alături de ei, dar mai ales, prin generozitatea lui, răsplătindu-i din plin pentru faptele lor.

După succesul pe care l-a obţinut, ajutându-l pe Auletes să-şi recâştige tronul Egiptului, Antoniu i s-a alăturat lui Cezar în Galia şi a participat, alături de ceilalţi comandanţi ai lui Cezar, la marea bătălie de la Alesia[1], în apropiere de Dijonul de astăzi,

[1] Înainte de lupta de la Alesia, convins fiind că rebelii gali primiseră ajutor din Britannia, Cezar s-a hotărât să cotropească insula, animat şi de zvonurile conform cărora Britannia era bogată în minereuri de fier şi cositor, dar şi în aur, argint şi perle de apă dulce, renumite pentru mărimea şi calitatea lor extraordinare. Cezar nutrea o pasiune pentru perle. În anul 55 î.Hr., încercând să ancoreze la Dover, trupele lui Cezar au fost şocate de priveliştea ce li se înfăţişa înaintea ochilor, lucru pe care îl recunoaşte şi Cezar în *Războaiele galice*: „Triburile băştinaşe şi-au trimis înaintea noastră cavaleria şi carele de luptă, înspăimântându-i pe romanii care nu erau obişnuiţi cu această tactică de luptă." Britonii, cu părul răvăşit şi vopsiţi din cap până în picioare în albastru, culoare obţinută din drobuşor, i-au descurajat pe invadatori, care făceau progrese lente, câştigând mici victorii şi dând foc caselor localnicilor, fiind obligaţi în cele din urmă să se retragă dincolo de Canalul Mânecii. În următorul an, Cezar a venit în fruntea unei flote imense, alcătuite din 800 de corăbii, şi a unei armate puternice, formate din 5 legiuni şi 2 000 de cavalerişti. De data aceasta, el i-a înspăimântat pe britoni, aducând cu el un elefant de război, primul care a pus piciorul pe insulă. Trupele sale au reuşit să traverseze Tamisa, dar britonii refuzau să se angajeze într-o confruntare directă, preferând să hărţuiască armatele romane, mai puţin mobile, cu carele lor de luptă sprintene şi uşoare. Furtunile puternice de pe Canalul Mânecii au salvat – nu pentru prima oară şi, fără îndoială, nici pentru ultima oară – Britannia. Multe dintre corăbiile lui Cezar au fost distruse, astfel că, obligat de apropierea toamnei, a considerat că era mult mai prudent să se retragă.

unde Cezar îi asedia fortăreaţa lui Vercingetorix. Avertizat de iscoade că o armată numeroasă a galilor avea să-l atace din spate, Cezar le-a ordonat soldaţilor să construiască ziduri de apărare ca să protejeze ariergarda şi ca lupta să se desfăşoare doar pe două flancuri. Timp de patru zile, Antoniu s-a aflat în toiul unor lupte acerbe. În lucrarea sa – *Războaiele galice* – Cezar l-a lăudat pe tânărul său comandant pentru calmul şi talentul de conducător de care a dat dovadă în timpul unui atac de noapte al galilor când, împreună cu un alt ofiţer, a condus legiunile în jurul perimetrului lor de apărare, întărind astfel punctele slabe şi respingând cu succes atacurile galilor.

În timpul bătăliei, purtând o pelerină roşie, Cezar a putut fi văzut pretutindeni pe câmpul de luptă, încurajându-şi trupele până când – observând că adversarii obosiseră – a poruncit cavaleriei să atace. Forţa şi cruzimea atacului roman i-a pus pe fugă pe adversari. Pe cei care au putut să fugă. Cei rămaşi în fortăreaţă, care nu mai aveau cum să scape, s-au predat, inclusiv Vercingetorix. Cezar a reuşit, în cele din urmă, să-i învingă pe gali, nimicind în luptă – după propriile lui calculele – aproximativ 1 200 000 de oameni, fără să mai pomenim de civilii ucişi, de cei expropriaţi, de cei luaţi ca sclavi sau prizonieri de război. Graţie eforturilor sale, Roma nu mai era doar o putere mediteraneeană. Legiunile ei străjuiau acum coasta Atlanticului şi a Mării Nordice, iar negustorii săi aveau la dispoziţie mai multe teritorii pe care le puteau exploata.

Pe când Cezar se confrunta cu rebelii gali, la Roma, Senatul ar fi trebuit să găsească soluţii pentru administrarea teritoriilor recent anexate. Numai că, în capitală, situaţia politică s-a înrăutăţit şi mai mult din cauza grupărilor politice şi corupţiei, cu atât mai mult după ce Crassus şi-a pierdut viaţa la Carrhae. Pompei încă nu ştia ce-şi doreşte cu adevărat – puterea absolută sau respectul Senatului. În luna august a anului 54 î.Hr., preaiubita lui soţie, Iulia, a murit în urma unui avort. În momentul în care Senatul a fost nevoit să ia atitudine şi să amâne alegerile din cauza practicilor de mituire care căpătaseră valenţe universale, câţiva senatori i-au propus lui Pompei să-şi asume puteri dictatoriale – propunere care însemna o adevărată năpastă pentru Cato.

În acest context, Cato avea să îl susţină în alegerile consulare pe Milo, fostul acolit al lui Pompei, care căzuse de mult din graţiile acestuia. Pompei nu era încântat de candidatura lui Milo, cum nu era nici Clodius, ce-i era adversar de foarte mult timp. Sub îndrumarea soţiei sale, Fulvia, o femeie extrem de hotărâtă, vicleană când era vorba de politică (şi care, într-o bună zi, avea să devină soţia lui Antoniu, jucând un rol la fel de important şi în viaţa lui), Clodius a încercat – sub patronajul lui Cezar – să ajungă un politician abil şi dominant. Acum, însă, înfuriat şi ameninţat de candidatura lui Milo, revenea – probabil, cu încântare – la trecutul lui marcat de luptele de stradă.

Ca urmare, mulţimile gălăgioase şi înarmate au luat din nou cu asalt străzile Romei. Apoi, în luna ianuarie a anului 52 î.Hr, cei doi lideri, Clodius şi Milo, aflaţi în fruntea bandelor înarmate, s-au luat la bătaie pe Via Appia. O lance i s-a înfipt lui Clodius în umăr, iar susţinătorii săi l-au dus într-un han din apropiere. Oamenii lui Milo i-au urmărit, l-au scos pe Clodius afară şi l-au linşat.

În loc să se lase pradă unei disperări fără margini, Fulvia a luat trupul sfârtecat al soţului ei, ce zăcea – ca printr-o ironie a sorţii – lângă un altar închinat Bunei Zeiţe şi a orchestrat răzbunarea cu mult sânge rece. Mai întâi, i-a chemat pe susţinătorii lui Clodius din mahalalele în care locuiau şi le-a arătat trupul soţului ei întins pe un catafalc în holul casei sale. Cu gesturi teatrale şi atent studiate, le-a dezvăluit rănile, una câte una, spre indignarea tot mai mare a spectatorilor. În ziua următoare, mulţimea, încurajată de Fulvia, a dus trupul fără viaţă al lui Clodius în clădirea Senatului, unde i-au dat foc, folosind pe post de combustibil hârtiile şi piesele de mobilier din Senat. Focul a mistuit nu doar rămăşiţele pământeşti ale lui Clodius, ci şi clădirea Senatului. Bandele rivale se luptau acum unele cu celelalte printre flăcările nimicitoare.

Toţi conducătorii respectabili ai Romei au fost îngroziţi de cele întâmplate. Până şi Cato i-a cerut lui Pompei să salveze republica de sub dominaţia mulţimii. Pompei a răspuns bucuros chemării la datorie, restabilind imediat ordinea în oraş şi exilându-l pe Milo. Încununat cu laurii gloriei şi ai respectului, ce i se cuveneau dintotdeauna, considera el, Pompei s-a recăsătorit. Nu a acceptat mâna strănepoatei lui Cezar, Octavia, în vârstă de şaptesprezece ani (era cu treizeci şi şapte de ani mai mică decât Pompei şi avea să devină şi ea soţia lui Antoniu), luând-o în schimb de soţie pe Cornelia, o femeie frumoasă, de viţă nobilă, rămasă văduvă după moartea lui Publius, fiul lui Crassus. Pompei se îndrepta astfel spre facţiunea republicanilor, îndepărtându-se de Cezar şi de partidul poporului. Dar, lăsându-se din nou subjugat de farmecele tinerei sale soţii, nu a reuşit să acţioneze într-un mod hotărâtor.

Cezar este cel care a trecut la acţiune, încercând să-şi prelungească funcţia de comandant al armatei în Galia până în anul

48 î.Hr. când putea să candideze din nou la alegerile consulare. Republicanii şi tradiţionaliştii, cu vederile lor intransigente, din rândul cărora făcea parte şi Cato, s-au opus acestei propuneri, temându-se că, de fapt, Cezar voia să-şi păstreze armatele intacte, dar şi imunitatea pe care i-o conferea funcţia de consul. După ce-ar fi câştigat alegerile consulare, ar fi putut – cu ajutorul veteranilor săi – să schimbe cu forţa legislaţia, sporindu-şi puterile şi răsplătindu-şi discipolii loiali. Pompei a ezitat să ia vreo hotărâre, căci nu voia să-l abandoneze cu totul pe Cezar, dar, în cele din urmă, s-a alăturat Senatului, asigurându-şi noii susţinători, în stilul său grandilocvent, că, dacă Cezar va interveni cu armata sa, „atunci voi bate din picior şi voi chema la luptă toate legiunile şi cavaleria din întreaga Italie"[1].

Tensiunile au luat amploare, transformându-se – ca să folosim cuvintele lui Cicero – „într-o luptă pentru putere pe cheltuiala statului"[2], căci Cezar trăgea tot felul de sfori ca să obţină funcţia de consul. Deşi se afla încă în Galia, i-a încredinţat unui om puternic – Antoniu – misiunea de a-l reprezenta la Roma. Sub patronajul lui Cezar, acesta a fost ales tribun. Confruntându-se cu ostilitatea Senatului, el şi-a dovedit nu doar curajul pentru care era renumit, ci şi talentul de orator, luându-i apărarea lui Cezar şi atacându-l virulent pe Pompei. În luna ianuarie a anului 49 î.Hr., folosindu-se de puterile tribunilor repuşi în drepturi după moartea lui Sulla, Antoniu a respins o lege care îl obliga pe Cezar să renunţe la funcţia de comandant al armatei. În caz contrar, avea să fie declarat duşman al poporului. Senatorii au reacţionat cu violenţă – l-au dat afară din sală, ameninţându-l cu moartea dacă avea să se întoarcă şi conferindu-i lui Pompei puteri nelimitate pentru cazuri de urgenţă. Antoniu,

[1] Plutarh, *Viaţa lui Pompei*, 57.

[2] Cicero, *Scrisori către Atticus*, VII, 3.

împreună cu câţiva dintre susţinătorii lui Cezar, s-au deghizat în sclavi şi – ascunzându-se în spatele unor căruţe – au părăsit Roma, îndreptându-se spre nordul Italiei, unde Cezar, însoţit doar de o singură legiune, aştepta rezultatul votului din Senat.

Cezar a aflat ce s-a întâmplat la Roma înainte de sosirea lui Antoniu şi a înţeles că – dacă voia să obţină puterea sau chiar să rămână în viaţă, trebuia să acţioneze imediat, chiar dacă faptele sale ar fi putut să fie neconstituţionale. În ziua de 10 ianuarie 49 î.Hr., legiunea lui a traversat apele reci ale Rubiconului, din Apenini, care marcau graniţa dintre Galia Cisalpină, una dintre provinciile conduse de Cezar, şi Roma. Replica destul de laconică – „Zarurile au fost aruncate"[1] – pe care Cezar a rostit-o în clipa în care a dat ordinul de înaintare ne sugerează faptul că era conştient de riscurile pe care şi le asuma. Părăsirea provinciei sale, în fruntea unei armate, cu destinaţia Roma însemna un act de trădare, căci încălca una dintre legile lui Sulla, ce nu fusese încă abrogată.

Antoniu i s-a alăturat lui Cezar la Rimini. Nemaiputând să dea înapoi, Cezar a pornit iute spre Roma. Privindu-l încă pe Pompei cu suspiciune, Senatul a refuzat să-i acorde toate libertăţile pe care acesta le cerea ca să poată opune rezistenţă armatei lui Cezar. Pompei a luat o decizie care era corectă pe plan militar, dar care s-a dovedit dezastruoasă pe plan politic. A părăsit Roma, declarându-i trădători pe toţi senatorii sau funcţionarii care nu aveau să îi urmeze exemplul. Cezar a reacţionat cu mai mult tact, spunând că toţi cei care nu se declarau făţiş împotriva lui erau de partea sa.

Pompei s-a retras iute spre sudul peninsulei şi – 65 de zile au trecut după ce Cezar a traversat Rubiconul – a părăsit Italia,

[1] Plutarh, *Viaţa lui Iuliu Cezar*, 32.

împreună cu trupele sale, ajungând în Grecia. Era convins că, totuşi, cele mai mari şanse de izbândă i le-ar fi oferit exploatarea bogăţiilor şi resurselor teritoriilor din est, unde obţinuse cele mai multe victorii şi unde se aflau cei mai mulţi dintre susţinătorii săi, printre care – credea el – se numărau şi Ptolemeii. Cezar, care a pornit val-vârtej după Pompei, reuşind aproape să împiedice îmbarcarea republicanilor în portul Brundisium, a decis să renunţe la urmărire, deoarece flota lui era mult inferioară celei a lui Pompei. A hotărât, în schimb, să plece spre Spania ca să-i învingă pe susţinătorii lui Pompei din provinciile guvernate de acesta, dar pe care însă le neglijase de multă vreme. Înainte de a pleca, Cezar l-a numit pe Antoniu guvernator al Italiei, dovedindu-şi astfel încrederea pe care o avea nu doar în calităţile politice şi militare ale lui Antoniu, ci şi în loialitatea acestuia – încredere pe care Antoniu nu avea să i-o înşele.

Cezar i-a înfrânt în curând pe susţinătorii lui Pompei şi – mulţumit acum pentru că nu mai avea motive să se teamă de eventualele atacuri asupra ariergărzii sale – s-a întors în Italia. În peninsulă, atmosfera era destul de calmă sub conducerea lui Antoniu, de aceea, în anul 48 î.Hr., Cezar a traversat încrezător Marea Adriatică şi l-a înfruntat pe Pompei.

De data aceasta, Cezar îi încredinţează lui Antoniu o misiune militară – el trebuie să traverseze Marea Adriatică în fruntea a cinci legiuni care vor juca rolul de întăriri. Antoniu va avea însă nevoie de trei luni ca să-şi îndeplinească misiunea, căci furtuni cumplite îl împiedică să plece la drum. Pe de altă parte, flota puternică a republicanilor, condusă de vechiul duşman al lui Cezar, Bibulus, îi pune şi ea beţe în roate. Armata lui Cezar se afla în pericol până la sosirea trupelor lui Antoniu, dar, după ce oştile celor doi comandanţi şi-au unit forţele, legiunile romane pornesc la atac. Cu toate acestea, prima lor încercare

de a înconjura şi de a distruge trupele lui Pompei, staţionate la baza militară de la Dyrrachium, aflat pe coasta Albaniei din prezent, s-a încheiat cu înfrângerea lui Cezar. El a recunoscut faptul că Pompei „ar fi putut să obţină victoria definitivă dacă ar fi ştiut să fie un învingător"[1]. Câteva săptămâni mai târziu, în zilele toride din vara anului 48 î.Hr., Cezar – deloc descurajat de primul său eşec – avea să-l înfrunte, din nou, pe Pompei la Pharsalus, printre lanurile aurii de grâne ale Tesaliei.

Republicanii nu au avut niciodată încredere deplină în generalul lor, suspectându-l pe Pompei că îşi urmărea propriile interese – obţinerea puterii absolute, că era obsedat de ideea de a comanda şi că îi plăcea să-şi trateze foştii consuli şi *praetori* ca pe nişte sclavi. Pompei nu voia să rişte totul pe o singură carte, implicându-se într-o bătălie de amploare, cu atât mai mult cu cât era perfect conştient de faptul că avea la dispoziţie resurse suficiente – inclusiv de două ori mai multe trupe decât adversarii lui – ca să ducă un război de uzură. Doar că Pompei – ca să-l citäm pe Plutarh – „era obsedat de părerile pe care oamenii le nutreau despre el şi nu suporta să se facă de ruşine în faţa prietenilor lui, astfel că a fost nevoit să revină asupra hotărârii sale"[2]. Aşadar, în ziua de 9 august a anului 48 î.Hr., Pompei a dat ordin trupelor să se pregătească de luptă. Avea să fie una dintre cele mai încrâncenate bătălii purtate vreodată între romani.

Când Cezar a văzut desfăşurarea masivă a trupelor lui Pompei, a trecut imediat la acţiune, luând – după cum îi era obiceiul – decizii rapide şi punând în aplicare tactici militare eficiente. Primul pas pe care l-a făcut a fost să-i încredinţeze

[1] Suetoniu, *Viaţa lui Iuliu Cezar*, 36.
[2] Plutarh, *Viaţa lui Pompei*, 67.

comanda flancului stâng lui Antoniu care reuşise să se remarce atât de mult în campaniile anterioare, încât – ne spune Plutarh – „reputaţia lui aproape o egala pe cea a lui Cezar", iar marele general îl considera unul dintre cei mai destoinici ofiţeri ai săi.[1] Cezar a preluat comanda Legiunii a X-a, poziţionându-se nu în centru, ci la dreapta, exact în sens opus faţă de locul în care credea că se afla Pompei. Ştia că trupele sale de cavalerie erau în inferioritate numerică faţă de cele ale adversarilor săi, astfel că a luat toate măsurile necesare ca să neutralizeze acest dezavantaj. Conştient fiind că majoritatea cavaleriştilor lui Pompei proveneau din familiile aristocrate, fiind – după cum singur îi descrie – „doar nişte filfizoni spilcuiţi, fără experienţa bătăliilor şi a rănilor căpătate în luptă, preocupaţi doar de podoabele din păr" şi dornici să-şi protejeze chipurile frumoase, evitând „strălucirea armelor care îi orbea"[2], le-a poruncit soldaţilor lui să ţintească şi să lovească feţele bine îngrijite ale acestora.

Tinerii cavalerişti ai lui Pompei, lipsiţi de experienţă, s-au speriat într-adevăr de atacurile cumplite ale infanteriei lui Cezar, „întorcându-şi capetele şi ascunzându-şi feţele în mâini ca să le ferească din calea suliţelor nemiloase"[3]. Aveau să fugă, în scurt timp, de pe câmpul de luptă, urmaţi îndeaproape şi de restul trupelor lui Pompei, rămase descoperite în urma retragerii cavaleriştilor. Când legiunile victorioase ale lui Cezar au ajuns în tabăra duşmană, au găsit dovezile unei automulţumiri fatale pentru adversarii lor – corturi încununate cu frunze verzi de mirt, pregătite pentru celebrarea unei victorii anticipate şi platouri de argint întesate cu bunătăţi pentru banchetul închinat

[1] Plutarh, *Viaţa lui Antoniu*, 9.
[2] *Ibidem*, 69.
[3] *Ibid.*, 71.

aceleiaşi victorii. După cum stă scris în analele istoriei dedicate marilor comandanţi ai lumii, Cezar s-ar fi înfruptat din bucatele pregătite pentru Pompei. Acesta şi-a aruncat însemnele militare şi a fugit, deghizat, încotro a văzut cu ochii.

Cezar era hotărât să pună cât mai repede capăt războiului. Aşa cum a procedat şi în timpul războiul civil, a poruncit ca duşmanilor căzuţi prizonieri să li se acorde clemenţă şi – aşa cum a făcut pe parcursul întregii sale cariere militare – a cerut urmărirea imediată a celor care se retrăgeau – sarcină pe care, de data aceasta, i-a încredinţat-o lui Antoniu. În noaptea aceea, în timp ce se plimba printre cadavrele ce zăceau pe câmpul de luptă (după estimările lui Cezar, numărul morţilor din tabăra lui Pompei ar fi ajuns la 15 000 de oameni, pe când el ar fi pierdut doar 230 de oameni; istoricii au schimbat mai târziu această statistică, susţinând că Pompei a pierdut 6 000 de oameni, iar Cezar – 1 200), se spune că vorbea de unul singur, încercând să-şi justifice faptele: „Şi-au făcut-o cu mâna lor. Căci – în ciuda realizărilor mele – eu, Gaius Caesar, aş fi fost sortit pieirii dacă nu aş fi cerut ajutorul armatei mele."[1]

În realitate, însă, lucrurile n-au fost deloc atât de simple. Au existat momente când Cezar, Crassus şi chiar Pompei s-au considerat mai presus de tradiţiile străbune, iar dacă acestea erau încălcate, legile Romei îi pedepseau pe cei năpăstuiţi, nu pe cei puternici. Republicanii intransigenţi, precum Cato, care n-a participat la bătălia de la Pharsalus, au refuzat să facă vreun compromis sau să se adapteze noilor condiţii. Conflictele dintre partidul republicanilor şi cel al popularilor nu aveau să se încheie în anii următori, iar războiul civil avea să continue şi el. Republicanii aveau încă forţe numeroase în teritoriile din

[1] Plutarh, *Viaţa lui Iuliu Cezar*, 46.

est şi în cele din Africa, iar Pompei era hotărât să li se alăture. Oprindu-se din drum doar ca să se întâlnească cu tânăra lui soţie, Cornelia, s-a îmbarcat apoi pe o corabie, împreună cu ea şi cu fiul lor, Sextus, pe atunci în vârstă de zece ani, şi au pornit împreună spre Egipt, însoţiţi doar de o flotă mică. Cincizeci de zile după bătălia de la Pharsalus, corabia sa a ancorat în apropierea ţărmurilor nisipoase şi mlăştinoase ale deltei Nilului.

Partea a III-a
REGINA EGIPTULUI – AMANTA ROMEI

Capitolul 6

Ca o virgină

Când a zărit ţărmurile Egiptului, Pompei[1] era convins că regii egipteni îi vor întinde o mână de ajutor – la urma urmei, Ptolemeu îl sprijinise şi în trecut în lupta sa împotriva lui Cezar, trimiţându-i soldaţi, corăbii şi grâne. Drept urmare, în semn de recunoştinţă, susţinătorii lui Pompei din Senat l-au desemnat pe acesta protector al tânărului monarh egiptean. De ce ar fi refuzat Ptolemeu să îl ajute? Pompei şi-a ancorat trirema în faţa muntelui Casius, la poalele căruia armata lui Ptolemeu se pregătea de luptă cu trupele Cleopatrei. De aici, Pompei i-a trimis un sol regelui Egiptului, aşteptând încrezător un răspuns din partea acestuia.

Sosirea lui Pompei a provocat însă consternare printre membrii consiliului de regenţă al lui Ptolemeu, din care făceau parte eunucul Pothinius, Achillas, comandantul armatei şi Theodotus, profesorul regelui. După spusele lui Plutarh, Theodotus este cel care i-a pecetluit soarta lui Pompei, susţinând că: „dacă îl vor primi, Cezar le va fi duşman şi Pompei, stăpân, iar dacă îl vor alunga, îşi vor atrage mânia lui Pompei pentru că nu l-au primit şi furia lui Cezar pentru că nu l-au ţinut ostatic". Soluţia ar fi fost – a susţinut Theodotus – uciderea lui Pompei.

[1] Toate citatele din acest paragraf şi din cele cinci care urmează sunt din Plutarh, *Viaţa lui Pompei*, 77–79.

În acest fel, Cezar le va fi recunoscător, iar Pompei nu va mai reprezenta o ameninţare. „Şi apoi – se spune – a adăugat cu un zâmbet: «Morţii nu muşcă.»"

Şi astfel, în ziua de 28 septembrie a anului 48 î.Hr., egiptenii l-au condamnat pe Pompei la moarte. Misiunea i-a fost încredinţată lui Achillas, care a pornit spre vasul lui Pompei alături de Septimius, un fost ofiţer roman, care servise cândva sub comanda lui Pompei, de Salvius, un centurion, şi de alţi câţiva acoliţi. Tovarăşii lui Pompei, care scrutau ţărmul cu îngrijorare, au simţit că, totuşi, ceva nu era în regulă. De ce nu se făceau pregătiri pentru primirea fastuoasă a unui mare general roman? Nu vedeau altceva – spune Plutarh – decât „o mână de oameni care se îndreptau spre ei într-o barcă de pescari". Ei l-au sfătuit pe Pompei să ridice imediat ancora şi să iasă în larg.

În timp ce Pompei ezita, barca se apropia tot mai mult de corabia sa. Septimius a sărit în picioare şi l-a salutat pe Pompei în latină, numindu-l *Imperator* („comandant"). Achillas l-a salutat, la rândul lui, în greceşte şi l-a invitat în barcă, deoarece – a spus el – apa nu era suficient de adâncă, iar bancurile de nisip ar fi împiedicat trirema să se apropie de ţărm. Cornelia, tânăra soţie a lui Pompei, avea ochii în lacrimi, „presimţindu-i, parcă, moartea", în timp ce soţul ei îşi lua rămas-bun de la ea şi de la Sextus. Apoi, însoţit de doi centurioni, de Phillipus, un sclav eliberat, şi de încă un sclav, a coborât în barca ce s-a îndreptat imediat spre ţărm.

Liniştea era apăsătoare. Privindu-i cu mai multă atenţie pe cei în mâinile cărora îşi încredinţase viaţa, Pompei l-a recunoscut pe Septimius, fostul său camarad de arme, care s-a mulţumit să dea uşor din cap în semn de recunoaştere. Cornelia, care scruta îngrijorată zările, a văzut că barca a ajuns, în cele din urmă, la ţărm. Pompei încerca să stea în picioare în barca ce se clătina pe valuri, strângându-i mâna sclavului eliberat, când Septimius s-a

năpustit asupra lui p e la spate, c u sabia trasă din teacă. Salvius şi Achillas şi-au scos şi ei pumnalele. Pompei s-a prăbuşit pe fundul bărcii, unde, trăgându-şi toga peste cap în timp ce loviturile continuau să cadă, şi-a dat ultima suflare, „scoţând doar un icnet, fără să spună sau să facă nicidecum ceva ce i-ar fi trădat demnitatea" – ne spune tot Plutarh. Doar cu o zi înainte, împlinise cincizeci şi opt de ani.

În timp ce Cornelia căuta, cu disperare, să înţeleagă ceea ce văzuse cu ochi ei, ceilalţi de pe triremă, văzând că mai multe corăbii din flota lui Ptolemeu se pregăteau să le iasă în cale, au ridicat iute ancora şi au ieşit în larg, ajutaţi de un vânt puternic. Între timp, pe ţărm, asasinii lui Pompei i-au tăiat capul, apoi l-au dezbrăcat de haine şi „l-au lăsat în văzul tuturor ca pe un spectacol sumbru". Philippus a păzit credincios trupul mutilat până când spectatorii s-au plictisit şi au plecat. Pe urmă, a spălat cu apă de mare corpul lipsit de viaţă şi l-a înfăşurat într-una dintre togile sale, pornind apoi să caute lemne ca să-i clădească un rug funerar fostului său stăpân.

Patru zile mai târziu, pe 2 octombrie 48 î.Hr., Cezar a ajuns în portul Alexandria cu 4 000 de soldaţi şi 35 de vase de război. Dacă Ptolemeu şi consilierii săi se aşteptat să primească mulţumiri din partea lui Cezar, s-au înşelat amarnic. Indiferent de sentimentele pe care le nutrea la gândul că a scăpat de rivalul său – şi se simţea uşurat, fără doar şi poate – maniera în care acesta îşi pierduse viaţa l-a şocat cumplit de tare. Când Theodotus i-a oferit capul mumificat al lui Pompei şi inelul de aur al acestuia, având ca sigiliu un leu ce flutură o sabie, Cezar a făcut un pas înapoi, „temându-se parcă să nu se molipsească atingând un asasin viciat"[1].

[1] Dante a fost atât de îngrozit de comportamentul lui Ptolemeu faţă de Pompei, încât l-a plasat în acelaşi cerc al iadului cu Cain şi Iuda.

Cei din clica regelui priveau cu consternare cum romanul care ar fi trebuit – în semn de recunoştinţă – să confirme legitimitatea urcării lui Ptolemeu pe tronul Egiptului şi s-o trimită pe Cleopatra în exil nu se grăbea deloc să facă asta. Mai mult decât atât, Cezar a stabilit, de la bun început, că asasinii lui Pompei nu aveau să scape nepedepsiţi, impunându-şi autoritatea în faţa regelui egiptean prin adoptarea ţinutei oficiale de consul şi prin prezenţa lictorilor ce purtau fasciile înaintea lui – simbolul puterii sale. Motivul pentru care a adoptat ţinuta oficială – a susţinut el – îl constituia testamentul pe care tatăl Cleopatrei îl încredinţase Romei şi în care îi punea la cârma ţării pe ambii săi copii. Faptul că aceştia se aflau în pragul războiului însemna că nu respectau condiţiile stipulate în testament, iar acest lucru îi oferea lui Cezar dreptul legal de a interveni.

În timp ce atitudinea falnică şi poziţia de magistrat ale lui Cezar se dovedeau o adevărată binecuvântare pentru Cleopatra, care aştepta îngrijorată la graniţele Egiptului, prezenţa lui încingea spiritele în Alexandria. Oamenii nu vedeau decât un roman arogant care păşea ţanţoş pe pământul lor, ca şi când Egiptul ar fi fost deja provincie romană. Soldaţii şi cetăţenii Alexandriei au început să se revolte deopotrivă, ucigând în zilele următoare câţiva dintre oamenii lui Cezar care fuseseră atât de imprudenţi încât să se plimbe prin oraş. Cezar a înţeles că se afla într-o situaţie periculoasă. Pe de o parte, vânturile din nord băteau atât de tare, agitând apele mării, încât îi era cu neputinţă să pornească la drum. Pe de altă parte, avea prea puţini oameni care să-l apere în acel oraş aglomerat, nestatornic, şi străin.

Cândva, Alexandria întrecea Roma în strălucire. A fost primul oraş întemeiat de Alexandru cel Mare. Arrian, cronicarul acelor vremurilor, ne povesteşte cum – pe drumul său spre

Memfis, unde avea să fie încoronat faraon – Alexandru ajunge într-un loc aflat în vestul deltei Nilului, între lacul Mariut şi mare, un loc „potrivit pentru a clădi un oraş ce-avea să cunoască belşugul şi prosperitatea... Dornic să-şi împlinească visul, el se apucă să traseze cu mâinile sale limitele noului oraş"[1]. Legenda spune că, pe când trasa fundaţia oraşului, Alexandru şi oamenii săi au rămas fără calcar. Au folosit atunci făina de orz din proviziile soldaţilor. Deodată, cerul s-a înnegrit de păsări – „mai multe decât am putea socoti vreodată" – care au devorat făina. „Chiar şi Alexandru s-a lăsat tulburat de acest semn, care nu vestea nimic bun, credea el. Profeţii l-au sfătuit însă să nu se întristeze, căci oraşul pe care avea să-l întemeieze avea să fie îmbelşugat şi să aibă destule resurse ca să hrănească popoarele tuturor naţiilor."[2]

Când Cezar a ajuns în oraş, a descoperit că profeţii nu se înşelaseră. Alexandria era încă al doilea mare oraş al lumii antice după Roma, numărând cam jumătate de milion de oameni, o şesime din populaţia Egiptului. Având o formă dreptunghiulară, se întindea pe aproape cinci kilometri iar reţeau stradală era organizată după sistemul „tablă de şah". Un vizitator din acele vremuri ne spune că „străzile oraşului se intersectează unele cu celelalte, fiind practicabile atât pentru călăreţi, cât şi pentru care, deoarece sunt destul de largi, având aproximativ treizeci de metri lăţime"[3]. Un altul ne povesteşte că – „în momentul în care am intrat pe Poarta Soarelui, frumuseţea oraşului m-a lăsat fără cuvinte. Am încercat să cuprind cu privirea fiecare stradă în parte, dar ochii nu reuşeam să mi-i satisfac pe deplin... Într-un cartier, splendoarea oraşului era redată de formele pătrate create

[1] Arian, *Istoria lui Alexandru*, III, 1-2.
[2] Plutarh, *Viaţa lui Alexandru*, III, 1-2.
[3] Strabon, *Geografia*, XVII, 1, 8.

de rândurile de coloane ce se intersectau."[1] Străzile, multe dintre ele umbrite de tende verzi, erau uşor înclinate ca să capteze briza răcoroasă ce venea dinspre Marea Mediterană. Sfincşi şi obeliscuri vechi, aduse din Memfis, Heliopolis şi alte oraşe ale faraonilor tronau falnice în locuri publice, împodobind străzile cu colonade şi conferind un aer exotic şi străvechi noilor fundaţii.

Templele, altarele şi clădirile publice ale oraşului erau frumos colorate. Încă din vremea faraonilor, niciun deget nu fusese lăsat nedecorat. Artiştii zdrobiseră ani şi ani la rând pietrele de lapis-lazuli pentru culoarea lor de un albastru intens, malachitul pentru nuanţele sale de verde, limonitul pentru culoarea sa galben-brună sau roşcată şi cărbunele pentru nuanţa sa intensă de negru. Apoi, cu ajutorul acestor ingrediente, transformaseră pilaştrii în palmieri şi insuflaseră viaţă tablourilor sculptate în relief ale regilor şi reginelor, zeilor şi zeiţelor şi ale lumilor lor imaginare zugrăvite pe pereţi şi pe tavane.

Existau două porturi principale, unul în vest şi unul, mai mare, în est. Cel din vest se numea Portul Norocirii şi era prevăzut cu un doc care făcea legătura cu un canal ce ducea spre lacul Mariut şi apoi spre braţul vestic al Nilului.

Portul din est era împărţit - conform mărturiilor vizitatorilor - în porturi auxiliare, având numeroase cheiuri, atât de adânci, încât până şi cele mai mari corăbii puteau acosta acolo. Geograful Strabon, care şi-a scris lucrările imediat după moartea Cleopatrei, numea Alexandria „cel mai mare emporiu al lumii"[2]. Printre depozitele înţesate de grâne, Egiptul fiind cel mai mare exportator de cereale, se afla şi un important punct vamal. Portul juca şi rolul de târg unde se vindeau

[1] Apud J.-Y. Empereur, *Alexandria Rediscovered*, British Museum Press, Londra, 1998, p. 57.

[2] Strabon, *op. cit.*, 17, 1, 13.

şi se cumpărau atât şofranul din Cirenaica, cât şi mirodenii, precum scorţişoara şi piperul, aduse din Africa, din India şi din alte tărâmuri îndepărtate. Găseai, de asemenea, soda egipteană folosită în întreaga lume mediteraneeană pentru spălatul rufelor, dar şi paharele egiptene gravate, atât de apreciate de bogătaşii Romei pentru fragilitatea lor - şi vai de pielea sărmanilor sclavi care le spălau cu apă fierbinte, căci se spărgeau atât de repede!

Vedeai grămezi de curmale cu coaja aurie, aduse din Teba - adevărate delicatese pentru cunoscători. Guma arabică, obţinută din spinii de acacia şi folosită de matroanele din Roma ca ingredient de bază pentru produsele de machiaj, era, de asemenea, extrem de căutată. Romanele mai erau interesate şi de o altă marfă mult mai periculoasă - crocodilii. Reptilele au ajuns pentru prima oară la Roma în anul 58 î. Hr. când cinci crocodili au fost expuşi, alături de un hipopotam, în arenele romane, într-o piscină special amenajată. După aceea, tot mai mulţi crocodili au fost aduşi la Roma pentru a fi măcelăriţi în luptele cu gladiatori. Femeile romane credeau că excrementele reptilelor le vindecau coşurile de pe faţă şi le înroşeau obrajii. Un alt articol care se bucura de mare căutare în imperiul roman era papirusul folosit pentru consemnarea victoriilor, a legilor şi a taxelor percepute.

Cele două porturi erau separate de un dig lung de aproape un kilometru, străpuns de două arcade care permiteau accesul de la un port la altul, împiedicând în acelaşi timp forţa curenţilor vestici şi oferind astfel mai multă protecţie portului mai mare din est. La capătul digului se afla o insulă întinsă, cu faleze abrupte, ce purta numele de Pharos. La extremitatea estică a insulei, a fost construită cea de-a şaptea minune a lumii antice - Farul din Alexandria. Desăvârşit în jurul anului 283 î.Hr., Farul - cum a ajuns să fie cunoscut - a dăinuit timp de şaptesprezece secole, până când s-a prăbuşit, zguduit de o serie de cutremure. Ne-au

parvenit destule informaţii despre această construcţie magnifică din desene, monede şi din recente descoperiri arheologice subacvatice[1]. Farul avea probabil în jur de 122 de metri înălţime – fiind înalt cât o clădire cu 35 de etaje – şi era înconjurat la bază de sfincşi din granit roz şi de statuile înalte ale Ptolemeilor, înfăţişaţi ca faraoni, pentru a le aminti navigatorilor că intrau nu doar într-un oraş macedonean, ci şi în capitala suveranilor Egiptului.[2]

[1] În anii 1960, în timpul unor explorări subacvatice din preajma citadelei Qaitbey, arheologul şi scafandrul egiptean Kamel Abul-Saadat a descoperit mai multe bucăţi de piatră, care au aparţinut cândva unor statui, printre care şi fragmente dintr-un sfinx, distrus pentru a fi folosit la construirea Farului. De curând, mai mulţi arheologi egipteni şi francezi care explorau zona Farului au făcut, la rândul lor, descoperiri interesante. Piesele găsite în această parte a portului sunt expuse la teatrul roman din Alexandria. Printre ele, se află statui care şi-au păstrat rolul decorativ, nefiind distruse pentru a fi refolosite ca materiale de construcţie, ca, de exemplu, un sfinx din granit roşu şi două capete imense de bărbaţi, care au stat cândva pe trupul unor statui înalte de peste şase metri şi care acum, şlefuite de apă, seamănă cu sculpturile lui Henry Moore. O statuie înaltă a lui Ptolemeu al II-lea, înzestrată cu un bust musculos, frumos modelat, descoperită în preajma Farului, străjuieşte astăzi noua Bibliotecă din Alexandria. O altă echipă de arheologi egipteni şi francezi a făcut explorări subacvatice în partea de est a Marelui Port, contribuind la stabilirea coordonatelor geografice ale acestei zone în vremurile ptolemeice. Ei cred că această zonă se află acum de jur-împrejurul drumului de coastă care se întinde de-a lungul falezei Alexandriei. Au descoperit astfel că portul regal s-ar fi aflat pe promontoriul Silsileh, găsind, de asemenea, indicii care i-au făcut să creadă că au identificat locul unde Antoniu a construit casa Timoneum în ultimele sale zile de viaţă, aceasta aflându-se foarte aproape de palatul Cleopatrei. Descoperirile lor nu coincid cu locul în care Strabon plasează casa Timoneum, ceea ce înseamnă că marele geograf grec a făcut anumite erori de calcul.

[2] Pe locul vechiului far se află astăzi citadela Qaitbey. Un bust imens, din granit, înfăţişând o regină din dinastia Ptolemeilor, care a tronat probabil în faţa Farului, a fost de curând recuperat din apele mării din apropierea insulei.

Farul, la care puteai să ajungi traversând o platformă lungă cu arcade, avea trei niveluri. Primul avea formă dreptunghiulară şi era prevăzut cu ferestre pe toate cele patru laturi, oferind lumină camerelor destinate personalului de serviciu. Cel de-al doilea nivel era octogonal, iar cel de-al treilea avea formă cilindrică. Aici, o serie de oglinzi, probabil din alamă lustruită, captau, în timpul zilei, lumina soarelui şi o reflectau apoi peste Marea Mediterană, iar noaptea sau în zilele înnorate, se aprindea un foc din lemn de răşinoase a cărui lumină făcea vizibil drumul spre port. Se spune că lumina farului se putea vedea de la o distanţă de peste 40 de kilometri. Farul era construit, în mare parte, din bucăţi albe şi lustruite de calcar, extrase din carierele din apropiere. A fost consolidat la bază cu blocuri de granit, unele dintre ele cântărind peste 30 de tone. Arheologii marini susţin că o parte dintre aceste blocuri provin din sfincşii şi obeliscurile vechi care au fost remodelate.[1] Farul a fost construit de arhitectul Sostrate din Cuid. Pentru că regele Ptolemeu I i-a interzis să-şi pună numele pe construcţie, Sostrate a apelat la un şiretlic. Mai întâi, a scris pe piatra de la baza farului o inscripţie în care spune că el este constructorul. Apoi, a acoperit inscripţia cu un strat de ghips pe care a scris numele lui Ptolemeu, regele Egiptului la vremea aceea, ştiind prea bine că, odată cu trecerea timpului, stratul de ghips avea să cadă, iar numele său să fie dezvăluit tuturor.

Complexul palatului regal se întindea de-a lungul portului, având un port privat. Fiecare dintre Ptolemei şi-a construit propriul său palat, lăsându-le intacte pe cele ale predecesorilor. Odată cu trecerea timpului, palatele regale au ajuns să

[1] Apele din jurul farului erau destul de periculoase, în ciuda prezenţei acestuia. Arheologii au descoperit în apropiere câteva corăbii naufragiate.

ocupe – susţine Strabon – „o pătrime sau chiar o treime"[1] din suprafaţa oraşului. „Când intri în port – ne spune Strabon – vezi la stânga palatele regale, înconjurate de crânguri şi de numeroase clădiri zugrăvite în diverse culori."[2] Palatele zac astăzi înecate pe fundul mării, înghiţite de un tsunami devastator provocat de un cutremur care a avut loc în secolul al IV-lea d.Hr. Spre deosebire de Farul din Alexandria, care ne-a împărtăşit tainele sale cu mai multă generozitate, palatele regale au luat trecutul cu ele în mormânt, căci arheologii n-au aflat prea multe lucruri despre existenţa lor, cu excepţia faptului că erau înconjurate de grădini şi presărate cu sfincşi şi statui imense ale zeilor, cu altare şi alte opere de artă. Printre acestea, se afla şi o fântână cu totul deosebită, a cărei descriere ne-a parvenit prin intermediul unei inscripţii care a supravieţuit trecerii timpului. Fântâna era construită din diferite tipuri de piatră, de origine greacă şi egipteană, şi o înfăţişa pe regina Arsinoe a III-a, alături de diverse nimfe, dar şi de protectorul oraşului, şarpele Agathodaemon, despre care se spunea că şi-ar fi făcut apariţia în perioada în care Alexandru a trasat fundaţia oraşului.

În interiorul palatului, se afla şi clădirea *Mouseion*-ului, cu aleile sale acoperite, străjuite de coloane, unde învăţaţii puteau să se plimbe, să mediteze şi să discute, feriţi de razele soarelui, înainte de a lua masa, gratuit, la cantina din vecinătate. Vestita bibliotecă a oraşului care, în timpul Cleopatrei, găzduia peste 700 000 de suluri de papirus, era situată, probabil, în apropiere. (700 000 de suluri de papirus reprezintă astăzi echivalentul a 128 000 de cărţi. Aproape 1 500 de ani mai târziu, chiar înainte de inventarea tiparului, existau doar 70 000 de cărţi în toată Europa.) Strabon ne spune că, în interiorul palatelor regale, exista

[1] Strabon, *op. cit.*, 17, 1, 8.

[2] *Ibidem*, 17, 1, 9.

un monument cunoscut sub numele de Soma – un edificiu care adăpostea mormintele Ptolemeilor şi pe cel al lui Alexandru cel Mare. După ce Ptolemeu I a furat trupul lui Alexandru, l-a îngropat într-un sarcofag de aur. Acesta a fost furat de un alt Ptolemeu şi înlocuit mai târziu cu un sarcofag din alabastru, unde trupul mumificat al lui Alexandru se odihnea în perioada în care Cezar a vizitat Alexandria. Din cele câteva fragmente care ne-au mai rămas din descrierea acestui edificiu, Soma avea forma unei piramide prevăzute cu cripte în care se odihneau trupurile celor morţi.[1]

Într-o altă parte a oraşului se aflau Teatrul cel Mare, *Gymnasium*-ul[2] – o clădire imensă, cu colonade şi porticuri, de peste 180 de metri lungime, situată în centrul oraşului, în partea de sud a palatelor regale, şi un deal construit artificial „sub forma unui con de brad"[3] menit să le ofere vizitatorilor şi locuitorilor deopotrivă o vedere panoramică a metropolei. Dincolo de ziduri se afla hipodromul.

Locuitorii Alexandriei, ca toţi egiptenii de altfel, erau experţi în construirea de şanţuri şi canale. Oraşul era prevăzut cu o reţea de canale extrem de elaborată, prin care se ajungea – traversând Nilul şi Lacurile Amare, apoi un alt canal îngust – într-un

[1] În epoca creştină, Sfântul Marcu Evanghelistul a avut, după moarte, un destin asemănător cu cel al lui Alexandru, căci şi el a fost îngropat în Alexandria, unde s-a odihnit până în anul 828 d.Hr., când negustorii veneţieni i-au furat rămăşiţele pământeşti, spunându-le gărzilor musulmane că transportau carne marinată de porc. Ei l-au îngropat apoi în catedrala din Veneţia ce-i poartă numele.

[2] Elenii şi grecii au fost primii care au construit gimnazii ca locuri destinate exerciţiilor şi pregătirii cetăţenilor pentru rigorile serviciului militar. Cu toate acestea, în timpul Cleopatrei, gimnaziile şi-au extins rolul, devenind nu doar locuri de antrenament, ci şi centre intelectuale şi educaţionale. În Germania, liceele se numesc şi astăzi *Gymnasien*.

[3] Strabon, *op. cit.*, 17, 1, 10.

mic port de la Marea Roşie, cunoscut sub numele de Cleopatris, aflat în apropiere de oraşul Suez de astăzi. Astfel, corăbiile care transportau marfă puteau să traverseze ţara, ajungând din Marea Roşie în Marea Mediterană. Ei au mai construit, de asemenea, un sistem elaborat de alimentare cu apă, bazat pe cisterne şi apeducte, menit să asigure apa proaspătă în oraş, de vreme ce apa din lacuri şi canale nu era potabilă. Multe dintre cisterne erau construite sub pământ, iar acoperişurile erau susţinute de coloane solide din piatră. Astăzi, se mai văd doar atunci când unele dintre coloane se rup, iar străzile se surpă.

Probabil că Cezar a auzit vorbindu-se multe limbi pe cheiurile înmiresmate, peste care pluteau arome de mirodenii, şi pe străzile înţesate de oameni ale Alexandriei. Se vorbea, firește, greco-macedoneana – limba claselor aristocrate, care se bucurau de privilegii speciale dar se putea auzi şi multe alte dialecte greceşti, atât din Grecia, cât şi din insulele ce aparţineau acesteia, precum şi din Siracuza sau din alte colonii greceşti din jurul Mediteranei. Se vorbea, de asemenea, egipteana – limba populaţiilor indigene, care locuiau în partea de vest a oraşului şi care – aşa cum cereau conducătorii macedoneni – reprezentau o minoritate în Alexandria, în ciuda faptului că numărul lor devenea tot mai mare odată cu sosirea în capitală a altor locuitori din Egipt, porniţi în căutarea unor locuri de muncă şi a unei vieţi mai bune, atraşi de dezvoltarea economică a Alexandriei. O altă limbă pe care o puteai auzi în capitala Egiptului era latina – limba reprezentanţilor Romei, a negustorilor şi a consilierilor militari. Puteai întâlni, de asemenea, perşi şi sirieni, dar şi mercenari gali şi germanici, care îşi vorbeau propriul grai.

Se vorbea şi ebraica, deoarece în Alexandria trăiau foarte mulţi evrei. Din cele cinci „cartiere" în care era împărţit oraşul, denumite cu câte o literă a alfabetului grecesc, întregul cartier Delta, situat lângă palatul regal, şi o mare parte din Beta erau

locuite de evrei. De aceea, se zăreau şi sinagogi în oraş. La începuturile *Mouseion*-ului, şaptezeci de cărturari evrei, aduşi de Ptolemei, contribuiseră la traducerea Pentateuhului în limba greacă.[1] Alţi evrei ajunseseră în Alexandria după ce fugiseră din regatul seleucizilor din cauza persecuţiilor îndurate. Ei ocupau diverse funcţii – unii lucrau în guvern, alţii erau negustori sau soldaţi în armata egipteană poliglotă. Evreii se bucurau de foarte multă autonomie, ne spune Strabon: „Li s-a dat voie să ocupe o mare parte din Alexandria. În fruntea lor se află un etnarh, care îi conduce, prezidează instanţele de judecată şi supraveghează contractele şi decretele, ca şi când ar fi magistratul suprem al unei comunităţi independente."[2]

După sosirea sa în oraş, Cezar s-a instalat în complexul de palate al Ptolemeilor, renumite pentru somptuozitatea şi eleganţa lor, dotate cu pavilioane în aer liber şi grădini înmiresmate. Apoi, şi-a anunţat intenţia de a arbitra conflictul dintre moştenitorii regali. I-a cerut lui Ptolemeu să-i prezinte raportul la palatul regal. Tânărul rege a sosit în grabă în Alexandria, lăsându-şi însă armata la graniţa de est – lucru care nu i-a scăpat lui Cezar. Ptolemeu a venit însoţit de vistiernicul său, eunucul Pothinus, care îi detesta şi se temea în egală măsură de romani şi care a început să facă tot ce îi stătea în putinţă ca să-i zădărnicească planurile lui Cezar. Acesta i-a cerut lui Ptolemeu să-i plătească suma imensă de bani pe care tatăl Cleopatrei o împrumutase de-a lungul timpului de la bancherii romani, în special de la Rabirius, care după fuga sa ruşinoasă din Egipt se plânsese de faptul că regele nu-i plătise suma datorată, iar Cezar – urmărindu-şi propriile interese – preluase datoria. După moartea

[1] Traducerea este cunoscută sub numele de Septuaginta. Este considerată cea mai corectă versiune a Bibliei evreieşti.

[2] Strabon, citat de Iosephus, *Antichităţi iudaice*, XIV., 7, 2.

lui Auletes, Cezar a acceptat reducerea datoriei la jumătate. Acum, însă, cerea şi plata restului de bani căci, în ciuda tuturor frământărilor politice, Egiptul era încă ţara cea mai bogată din lumea acelor vremuri.

Fără pic de bun-simţ, dar plin de vehemenţă, Pothinius i-a dat de înţeles lui Cezar că romanii nu erau bine-veniţi pe teritoriul Egiptului. „Cuvintele pe care i le adresa şi comportamentul pe care îl afişa faţă de Cezar erau adesea grosolane şi chiar jignitoare"[1] – ne spune Plutarh. Grânele pe care le-a trimis pentru hrana soldaţilor romani erau vechi şi mucegăite, sfătuindu-i „să se mulţumească cu ele, fără să se mai plângă atâta, pentru că oricum mâncau mâncarea altora". A reuşit să încingă şi mai mult spiritele în rândul populaţiei şi aşa iritate, servindu-i bucatele lui Ptolemeu în vase din lemn şi din ceramică sub pretextul că Iuliu Cezar şi oamenii lui, împinşi de lăcomie, luaseră toate tipsiile şi farfuriile din aur şi argint pe care le găsiseră în palatul regal.

În timp ce tensiunile din palat luau amploare, Cleopatra şi-a făcut intrarea în scenă. Nu se ştie dacă – aşa cum sugerează Plutarch – Cezar i-a cerut să vină la Alexandria, cum îi ceruse şi lui Ptolemeu, sau, conştientă fiind că frumuseţea şi charisma ei aveau să îi confere un avantaj, hotărâse să-şi pledeze singură cauza. Îi cunoştea, fără îndoială, punctul slab al lui Cezar – sensibilitatea acestuia faţă de femei – fie din spusele altora, fie – dacă îl însoţise într-adevăr pe tatăl ei la Roma – din lucrurile pe care le văzuse şi le auzise acolo. Cezar avea un apetit sexual debordant, aşa cum era potrivit unui descendent al lui Venus, din care susţinea că se trage şi el. Descriindu-l în termeni cât se poate de depreciativi, un contemporan îl numea bărbatul oricărei femei şi femeia oricărui bărbat. Dar, în ciuda escapadelor din tinereţe,

[1] Plutarh, *Viaţa lui Iuliu Cezar*, 48.

când devenise jucăria sexuală a regelui Bithyniei, Cezar era atras de femeile frumoase. În timp ce trupele sale străbăteau triumfătoare străzile Romeni – ne spune Suetoniu – îi slăveau dragostea pentru femei în versuri ca acestea:

Acasă am ajuns cu al nostru crai pleşuv;
Sărmani romani, nevestele vi le ascundeţi!
Căci pungile cu aur ce i le-aţi dat,
Cu târfele din Galia le-a risipit.

„Aventurile sale amoroase sunt numeroase şi extravagante"[1] – ne spune Suetoniu, oferindu-ne o descriere detaliată a femeilor din înalta societate romană cu care Cezar s-a culcat. Femeia pe care Cezara iubit-o cel mai mult a fost – se pare – Servilia: „În timpul primului său mandat de consul, i-a cumpărat o perlă în valoare de 60 000 de monede de aur. I-a făcut numeroase cadouri în perioada războiului civil şi i-a vândut la un preţ de nimic câteva proprietăţi de valoare. Când oamenii şi-au manifestat uimirea faţă de preţul derizoriu al proprietăţilor, Cicero a făcut o remarcă plină de duh: «Au fost chiar mai ieftine decât credeţi, pentru că i s-a mai redus o *terţă* din sumă.» Se bănuia la vremea aceea că Servilia îşi băgase fiica, pe Terţia, în patul triumvirului." Oamenii şopteau pe la colţuri că tot Cezar era şi tatăl lui Marcus Brutus, fiul Serviliei. Dacă era adevărat, atunci putem spune că soarta i-a jucat acestuia o festă, căci Brutus se va afla într-o zi printre asasinii săi.

Indiferent de intenţiile Cleopatrei, misiunea de a ajunge la Cezar era infinit mai dificilă şi mai periculoasă pentru ea decât fusese pentru fratele ei. Armata lui Ptolemeu o împiedica să pună piciorul în Alexandria, iar flota lui bloca portul oraşului.

[1] Toate citatele din acest paragraf şi din cel anterior sunt din Suetoniu, *Viaţa lui Iuliu Cezar*, 50-51.

Dacă ar fi căzut în mâinile fratelui ei, ar fi fost ucisă pe loc şi trupul i-ar fi fost aruncat în taină undeva unde nimeni nu l-ar mai fi găsit vreodată. Soluţia Cleopatrei a fost să mizeze totul pe un truc extrem de periculos, demn de un cascador.

S-a îmbarcat pe o corabie spre Alexandria, iar când a ajuns în apropierea oraşului, s-a urcat pe un vas mai mic împreună cu Apollodorus, un negustor grec din Sicilia. Vasul a ajuns în port înspre amurg, iar Apollodorus a acostat la mal, pregătindu-se apoi să coboare. El căra un soi de desagă lunguiaţă, ca un cilindru, de genul celor folosite pentru transportul lenjeriei de pat, a păturilor sau a covoarelor, legată cu o curelușă din piele. A reuşit să se strecoare în palatul regal şi să găsească drumul către Cezar, lăsând la picioarele sale desaga pe care o căra. Cleopatra şi-a făcut intrarea în scenă, purtând doar un *déshabillé* încântător, sub privirile uluite ale romanului ce avea să-i devină în curând iubit.

Întâlnirea lor avea să fascineze generaţii de-a rândul. Poetul roman Lucan o descrie pe Cleopatra ca pe o femeie fascinantă, imorală şi calculată – „încrezătoare în frumuseţea ei, Cleopatra se apropie de el cu ochi trişti, lipsiţi de lacrimi, şi cu părul răvăşit, ce-i puneau în lumină suferinţa-i prefăcută şi frumuseţea-i nemaivăzută... trăsăturile-i expresive şi chipul ispititor te fac să-ţi pleci urechea la rugăminţile ei"[1]. Frumuseţea ei, ca

[1] Citatele din acest paragraf sunt din Lucan, *Farsalia*, X, 70-108. Cu excepţia câtorva sculpturi din temple, puternic „retuşate" după moda faraonilor şi care ne oferă puţine indicii referitoare la înfăţişarea reală a Cleopatrei, singurele reprezentări demne de crezare ale reginei Egiptului sunt efigiile de pe monede. Capul de marmură de la Vatican este una dintre cele trei sculpturi acceptate de cei mai mulţi oameni de ştiinţă ca fiind reprezentări ale Cleopatrei şi înfăţişează o femeie tânără, cu un chip rotund şi fermecător, cu ochi mari şi buze senzuale. A doua statuie considerată o reprezentare veridică a Cleopatrei este un bust de marmură, aflat astăzi în Staatliche Museen din Berlin, căruia artistul i-a conferit cu dalta

şi cea a Elenei din Troia, îi ducea la pierzanie pe cei care o priveau. „Inima neînfricată a lui Cezar a luat foc... în toiul furiei şi freneziei generale... într-un palat încă bântuit de umbra lui Pompei." Lucan o acuză pe Cleopatra, nu pe Cezar, pentru tot ce s-a întâmplat mai departe: „O noapte infamă a urmat când Cleopatra pe arbitru l-a corupt."

Lucan are dreptate doar într-o singură privinţă – farmecul ei şi puterea pe care Cleopatra o exercita asupra bărbaţilor nu pot fi puse la îndoială, dar frumuseţea ei nu se încadrează în normele convenţionale. Monedele – deşi erodate de trecerea timpului – ne oferă cea mai bună imagine a Cleopatrei. Cele

sa trăsături mult mai delicate şi o expresie relaxată. Cea de a treia reprezentare este un cap de marmură care înfăţişează o femeie mai în vârstă, având aceiaşi ochi mari, dar o bărbie mult mai proeminentă. Capul se află în Algeria, la muzeul din oraşul Cherchell. (Există voci care susţin că aceasta ar fi, de fapt, imaginea Cleopatrei Selene, fiica reginei Egiptului). Un alt cap mai mic, din marmură, aflat la muzeul Luvru, în cadrul colecţiei de antichităţi greceşti, romane şi etrusce, împărtăşeşte anumite similitudini remarcabile cu sculpturile de la Vatican, Berlin şi Cherchell, ceea ce i-a determinat pe cercetători să susţină că şi aceasta ar putea să fie o reprezentare a Cleopatrei. (Vezi articolul scris de Peter Higgs şi Susan Walker – „Cleopatra VII at the Louvre" – de la British Museum Occasional Paper Number 103.) Alte „pretendente" la titlul de reprezentări ale Cleopatrei, respinse însă de majoritatea oamenilor de ştiinţă (deşi dezbaterile continuă şi astăzi), sunt următoarele: un cap de marmură, cu o coafură în stil „pepene", descoperit de Heinrich Schliemann, arheologul german care a scos la lumină ruinele Troiei (statuia s-a dovedit însă o copie romană a unei sculpturi greceşti din secolul al IV-lea î.Hr.); un cap mic de marmură al unei femei, cu pometi înalţi şi nas coroiat, descoperit pe insula Delos; şi capul Castellani, din travertin, cu nasul său acvilin (denumit astfel după numele colecţionarului roman Alessandro Castellani), care se află în prezent la British Museum. Mai puţin cunoscută este o statuie din lemn, aflată acum la Muzeul de Artă din Seattle, sculptată şi vopsită în stil egiptean, care poartă numele Cleopatrei pe un cartuş prins de umăr. Oamenii de ştiinţă o consideră însă un fals.

emise în Alexandria şi Ascalon, la începutul domniei ei, ne înfăţişează o femeie tânără, cu ochi mari, buze cărnoase, nas acvilin şi bărbie puternică. Părul bogat îi e împletit în cosiţe în stilul tradiţional al Ptolemeilor, coafură cunoscută sub numele de „coafura-pepene" din cauza asemănării cosiţelor împletite cu feliile de pepene. Acestea erau în final strânse într-un coc la ceafă. Monedele bătute mai târziu ne dezvăluie o femeie cu pomeţi înalţi, cu un maxilar puternic şi un nas acvilin şi mai proeminent, care îi conferă înfăţişarea trufaşă şi dârză a unui uliu, o imagine cu totul diferită faţă de idealul frumuseţii romane – femeia cu fruntea lată, cu nasul drept şi chipul senin.

În efigiile gravate pe alte monede, Cleopatra apare având aşa numitele „inele ale lui Venus" – cerculeţe de grăsime pe gât – lucru care ne sugerează faptul că regina ar fi putut să fie grăsuţă – cel puţin, în ultima parte a vieţii. Obezitatea era, fără îndoială, o caracteristică a dinastiei Ptolemeilor. Din reprezentările lor, vedem că strămoşii ei erau nişte oameni trupeşi. Deşi acest lucru poate să fie corelat cu gustul şi stilul artistic al epocii, dar şi cu convenţiile privind imaginea conducătorilor egipteni, ne oferă tabloul fascinant al unei femei considerate adesea mai mult mlădioasă decât rubensiană.

Cleopatra avea alte calităţi mai preţioase şi mai seducătoare decât frumuseţea. „Dacă e să dăm crezare surselor mele – ne spune Plutarh – frumuseţea ei nu era fără egal; nu era o frumuseţe care să-i lase muţi de uimire pe cei care o priveau; dar prezenţa ei te captiva inevitabil, iar farmecul şi puterea ei de atracţie, împletite cu arta conversaţiei, pe care o stăpânea cu desăvârşire, şi cu aura în care se învăluia în prezenţa altora, exercitau o influenţă covârşitoare asupra celorlalţi. Glasul ei era, de asemenea, fermecător."[1]

[1] Plutarh, *Viaţa lui Antoniu*, 27-28.

Pe de altă parte, atracţia erotică exercitată de Cleopatra era accentuată de spiritul ei independent, dar şi de mintea sa ascuţită. Prima limbă pe care a învăţat-o a fost greaca – acesta fiind, probabil, şi graiul în care i s-a adresat lui Cezar. Ca orice roman bine educat, Cezar cunoştea *lingua franca*[1] ce se vorbea în estul Mediteranei. Plutarh, însă, ridică în slăvi „uşurinţa cu care Cleopatra putea să abordeze orice grai, acordându-şi limba ca pe un instrument cu coarde şi atingând cu ea orice tonalitate îşi dorea. Din acest motiv, se întâmpla foarte rar să apeleze la ajutorul unui tălmaci în timpul întâlnirilor cu străinii; de obicei, răspundea chiar ea întrebărilor puse de aceştia, fie că erau etiopieni, troglodiţi, evrei, arabi, sirieni, mezi sau parţi. Spre deosebire de predecesorii ei, Cleopatra s-a chinuit să înveţe şi egipteana." Realizările intelectuale şi artistice ale unei femei erau foarte apreciate în lumea romană, punându-i şi mai mult în lumină farmecul şi puterea de atracţie. Sallustiu vorbeşte admirativ despre femeile înzestrate cu „talente şi calităţi intelectuale, care nu le fac să frizeze ridicolul. Talentul de a mânui stihurile, de a spune glume pline de duh sau de a vorbi cu modestie, cu tandreţe sau chiar cu obrăznicie – toate îi conferă femeii farmec şi spiritualitate."[2] Acelaşi lucru este valabil şi pentru Cleopatra.

Unul dintre personajele lui Shakespeare ne spune că prin venele Cleopatrei curgea sânge de ţigan. Ceva mai târziu, alţii au sugerat că ar fi avut origini africane, deşi nu există dovezi. Acest lucru ar putea fi explicat doar în sens metaforic – era o intrusă într-o lume dominată de bărbaţi şi de romani. Putem spune apoape sigur că avea părul negru şi pielea măslinie. Deşi

[1] *Lingua franca* – termen latin cu sensul de limbă vehiculară, reprezintă o limbă comună, de comunicare, limba administraţiei, a documentelor oficiale etc. (n. tr.).

[2] Sallustiu, *Conjuraţia lui Catilina*, 25.

unii dintre strămoşii ei macedoneni erau blonzi, ei proveneau din familii mixte. Prin venele Ptolemeilor curgea şi sânge persan în urma căsătoriilor cu membrii dinastiei seleucizilor, iar bunica Cleopatrei din partea tatălui, o concubină al cărei nume s-a pierdut în negura vremii, era, probabil, de origine siriană. Unii istorici cred că bunica ei paternă ar fi fost, de fapt, egipteană, supoziţie care ar sta la baza afirmaţiei că ar fi putut să fie negresă. Există şi un precedent – unul dintre primii Ptolemei a avut o amantă egipteană. Cu toate acestea, chiar dacă bunica Cleopatrei ar fi avut origini egiptene, asta nu înseamnă că era negresă. Dezbaterile referitoare la culoarea pielii reginei sunt însă cât se poate de sterile. Obsesia de a cataloga oamenii drept „negri" sau „albi" este o caracteristică a timpurilor moderne, care nu-şi găseşte echivalentul în lumea antică.

Indiferent de culoarea pielii ei, Cleopatra ştia foarte bine cum să-şi pună atuurile în valoare. Reginele din dinastia Ptolemeilor erau renumite pentru cunoştinţele lor despre parfumuri şi alifii. Una dintre primele lucrări despre cosmetică i-a fost atribuită Cleopatrei şi, chiar dacă ea nu este autoarea, ar fi putut la fel de bine să scrie o lucrare de acest gen. La prima ei întâlnire cu Cezar, este posibil să fi acordat o atenţie deosebită înfăţişării sale, conturându-şi genele şi sprâncenele cu antimoniu, conferind pielii o strălucire aparte cu ajutorul prafurilor şi înroşindu-şi buzele cu zeamă de dude. Parfumurile bogate în arome ispititoare au întregit tabloul seducţiei desăvârşite. Cleopatra întruchipa erotismul şi exotismul oriental, împletite cu strălucirea deopotrivă a unei regine şi a unei zeiţe – căci, la urma urmei, la picioarele lui Cezar nu se afla doar o regină mândră, urmaşa lui Alexandru cel Mare, ci şi o zeiţă, întruchiparea lui Isis pe pământ.

Îndrăzneala şi imaginaţia Cleopatrei, care au determinat-o să i se înfăţişeze într-o manieră atât de inedită, l-au fascinat pe Cezar. El ştia foarte bine ce însemna să-ţi calculezi factorii de risc, ce însemna să adopţi o strategie de tipul „totul sau nimic" şi de aceea admira curajul altora. Într-un fel, stratagema ei de a se ascunde în desaga pentru covoare putea fi asemănată cu traversarea Rubiconului – putea fi ocazia ei de a arunca zarurile. Dacă ar fi dat greş, ar fi putut să piardă totul, la fel ca şi Cezar. Dar a riscat şi a câştigat. „Acest şiretlic – ne spune Plutarh – i-a deschis ochii lui Cezar asupra unei laturi a Cleopatrei care era departe de a fi inocentă, o latură care l-a făcut să se îndrăgostească de ea."[1]

Şi asta a şi făcut – s-a îndrăgostit nebuneşte de ea. Tânăra regină a Egiptului şi tomnaticul general roman au devenit iubiţi, probabil chiar în noaptea aceea – susţine Lucan – Cleopatra oferindu-şi virginitatea printr-un act bine calculat, menit să-i asigure viitorul. Nu avem motive să ne îndoim că mai era încă virgină. Căsătoria cu fratele ei nu se consumase, dată fiind tinereţea lui, cât şi antipatia dintre ei, şi nici nu există indicii că ar fi avut amanţi. Dacă într-adevăr Cleopatra ar fi dus o viaţă promiscuă, defăimătorii ei romani n-ar fi pierdut prilejul de a consemna acest lucru. În acest stadiu al relaţiei lor, atracţia lui Cezar pentru Cleopatra se baza în mod deosebit pe capacitatea lui de a o ajuta şi de a o proteja. Deşi era încă bine făcut şi avea o statură atletică, la cei cincizeci şi doi de ani ai săi, era un bărbat între două vârste. Aşa cum spun versurile cântecului fredonat de soldaţii lui, îşi pierduse cea mai mare din păr şi recurgea la tot felul de metode ineficiente ca să-şi ascundă defectul. Cezar a devenit astfel – ne spune Suetoniu – una dintre primele personalităţi ale lumii care îşi pieptăna părul peste

[1] Plutarh, *Viaţa lui Iuliu Cezar*, 49.

partea golaşă a capului: „Chelia lui era un subiect despre care duşmanii lui băteau atâta monedă, încât îl aduceau la exasperare; dar el obişnuia să-şi pieptăne şuviţele subţiri de păr în aşa fel încât să-şi acopere goliciunea. Dintre toate onorurile şi privilegiile acordate de Senat şi de popor, nimic nu i-a provocat mai multă plăcere ca privilegiul de a purta o cunună de lauri în orice ocazie - avantaj de care a profitat din plin."[1]

Ca orice om vanitos, Cezar a recurs şi el la tehnici asemănătoare cu cele descrise în lucrarea de cosmetică atribuită Cleopatrei, care conţinea sfaturi şi tratamente pentru cei cărora „le cădeau genele şi părul de pe cap". În această carte ni se oferă un leac ciudat despre care se spune că „este minunat": „O bucată şoarece ars; o bucată viţă-de-vie arsă; un dinte ars de cal; o bucată untură de urs; o bucată măduvă de cerb; o bucată coajă de stuf.. Ingredientele se pisează şi se lasă la uscat, apoi se amestecă cu miere; untura de urs se amestecă apoi cu măduva de cerb (după ce mai întâi se topesc). Leacul, depozitat într-un vas din alamă, se aplică pe partea golaşă a capului până când părul începe să crească"[2].

Cu toate acestea, Cezar cunoştea foarte bine arta iubirii. Romanii apreciau mult sexul, pe care-l considerau un dar al zeilor, o binecuvântare a zeiţei Venus. Ei credeau că atât bărbaţii, cât şi femeile trebuie să guste în egală măsură din deliciile actului sexual. De aceea, Ovidiu le dezvăluia bărbaţilor arta dragostei:

> Nu trebuie să vă înfruptaţi în grabă din plăcerile dragostei, ci să le degustaţi încetul cu încetul. Când dezmierdările voastre fac să vibreze trupul unei femei, nu vă temeţi să o atingeţi, cum

[1] Suetoniu, *Viaţa lui Iuliu Cezar*, 45.

[2] Leacul împotriva cheliei ne este oferit de Michael Grant, *Cleopatra*, Phoenix Press, Londra, 2000, p. 67.

> nici ea n-ar trebui s-o facă! Ochii îi vor licări scăldaţi într-o strălucire diafană ca razele palide de soare ce plutesc pe unde călătoare. Ea va geme şi va suspina duios, purtată pe aripile cuvintelor voastre de iubire. Nu vă avântaţi însă prea mult în valurile plăcerii, lăsându-vă iubita în urmă, dar nici înaintea voastră n-o lăsaţi! Plutiţi împreună pe culmile plăcerii! Doar atunci desfătarea este desăvârşită, când bărbatul şi femeia zac istoviţi unul lângă celălalt. Trebuie să dansaţi mereu pe acest ritm, când vă jucaţi în voie, fără ca teama unei aventuri secrete să vă zorească. Dacă este periculos să mai pregetaţi, atunci ar fi bine să daţi pinteni cailor şi să porniţi la trap, odată cu iubita voastră.[1]

Când zorile s-au ivit deasupra Alexandriei, Cleopatra s-a gândit, probabil, la succesul trucului ei. Nu se afla însă în deplină siguranţă. Şi, spre uimirea lui, nici iubitul său nu era mai ferit de pericole.

[1] Ovidiu, *Arta iubirii*, II, 717-732. Spre deosebire de greci, romanii nu admirau organele genitale feminine. Poemele greceşti elogiau organele genitale feminine epilate, care păreau să strălucească între coapsele mătăsoase ale femeilor ca o perlă sau ca alabastrul. Pe de altă parte, poezia erotică romană descria în termeni tandri fesele, coapsele şi anusurile tinerilor, manifestând dezgust faţă de organele sexuale feminine. Atracţia unei femei romane consta în pielea ei fină şi catifelată, în părul lung şi mătăsos, în sânii mici, în picioarele lungi şi în veşmintele elegante şi senzuale.

Capitolul 7

Războiul alexandrin[1]

A doua zi, când Ptolemeu a aflat că rivala lui reuşise să se strecoare în palat şi să petreacă noaptea cu Cezar, regele – în ciuda vârstei sale fragede – s-a dat în spectacol pe străzi, sfâşiindu-şi diadema de pe frunte şi îndemnându-i pe oameni să se răzvrătească împotriva Cleopatrei şi iubitului ei roman. Actele teatrale ale tânărului rege au avut efectele scontate, căci populaţia – şi aşa neliniştită şi indignată – a pornit spre palatul regal împreună cu Ptolemeu. Doar cu mare greutate au reuşit legionarii disciplinaţi ai lui Cezar să ţină mulţimea în frâu şi să-l smulgă pe adolescentul protestatar din rândurile lor ca să-l aducă în palat.

Cezar a reacţionat imediat, amintindu-le oamenilor de testamentul răposatului rege şi asigurându-i, totodată, prin vorbe meşteşugite, de bunele sale intenţii, dar şi de faptul că Ptolemeu şi Cleopatra aveau să domnească împreună. A hotărât, de asemenea – aşa cum era stipulat în testamentul tatălui lor – ca tinerii să oficieze, de formă, ceremonia nupţială tradiţională dintre un frate şi o soră. Iar cireaşa de pe tortul menit să-i mai îndulcească pe egipteni a fost retrocedarea insulei Cipru – anexată

[1] Sursa citatelor din acest capitol (dacă nu este specificată nicio altă sursă) o constituie *Războiul alexandrin*, lucrare despre care se crede că ar fi fost scrisă de unul dintre ofiţerii lui Cezar.

Romei în urmă cu zece ani – şi decretarea independenţei regatului sub conducerea lui Arsinoe, sora vitregă a Cleopatrei, şi a unui alt Ptolemeu, fratele ei vitreg, în vârstă de unsprezece ani.

Împăcarea între cei doi fraţi a fost încununată cu un ospăţ bogat. Lucan deplânge faptul că – „în ciuda freamătului general – Cleopatra îşi afişa bogăţiile ce-aveau să ajungă în curând în mâna poporului roman. Locul semăna cu un templu, pe care nicio altă epocă mai viciată nu l-ar fi putut clădi; tavanele, bogat ornamentate, îţi dezvăluiau frumuseţi nemaivăzute, iar grinzile erau din aur masiv... Pereţii erau îmbrăcaţi în fildeş, iar uşile erau împodobite cu carapacele ţestoaselor stelate indiene, incrustate cu numeroase smaralde. Nestematele înfrumuseţau canapelele cu strălucirea lor, iar piesele de mobilier, în nuanţe de galben, erau decorate cu pietre de jasp; cuverturile, brodate cu fir de aur, străluceau în culoarea purpurei, îmbibate în vopsea feniciană şi, pe alocuri, în vopsea de cârmâz."[1] Servitorii aveau şi ei un aer la fel de exotic: „Unul are părul negru, iar altul este atât de bălai, încât Cezar spune că nici în regiunile din preajma Rinului n-a mai văzut o nuanţă atât de deschisă; alţii au părul creţ şi pielea arsă de soare... Tineri nefericiţi, efeminaţi prin puterea sabiei şi lipsiţi de virilitate." Părul lor, împodobit cu flori, răspândea „aroma îmbătătoare a scorţişoarei în care şi-l spălaseră, dar şi parfumul nucşoarei proaspăt culese".

Atracţia principală o reprezenta însă Cleopatra: „Punându-şi în valoare frumuseţea-i fatală prin straturi stridente de vopsea, Cleopatra poartă, la gât şi în păr, comori rare şi respiră adânc, legănându-şi podoabele. Sânii ei strălucesc diafan pe sub ţesătura din Sidon... din care un meşter croitor de pe Nil a creat, cu acul său magic, un veşmânt seducător."

[1] Citatele din acest paragraf şi din următoarele două sunt preluate din Lucan, *Farsalia*, X, 109-172.

Cleopatra era însă destul de realistă încât să recunoască faptul că averea ei, mai mult chiar decât propria persoană, constituia adevărata atracţie pentru Cezar. Dincolo de ostentaţia, extravaganţa şi magia spectacolului, exista şi un interes politic. L-a copleşit pe oaspetele ei roman cu delicatese aşezate pe platouri de aur şi cu vinuri alese servite în cupe incrustate cu pietre preţioase. În atmosfera ameţitoare şi îmbătătoare a ospăţului, „Cezar a învăţat cum să risipească bogăţia unei lumi deja prădate."

Dacă n-a fost prea încântată de decizia lui Cezar privind modul de guvernare a Egiptului, Cleopatra a fost însă destul de înţeleaptă încât să nu dea glas nemulţumirii sale şi să continue să-l seducă, deşi poate că nutrea sentimente ambivalente. La urma urmei, era obligată să împartă tronul, pe care îl considera al ei, cu fratele său vitreg, care încercase să scape de ea. Pe de altă parte, deşi se bucura de retrocedarea Ciprului, centrul imperiului ptolemeic, o detesta pe Arsinoe, care – împreună cu fratele lor mai mic – urma să conducă insula. Poate că şi Cezar nutrea sentimente contradictorii. După cum avea să se dovedească în curând, şi-ar fi putut consolida poziţia dacă l-ar fi sprijinit pe rege împotriva Cleopatrei. Ştia, de asemenea, că urma să fie criticat la Roma pentru cedarea Ciprului – generalii proconsulari, chiar şi cei atotputernici ca el, trebuiau să anexeze noi teritorii Romei, nu să renunţe la ele. Dar poate că n-a mai avut ce să facă, deoarece – ne spune Plutarh – „şi-a stricat reputaţia şi şi-a pus inutil viaţa în pericol doar pentru că era îndrăgostit nebuneşte de Cleopatra"[1].

Întrucât spiritele continuau să fiarbă pe străzile Alexandriei, Cezar a rămas în palat, unde cei patru fraţi de viţă regală, printre care şi noua lui iubită, aşteptau ivirea unei ocazii prielnice.

[1] Plutarh, *Viaţa lui Iuliu Cezar*, 48.

Timp de câteva săptămâni, liniştea a părut să domnească în oraş, dar la sfârşitul lunii octombrie a anului 48 î.Hr., Pothinius a trimis un mesaj secret armatei lui Ptolemeu, staţionate la graniţa de est, chemând-o în Alexandria ca să-i atace şi să-i alunge pe intruşii romani din palatul regal. Se presupune că această acţiune ar fi fost înfăptuită cu încuviinţarea tânărului rege – deşi, aflându-se cu totul în mâinile puternicului său consiliu, era puţin probabil să se împotrivească uneltirilor lor.

Trezit din vraja noii sale idile, Cezar a aflat cu stupoare că o armată alcătuită din 20 000 de soldaţi şi 2 000 de cavalerişti se îndrepta spre oraş sub conducerea lui Achillas, unul dintre asasinii lui Pompei. Ştiind că se afla în inferioritate numerică, Cezar a trimis emisari în Rhodos, Creta, Siria şi Asia Mică, cerând corăbii, grâne şi soldaţi, în special, arcaşi şi artilerie (sub formă de catapulte). Ca să mai câştige timp, a trimis în solie la Achillas doi vindecători cu renume la curte, care mai îndepliniseră în trecut misiuni delicate pentru tatăl Cleopatrei, dar Achillas i-a ucis fără să stea prea mult pe gânduri.

În timp ce locuitorii Alexandriei aşteptau cu nerăbdare sosirea armatei lui Ptolemeu, Cezar şi-a luat măsuri de siguranţă, arestându-l pe rege la palat. Conştient fiind că nu putea să apere întregul oraş, a fortificat cartierul din jurul palatului regal, teatrul şi Biblioteca. La scurt timp, forţele conduse de Achillas au ajuns în oraş şi şi-au lansat atacul într-o manieră cu totul „ne-romană", ca să-l citâm pe Lucan: „O armată întreagă ia cu asalt palatul, făcându-i până şi pe zei să tremure. Egiptenii nu au însă un berbec cu care să spargă zidurile palatului şi nici catapulte pentru asediu; nici flăcările nu-i ajută; astfel, soldaţii tineri, lipsiţi de strategie, rup rândurile şi înconjoară palatul."[1] Trupele disciplinate ale lui Cezar au reuşit să împiedice

[1] Lucan, *Farsalia*, X, 478-484.

armata dezorganizată a dușmanului să intre înăuntru. Cu toate acestea, Cleopatra și iubitul său roman erau prizonieri în palat, la fel ca și fratele ei vitreg. Așa a început războiul alexandrin, dovedindu-se – după cum ne spune Suetoniu – „cea mai dificilă campanie care s-a desfășurat pe timpul iernii în interiorul zidurilor de apărare ale unui inamic viclean și bine înarmat"[1].

Cezar înfrunta atacurile dușmane atât pe mare, cât și pe uscat. În marele port din Alexandria, corăbiile flotei regale egiptene se pregăteau să atace vasele romane ancorate în portul privat al palatului și aflate în inferioritate numerică. Pentru a rezolva acest dezavantaj, Cezar a poruncit corăbiilor sale să lanseze un atac-surpriză asupra flotei egiptene. Strategia a dat roade. În luptele cumplite corp la corp, romanii au reușit să captureze și să dea foc multor vase dușmane. Corăbiile unse cu smoală au ars cu totul, iar flăcările purtate de vânt au cuprins în curând și clădirile de pe chei, sărind „de la un acoperiș la altul ca un meteorit care brăzdează cerul"[2], ne spune Lucan. Aici, focul a fost întreținut de miile de suluri de papirus ce urmau să ajungă în marea bibliotecă din Alexandria sau aveau să fie transportate peste hotare.[3]

[1] Suetoniu, *Viața lui Iuliu Cezar*, 35.

[2] Lucan, *Farsalia*, X, 500-502.

[3] Istoricii au crezut mult timp că Biblioteca din Alexandria a pierit mistuită de flăcări, dar – deși mai bine de 40 000 de suluri de papirus au fost distruse în depozite – cercetătorii cred că biblioteca a supraviețuit până în timpul revoltelor din primii ani ai creștinismului când a fost distrusă. Un singur document ne-a parvenit – un papirus din anul 235 î.Hr., scris în limba greacă și descoperit în sarcofagul unei mumii, unde a fost folosit pe post de căptușeală. Papirusul original se află la Biblioteca Națională a Austriei din Viena, dar există un facsimil și în noua Bibliotecă din Alexandria, construită la o distanță de aproximativ 200 de metri de locul unde se crede că s-ar fi înălțat vechea construcție.

În confuzia generală, creată de căldura sufocantă și de fumul dens și înțepător, Cezar – profitând de faptul că locuitorii Alexandriei slăbiseră asediul palatului în dorința lor de a-și salva casele – a făcut un alt pas îndrăzneț ca să-și consolideze siguranța – pe a lui, dar și pe a Cleopatrei. Observând că – din cauza „canalului extrem de îngust – nicio corabie nu putea intra în port fără permisiunea celor care dețineau insula Pharos"[1], a trimis cu barca mai multe trupe ca să captureze farul aflat în partea de est a insulei. Soldații și-au îndeplinit cu succes misiunea și au instalat acolo o garnizoană. Acum, întăririle pe care Cezar spera să le primească puteau să intre și să acosteze în port. Profitând în continuare de confuzia generală, Cezar a construit alte baricade în jurul palatului.

Fuga neașteptată a lui Arsinoe, sora mai mică a Cleopatrei, l-a luat prin surprindere pe comandantul roman. Împreună cu consilierul ei, Ganymedes, un eunuc ambițios, mânat de dorințe războinice, prințesa a reușit să ajungă la Achillas și la armata lui. Spre deosebire de partenera de pat a lui Cezar, cunoscută pentru viziunea sa pro-romană, Arsinoe era preferată de egipteni pentru opiniile ei anti-romane, astfel că au proclamat-o pe loc regină a Egiptului alături de Ptolemeu. Acest lucru submina nu doar poziția Cleopatrei, ci și pe cea a lui Cezar. Dacă până atunci putuse să declare rebeliunea drept o acțiune de protest îndreptată împotriva monarhului de drept al Egiptului, aflat la palat sub protecția sa, proclamarea lui Arsinoe ca regină conferea revoltei o nouă legitimitate. Cu toate acestea însă, luptele interne, caracteristice curții Ptolemeilor, au venit în sprijinul lui Cezar. Ganymedes, Achillas și clica lor au început să se certe între ei pentru preluarea conducerii armatei. Când Pothinus, închis în palat alături de protejatul său,

[1] Cezar, *Războiul civil*, III, 112.

Ptolemeu, a aflat de aceste conflicte, i-a trimis un mesaj lui Achillas, asigurându-l de susţinerea sa şi promiţându-i că va găsi o cale de scăpare din palat împreună cu regele.

De data aceasta, datorită unui bărbier care încerca să-i aşeze şuviţele rare de păr într-o poziţie cât mai avantajoasă şi care, „mânat de laşitate, obişnuia – după spusele lui Plutarh – să stea cu urechea la pândă şi să-şi bage nasul în treburile tuturor"[1], Cezar a aflat la timp de complot. A ordonat imediat executarea lui Pothinus, lucru care i-a conferit o mare satisfacţie, deoarece bănuia de mult timp că eunucul îi dorea moartea. La scurt timp, şi Achillas şi-a pierdut viaţa – ucis din ordinul lui Ganymedes care a preluat astfel conducerea armatei, a refăcut flota, a împresurat şi mai tare palatul regal şi, cu ajutorul morilor mecanice de apă, a pompat apă sărată din mare şi a turnat-o în sistemul de distribuire a apei potabile din jurul palatului regal. Când trupele romane au constatat că apa nu mai era bună de băut, au intrat în panică, dar Cezar le-a ordonat cu mult calm să sape pe timpul nopţii alte fântâni. Astfel, în doar câteva ore, oamenii au dat, uşuraţi, „de o mare cantitate de apă dulce".

Două zile mai târziu, în apropierea ţărmului Alexandriei, au fost zărite pânzele unor corăbii care veneau din Asia Mică şi aduceau o legiune romană şi provizii. Vasele au ajuns la timp, în ciuda vântului potrivnic care le împiedica să acosteze în port. Cezar a ieşit în întâmpinarea lor cu corăbiile sale cu vâsle şi – după ce a reuşit să respingă un atac al flotei egiptene, provocând distrugerea a peste o sută de vase inamice – a profitat de faptul că vântul s-a mai domolit şi a tractat corăbiile încărcate cu provizii de hrană şi arme, ducându-le în siguranţă în portul regal.

[1] Plutarh, *Viaţa lui Iuliu Cezar*, 49.

Cu toate acestea, Cezar nu avea suficiente forţe militare ca să pună capăt asediului, iar Ganymedes a profitat de acest impas ca să-şi refacă şi să-şi reechipeze flota egipteană, distrugând acoperişurile colonadelor, gimnaziile şi alte clădiri publice ca să facă vâsle. Ca să zădărnicească şi mai mult eforturile neîncetate ale egiptenilor de a-i incendia corăbiile, Cezar a reuşit, în luna februarie a anului 47 î.Hr., să preia controlul asupra întregii insule Pharos, care se întindea pe o distanţă de aproape cinci kilometri. Cu toate acestea, încercarea lui de a captura a doua zi şi digul, care lega insula de ţărm, era cât pe ce să-l coste viaţa. Cezar şi oamenii săi au sărit din corăbii pe dig şi s-au îndreptat în fugă spre locul de întâlnire al digului cu ţărmul, apoi le-a ordonat trupelor sale să construiască acolo o barieră şi să astupe cu pietre arcadele de sub dig ca să împiedice accesul vaselor egiptene. Soldaţii s-au apucat de treabă, dar trupele egiptene – profitând de neatenţia romanilor – au coborât şi ele pe dig, înaintând iute şi pe furiş spre oamenii lui Cezar. Înţelegând prea târziu că sunt atacaţi, aceştia au aruncat lopeţile şi şi-au luat săbiile.

De teamă să nu fie capturate, corăbiile lui Cezar s-au îndepărtat de dig, lăsându-şi confraţii în mâinile egiptenilor. Unii legionari au reuşit să sară în corăbiile ce se îndreptau spre larg; alţii s-au aruncat în apă. Autorul anonim al *Războiului alexandrin*, probabil un ofiţer din armata lui Cezar, descrie evenimentele ulterioare: „Cezar le striga soldaţilor cuvinte de încurajare, încercând să-i menţină pe poziţie, dar, văzând că unii o luaseră deja la fugă şi pricepând că şi el se afla în pericol, a început să se retragă spre corabia lui." Dar „prea mulţi oameni au încercat să se urce pe punte alături de el", împiedicând vasul să se desprindă de mal şi să iasă în larg.

În acel moment, Cezar a sărit în apă. Mărturiile celor care povestesc cum a reuşit să se salveze singur din apele mării îl

înfăţişează ca pe un om cu puteri supranaturale. Deşi avea cincizeci şi doi de ani şi purta armură şi în ciuda faptului că era atacat de egipteni, luptându-se în acelaşi timp şi cu valurile mării, a reuşit – ne spune Plutarh – să înoate cu o singură mână, în timp ce pe cealaltă o ţinea deasupra apei ca să salveze documentele importante pe care le avea cu el. Pe lângă toate aceste fapte eroice, „cără în dinţi – susţine Suetoniu – mantia purpurie pe care o luase ca trofeu de la egipteni"[1]. Oricare ar fi fost realitatea, Cezar a reuşit să se urce pe o corabie şi să vină în ajutorul supravieţuitorilor, trimiţându-le câteva bărci de salvare. Corabia lui, din care a avut inspiraţia să sară în apă, s-a scufundat din cauza greutăţii numărului prea mare de oameni. Aceştia au pierit cu toţii în mare. În total, Cezar a pierdut peste 800 de legionari, marinari şi vâslaşi. Închisă între zidurile de apărare ale palatului, Cleopatra s-ar putea să fi urmărit cu sufletul la gură lupta disperată a romanilor, conştientă fiind că moartea lui Cezar ar fi putut să aibă consecinţe cumplite pentru ea. Dacă ar fi fost ucis, ea şi-ar fi pierdut nu doar protectorul, pe ajutorul căruia mizase totul, ci şi propria viaţă. Relaţia pe care o avea cu duşmanul Egiptului nu avea să fie tolerată, iar fraţii ei mai mici aveau să fie încântaţi să scape de ea.

Susţinătorii lui Ptolemeu s-au gândit că acesta era un moment prielnic ca să-l convingă pe Cezar să-l elibereze pe regele lor, înfăţişându-i propunerea în termeni cât mai atractivi, ne spune autorul *Războiului alexandrin*: „Întreaga populaţie – obosită şi sătulă de Arsinoe, de clica regelui şi de tirania necruţătoare a lui Ganymedes – era dispusă să se încline în faţa voinţei regelui, iar dacă acesta dorea să încheie o prietenie cu Cezar, nimic nu avea să împiedice populaţia să se supună." Cezar nu s-a lăsat însă păcălit – ne spune acelaşi autor, cu dispreţul şi

[1] Suetoniu, *Viaţa lui Iuliu Cezar*, 64.

aroganţa tipice romanilor – „de un popor mincinos, care una spune şi alta gândeşte". Cu toate acestea, i-a redat libertatea lui Ptolemeu. Spera, poate, că prezenţa regelui alături de Arsinoe şi Ganymedes urma să declanşeze anumite rivalităţi, de pe urma cărora Cezar şi Cleopatra ar fi avut numai de câştigat sau poate că Ptolemeu urma să se ţină de cuvânt şi să le poruncească lui Arsinoe şi consilierilor ei să pună capăt atacurilor. Dar după ce-a vărsat lacrimi de crocodil, prefăcându-se îndurerat că se despărţea de Cezar, tânărul duplicitar a ieşit într-un suflet din palat „ca un cal de curse eliberat la linia de start", urmat îndeaproape, la fel de repede, de membrii anturajului său.

Ptolemeu i-a înlăturat imediat pe Arsinoe şi Ganymedes şi a preluat comanda forţelor armate care asediau palatul. Dar la începutul lunii martie a anului 47 î.Hr., întăririle aşteptate cu nerăbdare de Cezar din Siria şi Asia Mică şi-au făcut, în sfârşit, apariţia. La Ascalon, li s-au alăturat şi trupele din Iudeea conduse de Antipater, tatăl viitorului rege Irod. Sub conducerea lui Mitridates din Pergam, forţele armate au atacat şi au capturat în cele din urmă cetatea egipteană de frontieră Pelusium înainte de a se îndrepta spre Alexandria şi de a i se alătura lui Cezar. Ca să ajungă în oraş, trupele trebuiau să traverseze braţele deltei Nilului. Ca să le îngreuneze înaintarea, Ptolemeu şi-a îmbarcat pe corăbii o mare parte din armată şi a părăsit Alexandria, navigând prin reţeaua de canale a oraşului spre lacul Mariut şi braţul vestic al Nilului, pe care îl traversa Mitridates. Aflând de planurile lui Ptolemeu, Cezar a lăsat un mic detaşament ca s-o apere pe Cleopatra şi a plecat din Alexandria, pornind spre vest pe mare.

Acostând lângă ţărm, Cezar a pornit rapid spre sud-est, întâlnindu-se – înainte de apariţia egiptenilor – cu forţele armate trimise ca întăriri. Hotărât să preia iniţiativa, şi-a îndreptat

atenţia spre bine apărata tabără a egiptenilor, ridicată pe braţul vestic al Nilului, unde tânărul rege Ptolemeu şi sfetnicii săi dezbăteau următorul pas pe care trebuiau să-l facă. Legionarii lui Cezar au străbătut braţul fluviului, fie intrând direct în apa caldă, fie traversând podurile improvizate din copaci căzuţi la pământ. După o confruntare acerbă, romanii au reuşit, în cele din urmă, să cucerească tabăra doar ca să afle apoi că regele fugise. Corabia pe care s-a îmbarcat în grabă Ptolemeu s-a scufundat din cauza greutăţii oamenilor înspăimântaţi, care l-au urmat pe ocârmuitorul lor în dorinţa de a scăpa cu viaţă din mâinile romanilor. Regele a pierit înecat în apele Nilului. Aflând de moartea regelui, Arsinoe, Ganymedes şi armata egipteană au depus armele.

Războiul alexandrin a luat astfel sfârşit, iar Cezar s-a întors în noaptea aceea în Alexandria, la Cleopatra, în fruntea cavaleriei sale. A intrat în oraşul aflat doar cu puţin timp în urmă în mâinile duşmanilor săi şi – după cum ne spune autorul *Războiului alexandrin* – „toţi cetăţenii şi-au aruncat armele, şi-au abandonat fortificaţiile... şi s-au predat la picioarele lui", transformându-l pe Cezar în „stăpânul absolut al Egiptului şi al Alexandriei". Ca să le dovedească oamenilor că Ptolemeu pierise cu adevărat în apele Nilului, a poruncit dragarea fluviului pentru ca regele să fie scos de pe fundul apelor. Când i-au găsit trupul, i-au etalat ca dovadă armura din aur.

Conflictul periculos şi costisitor, pe care tocmai îl câştigase, îi oferea lui Cezar ocazia de a transforma Egiptul în provincie romană, lucru pe care însă nu l-a făcut. A declarat-o, în schimb, regină pe amanta lui, care avea să ocupe tronul ţării alături de Ptolemeu al XIV-lea, fratele ei vitreg, în vârstă de doisprezece ani. Cleopatra i-a fost, probabil, recunoscătoare lui Cezar pentru că le-a redat Ciprul, încredinţându-le amândurora

conducerea acestuia. Arsinoe, fosta regină a Ciprului, a cărei domnie a fost de scurtă durată, avea să fie trimisă la Roma ca să plătească preţul duplicităţii sale, urmând să fie plimbată ca trofeu de război prin faţa poporului roman în procesiunea dedicată victoriei lui Cezar.

Poate că acţiunile sale ne dezvăluie puţin din sentimentele pe care le nutrea pentru Cleopatra, care – susţine laconic autorul *Războiului alexandrin* – „i-a rămas loială". Nu ne spune însă cât de intimă a devenit „loialitatea" reginei egiptene. Cleopatra purta acum în pântec un copil conceput în perioada în care conflictul dintre armata romană şi cea egipteană atingea apogeul. Cu toate acestea, deşi era încă îndrăgostit nebuneşte de regina Egiptului, fiind, de asemenea, flatat de semnele virilităţii sale, Cezar nu şi-a pierdut chiar atât de tare capul, încât să se lase influenţat în luarea deciziilor sale de „frumuseţea răutăcioasă a Cleopatrei"[1], ca să-l citâm pe poetul Lucan. Ba, dimpotrivă, atunci când lua o decizie, se baza în primul rând pe eterna „problemă egipteană", care a stârnit de multe ori uimirea Romei – faptul că Egiptul era prea bogat şi prea important ca să devină provincie romană ca nu cumva „un guvernator general, mânat de ambiţii personale şi dorinţe de autonomie, să nu-l transforme într-o armă împotriva concetăţenilor săi"[2], după cum spune Suetoniu.

Multe voci vor susţine mai târziu, din motive personale, că fiul Cleopatrei nu era al lui Cezar. La urma urmei, acest mare crai, îndrăgostit de femei, a conceput, în toată viaţa sa, un singur copil legitim – iubita lui fiică, Iulia, născută cu mulţi ani mai înainte. După doisprezece ani de căsnicie, soţia lui, Calpurnia, nu adusese pe lume niciun copil. E posibil ca atât Cezar,

[1] Lucan, *Farsalia*, X, 137.

[2] Suetoniu, *Viaţa lui Iuliu Cezar*, 35.

cât şi Calpurnia să fi avut probleme de fertilitate. Pe de altă parte, faptul că amantele sale din înalta societate romană nu i-au conceput copii nu reprezintă o dovadă a infertilităţii lui. Unele ar fi putut să pretindă că sunt copiii soţilor lor, iar altele ar fi putut să folosească metode contraceptive. Deşi unele dintre acestea sunt extrem de ciudate – purtau la piciorul stâng, într-un tubuleţ, ficat de pisică sau uter de leoaică – existau şi alte metode mult mai eficiente, ca de exemplu, blocarea vaginului cu tampoane de lână îmbibate în ulei şi miere. Avortul reprezenta şi el o opţiune, stârnindu-i indignarea lui Ovidiu: „De ce-ţi alungi copilul din pântec cu instrumente ascuţite?"[1] Se spune că un alt motiv al fertilităţii scăzute, manifestate în rândul elitei romane, îl constituia prezenţa plumbului în conductele ce aprovizionau oraşul cu apă.

Pe de altă parte, dacă nu Cezar era tatăl copilului Cleopatrei, atunci cine o lăsase însărcinată? Ca să-şi consolideze alianţa cu un protector, pe care îl bănuia de infertilitate, este posibil să fi avut, în secret, un alt iubit. Femeile din dinastia Ptolemeilor erau însă prea mândre de descendenţa lor, motiv pentru care pare puţin probabil ca regina să fi găsit un bărbat potrivit căruia să-i încredinţeze rolul de surogat al lui Cezar. La fel de neverosimil este şi faptul că regina Egiptului, un strateg desăvârşit, de altfel, ar fi pus în pericol relaţia cu Cezar, apelând la un truc ca acesta în atmosfera incendiară a palatului, unde puţine lucruri rămâneau secrete.

Pentru că rezolvase toate problemele cu succes, obţinând şi accesul la vistieria Egiptului, care îi umplea cuferele goale, Cezar ar fi trebuit să părăsească imediat regatul. Deşi îl numise pe Antoniu locţiitor al său sau *magister equitum* („comandantul cavaleriei") în Italia atunci când pornise pe urmele lui Pompei,

[1] Ovidiu, *Iubiri*, II.14, 27-28.

ştiind că se putea baza pe loialitatea lui, multe alte lucruri urgente îi solicitau prezenţa la Roma. Războiul civil nu se terminase încă. Susţinătorii lui Pompei se strângeau în Africa, în timp ce, în Asia Mică, regele Farnaces din Pont ameninţa să devină un pericol pentru Roma la fel ca şi tatăl său, Mitridates, căruia îi plăcuse să măcelărească femei şi copii romani. Sub pretextul – deloc convingător – că vântul continua să bată mult prea puternic, împiedicând ieşirea în larg a flotei sale, Cezar – adeptul unei discipline de fier – a preferat acum să mai rămână lângă Cleopatra, lucru cu totul surprinzător. El petrecea alături de iubita lui – ne spune Suetoniu – până când soarele se înălţa deasupra oraşului, estompând lumina farului.

La începutul primăverii anului 47 î.Hr., Cezar a pornit alături de Cleopatra într-o plimbare pe Nil. Corăbiile regale egiptene păreau desprinse din basme – adevărate palate plutitoare din cedru şi chiparos având 90 de metri lungime, 13 metri lăţime şi 18 metri înălţime, împodobite cu ţesături scumpe şi incrustate cu nestemate, toate susţinute de carene gemene ca acelea ale unui catamaran. Întinşi pe canapele de mătase, sub răcoarea evantaielor din pene de păun, cei doi îndrăgostiţi se distrau lipsiţi de griji, în timp ce treceau pe lângă culturile bogate şi verzi de pe malurile Nilului. Cezar purta ghirlande de flori după moda Ptolemeilor, care îi plăceau probabil la fel de mult ca şi cununa de lauri pentru că îi ascundea chelia.

Nu era însă doar o călătorie de plăcere. Pentru Cleopatra, plimbarea pe Nil avea şi un scop strategic, căci se făcea astfel cunoscută populaţiei egiptene aflate dincolo de graniţele Alexandriei. Cleopatra nu se bucura de popularitate în capitala ei cosmopolită şi idiosincretică, dar avea o relaţie mai caldă cu oamenii din zonele rurale, în special cu cei din Egiptul de Sus. Ei îşi aminteau ofrandele pe care ea i le adusese, la începutul

domniei sale, taurului Buchis la Hermonthis şi tot lor le ceruse ajutorul când fusese obligată să fugă din Alexandria. Acum o puteau vedea pe Isis a lor repusă în drepturile sale regale şi divine, alături pe puternicul ei aliat roman.

Din punctul de vedere al lui Cezar, călătoria pe râu – plăcută, de altfel – avea conotaţii politice, căci voia să le demonstreze egiptenilor puterea nemăsurată a Romei. Patru sute de corăbii însoţeau palatul plutitor al celor doi îndrăgostiţi, ne spune Appian. Ei plănuiau să ajungă – susţine Suetoniu – până în sudul Egiptului, „aproape de Etiopia", dar – oglindind parcă refuzul trupelor lui Alexandru cel Mare de a ajunge în India – soldaţii lui Cezar au început să protesteze, neliniştiţi, obligându-i astfel să-şi scurteze călătoria. Legionarii – sătui de războaie şi dornici să ajungă acasă – nu înţelegeau rostul plimbării pe Nil, cu excepţia faptului că îi oferea conducătorului lor un interludiu sexual idilic. Când Cezar se va întoarce, în cele din urmă, la Roma, soldaţii îi vor slăvi în versuri – nu tocmai ortodoxe – partidele înflăcărate de amor cu regina Egiptului. La Roma, şi Cicero se întreba ce-a păţit Cezar, de vreme ce-a „rămas blocat în Alexandria, stânjenit până să şi zugrăvească în cuvinţe situaţia în care se afla"[1].

La scurt timp după întoarcerea lor în Alexandria, la sfârşitul lui iunie sau începutul lui iulie, în anul 47 î.Hr., Cezar a părăsit în cele din urmă Egiptul, străbătând, împreună cu trupele sale, deşerturile fierbinţi din Siria. Nu şi-a lăsat însă în voia sorţii amanta însărcinată. Ca să-i asigure protecţia – dar ca să apere şi interesele Romei – a lăsat în Egipt trei legiuni sub comanda lui Rufio, un ofiţer curajos, dar de origine umilă – fiul unui sclav eliberat. Prin această decizie, Cezar încălca normele îndelung practicate, conform cărora numai ofiţerii care erau şi senatori puteau prelua comanda legiunilor romane.

[1] Cicero, *Scrisoare către Atticus*, XI, 15.

Oglindindu-şi temerile legate de numirea unui guvernator în Egipt, Cezar evita în acest fel să încredinţeze o putere prea mare în mâinile unui potenţial rival. Fiul unui sclav eliberat constituia o variantă mult mai sigură.

În timp ce iubitul ei a pornit la drum, Cleopatra a rămas în Egipt, reflectând asupra circumstanţelor care o ajutaseră să-şi recapete tronul, dar şi asupra sentimentelor pe care le nutrea pentru comandantul roman, datorită căruia visul ei devenise realitate. Pentru prima dată de la moartea tatălui său, avea un protector. Deşi el se afla la mii de kilometri depărtare, ar fi putut să ajungă la ea dacă s-ar fi aflat în pericol. Monumentul somptuos pe care a început să-l ridice în port în onoarea lui Cezar – Caesareum – este o dovadă a recunoştinţei şi iubirii pe care i le purta. Probabil că i-a plăcut să ridice acest monument în timp ce aştepta venirea pe lume a copilului ei – mărturia palpabilă a alianţei sale cu cel mai puternic om din Roma.

Conform unei inscripţii din Memfis, Cleopatra a dat viaţă pruncului ei la începutul lunii septembrie a anului 47 î.Hr., câteva săptămâni mai târziu după plecarea lui Cezar. Copilul, un băiat, a fost poreclit Cezarion, Micul Cezar, de locuitorii Alexandriei, renumiţi pentru spiritul lor hâtru. Cleopatra l-a numit Ptolemeu Cezar. Un lucru şi mai uluitor îl constituie o inscripţie din Hermonthis, de pe Nilul Superior, care slăveşte venirea pe lume a pruncului, numindu-l „copilul lui Amon Ra, zămislit cu ajutorul lui Iuliu Cezar". Cleopatra a poruncit ca ziua de naştere a copilului să devină o zi de sărbătoare închinată lui Isis, prilej cu care a emis noi monede în Cipru. Nu există nicio efigie cu chipul noului ei soţ, Ptolemeu al XIV-lea. În schimb, monedele o identifică pe Cleopatra cu zeiţa Isis, imortalizând-o în timp ce îşi alăptează pruncul – pe Horus, copilul divin. Reversul

monedelor ne înfăţişează un corn dublu – un simbol antic al Ptolemeilor care reprezintă o nouă epocă de aur.[1]

Cleopatra a poruncit, de asemenea, realizarea de noi basoreliefuri pe zidurile exterioare ale templului construit de Auletes la Dendera şi dedicat lui Hathor, zeiţa egipteană a dragostei, muzicii, bucuriei şi fertilităţii.[2] Pe una dintre faţetele zidului înalt de treizeci de metri, Cleopatra şi fiul ei erau reprezentaţi la scară monumentală, arzând tămâie ca prinos adus zeiţei

[1] Data naşterii lui Cezarion a constituit subiectul unor dezbateri aprinse. Unii susţineau, pe baza datelor contradictorii menţionate de Plutarh şi a celor specificate în alte surse antice, că, de fapt, Cezarion s-a născut la scurt timp după moartea lui Cezar. Cu toate acestea, inscripţia de pe stela din Memfis se referă, fără umbră de îndoială, la Cezarion, fiind unanim acceptată. (De fapt, inscripţia ne oferă ca dată de naştere ziua de 23 iunie a anului 47 î.Hr., dar acest lucru se datorează faptului că inscripţia a fost realizată după introducerea noului calendar iulian. Conform vechiului calendar, care încă se folosea în anul 47 î.Hr., 23 iunie este echivalentul primelor zile din luna septembrie a anului 47 î.Hr.)

[2] Templul, situat la Dendera, la nord de Luxor, la o distanţă de 60 de kilometri de acesta, printre lanuri de susan, este unul dintre cel mai bine conservate temple din perioada ptolemeică. Ridicat pe fundaţia din granit a unui templu construit în perioada lui Keops, este împrejmuit şi astăzi de trei ziduri din cărămidă. Coloanele imense sunt decorate cu sculpturi ale zeiţei Hathor, cu chipul armonios, cu un surâs pe buze şi cu urechi de vacă. Se mai văd încă şi astăzi urmele palide de vopsea albastră, obţinută din lazurit pisat, ce înfrumuseţa cândva reprezentările zeiţei. Treptele lungi şi netede – roase de miile de paşi ce le-au călcat de-a lungul timpului – te poartă în templu, dincolo de basoreliefurile imense ale preoţilor ce-i străjuiesc intrările. Pe tavanul unei săli de la etajul superior, este înfăţişată zeiţa Nut, cu braţele întinse, în timp ce înghite discul solar, care îi va străbate trupul în timpul orelor întunecate ale nopţii şi căruia îi va da naştere odată cu ivirea zorilor. O sculptură în zid o surprinde pe zeiţa Isis în timp ce îmbălsămează trupul soţului ei, Osiris. În spatele templului principal, în faţa basoreliefurilor Cleopatrei şi ale lui Cezarion, se află templul lui Isis, ridicat de Octavian, unde este înfăţişat oferindu-le o oglindă lui Hathor şi lui Horus.

Hathor şi pruncului ei. Nu ştim cu exactitate când au fost sculptate aceste basoreliefuri, dar reprezentările au fost alese cu mare grijă – soţul lui Hathor, triumfătorul Horus, nu sălăşluia în acelaşi templu. El locuia ceva mai departe, în sud, în templul din Edfu. O dată pe an, cu ocazia Sărbătorii Frumoasei Reuniuni, o reprezentare a zeiţei Hathor era dusă cu barca la Edfu. Această situaţie semăna cumva cu relaţia dintre Cleopatra şi Cezar, obligaţi să-şi trăiască povestea de dragoste pe meleaguri diferite. Pe cealaltă faţadă a zidului, o vedem din nou pe Cleopatra împreună cu Cezarion, aducând de această dată ofrande lui Isis şi soţului ei, Osiris, ce îi era şi frate. Reprezentată în stil egiptean, cu o siluetă zveltă, aproape dezbrăcată, şi cu buricul proeminent, Cleopatra se identifică, desigur, cu Hathor şi cu Isis, iar fiul ei cu Horus. Mesajul pe care voia să-l transmită supuşilor ei egipteni era cât se poate de clar: Cleopatra, regină şi zeiţă, a dăruit Egiptului – şi Ptolemeilor – un moştenitor divin. Spera, probabil, să fi dăruit şi Romei un moştenitor[1].

[1] Cleopatra a ridicat, de asemenea, la Hermonthis un templu închinat naşterii, presărat cu reprezentările ei şi ale lui Cezarion. În primele zile ale domniei ei, se închinase acolo taurului sacru, Buchis. Templul a fost distrus în secolul al XIX-lea.

Capitolul 8

„Veni, vidi, vici"

Nu ştim ce sentimente îl măcinau pe Cezar după despărţirea de Cleopatra, dar numeroase alte lucruri puteau să umple golul din sufletul unui îndrăgostit mistuit de regrete. Când Cezar a ajuns în Siria – ne spune autorul *Războiului alexandrin* – a aflat că „multe erau relele şi lipsurile administraţiei de la Roma" şi că rivalităţile dintre tribuni provocau „scindări periculoase"[1]. Cu toate acestea, Cezar nu s-a grăbit să ajungă acasă. Şi-a îndreptat, în schimb, atenţia spre regele Farnaces din Pont. Încercând să recâştige teritoriile deţinute de tatăl său, Farnaces înfrânsese recent o armată romană trimisă să-i zădărnicească planurile de cucerire şi agita spiritele printre conducătorii din partea locului în dorinţa de a-i convinge să se răzvrătească. Atât de fulgerătoare şi de uşoară a fost victoria repurtată de Cezar împotriva lui Farnaces din Pont, încât a descris-o unui prieten în doar trei cuvinte: *Veni, vidi, vici* – „Am venit, am văzut, am învins"[2]. Nu e de mirare – a adăugat el – că Pompei reuşise să-şi câştige reputaţia de mare general dacă toţi inamicii din est cu care se confruntase fuseseră de talia lui Farnaces.

În ziua de 24 septembrie a anului 47 î.Hr., Cezar a ajuns în cele din urmă în Italia, pornind apoi spre Roma ca să vadă cu

[1] *Războiul alexandrin*, 65.

[2] Plutarh, *Viaţa lui Iuliu Cezar*, 50.

ochii lui „scindările periculoase". Problemele erau într-adevăr grave – legiunile, care îşi satisfăcuseră serviciul militar, aşteptau cu nerăbdare să fie lăsate la vatră; existau numeroase încălcări ale legii şi ordinii; iar economia se afla într-un punct de stagnare. Antoniu nu s-a mai descurcat de data aceasta aşa cum a făcut-o în perioada în care Cezar s-a aflat în Spania, luptându-se cu susţinătorii lui Pompei.

În vârstă de treizeci şi şase de ani, Antoniu şi-a dovedit calităţile de comandant militar, mai întâi în Egipt, apoi în Galia. Soldaţii lui îl iubeau pentru curajul, înţelepciunea, puterea şi generozitatea sa. La fel ca Cezar, era înzestrat cu un farmec aparte şi ştia să inspire loialitate şi devotament. Era, de asemenea, extrem de charismatic – ne spune Plutarh – reuşind cu uşurinţă să se facă plăcut: „...fanfaronada lui, glumele sale batjocoritoare, paharele băute în văzul lumii, obiceiul lui de a se aşeza la masă alături de soldaţi şi a se face că ospătează cu dânşii din masa ostăşească, toate aceste lucruri ce altora le păreau grosolănii, pe soldaţi îi umpleau de o neînţeleasă dragoste şi admiraţie"[1]. Silueta lui impunătoare îi punea şi mai mult în valoare naturaleţea şi sinceritatea. Înzestrat cu o frumuseţe virilă, având părul ondulat şi vâlvoi, umerii laţi şi coapsele vânjoase, răspândea prin toţi porii săi forţă şi energie. Cicero îl lua adesea în derâdere, asemănându-l cu un luptător de box.

Antoniu era, de asemenea, şi un administrator ferm, cu o imaginaţie debordantă şi o gândire raţională, lucru care l-a determinat pe Cezar să-i încredinţeze de două ori conducerea Italiei pe timp de criză. Dar, plictisindu-se rapid de rutina vieţii politice şi administrative, care nu-l atrăgea prea tare, fiind mai mult un om de acţiune şi mai puţin un cugetător, Antoniu s-a dedat cu încântare plăcerilor sale vinovate. Trăind o

[1] Plutarh, *Viaţa lui Antoniu*, 4.

viață de sibarit și pierzându-se într-un iureș de petreceri bahice și amoroase, s-a înconjurat de oameni cu o reputație îndoielnică – actori, muzicieni și curtezane. Împins de un entuziasm debordant, dar prost canalizat, pornea la plimbare pe străzile Romei într-un car tras de lei, ca în reprezentările lui Bacchus, sau își lua cu el actrița preferată în vizitele oficiale pe care le făcea în alte orașe, oferindu-i un alai de servitori mai mare decât cel al mamei sale, Iulia. Chinuit de mahmureală, cu ochii încețoșați după nopțile albe, scăldate în băutură, abia mai reușea să se dea jos din pat dimineața. La un moment dat, după o noapte extrem de grea, a ajuns abia ținându-se pe picioare la o întrunire matinală cu membrii Adunării Populare, care l-au privit cu stupoare cum a început să vomite în fața lor într-o pelerină pe care un prieten a avut inspirația să i-o ofere. Când oamenii au sărit în ajutorul tribunului Dolabella, care dorea să introducă un decret de anulare a tuturor datoriilor, stârnindu-se adevărate revolte, Antoniu, cuprins de letargia-i obișnuită, n-a luat la început nicio măsură ca apoi să reacționeze cu o violență complet inutilă. Se spune că unul dintre motivele pentru care ar fi acționat cu atâta brutalitate ar fi fost faptul că Dolabella avea o aventură cu soția lui, Antonia.

Convins fiind că lui Antoniu i-au scăpat lucrurile de sub control, Cezar nu i-a mai încredințat nicio funcție oficială. S-a ales consul pentru anul următor, 46 î.Hr., și l-a desemnat co-consul pe Lepidus, o figură ștearsă, lipsită de personalitate, care n-ar fi fost în stare să ia singur vreo măsură, înlocuindu-l în același timp pe Antoniu din funcția de comandant al cavaleriei. Ca să-și „îndulcească" susținătorii, Cezar a înmulțit posturile de preoți și pretori, încredințându-le acoliților săi. Ca să câștige și sprijinul populației, le-a cerut moșierilor să nu mărească chiriile timp de un an de zile. A interzis, de asemenea,

consumarea unor alimente de lux, care jucau un rol extrem de important în consumul ostentativ, fiind invidiate și disprețuite în egală măsură de cei ce nu și le puteau permite. Consumul de napi în locul stridiilor și al țiparilor – s-a plâns Cicero mai târziu – i-a provocat o diaree cumplită.

În același timp, Cezar avea nevoie de bani. Războiul civil nu se încheiase încă, iar el trebuia să-și plătească trupele care îl susțineau. După bătălia de la Pharsalus, Cato, unul dintre cei mai importanți republicani, a fugit în provincia romană Africa (Tunisia de astăzi) și – cu ajutorul regelui Iuba al Numidiei (nordul Algeriei) – a reușit să strângă o armată cu care să continuie lupta împotriva lui Cezar. Ca să facă rost de fondurile necesare, acesta a cerut orașelor de pe întreg teritoriul peninsulei italice să-i trimită aur, făcând în același timp și împrumuturi. A vândut, de asemenea, la licitație proprietățile opozanților politici pe care nu i-a iertat. Antoniu s-a numărat printre cei care au avut nechibzuința de a face oferte imense în cadrul acestor licitații, convinși că – fiind prietenii lui Cezar – nu vor fi obligați să le onoreze. Dar s-au înșelat. Antoniu s-a mutat în vila lui Pompei, pe care a cumpărat-o la una dintre aceste licitații, reconstruind-o și remodelând-o, de parcă „nu era și așa suficient de mare"[1], ne spune Plutarh, ca să se trezească apoi în prag cu reprezentanții autorităților romane, care îi cereau banii pentru achiziționarea ei.

Dar chiar și după ce-a strâns banii necesari, Cezar nu reușea să adune forțele armate de care avea nevoie. Mulți dintre legionarii lui experimentați se simțeau obosiți. Ei voiau să fie lăsați la vatră ca să ducă o viață tihnită pe bucata de pământ pe care erau îndreptățiți s-o primească. Unele dintre legiuni, printre care și mult iubita lui Legiune a X-a, s-au îndreptat spre

[1] Plutarh, *Viața lui Iuliu Cezar*, 51.

Campus Martius, unde au cerut să fie demobilizate. Cezar le-a manipulat prin vorbe meşteşugite. Adresându-li-se cu apelativul de *quirites*, „concetăţeni", şi nu camarazi, dându-le astfel de înţeles că făceau deja parte din rândul civililor, a acceptat să-i demobilizeze. Îşi vor primi şi răsplata promisă – i-a asigurat el – dar numai când se va întoarce triumfător din Africa în fruntea noilor trupe care îi vor înlocui. Discursul a avut efectul scontat – legionarii, şocaţi că nu erau consideraţi indispensabili, au cerut într-un glas să-şi însoţească negreşit conducătorul, pe care majoritatea îl venerau, pentru a împărtăşi gloria expediţiei sale.

Dar gloria au câştigat-o cu mari sacrificii. Vânturile puternice au împrăştiat corăbiile lui Cezar în drumul lor din Sicilia spre Africa, iar când au ajuns pe uscat, au descoperit că mâncarea era tot mai puţină. Caii nechezau nemulţumiţi de regimul la care erau supuşi, alcătuit doar din iarbă şi alge marine. În acelaşi timp, adversarii lui Cezar duceau un război de hărţuire, evitând o confruntare directă. Cu toate acestea, în luna aprilie a anului 46 î.Hr., Cezar a întâlnit trupele inamice la Thapsus. În timp ce-şi organiza armata – susţin unele relatări – Cezar a suferit „una dintre crizele sale obişnuite"[1], ca să-l citäm pe Plutarh, probabil un atac de epilepsie. Acest lucru ar putea explica motivul pentru care – pentru prima şi singura dată în cariera lui Cezar – soldaţii au atacat fără să-i mai aştepte ordinul. Indiferent cum au stat lucrurile, trupele romane au repurtat o victorie rapidă şi completă.

Vestea pierderii bătăliei a ajuns şi la urechile lui Cato, care rămăsese să apere fortăreaţa de la Utica, aflată la doar 32 de kilometri de ruinele Cartaginei. Încă de când Cezar îl obligase pe Pompei să fugă din Italia, Cato, în vârstă de patruzeci şi opt de ani, refuzase să-şi mai taie părul şi barba. După înfrângerea

[1] *Ibidem*, 53.

lui Pompei la Pharsalus, în semn de doliu, hotărâse să mănânce stând în capul oaselor şi nu culcat, după cum era obiceiul romanilor. Se întindea în pat doar atunci când se ducea la culcare.

La cină, după ce a auzit vestea înfrângerii de la Thapsus, Cato a început să dezbată teme filosofice cu prietenii săi. Romanii compensau lipsa unei teologii complete analizând filosofiile complexe ale grecilor, din ale căror teorii abstracte extrăgeau sfaturi practice. Două orientări filosofice erau preponderente. Una era epicurismul[1], după numele fondatorului ei, Epicur, ce propovăduia izbăvirea prin raţiune şi fericirea prin atingerea liniştii sufleteşti. El nega existenţa divinităţii şi nemurirea sufletului, considerându-le iluzorii. Omul ar trebui să se bucure de lume şi de natură aşa cum sunt. Universul este nemărginit. Cunoaşterea este consecinţa minţii cercetătoare a omului, care ar trebui să înţeleagă şi să se bucure de tot ceea ce-i oferă natura. Un lucru cu totul remarcabil pentru un om care a trăit acum două mii de ani este faptul că Epicur ne sfătuieşte să nu mai irosim resursele planetei cu lăcomia noastră nemăsurată.

Celălalt curent filosofic este stoicismul, denumit astfel după *stoa*, un pasaj decorat cu picturi ce ducea spre piaţa din Atena, locul unde fondatorul curentului, Zenon, îşi promova ideile filosofice. El susţinea că omul este o fiinţă raţională, care ar trebui să ducă o viaţă bazată pe etică, dând dovadă de spirit civic, de o disciplină de fier, de toleranţă şi de respect faţă de ceilalţi. Omul ar trebui să accepte şi să îndure cu demnitate orice îi rezervă destinul. Astfel, în timp ce îşi înfrânează pasiunile şi temerile, trebuie să înfrunte vicisitudinile vieţii, plasându-se mai presus de ele. Cato şi-a dezvăluit vederile stoice în timpul discuţiilor filosofice din noaptea aceea, susţinând cu hotărâre

[1] Printr-o ironie a sorţii, cuvântul *epicurian* se referă astăzi la o persoană ahtiată după plăceri, devenind adesea sinonim cu *lacom*.

că numai un om ca acela putea fi liber. Filosofia stoică îşi îndemna adepţii să caute „o moarte frumoasă", chiar dacă asta însemna să-şi pună singuri capăt vieţii. Acesta avea să fie şi drumul pe care Cato avea să îl urmeze.

În noaptea aceea, ducându-se la culcare, Cato s-a înjunghiat singur în abdomen. Fiul lui, alertat de zgomotul unui abac pe care tatăl său l-a răsturnat în cădere, le-a cerut imediat medicilor să-i pună la loc intestinele în cavitatea abdominală şi să-i coasă rana. Cato şi-a rupt însă pansamentele, „deschizându-şi din nou rana, cu sălbăticia unei fiare, şi scoţându-şi singur intestinele"[1], ne spune Appian. „Starea de lucruri prezentă nu permite feciorului lui Cato să intre în politică într-un mod demn de el; iar altminteri ar fi ruşinos"[2] – au fost ultimele cuvinte pe care Cato i le-a spus fiului său îndurerat. Când Cezar a ajuns în Utica, gândindu-se, probabil, la plăcerea pe care o va simţi în momentul în care îi va acorda iertarea senatorului trufaş, mânat toată viaţa de principii ferme, Cato se odihnea deja în mormântul său – un posibil martir în numele vechilor valori republicane. „Nu vreau să am recunoştinţă pentru tiran, pentru lucruri asupra cărora n-are niciun drept. Căci, cu ce drept dăruieşte viaţa ca un stăpân celor care nu depind de el?"[3] – a spus Cato pe patul de moarte.

La sfârşitul lunii iulie a anului 46 î.Hr., încununat cu laurii victoriei, Cezar s-a întors la Roma. Senatul era neliniştit. Adepţii datinilor străbune sperau că Iuliu Cezar, la fel ca şi Sulla, avea să renunţe la puterile sale după ce îşi va fi recompensat prietenii, fără să le modifice astfel constituţia nescrisă. Şi-au văzut

[1] Appian, *Istoria romană*, „Războaiele civile", II, 99.
[2] Plutarh, *Viaţa lui Cato cel Tânăr*, 66.
[3] *Ibidem*.

însă speranţele zădărnicite în clipa în care Cezar a trimis soli în Egipt prin intermediul cărora îi cerea Cleopatrei să vină la Roma. Scopul oficial al vizitei Cleopatrei era consolidarea legăturilor dintre Roma şi Egipt, dar perspectiva venirii la Roma a reginei egiptene a alimentat şi mai mult îngrijorarea senatorilor, care se temeau că, de fapt, Cezar dorea să obţină o putere autocrată precum aceea a Cleopatrei în Egipt.

Adevăratele motive pentru care Cezar a chemat-o pe Cleopatra la Roma sunt pe cât de incitante, pe atât de obscure. Era prea inteligent ca să nu-şi dea seama că prezenţa Cleopatrei nu constituia un imperativ politic, ba, dimpotrivă, ar fi putut să prezinte chiar anumite inconveniente. Poate că acţiunea lui avea legătură cu propria sa imagine. Cleopatra venea însoţită de Cezarion, lucru care ar fi confirmat faptul că – în ciuda vârstei sale – Cezar era un bărbat puternic şi viril. Poate că era şi curios să-şi vadă fiul, care împlinise aproape un an.

Pe de altă parte, gândul că amanta lui regală avea să fie martora puterii şi măreţiei sale i se părea, probabil, extrem de atrăgător. Chiar înainte de a se întoarce la Roma, Senatul îi acordase privilegii unice ca să-i satisfacă ambiţia. A fost numit dictator pentru o perioadă de zece ani – lucru fără precedent – şi i s-a oferit dreptul de a numi magistraţii. Avea să îndeplinească şi rolul de „Prefect al moralei" – funcţie nou creată, care a stârnit zâmbete ironice, dar care îi permitea lui Cezar să-şi cenzureze şi să-şi controleze adversarii. Sărbătoarea tradiţională a rugăciunii şi recunoştinţei, cunoscută sub numele de *supplicatio* şi organizată în onoarea unui învingător, avea să dureze acum patruzeci de zile şi nu doar cincisprezece ca în anul 57 î.Hr. când Cezar cucerise Galia. Carul său triumfal avea să fie aşezat în faţa statuii lui Jupiter de pe Capitoliu, împreună cu o statuie de bronz a lui Cezar, care îl înfăţişa stând călare pe

un glob – simbolul puterii sale supreme de stăpân al lumii. Inscripţia statuii avea să-l slăvească la fel ca pe un semizeu.

Senatul a organizat în onoarea lui Cezar patru triumfuri succesive pentru victoriile repurtate în Galia, Egipt, Pont şi Africa. Procesiunile, ţinute între 20 septembrie şi 1 octombrie, durând fiecare în parte câte o zi întreagă, începeau în *Campus Martius* şi se încheiau în faţa Templului lui Jupiter. Aici, Cezar urca o sută de trepte, trecea printre porţile mari de bronz şi sacrifica tauri albi înainte de a-şi depune cununa de lauri pe genunchii zeului. Spectatorii erau protejaţi de razele soarelui de toamnă de tende din mătase, ce acopereau tot drumul până la Capitoliu. Printre trofeele impresionante şi comorile splendide purtate de alaiuri întregi, erau şi inscripţii care atestau numărul bătăliilor purtate şi al duşmanilor ucişi – cincizeci de lupte şi între unu şi două milioane de morţi, fără să-i mai pomenim şi pe camarazii lui romani. Purtând o togă purpurie, ce cădea în falduri, Cezar mergea în carul său triumfal tras de trei cai albi. Avea chipul pictat cu roşu de plumb (miniu de plumb) ca omagiu adus lui Jupiter, care conferise atâta măreţie Romei, iar lui Cezar îi încredinţase ocârmuirea ei. Capul golaş îi era încununat cu o cunună de lauri, iar în mână ţinea un sceptru care avea în vârf un cap de vultur. Ca nu cumva, în aceste momente de glorie, să uite că e muritor, un sclav care îi ţinea deasupra capului o cunună aurie îi şoptea mereu la ureche: „Nu uita că eşti om!"

În procesiunea organizată pentru celebrarea victoriei sale în războiul alexandrin, flăcări false se înălţau dintr-o machetă ce reprezenta Farul din Alexandria, modelat sub forma unui falus şi purtat pe străzi în cântecele soldaţilor lui Cezar, ce-i slăveau prin versuri performanţele sexuale din Egipt. Mulţimea aclama zgomotos reprezentările ce înfăţişau morţile sângeroase ale lui

Pothinius şi a lui Achillas, manifestând însă un interes aparte pentru figura jalnică a lui Arsinoe, sora vitregă a Cleopatrei, ce mergea în lanţuri, în fruntea procesiunii, alături de alţi prizonieri. Aceştia erau de obicei executaţi imediat după celebrarea unui triumf. Vercingetorix, care fusese ţinut prizonier timp de şase ani după ce fusese capturat, a fost executat imediat după celebrarea triumfului galic. Cu toate acestea, priveliştea pe care o oferea tânăra prinţesă a stârnit mila romanilor. Cezar a înţeles sentimentele oamenilor şi a iertat-o pe prinţesă, salvând-o de la moartea prin strangulare – pedeapsa aplicată conducătorilor subjugaţi. A lăsat-o pe Arsinoe să plece de la Roma şi să-şi caute adăpost – aşa cum făcuse şi tatăl ei, Auletes – în templul alb de marmură al lui Artemis din Efes. Aici, a avut timp să admire frumoasele uşi din fildeş instalate de tatăl ei şi să mediteze asupra destinelor diferite pe care zeii i le hărăziseră ei şi Cleopatrei.

În timpul procesiunii organizate cu ocazia triumfului african, Cezar le-a prezentat spectatorilor un car alegoric ce înfăţişa sinuciderea lui Cato, lucru care s-a dovedit o greşeală. De obicei, era considerată o dovadă de prost gust să te bucuri de înfrângerea propriilor compatrioţi, dar Cato şi cei care luptaseră alături de el fuseseră doar nişte lachei ai regelui Iuba, a argumentat Cezar. Prin moartea lor – susţinea el – ei au primit ce-au meritat. Poporul Romei a vărsat lacrimi amare când a văzut cum a sfârşit Cato, sfâşiindu-şi cu stoicism abdomenul şi scoţându-şi intestinele cu propriile mâini. Pruncul regelui Iuba, ce purta acelaşi nume ca şi tatăl lui, a fost şi el purtat ca un trofeu în timpul procesiunii africane, dar – pentru că era copil – viaţa i-a fost cruţată. „Captivitatea avea să-i fie prielnică – ne spune Plutarh – căci, în loc să rămână un numidian ignorant, a ajuns să se numere printre cei mai

învăţaţi scriitori ai Greciei."[1] Mai târziu, avea s-o ia de soţie pe fiica lui Antoniu şi a Cleopatrei.

Printre ceremoniile organizate de Cezar pentru a-şi celebra triumfurile, spectatorii au avut parte şi de spectacole cu animale sălbatice. Aceste spectacole, ce culminau inevitabil cu o vânătoare sau, mai degrabă, cu măcelărirea animalelor, aveau o tradiţie îndelungată, dar în ultimele decenii deveniseră tot mai spectaculoase. Leii, struţii (cunoscuţi în popor şi sub numele de vrăbii-de-mare) şi leoparzii (numiţi şi şoareci africani), erau o prezenţă constantă în arenele romane, ca şi taurii, urşii şi cerbii. Hipopotamii şi crocodilii reprezentau o achiziţie recentă.[2] Dar Cezar, ca şi înaintaşii lui, se străduia să aducă în faţa publicului poveşti noi. Spectacolele sale deveneau şi mai impresionante prin numărul mare de animale prezentate publicului – la un moment dat, a eliberat în arenă patru sute de lei. El îşi delecta spectatorii, prezentându-le vieţuitoare cu totul necunoscute acestora, fiind primul care a adus, probabil din Egipt, o girafă. O altă noutate a fost introducerea luptelor cu tauri, unde mai mulţi călăreţi vânau taurul până la epuizare, apoi săreau din şa, apucau animalul de coarne şi, cel puţin teoretic, îi suceau gâtul cu o mişcare rapidă.

Numerele cu elefanţi reprezentau ceva obişnuit în arenele romane de peste un sfert de secol, iar romanii manifestau o mare simpatie faţă de aceste animale. În anul 55 î.Hr., în cadrul jocurilor organizate de Pompei, câţiva elefanţi au scăpat printre spectatori, iar oamenii mânioşi, copleşiţi de milă pentru animale, dar şi de teamă pentru siguranţa lor, l-au ameninţat cu pumnii pe Pompei. Romanii nutreau „sentimentul că bestiile

[1] Plutarh, *Viaţa lui Iuliu Cezar*, 55.

[2] Mai târziu, Nero a adus în arenele romane urşi polari care vânau foci.

acelea erau înzestrate cu trăsături umane"[1], ne spune Cicero. În loc să arunce elefanţii în gropi, unde s-ar fi luptat cu alţi elefanţi sau cu tauri, aşa cum era obiceiul, Cezar i-a dotat cu un soi de şei cu baldachin, de unde soldaţii aparţinând unor armate rivale simulau că se luptă. Aceste „armate" erau alcătuite din cinci sute de infanterişti, treizeci de cavalerişti şi douăzeci de elefanţi. Bătăliile aveau loc în arena din Circus Maximus, de unde Cezar a scos bariera centrală în jurul căreia alergau carele de luptă pentru a permite taberelor combatante să se răfuiască.

Un alt spectacol inovator pus în scenă de Cezar a fost simularea unei bătălii navale într-un iaz mare de pe *Campus Martius* dintr-o zonă mlăştinoasă din apropierea Tibrului, unde 4 000 de vâslaşi şi 2 000 de războinici – gladiatori şi prizonieri condamnaţi – au pus în scenă o luptă navală sângeroasă. Jocurile îl plictiseau însă pe Cezar atât de tare, încât – în toiul unuia dintre spectacole – a fost văzut în loja sa citind documente oficiale. Cu toate acestea, publicul avea o cu totul altă părere. „Oameni din toate colţurile lumii veneau într-un număr atât de mare să vadă aceste spectacole, încât mulţi dintre ei dormeau în corturi instalate pe străzi sau pe acoperişurile clădirilor; adesea, spectatorii mureau striviţi în mulţime. Printre victime s-au aflat şi doi senatori"[2], ne spune Suetoniu.

Câţiva tineri din familiile de patricieni au participat şi ei la întrecerile hipice de pe Circus Maximus. Fiecare dintre ei călărea câte doi cai legaţi unul de altul, sărind de pe unul pe celălalt la sfârşitul fiecărui tur. Nu aveau nici şa, nici scară, căci acestea vor apărea în Europa abia 750 de ani mai târziu. Cezar nu s-a mulţumit să le ofere oamenilor doar nişte spectacole

[1] Cicero, *Scrisori către prieteni*, VII, 1.

[2] Suetoniu, *Viaţa lui Iuliu Cezar*, 39.

fastuoase, ci a organizat şi ospeţe îmbelşugate pentru un număr impresionant de cetăţeni, fiind nevoit să le asigure 20 000 de canapele.

Dar la fel de interesantă ca şi aceste festivităţi somptuoase a fost pentru romani sosirea exoticei regine a Egiptului, însoţite de un întreg alai, din care făceau parte eunuci, sclavi, micuţul Cezarion şi Ptolemeu, fratele şi soţul ei, în vârstă de treisprezece ani. Nu se ştie când a ajuns Cleopatra la Roma. S-ar putea să fi pierdut triumful alexandrin şi umilinţa la care a fost supusă Arsinoe în public. Dacă aşa s-a întâmplat, atunci a regretat fără doar şi poate, deşi – indiferent de resentimentele pe care le nutrea faţă de sora ei vitregă – nu s-ar fi cuvenit să privească totuşi cu ochii ei batjocorirea lui Arsinoe sau festivitatea de celebrare a unui triumf roman ce sărbătoarea înfrângerea compatrioţilor ei, chiar dacă aceştia îi fuseseră duşmani. O altă dezamăgire s-ar putea să fi fost decizia lui Cezar de a-i cruţa viaţa lui Arsinoe, căci – atâta timp cât sora ei trăia – reprezenta o ameninţare pentru Cleopatra şi pentru fiul său. Ea îl va ruga mai târziu pe Antoniu să înlăture acest pericol.

Deocamdată, era suficient că – după aproape un an de la despărţirea lor – iubitul ei a chemat-o la Roma, unde, împreună cu soţul şi cu anturajul lor, s-au instalat în vilele de pe proprietăţile lui Cezar, înconjurate de grădini splendide, de pe malul drept al Tibrului. Scăldată în căldura verii italice, nu atât de toridă ca aceea din capitala ei, Cleopatra a sperat, probabil, că acest interludiu va consolida legăturile sentimentale dintre ea şi Cezar. El nu era un bărbat fidel, lucru pe care Cleopatra îl ştia prea bine, iar ocaziile unor aventuri amoroase, chiar şi cu regine, i se iveau la tot pasul. Relaţia pe care o avusese cu frumoasa Eunoe, regina Mauretaniei, era de notorietate publică,

deoarece – în timpul campaniei sale din Africa – cedase farmecelor acesteia şi se culcase cu ea. Acum, însă, Cleopatra, cu veşmintele ei diafane, cu bijuteriile ei somptuoase, cu sexualitatea ei fascinantă şi inteligenţa ei ascuţită, avea să-i umple orizontul lui Cezar şi să-i distragă gândurile de la alte femei.

Printre armele ei de seducţie se număra şi copilul pe care Cezar nu-l văzuse încă – băieţelul a cărui paternitate a devenit subiect de speculaţii printre bârfitorii din înalta societate a Romei. Cezar nu a recunoscut niciodată în public că într-adevăr Cezarion ar fi fost copilul lui, deşi Antoniu va susţine mai târziu că a făcut-o în particular. Alegerea numelui fiului ei reprezenta însă o declaraţie făcută ostentativ în faţa unei lumi întregi – o declaraţie pe care Cezar n-a încercat s-o dezmintă. Poate că regina spera să rămână din nou însărcinată cu Cezar şi să nască, de data aceasta, chiar la Roma. Nu ştim, dar ne putem imagina gândurile şi sentimentele pe care Calpurnia, soţia lui Cezar, le nutrea faţă de frumoasa egipteană şi de fiul ei, ţinând seama de faptul că, în cei treisprezece ani de căsnicie, nu reuşise să-i dăruiască un copil.

Capitolul 9

„Sclavul vremurilor"

Politicienii făceau un adevărat pelerinaj la vila Cleopatrei, sperând s-o convingă să-şi exercite influenţa asupra lui Cezar în interesul lor. Ca să intre în graţiile reginei, ei renunţau la dispreţul pe care îl nutreau faţă de regalitate şi faţă de luxul oriental. Cu toate acestea, Cleopatra pare să fi avut destulă încredere în relaţia ei cu Cezar ca să nu ceară sprijinul personalităţilor de seamă din Roma. (Senatul a ratificat, îndatoritor şi obedient, un tratat prin care le conferea Cleopatrei şi fratelui ei vitreg statutul de prieteni şi aliaţi ai poporului roman.)

Puterea şi capacitatea de a le da peste nas romanilor reprezentau o adevărată plăcere pentru o femeie mândră, al cărei tată ajunsese bătaia de joc a Romei, obligat să se umilească în faţa cămătarilor. Printre cei jigniţi de atitudinea trufaşă a Cleopatrei a fost şi Cicero, care – deşi n-a avut un rol activ în războiul civil – a rămas una dintre cele mai influente personalităţi conservatoare, cu atât mai mult atunci, când lupta se ducea pe frontul cuvintelor, nu pe cel al sabiei. „O urăsc pe regină...", avea să-i scrie el mai târziu prietenului său, Atticus. „Aroganţa pe care o manifesta când locuia în vila înconjurată de grădini, dincolo de Tibru... îmi provoacă şi acum o amărăciune profundă". Dar până şi el i-a recunoscut erudiţia. Regina s-a oferit să-i facă rost de nişte cărţi din Alexandria, lucru care l-a

determinat să spună că – în ciuda poveştilor scandaloase care circulau despre ea la Roma – „promisiunile ei erau legate de învăţătură, astfel că aş fi putut să le pomenesc într-un discurs public fără să-mi ştirbesc demnitatea"[1]. Dacă politicienii şi-au atras dispreţul Cleopatrei, muzicanţii şi cântăreţii s-au bucurat, în schimb, de generozitatea ei, căci îi ofereau atmosfera culturală cu care ea era obişnuită şi pe care o aprecia în Alexandria.

Nu se ştie dacă Antoniu a vizitat vila Cleopatrei înconjurată de grădinile înmiresmate de pe malul Tibrului. E posibil să nu o fi făcut de vreme ce nu se mai afla în graţiile lui Cezar. Dar se poate la fel de bine s-o fi vizitat, mânat de amintirile trecutului, când îl ajutase pe tatăl ei să-şi recapete tronul. Se recăsătorise însă de curând. După ce o alungase pe soţia lui, Antonia, ce-i era şi verişoară, bănuind-o că îl înşela cu Dolabella, s-a căsătorit cu Fulvia, văduva tribunului Clodius, al cărui trup însângerat aceasta îl arătase cu gesturi histrionice mulţimii mânioase.

După moartea lui Clodius, Fulvia s-a căsătorit cu Curio. Acesta – la fel ca şi Clodius, Antoniu şi Fulvia – fusese cândva unul dintre tinerii nebuni ai Romei. Dacă ar fi să le dăm crezare lui Cicero şi altora, Curio a fost iubitul lui Antoniu. „Niciun băiat cumpărat de dragul plăcerilor carnale nu s-a mai aflat vreodată în puterea stăpânului său aşa cum ai fost tu în puterea lui Curio"[2], a scris Cicero despre Antoniu. Dar şi Curio a fost la fel de îndrăgostit, oferindu-se să joace rolul de garant pentru Antoniu, care făcuse datorii imense. Disperat să pună capăt unei relaţii care devenise subiect de scandal la Roma şi urmând sfaturile lui Cicero, tatăl lui Curio, care l-a dat de nenumărate ori afară din casă pe Antoniu, i-a achitat datoriile cu condiţia ca tinerii să se despartă.

---

[1] Cicero, *Scrisoare către Atticus*, XV., 15.

[2] *Idem*, *Filipicele*, II, 18.

Curio şi-a pierdut viaţa, luptând alături de Cezar în Africa. Fulvia îl considera pe Antoniu un înlocuitor potrivit – şi maleabil. Stăpânită de mari ambiţii personale, încât „un cetăţean de rând nici nu i-ar fi atras atenţia – ne spune Plutarh – ea îşi dorea să conducă magistraţi şi să dea sfaturi generalilor". Fulvia a reuşit să-l instruiască pe Antoniu, determinându-l să-şi înfrângă excesele şi încurajându-l să pornească apoi cu mai multă fermitate în căutarea puterii. Mai târziu, când Cleopatra avea să-l prindă pe Antoniu în mrejele sale, se va simţi „datoare Fulviei, pentru că l-a îmblânzit şi l-a învăţat de la bun început să se supună femeilor"[1].

Deşi unii sperau să profite de influenţa Cleopatrei asupra lui Cezar, alţii priveau cu îngrijorare consecinţele pasiunii sale pentru regina Egiptului. Au observat în mod deosebit planurile ambiţioase ale lui Cezar de remodelare a Romei. Încerca oare să creeze o nouă Alexandrie pe malurile Tibrului?

Spre deosebire de Alexandria, Roma era un oraş care se dezvoltase în mod natural, fără un plan bine stabilit. În perioada în care Cleopatra a vizitat-o, Romei îi lipseau măreţia, frumuseţea şi eleganţa capitalei sale. Înainte de a ajunge în oraş, vizitatorul trecea prin cartierele mărginaşe unde locuiau oamenii veniţi de la ţară, atraşi de faptul că în oraş cerealele erau gratuite, dar şi de distracţiile permanente pe care acesta le oferea. Vizitatorul nostru trecea, de asemenea, pe lângă marile necropole, unde era îngropată cenuşa romanilor bogaţi după ceremonia de incinerare, de vreme ce tradiţia interzicea înmormântările în oraş. Multe dintre necropole erau acoperite cu inscripţii care fie îi preamăreau pe politicieni, fie îi criticau. Aceste morminte în ruină se dovedeau o ascunzătoare extraordinară pentru hoţi

[1] Plutarh, *Viaţa lui Antoniu*, 10.

şi un adăpost pentru prostituatele sărace – „târfele de cea mai joasă speţă, care îşi practică meseria printre morminte"[1]. Cadavrele celor săraci erau scoase din oraş pe timpul nopţii şi aruncate, alături de alte gunoaie, în gropi uriaşe lângă Porta Esquilina. Aici, animalele de pradă ca lupii cenuşii din Italia, despre care se spune că i-ar fi alăptat pe Romulus şi Remus, dezgropau cadavrele, iar după ce mâncau carnea de pe oase, lăsau rămăşiţele întinse pe drum.

Roma era construită în întregime pe malul estic al Tibrului, în timp ce pe malul vestic se aflau clădirile unor ateliere interzise în oraş, pe de o parte, din cauza aburilor toxici, iar pe de altă parte, din cauza riscului de incendiu. Aceste ateliere se ocupau cu manufacturarea chibritelor şi a sticlei, dar şi cu prelucrarea metalelor şi a pieilor de animale. Această din urmă îndeletnicire folosea cantităţi mari de urină umană adusă din oraş în nişte cazane imense pe care pielarii şi croitorii le plasau în anumite locuri – convenabile pentru cei prea leneşi ca să mai caute toaletele publice sau prea săraci ca să plătească sumele derizorii pentru folosirea lor.

După ce trecea de *Campus Martius*, o câmpie vastă, ce se întindea de-a lungul malurilor Tibrului, în afara zidurilor oraşului, destinată întrunirilor şi evenimentelor publice, călătorul intra în Roma printr-una dintre porţile principale ale oraşului. Aici, se confrunta cu un labirint de străzi pline de gunoaie şi de alei atât de înguste şi de întortocheate, încât Cezar a dat o lege prin care interzicea accesul căruţelor pe timpul zilei; toate produsele trebuiau transportate în cârcă sau cu ajutorul animalelor. Dacă vizitatorul nostru ar fi căutat anumite repere, poate pe una dintre cele şapte coline, fiecare dintre ele având între

[1] Marţial apud A. Dalby, *Empire of Pleasures: Luxury and Indulgence in the Roman World*, Routledge, Londra, 2000, p. 31.

30 şi 45 de metri înălţime, în jurul cărora fusese construit oraşul, n-ar fi avut prea multe şanse să le găsească, deoarece priveliştea i-ar fi fost blocată de clădirile de locuinţe, cunoscute sub numele de *insulae* („insule"), unde locuia marea majoritate a populaţiei Romei – în jur de un milion de oameni. Din cauza acestor construcţii cu cinci sau şase etaje, lumina soarelui nu reuşea să pătrundă pe străzile înguste. Imobilele, prevăzute la parter cu mici prăvălii, erau prost construite, fără instalaţii sanitare sau apă curentă. Pentru că prea mulţi oameni îşi goleau oala de noapte în capul trecătorilor, s-a dat o lege prin care „victimele" puteau cere anumite daune. Bogatul Crassus a fost unul dintre dezvoltatorii imobiliari lipsiţi de scrupule care construiau aceste clădiri de locuinţe. La fel ca şi Cicero. Într-o scrisoare adresată lui Atticus, Cicero se plângea că „două dintre atelierele mele s-au prăbuşit, iar altele au atâtea fisuri, încât şoarecii se plimbă nestingheriţi de colo până colo, ca să nu mai vorbim şi de chiriaşi". Apoi, menţionează, însă, pe un ton mai vesel, că are „un proiect de construcţie în curs, care ar trebui să transforme pierderile într-o sursă de profit"[1].

Dacă vizitatorul ar avea parte de o priveliştea a oraşului sau ar cere sfatul unui localnic, ar afla că pe Colina Capitoliului, rezervată zeilor, trona Templul lui Jupiter. Cele mai elegante reşedinţe se aflau pe Colina Palatină, unde locuia şi Cicero, deşi chiar şi aici, din cauza lipsei de spaţiu, grădinile erau mici.[2] Colina Aventin, situată vizavi de cea Palatină, avea o populaţie mixtă, mult mai boemă. La poalele acestor două coline, se afla Circus Maximus – cel mai vechi loc de distracţii – folosit pentru prima dată încă de pe vremea regilor, pentru cursele

[1] Cicero, *Scrisoare către Atticus*, XIV, 9.

[2] Termenul contemporan de *palat* provine de la marile clădiri construite pe Colina Palatină.

carelor de luptă. A cunoscut mai multe modificări de-a lungul anilor, fiind prevăzut mai întâi cu bănci din lemn, iar în 329 î.Hr., cu porţi de start pentru carele de luptă. Concurenţii se întreceau sub culorile facţiunilor (roşu sau alb). Circul putea găzdui aproape 250 000 de oameni, record încă nedoborât nici până în ziua de astăzi. Vânzătorii ambulanţi le ofereau spectatorilor mâncare şi băutură. Aceştia susţineau facţiunile prin urale şi aplauze şi făceau pariuri.

Conducătorul carului de luptă era uşor de remarcat, purtând o tunică în culorile echipei sale şi ţinând în mână un bici lung şi un cuţit. Cuţitul îl folosea ca să taie hăţurile dacă se răsturna, aceasta fiind singura sa modalitate de salvare. După începerea cursei, stătea înclinat aproape în poziţie orizontală deasupra cailor în galop. De obicei, carele erau trase de patru cai, dar existau şi curse unde participau care trase de zece cai. Întrecerile se desfăşurau pe o distanţă de unsprezece kilometri şi durau cam cincisprezece minute. Cele mai dificile etape al cursei erau cele în care conducătorul trebuia să ocolească bariera din centrul stadionului, încadrându-se printre ceilalţi participanţi, încetinind viteza cailor pentru a putea face întoarcerea cu succes şi împiedicându-i pe ceilalţi concurenţi să se strecoare pe vreun culoar rămas liber. Conducătorul carului trebuia să dea dovadă de o îndemânare extraordinară, împingând carele rivale unele într-altele în speranţa că acestea se vor ciocni, ceea ce se şi întâmpla destul de frecvent. Se spune că unii conducători erau mituiţi ca, în timpul curselor, să nu dea bice cailor, rămânând mereu în urmă sau că drogau caii echipelor rivale. Cursele se bucurau de foarte multă popularitate în rândul tinerilor, de vreme ce atât bărbaţii, cât şi femeile priveau împreună spectacolele, lucru care nu li se permitea în teatre şi amfiteatre, unde stăteau în loje separate.

De cealaltă parte a Colinei Palatine, între ea şi Capitoliu, se afla Forul, centrul vieţii politice romane, de unde era condusă nu doar Roma, ci întreaga lume romană. Forul era pavat cu pietre dreptunghiulare şi avea aproximativ 182 de metri lungime şi 70 de metri lăţime. Procesele legale se desfăşurau în For, în aer liber, indiferent de vreme. Deşi Senatul avea propriul sediu, întrunirile senatorilor aveau adesea loc în clădirile sau în templele din jurul Forului. În partea de nord, pe o platformă decorată cu prorele navelor capturate în timpul unor bătălii navale, politicienii se adresau poporului. Platforma se numea *rostra*, pluralul cuvântului latinesc care înseamnă „prora" unei nave. Singularul este *rostrum*.

În partea de sud-est, locuinţele virginelor vestale şi ale marelui preot, Pontifex Maximus – rol pe care în perioada aceea îl îndeplinea chiar Cezar – se aflau în apropierea Templului Vestei. În vecinătate, se găseau, de asemenea, nişte vestigii ale trecutului – vechi precum coliba de stuf a păstorului despre care se spunea că ar fi fost locul de naştere a lui Romulus şi Remus, scăldate în opulenţa Colinei Palatine. Estompat de clădirile înconjurătoare, palatul foştilor regi ai Romei găzduia calendarul şi arhivele oficiale.

În partea de est a Forului, la poalele altor trei coline romane, se afla Subura unde ginta Iulia îşi avea casa strămoşească şi unde Cezar văzuse lumina zilei. Subura era în vremea Cleopatrei un cartier al distracţiilor, pe care poetul Marţial îl descrie ca pe „un loc efervescent, fremătător şi neobosit", unde „o porţie de năut fierbinte costă cât o partidă de sex". Aici, tinerii mâncau în faţa tarabelor tocană de capră, cârnaţi şi bibani „prinşi între cele două poduri ale Tibrului". (Aceasta era o zonă insalubră, deoarece în Tibru se deversau reziduurile din sistemul de canalizare al Romei, cunoscut sub numele de *cloaca maxima* – sistem vizibil şi astăzi pe malul râului, ale cărui conducte erau atât de largi încât un om şi o căruţă le puteau străbate cu uşurinţă.) Mai târziu, poate că avea să le stârnească interesul vreuna dintre nenumăratele femei de moravuri uşoare, rezemate de ferestre sau care stăteau în baruri şi bordeluri. Cele mai ieftine şi mai practice lucrau din „alcov", făcând diverse oferte de preţ"[1], ca să-l citâm pe un vizitator.

Ambiţia lui Cezar era să schimbe aspectul Romei şi să construiască un oraş demn să fie capitala lumii. El a deschis primele cariere de la Carrara pentru exploatarea marmurei necesare proiectelor sale, importând şi alte materiale de peste mări şi ţări. Arterele largi şi frumoase ale Alexandriei, presărate cu porticuri şi statui, i-au influenţat, fără îndoială, planurile pe care le concepea de câtva timp. Intenţiona în mod deosebit să remodeleze vechiul For şi să construiască un nou spaţiu public chiar în inima Romei, ce avea să poarte numele de Forul Iulian.

Noul For al lui Cezar avea formă dreptunghiulară şi era înconjurat de colonade cu porticuri şi prăvălii. La unul dintre capetele Forului, Cezar a construit un templu închinat lui Venus Genetrix, căreia îi datora ascendenţa-i divină. El îşi îndeplinea astfel jurământul făcut zeiţei, căreia îi promisese că îi va ridica un locaş sfânt dacă îl va ajuta să-l înfrângă pe Pompei. Lângă imaginea lui Venus din templu, Cezar a ridicat o statuie splendidă din bronz aurit închinată zeiţei sale în viaţă – Cleopatra. Deşi Ptolemeii şi-au pus dintotdeauna propriul chip alături de cel al zeilor, la Roma acest lucru era fără precedent. Faptul că această onoare i-a fost acordată nu unui roman, ci unui străin – şi unei femei pe deasupra – i-a şocat şi i-a înfuriat pe

[1] Toatecitatele din acest paragraf îi aparţin lui Marţial apud A. Dalby, *op. cit.*, pp. 217–218.

cetățenii Romei, dând naștere unor speculații aprinse referitoare la intențiile lui Cezar față de regina Egiptului.

Motivele lui Cezar erau cât se poate de diverse. El ținuse, probabil, seama de asocierea lui Venus cu Isis, dar și de statutul divin al Cleopatrei, care pretindea că este reîncarnarea zeiței egiptene. Deși poate că niciun imperativ politic nu s-a aflat în spatele deciziei lui de a-i ridica o statuie în templu, iar acest lucru nici nu schimba statutul oficial al Cleopatrei, îi permitea să le demonstreze cetățenilor Romei rolul extrem de important pe care ea îl juca în viața lui ca iubită și ca mamă a singurului său fiu. Această adorare fățișă a Cleopatrei pare o recunoaștere clară a paternității fiului său, cu atât mai mult dacă cercetările recente, care sugerează faptul că statuia o înfățișa pe regină ținându-l pe Cezarion pe umeri, sunt corecte. În secolul al XVIII-lea, a fost descoperit un cap[1] din marmură al Cleopatrei, datând din anii 30–40 î.Hr., despre care se crede că ar fi o copie a statuii ei de bronz din Templul lui Venus. Deși colțul stâng al gurii nu seamănă cu originalul, urmele lăsate în marmură, sub ochiul stâng al Cleopatrei, ne sugerează locul în care Cezarion și-ar fi odihnit mâna stângă dacă mama lui l-ar fi ținut pe umărul drept.

Cezar își dorea – ne spune Suetoniu – ca toate proiectele sale să fie „cele mai mari". Plănuia să construiască un teatru uriaș, care să-l eclipseze pe cel construit de Pompei în anul 55 î.Hr., când acesta a ridicat pe *Campus Martius* un teatru din piatră, folosind bogățiile adunate în campaniile din est. Plasând un templu al lui Venus pe hotarul de vest, a evitat în mod ingenios o lege care interzicea folosirea pietrei ca material de construcție

[1] Capul de marmură se află astăzi expus în Muzeul de la Vatican. O altă descoperire interesantă, făcută în golful Abukir, o constituie statuia din calcar a unei femei din epoca Ptolemeilor ce ține pe umăr un copil. Statuia este expusă în Muzeul Național din Alexandria.

pentru locurile de agrement. Interdicția părea să-și aibă originea în tradiția seculară conform căreia teatrul era un loc imoral, inventat de greci, și, pentru a fi tolerat la Roma, trebuia să fie construit din materiale mai puțin rezistente, ca, de exemplu, lemnul. Teatrul construit de Pompei – pe atunci, cel mai mare din lume – avea peste 300 de metri lungime și o capacitate de 17 000 locuri. Era un proiect revoluționar pentru acele vremuri, servind drept model și pentru alte teatre, inclusiv pentru Colosseumul care avea să fie construit o sută de ani mai târziu. Spre deosebire de celelalte teatre, care se bazau pe modelele grecești, fiind săpate în dealuri, Pompei a folosit una dintre invențiile romane – betonul. Teatrul său a fost, astfel, construit pe o fundație de sine stătătoare, din bolți cilindrice, care ofereau acces spre scenă și spre sala de spectacole. Locurile se ridicau în trepte deasupra bolților. În spatele scenei, se afla o curte interioară, presărată cu colonade, iar într-unul dintre amfiteatre, trona o statuie a lui Pompei, înconjurată de reprezentările celor paisprezece popoare cucerite. Acest amfiteatru era folosit uneori pentru întrunirile Senatului, așa cum avea să se întâmple și de idele lui martie, doi ani mai târziu. Cezar intenționa să-și construiască teatrul la vest de Capitoliu, motiv pentru care a început să cumpere terenul necesar și să dărâme casele și templele existente în acele locuri.

Unele dintre lucrările realizate de Cezar au fost influențate, fără îndoială, de tot ceea ce văzuse în Egipt. În anul 46 î.Hr., o sută de ani după ce romanii distruseseră Corintul, Cezar a hotărât să reconstruiască orașul, concentrând aici o parte din surplusul populației din Roma. Abilitatea egiptenilor de a construi canale ce legau brațele deltei Nilului de lacul Mariut l-a impresionat atât de mult pe Cezar, încât – în perioada de reconstrucție a Corintului – a încercat să găsească o cale de legătură între Marea Ionică și Marea Egee. Sute de ani mai târziu, acest

proiect s-a materializat sub forma canalului Corint. Urmând sfaturile Cleopatrei, Cezar a apelat la ajutorul geografilor egipteni ca să îmbunătăţească sistemul de canale din jurul Romei şi ca să asaneze mlaştinile Pontine, proiect ce avea să fie abandonat după moartea sa şi realizat abia în timpul lui Mussolini.

Prezenţa Cleopatrei la Roma, dar şi experienţa câştigată de Cezar în Egipt au exercitat un impact intelectual extrem de profund asupra societăţii şi culturii romane. Admiraţia pe care o nutrea pentru Biblioteca din Alexandria l-a determinat pe Cezar să înfiinţeze o bibliotecă imensă şi la Roma, care – reunind literatura şi ştiinţa Greciei şi ale Romei – ar fi întrecut-o pe cea din Alexandria şi ar fi transformat Roma în centrul cultural şi politic al lumii. Spre deosebire de proiectul de îmbunătăţire a sistemului de canale, acesta a fost dus la bun sfârşit la scurt timp după moartea lui Cezar.

Discuţiile pe care Cezar le-a purtat cu Cleopatra şi cu profesorii care au studiat la *Mouseion* şi la Biblioteca din Alexandria i-au influenţat reforma calendarului. Primul dintre marii astronomi alexandrini a fost Aristarh. În jurul anului 270 î.Hr., folosind un cadran solar modificat pentru a determina înălţimea şi traiectoria Soarelui, cât şi unghiul sub care acesta străluceşte în raport cu Luna, a dedus că Soarele se află la mare distanţă faţă de Pământ. Tot el a susţinut pentru prima dată că Pământul se roteşte în jurul Soarelui – teorie respinsă, timp de optsprezece secole, de astronomii susţinători ai geocentrismului.

Câteva decenii mai târziu, alţi astronomi din Alexandria au estimat circumferinţa Pământului cu o eroare de doar 402 kilometri şi au calculat cu o eroare de numai zece grade înclinarea axei de rotaţie a Pământului care determină anotimpurile. Cu aproape optzeci de ani înaintea vizitei lui Cezar în Alexandria, în timp ce lucra în *Mouseion*, Hiparh a realizat un catalog al

stelelor, estimând distanţele dintre ele. Studiind apariţia solstiţiilor pe parcursul mai multor ani, Hiparh a confirmat acurateţea calendarului egiptean, care se baza pe Soare şi împărţea anul în 365 de zile, estimând durata anului solar cu o eroare de şase minute faţă de datele exacte – 365 de zile, 5 ore şi 49 de minute.

Calendarul roman, spre deosebire de cel egiptean, avea la bază un calendar lunar, care depinde de fazele lunii, şi calcula anii de la întemeierea Romei. La anumite intervale de timp, romanii adăugau câteva zile în plus calendarului lor, care avea 355 de zile (împărţit iniţial în zece luni, apoi în douăsprezece luni), încercând să adapteze calendarul celor patru anotimpuri, care se stabileau în funcţie de traiectoria Soarelui. Cu toate acestea, în anul 46 î.Hr., calendarul roman era cu două luni înaintea anotimpurilor.

Sub îndrumarea lui Sosigene, un astronom renumit de la *Mouseion*, pe care Cezar s-ar putea să-l fi cunoscut în timpul şederii sale în Alexandria, între anii 48 şi 47 î.Hr., şi care a venit la Roma, fie împreună cu Cleopatra, fie la cererea expresă a generalului roman, Cezar a impus ajustări definitive calendarului roman pentru a-l alinia la anul solar. A introdus astfel un calendar cu 365 de zile, împărţit în douăsprezece luni, aşa cum este în prezent, adăugând câte o zi în plus lunii februarie la fiecare patru ani. (Ptolemeu al III-lea introdusese şi el în Egipt, în anul 238 î.Hr., un calendar asemănător, doar că egiptenii nu adăugau cu regularitate câte o zi în plus la fiecare patru ani.)

Conform calendarului lui Cezar, anul începea cu luna ianuarie nu cu luna martie, dar se păstrau vechile nume ale lunilor, care se numeau Ianuarius, Februarius, Martius, Aprilis, Maius, Iunius (sau Quintilis), Sextilis (Augustus), September, October, November şi December. Introducerea lunilor ianuarie şi februarie la început de an, cât şi noua reformă a lui Cezar au

generat o neconcordanţă între denumirea lunilor şi locul acestora în calendar. De aceea, September, „septembrie", de la latinescul *septem*, „şapte" (care iniţial era într-adevăr luna a şaptea) a devinit luna a noua; October, „octombrie", de la *octo*, „opt" (luna a opta) a ajuns a zecea, iar November, „noiembrie", de la novem, „nouă" (care era luna a noua) a devinit a unsprezecea. Senatul avea să schimbe în curând denumirea lunii de naştere a lui Cezar, Quintilis, în Iulius (iulie) în onoarea sa. Romanii nu aveau noţiunea de săptămână sau de sfârşit de săptămână, iar Cezar nu a schimbat modul de diviziune a lunii, definită prin anumite denumiri ale zilelor: *calende* – prima zi a lunii (de aici provine şi cuvântului „calendar"), *ide* – nume dat celei de a treisprezecea sau a cincisprezecea zi a lunii, în funcţie de lungimea acesteia, şi *none* – a noua zi înainte de *ide*. Celelalte zile nu aveau denumiri specifice, ele fiind stabilite în funcţie de caracterul lor temporal – dacă se aflau înainte sau după cele cu nume. Unele zile erau trecute în calendar ca fiind norocoase, iar altele nefaste. La romani, ziua avea douăzeci şi patru de ore, dar numai în timpul echinocţiului orele aveau aceeaşi durată. Ziua avea douăsprezece ore, la fel ca şi noaptea, astfel încât durata unei ore pe timp de zi (cât şi pe timp de noapte) varia de la lună la lună. Ca să stabilească ora exactă, oamenii foloseau cadranele solare sau clepsidrele, acestea din urmă fiind adaptate în funcţie de fiecare anotimp în parte.

Pentru ca noul calendar să funcţioneze, Cezar a adăugat încă două luni anului 46 î.Hr., conferindu-i astfel 445 de zile. Acesta urma să fie „ultimul an învăluit în confuzie"[1], avea să spună Cezar. Şi „învăluit în confuzie" a şi fost, în special, în domeniul comercial, căci un guvernator din Galia a mărit

[1] D. Ewing-Duncan, *Calendar: Humanity's Epic Struggle to Determine a True and Accurate Year*, Avon Books, f.l., 1998, p. 45.

taxele anuale, pentru că şi anul a fost mai lung. Conservatorii sau tradiţionaliştii au criticat schimbările efectuate în structura calendarului, ce-a fost promulgat prin edict în întreaga lumea romană, aşa cum au criticat toate reformele lui Cezar. De această dată, l-au acuzat că nu se mulţumea să stăpânească doar pământul – voia să cucerească şi regatul stelelor. Când a aflat că o anumită constelaţie avea să-şi facă apariţia pe cer a doua zi de dimineaţă, Cicero a comentat ironic: „Firește, doar Cezar le-a impus să facă asta prin edict."[1]

Cu toate acestea, aşa cum vom vedea în curând, Cezar nu a putut să controleze nici cerul, nici propria sa stea. În ciuda puterii lui, era „scavul vremurilor sale"[2], cum ne spune Cicero.

[1] Plutarh, *Viaţa lui Iuliu Cezar*, 59.

[2] T. Holland, *Rubicon*, Abacus, Londra, 2004, p. 338.

Capitolul 10

Idele lui martie

În iarna anului 46 î.Hr., Cezar a fost obligat să părăsească Roma, dar şi pe Cleopatra. Cei doi fii ai lui Pompei – tânărul Sextus, care a fost martorul asasinării tatălui său pe ţărmurile Egiptului, şi fratele lui mult mai mare, Gnaesus – au strâns treisprezece legiuni în Spania, cărora li s-au alăturat şi veteranii de la Pharsalus şi din campania din Africa, pe care legaţii lui Cezar n-au reuşit să-i înfrângă. Situaţia era extrem de periculoasă, a scris Plutarh. Cezar a fost nevoit să plece atât de repede, încât n-a mai avut timp să supravegheze alegerile pentru ocuparea posturilor-cheie de pe scena politică pentru anul următor. Ca să amâne rezolvarea problemei până la întoarcerea lui, s-a autoproclamat consul unic pentru anul 45 î.Hr.

Appian ne descrie călătoria pe care Cezar a făcut-o de la Roma până în Spania în doar douăzeci şi şapte de zile. În timp ce străbătea drumul într-o trăsură fără arcuri, a scris un poem lung, intitulat sugestiv „Călătoria", care acum însă s-a pierdut. În ziua de 17 martie a anului 45 î.Hr., în bătălia de la Munda, aflată la est de Sevilia de astăzi, a învins forţele pompeiene într-o confruntare pe viaţă şi pe moarte, unde Cezar, în vârstă de cincizeci şi patru de ani, a coborât de pe cal, a înşfăcat

un scut şi s-a năpustit asupra inamicului, făcându-i de ruşine pe soldaţii săi şovăielnici. Le va mărturisi mai târziu susţinătorilor săi că – deşi a luptat de multe ori pentru victorie – atunci a fost pentru prima dată când s-a luptat ca să-şi salveze viaţa. Sextus a reuşit să fugă, dar câteva zile mai târziu după bătălie, fratele lui mai mare, Gnaeus, a fost prins şi omorât, iar revolta a fost astfel înăbuşită. Cezar, care a dat dovadă de foarte multă clemenţă în timpul războiului civil, i-a pedepsit fără milă pe rebeli – executându-i în număr mare şi poruncind să fie decapitaţi, inclusiv Gnaeus, iar capetele să le fie înfipte în ţepe şi etalate în public. Poate că sângele-i înfierbântat şi conştientizarea pericolelor care-l pândiseră la tot pasul în timpul conflictului i-au împietrit inima. Acestora li se alătura şi dorinţa de a transmite un mesaj cât se poate de clar – revoltele nu vor mai fi tolerate.

Nu ştim ce-a făcut Cleopatra în această perioadă. Dacă ar fi să dăm crezare lucrărilor lui Cicero, scrise în anul 44 î.Hr., se pare că regina Egiptului a părăsit proprietatea lui Cezar. S-ar putea să fi profitat de această ocazie ca să se întoarcă pentru scurt timp în Alexandria să se asigure că totul era în regulă acolo. Ştia, fără doar şi poate, că regele Bogud al Mauretaniei îl sprijinea din nou pe Cezar, aşa cum făcuse şi în campania din nordul Africii, şi că, alături de el, se afla şi Eunoe. Cleopatra nu-şi dorea, aşadar, să lipsească prea mult timp din Roma. Era mult mai bine să rămână acolo ca să-l întâmpine pe marele cuceritor şi să-i reamintească ce pierduse în tot acel timp.

Antoniu n-a mai aşteptat întoarcerea lui Cezar ca să-l preamărească pentru succesul său răsunător. Dornic să-i recâştige încrederea, i-a venit în întâmpinare în sudul Galiei şi a fost încântat de reacţia lui Cezar. Fostul său protector i-a făcut onoarea de a-l alege tovarăş de drum în locul tânărului său

strănepot, Octavian[1]. Sănătatea precară a lui Octavian l-a împiedicat să-l însoţească pe Cezar atunci când acesta a plecat spre Spania, dar după ce şi-a revenit suficient, a pornit pe urmele lui, înfruntând naufragii şi pericole la tot pasul ca să ajungă la el. Eforturile nu i-au fost însă răsplătite pe măsură, căci s-a trezit dat la o parte de Antoniu, care avea să călătorească în trăsură alături de Cezar, în timp ce el avea să-i urmeze cu restul trupelor.

Este extrem de ciudat faptul că – deşi cei doi au vorbit vrute şi nevrute în timpul călătoriei spre Italia, reînnodând firul prieteniei lor – Antoniu a omis să-i spună lui Cezar că vechiul lui prieten de băutură, Gaius Trebonius, îi pomenise în treacăt de un complot pus la cale pentru asasinarea lui Cezar. Trebonius tatonase astfel terenul, vrând să vadă dacă Antoniu ar fi dorit să li se alăture conspiratorilor. Antoniu a refuzat să ia parte la complot, dar n-a considerat de cuviinţă – stând tolănit în trăsură alături de Cezar – să-l avertizeze de conjuraţia în care, peste doar câteva luni, avea să-şi piardă viaţa. Poate că, deocamdată, Antoniu îşi făcea calcule pentru viitor şi nu voia să-şi asume anumiţi factori de risc. Poate că nu voia să-şi incrimineze un prieten.

Slăbit din cauza campaniei militare şi crizelor de epilepsie care deveneau tot mai dese, Cezar a hotărât să nu se întoarcă imediat la Roma. S-a retras în schimb la moşia pe care o deţinea la sud-est de capitală, unde s-ar putea să se fi întâlnit cu Cleopatra. În timp ce se afla în convalescenţă, şi-a scris testamentul, pe care avea să-l încredinţeze virginelor vestale. L-a numit pe

[1] Adevăratul nume al lui Octavian era Gaius Octavius, cunoscut mai târziu sub numele de Gaius Iuliu Cezar şi apoi ca împăratul Augustus, dar, pentru evitarea confuziilor, îl vom menţiona cu numele de Octavian.

Octavian principalul său moştenitor. La moartea lui Cezar, lui Octavian avea să îi revină cea mai mare parte din averea imensă a acestuia, tot el urmând să devină, în acelaşi timp, şi fiul lui adoptiv. Testamentul, ţinut secret, nu făcea nicio referire la Cezarion sau la Cleopatra, dar nici n-ar fi putut s-o facă de vreme ce legea nu le permitea cetăţenilor romani – chiar şi dictatori – să-i declare moştenitori pe străini. Cu toate acestea, ne spune Suetoniu, Cezar – „luând în calcul posibilitatea de a avea un fiu"[1] – i-a stabilit acestuia tutori. La Cleopatra trebuie să se fi gândit fără doar şi poate. Ironia sorţii a făcut însă ca aceia pe care îi alesese să-i apere copilul să-i devină asasini.

Vestea ultimei victorii a lui Cezar asupra duşmanilor lui republicani a determinat Senatul să-i încredinţeze alte onoruri şi titluri. I s-a acordat dreptul de a purta roba triumfală la toate întrunirile publice. I s-a ridicat o statuie într-un templu – cum i s-a ridicat şi Cleopatrei – în cazul lui Cezar, în templul lui Quirinius, întruchiparea divină a lui Romulus, întemeietorul Romei. Pe inscripţia statuii stătea scris: „În onoarea zeului de neînvins". O altă statuie i-a fost ridicată lui Cezar pe Capitoliu, alături de cea a regilor, iar efigia lui din fildeş avea să fie purtată în cadrul procesiunilor zeilor ce precedau jocurile olimpice. Senatul i-a oferit, de asemenea, controlul financiar şi militar deplin al Romei şi l-a numit consul pe o perioadă de zece ani.

După ce s-a întremat, Cezar a pornit, la începutul lunii octombrie a anului 45 î.Hr., spre Roma. De data aceasta, triumful organizat cu ocazia victoriilor sale din Spania celebra înfrângerea romanilor disidenţi şi trădători. Ceremonia a culminat cu două banchete oferite întregii populaţii a Romei. Într-un gest menit să stârnească adulaţia poporului, Cezar a condamnat

[1] Suetoniu, *Viaţa lui Iuliu Cezar*, 83.

primul ospăţ, considerându-l mult prea sărac şi a poruncit, patru zile mai târziu, organizarea unui nou festin „cu bucate mult mai alese"[1]. Cu toate acestea, gestul său mărinimos a agitat şi mai tare spiritele la Roma, în loc să le domolească, dar el nu vedea acest lucru. Cu cât onorurile ce i se încredinţau erau mai mari, cu atât devenea mai izolat, iar judecata îi era tot mai întunecată. Spre deosebire de cetăţenii Alexandriei, romanii nu se simţeau înlănţuiţi de conducătorii cu pretenţii de zei. Multora li se părea că Cezar uitase cuvintele pe care sclavul i le şoptise la ureche în timpul triumfurilor sale – „Nu uita că eşti om!"

Deloc surprinzător este faptul că oamenii îşi canalizau resentimentele în direcţia amantei egiptene a lui Cezar, a cărei statuie strălucea ostentativ în templul lui Venus. Deşi romanii priveau cu indulgenţă, poate chiar cu admiraţie, micile păcate sexuale ale conducătorilor lor înfăptuite în timpul campaniilor militare, la Roma lucrurile stăteau cu totul altfel. Oamenii considerau că sexul reduce forţa fizică – de aceea, cu o săptămână înainte de luptele în arenă, gladiatorii erau obligaţi să-şi imobilizeze penisul într-un aparat cu şuruburi metalice, care îi împiedica să ejaculeze şi să-şi piardă astfel puterea. În plus, destrăul sau orice alte plăceri exagerate erau considerate vicii. Cezar era, aşadar, condamnat, nu admirat, pentru că se lăsase prins în mrejele sexuale ale Cleopatrei. Dacă nu-şi poate cineva stăpâni propriile pofte, cum îşi poate stăpâni oamenii?

Pentru unii, însă, Cleopatra nu era doar amanta lui Cezar, ci reprezenta un pericol şi mai mare. Ea întruchipa simbolul monarhiei străine şi despotice, care exercita o influenţă nefastă

[1] *Ibidem*, 38.

asupra Romei republicane. Existau voci care spuneau că, de fapt, Cezar, orbit de dragoste, intenţiona să mute capitala la Alexandria – şi că plănuia chiar s-o ia pe Cleopatra de soţie. Un tribun, Helvius Cinna – ne povesteşte Suetoniu – „susţinea că deţine un proiect de lege elaborat conform regulilor, ce avea să fie propus poporului, din ordinul lui Cezar, prin care acesta dorea să i se permită să se căsătorească de câte ori dorea şi să aibă câte soţii voia în scopul procreării copiilor [legitimi]"[1]. Acuzaţia era, probabil, falsă, dar faptul că oamenii dădeau crezare acestor poveşti scoate în evidenţă suspiciunile şi resentimentele pe care le nutreau faţă de regina egipteană, căci – dacă Cezar îşi mai dorea o soţie – aceasta avea să fie, fără îndoială, Cleopatra.

Cu toate acestea, Cezar era ocupat cu pregătirea celei mai ambiţioase şi mai glorioase campanii din cariera sa – zdrobirea imperiului parţilor. Roma nu răzbunase încă înfrângerea umilitoare suferită de Crassus la Carrhae în anul 53 î.Hr., iar călăreţii parţi ameninţau acum provinciile din est ale Romei, atacând Siria. Parţii erau un popor seminomad de pe ţărmurile de sud-est ale Mării Caspice. În deceniile care au urmat înfrângerii perşilor de către Alexandru cel Mare, parţii şi-au extins teritoriile, anexând şi Mesopotamia. În acea perioadă, imperiul lor se întindea, la vest, de la graniţele Siriei romane până la fluviul Indus, la est, iar la sud, ocupau o mare parte din Persia, lucru care le conferea controlul asupra rutelor comerciale din est. Cucerirea Parţiei reprezenta, aşadar, o acţiune de amploare, în care ajutorul aliaţilor Romei – în special, cel al Cleopatrei, cu vistieriile ei îmbelşugate, ce le putea oferi romanilor bani, corăbii şi oameni – era inestimabil. În orice caz, răsplata avea să fie pe măsura eforturilor.

[1] *Ibidem*, 52.

Nu avem de unde să ştim ce gânduri nutrea Cleopatra în timpul şederii la Roma, dar detractorii ei se temeau, pe bună dreptate, de intenţiile sale. În Alexandria, reuşise să-l prindă în mrejele ei pe cel mai puternic om al lumii romane, consolidându-şi astfel poziţia personală. Acum, la Roma, începea să întrezărească un rol extrem de important pentru regatul ei. La începutul anului 44 î.Hr., viitorul părea să fie generos cu Cleopatra, oferindu-i nenumărate oportunităţi. Ca şi Cezar, gândea în perspectivă, forţând, în mod inovator, graniţele posibilului. Dacă Cezar va cuceri Parţia, va deveni conducătorul singurei superputeri din lume rămase independente. Ce n-ar face atunci pentru cei cărora le era dator, dar, mai ales, pentru cei pe care îi iubea? Cine ar fi fost mai îndreptăţit să moştenească acest imperiu măreţ decât iubitul ei Cezarion, în venele căruia curgea sângele poporului din Alexandria, dar şi sângele lui Cezar?

Data plecării lui Cezar în campania împotriva parţilor a fost stabilită pentru ziua de 18 martie a anului 44 î.Hr. pentru ca, în timpul lunilor de iarnă, Cleopatra să-şi ajute iubitul să se pregătească de război. Plănuia, probabil, să se întoarcă şi ea în Egipt, de unde putea să dirijeze mult mai bine ajutoarele pe care avea să i le trimită lui Cezar. Pe de altă parte, va fi mai aproape de iubitul ei, putând să ajungă iute la el ca să se bucure împreună de victoriile lui.

Nu toţi priveau cu acelaşi entuziasm aventura lui Cezar din est, care avea să dureze – după propriile sale estimări – trei sau patru ani. Deşi campania avea să-l ţină departe de Roma, rivalii săi ştiau că avea să îşi desemneze acoliţii în posturile-cheie ale Romei pentru a conduce în numele lui. Prerogativele lui Cezar referitoare la modul de guvernare a Romei nu se diferenţiau prea mult de cele ale unui rege. Când protectorii Oracolelor

Sibiline au descoperit „ca din întâmplare" o profeţie care spunea că „numai un rege poate cuceri regatul parţilor"[1], zvonurile că Iuliu Cezar intenţiona să transforme campania din Parţia într-o rampă de lansare pentru instaurarea monarhiei au început să circule fără contenire.

Comportamentul lui Cezar, tot mai autocratic, alimenta din plin aceste zvonuri. Atitudinea lui arogantă era, fără îndoială, influenţată de convingerile sale că Senatul trebuia să se supună dispoziţiilor lui executive pentru ca imperiul să fie condus în mod eficient, dar şi de intoleranţa şi nerăbdarea unui om în vârstă, care avea prea multe planuri şi prea puţin timp pentru a suporta procesul constituţional şi încercările plictisitoare de a-şi reconcilia opozanţii, pentru care nutrea doar dispreţ. De asemenea, una dintre forţele motrice ale carierei sale era conştientizarea noţiunii de *dignitas* şi a respectului de care trebuia să se bucure în rândul semenilor săi. Nutrea, poate, sentimentul că realizările sale erau atât de impresionante, încât nimeni nu avea dreptul să-i judece sau să-i pună la îndoială acţiunile sau faptele.

După cum se temeau duşmanii săi, Cezar era probabil influenţat de Cleopatra – ea însăşi un monarh autocrat, ce nu cunoştea frânele şi echilibrul din sistemul roman de guvernare şi nu avea nici timp să analizeze idealurile republicane. Când Cezar a demisionat, pe neaşteptate, din funcţia de consul, numindu-i în locul lui pe doi dintre susţinătorii săi, gestul lui a fost catalogat drept o jignire. Funcţia de consul părea să fie, în opinia lui Cezar, o simplă răsplată oferită în schimbul unor servicii şi nu o funcţie oficială deţinută în numele poporului. A acordat, de asemenea, dreptul de a obţine cetăţenia romană

[1] *Ibid.*, 79.

şi popoarelor de pe alte teritorii ale imperiului şi a mărit numărul senatorilor de la şase sute la nouă sute pentru a-şi putea recompensa prietenii şi susţinătorii. Printre noii senatori se aflau atât sclavi eliberaţi, cât şi gali. În timp ce aceste măsuri reflectau caracterul tot mai divers al imperiului roman, oferindu-le o „felie" din succesul Romei şi popoarelor din provinciile romane, tradiţionaliştii glumeau pe seama senatorilor care purtau pantaloni, spunând că erau atât de străini de Roma, că nici drumul până la Senat nu reuşeau să-l găsească. Reformele lui Cezar li se păreau un gest de dispreţ faţă de vechile instituţii ale Romei şi de privilegiile la care ţineau atât de mult.[1]

Indiferent de temerile pe care senatorii le nutreau în taină, în public, neştiind ce să facă, au continuat să-l copleşească pe Cezar cu onoruri, proclamându-i ziua de naştere sărbătoare publică şi conferindu-i dreptul de a sta în Senat pe un scaun aurit şi de a purta cununa din aur a vechilor regi etrusci. Cezar adoptase deja portul legendarilor regi din Alba, purtând cizme înalte şi roşii. Pe lângă toate acestea, Senatul a acceptat slugarnic ca Iuliu Cezar să aibă propriul altar şi propriul preot – pe Antoniu, iar după moarte, să devină *Divus Iulius* („zeul Iulius"). Dar cea mai importantă onoare pe care a primit-o a fost titlul de *dictator perpetuus* („dictator pe viaţă"), pe care l-a acceptat în luna februarie a anului 44 î.Hr. după o uşoară ezitare. Efigia sa apărea acum pe monedele romane – era pentru prima oară când un cetăţean roman, căruia i s-au conferit numeroase onoruri, se apropia periculos de mult de cultul personalităţii caracteristic monarhilor precum Cleopatra în Egipt.

[1] Cezar a oferit cetăţenia romană unor indivizi sau grupuri de indivizi, ale căror aptitudini aveau mare căutare la Roma – ca, de exemplu, oricărui doctor străin dornic să lucreze la Roma.

Nu-i mai lipsea decât coroana regală. Cu o lună înainte, când un cetăţean i s-a adresat lui Cezar cu apelativul *Rex*, acesta i-a răspuns că nu este rege, este doar Cezar. Cu toate acestea, când tribunii l-au arestat pe cetăţeanul respectiv, nu acestuia i-a aplicat Cezar pedeapsa cuvenită, ci tribunilor. Câteva zile mai târziu, după ce a fost numit dictator pe viaţă, Cezar a prezidat de la tribună, tronând pe scaunul său aurit, sărbătoarea Lupercaliilor, un ritual străvechi al fertilităţii ce se oficia primăvara. Mai întâi, preoţii sacrificau un câine şi câteva capre, pe care apoi le jupuiau. După aceea, tineri din înalta societate îşi înfăşurau pieile în jurul trupurilor goale şi – după ce se ungeau cu ulei – alergau pe străzi, lovindu-le uşor, cu fâşii din pieile animalelor sacrificate, pe femeile ce le ieşeau în cale ca acestea să devină fertile sau, dacă erau însărcinate, să aibă o naştere uşoară.

Antoniu, care în anul 44 î.Hr. îndeplinea funcţia de consul, participa şi el la această sărbătoare. Chiar dacă trecuse de prima tinereţe – avea treizeci şi opt de ani – era încă mândru de aspectul său fizic. Purtând doar o piele de capră în jurul zonelor intime, s-a urcat la tribuna din For, unde Cezar, încununat cu coroana lui din aur, trona pe jilţul său aurit, şi a încercat de câteva ori să-i pună pe cap o diademă de lauri. Nu ştim dacă Cezar îi cunoştea intenţiile. Ce ştim însă cu siguranţă este că mulţimea n-a răspuns cu entuziasm. Ba, dimpotrivă, când diadema nu-şi atingea ţinta, Cezar ferindu-şi adesea capul, „plebea chiuia şi bătea din palme. Asta era de mirare. Oamenii aceia, care de fapt se împăcau foarte bine cu puterea regală, îi urau numele totuşi, căci li se părea că reprezintă „prăbuşirea libertăţii"[1]. Cezar a refuzat categoric diadema, poruncind să fie trimisă la Capitoliu şi pusă pe capul lui Jupiter, singurul rege al Romei.

[1] Plutarh, *Viaţa lui Antoniu*, 12.

În ciuda gestului său de a nega în public faptul că şi-ar fi dorit să ajungă rege, mulţi îl bănuiau încă pe Cezar că viza acest ultim trofeu, acuzându-l că pusese totul la cale, împreună cu Antoniu, ca să testeze reacţia poporului. „De unde a apărut această diademă?" – avea să întrebe Cicero mai târziu şi tot el avea să răspundă, susţinând că „toată povestea n-a fost altceva decât o nelegiuire premeditată"[1]. Comportamentul lui Cezar părea să confirme aceste suspiciuni, căci spusese la un moment dat, cuprins de furie, că republica nu era decât „o noţiune fără formă sau conţinut"[2]. Şi mai adăugase că Sulla fusese un nătâng pentru că demisionase din funcţia de dictator.

Cezar mai avea doar câteva săptămâni de trăit. Complotul de care Antoniu fusese înştiinţat cu un an înainte avea să se materializeze. Brutus, nepotul lui Cato şi presupusul fiu al lui Cezar, şi Cassius, un fost ofiţer al lui Pompei cel Mare, erau iniţiatorii complotului. În ciuda faptului că Iuliu Cezar i-a iertat pe amândoi după bătălia de la Pharsalus şi i-a numit *praetori* pentru anul 44 î.Hr., îşi pierduseră speranţa că el avea să mai refacă vreodată republica instaurată în urma loviturii de stat organizate de strămoşul lui Brutus, Lucius Brutus, împotriva lui Tarquin. Credeau că, de fapt, Cezar lua deciziile politice de unul singur sau împreună cu consilierii şi acoliţii săi, fără să le mai supună dezbaterilor în Senat, aşa cum cerea tradiţia, apelând la susţinerea poporului şi a soldaţilor săi pentru a-şi asigura spatele. Amândoi credeau că moartea lui Cezar avea să redea supremaţia Senatului. Vrând să facă o „curăţenie generală", Cassius a propus ca – împreună cu dictatorul – să fie ucişi şi Lepidus, comandantul cavaleriei sale, Antoniu şi încă o armată de susţinători. Brutus a insistat însă ca ţinta lor să rămână un singur om – Cezar. Ziua pe care au ales-o

[1] Cicero, *Filipice*, II, 34.
[2] Suetoniu, *Viaţa lui Iuliu Cezar*, 80.

pentru punerea în aplicare a planului a fost 15 martie, cu doar trei zile înainte ca Cezar să plece în campania împotriva parţilor. Locul – stabilit, poate, în mod simbolic – avea să fie locul întrunirii Senatului, instituţie ale cărei puteri Cezar le redusese considerabil. Asasinii au cochetat cu ideea de a-l invita şi pe Cicero, dar au ajuns la concluzia că nu le-ar fi fost de niciun folos, fiind prea bătrân, prea fricos şi, mai presus de toate, prea indiscret.

Cezar bănuia, probabil, că Brutus şi Cassius îi erau duşmani. Când cineva l-a avertizat că Antoniu şi Dolabella nutreau vederi subversive – ne spune Plutarh – Cezar a răspuns: „Nu de băieţii ăştia trupeşi şi cu părul lung mă tem eu, ci de cei palizi şi uscăţivi"[1], referindu-se la Cassius şi la Brutus. Dar, obişnuit să dispreţuiască pericolele şi convins fiind că nimeni nu ar risca declanşarea unui nou război civil prin asasinarea sa, Cezar a ignorat inscripţiile crestate pe monumentele publice. Pe statuia unuia dintre strămoşii lui Brutus, care i-au înlăturat de pe tron pe regii Romei, stătea scris: „De-ai fi acum în viaţă!", iar pe statuia lui Cezar cineva a scrijelit următoarele versuri:

Când pe regi i-a alungat,
Consul Brutus a ajuns;
Când pe consuli i-a alungat,
Rege Cezar a ajuns.[2]

Cezar a renunţat la escorta sa, alcătuită din 2 000 de soldaţi, şi mergea singur prin oraş de parcă îşi ispitea soarta. Prietenii îl rugau îngrijoraţi să-şi ia o nouă escortă, dar nu îi asculta. Prefera să moară – spunea el – decât să-şi petreacă viaţa anticipându-şi moartea. Când profetul Spurinna i-a prezis că avea

[1] Plutarh, *Viaţa lui Iuliu Cezar*, 62.
[2] Suetoniu, *Viaţa lui Iuliu Cezar*, 80.

să-şi găsească sfârşitul la idele lui martie, care cădeau pe data de 15 martie, Cezar l-a ignorat şi pe acesta.

În noaptea de 14 martie, Lepidus l-a invitat pe Cezar la masă. Se pare că într-adevăr cei doi au discutat despre modul în care fiecare dintre ei ar fi dorit să moară, iar Cezar ar fi spus că prefera o moarte rapidă şi neaşteptată. A doua zi, când s-a trezit, Cezar – simţindu-se mahmur şi ameţit – nu avea niciun chef să participe la întrunirea Senatului, care urma să aibă loc în marele teatru de piatră al lui Pompei. Calpurnia – tulburată de coşmarurile pe care le avusese în timpul nopţii, când îl visase pe Cezar zăcându-i fără viaţă în braţe – l-a rugat să rămână acasă. Cezar a adus ofrande zeilor, sacrificând un animal, iar interpretarea nefavorabilă a semnelor văzute în măruntaiele animalului sacrificat i-a adâncit şi mai mult neliniştea. A decis să-l trimită în locul lui pe Antoniu, dar unul dintre conspiratori i-a luat în derâdere pe profeţi, reuşind să-l facă pe Cezar să se răzgândească.

Chiar înainte de prânz, Cezar a fost adus de lictori la teatrul lui Pompei, unde îl aşteptau senatorii adunaţi în amfiteatru. Când a coborât din lectică, un învăţat grec, care aflase ceva despre complot, i-a aruncat un pergament, strigându-i: „Citeşte-l fără întârziere, Cezar! Lucrurile scrise acolo nu suportă amânare şi te privesc personal." Insistenţa din glasul bărbatului l-a determinat pe Cezar să păstreze pergamentul în loc să-l dea servitorului său, aşa cum făcea de obicei, dar n-a apucat să-l citească. Văzându-l pe Spurinna stând în faţa intrării în Senat, Cezar a spus pe un ton sarcastic că au venit idele lui martie. „Aşa este. Au venit, dar încă n-au trecut"[1], a răspuns profetul.

[1] Citatele din acest paragraf sunt din Plutarh, *Viaţa lui Iuliu Cezar*, 63 şi 65.

În timp ce Gaius Trebonius – cel care, cu aproape un an în urmă, a încercat să-l atragă pe Antoniu de partea conjuraţilor – îl reţinea acum pe acesta sub un pretext oarecare, Cezar intra în clădire. Senatorii s-au ridicat în picioare ca să-l salute în clipa în care el s-a îndreptat spre scaunul de la picioarele statuii rivalului său, Pompei, ridicată acolo chiar din ordinul lui. Câţiva dintre cei şaizeci de conspiratori stăteau în spatele statuii. Alţii îşi croiau drum printre senatori, dornici, parcă, să-i înmâneze o petiţie. Când Cezar le-a făcut semn să se îndepărteze, unul dintre aşa-zişii petiţionari s-a prins cu mâinile de toga lui. Acesta era semnalul de atac. Cezar a reuşit să se ferească de pumnalul lui Casca înainte ca acesta să i-l înfigă în gât, dar ceilalţi conspiratori au strâns cercul, hotărâţi – fiecare în parte – să-i aplice lovitura de pumnal pe care şi-o promiseseră că i-o vor da. Lamele cuţitelor lor i-au sfâşiat fără milă trupul până când Cezar, scăldat în sânge şi purtând urmele celor douăzeci şi trei de lovituri de pumnal, s-a prăbuşit la picioarele statuii lui Pompei. Şi-a tras toga însângerată peste el ca să-şi ascundă ultimele clipe de viaţă de senatorii care priveau scena înspăimântaţi. „Am trăit destul în ani şi în realizări"[1] – spunea Cezar adesea – cuvinte nobile şi frumoase, pe care însă nu le credea. „Cezar nu a rostit niciun cuvânt după prima lovitură... deşi unii spun că, în momentul în care l-a văzut pe Brutus gata să-l lovească şi el, l-a mustrat în greacă, spunându-i: «Şi tu, fiule!»"[2], ne povesteşte Suetoniu.

Asasinii, cu mâinile pătate de sânge, au ieşit ca nebunii din teatrul lui Pompei şi, traversând *Campus Martius*, au intrat în oraş şi s-au îndreptat într-un suflet spre For, strigând:

[1] Suetoniu, *Viaţa lui Iuliu Cezar*, 86.
[2] *Ibidem*, 84.

„Libertate!" Flurându-şi pumnalul însângerat prin aer, Brutus l-a declarat mort pe tiran şi a urat viaţă lungă republicii. Cuvintele nu i-au fost însă întâmpinate cu urale şi aplauze. Ba, dimpotrivă, pe măsură ce vestea se răspândea pretutindeni, oamenii înspăimântaţi se grăbeau să ajungă acasă şi să se baricadeze în spatele uşilor închise, temându-se de haosul ce urma să se dezlănţuie pe străzi. Pentru Cleopatra, vestea morţii lui Cezar a însemnat un moment cumplit. Ea şi fiul său îşi pierduseră protectorul de care depindeau toate speranţele lor de viitor. Singurul lucru pe care îl mai putea face acum era să încerce să-şi salveze viaţa – pe a ei şi pe a fiului său.

Partea a IV-a
ISIS SINGURĂ

Capitolul 11

„Fuga reginei"

Imediat după asasinarea lui Cezar, Antoniu a fugit – se spune – deghizat în sclav. S-a refugiat mai întâi în casa unui prieten, apoi s-a baricadat în vila lui de pe Colina Palatină, care fusese cândva a lui Pompei şi pe care Cezar îl obligase s-o plătească în întregime. În orele tulburi ce au urmat, probabil că s-a întrebat, ca şi Cleopatra, dacă asasinii aveau să vină după el. Dar, pe măsură ce timpul trecea, a început să prindă curaj, în special atunci când a primit vizita unui mesager trimis de „eliberatori", cum se autointitulau asasinii, care i-a spus că aceştia doreau să negocieze cu el. Roma – spuneau ei – nu trebuia scăldată din nou în sânge. Lepidus, comandantul cavaleriei lui Cezar, care se afla în fruntea singurelor trupe din Roma, a luat şi el legătura cu Antoniu. Şi-a condus legiunea pe *Campus Martius* şi, în zorii cenuşii ai zilei de 16 martie, a cucerit templul lui Ops, vistieria Romei, şi a ocupat Forul. Lepidus a cerut ca asasinii lui Cezar să fie pedepsiţi fără întârziere.

Antoniu a intuit, probabil, în timp ce făcea planuri împreună cu soţia lui, Fulvia, că aceasta era şansa lui. Dacă avea să acţioneze imediat, putea să preia frâiele puterii, devenind conducătorul Romei, fără să mai fie astfel nevoit să joace doar rolul secundar al slujitorului credincios, aşa cum făcuse tot timpul.

Ţinând seama de poziţia lui din acel moment, a înţeles că ordinea, nu haosul, îl va ajuta să-şi atingă scopul. Trebuia să pună mâna cât mai repede cu putinţă pe toate pârghiile puterii, fără să stârnească valuri. Ducându-se acasă la Cezar, unde trupul acestuia zăcea fără viaţă, i-a cerut Calpurniei să-i dea toate documentele lui Cezar şi sumele imense de bani pe care le avea în casă. Văduva îndurerată s-a supus fără crâcnire. Antoniu i-a trimis apoi un mesaj lui Lepidus, cerându-i să nu întreprindă nicio acţiune militară şi promiţându-i, în schimb, funcţia de Pontifex Maximus. După aceea, profitând de autoritatea pe care i-o conferea funcţia de consul, aceasta fiind cea mai înaltă poziţie în stat, a convocat pentru ziua de 17 martie o întrunire a Senatului în templul lui Tellus, aflat în apropierea casei sale.

Când senatorii au ajuns la templu, s-au trezit înconjuraţi de trupele lui Lepidus. Antoniu a avut nevoie de toată măiestria sa pentru a controla dezbaterile desfăşurate în cadrul unui senat irascibil, unde mulţi îi susţineau pe eliberatorii care n-au îndrăznit însă să-şi facă apariţia la întrunire. Încercările de a atrage populaţia de partea lor au fost sortite eşecului, astfel că asasinii au rămas izolaţi pe Colina Capitoliului, frământaţi de griji şi protejaţi de gladiatorii angajaţi să-i apere. Soarta lor depindea de sprijinul suporterilor lor din Senat. Unii senatori susţineau că asasinii lui Cezar trebuiau răsplătiţi pentru actul lor de curaj, şi consideraţi adevăraţi binefăcători ai statului. Alţii, mult mai temerari, susţineau că Iuliu Cezar fusese doar un tiran, iar măsurile şi reformele sale trebuiau anulate. Antoniu le-a atras, subtil, atenţia asupra faptului că majoritatea senatorilor îi datorau lui Cezar funcţiile pe care le ocupau. Doreau oare să renunţe la ele?

Egoismul a triumfat în ziua aceea. Noi alegeri electorale ar fi însemnat cheltuieli mari, iar rezultatele ar fi fost nesigure.

Chiar şi Cicero, care îi simpatiza pe conjuraţi, recunoştea că, deocamdată, nu aveau altă alternativă, motiv pentru care a acceptat, fără tragere de inimă, să-l susţină pe Antoniu. Senatorii au confirmat în grabă că reformele lui Cezar – înfăptuite sau pe cale de a fi înfăptuite – urmăreau doar „binele statului". Acest lucru i-a oferit lui Antoniu deplină libertate de acţiune, permiţându-i să promoveze toate proiectele la care lucra Cezar. Putea, de asemenea, ca în lunile următoare, să numească în funcţiile publice pe oricine dorea el, susţinând cu amabilitate că nu făcea altceva decât să îndeplinească dorinţele defunctului Cezar. Voci hâtre din popor îi porecleau *charonides* pe aceşti indivizi proaspăt instituiţi în posturi-cheie – oameni care îşi datorau puterea lui Charon, luntraşul din lumea de dincolo, care, întorcându-se din tărâmul morţilor, îi încredinţa dorinţele răposatului Cezar lui Antoniu, reprezentantul său pe pământ.

Un lucru paradoxal îl constituie faptul că – în ciuda legitimităţii pe care i-au conferit-o lui Cezar – senatorii, la îndemnul lui Cicero, au acceptat să le acorde amnistie asasinilor lui Cezar. Nu se va deschide nicio anchetă, iar ei nu vor fi acuzaţi de crimă. Decizia îi convenea, deocamdată, lui Antoniu. În vidul de putere creat de moartea lui Cezar, trebuia să stabilească un oarecare echilibru ca să-şi menţină autoritatea consulară şi să găsească, cu ajutorul experienţei politice a Fulviei, noi aliaţi, păstrându-i în acelaşi timp pe cei vechi. Eliberatorii au fost invitaţi să-şi părăsească refugiul de pe Capitoliu în timp ce Antoniu şi Lepidus şi-au trimis propriii copii ca ostateci în mâinile adversarilor. Cele două tabere au ajuns, în cele din urmă, la o reconciliere în public, după care Antoniu şi Lepidus au jucat rolul de amfitrioni pentru asasinii lui Cezar, invitându-i la masă. Era evident că răzbunarea morţii lui Cezar

avea să devină o mâncare servită rece[1]. Dio Cassius descrie o seară tensionată, în care Antoniu îl întreabă pe Cassius: „Ai cumva din întâmplare un pumnal ascuns la subraţ?" La care Cassius răspunde: „Da, şi încă unul foarte mare dacă şi tu ai de gând să ajungi tiran"[2].

În aceeaşi zi de 17 martie, testamentul lui Cezar a fost citit în casa lui Antoniu, iar Cleopatra şi lumea întreagă au aflat că nu exista nici măcar un cuvânt care să facă referire la ea sau la fiul lor, Cezarion. Ce o tulbura însă cel mai mult pe Cleopatra erau intenţiile lui Octavian – cel pe care Cezar îl declarase moştenitorul său. El nu avea să privească niciodată cu ochi buni un copil care purta numele lui Cezar şi pe care toată lumea îl considera fiul lui, deşi acesta nu îşi recunoscuse paternitatea în public.

Cleopatra avea mintea şi sufletul complet răvăşite. Odată cu prima lovitură de cuţit, ea şi-a pierdut protectorul şi susţinătorul atât pe plan emoţional, cât şi politic. Cleopatra şi fiul ei au rămas singuri într-o lume ostilă şi nesigură, al cărei sistem politic îi era complet străin şi unde a fost acuzată că ar fi exercitat o influenţă nefastă asupra conducătorului asasinat. Ştia, probabil, că – odată cu moartea lui Cezar – Antoniu devenea, cel puţin teoretic, cel mai puternic om din Roma. Poate că în acele zile dificile a cochetat cu ideea de a apela la ajutorul lui, amintindu-şi curajul şi compasiunea de care acesta dăduse dovadă după victoria de la Pelusium, când îl sfătuise pe tatăl ei, Auletes, însetat de răzbunare, să chibzuiască lucrurile fără să provoace vărsare de sânge. Dar putea oare să aibă încredere în Antoniu? De unde ştia că nu fusese şi el implicat în asasinarea lui Cezar?

[1] O veche zicală folosită de mafioţii din Sicilia. Se referă la faptul că cea mai bună răzbunare este cea îndelung plănuită, care provoacă suferinţe cumplite duşmanilor când aceştia se aşteaptă cel mai puţin (n. tr.).

[2] Dio Cassius, *Istoria romană*, XLIV, 34.

Ucigaşii ar fi putut extrem de uşor să-l ucidă pe Antoniu. Faptul că n-o făcuseră ridica multe semne de întrebare. Vocea raţiunii i-a spus, probabil, Cleopatrei că nu era timpul să ia decizii impulsive şi să pornească în căutarea unui nou protector, ci să se înarmeze mai degrabă cu multă răbdare. Nu-i rămânea altceva de făcut decât să aştepte în vila lui Cezar de pe malul fluviului şi să vadă ce avea să se întâmple mai departe. Deşi statuia ei continua să troneze în templul lui Venus Genitrix, acolo unde o plasase Cezar, se putea consola cu ideea că, în confuzia generală care pusese stăpânire pe Roma după moartea lui Cezar, majoritatea facţiunilor politice erau prea ocupate cu propriile poziţii ca să se mai gândească la regina Egiptului şi la anturajul ei exotic. Acest lucru avea să îi confere o oarecare siguranţă, cel puţin pentru moment.

Pe plan emoţional, Cleopatra avea nevoie de timp ca să-l plângă pe Cezar şi să-şi analizeze sentimentele pe care le nutrea pentru el. Un bărbat inteligent, înzestrat cu haruri aparte şi învăluit în aura şi în charisma unei puteri covârşitoare, nu era doar tatăl copilului ei, ci întruchipa, poate, simbolul patern, înlocuind imaginea propriului tată – nevolnicul şi slugarnicul Auletes, un sărman cântăreţ la flaut. Deşi trăsese anumite sfori ca să ajungă în patul lui Cezar, probabil că simţise afecţiune, pasiune şi chiar dragoste pentru el. Din scrisorile pe care Atticus le scrie prietenului său, Cicero, întrevedem o strânsă legătură între ei – participau împreună la petrecerile mondene, iar în societatea romană erau priviţi „ca un cuplu".

Ca multe alte amante celebre din istorie, Cleopatra nu a participat la funeraliile iubitului ei. Pe data de 20 martie, la cinci zile după moartea lui Cezar, Antoniu – care aprecia arta dramatică şi cunoştea influenţa pe care teatrul o exercita asupra imaginaţiei plebei – a organizat, cu acordul Senatului,

funeralii publice pentru marele comandant. Acest lucru era departe de soarta pe care Brutus i-o hărăzise iniţial – trupul fostului dictator ar fi trebuit târât pe străzi şi aruncat în apele Tibrului ca al unui criminal de rând. Planul lui Antoniu era să-l poarte pe Cezar pe un catafalc din fildeş, înfăşurat în purpură şi aur, străbătând Forul şi ajungând pe *Campus Martius*, unde avea să fie incinerat pe un rug mare lângă mormântul fiicei sale, Iulia. Antoniu a orchestrat cu mare atenţie ceremonia funerară, angajând muzicanţi şi un convoi funebru în care participanţii erau îmbrăcaţi în robele purtate de Cezar în timpul procesiunilor de celebrare a triumfurilor sale. Când a ajuns în For, cortegiul s-a oprit în faţa tribunei oratorilor, iar catafalcul din fildeş a fost depus pe pământ. Aici, Antoniu – în lipsa unei rude masculine – şi-a ţinut elogiul sau *laudatio*.

Antoniu din piesa lui Shakespeare îşi începe discursul, spunând că nu e treaba lui să-l preamărească pe Cezar. Adevăratul Antoniu l-a preamărit însă pe Cezar – acesta era şi scopul unei *laudatio*. Un crainic a dat citire, pe un ton solemn, unei liste a tuturor decretelor date de Cezar şi aprobate de Senatul şi poporul roman în onoarea lui, apoi a intonat jurământul de loialitate pe care fiecare senator în parte îl depusese la picioarele lui Cezar. Crainicul şi-a continuat discursul, evocând războaiele şi bătăliile purtate de Cezar, prizonierii, printre care şi regii, ce căzuseră în mâinile trupelor romane şi toate bogăţiile pe care le adusese Romei. După prezentarea acestor fapte măreţe, Antoniu a urcat la tribună ca să se adreseze mulţimii adâncite într-o tăcere copleşitoare. Şi-a manipulat publicul cu măestria unui adevărat actor. Cu vocea frântă de emoţie, le-a reamintit spectatorilor ce personalitate extraordinară pierduse Roma. Apoi le-a arătat toga însângerată pe care Cezar o purta atunci când a căzut pradă loviturilor nimicitoare ale asasinilor.

Ultima picătură care a umplut paharul a fost expunerea unei efigii din ceară a lui Cezar, care fusese, probabil, ascunsă în faldurile de purpură ce acopereau catafalcul. Acţionată cu ajutorul unui dispozitiv mecanic, efigia se rotea uşor, dezvăluind mulţimii impresionate trupul lui Cezar sfârtecat de cele douăzeci şi trei de lovituri de pumnal. Oamenii şi-au descătuşat durerea şi furia, distrugând toate obiectele din lemn pe care le-au găsit la îndemână ca să improvizeze un rug pentru conducătorul lor mort. Femeile şi-au aruncat în foc brăţările şi colierele. În timp ce flăcările mistuiau rugul, mulţimea furioasă a pornit spre locuinţele conspiratorilor, fiind cu greu împiedicată să nu le ardă până în temelii. Un tribun, care, din nefericire, purta acelaşi nume cu Cinna, unul dintre asasini, a fost confundat cu acesta şi ucis. Oamenii i-au purtat apoi capul pe străzi, înfipt într-o suliţă, până şi-au dat seama că făcuseră o greşeală. Cu opt ani înainte, înfăţişând mulţimii trupul sfâşiat de răni al soţului ei, Clodius, Fulvia crease o isterie generală, în urma căreia clădirea Senatului sfârşise mistuită de flăcări odată cu rugul funerar al lui Clodius. Acum, în urma discursului noului ei soţ şi expunerii trupului lui Cezar, clădirea reconstruită a Senatului a fost distrusă din nou de flăcări.

Antoniu a reuşit, printr-o măestrie extraordinară, să trezească la viaţă loialitatea pe care oamenii i-o purtau defunctului Cezar, demonstrând în acelaşi timp puterea numelui fostului dictator şi impunându-şi – cel puţin, deocamdată – statutul de lider al grupării pro-Cezar. Victoria morală pe care Brutus şi Cassius şi-au imaginat-o ca fiind a lor le-a fost răpită. Antoniu şi-a demonstrat, de asemenea, capacitatea de a păstra ordinea, dovedindu-se un conducător puternic şi ferm. A reuşit să ţină criza sub control, dar următorul pas pe care trebuia să-l facă avea să fie şi mai dificil. Poate că nu ştia, la fel ca şi Pompei înaintea lui, ce voia să realizeze pe plan politic – autocraţia sau

o formă de guvernare republicană. Un lucru semnificativ îl constituie decizia luată de Antoniu, câteva săptămâni după moartea lui Cezar, de a prezenta Senatului o moţiune prin care abroga pentru totdeauna funcţia de dictator. Poate că această decizie scoate în evidenţă nevoia de reconciliere a republicanilor cu vederi ceva mai moderate, dar poate că indică la fel de bine refuzul de a prelua frâiele întregii puteri – cel puţin, pentru moment. Relaţia lui cu republicanii şi cu alte facţiuni politice va întâmpina însă multe suişuri şi coborâşuri în următoarele luni, când Antoniu va încerca, pragmatic, să-şi păstreze şi să-şi consolideze poziţia.

În timp ce Antoniu se bucura de aprecierea oamenilor pentru raţiunea şi cumpătarea de care dădea dovadă, Brutus şi Cassius au descoperit că străzile Romei nu le mai ofereau siguranţa de altădată, motiv pentru care, la mijlocul lunii aprilie, au decis, împreună cu alţi conspiratori, să se retragă la moşiile de la ţară. Cicero, suferind de depresie şi dispepsie, i-a blamat cu vehemenţă, acuzându-i că – deşi „aveau spiritul unor bărbaţi curajoşi – judecata le era aidoma băieţandrilor". Brutus, mânat de principiile sale nobile, şi acoliţii săi au avut curajul să-l înlăture pe dictator, dar nu au conceput nicio strategie ca să-i desfiinţeze mecanismul puterii şi să-i distrugă regimul politic.[1] Conspiratorii şi-au închipuit că odată cu moartea lui Cezar sistemul republican va renaşte de la sine. Acest lucru, în viziunea lui Cicero, era o „absurditate"[2]. „Chiar dacă libertatea ne-a fost redată, republica nu a fost instaurată"[3], a spus el

[1] Brutus nu avea principii chiar atât de nobile dacă ţinem seama de faptul că nu se sfia să ceară 48% dobândă pentru împrumuturile pe care le acorda.

[2] Cicero, *Scrisoare către Atticus*, XIV, 21.

[3] *Ibidem*, XIV, 4. (Ce-ar fi spus Cicero, oare, despre consecinţele răsturnării de la putere a lui Saddam Hussein?)

mânios. Cicero îi blama în mod deosebit pentru că nu au preluat iniţiativa şi nu au convocat Senatul imediat după moartea lui Cezar, oferindu-i timp lui Antoniu să treacă la acţiune şi să preia frâiele puterii, profitând de poziţia lui consulară. Cât despre Antoniu – declara Cicero, spumegând de furie – şi el ar fi trebuit ucis, pentru că în acest fel Senatul şi partizanii lui Cezar n-ar mai fi avut niciun conducător.

Cicero ia şi el hotărârea de a părăsi Roma, preferând aerul mai curat din golful Napoli, de unde va urmări desfăşurarea evenimentelor. Disperării sale create de situaţia politică i se adaugă şi recentele frământări familiale, încărcate de suferinţă. La începutul anului 45 î.Hr., fiica sa, Tullia, de care se simţea atât de ataşat, încât duşmanii l-au acuzat de incest, şi-a pierdut viaţa la naşterea unui copil. Poate că Cicero a considerat moartea ei drept o pedeapsă pentru faptul că a divorţat de soţia lui după treizeci de ani de căsnicie – o femeie care, într-o societate în care doar 50% dintre oameni ajungeau la vârsta maturităţii, doar 30% atingeau patruzeci de ani şi doar 13% trăiau până la şaizeci de ani, va atinge matusalemica vârstă de 103 ani. S-a căsătorit, în schimb, cu una dintre pupilele sale, Publilia, o fată tânără şi bogată, care atinsese vârsta propice căsătoriei. Ceremonia nupţială a avut loc cu câteva săptămâni înainte de moartea Tulliei. Când oamenii îl tachinau pentru că s-a căsătorit cu o fată atât de tânără, Cicero, în vârstă de şaizeci şi unu de ani, le răspundea sarcastic: „Mâine va deveni femeie."[1] Chinuit de moartea fiicei sale şi deranjat de faptul că Publilia nu-i oferea compasiune, Cicero a trimis-o pe noua lui soţie înapoi la familia ei, cerându-i – prin intermediul prietenilor lui – să nu-l caute cât timp se ocupa de divorţ. Acum, un an mai târziu,

[1] Cicero, *Quintilianus*, VI, 3, 75.

plimbându-se printre vilele sale cu vedere spre mare, scăldate în soarele începutului de primăvară, își analiza eșecurile politice și se gândea cu tristețe la pierderea republicii ce-i era atât de dragă și ale cărei sfori se pricepea atât de bine să le tragă. Nu avea de gând să-i privească decăderea, ci să găsească o soluție prin care să-i împiedice prăbușirea.

În acest timp, Cleopatra a ajuns și ea la concluzia că, de fapt, cea mai bună cale de urmat era să părăsească Roma și să-l ducă pe Cezarion în Egipt, unde ar fi fost în siguranță. La jumătatea lui aprilie, exact la o lună de la asasinarea lui Cezar, Cicero îi scria prietenului său, Atticus, spunându-i cu indiferență: „N-am niciun motiv să mă împotrivesc fugii reginei."[1] Termenul pe care l-a folosit Cicero pentru a descrie plecarea Cleopatrei din Roma este *fuga*, cuvânt care implică spaimă și care contrazice, probabil, motivele care au stat la baza deciziei ei. Trei săptămâni mai târziu, după ce își exprimă regretele față de avortul suferit de Tertia, soția lui Cassius și sora vitregă a lui Brutus – consecința stresului provocat de asasinarea lui Cezar înfăptuită de cei mai dragi oameni din viața ei – Cicero adaugă pe un ton oarecum misterios: „Sper că este adevărat ce-am auzit despre regină și acel Cezar."[2] Se pare că se referă la o nenorocire care s-a abătut asupra Cleopatrei și asupra lui Cezarion în timpul călătoriei lor de întoarcere spre Egipt. Poate că la Roma ajunseseră zvonuri potrivit cărora cei doi și-ar fi pierdut viața. Deși nu-i lipseau subiectele de bârfă, Roma fremăta din cauza unei povești sau a unui scandal care o avea în centrul atenției pe Cleopatra. Pe 17 mai, Cicero scria că ecoul zvonurilor legate de regina Egiptului s-a mai stins, dar o săptămână mai târziu, prins în

[1] Cicero, *Scrisori către Atticus*, XIV., 8.

[2] *Ibidem*, XIV., 20.

iureșul speculațiilor, reia subiectul, scriind: „Sper că este adevărat ce-am auzit despre regină."[1]

Indiferent care ar fi fost speranțele lui Cicero, documentele atestă faptul că, la sfârșitul lunii iulie 44 î.Hr., Cleopatra, Cezarion și Ptolemeu al XIV-lea, fratele și soțul ei, se aflau în siguranță în Egipt. Dar o lună mai târziu, Ptolemeu, în vârstă de cincisprezece ani, se stinge din viață. Cleopatra se pare că nu a fost străină de moartea acestuia și că l-a otrăvit pe Ptolemeu, susține istoricul Iosephus, care și-a scris opera în secolul I d.Hr. Și ea, ca și romanii, știa că trebuie să profite de orice oportunitate, dovedindu-se, poate, chiar mai nemiloasă decât ei. Acum, după ce își pierduse susținătorul roman, primordială pentru ea era dorința de a-și consolida poziția – atât pe a ei, cât și pe cea a fiului său, Cezarion. Odată ce-ar fi crescut, fratele ei vitreg l-ar fi considerat un rival. Evenimentele traumatizante pe care le trăise în copilărie la curtea alexandrină – în special, asasinarea surorii ei din ordinul lui Auletes – purtau mărturia faptului că Ptolemeii trebuiau să se teamă cel mai mult de cei apropiați și dragi lor. Câțiva ani mai târziu, fratele ei mai mare încercase să o înlăture de pe tron. Faptul că împărțise puterea cu el a dat naștere unor acte de disidență, iar pe de altă parte, nici nu-i stătea în fire să împartă ceva. „Dacă îi lipsea un singur lucru din cele pe care și le dorea, trăia cu impresia că nu are nimic"[2], îi descrie Iosephus caracterul. Iar dacă regina și-a

[1] *Ibid.*, XV, 4. Deoarece comentariul criptic al lui Cicero survine imediat după ce se referă la avortul suferit de Tertia, soția lui Cassius, acest lucru ar însemna – susține istoricul Michael Grant – că Cicero aflase că și Cleopatra pierduse o sarcină, iar expresia „acel Cezar" nu se referă la Cezarion, ci la un alt copil conceput în perioada în care Cleopatra se afla la Roma. Cu toate acestea, nu există dovezi care să susțină sau să combată această teorie interesantă.

[2] Iosephus, *Antichități iudaice*, XV, 4.1.

ucis într-adevăr fratele, a continuat doar să pună în practică o tradiţie îndelungată. Plutarh dezaprobă în scrierile sale aceste practici, considerându-le o caracteristică nativă a dinastiilor elenistice: „Cât despre uciderea fraţilor, era un fel de postulat geometric, admis şi obişnuit de regi pentru siguranţa lor."[1]

Chiar dacă nu ea l-a omorât pe Ptolemeu, Cleopatra nu a deplâns prea mult pierderea fratelui său. Acum putea să-l aducă pe tron şi pe fiul ei, care era mult prea mic ca s-o ia la întrebări sau să ia decizii alături de ea. La fel ca orice alt părinte, regina credea că relaţia cu fiul ei va duce la evitarea greşelilor comise adesea în familie. Şi la fel ca orice mamă, voia să-l protejeze pe Cezarion şi să-i asigure succesiunea la tron. Ambiţia Cleopatrei de a consolida poziţia fiului ei, dar şi pe cea a dinastiei lor va deveni de acum înainte forţa ei motrice. Din clipa în care au început să domnească împreună, Cleopatra a renunţat, din motive lesne de înţeles, la titlul de „Philadelphus" – „Iubitoare de frate". Cezarion, care şi-a început domnia sub numele de Ptolemeu al XV-lea Cezar, era supranumit şi Theos Philopater Philometer – „Zeul care îşi iubeşte mama şi tatăl". Tatăl adorat era Iuliu Cezar, lucru pe care Cleopatra dorea să-l spună lumii întregi – şi lui Octavian în special. Fiul ei unea astfel Egiptul cu Roma şi estul cu vestul, un deziderat geopolitic, pe care niciun alt „mariaj" nu-l va mai atinge vreodată până la relaţia ei cu Antoniu.

Ca să transmită acest mesaj poporului ei, Cleopatra a continuat să exploateze simbolismul identificării sale cu Isis. Zeiţa reprezenta o divinitate extrem de puternică în concepţia oamenilor – întruchipa puterea Lunii, a mării şi a Nilului, dar şi a lumii subpământene şi a vieţii de apoi. Primele mărturii greceşti sau romane care ne-au parvenit despre mitul lui Isis îi

[1] Plutarh, *Viaţa lui Demetrios*, 3.

aparţin lui Plutarh. El ne povesteşte cum Isis şi fratele ei geamăn, Osiris, copiii Cerului şi ai Pământului, s-au îndrăgostit unul de celălalt încă din pântecul mamei lor. Legătura dintre ei era absolută. Când Osiris a fost omorât, iar trupul i-a fost sfârtecat în paisprezece bucăţi de fratele său, Seth, Isis, copleşită de durere, dar devotată fratelui ei geamăn, a reuşit să întregească trupul ciopârţit, găsind toate bucăţile sfârtecate, cu excepţia unuia singur – falusul. Apelând la magie în locul organului sexual, Isis a rămas însărcinată şi a dat naştere unui fiu, Horus, care era nu doar copilul lui Osiris, ci reîncarnarea zeului însuşi. După idele lui martie, Cleopatra putea să folosească simbolistica lui Isis pentru a-l prezenta pe Cezar ca fiind reîncarnarea lui Osiris, iar pe Cezarion ca fiind fiul incontestabil al acestuia – Horus.

Ca să slăvească şi mai mult amintirea iubitului ei mort, Cleopatra a poruncit sculptarea bustului lui Cezar, care avea apoi să troneze în *Caesareumul* încă neterminat. Capul unei statui din diabaz verde, rocă extrasă doar din carierele de piatră egiptene, ar putea fi statuia sculptată din ordinul Cleopatrei, căci înfăţişează chipul unui bărbat cu părul rar şi riduri în jurul ochilor, dar cu privirea pătrunzătoare şi autoritară a unui conducător puternic.[1]

Dacă regina a părăsit Roma în grabă – nu neapărat cuprinsă de panică, aşa cum susţine Cicero sarcastic – a făcut-o pentru că Octavian, în vârstă de optsprezece ani, pornise spre oraş ca să-şi revendice moştenirea. Octavian s-a născut în anul 63 î.Hr. în timpul conjuraţiei lui Catilina. Fiul unui *novus homo* bogat, primul din familia sa care a reuşit să devină senator şi care a murit pe când Octavian avea doar patru ani, a crescut cu ideea

[1] Astăzi, capul este expus la Berlin.

că drumul său spre putere avea să depindă atât de ajutorul unui patron, cât şi de propriile abilităţi. Dobândise deja arta autopromovării. La ceremonia organizată cu prilejul majoratului său – ne povesteşte Suetoniu – „cusăturile robei senatoriale, pe care Cezar i-a permis s-o poarte, au cedat, iar veşmântul i-a căzut la picioare"[1]. Martorii l-au interpretat ca pe un semn de rău augur, dar Octavian a profitat de ocazie ca să declare: „Într-o bună zi, Senatul îmi va sta la picioare."[2] Fie spusă pe loc, fie născocită ceva mai târziu, împreună cu consilierii lui, această afirmaţie arogantă rostită de cineva atât de tânăr a impresionat urechile sensibile ale Romei.

Marea şansă a lui Octavian a fost gradul de rudenie dintre mama lui, Atia, şi Cezar – aceasta era nepoata marelui general, lucru care îl transforma pe Octavian în ruda de sex masculin cea mai apropiată a lui Cezar. Deşi era foarte tânăr, a făcut tot ce i-a stat în putinţă ca să cultive această relaţie. Hotărârea lui de a-şi însoţi unchiul în campania din Spania din anul 45 î.Hr., în ciuda naufragiilor şi a bolilor pe care le-a avut de înfruntat pe parcursul călătoriei, l-a impresionat pe Cezar. Acesta a cerut Senatului în acelaşi an, să-i ridice pe membrii familiei lui Octavian la rangul de patricieni. (Aceştia erau descendenţii vechii aristocraţii romane. Numărul familiilor de patricieni a rămas neschimbat încă din anul 450 î.Hr., dar Cezar a obţinut dreptul de a acorda titluri nobiliare şi altora.)

Busturile tânărului Octavian ne înfăţişează un tânăr cu trăsături delicate, cu urechi uşor clăpăuge, cu un gât lung şi subţire şi umeri supli, diferenţiindu-se de Antoniu, cu statura lui musculoasă şi gâtul ca de taur. Octavian nu avea mai mult de 1,70 metri înălţime, ne spune Suetoniu, ceea ce înseamnă, după standardele

[1] Suetoniu, *Viaţa lui Augustus [Octavian]*, 94.
[2] Dio Cassius, *Istoria romană*, XLV, 2.

romane, că era un bărbat mic de statură. „Nu-ţi dădeai seama cât era de scund dacă nu stătea în preajma unui individ înalt", adaugă Suetoniu. Deşi nu acorda prea multă atenţie aspectului său fizic, era extrem de sensibil când venea vorba de înălţimea lui. Aşa cum oamenii îşi pun astăzi flecuri la pantofi, Octavian comanda „încălţări cu talpă groasă ca să pară mai înalt". Trupul îi era presărat cu aluniţe dispuse – aveau să susţină mai târziu linguşitorii săi – sub forma constelaţiei Ursa Mare. Se pare că toată viaţa s-a luptat cu litiaza biliară, având şi „o problemă la piciorul stâng, din cauza căreia părea că şchioapătă". Poate că acesta era şi motivul pentru care „îi ura atât de mult pe oamenii mici de înălţime sau diformi, considerându-i nişte monştri aducători de ghinion". Părul ondulat, de un blond-roşcat, îi stătea atât de vâlvoi, încât – ca să mai câştige timp – „punea câte doi sau trei bărbieri să i-l aranjeze în acelaşi timp."[1]

Imediat ce-a aflat de moartea lui Cezar din scrisoarea trimisă de mama sa, Atia, chiar în seara crimei, Octavian a părăsit Apollonia, aflată în Macedonia, unde se antrena alături de trupele lui Cezar pentru campania din Parţia şi unde, în timpul liber, studia literatura greacă. Deşi mama lui îi cerea să vină de îndată, îl avertiza în acelaşi timp să fie şi precaut. A traversat Marea Adriatică şi a ancorat pe o plajă pustie la sud de Brundisium. După ce a trimis câţiva oameni din suita sa ca să verifice dacă totul este în regulă, şi-a croit drum spre oraş, unde – după o întâmpinare asurzitoare din partea garnizoanei – a aflat pentru prima oară că a devenit fiul adoptiv şi moştenitorul numelui şi averii lui Cezar.

Cu toate acestea, nici adularea mulţimii, nici vestea moştenirii sale nu i s-au urcat la cap. Doar petele de pe piele, apărute

[1] Toate citatele din acest paragraf au fost din Suetoniu, *Viaţa lui Augustus [Octavian]*, 73, 79, 80 şi 83.

ca urmare a unei neurodermatite, îi trădau neliniştea şi temerile. Şi-a stăpânit impulsul tineresc de a se îndrepta direct spre Roma. Dând, în schimb, dovadă de cumpătare şi abilitate politică – trăsături care, într-o bună zi, îl vor ajuta să ajungă împărat – a decis ca, mai întâi, să le facă o vizită lui Cicero şi altor republicani influenţi, care se retrăseseră din capitală până când apele aveau să se mai liniştească, doar ca să vadă ce sentimente nutreau faţă de el. Cicero nu l-a întâmpinat deloc cu braţele deschise. El îl urâse din tot sufletul pe Cezar şi se bucura să-l ştie mort. Nu avea de gând să joace rolul de amfitrion pentru strănepotul ambiţios al lui Cezar, cu ochii lui cenuşii şi pătrunzători, pe care dictatorul îl luase sub aripa sa ocrotitoare încă de la şaisprezece ani. „Nu-mi dau seama dacă este animat de intenţii bune"[1], a scris Cicero, dezvăluindu-şi fără sentimentele în clipa în care a refuzat să i se adreseze vizitatorului său cu numele de Gaius Iuliu Cezar, aşa cum dorea Octavian să i se spună acum. Cu toate acestea, Cicero, orbit de propria vanitate, s-a lăsat cucerit de respectul pe care i l-a arătat Octavian. „Tânărul îmi este credincios"[2], a scris el.

Cicero se înşela însă amarnic. În viziunea lui Octavian, el era doar un bătrân arogant şi arţăgos – complice, probabil, la asasinarea lui Cezar – de care însă se putea folosi. Vizita pe care i-a făcut-o a fost doar o dovadă de prudenţă. Cicero s-a înşelat şi atunci când l-a considerat pe Octavian un tânăr plin de ifose şi lipsit de experienţă, care avea să primească exact ce merita la Roma, unde urma să se confrunte cu mulţi tineri ambiţioşi. Nu i-a observat însă hotărârea de fier, ascunsă, cum era, într-un trup zvelt, aproape firav. Introvertitul Octavian era un om care „dispreţuia sfaturile muritorilor şi prefera înălţimile

[1] Cicero, *Scrisori către Atticus*, XIV, 12.

[2] *Ibidem*, XIV, 11.

periculoase în locul siguranţei obscure"[1], îl descrie mai târziu istoricul Velleius Paterculus. Până acum, nu se deosebeşte cu nimic de Cleopatra. Şi ea ar fi putut să aleagă „siguranţa obscură" în loc să-şi facă apariţia la picioarele lui Cezar, rostogolindu-se dintr-un covor.

Octavian n-a primit deloc „ce merita", aşa cum şi-a imaginat Cicero. Conştient fiind de vâltoarea şi de interesul pe care le-ar fi stârnit venirea sa la Roma, şi-a plănuit cu multă grijă sosirea, ce avea să aibă loc la sfârşitul lunii aprilie a anului 44 î.Hr. Ca să nu creeze impresia de aroganţă sau de îngâmfare, a renunţat la cea mai mare parte din suita sa şi a intrat în oraş însoţit doar de câţiva slujitori. Încă de atunci, prefera traiul modest şi liniştit. Cu toate acestea, sosirea sa la Roma nu a trecut neobservată – ne spune Suetoniu – căci o aureolă strălucitoare, asemănătoare cu un curcubeu, a apărut pe cer, deşi era o zi senină. Mulţi l-au interpretat ca pe un semn divin, prin care zeii voiau să le spună că multe lucruri măreţe aveau să se petreacă. De fapt, aureola s-a format, probabil, datorită prezenţei în atmosferă a prafului rezultat în urma unei erupţii recente a vulcanului Etna.

Octavian a preferat să se întoarcă la Roma în timp ce Antoniu era plecat în Campania, unde transfera un număr mare de veterani – foşti soldaţi din trupele lui Cezar. Imediat ce Antoniu s-a întors la Roma, Octavian i-a propus să se întâlnească. Sosirea tânărului îl punea acum pe Antoniu în mare încurcătură. Până atunci, el jucase rolul de conducător al partizanilor lui Cezar şi tot el reuşise să controleze Senatul, stabilind un echilibru fragil. Dacă însă Octavian avea să ceară răzbunare pentru moartea lui Cezar, avea să îi fie cu neputinţă să păstreze echilibrul. Dacă îl susţinea făţiş pe Octavian, risca să tulbure apele în Senat, stârnind mânia eliberatorilor şi a făcţiunilor lor,

[1] Velleius Paterculus, *Istoria romană*, II, 60.

iar dacă îl refuza, atunci prietenii şi veteranii lui Cezar aveau să îi devină duşmani. Antoniu trebuia, aşadar, să tragă de timp ca să analizeze cât mai bine lucrurile şi să-şi studieze potenţialul rival. A manevrat situaţia cu atâta stângăcie, încât la prima lor întâlnire l-a lăsat efectiv pe Octavian să aştepte în anticameră. Când l-a poftit, în cele din urmă, înăuntru, Antoniu a afişat o atitudine distantă şi dispreţuitoare, iar când Octavian i-a cerut să-i înmâneze documentele şi banii lui Cezar, a fost cât se poate de refractar, susţinând că adopţia lui Octavian nu fusese încă oficializată, iar separarea banilor lui Cezar de fondurile publice era o chestiune care cerea timp.

Relaţia dintre cei doi bărbaţi, care ar fi trebuit să aibă multe lucruri în comun, a debutat prost şi avea să se înrăutăţească în curând şi mai mult. Pe plan personal, Antoniu privea, probabil, cu suspiciune motivele tânărului Octavian, fiind, de asemenea, măcinat şi de gelozie. La urma urmei, Cezar îl numise – pe el, cel mai de încredere comandant al său – moştenitor colateral, în timp ce Octavian era moştenitor cu drepturi depline, punând astfel mâna pe întreaga avere a lui Cezar. Resentimentele lui Antoniu faţă de Octavian ar putea constitui motivul pentru care acesta a început, curând, o campanie de denigrare a ascendenţei lui Octavian menită să-i submineze acestuia statutul şi poziţia socială. Unul dintre străbunicii lui Octavian – susţinea Antoniu – „a fost doar un libert, un meşter fabricant de frânghii... iar bunicul, doar un zaraf"[1]. Un alt străbunic – insinua Antoniu în derâdere – a avut o brutărie şi o parfumerie. El a recurs, de asemenea, şi la metodele murdare de defăimare, folosite adesea în lumea romană, prin care l-a acuzat pe Octavian că a jucat rolul pasiv într-o relaţie homosexuală, afirmând că „Iuliu Cezar l-a obligat, ca preţ al adopţiei, să se supună unor practici nefireşti"[2].

[1] Suetoniu, *Viaţa lui Augustus [Octavian]*, 2.

[2] *Ibidem*, 68.

Pentru a contura şi el portretul unui bărbat efeminat, fratele lui Antoniu susţinea că Octavian „încerca să scape de părul de pe picioare arzându-l cu coji de nucă fierbinţi". Din dorinţa de a ştirbi relaţia unică dintre Octavian şi Cezar, diminuându-i astfel statutul social, Antoniu le-a spus senatorilor – dacă ar fi să-i dăm crezare lui Suetoniu – că, de fapt, „Cezar i-a recunoscut paternitatea lui Cezarion"[1].

Dar, deocamdată, Octavian nu părea să fie un pericol atât de mare ca asasinii lui Cezar. Antoniu se întreba cu îngrijorare ce se va întâmpla atunci când eliberatorii vor prelua conducerea provinciilor şi a legiunilor staţionate acolo înainte de moartea lui Cezar. El se temea că le-ar putea transforma în baze militare ca să strângă fonduri şi să adune trupe pentru a da Romei lovitura de graţie. Unul dintre ei, Decimus Brutus, se afla deja în Galia Cisalpină, deţinând astfel controlul asupra graniţelor de nord ale Italiei. La începutul lui iunie, Antoniu a reuşit, cu ajutorul votului Adunării Poporului, să-l înlăture de la conducerea provinciei, proclamându-se guvernator în locul lui pentru următorii cinci ani. Acest lucru a stârnit mânia senatorilor, care considerau că numai lor le revenea dreptul de a desemna guvernatorii provinciilor, prerogativă pe care o apărau cu îndârjire. Antoniu a exercitat, de asemenea, presiuni asupra Senatului pentru a le acorda lui Brutus şi Cassius misiunea de a controla colectarea proviziile de grâne ale Romei din Asia şi Sicilia, evitând astfel să-i trimită în provinciile ce le fuseseră încredinţate. Acesta era un exil sub o formă mascată. Cei doi bărbaţi au fost lăsaţi să-şi lingă, umiliţi, rănile, neştiind ce să facă pentru a-şi impune autoritatea. Să plece din Italia şi să adune trupe împotriva lui Antoniu? În această perioadă, Cicero a participat la un aşa-zis consiliu de război alături de Cassius, de Brutus şi de soţiile lor, unde Servilia, mama lui Brutus,

[1] *Idem*, *Viaţa lui Iuliu Cezar*, 52.

a avut un rol-cheie. Singurul lucru asupra căruia participanţii au căzut cu toţii de acord a fost ca Servilia să-şi exercite influenţa covârşitoare pentru a anula misiunea de supraveghere a adunării proviziilor de grâne din Asia şi Sicilia. Cicero s-a întrebat apoi de ce s-a mai deranjat să participe de vreme ce „corabia se scufunda deja. Nu aveau niciun plan, nicio idee, nicio strategie"[1].

Cu toate acestea, Octavian şi-a conceput strategii şi obiective pe termen lung, cunoscându-şi interesul mai bine decât oricare alt conducător roman. El a început să încheie alianţe, să exercite presiuni şi să-i submineze autoritatea lui Antoniu, afirmând, pe bună dreptate, că acesta obstrucţiona procesul legal de ratificare a adopţiei. Susţinea, de asemenea, că Antoniu şi-a însuşit banii ce-i aparţineau de drept lui, ca moştenitor al lui Cezar, sau trezoreriei romane şi acum nu mai voia, sau nu mai putea, să onoreze testamentul lui Cezar. În luna iulie, Octavian a organizat festivităţi somptuoase în onoarea tatălui său adoptiv, îndeplinindu-i, cu această ocazie, şi una dintre dorinţele stipulate în testament – a oferit câte 300 de sesterţi fiecărui cetăţean roman. Octavian a declarat cu emfază în faţa publicului său că dădea banii din propriul său buzunar, deşi s-ar putea să fi folosit fondurile strânse de Cezar pentru campania din Parţia, pe care pusese mâna – se spune – în drumul său spre Roma. A încercat, de asemenea, să expună în public tronul şi coroana de aur pe care Senatul i le oferise lui Cezar. Dornic să evite o confruntare între facţiunile pro şi anti-Cezar, Antoniu nu a fost de acord cu gestul lui Octavian de a-l preamări pe Cezar, stârnind astfel dezaprobarea plebei.

Mânia pe care oamenii o simţeau faţă de Antoniu a luat şi mai multă amploare în momentul în care, şapte seri la rând, o

[1] Cicero, *Scrisori către Atticus*, XV, 11.

cometă strălucitoare a brăzdat cerul spre nord, simbolizând, parcă, înălţarea la ceruri a spiritului divin al lui Cezar.[1] Ca să se asigure că oamenii nu vor uita acest semn, Octavian a poruncit ca pe fruntea statuii lui Cezar să fie aşezată o stea strălucitoare. „Tu, băiete, îţi datorezi succesul numelui tău"[2], îl tachina Antoniu. Dar băiatul Octavian îl eclipsa pe bărbatul Antoniu în războiul de propagandă de pe scena politică a Romei, profitând pe cât îi stătea în putinţă de numele său ca să-şi impună imaginea de moştenitor al lui Cezar nu doar în plan personal, ci şi politic.

Indiferent ce susţineau cei doi protagonişti în public, era evident că amândoi urmăreau acelaşi lucru – să-i succeadă lui Iuliu Cezar şi să devină cei mai puternici oameni din Roma. Fiecare din ei avea propriile idei referitoare la exercitarea acestei puteri, motiv pentru care o confruntare între ei era inevitabilă.

Influenţat, probabil, de campania desfăşurată de Servilia din umbră, dar şi de agresivitatea lui Octavian, Antoniu a hotărât să-i împace pe eliberatori. S-ar putea să fi înţeles că, în lupta pentru preluarea conducerii facţiunii pro-Cezar, ar fi putut să piardă în faţa lui Octavian, motiv pentru care cele mai mari şanse de izbândă le-ar fi avut dacă ar fi jucat pe un teren neutru. Aşadar, pentru a le salva onoarea ştirbită de deciziile sale anterioare, dar şi pentru a menţine stabilitatea Romei, la sfârşitul lunii iulie, Antoniu a convins Senatul să-i încredinţeze lui Brutus postul de guvernator al Cretei, iar lui Cassius postul de guvernator al Cirenaicii. El s-a adresat Senatului folosind cuvinte atât de meşteşugite şi de împăciuitoare, încât Cicero – aflând acest lucru – a renunţat la vizita pe care voia să i-o facă fiului său, ce studia la

[1] Însemnările astronomilor chinezi din acea vreme confirmă apariţia unei comete.

[2] Cicero, *Filipice*, XIII, 11.

Atena şi şi-a îndreptat paşii înapoi spre Roma, în speranţa că nu va mai găsi un Antoniu atât de agresiv, cu vederi autocrate, ci un Antoniu care recunoştea autoritatea Senatului.

Cu toate acestea, strategia împăciuitoare a lui Antoniu, prin care le-a oferit criticilor săi ocazia de a vorbi deschis în public, a avut efectul unui bumerang. În adunarea Senatului din ziua de 1 august, Piso, socrul lui Cezar, care se oferise cândva să joace rolul de mediator între Cezar şi Pompei, l-a atacat cu virulenţă pe Antoniu, acuzându-l de comportament dictatorial şi de folosirea frauduloasă a documentelor lui Cezar. Bănuind că în spatele acestui atac se aflau Brutus şi Cassius, Antoniu a renunţat la atitudinea conciliantă şi, inversând strategia, a emis pe loc un edict consular prin care îi ameninţa pe Brutus şi pe Cassius că îşi neglijaseră diverse responsabilităţi oficiale. Le-a scris, de asemenea, şi o scrisoare extrem de agresivă. Ei i-au răspuns, pe data de 4 august, cu aceeaşi impetuozitate. „Ne miră faptul că arunci pe umerii noştri vina pentru moartea lui Cezar, când tu nu eşti în stare să-ţi controlezi propriile resentimente"[1], au spus ei pe un ton făţarnic înainte de a-l ameninţa făţiş, afirmând că Cezar n-a mai apucat să trăiască prea mult după ce-a început să se joace de-a regele. La sfârşitul lunii august a anului 44 î.Hr., atât Brutus, cât şi Cassius au părăsit Italia, refugiindu-se în Macedonia şi în Siria, nu în provinciile ce le fuseseră încredinţate.

Cicero a ajuns la timp în Roma ca să participe la întrunirea Senatului convocată de Antoniu în ziua de 1 septembrie, fiind întâmpinat cu urale şi ovaţii de mulţimea entuziată. Unul dintre motivele pentru care Antoniu a convocat Senatul era acela de a propune celebrarea lui Iuliu Cezar într-o anumită zi din an. Această propunere era o încercare făţişă de a câştiga simpatia grupării pro-Cezar şi de a-l pedepsi pe Cicero. Istovit

[1] Cicero, *Scrisori către prieteni*, XI, 3.

după călătorie şi având nevoie de timp ca să evalueze situaţia, Cicero, în vârstă de şaizeci şi doi de ani, nu a participat la întrunirea Senatului. Interpretând absenţa lui ca pe o ofensă adusă poziţiei sale, Antoniu a ameninţat că va dărâma din temelii casa lui Cicero, dacă refuza să mai vină la Senat a doua zi. Acesta a venit însă la Senat, unde şi-a lansat prima cuvântare dintr-o serie de discursuri virulente împotriva lui Antoniu, intitulate *Filipice*, după cele ale lui Demostene în care oratorul atenian îl acuza pe Filip al II-lea, regele Macedoniei şi tatăl lui Alexandru cel Mare, că punea în pericol libertatea oraşelor greceşti.

Pentru bătrânul om de stat, orice mijloc de atac era justificat. Antoniu devenise, în concepţia lui, o ameninţare pentru republică şi pentru autoritatea senatorială la fel de mare ca şi Catilina sau Cezar. El a denunţat, astfel, în *Filipicele* sale, depravarea sexuală a lui Antoniu, numindu-l „târfă publică" şi, scormonind trecutul, a readus în actualitate aventura lui cu tribunul Curio, acuzându-l pe Antoniu că ar fi jucat rolul ruşinos al partenerului pasiv. Atacurile sale au vizat-o şi pe Fulvia, căreia îi reproşează influenţa nefastă pe care o exercită asupra lui Antoniu, aşa cum o exercitase şi asupra lui Clodius, fostul ei soţ şi vechiul lui duşman. „Viaţa nu înseamnă doar să respiri", perora el în faţa unui Senat măcinat de tristeţe şi îndoială. „Sclavul nu are parte de viaţă cu adevărat. Toate celelalte popoare pot să îndure înrobirea – dar nu şi oraşul nostru."[1] Merită să-ţi dai viaţa pentru libertate, susţinea el, continuându-şi dizertaţia. Descătuşându-şi apoi indignarea, îl ţintuieşte pe Antoniu la stâlpul infamiei, acuzându-l că este un beţiv, un afemeiat şi un risipitor notoriu, care – hotărât să obţină gloria – continuă să abuzeze de constituţia şi de Senatul Romei.

[1] *Idem*, *Filipice*, X, 10.

Antoniu s-a retras la vila sa de la țară ca să cugete ce răspuns să-i dea lui Cicero. În ziua de 19 septembrie, s-a dus la Senat „nu ca să vorbească, ci ca să scuipe cuvintele"[1], după cum îi spunea Cicero lui Cassius în derâdere. Lipsind în ziua aceea de la Senat, bătrânul n-a auzit totuși acuzațiile lui Antoniu potrivit cărora – atunci când Cicero fusese consul – ar fi trimis la moarte fără judecată, după conjurația lui Catilina, mulți cetățeni romani, printre care s-ar fi aflat și tatăl vitreg al lui Antoniu, și i-ar fi învrăjbit pe Cezar și pe Pompei, făcându-i să se sfâșie ca animalele.

Cicero aștepta răbdător să i se ivească ocazia de a riposta din nou. Știa că, de fapt, cea mai cumplită spaimă a poporului era baia de sânge, iar puterea lui Antoniu consta în stabilitatea pe care o oferea unei Rome încă năucite de evenimente și demoralizate de amintirile războiului civil. Cicero trebuia să găsească un conducător de aceeași talie, iar ochii i-au căzut asupra unui tânăr zvelt, cu o privire pătrunzătoare, pe care cu doar câteva luni în urmă îl critica disprețuitor – Octavian. În următoarele câteva luni, obligați de împrejurări, cei doi vor deveni aliați. Octavian va uita – cel puțin, pentru moment – că Cicero se bucurase de moartea lui Cezar, în timp ce bătrânul politician se amăgea singur, spunându-și că – în ciuda ascendenței sale umile – Octavian era un tânăr inteligent și maleabil, mult mai ușor de modelat sub imperiul principiilor republicane și infinit mai bun decât „gladiatorul dornic de masacre"[2], cum îi spunea în derâdere lui Antoniu.

Moștenitorul lui Cezar era acum prins într-o încleștare cu Antoniu, la fel de complexă ca luptele interne pentru putere ale Ptolemeilor. Speriați de scindarea survenită între Antoniu și

[1] *Idem, Scrisori către prieteni*, XII, 2.
[2] *Ibidem*.

Senat, cât și de ostilitatea lui față de Octavian, ofițerii lui Antoniu l-au rugat să evite o confruntare directă. Ca urmare, au organizat o împăcare în public cu Octavian pe Colina Capitoliului. Dar două zile mai târziu, au început să circule zvonuri potrivit cărora Octavian ar fi pus la cale un complot ca să-l omoare pe Antoniu. Octavian a respins cu vehemență aceste acuzații, susținându-și nevinovăția și afirmând că toată povestea era o conspirație menită să-l discrediteze. Avea, probabil, dreptate. Cu toate acestea, în ziua de 9 octombrie, sub pretexul că viața îi era amenințată, Antoniu a plecat spre Brundisium, împreună cu Fulvia, ca să întâmpine cele patru legiuni pe care le-a chemat din Macedonia ca să-l ajute să-l alunge pe Decimus Brutus din Galia Cisalpină. Antoniu devenea tot mai izolat și mai vulnerabil în fața dușmanilor, lucru de care se temeau ofițerii lui.

Cicero, care se afla printre cei mai influenți și mai răzbunători inamici, l-a acuzat pe Antoniu că mai întâi a mituit legiunile și apoi le-a adus la Roma „ca să ne înrobească"[1]. Octavian a fost, însă, cel care a mituit soldații, trimițând iscoade în Brundisium înarmate cu manifeste propagandistice menite să-l defăimeze pe Antoniu și să-i câștige pe legionari de partea lui, oferindu-le mită. Mai mult decât atât, a trimis în toată Campania căruțe pline cu bani ca să-și recruteze propriile trupe. Acest lucru era complet ilegal de vreme ce nu avea aprobarea Senatului, dar ofertele generoase ale lui Octavian – plata în avans a soldelor pe doi ani – au atras, în scurt timp, trei mii de voluntari din coloniile de veterani ai lui Cezar.

Între timp, Antoniu avea probleme în Brundisium din cauza legionarilor nou-veniți din Macedonia. În această perioadă, soldații au intuit că ar fi avut mai mult de câștigat în ceea ce privește soldele, pensiile și prada de război dacă ar fi slujit

[1] *Ibid.*, XII, 23.

un singur conducător puternic în locul unui Senat alcătuit din numeroşi membri, dar deveneau tot mai nemulţumiţi de Antoniu, în ciuda faptului că era un comandant puternic şi independent. De ce i-a lăsat să scape basma curată pe asasinii lui Cezar? se întrebau ei. Şi de ce erau atât de mici recompensele oferite de el în comparaţie cu cele promise de Octavian recruţilor săi? Situaţia era atât de periculoasă, încât Antoniu a fost nevoit să ia măsuri drastice. A întocmit liste cu soldaţii protestatari şi a poruncit ca unii dintre ei, aleşi la întâmplare, să fie bătuţi, în faţa lui şi a Fulviei, până aveau să-şi dea ultima suflare. Soţia lui Antoniu stătea atât de aproape de locul supliciului, încât sângele condamnaţilor îi sărea pe faţă. Punând astfel capăt revoltei, Antoniu a trimis trei legiuni în nord, iar el s-a întors la Roma cu o singură legiune – cea de elită, ce purta numele de „Ciocârliile" – ca să preia controlul oraşului şi apoi să se ocupe de Octavian şi de armata lui ilegală.

Aflând de marşul lui Antoniu spre Roma, Octavian i-a trimis, îngrijorat, mesaje lui Cicero, întrebându-l ce să facă şi chiar oferindu-se să-i conducă pe republicani într-un eventual război cu Antoniu. După o perioadă chinuitoare de gândire, Cicero – convins fiind acum că îl putea controla pe Octavian – l-a sfătuit să-şi aducă trupele la Roma cât mai repede cu putinţă, crezând – după cum avea să-i scrie unui prieten – că „va avea oraşul la picioare şi va câştiga respectul plebei dacă îl va convinge de intenţiile sale sincere"[1]. În ziua de 10 noiembrie, Octavian a ajuns la Roma înaintea lui Antoniu şi şi-a ridicat tabăra pe *Campus Martius* în afara zidurilor oraşului. Aici, a ţinut un discurs în faţa soldaţilor săi, condamnându-l pe Antoniu şi lăudându-l pe Cezar, tatăl său adoptiv. Cuvântarea sa nu a avut efectul scontat. Veteranii pe care îi recrutase Octavian au

[1] *Idem, Scrisori către Atticus*, XVI, 8.

venit la Roma crezând că aveau să lupte împotriva eliberatorilor. Antoniu îi fusese loial lui Cezar, aşa cum le fusese şi soldaţilor în fruntea cărora se aflase, au protestat ei. Dezamăgiţi şi supăraţi, „au întrebat dacă se pot întoarce la casele lor"[1] – ne spune Appian. Neputând să-i oprească, Octavian privea cu disperare cum două treimi din armata sa părăseau tabăra. Deznădăjduit, s-a retras cu restul trupelor spre nord.

Antoniu a ajuns la Roma, împreună cu trupele sale, câteva zile mai târziu. Încântat de faptul că Octavian procedase greşit, ignorând legea şi aducând la Roma forţele armate pe care le strânsese ilegal, a poruncit convocarea de urgenţă a Senatului, în ziua de 24 noiembrie, declarând că senatorii care vor lipsi de la întrunire vor fi consideraţi trădători. A continuat, firesc, să arunce cu noroi în Octavian. Moştenitorul lui Cezar era – spunea el – un individ provincial şi decadent, descendentul unor meşteşugari. Toate erau insulte cumplit de grave. Antoniu cocheta chiar cu ideea de a-l declara pe Octavian duşman al statului, dar – în timp ce se întreba dacă acest pas drastic avea să se bucure de susţinere – a primit vestea alarmantă că două dintre legiunile din Macedonia, inclusiv legiunea de veterani Martia, încă suferind din cauza tratamentului aplicat de Antoniu la Brundisium, au dezertat, alăturându-li-se trupelor lui Octavian, convinse că acesta avea să răzbune moartea lui Cezar şi să le răsplătească mult mai bine. În acest fel, ele au echilibrat din nou balanţa puterii.

Drept urmare, Antoniu a decis să pornească spre Galia Cisalpină ca să-l înlăture pe Decimus Brutus. Odată ce avea să preia controlul asupra acestei provincii extrem de importante, situate într-un punct strategic, urma să îşi poată fortifica poziţia, ocupându-se apoi de ceilalţi duşmani. În ziua de 28 noiembrie,

[1] Appian, *Istoria romană*, „Războaiele civile", III, 42.

înainte de a porni la drum, a convocat din nou Senatul, de data aceasta la apusul soarelui, pentru a redistribui provinciile printre susţinătorii săi. Câţiva senatori şi cetăţeni bogaţi, speriaţi de faptele ilegale şi războinice ale lui Octavian, atât de asemănătoare cu cele înfăptuite de Cezar pe când ocupa funcţia de dictator, i-au jurat credinţă lui Antoniu şi şi-au luat, cu tristeţe, rămas-bun de la el în timp ce acesta a pornit spre nord. „A avut parte de o despărţire călduroasă"[1], ne spune Appian.

Veştile care ajungeau la urechile Cleopatrei în această perioadă erau, probabil, la fel de trunchiate şi de confuze ca şi situaţia în sine. Deocamdată, stând pe tronul Egiptului alături de fiul ei, acum în vârstă de trei ani, ce domnea sub numele de Ptolemeu al XV-lea Cezar, se concentra doar asupra consolidării poziţiei ei în stat. Faptul că niciun incident serios nu avusese loc cât timp fusese plecată la Roma ne dovedeşte că nimeni nu îndrăznise să-i conteste autoritatea, iar reprezentanţii pe care îi lăsase la cârma ţării mânuiseră bine frâiele puterii.

Cleopatra se putea considera norocoasă pentru că moştenise un sistem centralizat, complex şi eficient al administrării teritoriale, instituit încă de pe vremea lui Ptolemeu I, un sistem care asigura stabilitatea ţării în orice împrejurări. Funcţionarii statului evaluau terenurile agricole în funcţie de productivitatea lor. Astfel, cele mai bune suprafeţe cultivabile erau alocate coroanei, apoi erau date în arendă ţăranilor. Aceştia le lucrau, sub reguli stricte, care le impuneau ce să cultive, când să sădească şi când să culeagă recoltele, ce cantitate de grâne să dea statului şi câte seminţe de cereale să păstreze. Guvernatorul fiecărui sat avea obligaţia de a-i supraveghea pe ţărani şi de a da apoi raportul

[1] *Ibidem*, III, 46.

unei ierarhii de funcţionari greci şi macedoneni, în fruntea căreia se afla Cleopatra – cel mai mare fermier, meşteşugar şi negustor al ţării.

Acest sistem bine pus la punct umplea în fiecare an grânarele regale. După ce asigura necesităţile populaţiei, Cleopatra – care deţinea monopolul producţiei şi vânzării de cereale – trimitea surplusul pe piaţa externă. Ea deţinea, de asemenea, monopolul asupra uleiului de măsline – produs necesar atât în alimentaţie, cât şi în cosmetică şi iluminat – asupra papirusului cu tulpină înaltă, formată din foiţe membranoase, care creştea din abundenţă în mlaştinile deltei Nilului, asupra sării, parfumurilor şi asupra fabricării berii.

„Nimeni nu are dreptul să facă tot ce doreşte – spune unul dintre primele decrete ptolemeice – dar totul este stabilit pentru binele tuturor."[1] Cu toate acestea, noile conflicte de la Roma nu vor lăsa prea mult timp în pace Egiptul şi sistemul său bine pus la punct, iar Cleopatra va fi nevoită încă o dată să adopte o anumită poziţie.

[1] H. Volkmann, *Cleopatra*, Sagamore, New York, 1958, p. 23.

Capitolul 12

Suveranul Orientului

Luând cu asalt nordul Italiei – Galia Cisalpină – unde Decimus Brutus, sub pretextul că susţinea drepturile Senatului şi ale poporului roman, refuza să cedeze frâiele puterii, Antoniu a început asediul Mutinei (Modena de astăzi), prăvălind bolovani asupra oraşului cu ajutorul catapultelor sale – *ballista*[1]. Antoniu voia să obţină o victorie rapidă, deoarece, pe 1 ianuarie, mandatul său de consul se încheia, iar duşmanii săi aveau să încerce să convingă Senatul, recunoscut pentru laşitatea sa, să-i trimită în ajutorul lui Decimus pe noii consuli, Hirtius şi Pansa, foşti generali în armata lui Cezar, cooptaţi acum în facţiunea republicană. Şi nu se înşela. La începutul lui decembrie, Cicero s-a întors la Roma şi a pledat pentru declanşarea războiului împotriva lui Antoniu. El îl ridica acum în slăvi pe Octavian, pomenindu-l pentru prima oară în public cu numele de Cezar.

Octavian se bucura de sprijinul a cinci legiuni, cărora li s-au alăturat arcaşi, cavalerişti şi câteva unităţi militare călare pe elefanţi. Punând în practică arta elocinţei şi dând glas uneia dintre cele mai frumoase cuvântări ale sale, Cicero a reuşit să

[1] Catapultele foloseau energia de torsiune, putând să arunce proiectile la mare distanţă. Una dintre aceste maşinării de război purta numele de „măgarul sălbatic" din cauza reculului. Termenul de *ballista* stă la originea cuvântului modern „balistică" (n. tr.).

convingă Senatul să-l ridice pe Octavian la rangul de senator şi să-i confere dreptul de a conduce o armată, legalizându-i astfel statutul de conducător al trupelor de veterani cu care venise la Roma. Alături de consulii Hirtius şi Pansa, senatul i-a cerut lui Octavian să sară în ajutorul lui Decimus Brutus. Era o misiune ciudată – fiul adoptiv al lui Cezar îi oferea sprijinul lui unuia dintre asasinii tatălui său adoptiv împotriva celui mai experimentat şi mai de încredere general al lui Cezar. Dar deocamdată acest lucru nu părea să-l deranjeze pe Cicero, care era hotărât să-l elimine pe Antoniu. Cât despre Octavian, el era pregătit să se adapteze vremurilor şi împrejurărilor.

Acţiunile lui Octavian i-au dat de înţeles lui Antoniu că acesta era dispus să meargă până în pânzele albe ca să-şi împlinească ambiţiile. Prietenii lui Antoniu, care încă se mai luptau să evite declanşarea unui război, i-au convins pe senatori să trimită ambasadori care să discute cu Antoniu. Încercările s-au dovedit însă zadarnice. Sosirea ambasadorilor nu i-a distras nici măcar pentru o clipă atenţia lui Antoniu de la asediul oraşului. A respins cu fermitate cererile lor de a se retrage spre sud, dincolo de Rubicon – graniţa Galiei Cisalpine – fără să se apropie însă de Roma, faţă de care trebuia să păstreze o distanţă de 300 de kilometri, şi să se supună Senatului. Antoniu şi-a formulat şi el pretenţiile la fel de fanteziste. Printre acestea, cerea abrogarea posturilor de guvernatori ai provinciilor din est acordate lui Brutus şi lui Cassius şi rechemarea lor la Roma, confirmarea legalităţii acţiunilor lui şi ale lui Cezar, inclusiv dreptul de folosinţă a fondurilor acestuia, acordarea funcţiei de guvernator al Galiei Transalpine pe o perioadă de cinci ani şi recompense financiare pentru legionarii lui.

Folosind ca pretext aroganţa de care Antoniu dăduse dovadă prin acelt ultimatum, Cicero a cerut Senatului să declare stare

de război, iar pe Antoniu să-l denunțe ca dușman al poporului. Între timp, Iulia, mama lui Antoniu, și Fulvia, soția lui, s-au dus la Senat în veșminte de doliu ca să-i susțină cauza. Drept urmare, au început să se audă tot mai multe voci care, pledând pentru moderație, au propus declararea „stării de urgență", nu a războiului. Deși cererile i-au fost respinse, Antoniu nu a fost declarat inamic public, astfel că asediul Mutinei a continuat. Mai mult decât atât, aliații lui din Senat au încercat să orchestreze trimiterea unei alte delegații la Antoniu. Cicero avea să fie unul dintre ambasadori, dar retragerea sa bruscă a sabotat misiunea, lucru pe care îl și intenționase, de altfel. Pentru că Octavian și Hirtius se aflau deja pe baricade în apropiere de Mutina, războiul pe care Cicero a încercat din răsputeri să-l provoace părea, în sfârșit, să se materializeze.

Spre sfârșitul lui martie, Senatul a trimis în nord alte patru legiuni, de data aceasta formate din noi recruți, sub conducerea lui Pansa, ca să i se alăture lui Octavian și lui Hirtius. Aflând acest lucru, Antoniu a hotărât să le intercepteze pe drum și, în ziua de 14 aprilie, le-a prins într-o ambuscadă în timp ce treceau printr-un sat. Fără știrea lui, recruților lipsiți de experiență li s-au alăturat și alți soldați călîți în luptă – Legiunea Martia, cea care îl lăsase de izbeliște cu ceva timp în urmă. Cele două tabere combatante s-au încleștat pe un teren mlăștinos. Legionarii au dus o bătălie însângerată și îndelungată – ne povestește Appian – luptându-se pe viață și pe moarte, într-o tăcere apăsătoare, întreruptă doar de zgomotul armelor și de gemetele răniților. Fiecare tabără a suferit pierderi imense. O suliță l-a străpuns pe Pansa, rănindu-l de moarte. Antoniu a ieșit, în cele din urmă, învingător. Dar când soldații săi se întorceau în tabără, istoviți și plini de sudoare, fredonând însă cântece de victorie, au căzut în mâinile trupelor trimise de Hirtius, care

i-au atacat prin surprindere. Abia la căderea nopții a reușit Antoniu, cu mare greutate, să-și salveze oamenii și să se retragă în siguranță. El a lăsat în urma sa, pe câmpul de luptă, două acvile – emblemele legiunilor – și șaizeci de stindarde, cât și mulți dintre veteranii săi. În timpul nopții, Antoniu a trimis echipe de căutare ca să salveze cât mai mulți oameni. „Salvatorii i-au urcat pe supraviețuitori pe cai, oferindu-le locurile lor, luându-i în șa alături de ei sau încurajându-i să se prindă de cozile cailor și să alerge în galop"[1], ne spune Appian.

Fiind doar la un pas de a captura Mutina, ai cărei locuitori sufereau de foame, Antoniu nu voia să renunțe la asediul orașului. Dar șase zile mai târziu, pe 21 aprilie, Hirtius și Octavian au reușit să se infiltreze în tabăra sa, în timp ce Decimus Brutus încerca să găsească o cale de ieșire din cetatea asediată. În confuzia generală, Octavian, despre care se spune că s-ar fi ascuns în timpul bătăliei precedente, purta acum una dintre acvilele legiunilor după ce legionarul, purtătorul ei, căzuse pe câmpul de luptă. Hirtius și-a pierdut și el viața într-o luptă dată în apropierea cortului lui Antoniu. În cele din urmă, oamenii lui Antoniu au reușit să-și recupereze tabăra, obligându-i pe soldații lui Decimus Brutus să se retragă în cetate. Înțelegând însă că nu va putea cuceri Mutina în timp ce ariergarda îi era hărțuită de atacuri constante, Antoniu a hotărât să se retragă și să traverseze defileurile înghețate ale Apeninilor. El spera să-și unească forțele cu cele ale lui Lepidus, care devenise cu un an în urmă guvernator al Galiei Narbonensis (astăzi, regiunea Provence din Franța) și al provinciei Hispania Citerior, aflându-se acum în sudul Galiei cu șapte legiuni – asta în situația în care Lepidus îi era încă loial.

[1] Appian, *Istoria romană*, „Războaiele civile", III, 70.

„În vremuri grele, Antoniu se întrecea însă pe sine" – ne spune Plutarh – iar greutăţile pe care le-a avut de îndurat în timpul retragerii lor i-au scos în evidenţă trăsăturile alese. „Antoniu a fost atunci un exemplu extraordinar pentru soldaţii săi, deşi abia părăsise viaţa de lux şi plăceri; el bea, fără să se îngreţoşeze, apă puturoasă şi stricată, mânca rădăcini de poame sălbatice... şi a ros chiar şi coajă de copaci." În timp ce soldaţii flămânzi şi înfrigurati traversau munţii, ei şi comandantul lor „au mâncat sălbăticiuni pe care niciun om nu pusese gura până atunci"[1].

Când veştile despre cea de a doua bătălie de la Mutina au ajuns la Roma, în ziua de 26 aprilie, Senatul s-a simţit destul de sigur pe poziţie ca să-i declare pe Antoniu şi pe susţinătorii lui duşmani ai statului şi ca să-i ceară lui Decimus Brutus, căruia i-a acordat un triumf, să-i hăituiască fără milă. Influenţa politică a lui Cicero a atins acum din nou apogeul, aşa cum se întâmplase şi în timpul conjuraţiei lui Catilina. La cererea lui, Senatul i-a recunoscut pe Cassius şi pe Brutus ca guvernatori ai provinciilor Siria şi Macedonia, conferindu-le autoritate asupra tuturor celorlalţi guvernatori din est. Cu toate acestea, în atmosfera de bucurie şi isterie generală, Senatul nu i-a acordat lui Octavian onoruri importante. Deşi Cicero a susţinut să i se confere lui Octavian o distincţie relativ minoră – *ovatio* – el s-a gândit, probabil, că era timpul „să pună şaua" pe spinarea tânărului moştenitor al lui Cezar, pe care doar cu câteva săptămâni în urmă îl ridica în slăvi, numindu-l „o binecuvântare divină"[2]. Jocul de cuvinte creat de un Cicero poate

[1] Plutarh, *Viaţa lui Antoniu*, 17. Shakespeare a înlocuit sintagma de „apă puturoasă" cu „urină de cal", atunci când a scris piesa de teatru inspirată din scrierile lui Plutarh, conturând astfel cu măestrie o situaţie extrem de dramatică..

[2] Cicero, *Filipice*, V, 16.

mult prea încrezător în sine a stârnit râsul prietenilor săi: „*Laudandum, ornandum, tollendum*" – „Octavian trebuie lăudat, împodobit, preamărit"[1] – în condiţiile în care ultimul cuvânt ar putea avea şi sensul de „înlăturat".

Gluma, care a ajuns la urechile lui Octavian, s-a dovedit complet neinspirată. Situaţia se precipita şi Octavian trebuia să-şi reevalueze opţiunile, iar – după o examinare atentă a factorilor de risc – avea să ia o decizie. De o parte a baricadei, se aflau Cassius şi Brutus, asasinii tatălui său adoptiv, care – cu fiecare zi care trecea – căpătau tot mai multă faimă şi legitimitate din partea unui Senat conservator, cu vederi anti-Cezar, condus de Cicero. De cealaltă parte, se situau forţele pro-Cezar ale lui Antoniu, cu care – lăsând la o parte rivalităţile personale – Octavian avea mai multe afinităţi politice, având nevoie de priceperea lui militară dacă voia să înfrângă forţele impresionante ale lui Cassius şi ale lui Brutus care conduceau, împreună, şaptesprezece legiuni. Bucurându-se de gloria pe care i-o conferea numele lui Cezar şi având de partea lui forţa şi experienţa militară ale lui Antoniu, Octavian ar fi devenit invincibil.

Considerând, aşadar, că a atins un statut suficient de înalt, spre deosebire de Antoniu, al cărui prestigiu avusese de suferit de pe urma luptelor anterioare, şi că se situau, aşadar, amândoi pe picior de egalitate, Octavian a refuzat să pornească pe urmele lui Antoniu şi să le ofere ajutor celor trimişi să-l anihileze. A profitat, de asemenea, de moartea celor doi consuli, Hirtius şi Pansa, pentru a-şi consolida poziţia. Vrând să-l înlăture pe Cicero, aşa cum şi Cicero dăduse de înţeles, prin jocul lui de cuvinte, că dorea, la rândul lui, să-l înlăture, Octavian a pornit, în luna iulie a anului 43 î.Hr., spre Senat, însoţit de

[1] *Idem*, *Scrisori către prieteni*, XI, 20.

patru sute de centurioni, cerând să i se încredinţeze funcţia de consul. Când senatorii au ezitat să dea curs cererii sale, un comandant de companie, pe nume Cornelius, şi-a dat la o parte mantia şi – punând mâna pe mânerul sabiei – a strigat cu neobrăzare: „Dacă nu vreţi să-l faceţi de bună voie consul, poate că asta o să vă determine să vă supuneţi."[1] Şi nu s-a înşelat, căci vorbele sale s-au dovedit extrem de convingătoare. În ziua de 19 august, în vârstă doar de nouăsprezece ani, Octavian a intrat în Roma, purtând însemnele de consul – cel mai tânăr consul din istoria Romei, care, la fel ca şi tatăl lui adoptiv, nu va face nici cel mai mic efort ca să-şi ascundă disprețul pe care îl nutrea faţă de Senat. Se spune că în timpul primei sale ceremonii de interpretare a zborului păsărilor, doisprezece vulturi au planat pe cerul senin şi fierbinte – acelaşi număr care i-a apărut şi lui Romulus, fondatorul Romei.

Octavian şi-a folosit noile puteri ca să se impună în mod oficial ca moştenitor al lui Cezar şi ca să ceară pedepsirea asasinilor lui. La scurt timp după aceea, a pornit spre nord în căutarea lui Antoniu. În absenţa lui, vărul său docil, Pedius, coleg de consulat, a convins Senatul să anuleze decizia prin care Antoniu era declarat duşman al statului. El a regizat astfel cu măestrie scena împăcării dintre cei doi conducători pro-Cezar.

Între timp, în Galia, Antoniu găsise tabăra lui Lepidus, pe care Cicero şi Senatul tot încercaseră să-l atragă de partea lor prin stimulente care mai de care mai ademenitoare. În momentul în care – spun cronicarii vremii – Antoniu şi-a făcut apariţia în tabără, cu părul vâlvoi şi barba nerasă, dar râzând cu gura până la urechi, oamenii lui Lepidus, care l-au recunoscut pe loc, l-au primit cu braţele deschise. Câteva clipe mai târziu, printre uralele legionarilor, Antoniu şi Lepidus s-au strâns,

[1] Suetoniu, *Viaţa lui Augustus [Octavian]*, 26.

bucuroşi, în braţe. Lepidus a scris nonşalant Senatului că soldaţii i-au forţat mâna. Decimus Brutus era acum sortit pieirii. Soldaţii l-au părăsit fără să stea prea mult pe gânduri, iar el a fost hăituit şi ucis de oamenii lui Antoniu.

Lepidus este cel care avea să intermedieze întâlnirea dintre Octavian şi Antoniu, care a avut loc la sfârşitul lui octombrie pe o insuliţă de pe râul Lavino de lângă Bononia (Bologna de astăzi). Întâlnirea a fost organizată cu multă grijă, ca o reuniune a unor şefi mafioţi din prezent. Octavian şi Antoniu au venit din direcţii opuse, însoţiţi – fiecare în parte – de câte cinci legiuni. După ce-a scotocit insula în lung şi-n lat, căutând asasini ascunşi în vreun loc la pândă, Lepidus, care juca rolul de intermediar, şi-a fluturat mantia ca să le dea de înţeles că nu exista niciun pericol. Octavian şi Antoniu au traversat apoi râul, însoţiţi de câte o escortă formată din trei sute de oameni. Înainte de a se aşeza la masa negocierilor, cei doi au acceptat să li se facă – lor şi oamenilor lor – percheziţie corporală ca să se convingă de faptul că niciunul din ei nu ascundea arme. Două zile mai târziu, cei trei şi-au anunţat trupele că ajunseseră la o înţelegere. Ei vor fi „*tres viri rei publicae constituendae*" („trei oameni responsabili pentru restaurarea republicii"), deţinând cu toţii puteri consulare timp de cinci ani. Această uniune va fi cunoscută în istorie drept cel de al Doilea Triumvirat. În realitate, nu era decât o altă formă de dictatură.

Pentru că jumătatea estică a imperiului se afla în mâinile adversarilor lor, triumvirii şi-au împărţit teritoriile din vest ale Romei „de parcă ar fi fost o moşie părintească"[1], ne spune Plutarh. Antoniu avea să stăpânească Galia Cisalpină şi Galia Transalpină, Octavian avea să primească Africa, Sicilia, Sardinia şi Corsica, iar Lepidus – care avea să rămână consul la

[1] Plutarh, *Viaţa lui Antoniu*, 19.

Roma în timp ce Antoniu şi Octavian urmau să se lupte cu Brutus şi cu Cassius – avea să păstreze Galia Narbonensis şi să primească, pe lângă provincia Hispania Citerior, şi restul Spaniei. Ca să-şi răsplătească soldaţii veterani, de care depindeau viitoarele lor succese, triumvirii au căzut de acord să le distribuie – odată ce vor obţine victoria finală – anumite terenuri private situate în cele mai bogate oraşe ale Italiei.

Trupele au primit vestea cu bucurie. Au întâmpinat cu acelaşi entuziasm şi vestea că – pentru a-şi consolida noile legături – Octavian a renunţat la femeia pe care urma s-o ia de soţie ca să se căsătorească cu Clodia, fiica vitregă a lui Antoniu, copila lui Clodius şi a Fulviei, ce-abia atinsese vârsta adolescenţei. Dar ce nu ştiau soldaţii era că triumvirii întocmiseră liste cu opozanţii ce urmau să fie pedepsiţi – „proscrişi"[1] – pentru rolul pe care îl jucaseră în asasinarea lui Cezar, lucru pe care îl făcuse şi Sulla în urmă cu treizeci şi nouă de ani. Cei proscrişi nu aveau altă şansă decât fie să fugă din Italia, fie să înfrunte moartea, iar proprietăţile lor aveau să ajungă în mâna statului. La insistenţele lui Antoniu, în capul listei se afla Cicero. Deşi cei doi au simţit gustul dulce al răzbunării asupra duşmanilor lor, un alt obiectiv la fel de important era strângerea banilor necesari campaniei din est menite să-i zdrobească definitiv pe Cassius şi pe Brutus şi să le impună supremaţia incontestabilă. Drept urmare, ne spune Appian, mulţi nefericiţi aveau să fie proscrişi „doar pentru că erau bogaţi".

Triumvirii au trimis înaintea lor la Roma mai mulţi torţionari, ce aveau să se ocupe de primii şaptesprezece oameni importanţi de pe listele de proscripţie, printre care se afla şi Cicero, iar ei au intrat în oraş, însoţiţi de legiunile lor, pe

[1] Toate citatele din acest paragraf şi din următoarele patru sunt din Appian, *Istoria romană*, „Războaiele civile", IV., 50-30.

parcursul a trei zile succesive. Senatorilor înspăimântaţi nu le-a mai rămas altceva de făcut decât să le acorde puterile dictatoriale pe care cei trei bărbaţi şi le asumaseră deja, diminuându-şi astfel statutul de entitate politică inviolabilă. Panica a cuprins capitala în momentul în care au fost făcute publice listele cu proscrişii, ce cuprindeau aproape trei sute de senatori şi trei mii dintre cei mai bogaţi şi mai importanţi cetăţeni ai Romei. Recompense substanţiale le erau oferite celor care „se transformau în câini de vânătoare pentru asasini doar de dragul câştigurilor băneşti", susţine Appian. Pentru fiecare proscris adus în faţa justiţiei, un om liber primea 25 000 de denari, iar un sclav – 10 000 de denari.

Appian ne descrie soarta cumplită a fugarilor: „Unii se ascundeau în fântâni, alţii în conductele mizerabile de canalizare. Unii se refugiau în hornuri, iar alţii se ghemuiau pe sub ţiglele acoperişurilor, păstrând o tăcere de moarte. Unii se temeau de soţiile şi de copiii lor răuvoitori la fel de tare ca şi de călăi..." Unele soţii infidele, dar influente au profitat de această persecuţie în masă ca să scape de soţii lor, adăugându-le numele pe listele de proscripţie. Altele s-au oferit să facă sex cu Antoniu în schimbul vieţii soţilor lor.

Fulvia s-a folosit şi ea de această situaţie ca să rezolve vechi răfuieli. Appian ne povesteşte despre „un bărbat, pe nume Rufus, care avea o casă frumoasă lângă cea a Fulviei, soţia lui Antoniu. Ea voia de mult s-o cumpere, dar el nu voia s-o vândă. Acum, deşi i-a oferit-o în dar, n-a scăpat de listele de proscripţie. Când capul i-a fost adus lui Antoniu, el i l-a trimis Fulviei, spunând că nu-l privea pe el chestiunea aceea." Asasinii s-au repezit până şi asupra copiilor orfani „care moşteneau averea părinţilor lor. Unul dintre aceştia a fost ucis în timp ce

mergea la şcoală, împreună cu slujitorul său, care l-a cuprins în braţe, refuzând să-i dea drumul", ne spune acelaşi Appian.

Au existat multe acte de curaj. Appian ridică în slăvi gesturile de solidaritate şi abnegaţie ale „soţiilor, copiilor, fraţilor sau sclavilor care i-au salvat pe cei proscrişi... sau au murit odată cu ei atunci când n-au reuşit să-i salveze. Unii chiar şi-au luat singuri viaţa neputând să îndure pierderea celor dragi." El ne povesteşte cum „soţia unui bărbat a încercat să-i salveze viaţa, ascunzându-l într-un loc tainic. Ea şi-a destăinuit secretul unei sclave, care însă a trădat-o. După ce soţul i-a fost ucis, ea a urmat capul despicat de trup al acestuia, strigând cu disperare: «Eu l-am adăpostit. Cei care îi adăpostesc pe proscrişi trebuie să fie şi ei pedepsiţi.» Cum nimeni nu a omorât-o şi nici nu a pârât-o, şi-a dezvăluit vinovăţia în faţa triumvirilor. Impresionaţi de dragostea pe care i-o purta soţului ei, aceştia s-au făcut că nu o văd. Atunci, a preferat să se înfometeze până şi-a dat ultima suflare." Bătrânul unchi republican al lui Antoniu, Lucius Caesar, pe care Antoniu a acceptat să-l treacă pe listele de proscripţie ca să-i facă pe plac lui Octavian, deoarece îi susţinuse pe asasinii lui Cezar, dar şi ca pe un troc în schimbul lui Cicero, a fost salvat de mama lui Antoniu, Iulia, care le-a ţinut calea soldaţilor veniţi să-l ucidă.

Cicero nu a scăpat nici el. La fel ca şi Ludovic al XVI-lea, care a încercat să fugă din faţa revoluţionarilor francezi, nehotărârea de care a dat dovadă i-a fost fatală. S-a urcat într-o barcă la Astura şi a fugit pe mare, îndepărtându-se cât mai mult de coastă, dar, suferind de rău de mare, a cerut vâslaşului să se întoarcă la ţărm. A pornit apoi pe jos spre Roma, dar ajungând pe Via Appia, a ezitat să meargă mai departe. Temându-se că va fi recunoscut şi arestat pe acest drum extrem de aglomerat, s-a întors în Astura, unde a petrecut o noapte

frământată, „bântuit de gânduri înspăimântătoare şi planuri deznădăjduite"[1]. Slujitorii săi l-au convins pe oratorul şovăitor şi speriat să pornească din nou pe mare spre vila sa de la Caieta de lângă Formiae.

Cicero a rămas aici în speranţa că toată nebunia asta avea să se sfârşească, iar el va scăpa cu viaţă, dar o echipă de căutare i-a descoperit ascunzătoarea. Oratorul a încercat să fugă cu lectica, dar soldaţii l-au prins din urmă într-o pădure. „Ce gladiator de rând a scos vreun geamăt sau şi-a schimbat expresia de pe chip în clipa morţii? Cine s-a făcut astfel de ocară, nu stând în picioare, ci prăbuşindu-se la pământ? Cine şi-a acoperit grumazul în faţa loviturii de graţie?"[2] scrisese Cicero cândva. Acum, acceptându-şi propria decădere, bătrânul – tras la faţă şi neras – şi-a dezgolit gâtul în faţa săbiilor soldaţilor, plătind preţul pentru Filipicele sale împotriva lui Antoniu. Capul şi mâinile i-au fost ţintuite în tribuna oratorilor din faţa clădirii Senatului, unde Cicero ţinuse atâtea discursuri. Se spune că Fulvia, soţia lui Clodius şi apoi a lui Antoniu, măcinată de dorinţa de răzbunare, i-ar fi scuipat chipul pătat de sânge şi, scoţându-i din gură limba-i cândva mult prea slobodă, i-ar fi înţepat-o cu un ac de păr.

Fulvia nu privea deloc cu simpatie soarta celor peste 1 400 de femei bogate ale căror rude fuseseră proscrise şi care acum erau obligate să plătească taxe imense ca să umple cuferele goale ale triumvirilor. Conduse de Hortensia, fiica renumitului orator Hortensius, ele au intrat cu forţa în For, strigându-şi disperarea: „Ne-aţi răpit taţii, fiii, soţii şi fraţii... dar, dacă ne veţi lua şi averile, ne veţi sorti pieirii, reducându-ne la un statut nedemn

[1] A. Everitt, *Cicero — A Turbulent Life*, John Murray, Londra, 2001, p. 308.

[2] Cicero, *Dialogurile din Tusculum*, II, 41.

de naşterea noastră, de modul nostru de viaţă şi de condiţia noastră feminină", a susţinut Hortensia. „De ce ne-aţi sortit pedepse nedrepte dacă noi n-am luat parte la crime?"[1] Deoarece femeile se bucurau de susţinerea plebei, triumvirii au fost nevoiţi să cedeze sub presiunea maselor, reducând la patru sute numărul celor supuse impozitării. Cu ajutorul banilor confiscaţi, ei şi-au concentrat apoi eforturile asupra planurilor de război împotriva lui Brutus şi Cassius, cei exilaţi în teritoriile din est.

În ciuda relaţiilor apropiate dintre Antoniu şi Octavian, pentru regina Egiptului, care urmărea de la distanţă evoluţia evenimentelor, era mai mult decât evident cine va triumfa în confruntările viitoare. Asasinii lui Cezar prosperau nestingheriţi. Brutus îşi consolida poziţia în Asia, în timp ce, în Siria, Cassius l-a înfrânt pe Dolabella trimis să preia funcţia de guvernator al provinciei. Atât Cassius, cât şi Dolabella au apelat la ajutorul Cleopatrei, care trebuia să decidă ce drum era mai sigur de urmat pentru ea şi Cezarion.

Cleopatra se simţea atrasă, în mod firesc, de cei care voiau să răzbune moartea lui Cezar, astfel încât – după o analiză atentă a împrejurărilor – a cerut legiunilor lăsate de Cezar la Alexandria să vină în ajutorul lui Dolabella. Dar, la un moment dat, acestea i s-au alăturat lui Cassius. Aflându-se în inferioritate numerică, Dolabella s-a refugiat în portul Laodicea în luna iulie a anului 43 î.Hr., luna în care soldaţii lui Octavian au cerut Senatului să-i încredinţeze acestuia funcţia de consul. În momentul în care Cassius i-a convins pe comandanţii oraşului – după ce i-a „uns" cum se cuvine – să deschidă porţile cetăţii, Dolabella i-a poruncit sclavului său să-l decapiteze.

[1] Appian, *Istoria romană*, „Războaiele civile", IV, 32.

Din cauza ajutorului acordat lui Dolabella, Cleopatra avea să îndure acum represalii din partea lui Cassius. Şi poziţia ei în stat începea să se clatine, fiindu-i ameninţată din toate părţile. Guvernatorul desemnat de ea în Cipru a trecut şi el de partea lui Cassius, trimiţând corăbii în sprijinul flotei acestuia, în timp ce, din sanctuarul ei din Efes, Arsinoe, sora mai tânără şi rivala Cleopatrei, îşi plănuia revenirea în ţară. În templul lui Artemis, marele preot o preamărea deja, numind-o noua regină a Egiptului.

Dornic să pună mâna pe comorile Egiptului, Cassius ar fi putut să jefuiască ţara cu mâinile lui, înlăturând-o apoi pe Cleopatra şi punând-o pe tron pe mult mai docila Arsinoe. Dacă s-ar fi întâmplat acest lucru, ce soartă l-ar fi aşteptat pe Cezarion? Cassius îi ucisese tatăl. De ce l-ar cruţa acum pe fiul lui? Acesta era unul dintre cele mai primejdioase momente din timpul domniei Cleopatrei. Norocul ei a constat în faptul că, exact în acea perioadă extrem de critică, Brutus l-a chemat de urgenţă pe Cassius la Smyrna ca să participe la un consiliu de război. Acesta a ajuns în Asia Mică la sfârşitul anului 43 î.Hr.

Motivul acestei convocări urgente îl constituia vestea că – după ce îngropaseră securea războiului – Antoniu şi Octavian îşi uniseră forţele, îndreptându-se împotriva asasinilor lui Cezar. Ca să-şi consolideze propriile trupe, Cassius a cerut regatelor din est să-i trimită mai mulţi bani şi oameni, canalizându-şi atenţia şi pretenţiile asupra celui mai bogat regat – Egiptul. Cleopatra plutea din nou în ape tulburi. Cassius şi Brutus se aflau mult mai aproape de Egipt decât Antoniu şi Octavian. Era extrem de riscant, aşadar, să le refuze cererile. Dar Cleopatra a hotărât încă o dată să-şi lege destinul de cel al lui Antoniu şi Octavian. Un factor deosebit de important îl constituia decizia triumvirilor

de a-i recunoaşte lui Cezarion dreptul de a guverna alături de ea pe tronul Egiptului ca răsplată pentru sprijinul acordat lui Dolabella. Printr-un astfel de decret – au intuit ei cu multă perspicacitate – vor reuşi să intre în graţiile Cleopatrei, atingându-i coarda sensibilă – dragostea pentru fiul ei şi pentru tronul Egiptului.

Cleopatra l-a informat pe Cassius că recoltele din anul acela erau sărăcăcioase din cauza apelor Nilului care nu mai ajunseseră la cotele lor obişnuite, lucru cât se poate de adevărat. Din cauza foametei, unii egipteni intrau în serviciul altora, devenind servitori pentru perioade îndelungate de timp – prin această stratagemă eludau legea care le interzicea oamenilor liberi să se vândă ca sclavi. O femeie s-a angajat servitoare pentru nouăzeci şi nouă de ani. În aceeaşi perioadă, a izbucnit şi o epidemie de ciumă. Unul dintre medicii personali ai Cleopatrei, Dioscurides Phacas, urmărea evoluţia bolii la *Mouseion*-ul din Alexandria. El analizează – în primul tratat de medicină din lume – tabloul clinic al bolii, pornind de la inflamarea ganglionilor limfatici şi ajungând la bubele negre, purulente şi urât mirositoare ale victimelor. Când poporul ei înfrunta suferinţe atât de cumplite, cum i-ar fi putut oferi lui Cassius oameni şi provizii de alimente? a argumentat Cleopatra. Dar Cassius a privit cu ochi sceptici scuzele reginei. Când a aflat că Antoniu şi Octavian şi-au comasat trupele la Brundisium, gata să traverseze Marea Adriatică pentru a ajunge în Macedonia, şi-a trimis unul dintre amirali, în fruntea unei flote de şaizeci de corăbii şi a unei legiuni de soldaţi, în sudul peninsulei Peloponez ca să intercepteze vasele pe care Cleopatra ar fi putut să le trimită în ajutorul duşmanilor săi.

Şi nu s-a înşelat. În ciuda crizei economice, Cleopatra a reuşit să construiască şi să echipeze în taină o flotă pe insula

Pharos din Alexandria. Şi mai mult decât atât, punând în scenă unul dintre spectacolele ei îndrăzneţe şi dramatice, pe care se pricepea de minune să le regizeze, plănuia să ducă la îndeplinire ceea ce nicio altă regină din est nu mai făcuse de cinci secole, de când regina Artemisa din Halicarnas venise în fruntea unei flote în sprijinul aliatului ei persan, Xerxes, care ducea o luptă aprigă cu grecii la Salamina. Plănuia să vină în fruntea propriei sale flote în ajutorul triumvirilor.[1] Doar vremea i-a dejucat planurile. Furtunile puternice i-au distrus corăbiile cu mult înainte de a se confrunta cu navele lui Cassius. Bucăţi din carenele epavelor egiptene au fost purtate de ape pe plajele din Grecia. Aflată la bordul navei sale amiral, Cleopatra, ţintuită la pat din cauza răului de mare, a reuşit cu greu să se întoarcă la Alexandria. Ea a început să construiască imediat o altă flotă, dar evenimentele se desfăşurau atât de repede, încât – până la finalizarea şi dotarea flotei – lupta dintre asasinii lui Cezar şi cei care îi răzbunau acestuia moartea a ajuns la final.

Chiar şi fără ajutorul reginei Egiptului, forţele pro-Cezar au reuşit să evite corăbiile inamice trimise de Cassius şi de Brutus, ajungând în siguranţă în Macedonia. Aici, Octavian s-a îmbolnăvit – se pare de hidropizie – boală cauzată de acumularea patologică de apă în cavităţile naturale ale corpului sau în ţesuturi. În timp ce Octavian a rămas să se refacă, Antoniu a trecut munţii în fruntea celor 28 de legiuni ca să-şi stabilească tabăra la Filippi şi ca să aştepte venirea forţelor inamice. Printre trupele lui Antoniu, se aflau şi unele dintre cele mai

[1] Artemisa l-ar fi sfătuit, în zadar, pe Xerxes să nu se războiască vreodată cu grecii la Salamina, ne spune Herodot. Regina s-a luptat însă apoi pe viaţă şi pe moarte până când flota persană a fost învinsă. Ea a reuşit să fugă, scufundând o corabie ce-i ţinea calea, gest care l-a făcut pe Xerxes să remarce: „Bărbaţii mei au devenit femei, iar femeile, bărbaţi."

experimentate şi de încredere legiuni, care luptaseră în trecut sub comanda lui Iuliu Cezar şi doreau de mult timp să-i răzbune moartea.

În urmă cu cincizeci de ani, Marius, unchiul lui Cezar, a reformat legiunile, transformându-le dintr-o miliţie orăşenească într-o armată profesionistă, supusă unei instrucţii militare riguroase şi unei discipline de fier. El a pus capăt practicii de trimitere la vatră a soldaţilor la sfârşitul fiecărei campanii şi le-a acordat legiunilor numere şi embleme. Una dintre cele mai importante era cea a acvilei. Emblema – turnată din aur şi argint şi montată într-un ţăruş lung – era purtată de un soldat, ce-avea pe cap un coif din piele de leu. Capturarea emblemei, ce trebuia apărată cu preţul vieţii, reprezenta – pentru soldaţii romani – o adevărată umilinţă. Efectivul complet al unei legiuni consta din 6 000 de soldaţi împărţiţi în zece cohorte alcătuite – fiecare în parte – din 600 de oameni. Fiecare cohortă avea propriul simbol – ca, de exemplu, o mână din aur – şi era formată din şase centurii, alcătuite, la rândul lor, din o sută de oameni, în fruntea cărora se afla centurionul, considerat coloana vertebrală a armatei romane. Acesta era un soldat de carieră, care putea fi distins de legionarii obişnuiţi prin creasta transversală de pe coiful său.

O altă măsură luată de Marius a constat în reducerea convoaielor militare pentru ca legiunile să devină mult mai mobile şi mai puţin vulnerabile. Soldaţii erau astfel obligaţi să-şi transporte – fiecare în parte – proviziile de mâncare şi echipamentul militar, inclusiv raţiile pentru şaisprezece zile, o oală de gătit şi câte doi pari folosiţi la ridicarea palisadelor pentru apărarea taberei. Tot acest echipament îi transforma pe legionari în „catârii lui Marius", spuneau ei în glumă. Purtând pe umeri greutăţi atât de mari, ce cântăreau în jur de 27 de kilograme,

cu aproape 5 kilograme mai mult decât limita standard impusă astăzi bagajelor transportate cu avionul, soldaţii erau nevoiţi să se antreneze des, parcurgând – ca şi cei de astăzi – kilometri întregi cu echipamentul în spinare.

Legionarii erau înarmaţi cu o sabie şi o suliţă. Sabia avea un tăiş dublu şi vârful ascuţit. Suliţele – lungi de aproape doi metri – erau concepute în aşa fel încât – datorită flexibilităţii lor – să se îndoaie uşor, nemaiputând fi aruncate înapoi dacă îşi ratau ţinta şi se înfigeau în pământ. Dacă îşi nimereau însă ţinta, cu greu mai puteau fi scoase din rană. Spre deosebire de majoritatea armatelor din antichitate, dar şi de cele din secolele următoare (până în secolul al XVII-lea), legionarii romani aveau o uniformă standard – o vestă din piele peste care purtau o armură de zale. (Mai târziu, armurile de zale aveau să fie înlocuite cu platoşe din piele sau metal.) Coiful din bronz era în formă de pară şi avea apărători mobile pentru obraji şi urechi şi o calotă înaltă şi grea, ce susţinea creasta. Scutul avea formă ovală şi uşor curbată pentru a proteja corpul. Era realizat din lemn de esenţă dură şi acoperit cu piele, fiind întărit în centru cu o bilă de metal. Legionarii purtau sandale solide din piele, legate cu şireturi de jur-împrejurul gleznelor, având talpa întărită cu cuie din fier.

Brutus şi Cassius nu s-au grăbit să ajungă pe câmpul de luptă, preferând să lase forţele inamice să-şi termine proviziile şi să fiarbă în suc propriu, pierzându-şi răbdarea. După ce-au încercat să cumpere loialitatea legiunilor lor, de care nu erau atât de siguri cum era Antoniu de devotamentul trupelor sale, oferindu-le – fiecărui soldat în parte – câte 1 500 de denari, şi-au condus armatele într-o poziţie strategică, la vest de Filippi pe un teren înalt – trupele lui Brutus de pe flancul drept erau protejate de munţi, iar cele ale lui Cassius de pe flancul

stâng de terenuri mlăştinoase. Antoniu a decis să-şi înfrunte duşmanii frontal, motiv pentru care şi-a stabilit tabăra la poalele terenului înalt unde se aflau inamicii săi. Ca să obţină totuşi un avantaj din poziţia în care se afla, Antoniu i-a obligat pe soldaţi să construiască fortificaţii şi turnuri de apărare. În acest timp, hotărât să împartă victoria cu Antoniu, convins fiind că vor câştiga lupta, Octavian i s-a alăturat acestuia imediat ce s-a simţit mai bine, deşi nu-şi recăpătase puterile în totalitate, rămânând vlăguit pe tot parcursul campaniei.

Mizând încă pe strategia lor de a-şi înfrânge duşmanul, lăsându-l fără provizii, Cassius şi Brutus nu au trecut la atac, preferând să stea în expectativă. Simţindu-se frustrat de incapacitatea lui de a-i atrage în luptă, Antoniu a conceput în secret, în luna octombrie a anului 43 î.Hr., un plan de construire a unui drum prin mlaştini ca să-şi încercuiască duşmanul. Dispunându-şi soldaţii în formaţie de luptă ca să atragă atenţia adversarilor săi asupra iminenţei unui atac frontal, Antoniu le-a poruncit altor grupuri de soldaţi să construiască drumul la adăpostul stufărişului înalt. Pentru asta, ei au ridicat terasamente din pământ şi pietre, acoperind cu scânduri de lemn zonele cele mai adânci ale mlaştinilor. După zece zile de muncă, Antoniu şi-a condus un corp de armată peste mlaştini şi a atacat perimetrul fortificaţiilor lui Cassius. Atacul lor fulgerător i-a pus pe fugă pe soldaţii lui Cassius, obligându-i să se retragă în spatele fortificaţiilor. Legionarii lui Antoniu au reuşit să dărâme porţile, în ciuda salvelor de proiectile aruncate de sus. Tabăra a căzut în scurt timp în mâinile lui Antoniu, iar Cassius şi-a abandonat poziţia strategică şi s-a îndreptat spre tabăra lui Brutus. În învălmăşeala generală, creată de lupte şi de norii groşi de praf, Cassius, care avea probleme cu vederea, a crezut că vedea semne prin care Brutus îi spunea că şi el fusese

înfrânt. Fără să mai aştepte confirmarea aliatului său, Cassius, cuprins de deznădejde, şi-a luat viaţa, folosindu-se – ne spune Plutarh – de acelaşi pumnal cu care îl înjunghiase pe Cezar. Brutus, însă, departe de a fi înfrânt, a profitat de luptele date pe flancul stâng al lui Cassius ca să atace tabăra lui Octavian. Moştenitorul lui Cezar nu se afla acolo, refugiindu-se – susţin anumite surse – în adâncul mlaştinilor.

Lupta era departe de a se fi încheiat, căci armata lui Brutus deţinea încă o poziţie strategică, precum şi provizii de alimente. În ziua în care a avut loc bătălia de la Filippi, flota eliberatorilor a distrus un convoi care le aducea provizii lui Antoniu şi lui Octavian, plus încă două legiuni de soldaţi. Cu toate acestea, moartea lui Cassius a demoralizat forţele republicane. Unele contingente ale aliaţilor răsăriteni se confruntau cu un număr mare de dezertori. Stăpânindu-şi cu greu nerăbdarea, la fel cum se întâmplase şi cu soldaţii lui Pompei la Pharsalus, majoritatea doreau acţiune şi răzbunare. Antoniu făcea tot ce îi stătea în putinţă ca să-şi provoace adversarii, dispunându-şi oamenii în formaţie de luptă şi acuzându-i pe soldaţii lui Brutus de laşitate sau oferindu-le bani dacă acceptau să dezerteze.

Brutus – un om cu înclinaţii filologice şi o fire relativ blândă, fără o vastă experienţă militară – nu şi-a mai putut controla trupele, astfel încât, trei săptămâni mai târziu, după prima confruntare de la Filippi a avut loc, la ora trei după-amiaza, a doua bătălie, ce avea să se dovedească decisivă. După lupte sângeroase corp la corp, trupele pro-Cezar au reuşit să obţină victoria asupra adversarilor lor ideologici. Brutus s-a retras în munţi. Aici, înţelegând că doar patru legiuni îi mai stăteau alături, „cel mai nobil dintre romani", cum l-a numit Shakespeare, a preferat să-şi ia singur viaţa. După ce a dat mâna cu

ofiţerii săi – nespune Plutarh – „şi-aîndreptatvârfulsabieispre piept şi, cu ajutorul braţului puternic al unui prieten, şi-a străpuns inima"[1].

Antoniu a poruncit ca trupul lui Brutus să fie acoperit cu o mantie roşie şi apoi incinerat, dar – susţine Suetoniu – Octavian a ordonat mai târziu ca Brutus să fie decapitat, iar capul să-i fie aruncat la picioarele statuii lui Cezar de la Roma. Tot Suetoniu ne povesteşte destinul tragic al unor prizonieri – tată şi fiu – care l-au rugat pe Octavian să le cruţe viaţa. El le-a cerut însă să tragă la sorţi. Tatăl a acceptat sacrificiul suprem în schimbul vieţii fiului său, care n-a suportat însă pierderea părintelui său şi şi-a pus pe loc capăt zilelor. Octavian îi privea cu nepăsare cum îşi dădeau ultima suflare. Cruzimea lui fără margini i-a dezgustat pe ceilalţi prizonieri, care – în timp ce erau purtaţi în lanţuri – „s-au înclinat în faţa lui Antoniu, recunoscându-l drept cuceritorul lor şi aruncându-i lui Octavian cuvinte dintre cele mai obscene"[2]. Printre soldaţii ce şi-au pierdut viaţa pe câmpul de luptă de la Filippi, se afla şi fiul lui Cato, care – moştenind curajul şi încăpăţânarea tatălui său – a refuzat să se retragă, aşteptându-şi moartea cu fermitate, fără să se clintească din loc. Porcia, soţia lui şi sora lui Brutus, a preferat să-şi ia şi ea viaţa când vestea morţii lor a ajuns la Roma. Reuşind să scape de vigilenţa prietenilor ei care nu o scăpau din ochi, Porcia a înghiţit un cărbune încins.

Laurii victoriei de la Filippi sunt încununarea eforturilor lui Antoniu. El şi-a dovedit încă o dată priceperea şi experienţa militară, ca şi talentul de conducător, în timp ce Octavian, încă vlăguit de boală, a jucat doar un rol minor, lucru pe care Antoniu îl ştia prea bine. Mai târziu, Antoniu – un bărbat

[1] Plutarh, *Viaţa lui Brutus*, 52.

[2] Suetoniu, *Viaţa lui Augustus [Octavian]*, 13.

înalt şi vânjos – avea să-l descrie în derâdere pe Octavian ca pe „un individ firav, care n-a fost niciodată în stare să obţină singur o victorie importantă pe uscat sau pe mare. La Filippi, în lupta în care ne-am unit forţele ca aliaţi, eu am jucat rolul învingătorului, iar el pe cel al învinsului."[1] Conştienţi fiind însă că mai aveau nevoie unul de celălalt, cei doi şi-au împărţit între ei provinciile romane, excluzându-l pe Lepidus, care se afla la Roma şi care nu deţinea aceeaşi putere ca şi ceilalţi doi triumviri. Antoniu şi Octavian îl bănuiau că uneltea împreună cu Sextus Pompeius, fiul lui Pompei cel Mare, considerat un pirat al mărilor pentru războaiele maritime pe care le dirija cu succes din baza lui aflată în Sicilia, în urma cărora vitregea Roma de proviziile de grâne.

Drept urmare, fără să consulte pe nimeni, cu atât mai puţin Senatul, Octavian şi Antoniu şi-au împărţit şi provinciile lui Lepidus, lăsându-i acestuia doar Africa. Octavian a luat Spania, iar Antoniu, ce juca rolul partenerului dominant în această relaţie, avea să preia întreaga Galie de dincolo de Alpi. Galia Cisalpină avea să fie anexată Italiei, aşa cum îşi dorise şi Cezar, urmând s-o conducă amândoi. Antoniu a preluat, de asemenea, conducerea provinciilor aflate la est de Marea Adriatică – Macedonia, Grecia, Asia, Cirenaica, Siria şi Bithynia, al cărei rege îl sedusese cândva pe tânărul Iuliu Cezar. El devenea astfel protectorul regatelor din est, subordonate Romei, dintre care cel mai important era Egiptul Cleopatrei, chiar dacă acesta îşi păstrase, oficial, independenţa. Antoniu spera ca noua lui poziţie să-l ajute să-i împlinească visul lui Cezar de a cuceri teritoriile parţilor.

La sfârşitul anului 42 î.Hr., Antoniu a pornit pe drumul ce avea să-l poarte spre Cleopatra. Lunile de iarnă le-a petrecut la

[1] Dio Cassius, *Istoria romană*, L, 18.

Atena, admirând priveliştile şi bucurându-se de onorurile cu care localnicii îl copleşeau. A ignorat cu mult tact faptul că, în urmă cu două ierni, oamenii le înălţau statui lui Brutus şi lui Cassius. Odată cu sosirea primăverii, Antoniu a ridicat ancora, pornind spre est. În Efes, a fost întâmpinat de femei deghizate în bacante, de bărbaţi şi de copii costumaţi în satiri şi Pani, ce-l ridicau în slăvi, numindu-l Noul Dionis[1], „Cel ce aduce bucurii", şi îl purtau cu alai pe străzi. „Oraşul era numai iederă şi tirsuri, numai cântări de alăute, flaute şi fluiere"[2], ne spune Plutarh. Această primire îi mângâia, fără îndoială, orgoliul lui Antoniu. Octavian putea să-şi declare sus şi tare originile-i divine, susţinând că era fiul unui zeu, dar era infinit mai bine să fii zeu cu adevărat, în special unul preamărit şi adorat, de numele căruia se legau marile victorii din est. Antoniu n-a rămas indiferent în faţa acestor dovezi de veneraţie, manifestându-şi mărinimia pentru oraşul care l-a primit cu braţele deschise – a conferit, de exemplu, tot mai multe drepturi Templului zeiţei Artemis, acordându-i dreptul de azil între zidurile sale. Nu ştim dacă a întâlnit-o aici pe Arsinoe, care – ascunsă în sanctuarul său – regreta, fără îndoială, alianţa ei cu guvernatorul Ciprului împotriva lui Antoniu şi a lui Octavian. Oricum, ea nu mai avea mult de trăit.

Antoniu era fericit să răsplătească Efesul şi celelalte oraşe care avuseseră de suferit de pe urma lui Cassius, dar avea nevoie disperată de bani pentru soldele veteranilor şi pentru campania împotriva parţilor. De aceea, i-a convocat la o întrunire la Efes pe toţi suveranii din regiune. Puţini au îndrăznit să nu i se înfăţişeze. „Aici a văzut regi stând la uşile sale, prinţese

[1] Zeul grec Dionis era cunoscut la romani sub numele de Bacchus.

[2] Plutarh, *Viaţa lui Antoniu*, 24.

şi regine, care umblau care de care să-l prindă în mreje cu darurile şi frumuseţea lor"[1], ne spune Plutarh.

Antoniu adora să fie linguşit, dar nu într-atât încât să fie şi înţelegător. În timp ce accepta cu amabilitate explicaţiile suveranilor, care susţineau că îi ajutaseră pe adversarii lui doar pentru că fuseseră siliţi de împrejurări, le-a răspuns zâmbind că el şi Octavian trebuiau să plătească solda a 170 000 de soldaţi. Ca să-şi achite datoria, le-a cerut să-i ofere şi lui aceeaşi sumă pe care i-au plătit-o şi lui Cassius: taxele pe zece ani plătite într-un singur an. Când suveranii, sărăciţi deja de republicani, au bâiguit şocaţi, spunând că nu aveau de unde să facă rost de bani, Antoniu le-a făcut o concesie, acceptând plata taxelor pe nouă ani eşalonată pe o perioadă de doi ani.

După ce a plecat din Efes, Antoniu a vizitat câteva regate importante din Asia Mică, subordonate Romei. Era conştient de faptul că – dacă voia să obţină victoria împotriva parţilor – trebuia să asigure stabilitatea statelor „satelit" ale Romei aflate la graniţele de est. A acordat, aşadar, o atenţie deosebită disputei dinastice din Cappadocia, un regat extrem de important, deoarece domnitorul acestuia guverna şi anumite părţi din Armenia, controlând astfel frontiera reprezentată de fluviul Eufrat. Cu toate acestea, susţin unele voci, Antoniu manifesta un interes mai mare pentru Glaphyra, o frumoasă prinţesă cappadociană, cu care se pare că a avut o aventură.

Antoniu era la fel de sensibil la farmecele feminine ca şi Cezar, poate chiar şi mai mult decât acesta. Iată ce ne spune Plutarh:

> Până şi amorurile lui îi încântau pe oameni. Câte inimi nu şi-a câştigat, ajutându-i pe îndrăgostiţi şi ascultând cu deliciu

[1] *Ibidem.*

glume despre aventurile sale amoroase!... Dar, meşter la cuvânt, el se lăuda cu faptele sale ruşinoase, lăsând naturii grija să pună începuturile multor familii.[1]

Avea să întâlnească în curând o altă suverană, gata „să lase naturii grija" ţelurilor sale şi să-l domine pentru tot restul vieţii.

[1] *Ibid.*, 4 şi 36.

Partea a V-a
ÎMBLÂNZIREA LUI HERCULE

Capitolul 13

Atot puternica Afrodita

La începutul verii anului 41 î.Hr., Antoniu a ajuns în Tars, locul unde se va naşte Sfântul Petru, situat pe râul *Cydnus* din sudul Turciei de azi. În timpul lui Pompei, oraşul cunoscuse o dezvoltare extraordinară, devenind capitala noii provincii romane Cilicia, dar, când Antoniu a bătut la porţile sale, a găsit un oraş împovărat de taxele impuse de Cassius. „Constrânşi prin violenţă de soldaţii lui Cassius să plătească taxele – ne povesteşte Appian – oamenii şi-au vândut mai întâi proprietăţile şi apoi au transformat în bani toate obiectele sacre folosite în procesiunile religioase, cât şi ofrandele aduse templelor. Când nici aceştia n-au fost suficienţi, magistraţii au vândut ca sclavi oameni liberi, mai întâi fetele şi băieţii, apoi femeile şi bătrânii, negociaţi pe preţuri de nimic, şi în final tinerii."[1]

Antoniu a poruncit ca acei cetăţenii, care se mai aflau încă în sclavie, să fie eliberaţi. Apoi, după ce şi-a stabilit tabăra aici, şi-a îndreptat atenţia spre singura suverană importantă care trebuia să răspundă pentru faptele ei din perioada războiului civil recent încheiat. L-a trimis, aşadar, la Alexandria pe unul dintre prietenii lui, Quintus Dellius, un bărbat inteligent, care

[1] Citatele din primul paragraf sunt din Appian, *Istoria romană*, „Războaiele civile", IV., 64.

stăpânea foarte bine arta persuasiunii, ca s-o convingă pe regina Egiptului şi fosta amantă a lui Cezar să se prezinte în faţa tribunalului său din Tars.

Cleopatra a primit, probabil, cu uşurare vestea înfrângerii lui Brutus şi a lui Cassius la Filippi. Era la fel de încântată de faptul că Antoniu, şi nu Octavian, moştenitorul lui Cezar – un individ necunoscut şi un potenţial pericol pentru Cezarion – a devenit noul mascul alfa al teritoriilor romane din est. Deşi chemarea imperativă a lui Antoniu ascundea o ameninţare voalată, Dellius a reuşit să-i domolească temerile. „Cum văzu frumuseţea ei şi înţelese vraja vicleană a vorbei sale, Dellius, mesagerul lui Antoniu, pricepu iute că o asemenea femeie n-avea de ce se teme de Antoniu... şi o linişti spunându-i că nu-i pe lume om mai bun şi mai plăcut ca Antoniu."[1]

Dar chiar şi fără încurajările lui Dellius, Cleopatra nu era, probabil, foarte îngrijorată. Putea foarte bine să-şi justifice acţiunile, scoţând în evidenţă ajutorul pe care a încercat să-l ofere lui Antoniu şi Octavian. Poate că nici nu mai căuta acum justificări, gândindu-se mai degrabă cum să transforme întâlnirea cu Antoniu într-un avantaj pe termen lung. Dellius îi era deja complice. Presimţind „ce mare avea să-i fie puterea şi ce rol avea să joace în viaţa lui Antoniu", Dellius „se dădu de partea ei şi o sfătui să meargă în Cilicia fără sfială, împodobită ca Hera evocată de Homer când se dusese să-l adoarmă pe Jupiter... Dând crezare cuvintelor lui Dellius... se aştepta deja să-l îngenuncheze pe Antoniu."

Cu şapte ani în urmă, când nu avea atâta experienţă, Cleopatra reuşise să-l cucerească pe Cezar. Acum avea douăzeci şi nouă de ani. I se va înfăţişa, aşadar, lui Antoniu „acum când era în floarea frumuseţii sale, când i s-a luminat mintea şi cunoştea oamenii – ne spune Plutarh. De aceea, porni plină de încredere. Ce mai daruri, ce de bănet, ce podoabe frumoase ducea cu sine! Se vedea că pleacă dintr-o ţară bogată şi mândră ca în poveşti. Dar mai ales ducea cu sine farmecul şi faima frumuseţii sale."

[1] Aici şi în continuarea acestui capitol, dacă nu este specificat altfel, citatele sunt din Plutarh, *Viaţa lui Antoniu*, 24-27.

Plutarh o priveşte cu ochi critici pe Cleopatra, descriind-o ca pe o sirenă rece ca gheaţa, care l-a sedus nu doar pe Cezar, ci şi pe Gnaeus, fiul lui Pompei cel Mare, acuzaţie în sprijinul căreia nu există nicio dovadă certă. Cu toate acestea, concluzia lui potrivit căreia Cleopatra intenţiona să-l cucerească şi „să-l supună" pe Antoniu era, probabil, corectă. Înzestrată cu un dar aparte, care o ajuta să nu scape din mână nicio oportunitate, şi-a plănuit campania cu aceeaşi grijă cu care fostul ei iubit, Cezar, îşi organiza campaniile militare, evaluând cu multă atenţie vulnerabilităţile „ţintei" sale – una dintre acestea era, o ştia prea bine, predilecţia pentru femeile frumoase şi extravagante.

Cleopatrei nu i-a scăpat, firesc, primirea călduroasă de care se bucura Antoniu în est, fiind considerat „Noul Dionis". Acest titlu îi fusese acordat cândva şi tatălui ei, Auletes, având legături strânse cu dinastia Ptolemeilor, de vreme ce Dionis era atât străbunul lor legendar, cât şi protectorul casei regale a Egiptului. Unul dintre Ptolemei îşi imprimase pe piele frunzele de iederă ale zeului, iar strămoşul Cleopatrei, Ptolemeu al II-lea, inaugurase un festival somptuos, Ptolemaia, ce avea să fie organizat o dată la patru ani. În timpul festivalului – ne spun documentele vremii – pe străzile Alexandriei se desfăşura, timp de două zile, o procesiune zgomotoasă, în fruntea căreia se afla statuia lui Dionis, înaltă de aproape 4 metri, învăluită într-o mantie din purpură şi aur şi tronând pe un pat din

iederă şi viţă-de-vie tras de 180 de oameni. Statuia era urmată, într-un alt car alegoric, de 60 de oameni deghizaţi în satiri, ce zdrobeau struguri într-un teasc imens în ritmul cântecelor din fluier. Un alt car purta cu sine un burduf uriaş, cusut din piele de leopard, plin cu 100 000 de litri de vin, ce avea să fie oferit spectatorilor zgomotoşi. Toate aceste trei care erau urmate de un al patrulea, pe care se afla întins un penis din aur, lung de 45 de metri şi încununat în vârf cu o erupţie de stele menite să scoată în evidenţă aspectul priapic al zeului.

Dionis, identificat adesea cu Osiris, nu era doar zeul vinului şi al plăcerilor sexuale, ci şi o zeitate înzestrată cu o puternică încărcătură mistică. Venerat pentru faptele sale de curaj şi mărinimie, era, de asemenea, asociat, datorită virtuţilor sale, cu Alexandru cel Mare, ale cărui victorii obţinute în est stăteau sub auspiciile spiritului dionisiac. Dacă Antoniu dorea să fie zeu, de ce n-ar fi şi Cleopatra zeiţa lui? şi-a spus ea.

Dacă aşa au stat lucrurile, atunci intuiţia ei s-a dovedit corectă. Antoniu era tentat, firește, să joace rolul zeului Dionis, dar şi pe al strămoşului său divin – eroul-zeu Hercule despre care se spunea că ar fi participat la un festin alături de Dionis. Imaginea personajului puternic, îmbrăcat doar într-o piele de leu, care învinge obstacol după obstacol, se împletea perfect cu propria sa imagine. Plutarh ne conturează portretul unui bărbat care s-a modelat după un erou-zeu:

> Se vedea şi în trăsăturile feţei sale nobilul de viţă veche: barba lui frumoasă, fruntea lată, nasul de vultur şi ceva bărbătesc în totul îi dădeau o asemănare cu Hercule, aşa cum e înfăţişat în tablouri şi statui.[1] Exista şi o veche legendă conform căreia cei din familia lui Antoniu ar fi fost Heraclizi, iar Antoniu credea că frumuseţea trupului său şi îmbrăcămintea vor da mai multă greutate acestei legende. De aceea, întotdeauna când avea să se arate în mulţime, îşi încingea tunica peste brâu, atârna la coapsă o sabie mare şi arunca pe umeri o manta grea de lână.

[1] Deşi mama lui Hercule era muritoare, tatăl lui era Jupiter, astfel că eroul a ajuns să fie venerat ca semizeu.

Ca să-i trezească şi mai mult interesul şi ca să-i sporească aşteptările, Cleopatra nu s-a grăbit deloc să dea curs chemării lui Antoniu. În ciuda faptului că „primea scrisori peste scrisori de la el şi de la prietenii lui ca să vină grabnic", ea le trata în batjocură, ne spune Plutarh. Deşi era hotărâtă să îi arate lui Antoniu că era o suverană independentă şi că îşi era propria stăpână, mai exista un motiv pentru care Cleopatra continua să amâne călătoria – avea nevoie de timp ca să se pregătească. Într-o epocă în care cea mai mare parte a populaţiei era analfabetă – poate chiar în procent de 90% – fie la Alexandria, fie la Roma, spectacolul rămânea singurul mijloc de comunicare cu masele. La fel cum triumfurile spectaculoase ale lui Cezar, care celebrau şi încununau Roma ca stăpână a lumii, au stârnit uralele şi ovaţiile plebei aflate în delir, şi Cleopatra dorea să pună în scenă un spectacol grandios al bogăţiei regale şi frumuseţii divine pe care oamenii să nu-l uite prea repede. Astfel, şi-a ales singură momentul în care să pornească spre Tars pe corabia ei regală, împreună cu alaiul de vase ce o însoţeau.

În timp ce traversa Marea Mediterană, îndreptându-se spre nord, Cleopatra era măcinată de gânduri legate de trecut şi de griji privind viitorul. Încurajată de Dellius, cocheta cu ideea de a-l seduce pe Antoniu pe plan politic şi – de ce nu? – de a-l atrage în patul ei. Dar ce amintiri îi mai trezea oare Cezar, primul şi singurul ei iubit, precum şi tatăl copilului ei? Ce gânduri îi stârnea oare – după trei ani în care îşi înfrânase libidoul – perspectiva de a se dărui unui alt bărbat? Se simţise oare atrasă de Antoniu când se întâlniseră în trecut? Nu se putea pune

nici măcar problema unei căsătorii aranjate între membrii unor familii suverane în scopuri dinastice. Cleopatra, o femeie puternică şi independentă, trebuia să preia iniţiativa, cu toate riscurile implicate. Dar urma să aibă, oare, sorţi de izbândă? Ce sentimente nutrea Antoniu pentru ea? Avea să accepte să aibă o legătură cu femeia care a fost amanta lui Cezar? S-ar putea să se simtă flatat, dar s-ar putea la fel de bine s-o şi respingă. Putea, cel puţin, să se agaţe de ideea că puterea juca, pentru amândoi, rolul de afrodiziac. Nicicând n-a mai existat în est o regină mai puternică decât Cleopatra şi niciun general mai puternic decât Antoniu. Acesta era, fără îndoială, un gând care îţi făcea sângele să fiarbă în vine şi îţi liniştea temerile.

Plutarh ne descrie, în cuvinte meşteşugite, călătoria pe care Cleopatra a parcurs-o pe râul Cydnus spre Tars:

> Plutea pe o corabie cu prora aurită, cu pânzele de purpură desfăşurate; lopeţile cu mânerele de argint se mişcau în cadenţă, după ritmul armonios al sunetelor de flaut, alăute şi fluier. Ca Afrodita de frumoasă şi de gătită, Cleopatra stătea tolănită sub un baldachin cusut cu aur. Doi copii, ca doi îngeri ai iubirii, stăteau unul de o parte şi unul de alta şi-i făceau vânt. Împrejuru-i, roabe frumoase, îmbrăcate ca Nereidele şi Graţiile stăteau unele la cârmă, altele la funii. Fel de fel de miresme îmbătătoare se ridicau din corabie, pluteau în nouraşi subţiri şi îmbălsămau ţărmurile. Pe un mal şi pe altul, mergea lume de pe lume vrăjită de atâta frumuseţe şi bogăţie... Pe buzele tuturor zbura vorba că, spre norocul Asiei, sosea Afrodita să prăznuiască tainele sărbătorii bahice cu Dionis.[1]

[1] Ca să redea descrierea pe care i-o face Enobarbus Cleopatrei în momentul sosirii ei în Tars, Shakespeare s-a inspirat în crearea piesei sale *Antoniu şi Cleopatra* din opera lui Plutarh în traducerea lirică a lui Sir Thomas North.

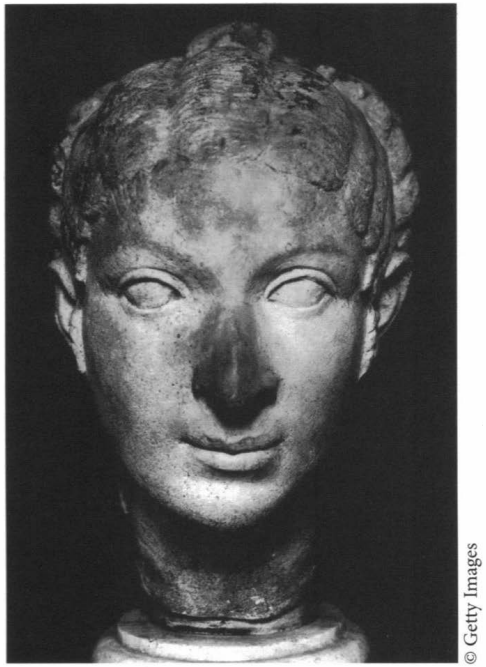

Portret al Cleopatrei, sculptat aproximativ în 40 î.Hr.

© Getty Images

Bust al lui Marc Antoniu, realizat de Marc Arcis. Se află la Musée des Augustins din Toulouse.

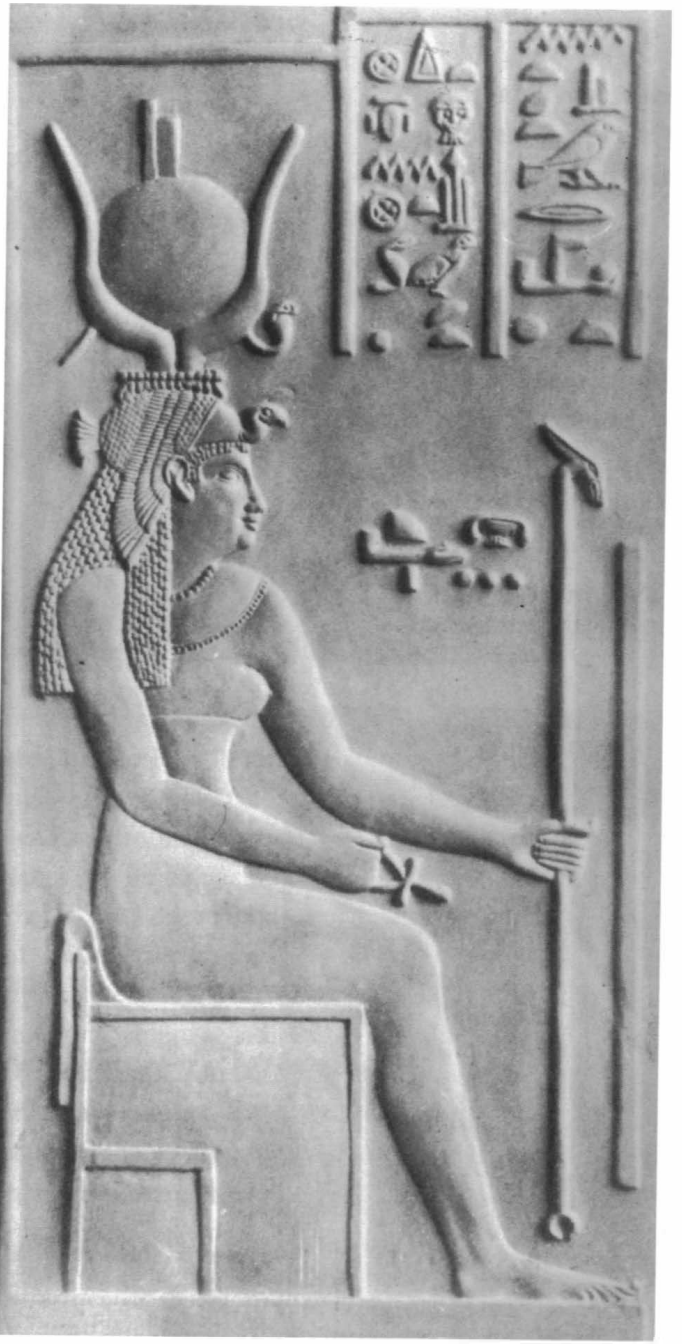

© Getty Images

Basorelief înfăţişând-o pe Cleopatra.

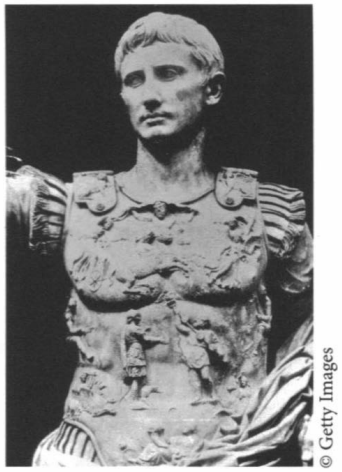

© Getty Images

Bust al lui Cezar,
aflat la Muzeul Vaticanului.

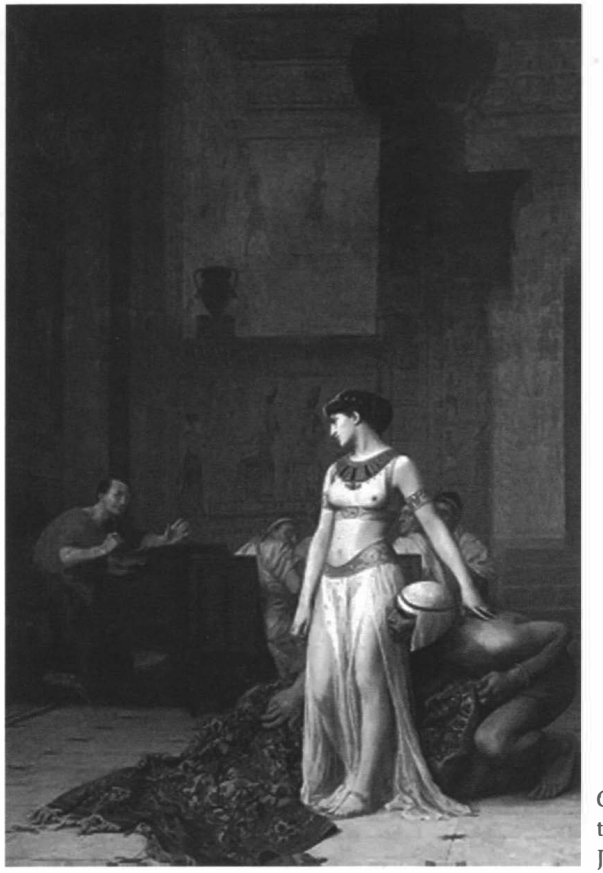

Cleopatra şi Cezar,
tablou de
Jean-Léon Gérôme.

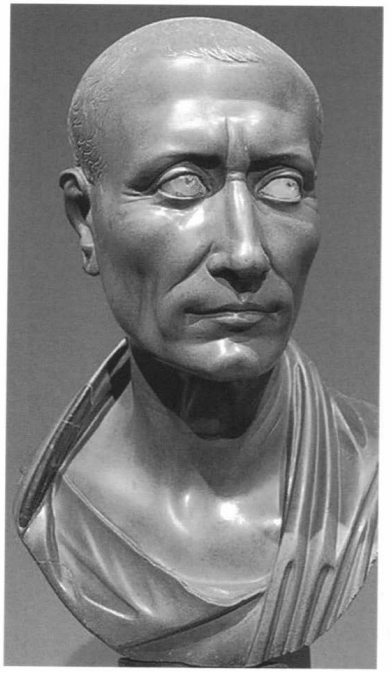

Portret al lui Cezar, realizat între 13 î.Hr. şi 1 d.Hr., aflat la Altes Museum din Berlin.

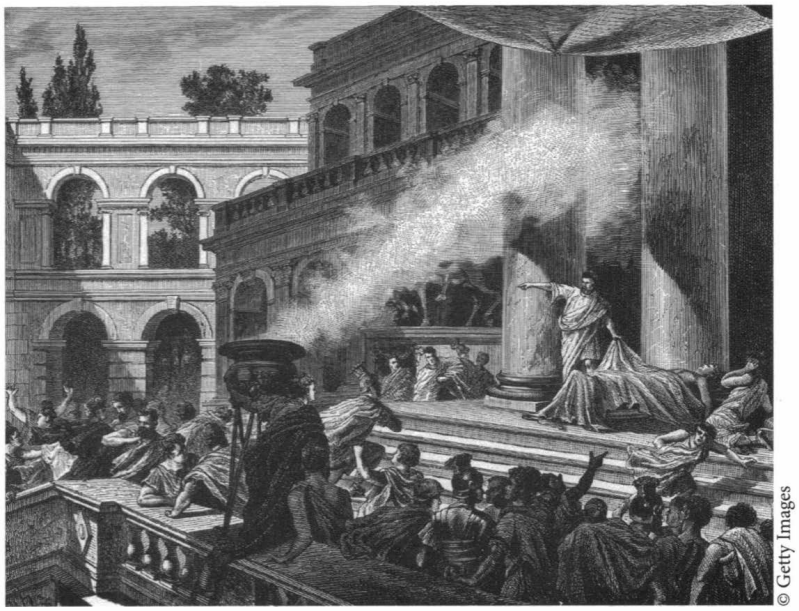

© Getty Images

Marc Antoniu susţine un discurs funerar la moartea lui Iuliu Cezar.

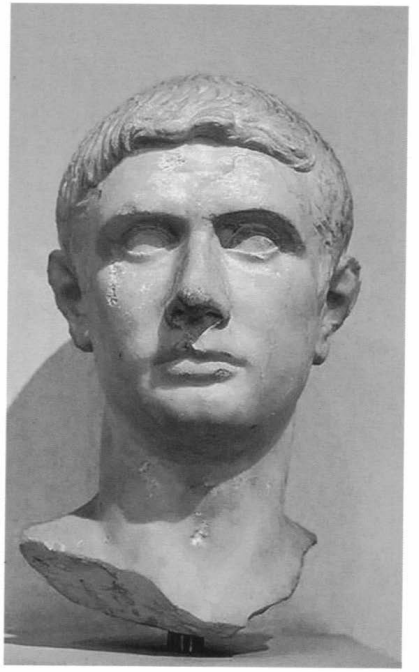

Portret al lui Marcus Junius Brutus, datând aproximativ din anii 30-15 î.Hr. Se află la Museo Nazionale Romano.

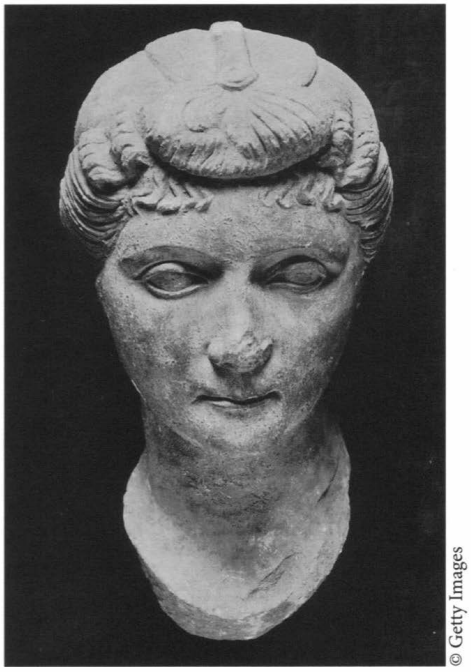

© Getty Images

Portret al Octaviei, sora lui Octavian Augustus şi soţia lui Marc Antoniu. Se află la Muzeul Arheologic din Arezzo.

Banchetul Cleopatrei de Gerard de Lairesse.
Tabloul se află la Rijksmuseum din Amsterdam.

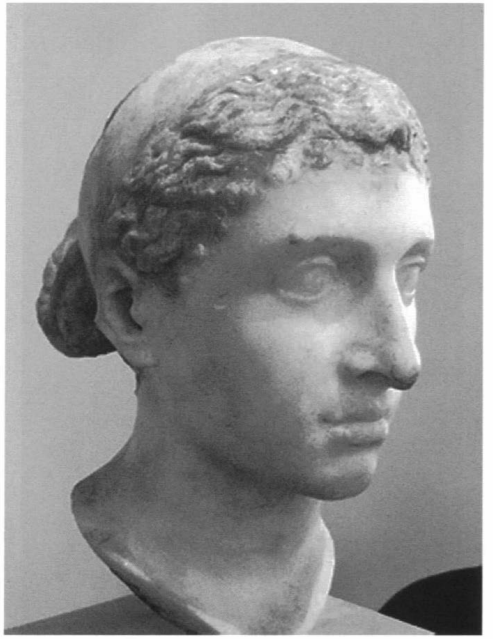

Portret al Cleopatrei realizat de Louis le Grand. Se află la Altes Museum din Berlin.

Bust al lui Cicero, realizat în prima jumătate a secolului I d.Hr.
Se află la Musei Capitolini din Roma.

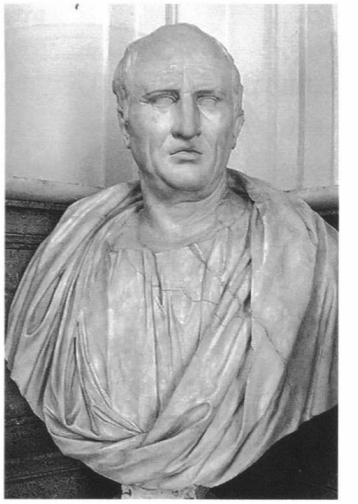

Statuie a lui Cato cel Tânăr de Jean-Baptiste Romand și François Rude. Se află la Muzeul Luvru.

© Getty Images

Portret din profil al lui Marc Antoniu.

© Getty Images

Bust al lui Pompei cel Mare, realizat aproximativ în 48 î.Hr.

Această imagine i se potrivea perfect Cleopatrei. Afrodita, cea născută din valurile mării învolburate nu era doar echivalentul divinei Isis, ci şi zeiţa plăcerilor sexuale şi protectoarea soţiilor împătimite de sex, aşa cum era şi Venus în mitologia romană. Mai mult decât atât, oraşul Tars era cunoscut de mai bine de patru secole ca locul unde zeiţa iubirii l-a întâlnit şi a făcut dragoste cu Dionis, divinitatea supremă a estului. Ce altă cale mai bună ar fi putut să aleagă ca să-şi facă intenţiile cunoscute decât să se întrupeze în Afrodita însăşi?

În urma acestui atac seducător, a cărui ţintă era, fără doar şi poate, Antoniu, acesta şi-a simţit mândria lezată. El îşi aştepta vizitatoarea regală, stând pe „scaunul de judecată" din tribunalul aflat în piaţă, dar Cleopatra n-a debarcat ca să vină la el, aşa cum cerea statutul lui – *dignitas*, în termenii romanilor. În schimb, cuprinse de frenezie la auzul veştii sosirii reginei egiptene, mulţimile au luat cu asalt malurile râului ca să vadă cu ochii lor spectacolul uluitor, lăsându-l pe Antoniu în compania câtorva soldaţi şi servitori. Uimit de comportamentul Cleopatrei, i-a trimis o invitaţie prin care o poftea să ia masa cu el în seara aceea, dar – pentru că nu voia să cedeze iniţiativa şi nici să spulbere vraja pe care o crease – Cleopatra l-a invitat pe Antoniu la bordul corăbiei regale. Pe de altă parte, nava era teritoriul ei, astfel că – inversând cu subtilitate şi inteligenţă rolurile – îl obliga pe Antoniu să vină în Egipt.

Ospăţul reprezintă atât o metaforă veche de când lumea pentru plăcerile sexuale, cât şi un preludiu al acestora. Cleopatra a pregătit decorul unei scene seducătoare menite să-i aprindă simţurile lui Antoniu, întâmpinându-l cu o privelişte spectaculoasă. Cu atenţia unui regizor de film *avant la lettre*, Cleopatra a aranjat „o mulţime de lumini", ne spune Plutarh. „Mii şi mii de lumânări străluceau din toate părţile, aşezate cu

măiestrie, şi închipuiau fel de fel de pătrăţele şi cerculeţe. Rareori a fost dat oamenilor să vadă o minune ca aceea." Pereţii erau împodobiţi cu tapiserii purpurii, cusute cu fir de aur şi argint. Canapele moi, de mătase, îşi aşteptau oaspeţii romani, iar mesele presărate cu pocale din aur şi farfurii incrustate cu nestemate te îmbiau să le savurezi bucatele şi băuturile alese. Triumvirul Antoniu a fost redus acum la statutul unui băieţel naiv., care privea cu ochi uimiţi opulenţa etalată atât de ostentativ.. Cleopatra, zâmbind în sinea ei, dar şi în faţa oaspeţilor., şi-a cerut scuze pentru că – în răstimpul atât de scurt pe care l-a avut la dispoziţie – n-a putut să facă pregătiri demne de primirea unei personalităţi de talia lui Antoniu. Data viitoare – a promis ea – lucrurile vor sta cu totul altfel. Între timp, i-a dăruit câte ceva din toate obiectele de decor ale ospăţului – canapele, pocale etc.

În seara următoare, Antoniu a luat din nou masa pe corabia Cleopatrei în atmosfera îmbătătoare, încărcată cu miresme puternice de tămâie. Parfumurile egiptene erau recunoscute, încă de pe vremea faraonilor, pentru intensitatea, dar şi pentru rafinamentul lor.. Se spunea că Elena din Troia ar fi învăţat să le folosească chiar în Egipt. Aşa cum a promis, frumuseţea banchetului din seara anterioară a fost eclipsată de splendoarea celui prezent. Oaspeţii au primit în dar nu doar obiectele pe care le-au folosit în timpul ospăţului, ci şi câţiva cai arabi, cu hamuri din aur. Apoi, au fost duşi acasă în lectici purtate de băieţi etiopieni, care ţineau în mâini torţe aprinse şi alergau uşor pe străzile întunecate ale oraşului Tars.

A doua zi, Cleopatra a acceptat să ia masa cu Antoniu. Generalul, în vârstă de patruzeci de ani, „voia s-o întreacă prin lux şi eleganţă. Dar unde se pomeni! Biruit, începu să râdă singur de podoabele sale sărăcăcioase şi fără gust." Probabil

că se distra să-l vadă pe marele general stânjenit de „mojicia sa necioplită", ca să-l citäm pe Plutarh. Cleopatra i-a citit cu uşurinţă caracterul, intuind rapid cum să-l cucerească. Din glumele pe care le spunea – scrie Plutarh – ea a înţeles că „nu-i decât un soldat. Aşa că îi răspunse cu glume în felul lui şi prinse a se purta cu el mai liberă şi mai încrezătoare în farmecele sale." Plutarh dezaprobă făţiş relaţia dintre ei, plângându-se că regina Egiptului a descătuşat viciile aflate în stare latentă în sufletul lui Antoniu. „La toate păcatele firii sale, s-a adăugat şi ceea ce a fost pentru el cea mai mare nenorocire: dragostea pentru Cleopatra. Iubirea asta a trezit, a dezlănţuit şi a făcut să crească până la delir pornirile rele ce stăteau încă ascunse şi adormite în el; a aruncat în umbră, a sfărâmat tot ce mai era bun şi sănătos, tot ce mai punea în sufletu-i zăgaz patimilor sale."

Appian crede că Antoniu a căzut pradă farmecelor Cleopatrei încă „de la prima vedere": „Antoniu era – scrie el – uimit de inteligenţa şi frumuseţea Cleopatrei, lăsându-se prins în mrejele ei ca un băieţandru, deşi avea patruzeci de ani. Se spune că a fost întotdeauna extrem de sensibil în această privinţă." „Pasiunea lor avea să pogoare năpasta nu doar asupra lor., ci şi asupra întregului Egipt", continuă acelaşi cronicar, bazându-se pe faptele ulterioare. Nu ştim dacă relaţia dintre Antoniu şi Cleopatra a început la Tars, dar este o variantă destul de plauzibilă. Antoniu, ca şi Cezar, se considera un mare cuceritor. Era, fără doar şi poate, un mare afemeiat, care adora sexul.[1]

În cea de-a patra noapte, Cleopatra l-a primit pe Antoniu într-un salon de pe corabie, care avea podeaua acoperită cu un

[1] Citatele din acest paragraf sunt din Appian, *Istoria romană*, „Războaiele civile", V, 1 şi 8-9.

strat gros de petale înmiresmate de trandafiri. Unii scriitori antici susţin că – pentru a-l impresiona şi mai mult pe Antoniu cu bogăţia ei, asta dacă mai era nevoie de alte demonstraţii – Cleopatra ar fi pus rămăşag că poate cheltui o sumă aproape de neimaginat – 10 milioane de sesterţi – la o singură masă. Antoniu, care era mare amator de pariuri, a acceptat bucuros provocarea, aşteptând cu nerăbdare să vadă ce alte extravaganţe avea să mai născocească regina. Ospăţul, deşi extrem de îmbelşugat ca întotdeauna, n-ar fi putut însă să atingă suma revoltătoare promisă de Cleopatra, a spus unul dintre însoţitorii lui Antoniu.

Regina a făcut, surâzătoare, semn cu mâna, iar servitorii au adus o măsuţă pe care se afla un singur pocal. Apoi, şi-a scos una dintre perlele imense pe care le purta la urechi şi a arătat-o oaspeţilor. Perlele erau extrem de valoroase în lumea antică, fiind „printre cele mai scumpe lucruri de valoare"[1], ne spune Pliniu cel Bătrân. Invitaţii au conchis iute că nestemata străvezie valora mai mult decât suma vehiculată de regina Egiptului. Cleopatra a aruncat apoi perla în pocalul umplut – fără ştirea lui Antoniu – cu oţet. Nestemata s-a dezintegrat, iar ea a băut conţinutul pocalului, înghiţind băutura scumpă sub privirile uluite ale iubitului ei. A vrut apoi să-i confere aceeaşi soartă şi celeilalte perle, dar oaspeţii au asigurat-o că a câştigat rămăşagul, salvând astfel nestemata.

Povestea dizolvării perlei pare pură ficţiune – perlele nu se dezintegrează imediat în oţet şi nici în altă băutură.[2] Dar faptul că

[1] Pliniu cel Bătrân, *Istoria naturală*, IX, 54.

[2] Un cercetător american (B.L. Ullman, într-un articol publicat în *The Classical Journal*, februarie 1957, vol. 52, pp. 193-201) a dovedit printr-o serie de experimente efectuate în anii 1950 că perlele nu se dizolvă. Povestea s-ar putea să se bazeze, susţine el, pe faptul că regina pusese în vin nişte insecte din familia *Margarodidae, Margarodes formicarum*

povestea s-a răspândit atât de repede, bucurându-se de credibilitate, scoate în evidenţă faptul că regina avea faima unei femei extravagante – faimă care trebuie să fi avut un fundament real. De fapt, numele Cleopatrei va rămâne pentru totdeauna asociat cu puterea şi opulenţa perlelor. În secolul al XVI-lea, Rabelais i-a conferit rolul unei vânzătoare de ceapă din iad, bazându-se pe un joc de cuvinte. În engleză, cuvântul *onion* („ceapă") provine de la latinescul *unio*, care înseamnă „o perlă imensă".

Jocul extravagant al Cleopatrei l-a impresionat pe Antoniu. Istoricul grec Socrate din Rhodos povesteşte că, la scurt timp după aceste întâlniri, Antoniu – aflându-se încă în Atena – „a cerut ca, deasupra teatrului, să fie ridicat un eşafodaj, acoperit cu lemn verde, aşa cum a văzut în peşterile sacre, închinate lui Bacchus; de scândurile eşafodajului a atârnat tobe şi piei de căprioară, poposind apoi acolo, împreună cu prietenii lui, şi desfătându-se cu licoarea dulce a zeului... după aceea, a poruncit să fie venerat ca însuşi zeul Bacchus în toate oraşele din regiunea aceea"[1].

Dar, printre atâtea orgii, petreceri şi pasiuni, se mai ocupau şi de afaceri. Aşa cum şi-a imaginat, Cleopatra a reuşit cu uşurinţă să-l convingă pe Antoniu că nu cedase în faţa ameninţărilor duşmanilor lui şi că nu făcuse nimic ca să-i ajute. Ba mai mult decât atât, i-a povestit că pornise în fruntea flotei ei din Alexandria cu gândul de a le veni în ajutor lui Antoniu

(numite şi „perle-de-uscat", deoarece formează o carapace calcaroasă asemănătoare cu aceea a scoicilor) sau, poate, mai degrabă, piatră de var, ca să contracareze efectele ospăţului îmbelşugat. Alţii au sugerat că regina s-ar putea să fi înghiţit într-adevăr perla întreagă, ştiind că ea sau servitoarele sale aveau să o recupereze mai târziu din fecale.

[1] Socrate din Rhodos apud Atheneus din Naucratis, *Deipnosophistae*, IV, 147.

şi Octavian împotriva lui Brutus şi a lui Cassius, dar planurile îi fuseseră zădărnicite de izbucnirea bruscă a unei furtuni. I-a mai spus că încercase să trimită legiunile romane din Egipt în sprijinul lui Dolabella aflat în Siria. Nu era vina ei că soldaţii fugiseră în tabăra duşmanului.

Pe Antoniu îl interesa mai mult ajutorul pe care Cleopatra putea să i-l acorde în viitor decât faptele ei din trecut. Modelul său de guvernare a statelor din est – cel puţin, în răstimpul în care se ocupa de campania împotriva parţilor – nu se diferenţia cu nimic de cel al predecesorilor săi. La fel ca Pompei şi Cezar, el voia să asigure pacea şi prosperitatea provinciilor din estul imperiului roman, plasându-le în acelaşi timp sub directa administrare a Romei. Siguranţa şi securitatea acestor teritorii aveau să le fie garantate de o zonă-tampon formată din regatele învecinate subordonate Romei, ai căror suverani trebuiau să înţeleagă avantajele loialităţii lor faţă de Roma – dar şi riscurile nesupunerii lor. În acestă lume romanizată şi bine disciplinată, Antoniu voia ca Egiptul Cleopatrei să-şi păstreze în continuare locul lui tradiţional. Sub cârmuirea Ptolemeilor, regatul egiptean fusese întotdeauna un aliat de nădejde al Romei. Bogăţia şi importanţa lui strategică, dar şi atragerea Romei de partea sa în momentele cruciale îi conferiseră Egiptului un statut unic, permiţându-i să-şi păstreze independenţa în condiţiile în care niciun alt stat subordonat nu se bucura de acest privilegiu.

Cleopatra nu va îndrăzni să pună în pericol acest statut privilegiat al regatului ei – Antoniu era convins de asta. Dar pe lângă susţinerea Cleopatrei în realizarea proiectelor sale în est, Antoniu mai avea nevoie de ajutorul ei pentru un plan mult mai ambiţios. Campania împotriva parţilor avea să fie costisitoare şi dificilă, lucru pe care el îl ştia prea bine. Va avea nevoie

de o sursă sigură de provizii pentru legionari. Şi cine altcineva i-ar putea îndeplini doleanţele decât regina bogată a Egiptului?

Pentru Cleopatra era o adevărată binecuvântare să joace un rol atât de important în planurile lui Antoniu, căci reuşea astfel să-şi împlinească o parte din propriile ambiţii. Ea a cerut, aşadar, moartea surorii sale vitrege, Arsinoe, salvată de Cezar, cu cinci ani în urmă, de la execuţie, scoţând în evidenţă, cu inocenţa moralizatoare a unui copil, că – deşi ea era neprihănită – sora ei i-a ajutat, fără doar şi poate, pe Brutus şi pe Cassius. Acuzaţiile ei l-au convins pe Antoniu să-şi trimită centurionii în Efes ca s-o omoare pe Arsinoe care se refugiase în Templul zeiţei Artemis. Odată cu execuţia lui Arsinoe, bilanţul fraţilor şi surorilor Cleopatrei care au avut parte de o moarte violentă a ajuns la patru – doi dintre ei pierzându-şi viaţa chiar din ordinul ei. Cleopatra a cerut şi moartea marelui preot al lui Artemis pentru că o declarase pe Arsinoe regina Egiptului, dar în urma rugăminţilor unei delegaţii venite din Efes, a hotărât să-l ierte, probabil din raţiuni politice, deşi Antoniu ar fi fost cât se poate de fericit să dea curs cererii sale.

N-a mai fost însă la fel de indulgentă cu fostul guvernator al Ciprului, care o ajutase pe Arsinoe şi trimisese corăbii în sprijinul lui Cassius. Moartea lui era extrem de importantă, pentru că astfel îi dădea de înţeles lui Antoniu că nu fusese părtaşă la faptele aceluia. N-a manifestat compasiune nici pentru un tânăr, care a apărut în oraşul Aradus, susţinând că era fostul soţ al Cleopatrei, Ptolemeu al XIII-lea, care îi era şi frate şi care, de fapt se înecase în Nil, în armura lui din aur, în timp ce fugea din calea lui Cezar. Îndatorat, Antoniu s-a supus voinţei ei, cerând executarea celor doi bărbaţi. A recunoscut, de asemenea, darul pe care i-l făcuse cândva Cezar Cleopatrei – insula Cipru.

Toate aceste realizări o măguleau pe Cleopatra. Chiar şi mai satisfăcător era răspunsul afirmativ al lui Antoniu la invitaţia de a-i face o vizită în Egipt. Dacă a reuşit să înfăptuiască atâtea lucruri în doar câteva zile, pe un teren complet străin, departe de casă, ce n-ar putea să realizeze în capitala ei atât de somptuoasă - Alexandria?

Capitolul 14

„Să i-o tragem Fulviei!"

Antoniu a urmat-o pe Cleopatra în scurt timp. A poposit puţin în Siria, unde l-a numit pe unul dintre foştii generali ai lui Cezar în funcţia de guvernator al provinciei. A rezolvat problemele şi în Iudeea, unde l-a declarat suveran pe Hyrcanus, care - împreună cu ministrul său, Antipater - îl ajutase pe Cezar în timpul războiului civil din Egipt din anul 47 î.Hr. Antoniu i-a confirmat pe fiii lui Antipater, Phasael şi Irod, ca viceregi ai lui Hyrcanus în Ierusalim şi Galileea, conferindu-le rangul de tetrarhi - asta în ciuda faptului că, după moartea lui Cezar, Phasael şi Irod l-au ajutat pe Cassius în timpul războiului civil, forţaţi de împrejurări, spuneau ei. Numirea lor în funcţie a întâmpinat o opoziţie violentă din partea Macabeilor, cunoscuţi şi sub numele de Hasmonei - o facţiune extrem de puternică în Iudeea. Termenul de „Macabeu", care înseamnă probabil „ciocan", provine de la numele lui Iuda Macabeul, care - împreună cu fraţii lui - a început, în anul 168 î.Hr., un război de gherilă împotriva invadatorilor seleucizi. În anul 142 î.Hr., garnizoana seleucizilor a fost alungată, în cele din urmă, din Ierusalim, iar în fruntea iudeilor au venit mai-marii preoţilor din dinastia Hasmoneilor, din care făcea parte şi Hyrcanus.

Deşi Hyrcanus îi susţinea pe Phasael şi pe Irod, mulţi Hasmonei nu aveau încredere în ei, deoarece aceştia doi erau

edomiții, locuitori din Edom (sau Idumea), o regiune aflată la sud de Ierusalim și Betleem, ai cărei locuitori fuseseră convertiți cu forța la iudaism la sfârșitul secolului al II-lea î.Hr., în timpul expansiunii iudaice. Edomiții nu erau considerați iudei autentici. Pe de altă parte, mama lui Phasael și a lui Irod nu era de origine iudaică, ci făcea parte dintr-o familie de aristocrați arabi. Drept urmare, de vreme ce iudaismul era o religie matriliniară, se considera că prin venele celor doi nu curgea niciun strop de sânge iudaic.

Antoniu a ignorat protestele, iar în toamna anului 41 î.Hr., a pornit degrabă spre Alexandria, dornic să ajungă în brațele noii sale amante. Cleopatra i-a oferit „o primire de zile mari"[1], ne spune Appian. Spre deosebire de Cezar, care stârnise mânia locuitorilor Alexandriei, când intrase în orașul lor cu toată fala unui consul roman, însoțit de lictori ce purtau fasciile înaintea lui și de coloane întregi de legionari înarmați până în dinți, Antoniu a venit „fără să poarte însemnele rangului său". A adoptat „obiceiurile și stilul de viață ale unui om obișnuit, fie pentru că se afla pe un teritoriu străin aflat sub stăpânire regală, fie pentru că nu era într-o vizită oficială". Drept urmare, locuitorii Alexandriei l-au primit cu brațele deschise, ca pe un oaspete de seamă, care n-a făcut altceva decât să onoreze invitația reginei lor. În timpul călătoriei sale prin teritoriile din est, Antoniu și-a dovedit dragostea și admirația pentru lumea elenistică, iar acum, plimbându-se pe străzile Alexandriei, a abandonat veșmintele romane – au observat cu satisfacție cetățenii – adoptând „portul grecesc – tunica croită dintr-o bucată dreptunghiulară de stofă și sandalele albe purtate de locuitorii Aticii".

În iarna anilor 41–40 î.Hr., Cleopatra i-a creat lui Antoniu o lume de vis, în care orice dorință îi era îndeplinită și fiecare

[1] Toate citatele din acest paragraf sunt din Appian, *Istoria romană*, „Războaiele civile", V, 11.

zi îi aducea noi surprize. Plutarh deplânge „multele nebunii" ale lui Antoniu, privind cu tristețe cum Cleopatra „a reușit să-l prindă în mrejele dragostei, făcându-l să uite de toate... El merse cu regina în Alexandria. Acolo, ca un școlar în vacanță, risipea în petreceri și glume vremea – vremea, lucrul cel mai de preț." Cleopatra – ne spune Plutarh – „se uita în ochii lui și știa ce să-i spună, ce să-i facă, de era Antoniu serios ori de era vesel. Era veșnic alta și tot dragă, tot plăcută. Ca după un copil se ținea de el zi și noapte. Amândoi jucau zaruri, amândoi beneteuiau, amândoi vânau; de se antrena la arme, ea stătea și îl privea."

Antoniu și Cleopatra „au făcut o societate «Viața inimitabilă» și dădeau în fiecare zi banchete pentru care se cheltuiau averi întregi"[1], ne spune Plutarh. Un doctor, ce trăia pe vremea aceea în Alexandria și era prieten cu bunicul lui Plutarh, a fost invitat într-o bună zi să viziteze bucătăriile regale. El avea să-i povestească mai târziu bunului său prieten fapte de o extravaganță greu de imaginat: „Intră în bucătărie și văzu la foc fel de fel de bunătăți, iar de o parte în frigare opt mistreți. «Câți musafiri aveți la masă?» întrebă el cu mirare. Bucătarul îi răspunse râzând: «Vreo doisprezece; dar bucatele ce se pun dinaintea lui Antoniu trebuie să fie foarte gustoase și, de nu se dau când trebuie, li se pierde gustul. Noi nu știm niciodată ceasul mesei; de aceea, gătim mai multe rânduri de bucate. Uneori, stăpânul poruncește masa imediat și, când s-o dau, el își schimbă gândul: ori cere un pahar de vin, ori începe discuția cu vreun prieten. Și bucatele se trec și trebuie altele.»"

În afară de „mistreții la frigare", putem doar să ne imaginăm bucatele servite la ospețele societății „Viața inimitabilă" din frânturile de cunoștințe pe care le avem despre bunătățile

[1] Citatele din acest paragraf și din următorul sunt din Plutarh, *Viața lui Antoniu*, 28.

egiptene şi din descrierile banchetelor romane. *Foie gras*-ul se afla, probabil, în meniul acestor petreceri. Egiptenii au fost primii care au apreciat acest preparat, trimiţându-le spartanilor gâşte îngrăşate cu forţa încă din anul 400 î.Hr. Se pare că şi romanii au făcut o pasiune pentru *foie gras*, dacă ţinem seama de reţetele detaliate care ne-au parvenit din secolul I î.Hr. şi care ne oferă cele mai bune modalităţi de „îndopare" a gâştelor. Printre alte delicatese egiptene se află carnea şi limba păsărilor flamingo care trăiau în preajma Nilului, melcii (romanii sunt primii care i-au crescut pentru mâncare) şi hârciogii. Aceştia – echivalentul şoarecilor noştri de câmp – au fost crescuţi în captivitate din timpuri străvechi şi până în Evul Mediu. Romanii îi ţineau la întuneric, în vase mari, şi îi puneau la îngrăşat, hrănindu-i cu alune, smochine şi nuci. Când hârciogii ajungeau la greutatea dorită, erau puşi la frigare după ce, mai întâi, erau tăvăliţi printr-un strat de miere presărat cu seminţe de mac. Poate că Antoniu şi Cleopatra s-au delectat şi cu friptură de struţ, pasăre care trăia pe atunci şi în Africa de Nord. Bucătarii încercau s-o servească cât mai fragedă cu putinţă, deşi partea cea mai căutată era creierul, aşa cum se întâmpla şi în cazul păunilor şi papagalilor. Consumarea unei porţiuni atât de mici dintr-un animal sau pasăre este o altă dovadă a extravaganţei şi opulenţei care se regăseau la curtea din Alexandria.

Printre alte bunătăţi savurate la banchetele egiptene se numărau ugerul de scroafă, trompa de elefant şi copitele de cămilă, acestea din urmă fiind meniul preferat al Cleopatrei, susţin surse mai mult sau mai puţin credibile. Rafinamentul culinar al bucătăriei egiptene se putea vedea în tematica aleasă de bucătari, care aranjau bucatele în funcţie de anumite concepte precum: semnele zodiacale sau scutul Minervei. Puteau, de asemenea,

să modeleze un animal din bucăţile altora. Un umorist scria că un bucătar iscusit putea să creeze din carnea şi membrele de porc o gâscă bine împănată, garnisită cu peşte şi alte specii de păsări. Egiptenii erau adevăraţi maeştri cofetari, dând naştere unor adevărate capodopere culinare din prăjituri şi plăcinte cu carne de mierlă, precum şi unor reţete inspirate din bucătăria arabă.

Romanii stăpâneau şi ei arta marinării şi a asezonării bucatelor. Horaţiu, poetul preferat al lui Octavian, scria că un pui înecat în vin avea o savoare deosebită. (Găinile, originare din India, sunt menţionate pentru prima oară în Europa în secolul al VI-lea î.Hr.) Antoniu savura, fără doar şi poate, aceste bunătăţi rafinate, dar şi mâncărurile tradiţionale. Printre cele mai cunoscute era un sos de peşte a cărui reţetă seamănă cu sosul de peşte thailandez pe care îl mâncăm astăzi şi care presupune lăsarea peştelui la dospit în sare timp de trei luni. Un alt sos – mai scump şi mai tare – cunoscut sub numele de *sanguine garum*[1], se făcea din sângele unei anumite specii de ton. Alte reţete egiptene presupuneau un amestec gălbui de muştar, schinduf (cimbrişor) şi chimion, iar alta avea ca ingredient de bază o plantă numită *siliphum* care creştea în Cirenaica. Din nefericire, planta a dispărut de pe piaţă la mijlocul secolului I d.Hr., astfel încât nimeni nu ştie cu exactitate despre ce era vorba. Romanii şi egiptenii adorau sosurile din fructe datorită gustului dulce-acrişor, pe care astăzi îl cunoaştem atât de bine din bucătăria asiatică. De exemplu, friptura de viţel era asezonată cu un sos de stafide amestecate cu miere, piper, ceapă, oţet de vin şi diverse mirodenii.

[1] *Garum* sau *liquamen* (lat. în original), „zeamă, suc sau sos", *sanguine garum* (lat. în original) era denumirea unui sos de peşte marinat cu diferite plante aromatice, folosit ca ingredient, foarte scump, în bucătăria romană (n. tr.).

Mai puţin exotice erau considerate speciile de peşte care creşteau în Nil şi legumele cultivate pe malurile sale. Egiptenilor le plăceau tulpina fibroasă de papirus, rădăcina crocantă de lotus, lintea şi usturoiul.[1] Viarza reprezenta un leac împotriva mahmurelii.

Deşi romanii cunoşteau tehnica distilării, nici ei şi nici egiptenii nu consumau băuturi spirtoase. Berea se fabrica în Egipt încă din vremea faraonilor, bucurându-se de o reputaţie extraordinară, dar poate că nu era considerată o băutură suficient de rafinată pentru gusturile celor ce duceau o „viaţă inimitabilă". Vinul – licoarea dulce a lui Bacchus – le umplea până la refuz cupele incrustate cu nestemate. Egiptenii produceau vinuri de renume încă de pe vremea lui Tutankamon (1327 î.Hr). Poeţii romani, care nu o priveau cu ochi buni pe Cleopatra, susţineau că reginei îi plăcea un anumit sortiment de vin produs în zona lacului Mariut dintr-un soi de struguri ce purta numele de Mereotis Alba, cultivat şi în lumea romană, deoarece putea fi plantat în pământul afânat. Acest vin îi plăcea atât de mult Cleopatrei, încât se lăsa purtată de savoarea lui, îmbătându-se adesea. La urechile Romei a ajuns vestea că regina purta un inel de ametist, pe care era gravat chipul lui Methe, zeiţa băuturii, care făcea parte din alaiul lui Dionis. Acest lucru este dovada

[1] Un secol mai târziu, bucătarul Epicurus ne oferă o reţetă egipteană cu tărtăcuţă (plantă erbacee din familia *Lagenaria gourda*, cu flori mari şi albe şi fructe mari, de forme variate, de obicei bombate, care la maturitate devin lemnoase şi gălbui): „Scoateţi miezul unei tărtăcuţe fierte, presăraţi sare peste el şi puneţi-l pe o farfurie! Zdrobiţi separat boabe de piper, chimion, seminţe de coriandru, mentă proaspătă şi rădăcină de asafoetida" (plantă care creşte în Iran şi Afganistan)! „Turnaţi apoi puţin oţet! Zdrobiţi şi amestecaţi seminţe de pin şi fructe de palmier-ţelină! Amestecaţi toate aceste ingrediente cu miere, oţet, sos de peşte, ulei şi suc concentrat de struguri! Turnaţi acest melaj peste miezul de tărtăcuţă, presăraţi puţin piper şi puneţi-l la fiert! Apoi, puteţi savura după pofta inimii acest preparat delicios."

decadenţei şi a dipsomaniei[1] ce-i caracterizau stilul de viaţă. În realitate, simbolistica inelului era mult mai complexă şi poate, în concepţia romanilor, chiar mai condamnabilă. Ametistul era piatra sobrietăţii, astfel încât chipul gravat al lui Methe însemna, de fapt, „sobrietatea beţiei" – extazul suprem sau „beţia fără vin", care le posedă pe discipolele lui Dionis.

Cleopatra era, probabil, la fel de fascinantă şi de captivantă ca şi atmosfera îmbătătoare în care l-a învăluit pe Antoniu. Plutarh ne descrie predilecţia reginei „de a purta haina sfântă a zeiţei Isis"[2]. Dacă descrierea pe care i-a făcut-o Apuleius zeiţei egiptene în secolul al II-lea d.Hr. este corectă, atunci Cleopatra, ca şi Isis, l-a captivat pe Antoniu cu farmecele sale. Isis îşi „lăsa părul să i se reverse în cascadă pe gâtu-i delicat" şi purta pe cap „o cunună împletită din toate florile pământului. Fruntea îi era încununată cu un disc strălucitor ca o oglindă sau precum chipul luminos al lunii"[3]. Cobra egipteană – *uraeus* – simbolul sacru al lui Amon-Ra, dar şi al coroanei regale egiptene, susţinea discul de o parte şi de alta, „străjuit de două coarne de vacă".[4] Cerceii grei din aur, incrustaţi cu pietre preţioase – lapis lazuli, turcoaze şi granate purpurii – inelele şi brăţările din aur ce i se încolăceau ca nişte şerpi pe braţe confereau frumuseţii sale un aer misterios şi fascinant.

„Veşmintele multicolore ale lui Isis, din pânză fină de in, străluceau în nuanţe de alb, galben şi roşu, presărate pe margini cu modele de fructe şi de flori..." Efectul dramatic era întregit de „o mantie neagră ca noaptea", ce o învăluia în faldurile

[1] Stare bolnăvicioasă caracterizată prin nevoia irezistibilă de a bea (n. tr.).

[2] Plutarh, *Viaţa lui Antoniu*, 54.

[3] Apuleius, *Măgarul de aur*, XI, 3-4.

[4] Vechii egipteni foloseau pielea de cobră pentru fabricarea prezervativelor.

sale de la „şoldul drept la umărul stâng, unde se prindea într-o fibulă. Mantia, tivită cu ciucurei fremătători şi brodată cu steluţe strălucitoare, în mijlocul cărora trona o lună roşie ca focul, îi cădea în valuri, dezmierdându-i trupul." Roba multicoloră a lui Isis îi simboliza puterea-i atotcuprinzătoare, „materia universală care se întrupează în totul şi captează totul - lumina şi întunericul, ziua şi noaptea, focul şi apa, viaţa şi moartea"[1].

Cleopatra voia să fie totul pentru Antoniu - să-i umple zilele şi să-i satisfacă nopţile, captându-l pentru totdeauna în mrejele ei. Nu mai era vorba doar de un simplu joc al seducţiei. A folosit întregul arsenal de vrăji în Tars, iar rapiditatea cu care Antoniu a urmat-o în Alexandria dovedeşte faptul că armele s-au dovedit redutabile. Acum însă voia să-l ţină prizonier în pânza dragostei sale. Cum altfel ar fi putut să se apere mai bine - pe ea şi regatul ei? Şi cum ar fi putut să facă asta dacă nu dăruindu-i un copil, aşa cum îi dăruise şi lui Cezar? Pentru asta, însă, trebuia să păstreze mereu vie vraja erotismului său.

Spre deosebire de Antoniu, Cleopatra nu avea experienţă sexuală. Ea avusese un singur iubit în comparaţie cu sutele de iubite ale lui Antoniu. Dar Ptolemeii şi-au însuşit şi ei atitudinea şi concepţiile sexuale ale poporului pe care îl guvernau. În viziunea vechilor egipteni, ca şi în cea a romanilor, sexul era considerat un izvor nesecat de plăceri. Multe dintre cuvintele egiptene erau asociate cu organele sexuale, în timp ce în vocabularul egiptean existau peste douăzeci de expresii care se refereau la actul sexual. Un renumit papirus cu motive erotice, expus la Muzeul Egiptean din Torino, ne înfăţişează câteva scene în care o femeie şi un bărbat între două vârste, bine înzestrat de la natură, sunt surprinşi în timpul actului sexual.

[1] Plutarh, *Despre Isis şi Osiris*, 78.

Pentru că nu cunoşteau noţiunea de intimitate, pentru egipteni goliciunea trupului era un lucru cât se poate de firesc. Toate necesităţile fiziologice erau satisfăcute în public de toţi, cu excepţia celor din cercurile foarte înalte. Deoarece trupul uman nu mai avea niciun secret, oamenii nu considerau goliciunea drept o atracţie erotică. Pentru un bărbat, mult mai incitantă era imaginea unui femei îmbrăcate într-o rochie mulată, semitransparentă, prin a cărei ţesătură fină ca pânza de păianjen se întrezăreau buricul şi sfârcurile ispititoare, după cum putem vedea în multe sculpturi, ca aceea a Cleopatrei de la Dendera.[1]

În plan fizic, Antoniu şi Cleopatra se potriveau ca două picături de apă, dar - fiind o bună cunoscătoare a naturii umane - regina şi-a studiat cu grijă iubitul, încercând să-i devină indispensabilă din toate punctele de vedere. A condimentat astfel senzualitatea relaţiei lor, apelând la bufonerii şi încurajând dragostea lui Antoniu pentru şotii şi glume - pentru „jocurile de copii", cum spune Plutarh. Cleopatra „se îmbrăca în haine de roabă, pentru că şi lui îi plăcea să arate ca un sclav, şi purcedea cu el noaptea pe uliţe. El se oprea pe la uşile şi ferestrele oamenilor şi făcea glume pe socoteala celor din casă. De câte ori n-a fugit el ocărât, câţi n-au aruncat cu pietre şi beţe după el, în ciuda faptului că mulţi bănuiau cine era!"[2]

[1] Dacă o femeie nu era interesată de sex, egiptenii aveau multe reţete pentru poţiuni de dragoste - nu toate erau „apetisante", ca, de exemplu, aceasta, de-a dreptul respingătoare: „Culegeţi câteva fire de mătreaţă de pe capul unei persoane care a pierit ucisă şi presăraţi-o peste câteva boabe de orz amestecate cu vin şi cu sângele unei căpuşe culese din blana unui câine negru şi daţi-i-o apoi s-o bea femeii ce vreţi să vă iubească!", apud A. Gill, *Ancient Egyptians*, Harper Collins, Londra, 2003, p. 226.

[2] Citatele din acest paragraf şi din următoarele două sunt din Plutarh, *Viaţa lui Antoniu*, 29-30.

În timpul unei partide de pescuit prin stufărişul înalt din zona lacului Mariut[1], Antoniu i s-a plâns Cleopatrei că n-a avut norocul să prindă niciun peştişor. Dar i-a dat pe ascuns poruncă unuia dintre pescarii care îi însoţea „să meargă înot pe sub apă şi să înfigă în undiţă peşti prinşi mai înainte. Aruncă apoi Antoniu undiţa: o scoate afară cu un peşte; face aşa de câteva ori. Regina egipteană înţelese cum merge treaba, dar s-o fi văzut cum se mira de norocul lui! Se sculară să plece. «Să poftiţi şi mâine, prieteni, aici la pescuit, să vedeţi norocul generalului!» le zise, surâzând, celor ce-i însoţea... Când Antoniu îşi aruncă undiţa, Cleopatra îi spune unui rob să înoate pe sub apă înaintea pescarilor şi să înfigă în undiţă un hering sărat... Antoniu crezu că s-a prins peştele şi trase. Când au văzut peştele sărat în undiţă, râseră cu lacrimi. «Generale, îi spuse Cleopatra, lasă undiţa pentru noi... căci tu ai de vânat cetăţi, regi şi imperii!»"

„Pe alexandrini îi veseleau bufoneriile sale", ne mai spune Plutarh. „Glumind, ziceau cu eleganţă: «În faţa romanilor, Antoniu pune masca tragediei; cu noi, pe a comediei.»" „Platon împarte limbuşirea în patru; Cleopatra ştia o mie." Platon defineşte cele patru categorii ale sale în dialogul *Gorgias*, unde îşi invită cititorul să compare artele false ale limbuşirii – sofismul, retorica, patiseria şi cosmetica – cu artele „adevărate": arta elaborării legilor, justiţia, medicina şi gimnastica. Pentru Platon, moralitatea reprezintă baza existenţei umanităţii, iar în *Gorgias*, îi înfruntă pe cei care – asemenea Cleopatrei – au făcut din căutarea plăcerilor o prioritate.

Dar în ciuda arsenalului de vrăji la care a apelat Cleopatra pentru a-l prinde pe Antoniu în mrejele sale, acestea n-ar fi dat

[1] Astăzi, lacul Mariut se află în mijlocul unei zone industriale, presărate cu flăcările luminoase ale rafinăriilor de petrol, dar pescarii continuă să străbată lacul, prin stufăriş, cu luntrile lor.

roadele scontate dacă între ei n-ar fi existat anumite afinităţi. Împărtăşeau aceeaşi poftă de viaţă. Extravaganţa reprezenta pentru amândoi un mod firesc de exprimare a acestei pofte de viaţă – fie că făceau dragoste zi şi noapte, fie că mâncau trufandale, fie că-şi ofereau cadouri scumpe sau se făceau de râs prin bufonerii. Aveau aceleaşi pasiuni şi ambiţii grandioase, răspunzându-şi unul altuia aproape instinctiv. Nimeni nu le va fi vreodată atât de apropiat cum îşi vor fi ei unul altuia, deşi încă nu înţelegeau acest lucru.

Antoniu savura din plin această viaţă de huzur dusă alături de Cleopatra în palatul ei cu vedere spre port, iar în aceste luni de iarnă, regina Egiptului a rămas însărcinată, aşa cum şi sperase că avea să se întâmple. Dacă a crezut însă că astfel avea să îl ţină alături de ea, s-a înşelat amarnic. Antoniu intenţiona, probabil, să părăsească Egiptul şi pe Cleopatra în primăvara anului 40 î.Hr. În acest fel, urma să aibă timp să se ocupe de restul regatelor din est, subordonate Romei, pe care le neglijase în graba lui de a ajunge în Alexandria, înainte de a se aventura în campania împotriva parţilor. Aceştia au preluat însă iniţiativa, invadând teritoriile romane cu cavaleria şi arcaşii lor renumiţi pentru atacurile lor fulgerătoare. La sfârşitul lui februarie, solii au adus vestea că Pacorus, fiul regelui part Orodes, cotropise Siria, ucigându-l pe guvernatorul roman când acesta încercase să fugă. Pacorus pusese stăpânire şi pe Ierusalim, înlăturându-l de pe tron pe Hyrcanus şi punându-l în locul lui pe nepotul acestuia, Antigonus. Ca să scape cu viaţă, Irod se refugiase, împreună cu femeile din familia sa, în fortăreaţa de la Masada situată pe munţii arizi de lângă Marea Moartă. În acelaşi timp, Quintus Labienus, un fost republican roman, aflat acum în serviciul parţilor, se îndrepta spre inima provinciei Asia în fruntea unei armate puternice.

Trezit din visul dulce ce nu părea să se mai sfârşească sau – cum spune Plutarh cu obiectivitate – „ca un om care încearcă să se trezească dintr-un somn greu ori dintr-o beţie mare", Antoniu a purces să pună lucrurile la punct. Luându-şi în grabă rămas-bun de la Cleopatra, care era însărcinată, a pornit spre Tir, unul dintre puţinele porturi feniciene care nu căzuse încă în mâinile parţilor. Aici îl aşteptau alte veşti proaste. Mai multe regate subordonate Romei se alăturaseră parţilor, iar câteva dintre trupele lui din Siria dezertaseră.

Şi asta nu era totul – lovitura de graţie avea să vină din Italia. Fulvia, soţia lui Antoniu, şi Lucius Antonius, fratele lui mai mic, porniseră o revoltă împotriva lui Octavian care se soldase cu înfrângerea lor. Fulvia se îndrepta spre est, refugiindu-se la soţul ei. Antoniu primea de la ea „scrisori peste scrisori, toate pline de tânguiri", cum spune Plutarh. Nici nu se mai punea problema să mai pornească spre nord împotriva invadatorilor parţi. Antoniu a fost, astfel, nevoit, să se întoarcă în Italia ca să salveze ce se mai putea salva.

Lucius Antonius „împărtăşea viciile fratelui său, fără ca natura să-l fi înzestrat însă cu virtuţile pe care acesta le mai dovedea uneori"[1], ne spune, ironic, istoricul Velleius Paterculus. Îndeplinind funcţia de consul în anul 41 î.Hr., a profitat de greutăţile pe care le întâmpina Octavian în încercările sale de a-i împroprietări pe veterani, aşa cum promiseseră că vor face – şi el, şi Antoniu – după luptele de la Filippi. Găsirea şi alocarea terenurilor fertile aveau să fie întotdeauna o problemă majoră, astfel că – spre disperarea locuitorilor – Octavian a confiscat terenuri din optsprezece oraşe italiene. Profitând de această

[1] Velleius Paterculus, *Istoria romană*, II, 74.

situaţie, ce-i oferea ocazia să-i ştirbească imaginea şi autoritatea lui Octavian, Lucius Antonius a început să ridice obiecţii. Octavian – susţinea el – îi uzurpa poziţia lui Antoniu, împroprietărindu-şi soldaţii în absenţa lui. Ba, mai mult decât atât, le oferea cele mai bune terenuri veteranilor săi.

Fulvia, care a rămas la Roma în timp ce Antoniu a plecat în est, s-a opus iniţial cumnatului ei, susţinând cu înţelepciune că nu era momentul să semene discordie. Dar Lucius a reuşit s-o convingă, în cele din urmă, fluturându-i prin faţa ochilor imaginea unei Rome guvernate doar de Antoniu, influenţat din umbră de Fulvia. Ea şi-a asumat, astfel, un rol activ în campania de discreditare şi – de ce nu? – de înlăturare a lui Octavian de la putere. I-a permis lui Lucius să-i prezinte pe copiii ei şi ai lui Antoniu în faţa legionarilor. Într-un discurs plin de încărcătură emoţională, Lucius i-a îndemnat pe soldaţi să-i privească cu atenţie pe membrii familiei conducătorului lor atât de nedreptăţit. El îi implora să nu-şi uite comandantul, care – deşi plecat în est – era adevăratul învingător de la Filippi.

Iritat de aceste manevre, dar neştiind dacă Antoniu se afla în spatele lor, Octavian a acţionat cu prudenţă. Nu şi-a criticat aliatul triumvir. Şi-a îndreptat, în schimb, criticile spre soţia şi fratele lui Antoniu, spunând că aceştia – urmărindu-şi propriile interese – îi puneau beţe în roată, împiedicându-l să ducă la îndeplinire înţelegerea încheiată cu Antoniu. A profitat, de asemenea, de această ocazie ca s-o repudieze pe Clodia, fiica Fulviei, cu care se căsătorise după victoria de la Filippi ca dovadă a reconcilierii lui cu Antoniu. A trimis-o acasă pe soţia lui adolescentă, asigurând-o încântat pe Fulvia că era încă *intacta*. Aceasta era o insultă cumplită pentru o femeie ca Fulvia, care îndrăznise să-i înţepe limba lui Cicero cu un ac de păr – o insultă pe care nu avea s-o uite prea uşor.

În același timp, Octavian a încercat să controleze situația, permițându-le agenților lui Antoniu să supravegheze procesul de împroprietărire. Prins astfel pe picior greșit, Lucius Antonius a schimbat complet strategia. A decis să exploateze ura miilor de oameni alungați de pe pământurile lor de Octavian, care continua programul de împroprietărire a veteranilor, în ciuda protestelor lor. O statistică realizată recent atestă faptul că aproximativ un sfert din pământul Italiei și-a schimbat proprietarii în urma proscripțiilor și exproprierilor. Printre familiile afectate de aceste măsuri a fost și cea a poetului Vergiliu, care a fost deposedat de proprietățile lui. Una dintre poeziile sale reprezintă strigătul de durere al victimelor deposedate de pământurile lor:

> Curătura mea s-o aibă un soldat nelegiuit?
> Secerișul meu un barbar? Vezi dezbinul cel cumplit
> Unde-a dus pe bieții oameni? Lor le-am semănat câmpia!
> Altoiește peri de-acuma și mai pune-n rânduri via![1]

Problemele economice provocate de deposedarea moșierilor și țăranilor s-au agravat din cauza activităților de piraterie ale lui Sextus, fiul mai mic al lui Pompei cel Mare, care – din ascunzătoarea lui aflată în Sicilia – hărțuia din nou navele romane, blocând aprovizionarea cu grâne a populației. Disperați, oamenii au luat cu asalt Roma – ne spune Appian – „pornind în grupuri mari, de tineri și bătrâni, femei și copii, spre For și spre temple, unde își strigau deznădejdea, întrebându-se cu ce-au greșit de erau alungați – tocmai ei, cetățeni ai Romei – de

[1] Vergiliu, *Bucolice Georgice, Bucolica IV*, traducere de Teodor Naum, Editura pentru literatură universală, București, 1967.

pe ogoarele și de la vetrele lor ca robii popoarelor cucerite"[1]. În Senat, Octavian a încercat să introducă anumite măsuri prin care să mai aline suferința oamenilor, dar mulțimea care protesta pe străzile Romei nu mai avea încredere în el.

În același timp, legionarii au început să se îndoiască și ei de intențiile lui Octavian. Într-o zi, când acesta a ajuns târziu pe *Campus Martius*, unde urma să repartizeze mai multe loturi de pământ veteranilor, a avut loc un incident neplăcut. Pentru că soldații vociferau tot mai tare, un centurion i-a mustrat, spunându-le că Octavian a fost țintuit la pat de boală, dar că în curând le va sta alături. Ei l-au acuzat însă că „era doar un lingușitor. Apoi, pentru că spiritele se încingeau de ambele părți, soldații au continuat să-l insulte, aruncând cu pietre în el și pornind pe urmele lui atunci când acesta a luat-o la fugă"[2]. În cele din urmă, l-au ucis pe centurion și i-au aruncat trupul pe drumul pe care Octavian avea să treacă. Aflând cele întâmplate, sfetnicii lui Octavian l-au sfătuit să nu se mai ducă pe *Campus Martius*, dar „el și-a văzut mai departe de drum, convins fiind că absența lui ar fi alimentat și mai mult furia soldaților". Trupul scăldat în sânge al centurionului zăcea încă în colbul drumului când Octavian a ajuns la fața locului. Înțelegând gravitatea și caracterul schimbător al situației, a renunțat să-i mai pedepsească atunci pe ucigași. Le-a spus, în schimb, că va lăsa condamnarea lor „la voia propriei conștiințe pătate de sânge și la cea a camarazilor lor"[3].

Profitând de disperarea și de resentimentele tot mai puternice ale oamenilor, Lucius Antonius a început să strângă o armată cu care să-l înfrunte pe Octavian. Acesta n-a stat nici el

[1] Appian, *Istoria romană*, „Războaiele civile", V., 12.
[2] *Ibidem*, V., 16.
[3] *Ibid.*

cu mâinile în sân, începând, la rândul lui, să adune forţe armate. Amândoi au băgat adânc mâna în tezaurul templelor ca să-şi finanţeze campania militară. Temându-se de declanşarea unui nou război civil, soldaţii din ambele tabere au încercat să medieze o împăcare, stabilind o întâlnire între Lucius Antonius şi Octavian la Teanum. Cei doi conducători au acceptat să se întâlnească, dar – deşi au ajuns la un compromis – n-au realizat mare lucru. În scurt timp, Lucius şi Fulvia s-au refugiat în fortăreaţa de la Praeneste, aflată la est de Roma, spunând în stânga şi-n dreapta că se temeau pentru viaţa lor. Legionarii, cuprinşi de îngrijorare, au încercat să pună din nou capăt unui conflict, stabilind o altă întâlnire între cei doi lideri la Gabii, un oraş situat între Roma şi Praeneste. Lucius nu şi-a făcut însă apariţia, trimiţându-şi, în schimb, solul cu o scrisoare concepută – spunea el – de Antoniu, care încuraja începerea războiului.

Următorul pas pe care l-a făcut Lucius a fost să pornească în fruntea armatei sale spre Roma. Înlăturându-l pe Lepidus, cel de-al treilea triumvir, care nu depusese prea multă rezistenţă, a reuşit cu uşurinţă să ocupe oraşul. În uralele multor senatori, soldaţi şi membri ai Adunării Poporului, Lucius a promis că fratele lui, Antoniu, avea să renunţe la prerogativele sale de triumvir, asumându-şi-le pe cele de consul. El proclama, astfel, restaurarea republicii romane. Pierzându-şi însă curajul, Lucius o pornit, în curând, spre nord, sperând să se alăture trupelor conduse de generalii lui Antoniu, pe care Fulvia i-a chemat din Galia. Aceştia, scindaţi de propriile lor rivalităţi, nesiguri de dorinţele lui Antoniu şi neîncrezători în intenţiile lui Lucius şi ale Fulviei, nu au răspuns chemării lor.

Obligaţi de manevrele strategice de luptă ale lui Octavian, Lucius şi susţinătorii lui, inclusiv o parte a comandanţilor şi a

legionarilor lui Antoniu staţionaţi în Italia, s-au retras în vechea fortăreaţă de piatră a etruscilor de la Perusia (Perugia de astăzi), situată la nord de Roma, pe care Octavian a început s-o asedieze. A urmat o blocadă susţinută, în timpul căreia trupele lui Octavian au împrejmuit Perusia, pe o distanţă de 11 kilometri, cu un sistem de fortificaţie alcătuit din 1 500 de turnuri de asediu ridicate din lemn.

Octavian şi-a îndreptat mânia şi săgeţile-i otrăvite împotriva Fulviei. La urma urmei, ce altă cale ar fi fost mai bună ca să-l pună pe Antoniu într-o lumină proastă? Poetul Marţial a preluat versurile unei epigrame obscene, scrise de Octavian, în care acesta o ia în derâdere pe Fulvia, susţinând că războiul pe care îl purta cu el era doar un surogat pentru sex, de vreme ce Antoniu era ocupat cu Glaphyra din Cappadocia:

Glaphyra împarte patul cu Antoniu.
Fulvia îmi cere ca în patul meu să se strecoare.
Dar aceste jocuri nu sunt pe placul meu.
Ea-mi strigă atunci: „De dragoste nu vrei să faci, armele să le-ncleştăm!"
Dar nu ştie oare că al meu falus mai drag ca viaţa îmi este?
La luptă să pornim atunci şi trâmbiţele să răsune![1]

Pietrele aruncate cu praştia şi recuperate de la situl arheologic ne arată profunzimea atacurilor verbale şi ura asediatorilor faţă de ambiţioasa şi puternica soţie a lui Antoniu. Pe una dintre ele sunt gravate cuvintele: „Să i-o tragem Fulviei!", iar pe alta: „Fofoloanca Fulviei e-a mea ţintă".

Asediaţii din fortăreaţa de la Perusia contracarau, la rândul lor, aruncând pietre pe care erau gravate sloganuri ca, de exemplu: „Felicitări, Octavian, căci falusuri bine ştii să sugi!" şi „Fleşcăită-ţi este puţa, de cu greu ţi se mai scoală". În curând,

[1] Marţial, *Epigrame*, XI, 20.

însă, asediaţii au rămas fără provizii. Lucius a poruncit ca trupurile celor care muriseră de foame să fie îngropate, nu arse, pentru ca fumul rugurilor funerare să nu-i dezvăluie lui Octavian năpasta care se abătuse asupra lor. Spre sfârşitul lunii februarie a anului 40 î.Hr., fără să primească ajutor din partea nimănui şi după o încercare disperată şi zadarnică de a găsi o cale de scăpare, Lucius a predat Perusia.

Octavian a ordonat ca Perusia să fie jefuită, dar înainte ca trupele sale victorioase să-i treacă prin foc şi sabie străduţele înguste, oraşul a pierit mistuit în flăcări, poate după ce unul dintre locuitori şi-a dat foc casei înainte de a se sinucide. Octavian i-a cruţat viaţa lui Lucius, nu din milă, ci pentru că n-ar fi fost o idee bună să-l omoare pe fratele lui Antoniu. L-a numit, în schimb, guvernator al Spaniei, unde – în scurt timp – acesta avea să îşi piardă viaţa. Le-a oferit libertatea soldaţilor lui Antoniu, dar i-a executat pe toţi membrii consiliului oraşului Perusia, cu excepţia unuia singur, care – îndeplinind funcţia de jurat la Roma – a votat în favoarea condamnării asasinilor lui Cezar. Se pare – susţine Suetoniu, citând anumite surse ale vremii – că Octavian a ales trei sute de prizonieri de rang ecvestru şi senatorial şi i-a sacrificat de idele lui martie pe altarul templului închinat zeului divin Iuliu Cezar de la Roma. Dio Cassius relatează şi el poveşti similare. Cu toate acestea, deşi a demonstrat, încă de la începutul carierei sale, că putea fi violent, nu există dovezi concludente – cum ar fi, de exemplu, numele victimelor – care să vină în sprijinul acestor afirmaţii.

Între timp, Fulvia a fugit, împreună cu copiii ei, spre est în căutarea lui Antoniu. Poate că gelozia pe care o nutrea faţă de Cleopatra poartă vina pentru faptele ei necugetate. Poate că o văzuse pe Cleopatra la Roma şi înţelesese că era o rivală puternică. Acum, în vârstă de patruzeci şi ceva de ani,

Fulvia cunoştea foarte bine slăbiciunea soţului ei pentru femeile tinere şi frumoase – în special, pentru cele prin venele cărora curgea sânge regal. „Atâta timp cât în Italia domneşte pacea – considera Fulvia – Antoniu poate să rămână alături de Cleopatra, dar, dacă izbucneşte războiul, atunci trebuie să se întoarcă degrabă", ne spune Appian. Drept urmare, „mânată de gelozie"[1], Fulvia l-a incitat pe fratele lui Antoniu, determinându-l să se răzvrătească. Şi Plutarh crede că sexul a jucat un rol extrem de important în declanşarea acestui conflict, susţinând că Antoniu a aflat de la prieteni că „Fulvia e cauza războiului; în gelozia ei furtunoasă, a tulburat Italia numai să-l smulgă pe Antoniu din braţele Cleopatrei"[2].

Fulvia era însă o femeie experimentată şi sofisticată, interesată, mai presus de toate, de putere. Gelozia pe care o simţea faţă de Cleopatra nu avea motive sexuale, ci politice. Regina egipteană îl ţinea prizonier în mrejele sale, în palatul ei înmiresmat şi scăldat în mătăsuri din Alexandria, împiedicându-l pe Antoniu să se ocupe de afacerile de stat şi de planurile de cucerire. În iarna dintre anii 41–40 î.Hr., Antoniu părea să fi depus armele sub imperiul vrăjilor Cleopatrei. „În Alexandria – ne spune Appian – Antoniu a lăsat deoparte grijile şi îndatoririle unui general" şi „căzând pradă vrăjilor reginei egiptene, şi-a pierdut interesul pentru treburile statului"[3]. Ameţit de plăceri şi de excese, Antoniu s-a rupt cu totul de lumea reală. Unii dintre veteranii săi l-au căutat în Alexandria şi au încercat să-i atragă atenţia asupra crizei din Italia, dar el i-a ignorat. Toate aceste lucruri au afectat-o, probabil, pe Fulvia, o femeie cu un temperament vulcanic, care îl ştia pe Antoniu încă din perioada

[1] Appian, *Istoria romană*, „Războaiele civile", V., 19.
[2] Plutarh, *Viaţa lui Antoniu*, 30.
[3] Appian, *op. cit.*, V., 9 şi 11.

tinereții lui năvalnice și îi cunoștea slăbiciunea pentru ispitele irezistibile pe care i le oferea Cleopatra.

Fulvia a crezut, probabil, că – susținând lovitura de stat pusă la cale de Lucius – își dovedea loialitatea față de soțul ei, salvându-l pe Antoniu de propriile sale slăbiciuni și smulgându-l din inerția, care, în ochii romanilor, reprezenta unul dintre cele mai mari vicii ale Orientului. Intervenind direct în numele soțului ei, a procedat la fel ca în trecut, când a cerut răzbunare pentru moartea fostului ei soț, Clodius, stârnind furia mulțimii prin expunerea rănilor acestuia. Ea se înscria astfel în tradiția matroanelor puternice ale Romei, din care făceau parte Servilia, mama lui Brutus și amanta lui Cezar, și Aurelia, mama lui Cezar. Fulvia a încălcat însă convențiile ce dominau societatea romană. În ciuda libertății de care se bucurau femeile din familiile aristocrate, ele trebuiau să-și exercite influența în spatele scenei. Preluând inițiativa într-un mod atât de fățiș și de violent – dar, mai ales, pentru că a dat greș – Fulvia, ca și Cleopatra, s-a expus atacurilor și interpretărilor eronate nu doar din partea contemporanilor, ci și din partea scriitorilor de mai târziu. Fulvia, nu Lucius, este cea care a tras sforile revoltei – susține Dio Cassius – spunând că, spre deosebire de alte femei romane, ea s-a implicat direct în problemele militare: „Purta o sabie la brâu, le transmitea parolele soldaților și le ținea adesea predici moralizatoare."[1] Paterculus susține, răutăcios, că: „Nu avea nimic feminin cu excepția sexului, creând o confuzie generală prin violență armată."[2]

Antoniu îi împărtășea, probabil, sentimentele istoricului. Ajungând la Atena ca să se întâlnească cu Fulvia, descurajată

[1] Dio Cassius, *Istoria romană*, XLVIII, 10.

[2] Velleius Paterculus, *Istoria romană*, II, 74.

și abătută de eșecul faptelor sale, a aflat chiar din gura ei cum, împreună cu fratele lui, i-a distrus relația cu Octavian. Mărturisirea ei l-a înfuriat cumplit de tare. Unele voci susțin că el cunoștea prea bine acțiunile celor doi, iar mânia lui era consecința nereușitei lor, dar acest lucru pare lipsit de logică. De ce i-ar fi încurajat să distrugă pactul pe care îl încheiase cu Octavian și să poarte un război în timp ce Antoniu – un comandant charismatic, iubit deopotrivă de comandanți și de soldați – se afla la mii de kilometri depărtare? Este posibil să fi plănuit lovitura de stat în timp ce se afla în est pentru ca – în cazul în care avea să dea greș – să nu fie implicat în incident. Dar această strategie era sortită pieirii încă din față, deoarece – fără prezența lui în carne și oase – orice lovitură de stat ar fi avut puține șanse de izbândă.

La Atena, îl mai aștepta o femeie puternică, inteligentă și experimentată în manevre politice – mama lui, Iulia. În vârstă de șaizeci și ceva de ani, Iulia l-a vizitat în grabă pe Sextus Pompeius care se afla în Sicilia. După încheierea rapidă a unor negocieri, ea a pornit din nou la drum, de data asta ca să se întâlnească cu fiul ei. Iulia era însoțită de doi emisari prin intermediul cărora Sextus îi oferea lui Antoniu o alianță. Șocat însă de iuțeala desfășurării evenimentelor, dar și de intervenția ineficientă a soției și a fratelui său, Antoniu ezita să mai facă un pas care ar fi dus inevitabil la o ruptură definitivă cu Octavian. Le-a răspuns, așadar, emisarilor că – dacă Octavian avea să respecte termenii acordului încheiat după Filippi – el va face tot ce-i va sta în putință să-l împace pe Octavian cu Sextus. Numai în cazul în care Octavian avea să încalce pactul încheiat, Antoniu se va alia cu Sextus. Apoi, mânios pe acțiunile

necugetate ale Fulviei şi ale fratelui său şi refuzând să-şi ia rămas-bun de la soţia lui, Antoniu a plecat spre Italia.

Fulvia, distrusă de evenimente şi de boală, s-a trezit, astfel, abandonată cu cruzime şi lăsată în voia sorţii, să-şi deplângă faptele iresponsabile. Cleopatra, însărcinată, privea de la distanţă cursul evenimentelor, aşteptând din nou cu sufletul la gură rezultatul luptelor pentru putere de la Roma, ce urmau să aibă consecinţe grave pentru viitorul ei.

Capitolul 15

O mamă singură

În vara anului 40 î.Hr., Antoniu ajunge la Brundisium cu avangarda sa, nemaifiind singurul conducător incontestabil de la cârma Romei. Octavian devenise extrem de puternic în cele optsprezece luni care au urmat bătăliei de la Filippi. Nu reuşise doar să-l învingă pe Lucius, ci, în acelaşi an, încălcând în mod deliberat tratatul încheiat între triumviri, profitase de moartea neaşteptată a lui Calenus, reprezentantul lui Antoniu în Galia, ca să-l convingă pe fiul acestuia să-i predea conducerea provinciei împreună cu cele unsprezece legiuni ale sale. Tânărul, lipsit de experienţă, era atât de speriat, încât „i-a cedat totul lui Octavian fără să crâcnească"[1], ne spune Appian. Octavian a început să-şi susţină şi el în public originile divine, proclamându-se „Fiul Zeului" – el făcea astfel referire la tatăl său adoptiv, Iuliu Cezar, care fusese deificat.

Antoniu şi-a câştigat, însă, un nou aliat important în persoana republicanului Domitius Enobarbus, războinicul pe care Shakespeare ni-l înfăţişează ca fiind prietenul loial şi ofiţerul de încredere al lui Antoniu. Enobarbus îi susţinuse în trecut pe Cassius şi pe Brutus, preluând conducerea flotei lor, dar, după căderea Perusiei, fusese convins să-i jure credinţă

[1] Appian, *Istoria romană*, „Războaiele civile", V, 51.

lui Antoniu.[1] În evenimentele dramatice care se desfăşurau în apropiere de coasta Mării Adriatice, marea flotă a lui Enobarbus s-a năpustit asupra flotei lui Antoniu cu gândul s-o atace, dar în ultima clipă şi-a aplecat steagul spre prora corăbiei lui Antoniu în semn de supunere. Enobarbus nu era nici primul, nici ultimul republican inveterat care i se alătura lui Antoniu în detrimentul lui Octavian. Faptul că mulţi i-au urmat exemplul ne dovedeşte că intenţiile lui Antoniu nu erau atât de autocrate precum acelea ale aliatului său triumvir.

Apariţia flotelor lui Enobarbus şi Antoniu la Brundisium a creat panică în rândul trupelor lui Octavian staţionate în oraş. Soldaţii au blocat portul în formă de semilună, împiedicând accesul corăbiilor lui Antoniu. Poate că au făcut acest lucru fără ştirea lui Octavian, dar – indiferent de situaţie – nu aveau dreptul să procedeze în acest fel. Antoniu era încă triumvir, bucurându-se de întreaga autoritate pe care i-o conferea acest titlu. Interpretând acţiunile soldaţilor ca pe o declaraţie de război – un război pe care nu şi l-a dorit – Antoniu şi-a continuat drumul de-a lungul coastei, şi-a debarcat avangarda şi, îndreptându-se spre Brundisium, a pornit asediul asupra oraşului.

Sextus Pompeius, renumit pentru firea sa alunecoasă, şi-a legat soarta – cel puţin, deocamdată – de cea a lui Antoniu. Această coaliţie era o lovitură grea pentru Octavian, care – temându-se ca alianţa să nu se cimenteze – a încercat să-l neutralizeze pe Sextus apelând la o stratagemă romană veche de când lumea – încheierea unei uniuni matrimoniale. După asediul Perusiei, Octavian i-a propus Scriboniei – o femeie care mai fusese căsătorită de două ori şi care era cu cel puţin zece

[1] Enobarbus este numele folosit de Shakespeare, pe care l-am preluat şi noi în această carte. Numele corect este Ahenobarbus, care înseamnă „barbă de bronz".

ani mai mare decât el – s-o ia de soţie. Scribonia, al cărei frate era socrul lui Sextus, i-a acceptat propunerea. Luând în derâdere, împreună cu toţi ceilalţi, manevrele cinice ale lui Octavian, Sextus a încheiat imediat o alianţă cu Antoniu.

Octavian l-a trimis iute, de la Roma la Brundisium, pe fostul lui coleg de şcoală, Marcus Agrippa, un prieten şi un susţinător loial, cu misiunea de a pune capăt asediului. Pe drum, Agrippa a recrutat noi trupe formate din veteranii recent demobilizaţi. Soldaţii s-au alăturat bucuroşi armatei lui Agrippa, crezând că vor lupta împotriva lui Sextus Pompeius. Când au aflat însă că îşi vor încrucişa săbiile cu trupele lui Antoniu, sub comanda căruia reuşiseră de curând să-i învingă pe asasinii lui Cezar la Filippi, veteranii şi-au manifestat îngrijorarea faţă de declanşarea unui alt război civil. Când Octavian a pornit spre Brundisium pe urmele lui Agrippa, veteranii şi-au expus doleanţele clar şi răspicat – doreau încheierea unui acord permanent între triumviri.

Când a ajuns la Brundisium, Octavian a aflat că Antoniu săpase şanţuri şi construise palisade de-a lungul limbii de pământ care ducea spre peninsula unde se afla oraşul. Îi era cu neputinţă să elibereze Brundisium de pe uscat. Pe de altă parte, Antoniu – în ciuda poziţiei sale strategice – era prizonier între forţele armate tot mai mari ale lui Octavian şi zidurile înalte de apărare ale cetăţii. Dacă nu cucerise rapid fortăreaţa şi portul, legiunile pe care le chemase din Macedonia nu aveau să poată debarca în siguranţă pe ţărm. Trupele aveau să fie astfel nevoite să acosteze undeva mai departe de-a lungul coastei, croindu-şi singure drum spre mal.

Toate aceste lucruri trebuiau bine cumpănite, ca şi faptul că Sextus, noul lui aliat, era nestatornic şi nu inspira încredere. Şi vestea morţii, lângă Corint, în Grecia, a Fulviei, care – ne

spune Appian – „s-a lăsat răpusă de boală sub imperiul mâniei lui Antoniu"[1], trebuia şi ea luată în calcul. Căci Antoniu putea să arunce acum toată vina pentru rebeliunea împotriva lui Octavian pe umerii soţiei sale puternice şi ambiţioase, care a murit exact la momentul potrivit. Nu ştim cât de îndurerat a fost Antoniu pentru că a pierdut-o pe Fulvia. Se cunoşteau din tinereţe, dar legătura dintre ei se rupsese cu mult înaintea acestui eşec. Deşi Antoniu depinsese cândva de Fulvia, această dependenţă pe plan politic şi sentimental se diminuase încetul cu încetul, astfel că nimic nu l-a mai obligat s-o ia cu el în est. S-a bucurat singur de noile sale puteri nemăsurate şi de poziţia lui înaltă ca a unui zeu. Noul Dionis, aşa cum îi plăcea să-şi spună, nu mai avea nevoie de o matroană autoritară, aflată între două vârste. Pe de altă parte, tânăra Cleopatra – exotică, princiară, dornică să-i împlinească toate plăcerile – se dovedise partenera ideală într-un interludiu seducător şi fascinant. Dar poate că şi amintirea ei începea să i se şteargă din minte ca un vis înşelător. Căci ce conta cu adevărat pentru Antoniu în acel moment nu erau nici soţiile şi nici amantele, ci doar supravieţuirea pe scena politică şi stabilitatea lumii romane.

Ca să realizeze aceste lucruri, Antoniu era pregătit să facă orice compromisuri. Nerva, un prieten comun, înzestrat cu talent diplomatic, a acceptat să joace rolul mediatorului între Octavian şi Antoniu. Pentru că amândoi doreau să ajungă la o soluţie amiabilă, principala problemă a lui Nerva era găsirea unei modalităţi prin care niciunul din ei să nu-şi ştirbească prestigiul. La sfatul acestuia, Octavian i-a scris o scrisoare, nu lui Antoniu, ci mamei lui, Iulia, care şi-a însoţit fiul din Grecia. Octavian a asigurat-o că nu el a ordonat garnizoanei din Brundisium să blocheze intrarea în port a flotei fiului ei. Soldaţii

[1] Appian, *op. cit.*, V, 51.

acţionaseră din proprie iniţiativă. I-a reproşat, de asemenea, că – după întâlnirea cu el – s-a dus la Sextus, asigurând-o de faptul că nu i-ar fi făcut niciodată vreun rău şi că o va trata întotdeauna cu respect.

Aceste cuvinte mieroase au avut efectul scontat. În semn de împăcare, Antoniu l-a trimis pe Enobarbus în Bithynia ca guvernator al provinciei, i-a poruncit lui Sextus să se retragă în Sicilia, iar la începutul lunii octombrie a anului 40 î.Hr., a încheiat cu Octavian Pactul de la Brundisium. Soldaţii au întâmpinat cu urale şi aplauze împăcarea celor doi triumviri, dar Antoniu nu s-a lăsat amăgit de entuziasmul general. Deşi triumviratul a continuat să dăinuie, iar la cârma Italiei aveau să stea amândoi, lucru care îi conferea lui Antoniu dreptul de a recruta soldaţi din peninsulă, pactul îl obliga să-i cedeze lui Octavian drepturile teritoriale din vest. Cu alte cuvinte, Antoniu pierdea Galia pentru totdeauna. Graniţa care le delimita teritoriile avea să treacă prin Scodra (oraşul Shkodër de astăzi) din Albania zilelor noastre. Aceasta nu avea să fie doar o graniţă teritorială, ci şi geografică, culturală şi lingvistică. Estul elenistic, vorbitor de greacă, îi va aparţine lui Antoniu, în timp ce vestul romanizat, vorbitor de latină, va intra sub jurisdicţia lui Octavian. Provincia Africa va rămâne sub ocârmuirea lui Lepidus, pentru care titulatura de triumvir avea mai mult conotaţii onorifice.

Pentru învingătorul de la Filippi, care a pierdut Galia, fără să câştige nimic în plus faţă de ceea ce avea deja, pactul conţinea clauze dezamăgitoare, poate chiar umilitoare. Antoniu a învăţat, însă, din meandrele războiului civil, să stăpânească arta pragmatismului. Consecinţele ar fi putut să fie şi mai grave, lucru pe care îl ştia prea bine. Acum, cel puţin, era liber să-şi reia planurile pentru invadarea şi cucerirea atotputernicei

Parţia. Dacă planurile sale vor avea sorţi de izbândă, atunci va deveni invincibil.

În aceeaşi toamnă, în Alexandria, Cleopatra i-a dăruit lui Antoniu doi copii gemeni – un băiat şi o fată. Conform tradiţiei Ptolemeilor, fetiţei i-a dat numele de Cleopatra, dar – dacă ţinem seama de semnificaţia numelui, „Gloria Tatălui Ei" – am putea spune că a vrut să-i transmită astfel un mesaj lui Antoniu. Pe băiat l-a numit Alexandru în onoarea descendenţei sale (doar era urmaşa lui Alexandru cel Mare), dar şi a ambiţiei iubitului ei de a deveni un nou Alexandru. Poate părea o ironie a sorţii faptul că – la fel cum s-a întâmplat şi la naşterea primului ei copil – tatăl roman lipsea şi de această dată, neputând să-şi admire şi să se bucure de venirea pe lume a vlăstarelor sale.

Vestea încheierii Pactului de la Brundisium a ajuns, probabil, şi la urechile Cleopatrei în timp ce îşi revenea după naştere. Majoritatea informaţiilor îi parveneau prin intermediul unui astrolog egiptean pe care îl infiltrase în casa lui Antoniu. Având acum alţi doi copii cărora trebuia să le netezească drumul în viaţă, a cumpănit, probabil, îndelung consecinţele pactului. Judecând faptele din perspectivă politică, lucrul cel mai important îl constituia faptul că Antoniu deţinea în continuare cârma teritoriilor din est. Deşi ar fi preferat ca iubitul ei să-l fi distrus pe tânărul lui rival, situaţia era mult mai bună decât îşi imaginase, măcinată de teamă, atunci când Antoniu se întorsese în Italia ca să-l înfrunte pe Octavian.

Privind însă lucrurile din punctul de vedere al Cleopatrei, consecinţele pactului erau mult mai complexe. Speranţele ca iubitul ei să se întoarcă din nou în braţele sale ca să retrăiască zilele şi nopţile „inimitabile" de odinioară se spulberaseră într-o

clipită. Ea a aflat, de asemenea, că – pentru a-şi cimenta relaţia cu Octavian – Antoniu acceptase la Brundisium să încheie o alianţă matrimonială. După moartea Fulviei – ne spune Plutarh – Antoniu „era şi el văduv. Trăia cu Cleopatra, o spunea şi el tuturor, dar nu era însurat cu ea."[1] Era liber să se căsătorească, prin urmare, cu sora mai mare a lui Octavian – o femeie frumoasă, rămasă văduvă de curând, mamă a trei copii, care era cam de aceeaşi vârstă cu regina Egiptului.

Portretele Octaviei ne înfăţişează o frumuseţe romană în stil clasic, cu gâtul subţire ca de lebădă, cu nasul drept şi trăsături regulate. Cronicarii vremii, ca şi cei de mai târziu, o descriu ca pe o soţie romană virtuoasă, fără să fie mânată de ambiţii personale ca Fulvia şi nici înzestrată cu şiretlicurile orientale ale Cleopatrei. Plutarh ne-o zugrăveşte ca pe „o femeie frumoasă, deşteaptă şi serioasă", care, exercitând, din spatele scenei politice, o influenţă puternică asupra lui Antoniu „se va face iubită şi va fi mântuirea tuturor; va amuţi în jurul ei zavistia şi ura şi îi va potoli pe cumnaţi"[2]. Tablourile strălucitoare ale Octaviei sunt creionate – cel puţin, în parte – de penelurile autorilor vremii, nişte propagandişti *avant la lettre*, care o prezintă ca pe o veritabilă Griselda[3] – o femeie extrem de răbdătoare, pe care cu greu o regăsim în realitate. Cu toate acestea, faptele istorice ne sugerează că Octavia era într-adevăr atât inteligentă şi împăciuitoare, cât şi tolerantă, blândă şi generoasă – opusul războinicei Fulvia. Toate aceste calităţi îi vor fi de ajutor în timpul căsniciei sale cu Antoniu. Ştia, probabil, că noul ei soţ era „un afemeiat, un beţiv, un războinic şi un risipitor notoriu,

[1] Plutarh, *Viaţa lui Antoniu*, 31.

[2] *Ibidem*.

[3] Griselda este un personaj din folclorul german cunoscut pentru răbdare şi docilitate. Acest personaj se regăseşte şi în scrierile lui Boccacio, Petrarca, Perault, Chaucer (n. tr.)

dar, mai presus de toate, un extravagant"[1], ne spune Plutarh. Aflându-se acum în pragul maturității sale – avea patruzeci și trei de ani – Antoniu se pregătea, poate, pentru o viață încununată de mari realizări, dar și pentru o viață tihnită de familie.

Nu știm ce știa Octavia despre relația lui Antoniu cu Cleopatra, dar ne putem imagina – spera, poate, că aventura lor era doar un foc de paie, iar Cleopatra era una dintre nenumăratele femei exotice pe care le întâlnise în timpul campaniilor sale. Dacă avea să se dovedească o soție și un sfetnic mai cumpătat și mai rațional decât Fulvia, poate că Antoniu nu se va mai simți tentat să alerge în brațele altor femei. Avea de partea ei și atuul tinereții, al frumuseții și al poziției sociale pe care i-o conferea faptul că prin venele ei curgea același sânge ca al lui Octavian. Toți acești factori vor juca, la un moment dat, un rol extrem de important. Acum, însă, nimeni nu părea să acorde o atenție prea mare gândurilor și sentimentelor Octaviei și nici ea nu se aștepta s-o facă, totuși, cineva. Ea a acceptat să îndeplinească unul dintre principalele roluri ale femeilor romane din înalta societate – rolul de marfă pe piața căsătoriilor menită să satisfacă ambițiile rudelor de sex masculin și să depună pe fruntea familiei ei laurii gloriei.

Vestea căsătoriei iminente a fost primită cu bucurie la Roma, căci astfel războiul avea să fie evitat. Senatul a încuviințat și el această alianță matrimonială, anulând legea care stipula faptul că văduvele nu aveau voie să se recăsătorească mai devreme de zece luni de la moartea soțului lor. Deoarece romanii credeau că bebelușii veneau pe lume într-un răstimp de șapte-zece luni de la concepere, legea era menită să îndepărteze orice îndoială privind paternitatea copiilor ce-aveau să se nască după moartea taților lor.

[1] Plutarh, *Viața lui Demetrios*, I.

Antoniu și Octavia s-au căsătorit la începutul lunii noiembrie a anului 40 î.Hr. – o lună care, spre deosebire de lunile mai sau iunie, era considerată de bun augur pentru căsătorii. Ceremonia era mereu aceeași, indiferent dacă era prima căsătorie sau nu. Femeile din familia Octaviei se reuneau la ea acasă ca s-o îmbrace într-o tunică albă și simplă, încinsă la brâu cu o cingătoare strânsă cu un nod dublu, pe care Antoniu va trebui mai târziu să-l desfacă. Folosind vârful unei lăncii, îi împărțeau părul în șase cosițe, pe care i le împleteau cu panglici. Îi puneau apoi pe umeri o mantie galbenă ca șofranul, iar pe cap îi așezau un voal de culoarea focului, prins cu o cunună de verbină și maghiran. Când mireasa a fost gata, Antoniu a adus o ofrandă zeilor, sacrificând un animal. După ce profeții au examinat măruntaiele animalului sacrificat, declarând că auspiciile le erau favorabile celor doi miri, Antoniu i-a luat Octaviei mâna dreaptă într-a lui și au schimbat jurăminte de credință în fața martorilor, care și-au pus apoi sigiliul pe contractul de căsătorie, în timp ce oaspeții au strigat într-un glas „*Feliciter!*" („Felicitări!").

După petrecerea de nuntă, Antoniu a pus în scenă vechea șaradă a răpirii miresei din brațele familiei sale. Apoi, într-un cor de glume obscene, și-a condus mireasa acasă, însoțit de un alai de cântăreți din flaut și purtători de făclii. Ajunși în pragul casei, Octavia a înfăptuit un ritual tradițional, decorând ușa cu fâșii de lână și ungând-o cu ulei și untură. Pentru ca mireasa să nu se împiedice când avea să intre în casă, Antoniu a luat-o în brațe și a trecut-o pragul decorat cu o țesătură albă și presărat cu ramuri verzi. După ce Antoniu i-a oferit focul și apa, una dintre cele trei însoțitoare ale Octaviei a condus-o în dormitorul nupțial, unde – în timp ce alaiul de nuntă se retrăgea – ea s-a întins pe pat, iar Antoniu a început să-și dezbrace noua soție.

Antoniu şi Octavia s-au stabilit la Roma. Primele zile ale unei căsătorii aranjate din înalta societate romană erau cu totul diferite faţă de hedonismul sălbatic al „vieţii inimitabile". Nu doar poporul roman, ci şi cei doi soţi aveau mult de câştigat în cazul în care căsnicia lor ar fi funcţionat. Poate că, pentru Antoniu, bunul mers mariajului său era o adevărată uşurare. Lunile petrecute alături de Cleopatra fuseseră atât de intense şi de captivante, încât îşi pierduse controlul asupra propriei vieţi, scăpând din vedere obiectivele pe care voia să le înfăptuiască. Privind lucrurile retrospectiv, poate că relaţia lor mistuitoare i se părea o greşeală. Poate că o acuza pe Cleopatra pentru că îl înnebunise şi îi distrăsese atenţia de la ţelurile sale, dorindu-şi să-şi şteargă acum din minte amintirea acelor luni fantasmagorice. „Mintea lui raţională îi spunea să se împotrivească iubirii sale pentru regina egipteană", susţine Plutarh. Şi ce altă cale ar fi fost mai bună ca s-o uite pe seducătoarea Orientului decât să ducă o viaţă respectabilă, ca un roman adevărat, urmând datina străbună, pe care în anii nebuni ai tinereţii sale o ignorase, dar pe care acum, în pragul maturităţii, începea s-o aprecieze la justa ei valoare? Ca să-şi celebreze căsătoria cu Octavia, Antoniu a emis monede din aur cu chipul noii lui mirese. Cu privirea ei sinceră şi buclele care-i cădeau în valuri pe umeri, Octavia întruchipa frumuseţea şi noblețea aristocraţiei romane – opusul voluptăţii egiptene care îl prinsese în mrejele sale.

Noua casă a Octaviei era vechiul conac al lui Pompei de pe Colina Palatină – o casă de o splendoare aristocratică. Un arhitect roman spunea cu entuziasm că oamenilor de rang înalt „trebuie să le oferim vestibule princiare, holuri impunătoare şi grădini spaţioase, plantaţii şi alei încăpătoare, dispuse într-o manieră maiestuoasă. Aceste structuri trebuie prevăzute cu

biblioteci şi basilici elegante şi somptuoase, la fel ca şi clădirile publice, deoarece în aceste palate au loc adesea dezbateri publice, cât şi procese şi judecăţi particulare."[1]

Oaspeţii erau invitaţi într-o sală de recepţie – spaţioasă şi dreptunghiulară – ce purta numele de *atrium*. În mijlocul ei, se afla un bazin care colecta apa de ploaie; în pereţii *atrium*-ului, străjuiţi cu statui ancestrale, erau săpate nişe, care găzduiau măştile mortuare, din ceară, ale strămoşilor de sex masculin – echivalentul roman al portretelor de familie. În timpul procesiunilor funerare, măştile erau purtate de actori, care – îmbrăcaţi din cap până în picioare cu veşmintele celui decedat şi purtând însemnele funcţiilor acestuia – mergeau în care înaintea lecticii ce transporta trupul celui trecut în nefiinţă. Din *atrium*, dădeai în săli publice, pavate cu marmură şi decorate cu mozaicuri şi fresce, în timp ce apartamentele private ale familiei se aflau în partea din spate a casei, dispuse de jur-împrejurul unei grădini.

Romanii duceau o viaţă extrem de disciplinată, bazată pe trei mari principii: prudenţă, cumpătare şi datorie. Spre deosebire de alexandrini, romanii se trezeau dis-de-dimineaţă. Poate tocmai din această cauză, dormitoarele erau mobilate sărăcăcios, contrastând puternic cu splendoarea sălilor de recepţie. Piesele de mobilier erau cele strict necesare – o canapea, care dădea şi numele camerei, *cubiculum*, un dulap pentru haine şi un scaun. Mozaicurile ne înfăţişează canapele somptuoase, de bronz, cu picioare din fildeş, care – spre deosebire de paturile moi din Orient – nu păreau deloc confortabile, dacă ţinem seama de faptul că erau prevăzute cu un suport alcătuit dintr-un sistem de frânghii împletite şi legate cu chingi. Pe acest

[1] Vitruvius, *Despre arhitectură*, VI, 5. Vitruvius s-a inspirat din operele vechilor scriitori greci, dar lucrarea lui despre arhitectură este cea mai veche care a supravieţuit trecerii timpului.

suport se aşezau salteaua şi pernele. În locuinţele celor bogaţi, pernele erau umplute cu lână sau cu puf de gâscă, iar cei săraci foloseau paie. Salteaua era acoperită cu două cearşafuri, peste care se aşeza un macat sau o cuvertură. În locuinţe ca aceea a lui Antoniu, cuverturile erau din mătase scumpă, cu broderii din aur. Lângă pat, se afla un covoraş, iar sub pat, o oală de noapte. În timpul iernii, dormitoarele erau încălzite, ca şi întreaga locuinţă, cu ajutorul unor cuptoare portabile, dar şi al unui sistem de termoficare, în care aerul cald, produs de un cuptor aflat la subsolul clădirii, era distribuit printr-o reţea de conducte. Iluminarea casei se făcea cu ajutorul candelabrelor din bronz sau al lămpilor din teracotă alimentate cu ulei de măsline.

Bărbaţii nu se dezbrăcau când mergeau la culcare – îşi scoteau mantia, toga şi sandalele, dar îşi păstrau restul hainelor – o pânză petrecută de jur-împrejurul şalelor, care le acoperea zonele intime, şi o tunică simplă, alcătuită din două fâşii de in sau de lână cusute sub forma unei cămăşi, pe care o legau în jurul taliei cu o curea. Tunicile, ca şi togile, variau în funcţie de clasele sociale – soldaţii purtau o tunică militară, care era mai scurtă decât cele purtate de civili, în timp ce senatorii purtau tunici cu dungi verticale în nuanţe purpurii. Iarna, dacă li se părea prea frig, puteau să poarte câteva tunici, aşa cum făcea şi Octavian.

După ce luau un mic dejun frugal, alcătuit din fructe, pâine proaspătă, miere şi apă, romanii se pregăteau pentru activităţile de peste zi. Deşi dimineaţa se spălau pe dinţi cu bicarbonat de sodiu, rareori făceau şi baie, preferând să se spele după-amiaza, după ce îşi terminau treburile, fie la băile publice, fie – dacă se bucurau de un statut social înalt ca Antoniu – acasă, în băile proprii. Antoniu avea un sclav special pregătit în arta bărbieritului care îl ajuta să se radă. Romanii nu aveau săpun, astfel că

bărbierul folosea doar briciul şi apa, motiv pentru care procedeul era extrem de dureros, soldându-se adesea cu tăieturi pe care romanii încercau să le ascundă – ne spune Pliniu cel Bătrân – cu ajutorul unor plasturi făcuţi din pânze de păianjen şi înmuiaţi în ulei şi în oţet.

Era nevoie de multă îndemânare şi atenţie ca să te îmbraci cu toga extrem de voluminoasă. Veşmântul a evoluat de la o simplă mantie, luându-şi numele de la verbul *togere* care înseamnă *„a acoperi"*. Ţesută dintr-o lână foarte moale, toga purtată de romanii de rând era cafenie. În schimb, prin intermediul togilor, cetăţenii de vază ai Romei îşi scoteau în evidenţă statutul social – înalţii magistraţi purtau togi tivite cu o fâşie de purpură, cenzorii se îmbrăcau cu togi numai din purpură, iar generalii victorioşi purtau togi din purpură cu broderii aurite. (Vopseaua de purpură se extrăgea din anumite moluşte marine.)

Toga consta dintr-o bucată de stofă tăiată în formă de semicerc, având un diametru care putea să ajungă până la şase metri. Având o lăţime de aproape doi metri, înfăşura corpul, pornind de la umărul stâng, căzând în falduri pe spate, trecând pe sub braţul drept şi peste piept şi petrecând în final umărul stâng. Pentru că nu se prindea cu nimic, purtătorul era obligat să-şi ţină braţul stâng îndoit pentru ca toga să cadă în falduri şi să se aşeze cum trebuie. Deoarece era un veşmânt scump şi greoi, necesitând spălări frecvente, nu se bucura întotdeauna de popularitate. Poetul Marţial propunea ca toga să fie purtată doar foarte rar, ca un indiciu al traiului îmbelşugat, al unei sănătăţi de fier şi al unei averi considerabile. Toga avea, însă, o semnificaţie simbolică – era apanajul oamenilor liberi.

Ca aristocraţi, Antoniu şi Octavia dormeau, probabil, separat, pentru ca sclavii să poată să aibă nestingheriţi grijă de ei. Ca şi bărbaţii lor, femeile romane nu se dezbrăcau complet

în timpul nopții, purtând o pânză de jur-împrejurul șalelor, care le acoperea zonele intime, apoi un soi de brasieră și o tunică lungă. Și ele făceau baie la amiază. Portul tradițional al femeilor romane era *stola* – o tunică lungă până la pământ, încinsă la brâu cu o cingătoare. Aceste tunici nu erau atât de spectaculoase ca veșmintele diafane, în culorile curcubeului, purtate de Cleopatra, dar negustorii romani de țesături foloseau o gamă variată de nuanțe obținute din diverse plante și substanțe – culoarea galben din șofran, albastru din drobușor, roșu din roibă, negru din gogoșile de ristic și alb din carbonatul de potasiu. Veșmintele aristocratelor bogate ca Octavia erau împodobite cu broderii elaborate, cusute adesea cu fir de aur, care captau razele soarelui, la fel cum o făceau și bijuteriile prețioase purtate de matroanele romane – cerceii, colierele, inelele și broșele, ce le încununau și le puneau în lumină frumusețea dăruită de zei.

Octavia avea la dispoziție o sclavă – *ornatrix* – care o ajuta să-și aranjeze părul și să se machieze. În această perioadă, coafurile erau relativ simple în comparație cu cele imperiale de mai târziu. Își prindea părul în creștetul capului într-un nod slab – *nodus* – din care o șuviță subțire, lăsată să cadă pe spate de-a lungul cărării, se prindea la ceafă într-un alt nod, împreună cu două cosițe laterale, lăsate libere – stil inventat de ea, care a devenit o modă la Roma. Machiajul era, însă, extrem de elaborat. Sclava o ungea mai întâi pe Octavia cu lanolină – o substanță grasă obținută din prelucrarea lânii brute de oi – apoi îi aplica pe frunte și pe brațe pudră albă de calcar. Culoarea obrajilor îi era redată cu limonit, iar genele și sprâncenele îi erau conturate cu cărbune negru. Un parfum cu arome intense îi completa toaleta. Când pleca de acasă, Octavia purta pe umeri un șal, *palla*, prins cu o *fibulă* – o broșă modelată sub

forma unui ac de siguranță, dar mult mai decorativ. La încheietura mâinii avea prinsă o bucată de pânză, pe care o folosea ca să se șteargă de praf și de transpirație. Sclavii care o însoțeau o protejau de soare cu ajutorul unor umbrele, alungând în același timp și muștele supărătoare.

Dar viața Octaviei nu se limita doar la rutina confortabilă a matroanelor bogate, elegante și bine conectate în societatea romană. În timp ce se obișnuia cu noul ei statut – cel de soție a unuia dintre cei mai puternici oameni ai Romei – Octavia a făcut tot ce i-a stat în putință să instituie pacea și stabilitatea. De fapt, rolul ei de mediator între un frate însetat de putere și un soț măcinat de ambiții era departe de a se fi încheiat.

Capitolul 16

„Fatalul foc al dragostei"

Evitarea războiului civil a ridicat o povară de pe sufletul romanilor, determinându-l pe Vergiliu, pe atunci în vârstă de treizeci şi unu de ani, să compună celebra sa eglogă a patra. O pledoarie pentru pace şi belşug, poemul prevesteşte, de asemenea, venirea pe lume a unui prunc mesianic, ce va cârmui peste un veac de înţelegere şi prosperitate universală:

> Iată, veacul cel din urmă al Sibilei a sosit
> Şi din nou începe şirul secolelor ce-au să vie.
> Se întoarce şi Fecioara şi Saturnica domnie,
> O progenitură nouă se coboar-acum din cer.
> Pruncului cu care, însă, veacul, mai întâi, de fier
> Va-nceta şi-n toată lumea cel aur va să vină.[1]

Vergiliu nu ne dezvăluie identitatea părinţilor copilului. S-ar putea să se refere la Octavian şi la soţia lui, Scribonia, mult mai în vârstă decât el, care era însărcinată, deşi aspectele ciudate ale căsniciei lor ne fac să ne îndoim de asta. Tindem să credem că Vergiliu se referea mai degrabă la Antoniu şi la Octavia, care aşteptau şi ei un copil.

[1] Vergiliu, *Bucolice Georgice, Bucolica IV*, traducere de Teodor Naum, Editura pentru literatură universală, Bucureşti, 1967. Creştinii din epoca medievală au conferit acestor versuri conotaţii profetice, considerând că ele anunţau venirea lui Hristos pe pământ.

Vestea despre sarcina Octaviei i-a creat, fără doar şi poate, Cleopatrei multe bătăi de cap – dacă îi va dărui şi ea un fiu lui Antoniu? De vreme ce acesta era, se pare, mulţumit de noua lui soţie şi de poziţia pe care o ocupa la Roma, fără să mai dea vreun semn că dorea să se întoarcă în braţele ei, nori negri păreau să se adune pe cerul Egiptului. Dar Cleopatra dobândise, de-a lungul timpului, arta răbdării. Spre deosebire de surorile ei mai mari, ea nu a complotat niciodată făţiş ca să pună mâna pe tronul tatălui ei. Când Antoniu a chemat-o la Tars, nu s-a grăbit să dea curs chemării lui. Chiar şi faptele aşa-zis impetuoase pe care le-a comis – ca, de exemplu, apariţia ei neaşteptată în faţa lui Cezar – au fost îndelung cumpătate. Ştia, aşadar, că – indiferent cât de greu i se părea să aştepte – trebuia doar să se înarmeze cu răbdare. Iubitul ei ambiţios se va întoarce, în curând, în est ca să demareze campania împotriva parţilor şi pentru asta va avea nevoie de comorile Egiptului.

Cleopatra se consola, de asemenea, cu ideea că îl cunoştea foarte bine pe Antoniu. Încă de la primele lor întâlniri, i-a citit cu uşurinţă caracterul. Nu-i era greu, aşadar, să-şi închipuie că se va plictisi repede de viaţa conjugală de la Roma odată ce rutina va începe să-şi spună cuvântul sau că, la un moment dat, gândul îi va zbura la amanta egipteană şi la copiii pe care nu i-a văzut niciodată. Charisma, poziţia şi cuferele ei pline i-l vor aduce, în cele din urmă, înapoi. Se pare că nu s-a gândit niciodată să renunţe la relaţia ei cu Antoniu şi nici la legăturile strânse pe care ţara ei le avea cu Roma.

Între timp, Cleopatra se confrunta cu alte probleme pe care trebuia să le rezolve fără întârziere. Pentru că iubitul şi protectorul ei părea preocupat de politica romană şi de noua lui soţie, uitând cu totul de afacerile din est, trebuia să-şi apere

singură poziţia la cârma Egiptului. Asta însemna să stea mereu cu ochii-n patru ca să descopere eventuale disensiuni interne – în cei trei sute de ani de domnie, Ptolemeii se confruntaseră adesea cu perioade de intensificare a sentimentelor naţionaliste. Însemna, de asemenea, să administreze, cu multă grijă şi prudenţă, economia ţării – sursa puterii ei. Ca să îndrepte răul pe care datoriile imense ale tatălui ei îl făcuseră economiei Egiptului, Cleopatra a fost nevoită să devalorizeze, încă de la începutul domniei, moneda de argint a ţării. A reuşit însă apoi să mărească producţia de bronz a monedelor, devenind prima dintre Ptolemei care a introdus valori nominale pentru monedele de bronz din Egipt şi a impus un sistem standard al greutăţii lor ca să redea încrederea populaţiei în puterea de cumpărare a monedelor. Ca urmare a reformelor inovatoare ale Cleopatrei, cetăţenii calculau valoarea monedelor în funcţie de valoarea lor nominală, imprimată pe ele, şi nu de greutatea metalului pe care îl conţineau.

Cleopatra dorea, de asemenea, să asigure prosperitatea agriculturii egiptene – sursa bogăţiei sale. Era conştientă că, de fapt, cele mai mari nemulţumiri ale populaţiei erau create de lipsa grânelor sau de exploatarea excesivă a forţei de muncă de către funcţionarii lacomi şi corupţi. Un decret dat în luna aprilie a anului 41 î.Hr. ne demonstrează atenţia cu care regina urmărea tot ce se întâmpla în regat. Aflând că administratorii locali aplicau biruri copleşitoare proprietarilor de terenuri din afara Alexandriei şi, prin extensie, şi ţăranilor, Cleopatra s-a declarat „cumplit de indignată". Mărturindu-şi „ura faţă de rău" şi hotărârea de a pune capăt abuzurilor, a poruncit încetarea oricăror pretenţii exagerate:

> Nimeni nu are voie să perceapă bunuri sau taxe suplimentare celor care şi-au plătit deja datoriile, în natură sau în bani, pentru terenurile cultivate cu grâne sau cu viţă-de-vie – datorii care au ajuns în visteria statului – sau să-i necăjească sub diverse alte pretexte.[1]

Astfel de decrete, redactate de scribi, au fost autorizate de Cleopatra, care a adăugat la capătul papirusului un singur cuvânt în greacă – *ginesthoi* („aşa să fie").

În acelaşi timp, Cleopatra trebuia să descâlcească şi iţele politicii regionale – în special pe cele ale regatului învecinat, Iudeea. În anul 40 î.Hr., alungat de pe tron de parţi, Irod, în vârstă de treizeci şi doi de ani, s-a refugiat în Alexandria ca să ceară ajutorul Cleopatrei. Nu prea ştia ce primire avea să-i facă regina. El nutrea ambiţia de a recâştiga teritoriile încă neocupate de invadatorii parţi, de Antigonus şi de susţinătorii lui. Dar Iudeea făcuse cândva parte din imperiul ptolemeic, iar Cleopatra – bănuia el pe drept cuvânt – spera ca într-o bună zi s-o anexeze din nou regatului egiptean.

Deocamdată însă, Cleopatra şi Irod – doi aliaţi loiali ai Romei – aveau un interes comun: amândoi doreau să stăvilească avântul expansionist al parţilor, duşmani fanatici ai romanilor, care – dacă nu aveau să fie opriţi – puteau să ameninţe chiar şi graniţele Egiptului. Cleopatra l-a primit pe Irod cu mare fast – ne spune istoricul Iosephus – oferindu-i chiar şi funcţia de comandant în armata ei ca să-l ţină, probabil, sub control. Irod, însă, măcinat de suferinţă pentru că fratele lui, Phasael, îşi luase viaţa în închisoarea parţilor, era hotărât să meargă la Roma ca să ceară ajutorul pentru redobândirea teritoriilor pierdute. După o oarecare ezitare, Cleopatra a acceptat

[1] Decretul apare tradus în mai multe lucrări, ca, de exemplu, în cartea lui P. Jones, *Cleopatra: A Source Book*, University of Oklahoma Press, Norman, Oklahoma 2006, pp. 205–206.

să-i dea o corabie cu care să ajungă în Rhodos, de unde urma să găsească un alt mijloc de transport care să-l ducă la Roma.

Cleopatra avea să regrete în curând acest gest de generozitate. Ajungând la Roma în toamna anului 40 î.Hr., nu mult după Pactul de la Brundisium, Irod a convins Senatul, cu ajutorul triumvirilor, să-l numească nu doar conducător al Iudeii în locul lui Hyrcanus, captiv în mâinile parților, ci să-i confere și titlul de rege al iudeilor, onoare ce îi fusese refuzată lui Hyrcanus. Pe lângă toate acestea, senatorii i-au acordat lui Irod teritorii substanțiale în nordul Ierusalimului și o fâșie din coasta de sud-vest, care cuprindea, probabil, și portul Gaza, punctul terminus al drumului mirodeniilor arabe. Un lucru extrem de supărător pentru Cleopatra a fost faptul că unii dintre susținătorii lui Antoniu au pus o vorbă bună pe lângă senatori în favoarea lui Irod. În ochii ei, dorința lor de a crea o nouă Iudee, mult mai puternică, nu reprezenta doar un simplu mijloc de contracarare a parților – era un semnal care îi spunea că Roma nu dorea ca Egiptul să fie singura putere din regiune. Știa, însă, că nu avea altceva de făcut decât să aștepte ivirea unor vremuri mai prielnice ca să treacă la acțiune.

Irod a fost avertizat că avea să găsească o Italie „răvășită, ce plutea în ape tulburi"[1] și așa a și fost, ne spune istoricul Iosephus. Pactul de la Brundisium nu vestea „veacul de aur" al lui Vergiliu. Cetățenii Romei sufereau de foame și cereau, mânioși, de mâncare – situație pentru care Sextus Pompeius purta întreaga responsabilitate. Nemulțumit pentru că nu primise nimic concret în urma pactului de la Brundisium, dar și de faptul că Antoniu nu-și respecta promisiunea pe care i-o făcuse de a mijloci o împăcare între el și Octavian, Sextus Pompeius și-a reluat acțiunile de piraterie, împiedicând

[1] Iosephus, *Antichități iudaice*, XIV, 14, 2.

aprovizionarea cu grâne a Romei prin atacarea porturilor și corăbiilor romane și capturarea Sardiniei și Corsicii. Când Octavian și Antoniu au mărit taxele percepute romanilor pentru deținerea de sclavi și intrarea în posesie a moștenirilor ca să plătească trupele destinate luptei împotriva lui Sextus, cetățenii au luat străzile cu asalt, protestând mânioși. Zvonurile referitoare la petrecerile și banchetele somptuoase ale lui Octavian au încins și mai tare spiritele, determinându-i pe oameni să-l înconjoare în For și să-l atace cu pietre, fiind cât pe ce să-l linșeze. Octavian a fost salvat de Antoniu, care – aflând ce se întâmplă – a strâns repede trupe ca să-i atace pe protestatari și, croindu-și singur drum printre gloatele orbite de furie, l-a smuls pe Octavian din mâinile lor – o dovadă clară a loialității față de acesta la acel moment.

Pentru că atacurile lui Sextus deveneau tot mai cutezătoare, știrbind din ce în ce mai mult autoritatea triumvirilor, Antoniu l-a sfătuit pe Octavian să-i propună o întâlnire. Aceasta a avut loc în primăvara anului 39 î.Hr. în circumstanțe cel puțin bizare. Locul în care cei doi conducători aveau să se întâlnească era Misenum, aflat în partea de nord a golfului Napoli, unde majoritatea reprezentanților elitei romane își ridicaseră vile de vacanță. Temându-se că vor fi trădați, Antoniu și Octavian nu au acceptat să urce la bordul unei corăbii, iar lui Sextus nu i-a surâs ideea de a se întâlni pe uscat. El a ordonat, astfel, ridicarea a două platforme, susținute de piloni din lemn, în apropiere de digul portuar, calculând la sânge poziția lor. Platformele erau suficient de aproape ca oamenii să se poată auzi, dar suficient de departe pentru ca niciun asasin să nu poată să sară de pe una pe cealaltă. Antoniu și Octavian s-au urcat pe platforma cea mai apropiată de țărmul pe care se aflau trupele lor, în timp ce Sextus a ocupat platforma dinspre mare, situată în apropiere de corabia sa.

Pretenţiile lui Sextus erau cât se poate de ambiţioase – el voia nici mai mult, nici mai puţin decât să facă parte din triumvirat. Când triumvirii i-au refuzat cererile, negocierile au luat o pauză, timp în care Sextus s-a consultat cu soţia lui, Iulia – nepoata Scriboniei – şi cu mama lui, Mucia, care l-a rugat să-şi reducă pretenţiile. Întors pe platforma scăldată în apele calde ale Mediteranei, Sextus şi-a exprimat noile revendicări, pe care triumvirii le-au acceptat, în cele din urmă. Astfel, în schimbul unei sume imense de bani, Sextus avea să pună capăt atacurilor asupra corăbiilor romane, permiţând Romei să se aprovizioneze cu cereale. Avea să devină consul în anul 38 î.Hr., păstrând în acelaşi timp şi controlul asupra Siciliei, Sardiniei şi Corsicii. Antoniu a acceptat, de asemenea, să-i încredinţeze şi conducerea peninsulei Peloponez. Sextus a obţinut şi anumite concesii pentru susţinătorii săi, inclusiv pentru mulţi republicani exilaţi, care se refugiaseră la el şi care acum se puteau întoarce la casele lor, primind anumite compensaţii pentru proprietăţile confiscate. Cei care fuseseră complici la asasinarea lui Cezar nu aveau să beneficieze de aceste privilegii. Cei trei conducători au semnat acordul şi – după ce l-au sigilat – l-au trimis la Roma, unde avea să fie păstrat în siguranţă de virginele vestale.

Ca să celebreze semnarea acordului, Sextus i-a invitat pe Antoniu şi pe Octavian să ia masa pe corabia sa luxoasă, invitaţie pe care cei doi bărbaţi – simţindu-se acum în deplină siguranţă – au acceptat-o. Înainte de ospăţ, Sextus i-a spus pe ton mustrător lui Antoniu că vasul amiral era „era singura casă părintească rămasă de la Pompei". El îi reproşa, astfel, lui Antoniu că îşi însuşise conacul lui Pompei de pe Colina Palatină.„Pe când cheful era în toi – ne spune Plutarh – şi curgeau glumele piperate pe socoteala lui Antoniu şi Cleopatrei", la fel cum vinul

curgea în valuri, unul dintre comandanţii lui Sextus se apropie de el şi îi şopteşte la ureche: „Vrei să tai ancorele corăbiei şi să te fac stăpân nu numai pe Sicilia şi Sardinia, ci pe întregul imperiu roman?" Cu alte cuvinte, odată ieşiţi în larg, puteau să le ia viaţa triumvirilor cât ai zice peşte. „Sextus se gândi puţin şi zise: «Trebuia să faci asta înainte de a-mi spune. Acum să ne mulţumim cu ce este. Nu-mi place să-mi încalc promisiunile.»"[1]

A fost, probabil, ultima, dar şi cea mai bună şansă ce s-a ivit în calea lui Sextus, căci tratatul lui cu triumvirii nu avea să dăinuie prea mult. Nemulţumit de faptul că Antoniu, cu acordul tacit al lui Octavian, refuza să-l lase să încaseze tributul din Peloponez, ce-i revenea de drept – considera el – Sextus şi-a reluat activităţile de piraterie, împiedicând din nou aprovizionarea Romei cu cereale. Piraţii, care au căzut în mâinile triumvirilor şi care au mărturisit, sub tortură, că erau plătiţi de Sextus, îi ofereau lui Octavian toate motivele din lume ca să reia ostilităţile.

Octavian a profitat, de asemenea, de această situaţie ca să scape de soţia lui, care se înrudea cu Sextus. Exact în ziua în care Scribonia a dat naştere fiicei lor, Iulia, Octavian a divorţat de ea sub pretextul că „nu-i mai suporta cicălelile". Gestul brutal al lui Octavian nu era neapărat consecinţa defectelor Scriboniei şi nici a faptului că Sextus reluase ostilităţile, ci al unei noi iubiri mistuitoare. Obiectul pasiunii lui Octavian – un bărbat care nu-şi pierdea capul prea uşor – era o femeie căsătorită, tânără şi frumoasă, în vârstă de nouăsprezece ani, Livia Drusilla, din vechea gintă Claudia, viitoarea lui împărăteasă şi „singura femeie pe care a iubit-o până la moarte"[2], susţine Suetoniu. Soţul ei, cu origini patriciene, era Tiberius Claudius

[1] Toate citatele din acest paragraf sunt din Plutarh, *Viaţa lui Antoniu*, 33.
[2] Suetoniu, *Viaţa lui Augustus [Octavian]*, 62.

Nero, un republican inveterat, cu care ea a fugit după căderea Perusiei, unde el a luptat alături de fratele lui Antoniu. După ce-a scăpat cu viaţă dintr-o serie de aventuri înspăimântătoare, a avut norocul să se afle printre exilaţii cărora li s-a permis să se întoarcă la Roma în urma pactului încheiat cu Sextus. La vremea aceea, Livia era însărcinată – urmând să aducă pe lume copilul lui Octavian, susţin unii, probabil, în mod eronat. Acesta nu era primul ei copil, căci mai avea un băiat de doi ani, Tiberius. Nimic din toate acestea – sarcină, copil sau soţ – nu avea importanţă pentru Octavian, care era hotărât s-o aibă cu orice preţ.

Sunt voci printre care şi aceea a istoricului Tacit care susţin că Octavian a răpit-o practic pe Livia chiar din casa soţului ei. Dornic, însă, să păstreze o umbră de decenţă, Octavian a cerut sfatul preoţilor privind aspectul extrem de delicat al căsătoriei sale cu o femeie, care – în momentul divorţului ei – era însărcinată. Confruntându-se cu o situaţie fără precedent, preoţii au căzut de acord că nunta putea să aibă loc imediat după naşterea copilului. În luna ianuarie a anului 38 î.Hr., la doar trei zile după venirea pe lume a celui de-al doilea fiu al ei, Drusus, Livia s-a căsătorit cu Octavian, după ce fostul ei soţ a renunţat la ea fără să crâcnească. Spre marea dezamăgire a lui Octavian, în ciuda căsătoriei lor ce-avea să dăinuie cincizeci de ani, Livia nu-i va dărui niciun copil. Spre deosebire de cei ai lui Antoniu şi ai lui Tiberius Claudius Nero, niciunul dintre urmaşii lui Octavian nu va ajunge împărat.

Antoniu şi Octavia n-au fost prezenţi la nuntă. În toamna anului 39 î.Hr., la scurt timp după ce Octavia a dat naştere unei fetiţe, Antonia, cei doi soţi au pornit spre Atena pentru ca Antoniu să înceapă pregătirile necesare campaniei împotriva

parţilor. Astrologul Cleopatrei, infiltrat în casa lui Antoniu, l-a sfătuit să plece, susţine Plutarh: „Ori ca să-i facă un bine Cleopatrei, ori că aşa citea el în stele, cuteză şi-i spuse că norocul lui strălucit şi mare este întunecat de norocul lui Octavian, sfătuindu-l să plece cât mai departe de acesta."[1] Dacă regina Egiptului a tras anumite sfori ca să-l atragă pe Antoniu în est, manevrele sale au fost zadarnice, căci Antoniu n-a făcut nici cel mai mic efort ca să ia legătura cu ea.

Indiferent de speranţele Cleopatrei, Antoniu încă se bucura, alături de Octavia, de o viaţă de familie tihnită şi frumoasă. Atena le pria amândurora. Octaviei îi plăcea să poarte discuţii cu filosofii greci, în timp ce Antoniu, un admirator al lumii elenistice, savura atmosfera extrem de relaxată din Atena. Aşa cum a făcut şi în Alexandria, a înlocuit portul roman cu cel grec, purtând o tunică grecească şi încălţări albe. „Lua mesele după moda grecească, îşi petrecea timpul liber alături de greci şi se bucura de festivalurile lor, împreună cu Octavia, de care era extrem de îndrăgostit, căci din fire era extraordinar de atras de femei"[2], ne spune Appian. Căsnicia lor a fost celebrată printr-o căsătorie sacră între Antoniu şi zeiţa cetăţii, Atena, cu care locuitorii o asociau pe Octavia. Amândoi erau veneraţi ca nişte „zei binefăcători"[3].

Atena nu era doar un leagăn al culturii, ci şi cartierul militar al lui Antoniu. Conform planurilor lui, generalii săi urmau să-i alunge pe parţi din teritoriile pe care le ocupau deja în Asia Mică, în Siria şi în Iudeea, în timp ce lui avea să-i revină cucerirea glorioasă a Parţiei. Campania militară fusese deja demarată înainte ca Antoniu să ajungă la Atena. La începutul

[1] Plutarh, *Viaţa lui Antoniu*, 33.
[2] Appian, *Istoria romană*, „Războaiele civile", V., 76.
[3] Michael Grant, *Cleopatra*, Phoenix Press, Londra, 2000, p. 130.

anului 39 î.Hr., comandantul Publius Ventidius, un veteran al campaniilor lui Cezar şi un aliat al lui Antoniu încă din perioada întunecată a bătăliei de la Mutina, i-a învins pe parţii aflaţi sub comanda generalului roman rebel Quintus Labienus în munţii Taurus. Următorul pas era cucerirea Armeniei.

Cu toate acestea, în anul 38 î.Hr., Octavian – care se confrunta din nou cu Sextus Pompeius – i-a dat planurile peste cap lui Antoniu, cerându-i ajutorul. Deşi ar fi preferat să-l învingă singur pe Sextus ca să se încununeze cu toţi laurii victoriei, Octavian a ajuns la concluzia că avea nevoie de ajutorul lui Antoniu. Acesta a pornit din Atena spre Brundisium ca să descopere că Octavian nu se afla acolo. Mânios din cauza lipsei de respect de care dădea dovadă tânărul său aliat şi nemulţumit să fie din nou atras într-un război cu Sextus, când toate gândurile sale se îndreptau spre campania împotriva parţilor, Antoniu s-a întors la Atena, lăsându-i un mesaj lui Octavian prin care îi spunea că nu era cazul să rupă pactul încheiat cu Sextus. Octavian susţinea, în schimb, că Antoniu ar fi trebuit să-l aştepte şi a continuat pregătirile de război.

În iunie 38 î.Hr., Antoniu a primit vestea că Ventidius l-a învins pe Pacorus, fiul regelui part, lângă Antiohia, şi i-a tăiat capul, lucru care i-a mai domolit mânia pe care o simţea faţă de Octavian. Parţii au făcut greşeala de a-şi arunca în luptă cavaleria grea, alcătuită din soldaţi îmbrăcaţi în armuri greoaie, în locul arcaşilor iuţi şi nimicitori. Deşi majoritatea trupelor lui Pacorus au scăpat cu viaţă, retrăgându-se dincolo de Eufrat, aceasta a fost prima victorie pe care forţele romane au repurtat-o asupra parţilor. Pentru că Ventidius nu reuşea să supună un rege rebel dintr-un regat învecinat – a fost mituit, spun unii, ca să tărăgăneze lucrurile – Antoniu a preluat personal comanda trupelor. Cu toate acestea, i-a permis însă lui

Ventidius să se întoarcă la Roma pentru celebrarea triumfului acordat de cetăţenii Romei pentru victoriile sale repurtate în trecut. Acest triumf – primul organizat pentru o victorie împotriva parţilor – a avut un efect secundar extrem de benefic pentru Antoniu: a răsfrânt gloria asupra lui Antoniu, amintind, astfel, Romei de campaniile sale din est.

Antoniu a pus repede stăpânire pe Samosata, capitala de pe Eufrat a regelui rebel. În acest timp, ajungând şi acolo, Irod – care repurtase câteva mici succese militare – l-a rugat pe Antoniu să-l ajute să-l alunge din Iudeea pe Antigonus, care se bucura de susţinerea parţilor. Antoniu i-a acordat ajutorul său, numindu-l pe Sosius, unul dintre susţinătorii săi, în fruntea expediţiei. La rândul lui, Sosius i-a permis lui Irod să comande avangarda romană formată din două legiuni – un exemplu extrem de rar când, în fruntea trupelor romane, s-a aflat un conducător străin. Cu ajutorul lor, Irod a reuşit să înfrângă armata lui Antigonus la Ierihon şi a preluat tronul Ierusalimului, unde i s-a alăturat, în curând, şi Sosius împreună cu restul trupelor romane.

Cu toate acestea, planurile lui Antoniu de cucerire a Parţiei aveau să fie din nou date peste cap de Octavian, care i-a ignorat criticile vehemente şi a lansat un atac împotriva lui Sextus în Sicilia. Într-o serie de acţiuni dezastruose, care îi scot în evidenţă lipsa abilităţilor de comandant, Octavian reuşeşte să piardă o mare parte dintre corăbii sub atacurile mult mai bine organizate ale soldaţilor lui Sextus, care erau şi nişte mateloţi iscusiţi. Vasele care au reuşit să scape de atacurile lui Sextus au căzut pradă vremii nefavorabile. Confruntându-se cu o mare „înţesată de vele, de catarge şi de oameni vii sau morţi"[1] – ne spune Appian – Octavian s-a văzut nevoit să renunţe la campanie,

[1] Appian, *op. cit.*, V, 86.

lăsându-l pe Sextus să jubileze triumfător şi să se declare „fiul lui Neptun". Cuprins de disperare, Octavian l-a chemat pe Agrippa din Galia, unde îndeplinea funcţia de guvernator, ca să supravegheze construirea unei noi flote, mult mai mari, şi ca s-o aducă – ne spune Suetoniu – „în stadiu de luptă"[1] – misiune care presupunea instruirea a 30 000 de sclavi eliberaţi în arta navigaţiei.

Octavian i-a cerut din nou ajutorul lui Antoniu, astfel încât, la începutul verii anului 37 î.Hr., Antoniu şi Octavia, care era din nou însărcinată, au ajuns la Brundisium în fruntea unei flote de 300 de corăbii. Spre disperarea şi mânia sa, Antoniu avea să descopere în curând că Octavian îi trăgea din nou clapa, lipsind de la întâlnire. Fără ca de această dată să se mai întoarcă la treburile sale, a pornit spre sud-vest, ocolind „călcâiul" Italiei şi ajungând în golful Tarent, de unde i-a trimis mesaje lui Octavian, spunându-i că, în ciuda mustrărilor lui, el era pregătit să-şi unească forţele cu ale sale împotriva lui Sextus, aşteptând în acelaşi timp o explicaţie pentru comportamentul bizar şi lipsit de respect al cumnatului său.

Adevărul era că – bucurându-se acum de sprijinul unei flote puternice – Octavian prinsese din nou curaj. Ajungând la concluzia că nu mai avea nevoie de Antoniu şi nefiind deloc dispus să împartă puterea sau gloria, regreta că îl chemase. Se întreba, măcinat de îndoieli, de ce-a venit Antoniu însoţit de o flotă atât de mare, bănuind că în spatele dorinţei sale de a-l ajuta se ascundeau şi alte motive. A încercat să-l păcălească, invocând pretexte care până şi lui i se păreau ridicole, fără să reuşească însă să-şi mascheze gândurile şi îngrijorările ce-i treceau prin minte. Antoniu îi înţelegea frământările şi îi dădea dreptate – mai avea şi alte motive pentru care se întorsese în

[1] Suetoniu, *Viaţa lui Augustus [Octavian]*, 16.

Italia şi care nu aveau nicio legătură cu Sextus. Ele erau legate de nevoia lui Antoniu de a recruta forţe armate pentru campania împotriva parţilor, dar şi de faptul că – în ciuda termenilor stipulaţi în Pactul de la Brundisium – Octavian îl împiedica să adune trupe din Italia. Ştia că nu putea să-l oblige să respecte termenii acordului, dar spera că – dacă îl va ajuta să-l învingă pe Sextus – va putea să preia o parte din forţele sale considerabile, convingându-l în acelaşi timp pe Octavian să-i împrumute şi câteva din trupele sale.

În încercarea de a-l convinge pe Octavian de bunele sale intenţii, Antoniu îi încredinţează Octaviei rolul de emisar, trimiţând-o să vorbească cu fratele ei. Ea avea de îndeplinit o misiune extrem de grea. Octavian l-a criticat cu vehemenţă pe Antoniu pentru că nu l-a aşteptat la Brundisium cu un an înainte, ignorând faptul că el a fost cel care a lipsit de la întâlnire. L-a acuzat, de asemenea, pe Antoniu că ar fi încercat să încheie o alianţă cu Lepidus, aliatul lor triumvir, împotriva sa. Octavia a făcut tot ce i-a stat în putinţă ca să-l liniştească pe Octavian, asigurându-l că singurul motiv pentru care Antoniu luase legătura cu Lepidus îl constituia o posibilă uniune matrimonială între copiii lor. Plutarh, care o admira pe Octavia pentru rolul ei de pacificatoare, spre deosebire de uneltirile intrigante şi învrăjbitoare puse la cale de Cleopatra, susţine că „l-a rugat cu lacrimi în ochi pe fratele ei să nu facă din ea cea mai nenorocită femeie", căci „de vor birui gândurile rele, spunea ea, şi de va fi război, pentru voi destinul păstrează în cutele sale taina nepătrunsă a victoriei sau a înfrângerii; pentru mine însă tot rău va fi"[1].

Pledoaria ei l-a impresionat pe Octavian. Pe de altă parte, ştia la fel de bine că – atâta timp cât Sextus reprezenta o

[1] Plutarh, *Viaţa lui Antoniu*, 35.

ameninţare – nu era cazul să rupă relaţiile cu Antoniu, oricât şi-ar fi dorit acest lucru. A acceptat, aşadar, să se întâlnească cu el pe malurile estuarului râului Taras de lângă Tarent. Ancorându-şi flota imensă, Antoniu şi-a dispus trupele pe unul dintre malurile râului şi a aşteptat venirea lui Octavian. Acesta a ajuns târziu, dar Antoniu – urmând sfaturile Octaviei – a continuat să-l aştepte până când cumnatul său şi-a făcut, în cele din urmă, apariţia, pe celălalt mal al râului, însoţit de trupele şi de anturajul său, din care făceau parte şi poeţii Horaţiu şi Vergiliu. Scena care a urmat a fost mai mult hilară decât solemnă. Triumvirii s-au urcat, fiecare în parte, în câte o barcă şi s-au întâlnit la jumătatea râului. Aici, sub ochii trupelor lor, au negociat care dintre ei să traverseze în tabăra celuilalt. În cele din urmă, Antoniu a cedat în faţa argumentului lui Octavian care dorea să-şi viziteze sora. Octavian a petrecut, în mod simbolic, noaptea, singur, fără escortă, în tabăra lui Antoniu, iar rezultatul a fost încheierea unui nou acord – Tratatul de la Tarent.

Termenii tratatului stipulau faptul ca triumviratul, care se încheiase oficial la sfârşitul anului 38 î.Hr., deşi nimeni nu voia să scoată în evidenţă acest aspect neplăcut, să se prelungească cu încă cinci ani, până în 33 î.Hr. Pactul menţiona ajutorul pe care Antoniu trebuia să-l acorde pentru războiul împotriva lui Sextus. Acesta avea să-i ofere lui Octavian „o sută de corăbii cu totul de aramă"[1], plus alte douăzeci de corăbii uşoare, în timp ce Octavian avea să-i dea lui Antoniu 20 000 de trupe din Italia – patru legiuni – pentru campania împotriva parţilor.

În ciuda experienţelor sale anterioare, Antoniu a continuat să aibă încredere în Octavian. Acesta avea să-i ofere, însă, doar zece la sută din trupele promise şi asta după o întârziere de

[1] *Ibidem.*

doi ani. Poate că Octavia a intuit comportamentul fratelui ei, motiv pentru care l-a convins să-i dea pe loc soţului ei o mie de oameni, aleşi pe sprânceană, în schimbul altor zece corăbii oferite de Antoniu. Pactul a fost pecetluit prin logodna lui Antyllus, fiul în vârstă de nouă ani al lui Antoniu şi al Fulviei, cu Iulia, fiica lui Octavian, care avea doar doi ani. Pentru a celebra pacea negociată de Octavia, au fost emise monede cu chipurile alăturate ale lui Antoniu şi Octavian, dar şi cu chipul lui Antoniu privind-o pe Octavia. Acest gen de monede reprezenta o noutate la Roma, dar nu şi în lumea elenistică, unde Isis şi Serapis, dar şi regii şi reginele, erau adesea înfăţişaţi în felul acesta, cu scopul de a scoate în evidenţă armonia dintre ei.

Dacă ţinem seama de evenimentele ulterioare, am putea spune că intervenţia Octaviei a fost determinată şi de temerile legate de căsnicia ei. În toamna anului 37 î.Hr., ea şi Antoniu au pornit din nou spre est, dar când au ajuns în Corcyra (Corfu de astăzi), soţul ei i-a cerut să se întoarcă în Italia la fratele său. Motivul invocat a fost siguranţa ei, a fiicei şi a pruncului lor încă nenăscut. Octavia s-a supus voinţei lui, întorcându-se mai întâi la Atena şi apoi la Roma.

Deşi gestul lui Antoniu de a-şi trimite soţia în capitală nu era un lucru neobişnuit – comandanţii romani obişnuiau să-şi lase soţiile acasă atunci când plecau în campaniile militare – faptul că a aşteptat să ajungă în Corfu ca să ia această decizie ridică anumite semne de întrebare. Ce gânduri i-au trecut prin minte în timpul călătoriei spre est? Ce sentimente îi măcinau sufletul? Mânia pe care i-o stârnea Octavian? Sperase, probabil, că mariajul său cu Octavia avea să îl protejeze de suspiciunile nevrotice ale lui Octavian, obligându-l pe acesta să-şi respecte promisiunile şi cuvântul dat? Pentru că acest lucru nu s-a întâmplat, poate că a ajuns s-o învinuiască pe Octavia pentru

neseriozitatea şi lipsa de respect de care dădea dovadă fratele ei. Poate că planurile militare îl preocupau atât de mult, încât nimic altceva nu trebuia să-i distragă atenţia. Sau poate că altceva – sau altcineva – purta vina pentru hotărârea lui neaşteptată. Plutarh nu pare să aibă prea multe îndoieli, căci – scrie el – „ajunsese aproape de Siria când izbucni şi începu să-l ardă iarăşi fatalul foc al dragostei pentru Cleopatra care păruse că se potolise şi adormise, în fine, învins de raţiune"[1].

În curând, Octavia nu va mai avea nicio umbră de îndoială. La urechile ei şi ale întregii Rome a ajuns vestea că Antoniu a chemat-o pe Cleopatra în Antiohia. Flacăra iubirii lor s-a reaprins cu o pasiune mistuitoare, alimentată, poate, şi de anii în care au stat despărţiţi, iar căsnicia Octaviei, ce dura doar de trei ani, a ajuns, astfel, la final.

[1] *Ibid.*, 36.

Partea a VI-a
ZEII ORIENTULUI

Capitolul 17

Soarele şi Luna[1]

Marele oraş Antiohia, situat în nordul Siriei, reprezenta o alegere ideală pentru un centru militar de comandă. În timp ce o aştepta pe Cleopatra, Antoniu a conceput planuri pentru reorganizarea politică a Orientului – un precursor vital al campaniei sale împotriva parţilor. Trebuia să preia controlul asupra Asiei Mici şi estului Mediteranei înainte de a porni la luptă cu legiunile sale. Egiptul juca un rol extrem de important în planurile lui, astfel că hotărârea de a-şi chema amanta, pe care nu o mai văzuse de aproape patru ani, era corelată, în egală măsură, atât cu pasiunea pe care o nutrea pentru ea, cât şi cu politica. Din motive lesne de înţeles, n-a putut s-o cheme la Roma, aşa cum o făcuse Cezar. Cu toate acestea, a avut, de mai multe ori, ocazia de a ajunge în Alexandria sub diverse pretexte, dar n-a făcut nici cel mai mic efort de a lua legătura cu ea, lucru care nu i-a scăpat Cleopatrei. Deşi nu se îndoia de faptul că – în ciuda indiferenţei pe care a manifestat-o faţă de ea – Cleopatra era încă aliatul lui politic, se simţea, probabil – ca orice bărbat care lasă în urmă o relaţie extraconjugală

[1] Dacă nu se specifică altfel, citatele din acest capitol sunt din Plutarh, *Viaţa lui Antoniu*, 36-51, iar descrierea campaniei din Parţia făcută de Plutarh se bazează pe lucrarea lui Dellius, unul dintre generalii lui Antoniu, lucrare care nu s-a păstrat însă.

cu o puternică încărcătură sexuală – stânjenit, dacă nu chiar vinovat, la gândul că își va revedea fosta iubită.

Spre deosebire de reacția pe care a avut-o în anul 41 î.Hr, când a răspuns cu întârziere chemării lui Antoniu în Tars, de data aceasta, n-a mai stat nicio clipă pe gânduri, pornind imediat la drum. Faptul că Antoniu a abandonat-o nu i-a umplut sufletul de amărăciune, dar nici n-a făcut-o mai sentimentală. Chiar dacă își dorea ca el să împartă din nou patul cu ea și s-o susțină în rolul de suverană autocrată, era destul de inteligentă ca să-și dea seama că motivul pentru care dorea s-o vadă în iarna aceea era, mai presus de toate, strategic. Știa, de asemenea, că se încadra într-o categorie cu totul diferită față de ceilalți conducători din regiune pe care Antoniu îi voia de partea sa. Nu era nici o aventurieră parvenită, nici o prințesă recunoscătoare conducătorilor romani, ci descendenta unei monarhii străvechi. Regatul ei – îmbelșugat, trainic și loial Romei – juca un rol extrem de important în planurile lui Antoniu. Dacă avea să-și pună inteligența la contribuție, putea să încheie un târg deosebit de profitabil pentru ea pe plan politic.

Pe plan sentimental, Cleopatra știa că ea și Antoniu semănau ca două picături de apă. Regina era înzestrată cu farmec, inteligență și charismă, având de partea sa și un întreg arsenal de emoții pe care le putea stârni după plac. Octavia îi dăruise lui Antoniu o fetiță, dar ea îi dăruise un fiu. Deși ar fi putut să-i lase în Alexandria, Cleopatra a debarcat în Antiohia însoțită de cei doi copii gemeni, Alexandru și Cleopatra, pe care Antoniu nu-i văzuse niciodată. În vârstă de trei sau patru ani, ei ofereau, probabil, o priveliște atrăgătoare, trezind în sufletul tatălui lor amintirea unor momente de vis, ale unei legături „inimitabile".

Indiferent care au fost motivele – sentimentale, pasionale sau politice – Antoniu și Cleopatra și-au reluat relația. Privind lucrurile din perspectiva lui Antoniu, ne dăm seama – din graba

cu care s-a aruncat în brațele Cleopatrei – că ajunsese într-un moment de cumpănă. Se dedica acum – cu ușurare și încântare – unei vieți ce i se potrivea mult mai bine decât cea de la Roma. Juca din nou rolul noului Dionis, având alături de el nu o matroană romană modestă, ci pe însăși regina Orientului.

Antoniu este cel care îi conferă acum noi puteri reginei Egiptului. În doar câteva săptămâni, probabil la începutul anului 37 î.Hr., Cleopatra a primit din partea iubitului ei pasional noi teritorii. Din ținuturile Levantului, Antoniu i-a oferit un șirag de orașe bogate, situate pe coasta siriană, unde doar porturile Tir și Sidon au rămas independente. Cleopatra a adăugat, de asemenea, în palmaresul ei teritorial regatul Ituraea, al cărui conducător a fost executat din ordinul lui Antoniu pentru că ar fi conspirat cu parții. La sud de Ituraea, regina egipteană a preluat controlul asupra Decapolisului – care înseamnă „cele zece orașe" – situat de-a lungul granței de astăzi dintre Israel și Iordania. De pe coasta sud-estică a Asiei Mici, Cleopatra a obținut anumite teritorii din Cilicia, inclusiv două porturi extrem de importante.

Cleopatra voia teritorii și din Iudeea, deoarece jucau un rol însemnat în drumul comercial dintre Siria și Golful Persic, putând rivaliza cu rutele comerciale ce legau Nilul și Marea Roșie. Irod își recâștigase de curând regatul atunci când, datorită lui Sosius, reușise să-l înfrângă pe Antigonus și să preia tronul Ierusalimului. Sosius l-a trimis pe Antigonus în lanțuri lui Antoniu, care l-a executat fără să stea prea mult pe gânduri. Între timp, Irod a reușit să salveze orașul și templele sale din mâinile jefuitorilor romani, mituind soldații cu sume imense de bani. Poate că regina Egiptului s-a gândit că acesta era momentul să-l atace pe Irod, care nu-și consolidase încă poziția, fiind, în același timp, și detestat de mulți reprezentanți ai facțiunii Hasmoneilor.

În această privinţă, însă, Antoniu şi-a impus voinţa. Aşa cum a bănuit Cleopatra când a aflat hotărârea Senatului roman de a-l face pe Irod regele Iudeii, un regat iudeic puternic şi independent juca un rol extrem de important în strategia militară a lui Antoniu, motiv pentru care acesta a refuzat să-i cedeze acest teritoriu. Cleopatrei nu-i stătea însă în fire să se dea bătută prea uşor. A devenit atât de stăruitoare în rugăminţile ei, încât – pentru a-i face pe plac – Antoniu l-a obligat pe Irod că renunţe la cea mai mare parte a teritoriilor de pe coastă, lăsându-i doar portul Gaza. Cleopatra deţinea astfel aproape întreaga coastă marină, care se întindea din Egipt şi ajungea până în nordul Libanului de astăzi. Antoniu l-a obligat, de asemenea, pe Irod să cedeze şi plantaţiile de curmali şi balsam[1] de lângă Ierihon, aflate la 24 de kilometri de Ierusalim. Curmalii cultivaţi de Irod – supranumiţi „curmalii mahmurelii" din cauza tăriei vinului obţinut din aceste fructe delicioase – erau cei mai buni din lumea antică, în timp ce din cele două plantaţii de balsam se obţinea aşa numitul „balsam de Galaad" vândut la preţuri exorbitante pentru proprietăţile sale terapeutice, dar şi pentru aromele deosebite. Cleopatra i-a înapoiat plantaţiile lui Irod în schimbul unei chirii anuale imense.

Regina Egiptului a avut de câştigat şi de pe urma lui Malchus, regele arabilor nabateeni, ale cărui ţinuturi se întindeau, la sud, de-a lungul Mării Roşii, iar la sud-vest, de-a lungul golfului Aqaba şi a penisulei Sinai, cuprinzând şi fortăreaţa de la Petra.[2] Ea a obţinut teritoriile din sudul Mării Moarte, unde nabateenii exploatau bitumul sau asfaltul care se aduna la suprafaţa

[1] Balsamul este un termen generic folosit în Antichitate cu referire la o substanţă parfumată, de obicei răşinoasă, şi cu o consistenţă uleioasă, secretată de anumite plante şi arbuşti (n. tr.).

[2] Însemnând „piatră" în greacă, Petra era un nume potrivit pentru oraşul săpat în piatră, de culoare roşie, în care se intra printr-un defileu îngust.

apei sărate şi care avea nenumărate întrebuinţări, intrând în componenţa mortarului, a medicamentelor şi insecticidelor şi fiind folosit şi la îmbălsămarea morţilor. Aşa cum a procedat şi cu plantaţiile de curmali şi balsam ale lui Irod, Cleopatra a fost încântată să le returneze proprietarilor depozitele de bitum în schimbul unei chirii anuale. Ca să intre pe sub pielea reginei periculoase şi lacome, dar şi ca să găsească un pretext ca să intervină în afacerile vecinilor arabi, Irod s-a oferit să strângă banii în numele Cleopatrei – ofertă pe care ea a acceptat-o, încântată. Reuşea, aşadar, să facă rost de bani fără să depună un efort prea mare, sperând ca, în acelaşi timp, între Irod şi regele nabateenilor să izbucnească un conflict, de pe urma căruia ar fi avut numai de câştigat.

Concesiile făcute de Irod reginei egiptene nu i-au diminuat însă Cleopatrei antipatia pe care o avea pentru el, convinsă fiind că exercita o influenţă negativă asupra lui Antoniu, şi nici dorinţa de a-i distruge statul. Ea şi-a manifestat, în curând, ostilitatea-i nemăsurată, intervenind în afacerile Iudeei. În primăvara anului 37 î.Hr., cu puţin înainte de a pune mâna pe tronul Ierusalimului, Irod s-a căsătorit cu frumoasa şi temperamentala Mariamme, o prinţesă din dinastia Hasmoneilor (sau Macabeilor), pe care el o înlăturase de la putere. Fiind descendenţii unei vechi familii de preoţi, reprezentanţii dinastiei Hasmoneilor au conferit suveranului statutul şi rolul extrem de important al marelui preot. Hyrcanus, bunicul lui Mariamme, a îndeplinit funcţia de mare preot până când Antigonus l-a înlăturat de la tron, „tăindu-i fără milă urechile" – ne spune Iosephus – ca să-l împiedice să mai deţină această funcţie, atâta timp cât legea cerea ca marii preoţi „să fie desăvârşiţi şi fără pată"[1]. Parţii l-au eliberat pe Hyrcanus, care s-a întors

[1] Iosephus, *Antichităţi iudaice*, XIV, 13, 10.

în Iudeea, fără să-şi mai poată relua însă îndatoririle de preot. Pentru că prin venele lui Irod nu curgea sângele unor strămoşi venerabili, el născându-se în Idumea, nu putea să îndeplinească funcţia de preot, care i-ar fi revenit, astfel, lui Aristobulus, fratele lui Mariamme, în vârstă de şaisprezece ani, despre care se spunea că era la fel de frumos ca şi sora lui. Temându-se însă să-i confere cumnatului său o poziţie atât de influentă, Irod a numit pe altcineva în funcţia de mare preot, invocând vârsta prea fragedă a lui Aristobulus.

Acest lucru i-a oferit Cleopatrei şansa pe care o dorea. Alexandra, mama lui Aristobolus şi a lui Mariamme, dar şi fiica lui Hyrcanus, era prietena de-o viaţă a Cleopatrei. La sfârşitul anului 37 î.Hr., supărată din cauza nedreptăţilor suferite de fiul ei, Alexandra îi trimite Cleopatrei – prin intermediul unui muzicant – un mesaj prin care îi cere ajutorul. Aceasta intervine pe lângă Antoniu, care îi porunceşte lui Irod să renunţe la candidatul său şi să-l numească pe Aristobolus în funcţia de mare preot. Irod se supune fără să crâcnească.

Chiar dacă Iudeea îi stătea ca un spin în coaste, Cleopatra se bucura, fără doar şi poate, de darurile generoase ale lui Antoniu, care le depăşeau cu mult pe cele pe care i le făcuse cu patru ani în urmă când Cleopatra venise în Tars cu corabia ei scăldată în aur. Antoniu „a îngropat-o în daruri care mai de care", ne spune Plutarh. „Ce nu i-a dat?" se întreabă tot el. Prin anexarea acestor noi teritorii, Antoniu recrea graniţele marelui imperiu egiptean al primilor Ptolemei. Papirusurile şi monedele emise în acea perioadă în Siria ne înfăţişează o Cleopatră triumfătoare, care abia acum, în anii 37–36 î.Hr., pare să-şi înceapă domnia, împreună cu Cezarion, de parcă tot ce s-a întâmplat până atunci a fost doar un simplu preludiu.

Faptul că Antoniu şi-a recunoscut copiii a fost un alt prilej de bucurie pentru Cleopatra. În Antiohia, gemenii au primit alte două nume cu o puternică încărcătură simbolică. Băieţelul a fost numit Alexandru Helios, iar fetiţa, Cleopatra Selene. În mitologia greacă, Helios-Soarele şi Selene-Luna erau şi ei gemeni, precum şi partenerii apropiaţi ai zeiţei Victoriei. În lumea greacă, oamenii asociau Soarele cu zorii unui veac de aur, în care estul şi vestul aveau să trăiască în deplină armonie. Şi romanii îi atribuiau semnificaţii deosebite, după cum putem vedea în versurile lui Vergiliu din *Bucolica IV*. După victoria de la Filippi, Antoniu a emis monede cu imaginea unui Soare arzător. Acum, în onoarea micului său fiu, ce purta numele de Alexandru Helios, Antoniu a poruncit emiterea unor noi monede, care înfăţişau razele de soare în toată splendoarea lor, de parcă el şi Cleopatra vesteau sosirea unui noi veac strălucitor. Pruncul de aur, ce va mântui omenirea, avea să fie fiul lor, nu al lui Antoniu şi al Octaviei, aşa cum, poate, sugera Vergiliu. Alegerea numelui Selene pentru micuţa Cleopatra ne poartă cu gândul la faptul că fetiţa, ca şi mama ei, era întruchiparea pământeană a lui Isis, zeiţa Lunii. Simbolistica numelor reprezenta totodată şi un afront adus intenţionat parţilor, al căror rege se autoproclama „Fratele Soarelui şi al Lunii". Dându-le aceste nume copiilor săi, Antoniu îşi manifesta făţiş disprețul faţă de pretenţiile duşmanului său.

Cleopatra şi-a adăugat o nouă titulatură în onoarea noilor teritorii anexate. Oraşele siriene, pe care le stăpânea acum, o numeau cu veneraţie *Thea Neotera* („Cea mai tânără zeiţă"), un alt indiciu al faptului că ea era întruchiparea lui Isis pe pământ – mama divină, mereu tânără, mereu generoasă. Monedele de argint emise în Antiohia în această perioadă ne înfăţişează o femeie cu trăsături aproape masculine – un maxilar puternic şi

un nas acvilin, în timp ce reversul monedei ne prezintă un Antoniu la fel de impunător.[1] Mesajul era cât se poate de clar: am încheiat o alianţă pe picior de egalitate, unde puterea militară a Romei este susţinută de bogăţia Egiptului.

Cum era de aşteptat, romanii n-au văzut cu ochi buni faptele lui Antoniu. Unele dintre teritoriile aflate acum în posesia Cleopatrei fuseseră cândva sub jurisdicţia Romei, astfel că Antoniu ceda practic Egiptului ţinuturi romane. Iată cum ne descrie Plutarh situaţia:

> Grea ruşine însă erau onorurile date Cleopatrei. Antoniu a mărit ocara numindu-i pe cei doi copii gemeni ai săi, născuţi de ea... Soarele şi Luna. Dar meşter la cuvânt, el se mândrea cu faptele sale ruşinoase şi zicea: puterea romană se arată mare prin ce dăruieşte, nu prin ce primeşte; prin moşteniri şi naşteri de regi mulţi, creşte numărul familiilor nobile. Aşa a născut Hercule pe strămoşul său; nu punându-şi toată nădejdea de urmaşi în pântecele unei singure femei, nici păzind legea asupra sarcinii, ci lăsând naturii grija să pună începuturile multor familii.

Şi totuşi, după Antiohia, Antoniu a devenit bărbatul unei singure femei. Nici măcar campania de defăimare a criticilor săi nu ne mai dă de înţeles că ar mai fi avut o altă iubită cu excepţia Cleopatrei. Dar chiar dacă Antiohia a reprezentat un punct crucial în relaţia lor, când şi-au încredinţat destinul unul în mâinile ceiluilalt, atât pe plan politic, cât şi personal, ne dăm seama că darurile pe care Antoniu i le-a făcut Cleopatrei nu sunt consecinţa unui om iraţional, ameţit de senzualitate sau de o iubire fără margini. Antoniu nu şi-a pierdut – aşa cum au sugerat mai târziu criticii săi – autocontrolul şi simţul datoriei,

[1] O monedă din argint (o drahmă) emisă în Antiohia, care o înfăţişează pe o parte pe Cleopatra, iar pe cealaltă, pe Antoniu, este expusă la British Museum.

căci ar fi comis un păcat de neiertat în ochii romanilor. Acţiunile sale îi reflectă mai degrabă politica pragmatică. Deşi, spre deosebire de ceilalţi aliaţi ai lui de seamă, Cleopatra nu-i putea oferi contingente de soldaţi, ea juca un rol extrem de important în pregătirile militare necesare campaniei împotriva parţilor. Regina avea să-i asigure nu doar o mare parte din fondurile destinate expediţiei, ci avea să-i construiască şi să-i echipeze o flotă întreagă. Trupele pe care Antoniu a fost nevoit, prin Tratatul de la Tarent, să i le ofere lui Octavian, i-au slăbit forţele militare, astfel încât ajutorul pe care Cleopatra avea să i-l acorde, înlocuindu-i trupele pierdute, va fi realmente vital. Pe de altă parte, multe dintre noile ei teritorii erau bogate în păduri de stejar şi cedru, astfel că flota egipteană care avea să patruleze, în numele lui, coasta de est a Mediteranei cât timp el se va lupta cu parţii, nu va duce lipsă de lemn.

Expansiunea Egiptului şi susţinerea resurselor sale făceau şi ele parte dintr-o strategie mult mai amplă. Aşa cum intenţiona şi înainte ca Fulvia şi fratele său să-i strice planurile prin revolta lor împotriva lui Octavian, Antoniu dorea în continuare să remodeleze graniţele Orientului, creând o regiune de bază, alcătuită din provincii administrate direct de Roma şi protejate de o zonă-tampon formată din regate loiale. Egiptul, cu teritoriile sale nou anexate, se va bucura, ca şi în trecut, de un statut special bazat pe o îndelungată tradiţie de colaborare cu Roma. Antoniu voia ca toate celelalte regate să fie conduse de suverani desemnaţi din ordinul său, ce făceau parte din dinastia elenistică a Asiei. În unele cazuri, însă, a ales oameni care nu aveau nicio legătură cu dinastia regatului pe care aveau să-l guverneze, cumpărându-le astfel loialitatea. Aşa s-a întâmplat cu Amyntas, căruia Antoniu i-a încredinţat conducerea regatului Galatia şi Polemo din nord-estul Pontului. La cârma Cappadociei, aflate

în sud-est, la graniţa de pe Eufrat cu Parţia, l-a numit pe Archelaos, fiul frumoasei prinţese capadociene Glaphyra, cu care avusese cândva o aventură. În Iudeea, Antoniu ştia că se putea baza pe Irod, care îi era îndatorat Romei pentru ajutorul acordat în redobândirea tronului.

În timp ce încheia alianţe şi negocia contribuţiile militare cu suveranii din Asia, îşi dădea prea bine seama că succesul campaniei împotriva parţilor avea să transforme Roma în cel mai puternic stat din lume, iar el avea să devină – fără umbră de îndoială – cel mai puternic roman, eclipsându-l pe Octavian. Crassus urma să fie, astfel, răzbunat, acvilele legiunilor romane să fie recuperate, iar drumul spre India şi spre lumea de dincolo de graniţele ei să fie deschis, aşa cum îi fusese şi lui Alexandru.

În timp ce îşi concepea strategia militară, Antoniu analiza planurile de cucerire întocmite de Cezar cu puţin înainte de moartea sa. Putea, de asemenea, să înveţe şi din lecţiile pe care i le oferea înfrângerea catastrofală suferită de Crassus. A hotărât, aşadar, ca – spre deosebire de nefericitul Crassus – să nu invadeze Parţia direct din Siria, străbătând deşerturile din nordul Mesopotamiei, unde infanteria sa ar fi căzut uşor pradă cavaleriei parte, ci să îşi lanseze, în schimb, atacul dinspre nord, traversând teritoriile lui Artavasdes, regele Armeniei, pe care l-a obligat prin forţă să încheie o alianţă. Urma să ocolească apoi lacul Van şi să străbată muntele Ararat, înalt de 5 000 de metri, ajungând în cele din urmă în regatul Media, aliatul de nădejde al Parţiei, al cărui rege purta tot numele de Artavasdes. Din Media va ajunge în Parţia. Această rută le-ar oferi trupelor sale mai multă protecţie datorită reliefului muntos şi denivelat, puţin accesibil călăreţilor parţi.

Antoniu spera, de asemenea, să profite şi de problemele interne ale Parţiei. Orodes, regele parţilor, distrus de moartea

fiului său, Pacorus, ucis de romani, l-a numit ca succesor al său pe următorul lui fiu, Phraates. Dornic să guverneze cât mai repede, Phraates şi-a ucis rapid tatăl şi peste treizeci de fraţi şi alte rude apropiate, care ar fi putut pretinde tronul. În haosul creat, mai mulţi nobili parţi i s-au alăturat lui Antoniu, printre aceştia aflându-se şi Monaeses, guvernatorul general al frontierei de vest a Parţiei. Antoniu l-a răsplătit pe măsură, dăruindu-i o întindere substanţială din teritoriul roman al Siriei. Sorţii păreau, astfel, favorabili unei campanii de succes.

După ce i-a ordonat lui Canidius Crassus, cel mai bătrân şi mai iscusit general al său, să înceapă pregătirile pentru campania din Caucaz, Antoniu, însoţit de Cleopatra, a părăsit, în primăvara anului 36 î.Hr., Antiohia în fruntea câtorva dintre legiunile sale. Pe drumul spre Zeugma, oraş aflat pe Eufrat, Cleopatra a descoperit că era din nou însărcinată. Regina, care vorbea – printre multe alte limbi – şi graiul parţilor şi al locuitorilor Mediei, a acceptat, fără tragere de inimă, sfaturile lui Antoniu de a se întoarce acasă. Ar fi preferat, fără doar şi poate, să însoţească expediţia şi să participe la luptă ca aliat important al Romei, bucurându-se de laurii victoriei la fel ca şi strămoşul ei, Ptolemeu, care îi stătuse alături lui Alexandru cel Mare. Ar fi vrut, de asemenea, să rămână cu Antoniu ca să-i acapareze cu totul mintea şi sufletul pentru ca, la sfârşitul campaniei, să se întoarcă la familia lui din Alexandria – nu la aceea din Roma.

Antoniu şi legiunile sale au pornit spre nord-est, de-a lungul Eufratului, îndreptându-se spre Carona (oraşul Ezerum de astăzi), unde avea să se întâlnească cu Canidius Crassus şi cu trupele sale aliate. Armata lui Antoniu era alcătuită din 60 000 de legionari romani, 10 000 de cavalerişti din Spania şi Galia şi un contingent de aproape 30 000 de soldaţi din trupele aliate – mai

bine de jumătate dintre aceştia erau luptători din forţele militare ale noului său aliat, Artavasdes din Armenia. Ca să satisfacă necesităţile logistice ale unei armate de un asemenea calibru aflate într-un teritoriu ostil, Antoniu a făcut rost de numeroase care pentru transportarea proviziilor. Conştient fiind că în ţinuturile pe care le străbateau nu vor găsi lemn pentru construirea maşinăriilor de război, a creat un convoi alcătuit din catapulte, berbeci şi alte echipamente grele necesare asedierii oraşelor fortificate din Media şi Parţia. Berbecii erau făcuţi din trunchiuri de copac, dotaţi cu capete din fier, legaţi cu lanţuri sau cu funii de un schelet uriaş şi împinşi manual, prin forţă brută, în zidurile şi porţile cetăţilor inamice. Plutarh, care – pentru descrierea campaniei militare – s-a inspirat, se pare, dintr-o lucrare (pierdută în negura timpului) scrisă de Dellius, unul dintre generalii de vază ai lui Antoniu şi cel care a chemat-o pe Cleopatra la Tars – ne spune că unul dintre berbeci avea 24 de metri lungime, iar convoiul era alcătuit din 300 de căruţe necesare transportului echipamentului şi maşinăriilor de război.

Miezul verii l-a găsit pe Antoniu la Ezerum, împreună cu armata sa, ale cărei mărime, putere şi măreţie i-au înspăimântat – susţine Plutarh – până şi pe indienii de dincolo de Bactria şi au cutremurat întreaga Asie. Primul obiectiv al lui Antoniu era să captureze capitala Mediei, Phraaspa, ca s-o transforme, probabil, în bază militară pe timpul iernii, de unde avea să-şi lanseze atacul final împotriva parţilor în primăvara următoare, când zăpada avea să se topească, iar frigul să se înmoaie.[1] Cu toate acestea, ca mulţi generali romani nevoiţi să lupte în ţinuturi străine, Antoniu nu a studiat suficient de mult terenul

[1] Mezii sunt consideraţi strămoşii kurzilor. Locul unde se afla oraşului Phraaspa constituie şi astăzi subiectul unor dispute academice. Varianta unanim acceptată este Qaleh-i-Zobak, oraş aflat acum în nord-vestul Iranului.

unde urma să îşi întâlnească duşmanul şi nici distanţa imensă pe care trebuia s-o parcurgă. A calculat greşit, aşadar, timpul care avea să îi fie necesar ca să ajungă în Phraaspa, cu atât mai mult cu cât drumul avea să îi fie îngreunat de convoiul imens, care trebuia să se deplaseze cu mare greutate într-un ţinut muntos, presărat cu terenuri accidentate. Dornic să înainteze cât mai repede, Antoniu a luat o decizie fatală – şi-a împărţit trupele. El avea să meargă în fruntea celei mai mari părţi a armatei, deplasându-se astfel cu mai multă uşurinţă. Convoiul avea să meargă în ritmul lui sub paza a două legiuni aflate sub comanda generalului Statinius şi a unui contingent de trupe conduse de noul lor rege, Polemon.

Când armata lui Antoniu a ajuns la poalele zidurilor cetăţii Phraaspa, oraşul a refuzat să se predea, iar Antoniu, lipsit de maşinăriile de război, le-a poruncit soldaţilor să construiască, pe lângă zidurile cetăţii un val de pământ de pe care aveau să atace oraşul. Între timp, Phraates, conducătorul parţilor, aflând că Antoniu şi-a lăsat convoiul în urmă, a ordonat să fie înconjurat şi atacat de 50 000 de arcaşi. Aceştia erau conduşi de Monaeses, a cărui alianţă cu Antoniu s-a dovedit de scurtă durată – poate că, de fapt, nu fusese decât un şiretlic de la bun început. Parţii foloseau arcuri compuse, care aruncau săgeţile mult mai departe decât cele romane, având o viteză atât de mare, încât puteau străpunge armurile legionarilor. Incapabile să facă vreo manevră ca să-şi contracareze adversarii, nevoite fiind să-şi apare echipamentul greoi de război, trupele lui Antoniu au fost în scurt timp copleşite de inamici. Statinius a fost ucis, Polemon şi mulţi alţii au fost luaţi prizonieri, maşinăriile de război au fost arse şi multe dintre steagurile romane au căzut în mâinile parţilor. Aliatul lui Antoniu, regele Artavades al Armeniei, a renunţat – ne spune Plutarh – să-i mai susţină pe romani şi a părăsit tabăra, întorcându-se în Armenia, împreună

cu trupele sale. Gestul său a avut impactul unei lovituri de grație date forțelor romane, care priveau, abătute și descurajate, cum rândurile li se restrângeau tot mai mult, ajungând acum să numere – după plecarea regelui armean – cam trei pătrimi din totalul trupelor adunate inițial de Antoniu.

Nici n-a apucat Artavasdes să plece bine din tabără, că parții și-au și făcut apariția la Phraaspa, „voioși și mândri", batjocorindu-i pe romani și „fluturându-le succesul în față". Antoniu, care reușea să se mobilizeze extrem de bine într-o situație de criză, era conștient de faptul că inactivitatea era inamicul soldaților săi, distrugându-le și mai tare moralul, astfel că a alcătuit o armată puternică, în rândul căreia se afla și cavaleria sa – atât cât mai rămăsese din ea – și a pornit, aparent, într-o expediție de jaf, cu gândul însă de a-i atrage pe parți într-o luptă pe viață și pe moarte. Aceștia păstrau, ca de obicei, distanța, aruncând din galopul cailor salve de săgeți. Deodată, Antoniu a dat ordinul de atac cavaleriei sale. Scoțând strigăte de luptă, soldații s-au năpustit asupra călăreților parți înainte ca ei să se facă nevăzuți. Cavaleriștilor romani li s-au alăturat, în busculada generală, și legionarii călîți în alte bătălii. Impactul forțelor lor comasate i-a dezorientat pe parți, punându-i pe fugă. Antoniu și-a trimis oamenii în urmărirea fugarilor, dar n-au reușit să le provoace pagube serioase și nici să ia prea mulți prizonieri.

Nici n-au apucat să ajungă la poalele cetății asediate, că parții s-au și întors în tabăra lui Antoniu, hărțuindu-i soldații cu salvele lor de săgeți trase de la distanță. Apoi, atacul surprinzător al mezilor, care au reușit să creeze o breșă în zidurile cetății lor, i-a înspăimântat pe legionarii romani care vegheau pe colina artificială de pământ ridicată din ordinul lui Antoniu. Ei și-au părăsit postul, întorcându-se în tabără. Hotărât să păstreze disciplina, Antoniu le-a aplicat fugarilor pedeapsa

decimării, împărțindu-i în grupuri de câte zece oameni și executându-l pe fiecare al zecelea soldat. (Cuvântul *decim* în latină înseamnă „zece".)

În timp ce romanii continuau să asedieze cetatea, cavaleria parților le-a propus încheierea unui armistițiu. Temându-se de venirea iernii, care este cumplită în acele ținuturi – temperaturile coboară și sub minus 30°C – și începe devreme, încă de la sfârșitul lui octombrie, Antoniu a acceptat negocierile. El a cerut în primul rând returnarea acvilelor romane și a prizonierilor luați la Carrhae sau în alte locuri. Pentru că Phraates i-a respins cererile, Antoniu a fost nevoit să se mulțumească doar cu promisiunea că trupele romane nu vor fi atacate în timp ce se vor retrage din Media. Parții nu și-au respectat însă cuvântul dat, hărțuind în permanență coloanele romane.

Antoniu a făcut încă o dată dovada curajului și talentului său de comandant chiar și în acele vremuri de restriște. Încurajându-și oamenii, le-a cerut să rămână în formație de luptă. Pedestrașii, protejați de lăncieri și de aruncătorii cu praștia, au fost dispuși în așa fel încât formau niște pătrate goale. Flancurile trupelor erau apărate de cavaleriști, care au primit ordinul de a respinge atacurile călăreților parți, fără să pornească în urmărirea lor. Plutarh ne descrie cum a reușit Antoniu să câștige loialitatea oamenilor săi:

> Pentru o favoare, pentru un cuvânt de laudă al lui Antoniu, toți – oameni de seamă, oameni de rând, principi și simpli particulari – erau gata să-și lase liniștea și să-și dea viața. Ce erau vechii romani față de oastașii aceia! Erau multe pricini, cum am spus și altă dată: noblețea lui, elocința, simplitatea, dărnicia fără măsură, voioșia în glume și discuții. În împrejurarea aceea, atâta se ostenea, atâta milă arăta, așa dăruia oricui tot ce-i lipsea, încât soldații bolnavi și răniți erau mai veseli decât cei sănătoși.

În ciuda curajului lor, soldaţii lui Antoniu au suferit pierderi grele pe drumul de întoarcere, urmând o rută mai scurtă prin munţi, însoţiţi fiind de o călăuză. Disciplina de fier i-a ajutat însă să supravieţuiască. La un moment dat, în timp ce coborau unul dintre dealurile sterpe şi abrupte din zonă, sub atacurile neîncetate ale arcaşilor parţi, soldaţii romani au reuşit să se salveze, organizându-se în formaţia lor clasică, compactă şi împrejmuită de scuturi pe toate părţile, semănând cu o *testudo* („broască ţestoasă"). Iată cum ne descrie Plutarh acest episod:

> Atunci s-au întors înapoi legionarii cu armuri grele şi au înconjurat armata uşoară, punându-se în genunchi şi aşezând scuturile înaintea lor. Cei din rândul al doilea i-au acoperit cu scuturile lor, iar pe aceştia i-au acoperit cei din rândul al treilea. Formaţia asta în chip de acoperiş oferă protecţie contra săgeţilor, care alunecă şi nu pot pătrunde în scuturi. Parţii cred însă că, de prea multă trudă şi deznădejde, romanii au căzut în genunchi şi nu mai vor să lupte; lasă, deci, arcurile deoparte, pun mâna pe suliţi şi dau năvală. În chiote şi zăngănit de arme sar romanii în picioare, cu suliţele lor scurte doboară primele rânduri, iar restul se risipeşte şi fuge.

Foametea făcea însă prăpăd în rândurile soldaţilor romani, care au început să mănânce rădăcini – unele dintre ele erau atât de otrăvitoare, încât le provocau vomă, diaree, stare de delir şi, în final, moartea. O singură dată, în cele 27 de zile chinuitoare, cât a durat drumul de întoarcere în Armenia, aflându-se în faţa râului Araxes pe care trebuiau să-l traverseze, soldaţii şi-au pierdut cumpătul. Antoniu le-a poruncit să pornească la drum în toiul nopţii ca să evite atacul parţilor de care aflase cu ceva timp înainte. În timpul marşului, soldaţii au intrat în panică. Speriaţi, probabil, de zvonurile unui eventual atac, au rupt rândurile formaţiei de luptă, mergând haotic prin întuneric, atacându-se cu violenţă unii pe ceilalţi, jefuindu-şi propriile

căruţe cu provizii şi furându-i până şi cupele de băut ale lui Antoniu. Acesta a luat în calcul varianta sinuciderii, obligându-l pe un soldat din garda sa să jure că, „de-i va porunci, va înfige sabia în el şi-i va tăia capul ca să nu-l prindă duşmanii viu, nici să-i cunoască leşul".

Dar ca de obicei într-o situaţie de criză, Antoniu a reuşit să se mobilizeze, stăvilindu-şi disperarea şi a poruncit încetarea marşului şi ridicarea taberei. Hotărârea lui a restabilit ordinea şi disciplina. Briza rece a râului, ce le dezmierda obrajii, le-a dat de înţeles soldaţilor că se aflau în apropierea apei. A doua zi, organizaţi din nou în formaţie de luptă, au traversat râul. Călăreţii parţi, care îi observau de la distanţă, şi-au destins coardele arcurilor – semn că nu aveau să îi mai urmărească. Şi nu au mai făcut-o.

Odată ajunşi în Armenia, Antoniu şi-a evaluat trupele şi a văzut că, în afară de contingentul lui Artavasdes, pierduse 25 000 de soldaţi, majoritatea răpuşi de boli. Indiferent cât de mult şi-ar fi dorit să-l pedepsească pe regele armean pentru că dezertase, Antoniu nu-şi permitea să facă asta. Trebuia să păstreze relaţiile de prietenie cu el, pentru că acesta avea să le asigure proviziile de hrană şi întoarcerea acasă în siguranţă.

Cum i s-a ivit ocazia, Antoniu i-a trimis un mesaj Cleopatrei, rugând-o să-i vină în întâmpinare şi să-i aducă provizii, înainte de a ordona legiunilor sale să-şi continue drumul prin Siria spre coasta Mediteranei. Iarna rece, cu viscole şi temperaturi extrem de scăzute, a doborât alţi 8 000 de oameni. Când marşul de retragere din Phraaspa al lui Antoniu şi al oamenilor săi a ajuns la sfârşit – marş pe care istoricii moderni îl aseamănă cu retragerea lui Napoleon din Rusia în anul 1812 – Antoniu a înţeles că, în ciuda talentului său de comandant, şi-a sacrificat, ca şi Napoleon, cele mai bune trupe şi a pierdut şansa de a câştiga supremaţia asupra întregii lumi.

După ce s-a convins că trupele sale se aflau în siguranţă, Antoniu, ca şi Napoleon, a plecat în grabă ca să evalueze consecinţele înfrângerii sale şi să facă planuri pentru viitor. A ajuns în micul port Leuke Come („Satul Alb") de pe coasta siriană, unde avea să se întâlnească cu Cleopatra. Eliberat acum de rigorile şi responsabilităţile de comandant, Antoniu pare să se fi prăbuşit, pierzându-şi parcă busola, mistuit de dorul Cleopatrei. „De supărare, se apucă de băut. Nici vinul nu-i mai potolea dorul; în toiul petrecerii, în mijlocul prietenilor, i se părea că aude glasul Cleopatrei, care-l striga. Sărea de la masă, ieşea afară şi privea în lungul drumului."

Plutarh se înşală însă atunci când afirmă că Antoniu era mistuit doar de dorul Cleopatrei, care – susţine el – l-a determinat, „prin hapuri sau vrăji", să pornească în campania împotriva parţilor. Fără îndoială că Antoniu aştepta cu nerăbdare sosirea Cleopatrei, nu doar pentru proviziile pe care le aducea şi pentru sfaturile pe care avea să i le ofere, cu mintea-i ascuţită, ci mai ales pentru alinarea şi sprijinul moral de care avea atâta nevoie într-o perioadă în care şi-a văzut spulberate toate marile ambiţii.

Cuvintele ei de încurajare şi alinare îi vor vindeca rănile provocate nu doar de înfrângerea sa, ci şi de vestea că – în tot acest timp în care el se retrăgea învins şi descurajat – Octavian reuşise, în cele din urmă, să-l distrugă pe Sextus Pompeius. După o serie de înfrângeri umilitoare, suferite pe la începutul anului, care l-au adus aproape în pragul sinuciderii, în ziua de 3 septembrie 36 î.Hr., flota lui, instruită şi condusă de Agrippa, l-a învins pe Sextus în bătălia de la Naulochus în apropiere de coasta siciliană. Sextus a fugit în Asia Mică, iar Octavian se bucura din plin de prestigiul succesului militar pe care îl râvnise atâta amar de vreme.

Octavian a profitat de situaţie ca să scape de Lepidus, fără să se consulte însă cu Antoniu. El l-a chemat pe triumvir din Africa, împreună cu legiunile sale, ca să-şi unească forţele în războiul cu Sextus. Lepidus a invadat Sicilia din vest şi – după înfrângerea suferită de Sextus pe mare – a pornit spre est ca să cucerească Messina. Pentru că opt dintre legiunile lui Sextus s-au alăturat trupelor lui Lepidus, acesta a ajuns să aibă sub comanda sa douăzeci şi două de legiuni. Marginalizat până atunci de Octavian şi Antoniu, Lepidus a făcut greşeala să ceară guvernarea Siciliei. Răspunsul lui Octavian a fost cât se poate de prompt – el a intrat în tabăra triumvirului cu o mână de oameni la vederea cărora legionarii lui Lepidus au depus imediat armele, alăturându-li-se soldaţilor lui Octavian. Acesta i-a cruţat viaţa lui Lepidus, dar l-a înlăturat din triumvirat, l-a deposedat de teritoriile bogate în cereale ale provinciei Africa şi l-a trimis într-un exil umilitor într-o staţiune de la mare, aflată la sud de Roma. Gestul lui era echivalentul unei declaraţii de război.

Capitolul 18

„Împărțeală înconjurată de o pompă teatrală, plină de ură pentru romani"

De când se despărțise de Antoniu pe malurile Eufratului, călătoria Cleopatrei spre Alexandria n-a fost deloc lipsită de evenimente. După ce și-a vizitat cu mult alai teritoriile proaspăt anexate, s-a hotărât să treacă și prin Iudeea. În ciuda schimbului de amabilități dintre ea și Irod, este puțin probabil ca el să se fi bucurat s-o vadă pe femeia careîl deposedase de plantațiile sale de curmali și balsam, ce-i aduceau un profit substanțial. Probabil că se îndoia de motivele ei. Iosephus susține că, în timpul ședерii ei în palatul Antonia din Ierusalim, regina egipteană a încercat să-l seducă pe Irod din motive fie politice, fie pasionale. Bazându-și acuzațiile pe memoriile lui Irod, scrise de Nicolaus, un învățat din Damasc, care – în perioada vizitei Cleopatrei la Ierusalim era profesorul copiilor ei, dar care ulterior a devenit susținătorul și sfetnicul lui Irod, Iosephus ne spune că:

> Câtă vreme a stat acolo, a petrecut mult timp în compania lui Irod, încercând să-l atragă în mrejele adulterului; nici n-a încercat să-și ascundă înclinația spre diverse plăceri; poate că nutrea o oarecare pasiune pentru el sau – lucru mult mai credibil – a vrut să-i întindă o cursă sub forma unei relații adulterine.

Iosephus își continuă dizertația, spunându-ne că Irod:

> Nu o vedea cu ochi prea buni pe Cleopatra, știind că era o femeie care provoca în jurul ei numai supărări; iar la vremea aceea, considera că ura pe care o nutrea față de ea era mai mult decât îndreptățită, dacă încercarea ei de a-l seduce izvora din poftele carnale... de aceea, și-a chemat prietenii pe care i-a întrebat dacă nu era mai bine s-o omoare, acum când se afla în puterea lui... acest lucru i-ar fi fost de folos și lui Antoniu de vreme ce oricum nu-i va fi credincioasă.

Prietenii lui Irod – susține Iosephus – l-au convins să nu comită o faptă necugetată și sângeroasă, căci Antoniu nu-l va ierta niciodată, deși totul ar fi fost spre binele lui. Irod „a tratat-o astfel pe Cleopatra cu mărinimie, i-a oferit cadouri și a însoțit-o pe drumul de întoarcere spre Egipt"[1].

Așa-zisele ei tentative de seducție ne ridică anumite semne de întrebare, cu atât mai mult cu cât, la vremea aceea, Cleopatra era însărcinată. Nu avea nimic de câștigat de pe urma acestei legături, ba mai mult decât atât, ar fi avut numai de pierdut, căci fapta ei ar fi ajuns, fără doar și poate, la urechile lui Antoniu. Dacă povestea este adevărată, atunci singura explicație plauzibilă ar fi cea pe care ne-o sugerează și Iosephus – voia să-l determine pe Irod să-i facă în mod fățiș avansuri ca să-l discrediteze apoi în fața lui Antoniu. Povestea nu are însă niciun temei. Descriind cele întâmplate în memoriile sale, scrise mult după vizita Cleopatrei, Irod intenționa, de fapt, să intre în grațiile lui Octavian, conturând, ca și acesta, portretul unei Cleopatre lascive și fățarnice. Motivul pentru care Cleopatra s-a abătut din drumul ei spre Egipt îl constituia, probabil, dorința de a-i face o vizită Alexandrei, soacra lui Irod. Poate că voia să-i

[1] Toate citatele de la începutul capitolului și până aici sunt din Iosephus, *Antichități iudaice*, XV., 4, 2.

împărtășească bunei sale prietene bucuria anexării teritoriilor lui Irod. Varianta cea mai plauzibilă era însă aceea că – fiind o femeie de afaceri destonică – dorea să se asigure că regele Iudeii îi plătea renta stabilită pentru returnarea plantațiilor de curmali și balsam, cât și banii ce-i reveneau din concesionarea depozitelor de bitum date în arendă nabateenilor.. Imaginea unei Cleopatre negustorese pare mult mai verosimilă decât cea a unei Cleopatre mistuite de o pasiune înșelătoare. Ideea că Irod ar fi vrut s-o omoare nu era o noutate pentru Cleopatra. Știa, însă, la fel de bine că nu va îndrăzni s-o și facă.

Cleopatra a ajuns, astfel, în siguranță în capitală, unde a dat naștere celui de-al doilea fiu al lui Antoniu, pe care l-a numit Ptolemeu Philadelphus în onoarea marelui Ptolemeu al II-lea, care domnise în Egipt cu aproape 250 de ani în urmă și care făcuse tot ce îi stătuse în putință ca să consolideze viitorul dinastiei. Se afla în Alexandria când a primit mesajul pe care i l-a trimis Antoniu din Armenia. Deși s-a bucurat că avea să-și strângă din nou iubitul în brațe, nu s-a grăbit să dea curs cererilor sale. Avea nevoie de timp ca să strângă banii și proviziile pe care i le ceruse și probabil ca să cumpănească lucrurile în tihnă. Campania lui Antoniu se dovedise un dezastru, astfel că încerca probabil, ca și el, să găsească o cale prin care să iasă la liman.

La începutul lunii ianuarie a anului 35 î.Hr., Cleopatra a ajuns în portul Leuke Come, unde s-a întâlnit cu Antoniu, căruia i-a adus banii necesari ca să-și plătească soldații, dar și haine groase pentru iarnă. Se spune – lucru confirmat și de Plutarh – că nu i-a adus suficienți bani și că – pentru a-i salva onoarea – iubitul ei, orbit de dragostea ce i-o purta, a plătit solda oamenilor săi din propriii bani, spunând că sunt de la ea, dar acest lucru pare puțin probabil. Cleopatrei nu-i lipseau resursele financiare și

nici n-ar fi putut să se arate zgârcită cu bărbatul de care depindeau planurile ei pentru viitor.

Poate că una dintre cele mai importante contribuții ale Cleopatrei a constat în eforturile pe care le-a depus ca să-l ajute pe Antoniu să-și regăsească echilibrul și apoi să se înfățișeze ca un mare învingător.. Argumentul pe care se baza era acela că el, personal, n-a suferit nicio înfrângere în conflinctele în care fusese implicat. Octavian, care nu era pregătit pentru o ruptură fățișă cu Antoniu și care acum se putea lăuda cu propriile sale succese, a acceptat și a confirmat povestea. La insistențele lui, Senatul a declarat campania lui Antoniu în Media ca fiind o victorie incontestabilă, mulțumind zeilor pentru bunăvoința lor. Dar acesta nu era singurul motiv al lui Octavian. Dacă Antoniu ar fi ieșit triumfător în expediția împotriva parților, ar fi putut să strângă trupe din Orient, fără să mai insiste, astfel, asupra dreptului său de a recruta soldați din Italia. Acest lucru îi conferea lui Octavian un pretext cât se poate de plauzibil pentru faptul că pregeta să-i trimită lui Antoniu 20 000 de soldați, încălcând astfel termenii Tratatului de la Tarent. Un alt argument invocat de Octavian pentru întârzierea cu care își respecta promisiunile consta în faptul că urma să le declare război triburilor cumplit de agresive care atacau granițele de nord-est ale Romei, din fortărețele lor ridicate în munții din Illyricum, aflat la est de Marea Adriatică. Nici el nu se putea dispensa, așadar, de soldați.

Octavian a găsit chiar o cale ca să profite de faptul că Antoniu avea nevoie de ajutor militar. Pe când se afla încă în Spania, Antoniu a aflat că Octavia – care, în urmă cu un an, dăduse naștere celei de a doua fiice a lor – a părăsit Roma, îndreptându-se acum spre el împreună cu 2 000 de soldați și 70 de corăbii încărcate cu provizii de alimente și haine. Era evident

că – indiferent care erau intenţiile Octaviei (poate că voia cu adevărat să-şi ajute soţul) – Octavian se folosea, fără scrupule, de ea. „Misiunea ei filantropică" i-a permis lui Octavian nu doar să arate lumii întregi că îşi sprijină aliatul triumvir, deşi ajutorul trimis era derizoriu – doar zece la sută din oamenii pe care îi datora lui Antoniu şi câteva corăbii pe care acesta nici nu le ceruse şi de care nici nu avea nevoie – ci să-i întindă şi o capcană. Dacă Antoniu o respingea pe Octavia, îşi pierdea influenţa şi respectul la Roma, iar dacă o primea, îşi punea în pericol relaţia cu bogata Cleopatra. Antoniu avea să cadă, fără doar şi poate, în capcană, deşi era atât de evidentă.

Acesta era un moment crucial şi pentru Cleopatra. Regina – ne spune Plutarh – „simţi că Octavia vrea să înceapă lupta cu ea" şi:

> ... Se temu să nu-l piardă pe Antoniu. Se prefăcu bolnavă de dragul lui, mânca puţin şi slăbea din zi în zi. Când Antoniu intra în casă, ochii ei străluceau de bucurie şi nu se mai dezlipeau de el, iar când pleca, i se topea lumina de pe faţă şi ochii i se întunecau. De câte ori n-a găsit-o Antoniu plângând pe furiş şi ştergându-şi iute lacrimile, parcă ar fi vrut să n-o vadă el... Prietenii reginei l-au mustrat pentru că este aspru şi nesimţitor. Nu vede că ucide o femeie care nu trăieşte decât de dragul lui? Octavia e sora lui Octavian, îi îngrijeşte casa; ea are cel puţin mândria de a fi soţia lui! Pe când Cleopatra, crăiasa atâtor neamuri, nu-i decât amanta lui Antoniu! Dar nu-i este ruşine de numele acesta. Ba chiar îi este drag şi e mândră să-l poarte, dacă numai aşa îl poate vedea şi poate trăi lângă iubitul ei. Căci nu poate trăi fără el![1]

Aceste trucuri histrionice par neverosimile, nu pentru că regina n-ar fi putut să le pună în aplicare, ci pentru că nu avea

[1] Plutarh, *Viaţa lui Antoniu*, 53.

nevoie de ele. Dintr-un anumit punct de vedere, Antoniu luase deja o hotărâre atunci când o trimisese pe Octavia, care era însărcinată, înapoi la Roma şi îi ceruse Cleopatrei să vină în Antiohia. Dependenţa lui de Cleopatra – în special, de spiritul ei pragmatic – era mai puternică decât oricând. Acesta a fost şi motivul pentru care i-a trimis degrabă mesaje după înfrângerea suferită în campania împotriva parţilor. Fiind o bună cunoscătoare a naturii umane, dar şi o supravieţuitoare prin excelenţă, Cleopatra a înţeles, fără îndoială, ce se ascundea în spatele manevrelor lui Octavian. Acesta se pregătea să-l atace pe Antoniu, folosindu-se de dragostea lui pentru ea. Fără să facă vreo aluzie directă, Octavian încuraja norodul să vadă în Octavia întruchiparea virtuţii romane, la care Antoniu ar trebui să se întoarcă, în timp ce Cleopatra exercita o influenţă nefastă asupra lui, distrăgându-l de la îndatoririle sale.

Cleopatra avea însă încredere în Antoniu. În afară de dragostea pe care i-o purta, nici nu era un om care să cadă uşor pradă şantajului. Mai mult decât atât, având sub comanda sa întregul imperiu răsăritean şi nutrind în continuare speranţa unei victorii împotriva parţilor, în ciuda înfrângerii suferite, Antoniu era încă un om extrem de puternic. Şi atunci de ce s-ar fi ploconit în faţa cumnatului său ambiţios şi pus pe rele? Încrederea Cleopatrei s-a dovedit cât se poate de întemeiată atunci când Antoniu i-a scris Octaviei să-i trimită trupele, corăbiile şi proviziile, pe când ea avea să se întoarcă fără întârziere la Roma. Octavia se afla la Atena când a primit mesajul soţului ei, căruia i-a ascultat poruncile fără să crâcnească.

Aşa cum Antoniu şi Cleopatra au intuit, probabil, Octavian încercase să agite plebea – nu printr-un discurs oficial – ci sugerându-i surorii sale să plece din casa lui Antoniu.

Octavia a refuzat. Purtarea ei o puteai asemăna cu cea a unei sfinte, susţine Plutarh:

> ... Ea îl rugă pe fratele său, de n-are alte pricini de război cu Antoniu, să o lase singură cu durerile ei. Căci nu şade frumos să se spună că doi generali aruncă poporul roman în războiul civil, unul din dragoste pentru o femeie, celălalt din gelozie. Şi faptele adevereau cuvântul ei: îşi ţinea casa ca şi cum Antoniu ar fi fost acolo şi îi îngrijea la fel de bine pe copiii lui şi ai Fulviei ca şi pe ai săi...[1]

Plutarh crede – pe bună dreptate – că „tocmai această purtare a ei plină de bunătate şi delicateţe îi făcea nespus de rău lui Antoniu, fiindcă punea în relief atitudinea lui insultătoare faţă de o femeie atât de bună". Octavian a exploatat în continuare avantajele propagandei sale *avant la lettre* proclamând-o pe Octavia *sacrosanctitas* („inviolabilă") – statut de care se bucurau doar virginele vestale şi poziţia cea mai înaltă la care visau să ajungă toate femeile romane.

Politica romană şi atitudinea romanilor faţă de ea n-au reuşit să-i distragă atenţia Cleopatrei de la propriile obiective politice. În primele luni ale anului 35 î.Hr., regina egipteană a încercat să destabilizeze şi să submineze şi mai mult autoritatea lui Irod. Motivul invocat era asasinarea tânărului şi frumosului Aristobolus, pe care Irod fusese obligat să-l numească în funcţia de mare preot doar cu un an înainte. Aristobolus se înecase pe când înota în Ierihon. Irod susţinea că moartea tânărului era un accident şi i-a organizat o ceremonie funerară impresionantă. Alexandra, mama lui Aristobolus, era convinsă însă că – în timp ce înota, înconjurat de o mulţime de oameni – cineva l-ar

[1] Acest citat şi următorul sunt din Plutarh, *Viaţa lui Antoniu*, 54.

fi prins pe fiul ei şi l-ar fi ţinut sub apă din ordinul lui Irod. Ea i-a scris prietenei sale, Cleopatra, cerându-i să-l răzbune pe Aristobolus, iar rugăminţile ei n-au rămas fără răspuns. Doar cu câteva luni în urmă, Cleopatra îi rugase pe Alexandra şi pe fiul ei să vină în Alexandria. Cei doi au încercat să fugă din Iudeea la bordul unei corăbii, ascunşi în sicrie, dar au fost descoperiţi în ultimul moment. Tentativa de fugă a mamei şi a fiului nu a fost pe placul lui Irod, dar regele nu a îndrăznit să-i pedepsească în mod făţiş de teama Cleopatrei, care ar fi putut să-l instige pe Antoniu împotriva sa.

La insistenţele Cleopatrei, Antoniu l-a chemat pe Irod în Laodiceea, în Siria, ca să dea socoteală pentru moartea lui Aristobolus. După ce i-a ascultat explicaţiile lui Irod – ne spune Iosephus – iubitul ei nu a luat nicio măsură împotriva lui, înşelându-i aşteptările Cleopatrei. În loc să-l pedepsească pe Irod, Antoniu a spus că „nu era bine să ceară explicaţii unui rege despre modul în care acesta îşi conduce regatul, pentru că n-ar mai fi rege. Cel căruia i s-a încredinţat această autoritate trebuie lăsat s-o folosească aşa cum crede de cuviinţă."[1] Antoniu i-a cerut însă lui Irod să-i dea în „dar" Cleopatrei portul Gaza din Idumea – în acest fel, regele Iudeii nu mai avea nicio ieşire la mare, motiv pentru care resentimentele pe care le nutrea pentru femeia ce uneltea fără încetare împotriva lui au devenit tot mai puternice. Sperând că va reuşi să obţină şi restul teritoriilor din Idumea, Cleopatra a încercat, cu ajutorul guvernatorului Costabarus, să incite poporul împotriva lui Irod. Acesta a descoperit complotul la timp, dar – temându-se din nou de influenţa pe care Cleopatra o exercita asupra lui Antoniu – nu i-a pedepsit nici pe Costabarus şi nici pe ceilalţi lideri ai răsculaţilor.

[1] Iosephus, *Antichităţi iudaice*, XV., 3, 8.

Spre sfârşitul primăverii anului 35 î.Hr., Antoniu şi-a lăsat trupele în tabăra de iarnă din Siria şi s-a întors cu Cleopatra în Alexandria ca să strângă banii şi proviziile necesare unui nou atac împotriva parţilor. Dar înainte de a se putea concentra asupra campaniei, a fost nevoit să facă faţă unei noi provocări. După înfrângerea suferită în toamna trecută, când fusese nevoit să se refugieze în Asia Mică, Sextus Pompeius – măcinat de ambiţii personale şi de dorinţa de răzbunare – a pus stăpânire pe un oraş, a strâns trei legiuni şi – după o încercare nereuşită de a se alia cu Antoniu – a început să comploteze cu parţii. Conştient fiind că ar fi fost o greşeală să demareze o altă campanie împotriva parţilor, care-l avea acum de partea lor şi pe Sextus, Antoniu l-a pus pe Titius, unul dintre generalii săi, în fruntea unei armate puternice şi l-a trimis să rezolve problema. Sextus cel rebel a fost, în cele din urmă, capturat şi predat în mâinile lui Titius, care l-a executat, probabil, fără ştirea şi acordul lui Antoniu.

Deşi l-a lăudat în public pentru acţiunile sale ferme, Octavian a găsit însă o cale de a-l discredita pe Antoniu. Astfel, el i-a încurajat pe senatori nu doar să ridice statui, în cinstea faptelor de vitejie ale lui Antoniu, în For şi în Templul Concordiei, ci să le acorde şi privilegiul – ne spune Dio Cassius – de a lua masa în templu alături de soţiile şi de copiii lor. Dorea, astfel, să le reamintească romanilor că – în timp ce Octavian era căsătorit cu patriciana Livia – Antoniu îşi abandonase soţia romană ca să se distreze cu o regină străină.

Cu toate acestea, Antoniu se bucura încă de multă popularitate printre cetăţenii Romei. Aceasta ar fi fost ocazia ideală de a vizita oraşul ca să le reamintească susţinătorilor săi, în special celor din Senat, de talentul său de comandant, dar şi de necesitatea de a recruta soldaţi din Italia şi de a le aloca veteranilor

săi terenuri în peninsulă. Era plecat din Roma de mai bine de patru ani. Ca să evite orice întâlnire stânjenitoare cu Octavian, ar fi putut să aştepte până când acesta avea să plece în campania din Illyricum, urmând apoi să-şi facă intrarea triumfală la Roma. Dar n-ar fi putut să evite întâlnirea cu Octavia şi cu cele două fiice ale lor – pe una dintre ele nici n-o văzuse încă. Poate că sentimentul de jenă a biruit celelalte imperative mult mai importante. Poate că Antoniu nu voia să mai amâne organizarea campaniei împotriva parţilor. Poate că regina Egiptului – conştientă fiind de influenţa negativă pe care Roma o exercitase cândva asupra relaţiei lor – l-a determinat să nu plece. Poate că nici el nu voia să-şi părăsească iubita. Indiferent care au fost motivele reale, Antoniu nu va mai vedea niciodată Roma şi nici nu va mai pune vreodată piciorul în casa lui splendidă de pe Colina Palatină.

Problema legată de Sextus a împiedicat organizarea altor campanii militare în anul 35 î.Hr. Cu toate acestea, lucrurile par să se fi aranjat frumos în favoarea lui Antoniu. Artavasdes, regele Mediei, s-a certat cu Phraates, suveranul Parţiei, pentru prada de război furată din convoiul militar al lui Antoniu. Spumegând de furie, Artavasdes l-a trimis pe regele Polemon, aliatul şi subordonatul lui Antoniu, capturat de regele Mediei în timpul luptelor cu parţii, ca emisar al său în Alexandria, oferindu-i lui Antoniu cavaleria grea şi arcaşii călare pentru o nouă invazie a Parţiei. Antoniu a fost extrem de încântat, de vreme ce – ne spune Plutarh – eşecul campaniei sale, credea el, se datorase faptului că „i-au lipsit călărimea multă şi arcaşii.... Plănuia, astfel, să-i întâlnească pe mezi la fluviul Araxes şi de aici să pornească războiul; avea mare nădejde să-i înfrângă acum pe parţi."[1]

[1] Plutarh, *Viaţa lui Antoniu*, 52.

Antoniu i-a propus, de asemenea, şi celuilalt Artavasdes, regele Armeniei, să încheie o alianţă prin căsătoria lui Alexandru Helios, fiul de cinci ani al lui Antoniu şi al Cleopatrei, cu fiica regelui Artavasdes, invitându-l în Alexandria pe suveranul armean. Bănuind că la mijloc se afla un complot, prin care el şi fiica lui aveau să fie luaţi prizonieri, Artavasdes n-a răspuns invitaţiei. Antoniu va susţine mai târziu că Octavian a fost cel care l-a convins în secret pe regele Armeniei să refuze propunerea.

În primăvara anului 34 î.Hr., Antoniu a pornit să cucerească Armenia ca preludiu al noii sale campanii împotriva parţilor. A străbătut, aşadar, Armenia, ajungând până la porţile capitalei, Artaxata, aflată la poalele muntelui Ararat, cu ale sale creste înzăpezite, nu departe de capitala de astăzi, Erevan. Ştim puţine lucruri despre această campanie, cu excepţia faptului că Antoniu l-a convins pe Artavasdes să vină în tabăra sa, unde i-a cerut să-i predea cetăţile şi comorile sale. Indiferent de dorinţele regelui Armeniei, armata lui s-a împotrivit cererilor lui Antoniu, punându-l pe tron, în locul lui Artavades, pe fiul său, Artaxes. Legiunile romane au zdrobit rapid trupele armene, determinându-l pe Artaxes să se refugieze în tabăra parţilor, în timp ce Antoniu l-a trimis pe Artavades, legat cu lanţuri de argint, împreună cu soţia şi cei doi fii ai lor şi o mare parte din tezaurul armean, în Alexandria, anexând apoi Armenia. Lăsându-l pe Canidius Crassus să organizeze administrarea Armeniei şi oferindu-i câteva teritorii regelui mezilor, a cărui fiică, Iotape, singurul lui copil, avea să fie logodnica lui Alexandru Helios, Antoniu a pornit spre Egipt. Urma să demonstreze acum, pe scena publică, puterea extraordinară a legăturilor sale cu Cleopatra şi cu copii lor.

În toamna anului 34 î.Hr., Antoniu intra triumfător în Alexandria. Regele Artavades al Armeniei, legat cu lanţuri de

argint, mergea cu greu în faţa carului lui Antoniu. Acesta purta veşminte de culoarea şofranului, împodobite cu ghirlande de iederă; pe cap avea o coroană de aur, iar în picioare – cizme lungi, cu tocuri înalte. Antoniu a preferat să se înfăţişeze egiptenilor nu ca un soldat roman cuceritor, ci ca întruchiparea zeului Dionis, fluturându-şi cu mândrie *tirsul* – toiagul împodobit cu frunze de iederă, având în vârf un con de pin, purtat de Dionis. Imaginea era cea a marelui zeu din Orient, care venea să-şi întâlnească zeiţa. Coloane întregi de legionari urmau îndeaproape carul lui Antoniu pe străzile spaţioase, presărate cu colonade. Alaiul era întregit de căruţe cu roţi din lemn, încărcate cu prada de război, printre care se afla – se spune – şi una dintre statuile din aur masiv pe care armenii n-au mai putut s-o ascundă.[1]

„Stând în faţa mulţimii, pe un tron din aur, aşezat pe o estradă placată cu argint" – ne spune Dio Cassius – Cleopatra aştepta să primească darurile lui Antoniu, printre care se aflau Artavasdes şi familia lui nefericită. În ciuda „mijloacelor de constrângere folosite" şi a „suferinţelor îndurate", regele armean a refuzat să se ploconească în faţa Cleopatrei şi să-i recunoască titlurile şi supremaţia, preferând să i se adreseze pe nume. În ciuda atitudinii sale sfidătoare, regelui armean şi familiei sale le-au fost cruţate vieţile, fiind, în schimb, aruncaţi în închisoare ca prizonieri ai statului.[2]

Câteva zile mai târziu, Antoniu le-a oferit alexandrinilor un spectacol şi mai impresionant. Scena era una dintre cele mai frumoase clădiri ale oraşului – gimnaziul imens, lung de peste

[1] Legendele armene ne povestesc cum populaţia a reuşit să păstreze o statuie imensă, din aur, pe care Antoniu dorea să i-o dea în dar Cleopatrei, tăind-o în bucăţi şi ascunzând bucăţile în diverse locuri.

[2] Toate citatele din acest paragraf sunt din Dio Cassius, *Istoria romană*, XLIX, 40.

180 de metri, presărat cu colonade şi porticuri, aflat în centrul oraşului, la sud de palatele regale şi în apropiere de *agora*, piaţa publică din Alexandria şi locul de întâlnire al localnicilor. Antoniu a poruncit ridicarea unei estrade din argint, pe care a aşezat două tronuri din aur pentru el şi Cleopatra şi altele mai mici pentru copiii lor. Antoniu s-a ridicat în picioare în faţa mulţimii nerăbdătoare, confirmând-o pe Cleopatra ca regină a Egiptului, a Ciprului şi a teritoriilor din Siria şi proclamând-o Regina Regilor. L-a confirmat apoi pe Cezarion, în vârstă de treisprezece ani, drept conducător alături de mama lui şi i-a conferit titlul de Rege al Regilor. Ce este însă şi mai important – ne spune Dio Cassius – este faptul că Antoniu a declarat-o pe Cleopatra „adevărata soţie a lui Cezar" şi pe Cezarion – „fiul lui Cezar". Cu alte cuvinte, Cezarion devenea, astfel, fiul legitim al lui Cezar. Antoniu lua aceste măsuri – spunea el – „de dragul lui Cezar"[1].

Îndreptându-şi apoi atenţia spre copiii lui şi ai Cleopatrei, Antoniu a declarat că Alexandru Helios, în vârstă de şase ani, avea să devină rege al Armeniei în locul lui Artavasdes şi stăpânul Mediei şi al tuturor teritoriilor de la est de Eufrat, ce se întindeau „până în India" – ţinuturi care includeau, firește, şi Parţia. Cleopatra Selene, sora lui geamănă, a primit Cirenaica, în timp ce frăţiorului lor de doar doi ani, Ptolemeu Philadelphus, i-au fost încredinţate teritoriile egiptene din Siria şi Cilicia, fiind numit, de asemenea, şi stăpânul tuturor regiunilor din vest – de la Eufrat până în Hellespont (astăzi, strâmtoarea Dardanele).

În timpul acestui discurs, Antoniu „i-a prezentat pe copii poporului"[2], ne spune Plutarh, îmbrăcaţi în portul noilor lor

[1] *Ibidem*, XLIX, 41.

[2] Toate citatele din acest paragraf sunt din Plutarh, *Viaţa lui Antoniu*, 54.

supuşi. Alexandru purta veşmintele regilor mezi, având pe cap *tiara* regală – un soi de turban împodobit cu pene de păun. Ptolemeu era îmbrăcat ca un mic rege macedonean, purtând cizme de soldat, mantia purpurie a unui cavalerist, o bonetă din lână de oaie sau din păr de capră şi o diademă regală. Acesta era – după spusele lui Plutarh – „costumul regilor de la Alexandru cel Mare încoace". După ce copiii – timizi şi uşor dezorientaţi – s-au închinat în faţa părinţilor lor, Alexandru a primit ca escortă un soldat îmbrăcat în portul armean, iar Ptolemeu – un soldat îmbrăcat in costum macedonean.

Cleopatra a acordat şi ea o atenţie deosebită înfăţişării sale în acest moment important al vieţii ei. Plutarh ne spune că a purtat „haina sfântă a zeiţei Isis". Dintre numeroasele faţete ale zeiţei, Cleopatra a ales, probabil, pentru această ocazie, în semn de recunoaştere a onorurilor revărsate asupra copiilor ei, imaginea de Zeiţă-Mamă. S-ar putea să fi ales o coafură elaborată – triplul *uraeus*[1] – alcătuită din trei cobre regale, ce se

[1] Pentru mai multe informaţii referitoare la emblema triplului *uraeus* adoptată de Cleopatra, citiţi articolul lui Sally-Ann Ashton de la British Museum Occasional Paper, Number 103, p. 26 şi pe cel al lui D.E.E. Kleiner, *Cleopatra and Rome*, Harvard University Press, Cambridge, 2005, pp. 140–142. Dovada incontestabilă a asocierii triplului *uraeus* cu regina Egiptului o constituie o bucată dintr-o coroană de calcar descoperită de Sir Flinders Petrie într-un altar dintr-un templu al lui Isis din oraşul Coptos, împodobită cu trei *uraei*. Ashton respinge afirmaţia conform căreia coroana ar fi putut să-i aparţină reginei Arsinoe a II-a, din dinastia ptolemeică, susţinând că dovezile oferite de statuile din templu, dar şi de cele de pe coroană indică faptul că altarul a fost ridicat în timpul domniei Cleopatrei, în perioada în care împărţea tronul cu unul dintre fraţii ei vitregi. Ea a identificat, de asemenea, la British Museum, o gravură pe o sticlă albastră, care o înfăţişează pe regina Egiptului purtând o coafură elaborată, încununată cu triplul *uraeus*, corelând-o cu o serie de statui ale unei regine din perioada târzie a Ptolemeilor, care poartă, la rândul ei, emblema tripului *uraeus*.

înaltă deasupra frunții ei, așezate pe coroana imperială. După cum ne arată și statuile realizate la vremea aceea, coafura a devenit emblema ei personală. Dublul *uraeus*, reprezentând două cobre surprinse în poziție de atac, simboliza de mult timp supremația monarhiei egiptene asupra Egiptului de Sus și Egiptului de Jos. Îndrăzneala Cleopatrei de a mai adăuga încă o cobră poate fi explicată prin dorința ei de a sugera anumite lucruri în diverse etape ale domniei ei – de exemplu, anexarea teritoriilor aflate cândva sub stăpânirea dinastiei rivale a seleucizilor. În acest context, triplul *uraeus* ar fi putut simboliza autoritatea pe care o exercita ca „Regină a Regilor" asupra celor trei fiii ai ei.

Măreția și strălucirea Donațiilor din Alexandria – cum va rămâne cunoscută în istorie această ceremonie – indicau faptul că balanța parteneriatului dintre cei doi îndrăgostiți înclina și mai tare în favoarea Cleopatrei. Eșecul suferit de Antoniu în Parția îi năruise speranțele de a mai deveni vreodată un Alexandru roman. În ciuda triumfului modest obținut în Armenia, evenimentele i-au consolidat dependența față de Cleopatra, apropiindu-l de concepția elenistică a monarhiei. Fără doar și poate, regina Egiptului a avut mai mult de câștigat decât Antoniu de pe urma Ceremoniei Donațiilor, pe care el a organizat-o, se pare, la insistențele ei ca o dovadă a angajamentului lor unul față de celălalt, pe plan personal și politic.

Practic, Donațiile au avut mai mult strălucirea iluzorie a unui spectacol și mai puțin din consistența realității, căci nu marcau o diferență însemnată în modul de administrare a teritoriilor pe care Antoniu le-a oferit cu atâta fală ei și copiilor ei. Multe dintre aceste ținuturi îi aparțineau deja Cleopatrei. Nu trebuie să uităm că speranțele lui Alexandru Helios de a guverna Media depindeau de viitorul său socru, actualul rege al Mediei, în timp

ce Armenia se afla sub stricta guvernare a legiunilor romane, iar Parția nici nu era cucerită încă. În ceea ce privește celelalte teritorii oferite lui Alexandru, ca și cele ale fratelui său mai mic, Ptolemeu Philadelphus, acestea aveau deja suverani – unii dintre ei îi erau subordonați lui Antoniu – și nu putem spune că erau prea încântați de această turnură a evenimentelor.

Importanța politică a Donațiilor consta în mesajul extrem de puternic pe care Cleopatra dorea să-l transmită poporului ei și celor din ținuturile învecinate. Antoniu stabilea astfel o nouă ierarhie a puterii în Orient. Până acum, suveranii regatelor subordonate Romei, ca Amyntas, Polemon, Irod și alții, își arătaseră supunerea față de Antoniu ca reprezentant al Romei, nu ca un conducător cu drepturi depline. Numindu-i pe Alexandru Helios și Ptolemeu Philadelphus ca stăpâni ai lor, le dădea de înțeles suveranilor că trebuiau să-și dovedească mai întâi loialitatea față de Cleopatra, Regina Regilor, și abia pe urmă față de îndepărtata Romă. Mai mult decât atât, declarându-l pe Alexandru Helios stăpân al Parției, Antoniu sugera faptul că – în momentul în care războiul de cucerire avea să fie reluat – Parția urma să se închine mai întâi Egiptului elenistic și apoi Romei. Regatul Cleopatrei atingea ușor-ușor statutul Imperiului Roman.

O altă semnificație importantă a Donațiilor din Alexandria se referea la Cezarion. Faptul că Antoniu l-a declarat conducător al Egiptului, alături de mama lui, nu reprezenta o surpriză pentru nimeni. Cleopatra îl desemnase încă de la naștere ca moștenitor al imperiului ptolemeic, având grijă să le înfățișeze supușilor ei imaginea viitorului lor rege: la intrarea în marele Templu al lui Horus din Edfu, unul din cei doi șoimi negri, din granit, ține sub aripile sale ocrotitoare un prinț tânăr, despre care se crede că este Cezarion, având între opt și unsprezece ani.

Pentru Cleopatra, adevărata satisfacţie a Ceremoniei Donaţiilor a fost confirmarea în public a legitimităţii lui Cezarion. Prin gestul său, Antoniu părea să-l fi provocat pe Octavian. Cezarion nu era fiul legitim al lui Cezar în sensul propriu al cuvântului – în momentul naşterii sale, Cezar era căsătorit cu Calpurnia, iar legea romană nu accepta bigamia. Chiar dacă Iuliu Cezar n-ar fi fost căsătorit, legea romană nu recunoştea căsătoria unui cetăţean roman, indiferent cât de puternic era acesta, cu o străină. Copiii rezultaţi din aceste legături erau consideraţi nelegitimi, neavând astfel dreptul la moştenirile părinţilor lor. Lucrurile stăteau cu totul diferit faţă de familia regală egipteană unde au existat cazuri în care copii nelegitimi au urcat pe tron, mai ales în lipsa unui succesor legitim. Dar, încurajat de Cleopatra, Antoniu n-a mai ţinut seama de acest aspect, bazându-se, poate, pe ideea că legătura dintre Cezar şi Cleopatra era una divină, ca aceea a zeilor, fiind mai presus, aşadar, de banalităţile pământeşti, cum sunt, de exemplu, ceremoniile nupţiale. Antoniu dorea să reamintească lumii întregi că Octavian era „fiul adoptiv, nu trup din trupul lui Iuliu Cezar"[1], ne spune Dio Cassius. Cezarion era, astfel, îndreptăţit să pretindă loialitatea supuşilor lui Cezar. Poate că Antoniu dorea să le confere această legitimitate şi copiilor lui şi ai Cleopatrei.

Monedele de argint emise de Antoniu pentru a marca victoria sa asupra Armeniei şi Ceremonia Donaţiilor din Alexandria, având chipul lui imprimat pe una dintre faţete şi cel al Cleopatrei pe cealaltă faţetă, ne scot în relief ascendenţa ei. Deşi efigiile nu-i pun deloc frumuseţea în lumină, înfăţişându-ne o femeie cu buze subţiri, cu un nas lung şi acvilin, cu o bărbie ascuţită şi o expresie încruntată, acest lucru era irelevant.

[1] Dio Cassius, *Istorie romană*, XLIX, 41.

Imaginea reginei reprezenta întruchiparea puterii şi autorităţii desăvârşite. Cuvintele inscripţionate pe monede – „În cinstea Cleopatrei, Regina Regilor, şi a fiilor ei regi" – ne demonstrează culmile înalte ale statutului pe care l-a atins. Aceasta era o onoare fără precedent. Până atunci, doar două femei mai fuseseră reprezentate pe monedele romane – ambele romane şi ambele fiind soţiile lui Antoniu, Fulvia şi Octavia. Deşi acest lucru scoate în evidenţă tendinţa neobişnuită a lui Antoniu de a recunoaşte şi de a celebra rolul extrem de important pe care îl jucau consoartele sale în viaţa lui politică, numele lor nu fusese inscripţionat pe monedele care nu menţionau nici noile onoruri sau titluri ale lui Antoniu – singurul membru al „familiei" al cărui statut a rămas neschimbat după Ceremonia Donaţiilor din Alexandria. Deşi era iniţiatorul acestei noi structuri a puterii, Antoniu a rămas doar un simplu triumvir al Romei. Inscripţia care îi împrejmuieşte profilul impunător ne spune simplu: „Antoniu, după cucerirea Armeniei".

Privind lucrurile din perspectiva lui Octavian, aflat la Roma, ne dăm seama că situaţia trebuie să fi părut ameninţătoare. Îl bănuia pe Antoniu că intenţiona să revendice teritoriile din vest ale imperiului prin intermediul lui Cezarion, dar şi pe cele din est prin intermediul Cleopatrei şi al copiilor lor, proclamându-se stăpân absolut. Între timp, însă, Octavian a reuşit să-şi consolideze şi el poziţia. Campania sa din Illyricum s-a dovedit un succes – a subjugat triburile care atacau nordul Italiei şi jefuiau coasta de est a Mării Adriatice, le-a ocupat fortăreţele şi a securizat graniţele din nord-estul peninsulei. Aceste victorii au demonstrat faptul că Octavian, ca şi Antoniu, era un comandat destoinic, capabil să-i înfrângă pe străini. Şi-a demonstrat, de asemenea, şi dorinţa de a lupta. Un proiectil din piatră care l-a lovit la genunchi, ţintuindu-l la pat câteva zile, a

jucat rolul unui instrument propagandistic extrem de eficient. Campaniile din Illyricum l-au ajutat pe Octavian să-şi instruiască şi să-şi oţelească armata, pregătind-o pentru noi provocări militare.

Iar acum rivalul său părea să-i facă jocul. Vestea celebrării victoriei pe care Antoniu a repurtat-o în Armenia a încins spiritele la Roma. Ce i-a supărat cel mai tare pe romani – ne spune Plutarh – a fost faptul că „de dragul Cleopatrei a dăruit egiptenilor o sărbătoare frumoasă ca aceea, care era o podoabă a Romei"[1]. Ar fi trebuit să ofere prada de război ca ofrandă zeului Jupiter, în templul acestuia de pe Capitoliul din Roma, nu reginei Egiptului. Pe de altă parte, la un nivel ceva mai teluric, Antoniu îi privase pe concetăţenii săi de plăcerea petrecerilor şi a ospeţelor – apanajul unui Triumf roman – oferindu-le, în schimb, alexandrinilor şi dulceaţa victoriei. Apoi, câteva zile mai târziu, Antoniu a mai săvârşit un păcat – „a făcut împărţeală în Alexandria copiilor Cleopatrei, împărţeală înconjurată de o pompă teatrală, plină de ură pentru romani" – ne spune Plutarh – risipind teritoriile romane între Cleopatra şi odraslele ei, de parcă nimic nu conta mai mult decât satisfacerea capriciilor acesteia, lucru pentru care nu mai avea nevoie nici de sfatul Senatului şi nici de cel al poporului. Ce altă dovadă mai bună i s-ar fi putut oferi lui Octavian, care să-i susţină afirmaţia că Antoniu „devenise băştinaş egiptean", situaţie ce nu putea fi tolerată de cetăţenii oneşti ai Romei?

[1] Toate citatele din acest paragraf sunt din Plutarh, *Viaţa lui Antoniu*, 50 şi 54.

Capitolul 19

„O egipteancă"

În ziua de 1 ianuarie a anului 33 î.Hr., Octavian l-a criticat pe Antoniu pentru prima oară în public în cadrul întrunirii Senatului organizate cu ocazia Anului Nou, unde avea să se dezbată starea republicii. Citind – cum făcea de obicei – un text dinainte pregătit, „ca să evite scăpările de memorie şi să nu mai piardă nici timpul cu învăţarea discursului"[1], Octavian s-a rezumat la criticarea vehementă a modului în care Antoniu administra afacerile în est. Construindu-şi discursul pe atacurile subtile lansate în trecut, şi-a extins ofensiva propagandistică asupra caracterului lui Antoniu, scoţând în evidenţă modul în care acesta s-a purtat cu Octavia, dar şi aşa-zisa lui slugărnicie faţă de Cleopatra, ce avea consecinţe dezastruoase pentru Roma.

Ne-au rămas frânturi din răspunsul lui Antoniu. Iată ce îi scrie lui Octavian ca reacţie la atacurile acestuia: „Ce s-a schimbat din punctul tău de vedere? Faptul că mă culc cu regina? Dar îmi este oare soaţă? O consideri o altă aventură? Dar n-am început-o oare cu nouă ani în urmă?"[2] Observând, în discursul lui Octavian, o uşoară umbră de ipocrizie, Antoniu

[1] Suetoniu, *Viaţa lui Augustus [Octavian]*, 84.

[2] Aici şi în continuarea acestui paragraf, toate citatele sunt din *Viaţa lui Augustus [Octavian]*, 69.

își continuă tirul de întrebări: „Tu împarți patul doar cu Livia? Te felicit dacă – acum când citești aceste rânduri – n-ai căzut pradă farmecelor Tertullei, Terentillei, Rufillei sau Salviei Titisenia. Are vreo importanță cu cine îmi satisfac plăcerile carnale?" Cât privește acuzația lui Octavian referitoare la faptul că n-ar fi avut niciun drept să-l recunoască pe Cezarion ca fiu al lui Cezar, Antoniu i-a răspuns cât se poate de simplu că n-a făcut altceva decât să repete cuvintele lui Cezar.

Revenind la problemele mult mai spinoase de pe scena politică, Antoniu i-a reproșat lui Octavian că – după victoria repurtată împotriva lui Sextus Pompeius – „a uitat" să-și mai respecte promisiunea de a-i returna corăbiile împrumutate și de a-i trimite cei 20 000 de ostași promiși pentru campania împotriva Armeniei și Parției. I-a reproșat, cu întârziere, că îl înlăturase pe Lepidus, fără să-l consulte, și că își însușise toate teritoriile acestuia. I-a mai amintit, de asemenea, că nu i-a răsplătit cum se cuvine pe veteranii lui Antoniu, „uitând" să le ofere terenuri în Italia. A cerut, așadar, jumătate din câștigurile și din teritoriile pe care Octavian pusese mâna, cât și jumătate din trupele pe care acesta le recrutase de curând și pe care avea să i le trimită în Orient. După ce și-a expediat mustrările și revendicările, Antoniu s-a întors în Armenia, de unde încă mai spera să demareze noua lui campanie împotriva parților.

Răspunsul lui Octavian a fost prompt și la obiect. Antoniu va primi jumătate din teritoriile cucerite de Octavian atunci când Antoniu îi va ceda jumătate din Armenia. Lepidus a fost înlăturat pe bună dreptate. Cât privește nemulțumirile lui Antoniu referitoare la împroprietărirea veteranilor săi, acestea erau complet nejustificate. De ce nu le oferă terenuri în Parția și Media? i-a sugerat, fățarnic, Octavian. Doar le-a cucerit de curând, nu-i așa?

Amândoi au continuat să-și arunce acuzații unul altuia. Cu multe secole înainte de apariția expresiei „*qui s'excuse s'accuse*" („cine se scuză se acuză"), Antoniu a scris un pamflet în care respingea acuzațiile referitoare la înclinația lui pentru băutură, în timp ce Octavian explica și el, tot într-un pamflet, motivul pentru care Cezar nu putea să fie tatăl lui Cezarion, neputând fi, așadar, nici moștenitorul lui de drept. (Din nefericire, ambele scrieri s-au pierdut.) Îngrijorat, probabil, de imaginea creată la Roma de mărturiile privind autoindulgența în care se complăceau autorii „vieții inimitabile", Antoniu a declarat că Octavian, îmbrăcat ca un zeu, la fel ca toți ceilalți participanți, a fost maestru de ceremonii în timpul „banchetului celor doisprezece zei", banchet care s-a remarcat nu doar prin depravare, ci și prin lăcomie. Ospățul avusese loc într-o perioadă de foamete – probabil în timpul blocadei maritime a lui Sextus Pompeius – lucru care i-a determinat pe cetățenii Romei să exclame a doua zi: „Zeii ne-au înfulecat toate grânele."[1]

Antoniu a continuat să înfiereze poftele sexuale ale lui Octavian. Astfel, el și susținătorii lui au răspândit din nou zvonurile potrivit cărora, în tinerețe, i-ar fi permis lui Cezar să-l sodomizeze. Susțineau că și atunci – în ciuda imaginii ireproșabile afișate de Octavian – prietenii lui jucau rolul de codoși pentru el, „aranjându-i distracțiile cum o făcea Toransius, negustorul de sclavi. Dezbrăcau femeile măritate și fetele ajunse la maturitate și le examinau de parcă erau de vânzare."[2] Antoniu le reamintea tuturor scandalul legat de logodna lui Octavian cu Livia, însărcinată cu fostul ei soț, evocând de asemenea și un alt episod în care Octavian o luase cu forța de la masă pe soția unui fost consul și o dusese în dormitor chiar sub privirile

[1] *Ibidem*, 70.
[2] *Ibid.*, 69.

bărbatului său. Femeia se întorsese apoi în cameră îmbujorată şi răvăşită. Schimbând apoi direcţia atacului, Antoniu l-a acuzat pe Octavian că dăduse dovadă de laşitate în lupta de la Filippi, dar şi în alte bătălii, susţinând că Agrippa fusese cel care îl învinsese pe Sextus şi pe piraţii lui, în timp ce Octavian stătea împietrit pe punte, neputând să dea nici măcar ordinul de atac.

Spre sfârşitul verii anului 33 î.Hr., pe când conflictul dintre cei doi triumviri părea iminent, Antoniu i-a ordonat generalului său, Canidius Crassus, să scurteze pregătirile pentru campania împotriva parţilor şi să-şi aducă cele şaisprezece legiuni la noua bază militară de iarnă a lui Antoniu stabilită în apropiere de Efes. Cleopatra i s-a alăturat şi ea, aducându-i bani, două sute de corăbii şi alte provizii necesare armatei. Antoniu şi-a copleşit din nou aliata şi iubita cu daruri generoase, printre care se aflau numeroase volume ale bibliotecii din Pergam, cât şi multe alte opere de artă furate, destinate să înfrumuseţeze Alexandria.

În ciuda absenţei sale îndelungate din Roma, Antoniu se bucura încă de susţinerea unui număr impresionant de adepţi, unii – foşti republicani inveteraţi, alţii – aliaţi de foarte mult timp. Doi dintre aceştia, Enobarbus şi Sosius, trebuiau să devină consuli în anul 32 î.Hr. În speranţa obţinerii unei susţineri cât mai puternice în Senat, Antoniu le-a trimis o scrisoare în care şi-a justificat cu lux de amănunte acţiunile din est, inclusiv Donaţiile din Alexandria. La fel cum procedase şi Pompei cu mulţi ani în urmă, a cerut Senatului să le ratifice. A declarat, de asemenea, clar şi răspicat că renunţa la prerogativele sale de triumvir dacă şi Octavian avea să facă acelaşi lucru. Ca dovadă a ecourilor negative pe care le-au avut Donaţiile la Roma, cei doi consuli – deşi erau susţinătorii lui Antoniu – au hotărât să nu facă publice justificările lui Antoniu şi nici să nu propună ratificarea lor.

Cu toate acestea, în luna februarie a anului 32 î.Hr., Sosius l-a susţinut pe Antoniu în faţa Senatului, atacându-l cu virulenţă pe Octavian. Acesta, lipsind în mod strategic din Roma în momentul discursului lui Sosius, s-a întors în capitală, însoţit de trupele sale, şi a intrat în Senat, manifestându-şi făţiş disprețul faţă de tradiţiile senatoriale, dar şi faţă de membrii acestuia. N-a venit singur, ci însoţit de un grup mare şi ameninţător de soldaţi din garda sa personală şi de o ceată de aliaţi, ce ascundeau cu toţii sub haine arme periculoase. Întrerupând dezbaterile Senatului, Octavian s-a îndreptat spre locul unde stăteau cei doi consuli şi s-a aşezat între ei. De acolo, a ţinut un discurs prin care i-a informat pe senatori că, la următoarea lor întrunire, le va prezenta documente suficiente, care vor scoate la lumină fărădelegile lui Antoniu, pentru a-i convinge pe senatori să-l condamne pe acesta pentru trădare. A ieşit apoi din Senat, urmat de escorta sa impresionantă. Discursul lui reprezenta o ameninţare vădită adresată tuturor senatorilor care ar fi avut proasta inspiraţie de a nu colabora cu Octavian în procesul de condamnare a lui Antoniu. Sosius, Enobarbus şi alţi trei sute de senatori dintre cei o mie de membri ai Senatului n-au mai aşteptat ca Octavian să-şi facă încă o dată apariţia în faţa lor, ci au fugit imediat la Antoniu în Efes.

Octavian i-a lăsat să plece, oferindu-le această libertate tuturor celor care doreau să le urmeze exemplul. Clemenţa a jucat un rol extrem de important în războiul civil purtat de Cezar – Octavian era conştient de asta, cât şi de faptul că luase deja măsuri drastice ca să epureze Roma de opozanţii săi. Mai ştia, de asemenea, şi că – de vreme ce mulţi dintre senatorii care plecaseră erau membri ai facţiunii republicane – ei aveau să adâncească, fără doar şi poate, conflictele din tabăra lui Antoniu, unde republicanii inveteraţi coexistau cu greu alături

de regii aliați – susținători ai lui Antoniu și ai Cleopatrei, cu vederile ei paneleniste – dar, mai ales, alături de Cleopatra însăși.

Dacă s-a gândit cu adevărat la asta, evenimentele ulterioare aveau să dovedească faptul că Octavian avusese dreptate. Antoniu i-a primit cu brațele deschise pe noii săi susținători și – conștient fiind că aderarea celor doi consuli din anul acela conferea facțiunii sale aparența legalității – a convocat un senat în exil pentru a dezbate cursul viitoarelor campanii politice și militare. În aceste dezbateri, Enobarbus, care spera în continuare în reconcilierea celor două părți implicate, a jucat un rol însemnat. Așa cum îi stătea bine unui nepot al lui Cato, recunoscut pentru aroganța sa, Enobarbus era singurul dintre susținătorii lui Antoniu care nu i se adresa Cleopatrei cu noua ei titulatură de „Regină a Regilor" sau „suverană", ci îi spunea simplu pe nume. Încercările ei de a-i intra în grații, dând numele lui unui oraș din Cilicia, n-au făcut altceva decât să-i confirme suspiciunile de egocentrism și despotism pe care le avea în privința reginei. Cam în această perioadă, se pare că Enobarbus l-a convins pe Antoniu, dându-i ca argument succesul cauzei sale, s-o trimită pe Cleopatra în Egipt ca să se ocupe de ostilitățile de acolo. Cu toate acestea, însă, Canidius Crassus a sărit în apărarea reginei:

> Nu-i drept, zicea el, să fie îndepărtată din războiul pentru care face atâtea jertfe, după cum nu-i cuminte să-i descurajeze pe egipteni, care alcătuiesc o bună parte din flotă. Apoi, este Cleopatra mai puțin inteligentă decât regii ce merg în război alături de Antoniu? N-a cârmuit ea singură atâta vreme o mare împărăție? În fine, lucru foarte important, ea a fost atâția ani la școala politică a lui Antoniu și s-a deprins să vadă lucrurile de sus și în profunzime.[1]

[1] Plutarh, *Viața lui Antoniu*, 56.

Cleopatra l-a mituit pe Canidius Crassus[1] – susține Plutarh – ca să-i ia apărarea, temându-se, nu fără temei, că în absența ei s-ar fi putut încheia un nou acord de pace, dezavantajos pentru ea atât pe plan personal, cât și politic, în urma căruia Antoniu s-ar fi putut împăca nu doar cu Octavian, ci și cu Octavia. Indiferent dacă a fost mituit sau nu – cam în această perioadă, el a obținut pământuri și privilegii în Egipt, lucru dovedit de un decret regal, care a supraviețuit trecerii timpului – argumentele lui Canidius erau cât se poate de logice. Antoniu le-a ascultat cu atenție și – sub imperiul rugăminților pe care Cleopatra i le adresa între patru ochi – s-a lăsat, în cele din urmă, convins. Prezența ei continua însă să adâncească și mai mult prăpastia dintre susținătorii lui Antoniu, alimentând fără încetare nemulțumirile republicanilor.

La Efes, Antoniu a continuat să-și strângă forțele armate. Avea la dispoziția sa 75 000 de legionari – mai mult de jumătate din trupele aflate sub comanda lui Canidius, care străbătuseră peste 2 200 de kilometri venind din Armenia în Efes – cărora li s-au alăturat trupele regilor aliați, respectiv 25 000 de infanteriști și 12 000 de cavaleriști. Unul dintre cei mai loiali regi ai lui Antoniu nu era însă prezent. Irod strânsese un corp de armată „dotat cu toate cele necesare și destinat să se alăture, ca trupe auxiliare, forțelor lui Antoniu"[2] în momentul în care acesta avea să le cheme. El i-a sugerat însă să pornească în fruntea lor ca să-l supună pe regele arabilor nabateeni, care nu-și plătise taxele pentru exploatarea depozitelor de bitum, bani datorați

[1] În lucrarea lui P. Jones, *Cleopatra: A Source Book*, University of Oklahoma Press, Norman, 2006, pp. 205–206, este reprodus și tradus conținutul unui papirus care menționează acordarea unor pământuri lui Canidius Crassus.

[2] Iosephus, *Antichități iudaice*, XV, 5, 1.

Cleopatrei şi strânşi de Irod în numele ei. Antoniu a dat acest ordin – susţine Iosephus – la insistenţele Cleopatrei, care ştia că „avea numai de câştigat dacă acei doi regi îşi făceau mereu şicane"[1]. Cleopatra a trimis, de asemenea, un contingent de soldaţi, care aveau misiunea de a monitoriza tot ce se petrecea în preajma Mării Roşii. Mai mult i-au stat în cale – susţine Irod – împiedicându-l să obţină o victorie decisivă, aceasta şi fiind intenţia Cleopatrei.

În primăvara anului 32 î.Hr., Antoniu şi consilierii săi militari au stabilit ca locul unui eventual conflict între el şi forţele lui Octavian să fie Grecia, scena luptelor purtate de Cezar împotriva lui Pompei, dar şi de Antoniu şi Octavian împotriva eliberatorilor. Grecia era statul-frontieră dintre Orientul elenistic şi Roma, constituind nu doar o sursă de provizii şi un teren propice manevrelor militare, ci şi o rampă de lansare pentru invadarea Italiei odată ce Octavian avea să fie înfrânt.

Plutarh, ca şi alţi istorici, susţine că, prin mutarea sa în Grecia în anul 32 î.Hr., Antoniu a pierdut ocazia de a invada Italia cu trupele sale, care la vremea aceea se bucurau de superioritate numerică. Dar istoricii pierd din vedere câteva elemente esenţiale. În primul rând, armata lui Antoniu nu era încă bine organizată şi nici pregătită. În al doilea rând, Italia avea doar câteva puncte de debarcare şi toate erau foarte bine apărate. Şi, lucrul cel mai important, dacă Antoniu şi-ar fi adus cu el armata din Orient, în frunte cu Cleopatra, atunci Octavian ar fi putut cu uşurinţă să se erijeze în salvatorul Italiei, chemând sub arme întreaga populaţie dornică să respingă o hoardă străină şi devenind astfel invincibil. Pe de altă parte, dacă Antoniu ar fi renunţat la sprijinul trupelor Cleopatrei şi ale regilor aliaţi, atunci ar fi pierdut şi superioritatea numerică.

[1] *Ibidem.*

În timp ce armatele lor se îmbarcau la bordul navelor egiptene de transport pentru călătoria spre sudul Greciei, Antoniu şi Cleopatra au pornit din Efes spre insula Samos, unde au zăbovit mai puţin de o lună ca să pună în scenă un festival grandios de teatru şi muzică.

> ... Antoniu mobilizase la Samos toţi actorii. Astfel, în vreme ce în toate ţările aflate de jur-împrejur nu auzeai decât vaiete şi suspine, era pe lume un ostrov fericit. Acolo răsuna văzduhul de flaute şi lire, teatrele gemeau de lume, corurile se întreceau în cântece şi dansuri. Fiece oraş trimitea câte un bou de jertfă şi regii se întreceau în ospeţe şi daruri. Se mira lumea şi se întreba cum o să mai serbeze triumful oamenii aceştia, dacă sărbătoreau cu atâtea cheltuieli pregătirea războiului.[1]

Exact aceasta era impresia pe care Antoniu şi Cleopatra doreau s-o creeze. Festivităţile erau menite să le confirme încă o dată statutul divin al lui Dionis şi al lui Isis, oglindind în acelaşi timp evenimentele similare organizate de Alexandru cel Mare, strămoşul Cleopatrei, înainte de a pleca la război. La încheierea festivalului, Antoniu şi Cleopatra s-au urcat la bordul corăbiilor lor, îndreptându-se spre Atena – nu înainte însă de a le oferi artiştilor terenuri în Prirene ca răsplată pentru participarea lor.

Antoniu şi Cleopatra au rămas până la sfârşitul verii în Atena, unde cândva Antoniu şi Octavia petrecuseră unele dintre cele mai frumoase zile din viaţa lor, iar Octavia câştigase inimile atenienilor, care o numiseră protectoarea oraşului lor. Antoniu, dar şi Cleopatra erau conştienţi de asta şi nu se simţeau deloc în largul lor. Aşadar, ca să-i îmbunătăţească poziţia Cleopatrei, Antoniu a venit în faţa acesteia în fruntea unei delegaţii de atenieni, care i-au prezentat un decret prin care îi

[1] Plutarh, *Viaţa lui Antoniu*, 56.

acordau numeroase privilegii. Regina Egiptului a răspuns în aceeaşi manieră, organizând o serie de festivaluri extravagante ca să celebreze noua ei relaţie cu Atena. În semn de mulţumire, atenienii i-au ridicat, pe Acropole, o statuie Cleopatrei înveşmântate în straiele lui Isis.

Apoi, spre sfârşitul lunii mai, Antoniu i-a dăruit Cleopatrei exact ceea ce ea îşi dorea cu ardoare – divorţul de Octavia, mergând atât de departe, încât şi-a trimis reprezentanţii ca să-i ceară Octaviei să plece din casa lui de pe Colina Palatină. Aşa cum a făcut întotdeauna, Octavia a primit cu demnitate noua lovitură. „A ieşit Octavia luându-i cu sine pe toţi copiii lui Antoniu, în afară de băiatul cel mare al Fulviei, care era cu tatăl său; a plecat cu amărăciune şi durere că lumea o socoteşte şi pe ea pricină a războiului."[1]

Faptele lui Antoniu au încântat-o pe Cleopatra, nu doar pe plan politic, ci şi pe plan sentimental, convingând-o că era singura femeie din viaţa lui. Orice împăcare cu Octavian, care le-ar fi putut pune în pericol planurile, devenea tot mai puţin probabilă. Cum era şi de aşteptat, divorţul i-a consolidat încrederea Cleopatrei, sporindu-i, poate, şi trufia. Plutarh ne povesteşte că s-a purtat atât de urât cu doi foşti consuli, Plancus şi Titius, nepotul lui, pentru că au îndrăznit s-o critice pentru că ţinuse morţiş să-l urmeze pe Antoniu la război, încât i-a determinat să dea bir cu fugiţii în tabăra lui Octavian. Poate că, în spatele deciziei lor, a stat mai mult decât un simplu calcul privind şansele de reuşită ale celor doi combatanţi, aşa cum sugerează Plutarh. Cu câtva timp în urmă, Plancus fusese dispus să-şi calce în picioare demnitatea de consul, acceptând să se lase vopsit în albastru din cap până în picioare şi să danseze ca un clovn în faţa Cleopatrei, gudurându-se pe lângă ea şi făcând

[1] *Ibidem*, 57.

risipă de gesturi indecente. Chiar şi istoricii care se situează de partea lui Octavian îl consideră pe Plancus „bolnav de ideea dezertării"[1].

Cei doi foşti consuli au adus, fără doar şi poate, vestea la Roma despre disensiunile create în tabăra lui Antoniu de poziţia Cleopatrei. I-au spus, de asemenea, lui Octavian că Antoniu îşi încredinţase testamentul în grija virginelor vestale de la Roma. Pe de altă parte, Octavian era conştient de faptul că poporul şi legiunile romane se săturaseră de războaiele civile, primind cu entuziasm declaraţia făcută în anul 36 î.Hr., după victoria repurtată asupra lui Sextus Pompeius, în care le spusese că nu mai aveau de ce să se teamă, căci cei doi triumviri îngropaseră securea războiului. Antoniu se bucura însă de respectul cetăţenilor romani, fiind locotenentul de nădejde şi răzbunătorul lui Cezar. Aşadar, dacă Octavian dorea să câştige sprijinul poporului împotriva lui Antoniu, trebuia să le demonstreze oamenilor că regina Egiptului i-a sucit atât de tare minţile, încât l-a transformat într-o simplă marionetă, făcând ce voia din el. Vestea divorţului de Octavia s-a dovedit, firește, salutară, dar folosirea chibzuită – sau improprie – a testamentului lui Antoniu îl va ajuta pe Octavian să-şi ducă misiunea la bun sfârşit. Drept urmare, a intrat pe ascuns în templul vestalelor şi a furat documentul. Nu l-a citit în public, dar – după ce a însemnat anumite pasaje – a convocat Senatul şi le-a citit senatorilor fragmentele respective, dintre care unele erau, poate, chiar fabricate.

Pasajele selectate reiterau afirmaţia lui Antoniu potrivit căreia Cezarion era fiul lui Cezar şi ofereau detalii privind moştenirile pe care le lăsa copiilor lui şi ai Cleopatrei. Dar lucrul cel mai important, dar şi cel mai curios îl constituia dorinţa

[1] Velleius Paterculus, *Istoria romană*, II, 83.

lui Antoniu ca, după moartea sa – dacă avea să moară la Roma – trupul să-i fie plimbat prin For şi apoi să-i fie trimis Cleopatrei ca să fie îngropat în Alexandria. Octavian a folosit acest ultim pasaj ca să scoată în evidenţă faptul că inima lui Antoniu se afla şi avea să rămână şi după moarte în Alexandria, lucru care ar fi trebuit să-i convingă să dea crezare zvonurilor potrivit cărora – dacă Antoniu ar fi ieşit învingător – el şi Cleopatra ar fi mutat capitala imperiului în Alexandria.

Octavian putea să compare dragostea lui Antoniu pentru Alexandria cu eforturile depuse de el şi de susţinătorii săi pentru înfrumuseţarea şi îmbunătăţirea facilităţilor publice ale Romei. Au refăcut, aşadar, clădirile publice, au amenajat parcuri, au reparat sistemul de canalizare, au înlocuit apeductele vechi de când lumea şi au construit băi publice. Cetăţenii au beneficiat un timp de folosirea gratuită a băilor publice, cât şi de uleiul de măsline utilizat pentru curăţarea pielii.

Vedem din textele propagandistice care ne-au parvenit, din lucrările poeţilor de curte ai lui Octavian, precum Horaţiu, Propertius şi Vergiliu, scrise la puţin timp după înfrângerea lui Antoniu, dar şi din scrierile istoricilor antici, că ţinta atacurilor propagandei lui Octavian era Cleopatra. Conflictul dintre el şi adversarii săi – le-a spus Octavian romanilor, prin vocea istoricilor lui – era un război în care el şi Cleopatra aveau să lupte „unul pentru salvarea lumii, iar celălalt pentru distrugerea ei"[1].

Primul pas pe care trebuia să-l facă Octavian era acela de a demonstra că Antoniu îi era cu totul supus Cleopatrei, că renunţase astfel la ultimul crâmpei de demnitate, dar şi la simţul datoriei – apanajul tuturor cetăţenilor romani. Ca să-şi atingă scopul, unul dintre propagandiştii *avant la lettre* lui Octavian

[1] *Ibidem*, II, 85.

a născocit diverse poveşti conform cărora Antoniu îi masa în public picioarele Cleopatrei, situându-se astfel într-o poziţie vădit inferioară. Acelaşi individ susţinea că, în timpul unor pledoarii legale, regina Egiptului îi trimitea lui Antoniu răvaşe de dragoste, scrise pe tăbliţe din onix şi cristal, pe care acesta le citea fără întârziere.

Cu altă ocazie, în timp ce asculta discursul unui înalt reprezentant al Romei, Antoniu ar fi zărit-o pe Cleopatra în lectica sa şi ar fi sărit imediat în picioare, părăsind sala în toiul dezbaterilor ca s-o însoţească. Se spune că mergea adesea pe jos în urma lecticii Cleopatrei, alături de eunuci. (Castrarea era interzisă în Italia. Drept urmare, eunucii constituiau un subiect extrem de incitant pentru romani, reprezentând, de asemenea, şi simbolul decadenţei Orientului.) Alţi autori ne spun că Antoniu a devenit „sclavul egiptencei, dedicându-se trup şi suflet pasiunii pentru ea, din cauza căreia săvârşea multe lucruri scandaloase"[1]. Unii au acuzat-o pe Cleopatra că i-ar fi făcut vrăji lui Antoniu, încât acesta a devenit „sclavul pasiunii şi vrăjilor Cleopatrei"[2].

Campania de defăimare a lui Octavian intenţiona să le demonstreze oamenilor că, sub influenţa Cleopatrei, Antoniu căzuse pradă autoindulgenţei – un viciu cumplit în ochii romanilor – care „l-a transformat într-un monstru"[3]. Viaţa la curtea egipteană i-a întinat sufletul, convingându-l să adopte veşmintele şi însemnele monarhiei – un alt păcat de moarte în concepţia romanilor. Se spunea că şi-ar fi făcut apariţia în public purtând o mantie roşie, incrustată cu nestemate şi ţinând în mână un sceptru din aur. Nu-i mai lipsea decât „coroana regală a unui suveran, ce-şi face de cap cu regina lui". Alţii au

[1] Dio Cassius, *Istorie romană*, XLVIII, 24.

[2] *Ibidem*, XLIX, 34.

[3] Acest citat şi următorul sunt din Florus, *Epitoma istoriei romane*, II, 21.

mers atât de departe, încât au spus că Antoniu decăzuse atât de tare, că avea o oală de noapte din aur, „o enormitate care i-ar fi făcut până şi Cleopatrei să-i crape obrazul de ruşine"[1], dar şi o plasă de ţânţari, un lucru la fel de decadent în ochii adevăraţilor romani. Octavian a criticat până şi discursurile pompoase ale lui Antoniu, spunând că numai unui nebun îi place „să fie mai mult admirat decât înţeles" şi acuzându-l că a introdus în „limba noastră vorbăria goală şi lipsită de sens a oratorilor din Orient"[2].

Octavian îşi încheia portretul pe care i-l făcuse lui Antoniu, spunând:

> Cine n-ar vărsa lacrimi amare când ar vedea şi ar afla ce-a devenit Antoniu, cel ce-a uitat de datina străbună şi le-a îmbrăţişat pe cele ale veneticilor barbari... a dăruit insule şi întinderi imense de pământ de parcă ar fi stăpânul întregii lumi?... Este cu neputinţă pentru un bărbat, care se complace într-o viaţă de lux şi se răsfaţă ca o femeie, să dea naştere unui gând bărbătesc sau să săvârşească o faptă bărbătească, de vreme ce întreaga fiinţă a unui om este modelată de obiceiurile vieţii sale de zi cu zi. Nimeni nu trebuie, aşadar, să-l mai considere roman, ci doar egiptean.[3]

După ce ni l-a înfăţişat pe Antoniu ca pe o simplă unealtă în mâinile reginei egiptene, Octavian şi-a îndreptat atacurile asupra Cleopatrei, ţintuind-o la stâlpul infamiei atât pentru originile ei „venetice", cât şi pentru faptul că şi-a depăşit condiţia feminină.

> Noi, romanii – proclama el – suntem conducătorii celor mai mari şi mai frumoase teritorii ale lumii, dar ne trezim dispreţuiţi şi călcaţi în picioare de o simplă egipteancă... Nu ne-am

[1] Pliniu cel Bătrân, *Istoria naturală*, XXXIII, 50.
[2] Suetoniu, *Viaţa lui Augustus [Octavian]*, 86.
[3] Dio Cassius, *Istorie romană*, L, 25-27.

> dezonora oare singuri dacă – în ciuda faptului că suntem mai presus de toate celelalte naţiuni – am accepta, cu capul plecat, insultele gloatei de băştinaşi din Alexandria şi Egipt?... Ei venerează reptile şi fiare în chip de zei, îşi îmbălsămează morţii ca să le confere nemurirea şi – dacă la insolenţă sunt primii – la curaj sunt ultimii. Iar cel mai cumplit lucru este acela că la cârma lor nu se află un bărbat, ci sunt sclavii unei femei. Cine n-ar suspina la auzul veştii că senatorii şi cavalerii romani se ploconesc în faţa ei ca eunucii?[1]

Rasismul lui Octavian nu era o noutate, dar crea grave prejudicii. Patriotismul a îmbrăcat adesea formele xenofobiei. Romanii au nutrit întotdeauna sentimentul de superioritate faţă de ceilalţi, lucru bine evidenţiat de primirea umilitoare pe care i-a făcut-o Cato lui Auletes, tatăl Cleopatrei, invitându-l în latrină. Egiptenii purtaseră mereu stigmatul trădării. În istoria războiului alexandrin al lui Cezar, scrisă cu câţiva ani mai înainte, ni se spune că Ptolemeu al XIII-lea, fratele Cleopatrei, varsă lacrimi de crocodil, „fiind vrednic de semenii săi, căci stăpânea bine arta şiretlicului. [...] Nimeni nu se poate astfel îndoi – continuă autorul – că apanajul acestui neam este trădarea."[2] Octavian susţinea – ne spune Dio Cassius – că egiptenii şi, în special, alexandrinii simulează curajul în luptă, dând însă bir cu fugiţii când ţi-e lumea mai dragă. Un alt autor susţinea şi el ideea preconcepută, bine înrădăcinată încă de pe atunci, care sugera că soarele fierbinte soarbe curajul popoarelor din ţinuturile sudice ca egiptenii.

Misoginismul reuşea cu uşurinţă să agite spiritele. Ca şi în cazul Fulviei, al cărei comportament a fost pus pe seama

[1] *Ibidem*, L, 24-25.
[2] *Războiul alexandrin*, 24.

frustrărilor ei sexuale, Octavian, împreună cu propagandiştii săi, au condamnat influenţa nefastă pe care Cleopatra o exercita asupra lui Antoniu, considerând-o nefirească. Prins în mrejele reginei – spuneau ei – „el cântă în strunele femeii, irosindu-şi forţele în poftele carnale"[1]. Cleopatra era cea care purta vina pentru şiretlicurile folosite, nu Antoniu, care – întocmai ca Adam – căzuse pradă farmecelor ei. „Imoralitatea Cleopatrei costă scump Roma."[2] Scrierile şi ilustraţiile din perioada aceea îl compară adesea pe Antoniu, aflat sub dominaţia Cleopatrei, cu eroul lui, Hercule, subjugat de Omphale, regina Lydiei. „Antoniu şi Cleoaptra sunt imaginea lui Hercule şi a Omphalei: cum i-a luat aceasta măciuca din mână şi pielea leului de pe umeri eroului, tot aşa l-a făcut pe Antoniu Cleopatra să lepede armele; l-a vrăjit cu iubirea ei, l-a făcut să piardă minunate prilejuri de fapte şi războaie necesare, pentru a hoinări şi a se juca împreună pe ţărmurile Nilului"[3], ne spune Plutarh, care preia şi el ideile calomniatoare ale lui Octavian.

Octavian îşi încuraja soldaţii s-o distrugă pe Cleopatra sub pretextul că nicio femeie nu putea să se afle pe picior de egalitate cu bărbaţii, îndemnându-i să-şi imagineze ce-ar însemna acest lucru în contextul familial. Cleopatra îndeplinea deopotrivă funcţia de conducător al statului şi de comandant suprem al armatei, poziţii la care femeile romane nu aveau voie să aspire, în ciuda influenţei lor politice şi a sforilor pe care le trăgeau în spatele scenei. În ochii lui Octavian, prin proclamarea Cleopatrei ca „Regină a Regilor", Antoniu ignorase două principii romane extrem de importante – cel al superiorităţii bărbatului faţă de femeie şi al imoralităţii monarhiei. Înfăţişând-o pe

[1] Dio Cassius, *Istorie romană*, L, 27.
[2] Lucan, *Farsalia*, X, 58.
[3] Plutarh, *Comparaţie între Demetrios şi Antoniu*, 3.

Cleopatra, împreună cu întregul ei Orient, ca pe o ameninţare la adresa Romei, Octavian susţinea că ea şi Antoniu îşi doreau să guverneze Italia, că reginei îi plăcea să spună cu predilecţie: „Sunt sigură de asta cum sunt şi de faptul că voi împărţi dreptatea de pe Capitoliu"[1] şi că se lăuda adesea că va lua masa, alături de eunucii ei, pe Capitoliu, un loc sacru pentru romani. S-a folosit de insistenţa cu care Antoniu susţinea paternitatea lui Cezarion ca să sugereze faptul că iubiţii doreau să întemeieze o dinastie romano-egipteană. Trebuia însă să fie atent să nu dea naştere unor întrebări incomode ca, de exemplu: dacă regina Egiptului era într-adevăr o vrăjitoare atât de rea, atunci de ce tatăl lui adoptiv se lăsase nu doar sedus de farmecele ei, ci o şi invitase la Roma şi îi ridicase o statuie într-unul din templele sacre ale oraşului, unde se afla încă şi la vremea aceea.

Ca să contureze imaginea ameninţătoare a Orientului, Octavian a recurs la diverse profeţii anti-romane vechi de când lumea. Una dintre acestea, intitulată „Pretorul nebun", care a circulat mai bine de un secol, prevestea venirea din est a unei armate puternice, care avea să înrobească Roma. Alte profeţii, corelate cu cele sibiline, înfăţişau un tablou apocaliptic şi vorbeau despre ocârmuirea unei femei, ce avea să pogoare asupra omenirii pedeapsa divină:

Şi apoi, în faţa unei Femei,
Capul, adânc, omenirea şi-l va pleca,
Şi când Văduva, a lumii întregi, regină ea va fi,
Şi când aurul şi argintul undele mării şi le vor împleti,
Şi când săbiile din bronz apa o vor lustrui,
Toate stihiile naturii se vor dezlănţui,
Iar Zeul, ce în ceruri sălaşul îşi are,
Bolta ca pe un papirus o va răsuci,

[1] Dio Cassius, *Istorie romană*, L, 5.

Pogorând asupra mării şi a pământului
Limbi de foc mistuitoare. Iar pământul şi marea deopotrivă
Vor pieri, înghiţite de blestem...[1]

„Văduva" din profeţie este, fără doar şi poate, Cleopatra. Dar şi alte profeţii vorbesc despre răzbunarea sângeroasă a Orientului îndreptată împotriva Romei. Acest tablou surprinde dicotomia taberei scindate a lui Antoniu şi a Cleopatrei, căci – deşi ea ar fi avut de câştigat de pe urma acestor profeţii, unind forţele Orientului, nemulţumite şi oprimate de aroganţa şi birurile nemiloase ale romanilor – orice referire la ele i-ar fi subminat poziţia lui Antoniu la Roma, iar el ar fi pierdut susţinerea senatorilor sau a republicanilor.

Deşi s-ar putea ca această campanie de defăimare să-i fi cuprins în iureşul ei şi pe unii dintre cetăţenii încă şovăitori ai Romei, convingându-i că lupta împotriva Cleopatrei însemna, de fapt, apărarea stilului de viaţă roman, alţii şi-au păstrat spiritul practic, axându-se asupra problemelor financiare. Octavian încerca pe atunci cu disperare să găsească fonduri. Mai întâi, i-a obligat pe liberţi să plătească un impozit de o optime din valoarea bunurilor deţinute. Când a văzut că măsura s-a dovedit ineficientă, neaducându-i câştigurile scontate, Octavian a impus o altă taxă – un fel de impozit pe venit – care afecta aproximativ 25% din oamenii liberi, inclusiv pe nefericiţii de liberţi. (Scutirea cetăţenilor romani de la plata impozitelor directe a fost abrogată din cauza costurilor imense ale războaielor civile.) Nu e de mirare, aşadar, că nemulţumirile cetăţenilor Romei căpătau tot mai multă amploare, culminând cu incendieri şi revolte iute reprimate de trupele lui Octavian.

Sub pretextul armoniei şi consensului general, Octavian i-a obligat pe oameni să depună în faţa lui jurământul de

[1] *Oracula Sibyllina*, III, 75.

credinţă, declarând mai târziu cu emfază că „întreaga Italie, mi-a jurat, de bunăvoie, loialitate şi mi-a cerut să preiau comanda armatelor în războiul pe care l-am câştigat la Actium. Provinciile Galia, Spania, Africa, Sicilia şi Sardinia i-au urmat şi ele exemplul."[1] Documentele care ne-au parvenit din vremea aceea nu ne dezvăluie cum a luat naştere şi cum a fost promovată ideea jurământului de credinţă şi nici nu ne descriu forma lui oficială, dar se referă, fără umbră de îndoială, la faptul că oamenii trebuiau să-i jure loialitate lui Octavian, nu Senatului sau altor instituţii ale republicii romane. Dar indiferent cât înfierau propagandiştii lui Octavian pretenţiile la monarhie ale lui Antoniu, Roma jura credinţă unui alt autocrat. Căci, printre rândurile nescrise ale jurământului, se spunea că, dacă un individ refuza să rostească acel legământ atât de simplu avea să devină subiectul unei supravegheri atente, aceasta fiind dovada unei abilităţi politice ieşite din comun.

Chiar dacă am ignora erorile inevitabile ale istoriei, ar fi greu să nu vedem că Octavian este cel care făcea jocurile în acea perioadă, iar Antoniu reacţiona doar în funcţie de ele. El încearcă să consolideze coaliţiile încheiate cu susţinătorii şi aliaţii lui, obligându-i, la rândul său, să depună un jurământ de credinţă. Surghiunit din Roma, Antoniu şi-a recrutat o mare parte a legiunilor din Orient, oferindu-le în schimb cetăţenia romană, cu toate avantajele acesteia – ca, de exemplu, dreptul de a nu fi supus torturii şi dreptul de a fi judecat la Roma, drept de care avea să beneficieze şi sfântul Pavel un secol mai târziu. Ca să consolideze statutul legiunilor, Antoniu a emis o serie de monede din aur şi argint în onoarea celor treizeci de legiuni, a gărzii sale personale şi a trupei sale de cercetaşi. Fiecare monedă înfăţişa pe una dintre faţete emblema acvilei,

[1] *Res Gestae Divi Augustus*, 25.

stindardul şi numele sau numărul legiunii respective, în timp ce pe cealaltă faţetă avea imprimată o corabie de război din flota lui Antoniu.

În ciuda jurămintelor de credinţă depuse în ambele tabăre, mai erau încă oameni care sperau într-o reconciliere. Unii dintre prietenii lui Antoniu din Italia, simţind că răul pe care îl făcea propaganda lui Octavian împotriva Cleopatrei lua şi mai multă amploare din cauza prezenţei ei alături de Antoniu, i-au trimis acestuia un mesager, Gaius Geminius, care avea misiunea de a-l convinge pe Antoniu s-o alunge pe Cleopatra din tabăra lui şi să găsească o soluţie prin care să-i dejoace planurile lui Octavian, care încerca să-l înlăture de pe scena politică. Iată cum s-au desfăşurat lucrurile conform lui Plutarh:

> Geminius veni în Grecia, dar Cleopatra îl bănuia a fi partizanul Octaviei; de aceea, se făcu a-l privi cu nepăsare, râdea de el şi-l punea în coada mesei. El răbda şi aştepta ocazia de a vorbi cu Antoniu. La un ospăţ, Antoniu îl întrebă în mijlocul mesei de ce-a venit. „Vom vorbi noi când vom fi treji despre celelalte treburi; un lucru însă ştiu bine şi treaz, şi beat: toate ar fi bune de s-ar duce Cleopatra în Egipt." Auzind acestea, Antoniu s-a făcut foc şi pară, iar Cleopatra i-a zis: Bine ai făcut, Geminius, că ai spus drept fără a mai fi pus la cazne.[1]

Câteva zile mai târziu, Geminius s-a întors la Roma.

Odată cu eşecul acestor ultime eforturi de mediere, Octavian a exercitat presiuni intense asupra Senatului pentru a-i anula lui Antoniu statutul de triumvir şi pe cel de consul, funcţie pe care trebuia s-o ocupe în anul 31 î.Hr. Războiul devenea astfel iminent. Chiar şi în aceste condiţii, Octavian a preferat să nu-i declare război lui Antoniu, ci doar Cleopatrei. Astfel, conflictul nu avea să se transforme într-un război civil, ci într-un

[1] Plutarh, *Viaţa lui Antoniu*, 59.

război dus împotriva unui adversar străin. În acelaşi timp, Octavian a obligat Senatul să aprobe o rezoluţie „prin care susţinătorii lui Antoniu vor fi graţiaţi şi elogiaţi dacă îl vor părăsi"[1].

Ca să scoată în evidenţă caracterul solemn şi naţionalismul declarării unui „război drept" (*justum bellum*), Octavian a readus la viaţă o ceremonie antică şi uşor perimată. Însoţit de adepţii lui, înveşmântaţi în mod simbolic în mantiile militare, a pornit de la templul zeiţei războiului, Bellona, sora zeului Marte, spre *Campus Martius*, locul de adunare al armatelor romane, fluturând prin aer o suliţă scăldată în sângele unui animal sacrificat. Ajuns acolo, s-a aşezat cu faţa spre est, în direcţia duşmanului său, Egiptul, şi a aruncat suliţa în zare.[2]

[1] Dio Cassius, *Istorie romană*, L, 4.

[2] Octavian a ignorat un element extrem de important în procesul tradiţional al declarării unui război drept – încercările de negociere a unui acord de pace înainte de declararea războiului.

Capitolul 20

Bătălia de la Actium

La începutul campaniei, Antoniu, bucurându-se de susţinerea forţelor sale puternice şi de sprijinul economic, politic şi militar al Cleopatrei şi al aliaţilor din Orient, dar şi de ajutorul substanţial al susţinătorii săi republicani din Roma, avea şanse egale de izbândă cu Octavian. În toamna anului 32 î.Hr., având-o pe Cleopatra alături, şi-a transferat cartierul general din Atena la Patras, unde avea să petreacă iarna. Bucurându-se de o poziţie strategică, lângă golful Corint, oraşul se afla situat la mijlocul bazelor navale instituite de Antoniu din Corfu, aflat în nord, până în sud, pe coasta Africii de Nord, baze destinate să-i apere rutele de aprovizionare cu alimente. Deţinerea controlului pe apă avea să joace un rol-cheie în viitoarele conflicte. Îi va permite să domine coasta mării Ioniene, unde Octavian va trebui să debarce dacă dorea să se confrunte cu Antoniu şi cu Cleopatra în Grecia.

Cu toate acestea, din motive obscure, Antoniu nu şi-a păstrat cu el, la Patras, cea mai mare parte a flotei, ci a trimis-o în golful Ambracian, aflat la nord de insula Lefkada. Golful are aproximativ şaisprezece kilometri lungime şi opt kilometri lăţime. Datorită faptului că este străjuit de două promontorii, îngustându-i gura de intrare, care are doar 800 de metri lăţime,

portul aflat în golf se dovedeşte un loc cât se poate de sigur. Actium se află la capătul promontoriului sudic. În această perioadă, Actium era un sătuc de pescari şi căutători de perle, pe ţărmul căruia se afla un templu al lui Apollo vechi de aproape cinci sute de ani. Din cauza faptului că era un ţinut mlăştinos, arid, umed şi rece, dar şi izolat de lume, aprovizionarea cu alimente era o sarcină extrem de dificilă, ca şi păstrarea moralului ridicat al soldaţilor. Pe de altă parte, Octavian avea avantajul de a petrece iarna, împreună cu trupele şi flota sa, în Italia, în oraşele-port Brundisium şi Tarent, ce ofereau condiţii de trai mult mai bune, prielnice sănătăţii şi moralului soldaţilor.

În timpul iernii, când vremea schimbătoare împiedica desfăşurarea campaniei maritime, ambele tabere şi-au dublat eforturile ca să construiască noi corăbii şi ca să le repare pe cele vechi, înlocuind echipamentul uzat, astupând găurile dintre scândurile bordajelor sau ale punţilor şi aplicând pe carene straturi de smoală sau de ceară pentru ca vasele să navigheze mai uşor pe apele Mării Mediterane. Romanii au fost dintotdeauna soldaţi, nu marinari. Dar războaiele îndelungate purtate cu cartaginezii i-au învăţat să lupte şi pe mare. Primele prototipuri de corăbii romane de război au avut la bază modelele atent studiate ale vaselor cartagineze capturate în războaie. Echipajul corăbiilor romane era format, în cea mai mare parte, din străini, unii înrolaţi cu forţa, alţii din proprie voinţă. Flota lui Octavian avea marele avantaj al experienţei câştigate în ultimele confruntări pe mare cu Sextus Pompeius, din preajma Siciliei, unde tânărul Agrippa s-a dovedit un amiral şi strateg militar extrem de abil. Pe de altă parte, Antoniu putea să valorifice tradiţia îndelungată pe care Egiptul, dar şi ceilalţi aliaţi şi supuşi din jurul mării Mediterane – ca, de exemplu, marinarii din Rhodos – o aveau în arta maritimă.

Corăbiile celor două flote aveau diverse forme şi mărimi. Vasele mari de transport, care aduceau, din ordinul Cleopatrei, grâne şi alte provizii din Egipt pentru armata lui Antoniu, erau nave cu pânze şi aveau o capacitate de transport de aproximativ 1 300 de tone. Aceste corăbii erau prevăzute cu trei catarge şi aveau 54 de metri lungime, 13 metri lăţime şi 13 metri adâncime. Aveau câteva punţi, împărţite în compartimente, iar stabilitatea le era asigurată prin balasturi. Erau dotate, de asemenea, cu pompe de scos apa, bazate pe principiul „şurubului lui Arhimede", construit la *Mouseion*-ul din Alexandria. Mecanismul consta dintr-un şurub care se rotea în interiorul unui cilindru şi pompa apa afară. (Acest sistem este folosit şi astăzi pentru irigaţiile terenurilor din jurul Nilului) Corăbiile care transportau proviziile aveau nevoie cam de o săptămână ca să ajungă din Alexandria în tabăra lui Antoniu.

Toate corăbiile de război erau galere propulsate manual, prin vâsle. Majoritatea aveau cel puţin două rânduri de vâsle, dar denumirea lor de triremă, cvadriremă sau quinqueremă nu provenea de la cele trei, patru sau şase rânduri suprapuse de vâsle, ci de la numărul vâslaşilor care mânuiau vâslele, dispuşi într-un anumit loc de pe corabie. De exemplu, o quinqueremă putea să aibă două rânduri suprapuse de vâsle, dispuse, fiecare în parte, cu câte doi vâslaşi, având încă un vâslaş la nivelul superior sau putea să aibă un singur rând de vâsle, alcătuit din cinci oameni, care mânuiau o singură vâslă lungă.

Ascultând de ordinele lui *hortator*, care impunea ritmul şi viteza corabiei, vâslaşii mânuiau vâslele de pe bănci, stând pe jumătate în picioare ca să împingă vâslele şi apoi aşezându-se pe bănci ca să le tragă înspre ei. Prora navelor era consolidată cu grinzi solide din lemn. Corăbiile erau dotate, ca armă tradiţională de luptă, cu un berbec din lemn, ransforsat cu bronz

şi prevăzut cu două sau trei vârfuri ascuţite, menite să distrugă navele inamice. Din reprezentările care ne-au parvenit, corăbiile Cleopatrei, care alcătuiau cel puţin o pătrime din flota lui Antoniu, ieşeau în evidenţă prin galionul sub formă de crocodil, fixat la proră, deasupra berbecului de luptă. Contribuţia Cleopatrei nu se limita însă doar la aceste corăbii. Multe dintre celelalte nave din flota lui Antoniu erau echipate cu vâslaşi egipteni.

Trirema – o galeră de aproximativ 46 de metri lungime şi o capacitate de 230 tone – era nava predilectă a ambelor tabere. Antoniu avea, însă, corăbii mai mari, ranforsate pe margini cu grinzi din metal, menite să reziste atacurilor berbecului de luptă. Navele erau atât de mari, încât semănau cu nişte fortăreţe, „sub greutatea cărora marea gemea, iar vântul sufla cu greu"[1]. Din cauza mărimii şi greutăţii lor, erau greu de manevrat. Agrippa a introdus însă în flota lui Octavian corăbii mai uşoare şi mai mici, cunoscute sub numele de vase liburniene, după locul lor de baştină, Liburnia, de pe coasta Adriaticii, unde erau corăbiile preferate ale piraţilor. Fiind suficient de solide ca să reziste vânturilor puternice şi stihiilor naturii, aveau două rânduri de vâsle, erau rapide şi uşor de manevrat, lucru care îi va conferi lui Agrippa un avantaj vital în campania ce-avea să vină.

Indiferent pe ce parte a coastei mediteraneene se aflau – egipteană, grecească sau romană – şantierele navale au lucrat intens pe tot parcursul iernii anilor 32–31 î.Hr., folosind tehnici de construcţie similare. Mai întâi, construiau osatura navei – chila, etrava şi etamboul. Apoi, începeau s-o placheze cu scânduri, având între trei şi zece centimetri grosime, prinse una de cealaltă sau de chilă şi îmbinate atât de strâns cu cepuri şi crestături, încât nu mai era nevoie să folosească prea mult calafat pentru astuparea eventualelor crăpături. După ce constructorii navali

[1] Florus, *Epitoma istoriei romane*, II, 21.

terminau de placat corpul navei, o consolidau cu grinzi din lemn şi începeau apoi să construiască punţile. Toate corăbiile antice aveau cârme duble – câte una de fiecare parte a navei. Semănau cu nişte vâsle imense, fixate pe câte un pivot şi manevrate cu ajutorul unui mâner.

Înainte de a le lansa la apă, constructorii acopereau carena cu un strat de gudron şi ungeau apoi întreaga structură cu ceară fierbinte. Autorul unei lucrări romane despre războiul naval ne descrie cum anumite corăbii, în special cele uşoare, folosite în misiunile de recunoaştere şi spionaj, erau vopsite în culori de camuflaj: „Velele şi frânghiile sunt vopsite în albastru, culoarea mării; ceara cu care este unsă carena are o nuanţă similară, în timp ce marinarii şi soldaţii aflaţi la bord poartă haine în aceeaşi culoare."[1] Corăbiile de război mai mari erau unse cu o ceară în nuanţe mult mai intense – purpuriu, galben şi roşu – pentru a le scoate în evidenţă mărimea şi puterea distructivă.

În timp ce şantierele navale au avut de lucru în iarna aceea, nici propagandiştii din ambele tabere n-au stat degeaba. Antoniu a emis monede, înfăţişând pe o faţetă efigia şi titlurile sale, iar pe cealaltă, chipul Cleopatrei, care ţine în mână sistrumul[2] ritualic, simbolul lui Isis. Octavian îi aruncă mănuşa provocării lui Antoniu, propunându-i fie să permită trupelor lui să debarce în Grecia, lupta urmând să aibă loc după cinci zile, fie să vină el în Italia, cu armatele lui, respectând aceleaşi condiţii. Antoniu i-a răspuns cu o întrebare cât se poate de pertinentă: „Cine ne va arbitra dacă vreunul din noi va încălca înţelegerea?"[3] Apoi, i-a adresat şi el o invitaţie similară, căreia Octavian nu i-a dat curs.

[1] E. Bradford, *Cleopatra*, Harcourt Brace Jovanovich, New York, 1972, 205.

[2] Instrument muzical (n. tr.).

[3] Dio Cassius, *Istorie romană*, L, 9.

Propagandiştii *avant la lettre* lui Octavian au început să răspândească profeţii de bun augur, favorabile conducătorului lor. (S-ar putea ca şi Antoniu să fi făcut acelaşi lucru, dar nu avem nicio dovadă în acest sens, căci toate s-au pierdut în negura vremii.) „Tălmacii" lui Octavian, un soi de consilieri de imagine ai vremurilor noastre, susţineau că broboane de sudoare au apărut pe fruntea uneia dintre statuile lui Antoniu şi, indiferent cât au încercat oamenii să le şteargă, acestea au continuat să se prelingă zile de-a rândul. Susţineau, de asemenea, că o statuie a lui Dionis, replica divină a lui Antoniu, s-a prăbuşit la pământ, urmată de statuia lui Heracle, străbunul lui, iar una dintre coloniile întemeiate de Antoniu a pierit înghiţită de un abis. *Antoniada*, nava amiral a Cleopatrei – ne spune Plutarh – a fost şi ea obiectul unei întâmplări înspăimântătoare: „Nişte rândunele au venit şi şi-au făcut cuibul sub pupă; peste ele au venit alte rândunele, care le-au gonit şi le-au ucis puii."[1] Atât Octavian, cât şi Antoniu, susţinut de Cleopatra, au dus o campanie de mituire.

Odată cu venirea primăverii, flotele erau gata de luptă. Soldaţii din infanteria marină, adesea legionari care iubeau pământul, au străbătut pasarelele spre locurile ce le erau destinate pe punţile vaselor, construite deasupra rândurilor de vâslaşi. Şi alte flote din Marea Mediterană se bazau pe arta navigaţiei ca să-şi distrugă duşmanii. Căpitanii lor mergeau în paralel cu adversarii înainte de a mări viteza, în funcţie de capacitatea vâslaşilor – cel mult, şaisprezece kilometri pe oră – apoi, schimbau rapid cursul, fie ca să-i atace cu berbecul, fie ca să le aducă vasele pe linie moartă, distrugându-le vâslele. Cu toate acestea, romanii – soldaţi prin excelenţă – se bazau în mod deosebit pe salvele de săgeţi trase de pe turnurile pliabile, ridicate

[1] Plutarh, *Viaţa lui Antoniu*, 60.

pe puntea vaselor, cât şi pe proiectilele de foc, sulițele şi ancorele aruncate de catapultele greoaie, montate pe punte. Ancorele erau create în aşa fel încât să se agațe de corabia inamică pentru ca romanii s-o tragă cât mai aproape de vasul lor şi să se urce apoi la bordul ei. Pentru ca proiectilele de foc să fie cât mai eficiente, muncitorii aduceau la bordul navei găleți pline cu materiale inflamabile ca smoala şi uleiul. În timpul luptelor, membrii echipajului dădeau foc conținutului găleților, iar dacă vasele dușmane se apropiau suficient de mult de corabia lor, le împingeau peste bord cu ajutorul unor țăruşi lungi, aruncându-le pe puntea navelor inamice.

Flota lui Agrippa a lansat prima lovitură, traversând marea Ionică, fără să urmeze însă ruta obişnuită, prin nord, în sens opus față de călcâiul Italiei, ci luând-o spre sud, în diagonală, spre peninsula Peloponez. Aici, Agrippa a ocupat baza navală a lui Antoniu din Methone, ucigându-l pe comandantul acesteia, Bogud, regele detronat al Mauretaniei. De acolo, a început să-i hărțuiască ruta de aprovizionare cu alimente din Egipt şi să lanseze atacuri fulgerătoare asupra bazelor lui Antoniu instituite de-a lungul coastei, obligându-l pe acesta să-şi transfere în sud o parte a forțelor armate. Strategiile diversioniste ale lui Agrippa s-au dovedit atât de eficiente, încât Octavian a putut să-şi conducă armata spre Corfu, înşelând vigilența flotei lui Antoniu, care – îngrijorată de amenințările din sud – n-a mai reuşit să păstreze scutul de apărare format din corăbiile-santinelă.

Când s-a apropiat de Corfu, Octavian a descoperit că forțele lui Antoniu părăsiseră insula, astfel că a ajuns în siguranță pe uscat. Urmând, probabil, sfaturile lui Agrippa, Octavian nu şi-a adus cu el toate legiunile pe care le mobilizase. Dispunând, aşadar, de o armată mai mică şi mai uşor de manevrat, avea

mai multă mobilitate, iar aprovizionarea cu alimente nu mai reprezenta o problemă atât de mare. El avea în jur de 80 000 de soldați în comparație cu Antoniu, care dispunea de aproape 100 000 de oameni. Dar trupele lui Octavian erau aproape în totalitate romane, bine disciplinate şi devotate cauzei lui, pe când armata lui Antoniu era alcătuită din oameni recrutați din toată regiunea de est a Mediteranei, motiv pentru care loialitatea unora dintre ei era îndoielnică.

Octavian i-a adus cu el în Grecia pe toți „cei ce exercitau o influență puternică în viața publică a Romei, atât senatori, cât şi cavaleri", ne spune Dio Cassius. A vrut astfel să se asigure că aceştia nu vor crea probleme acasă, în absența lui, dar şi „să demonstreze public că se bucura de susținerea celor mai puternici oameni ai Romei"[1]. Voia să le transmită tuturor că el, şi nu Antoniu, împreună cu partizanii săi dezertori şi armata lui multinațională, este reprezentantul Romei şi al legitimității romane.

Octavian a preluat acum inițiativa militară, pe care nu o va mai pierde niciodată, croindu-şi cu uşurință drum prin ținuturile grecești. Ca răspuns la vestea debarcării lui Octavian, Antoniu şi-a mobilizat forțele şi, alături de Cleopatra, a pornit spre peninsula Actium şi spre golful Ambracian, unde îl aştepta cea mai mare parte a flotei sale. Pe parcursul iernii, comandanții lui fortificaseră ambele laturi ale intrării înguste a golfului, construind palisade, turnuri de observație şi catapulte.

Până când Antoniu şi Cleopatra au ajuns în Actium, Octavian – renumit, ca şi tatăl lui adoptiv, Iuliu Cezar, pentru rapiditatea şi puterea sa de decizie – se afla deja pe țărmurile golfului, unde şi-a aşezat tabăra pe un deal mic, ce domina câmpiile dimprejur. Şi-a stabilit, de asemenea, şi o bază navală

[1] Dio Cassius, *Istorie romană*, L, 11.

în largul mării, în apropiere de golful Comaros. Deşi flota lui Antoniu putea să stea în siguranţă ancorată în golf, dacă voia însă să iasă în larg, prin gura îngustă a golfului, trupele lui Agrippa ar fi putut să-i provoace, din ordinul lui Octavian, pagube imense. Agrippa putea, de asemenea, să le hărţuiască şi corăbiile cu provizii. Marea flotă a lui Antoniu era practic blocată, motiv pentru care nici armatele sale de pe uscat nu mai aveau prea multă libertate de mişcare. Dacă trupele sale se îndepărtau de ţărmurile golfului, flota lui Antoniu nu mai avea altă soluţie decât să se predea.

Dar şi poziţia lui Octavian prezenta anumite dezavantaje. Rezervele sale de apă nu erau sigure, deoarece sursele de apă le constituiau un râu aflat cam la un kilometru distanţă, la est de tabăra lui, sau alte izvoare aflate şi ele cam la aceeaşi depărtare. Octavian a construit un dig provizoriu ca să-şi protejeze flota de apele mânioase ale mării, dar, în cazul furtunilor dinspre vest – din fericire pentru el, rare în timpul verii – corăbiile ar fi trebuit să ridice ancora pentru a nu fi împinse spre ţărm. Aşadar, era în interesul lui Octavian să declanşeze cât mai repede cu putinţă bătălia decisivă cât timp vremea îi era încă favorabilă şi înainte ca Antoniu să-şi mobilizeze forţele imense şi să le arunce în luptă, spărgând blocada lui Agrippa. Antoniu ştia prea bine acest lucru, refuzând astfel să se angajeze într-o confruntare decisivă şi mulţumindu-se să hărţuiască, împreună cu cavaleria sa, trupele lui Octavian însărcinate cu asigurarea proviziilor de apă.

Cu toate acestea, în timp ce Antoniu îşi aduna trupele, Agrippa a lansat un nou atac pe mare, înclinând din nou balanţa în favoarea lui Octavian. El a reuşit astfel să ocupe insula Lefkada, situată la sud-vest de promontoriul de la Actium. Separată de Grecia doar printr-un canal de pământ îngust şi

nămolos, insula domină accesul sudic spre golf.. Documentele care au supravieţuit trecerii timpului nu ne descriu cu lux de amănunte faptele lui Agrippa şi nici dacă Antoniu a neglijat apărarea acestei insule strategice. După ocuparea insulei, nu doar flota lui Antoniu era blocată, ci şi armata lui. Corăbiile lui Agrippa au ancorat într-un loc strategic, de unde puneau beţe în roată navelor imense de transport, care aduceau, din ordinul Cleopatrei, grâne şi alte provizii din Egipt, împiedicându-le să se apropie de golf sau să lase proviziile undeva în apropiere. Numai cei mai bravi căpitani vor încerca să spargă blocada.

Octavian avea acum numai de câştigat dacă evita să se angajeze într-o confruntare de amploare, profitând de faptul că trupele lui Antoniu se topeau sub arşiţa verii şi se îmbolnăveau de malarie, boală transmisă de ţânţarii care împânzeau mlaştinile, dar şi de dizenterie, cauzată de condiţiile precare de igienă, boală care afecta taberele militare izolate, unde apele mareei nu reuşeau să spele ţărmurile de materiile fecale, dar şi de alte deşeuri.

Aceste condiţii aspre au început, firesc, să submineze forţa şi unitatea armatei şi flotei multinaţionale ale lui Antoniu. Acesta trebuia să asigure proviziile armatei cu ajutorul localnicilor obligaţi să le care în spinare. Sub loviturile nemiloase ale bicelor mânuite de supraveghetorii lui Antoniu, localnicii străbăteau, cu poverile în spate, potecile înguste şi abrupte ale munţilor, întorcându-se în tabără de la cel mai apropiat loc de aprovizionare. Printre localnici, se afla şi un strămoş al lui Plutarh, motiv pentru care istoricului i-ar fi fost cu neputinţă să-l iubească şi să-l respecte pe Antoniu. Încercând să spargă blocada, Antoniu a ordonat trupelor sale să pornească spre nord, străbătând malurile golfului şi, după ce îşi vor fi stabilit tabăra acolo, să lanseze atacuri fulgerătoare ca să împiedice, pe de o parte, aprovizionarea cu apă a lui Octavian şi ca

să-l provoace, pe de altă parte, să se angajeze într-o luptă decisivă. S-ar putea ca Antoniu să fi cochetat chiar cu ideea de a izola tabăra lui Octavian din nord şi apoi să pornească asediul dacă totul avea să meargă bine. Dar lucrurile n-au stat deloc aşa.

Cavaleria lui Antoniu a fost înfrântă într-o confruntare violentă, unde trupele lui Octavian au fost conduse de un fost comandant al lui Antoniu, care dezertase de curând din armata acestuia. În urma acestei noi înfrângeri, alţi doi regi, aliaţi ai lui Antoniu, i s-au alăturat lui Octavian, împreună cu trupele lor. Când unul dintre ei a încercat să intre în graţiile lui Octavian, criticându-l pe Antoniu, acesta i-a răspuns pe un ton tăios: „Îmi place trădarea, dar nu-mi plac trădătorii."[1]

Dezertările îi demoralizau trupele lui Antoniu mai mult decât o făceau victoriile lui Agrippa, care a reuşit să captureze tot mai multe porturi deţinute de Antoniu, extinzându-şi astfel pe uscat rutele de aprovizionare cu apă şi alimente. Cel mai mare succes al lui Agrippa a fost capturarea oraşului Patras şi atragerea de partea lui Octavian a lui Eurycles, conducătorul Spartei, unul dintre statele subordonate lui Antoniu. Acesta n-a stat prea mult pe gânduri de vreme ce Antoniu îi executase părintele, acuzându-l de piraterie.

Vestea victoriilor repurtate de Agrippa, bolile care decimau tabăra şi numărul tot mai mare de dezertări îi descurajau şi mai tare pe soldaţii lui Antoniu. Dar şi mai mult rău îl făceau diferendele dintre comandanţii lui Antoniu, scindaţi în două grupuri – cel al republicanilor romani, conduşi de Enobarbus, şi cel al susţinătorilor unui aşa-zis imperiu estic mediteraneean, întemeiat de Antoniu şi Cleopatra. Nici regii aliaţi ai lui Antoniu nu erau pe deplin fericiţi. Se simţeau jigniţi de

[1] Apud M. Foss, *The Search for Cleopatra*, Michael O'Mara Books, Londra, 1997, p. 157.

diminuarea statutului lor ca urmare a Donaţiilor din Alexandria, care i-a transformat în simplii supuşi ai copiilor lui Antoniu şi ai Cleopatrei.

În scurt timp, Enobarbus, măcinat de boală şi de mânia provocată de faptele Cleopatrei, a ajuns la concluzia că îi era cu neputinţă să-l despartă pe Antoniu de regina egipteană şi să-l readucă pe calea cea dreaptă a valorilor republicane, motiv pentru care s-a urcat într-o barcă şi a pornit spre tabăra lui Octavian. Chiar dacă fuga lui Enobarbus „i-a întunecat sufletul de amărăciune"[1], Antoniu i-a trimis lucrurile şi suita, în ciuda protestelor Cleopatrei, motivând în glumă că Enobarbus îşi dorea să fie în braţele amantei sale de la Roma. N-a mai apucat însă să-şi vadă visul cu ochii, căci a murit la scurt timp, nu „de ruşinea necredinţei sale şi de căinţă"[2], cum spune Plutarh, ci, lucru mult mai plauzibil, răpus de dezinterie sau de malarie – de „frigurile" care îl chinuiau înainte de a părăsi tabăra aliatului său.

Chiar dacă Antoniu, „cu încrederea-i ştirbită şi mistuit de suspiciuni"[3], a vrut să le dea tuturor un exemplu prin executarea altor doi posibili dezertori, poruncind ca unul din ei, un senator, să fie legat de cai şi rupt în bucăţi, iar celălalt, un conducător arab, să fie supus torturilor ca să spună, probabil, numele altor trădători, fuga lui Enobarbus nu avea să fie ultima dezertare. Antoniu trebuia să ia hotărâri rapide şi decisive, care să-i aducă succesul acţiunilor sale militare, dacă voia să reducă numărul dezertorilor şi al soldaţilor răpuşi de boli şi să-şi sporească şansele de izbândă.

După o încercare nereuşită a flotei lui Antoniu de a ieşi din golf, spărgând blocada lui Agrippa, Canidius Crassus, comandantul

[1] Dio Cassius, *Istorie romană*, L, 13.
[2] Plutarh, *Viaţa lui Antoniu*, 63.
[3] Dio Cassius, *Istorie romană*, L, 13.

trupelor sale de uscat, l-a sfătuit pe fostul triumvir să-şi retragă armata spre nord-est, prin munţii Pindului, până în Macedonia şi Tracia, de unde putea să recruteze noi soldaţi, cu care să-l înfrunte pe Octavian, având astfel mai multe şanse de victorie. Deşi a pledat în trecut pentru prezenţa Cleopatrei în tabără, acum i-a recomandat lui Antoniu s-o trimită în Egipt.

Mărturiile care ne-au parvenit despre această campanie (cea a lui Dio Cassius şi a lui Plutarh) ne menţionează prezenţa Cleopatrei abia din acest moment. Două dintre apariţiile ei semnificative îmbracă forma unor anecdote. La un moment dat, când forţele lui Octavian au cucerit oraşul Toryne, a cărui denumire înseamnă „polonic" sau „lingură", ea a întrebat, creând un joc de cuvinte: „Şi ce mare lucru e dacă Octavian stă pe o lingură?"[1] – glumă care îi dezvăluie mai mult curajul decât inteligenţa-i renumită. (În apărarea Cleopatrei, unii oameni de ştiinţă ne sugerează că *toryne* era, de asemenea, denumirea argotică a cuvântului penis, conferind glumei conotaţii vulgare, dar pline de umor.) În cea de a doua anecdotă, regina egipteană devine ţinta glumelor sau a ironiilor lui Dellius, care o critică pentru faptul că – după asediu – erau obligaţi să bea vin oţetit, pe când până şi Sarmentus, un paj de la curtea lui Octavian, despre care se zvonea că era partenerul lui de orgii sexuale, se delecta cu cele mai rafinate vinuri romane.

Este greu să înţelegem tăria de caracter de care Cleopatra a avut, probabil, nevoie în timpul conflictelor de la Actium, atât ca femeie, cât şi ca regină a Egiptului. Din câte ştim, ceilalţi conducători aliaţi nu erau însoţiţi de soţiile sau iubitele lor. În afară de femeile din suita ei, nu avea cu cine să discute evenimentele vremii. Trebuia să acorde o atenţie deosebită capriciilor lui Antoniu, exacerbate de băutură, de paranoia şi de

[1] Plutarh, *Viaţa lui Antoniu*, 62.

depresia indusă de beţiile sale, ca să nu mai vorbim de inactivitatea pe care o ura din tot sufletul, cât şi de conştientizarea faptului că norocul începuse să-l părăsească. A depus, probabil, eforturi considerabile ca să-l ajute să-şi recapete încrederea în sine şi ca să-l determine să se concentreze asupra problemelor cu care se confruntau.

Cleopatra era conştientă, fără doar şi poate, de faptul că reprezenta o forţă dezbinatoare într-o tabără dominată de testosteron, că nu era iubită şi nici nu se bucura – din cauza statutului ei privilegiat – de încrederea republicanilor romani sau a suveranilor din est. La fel de importantă ca păstrarea poziţiei ei personale, era şi apărarea intereselor Egiptului, a cărui visterie finanţa războiul şi ale cărui comori, din aur şi argint, se aflau cu ea în tabără. Soarta ei, a familiei şi a regatului ei era strâns legată de cea a lui Antoniu. N-ar putea să reuşească fără el. Pe de altă parte, fără ea, deşi pe plan financiar Antoniu ar avea numai de pierdut, pe plan politic ar avea numai de câştigat.

Exista – şi ea o ştia prea bine – o alternativă validă la strategia lui Canidius de a abandona flota şi de a trece munţii în Macedonia. Puteau să-i îmbarce la bordul corăbiilor pe cei mai buni legionari, împreună cu comorile destinate finanţării războiului, şi să pornească spre Egipt, Siria şi Libia, unde se aflau cel puţin şapte legiuni care li se puteau alătura vajnicilor războinici călîţi în luptă. Egiptul era uşor de apărat, lucru dovedit secole de-a rândul, şi – odată ajunşi acolo – puteau să-şi refacă forţele. Legiunile rămase la Actium puteau să se retragă pe uscat, de vreme ce – dacă flota avea să spargă blocada – trupele lui Octavian şi ale lui Agrippa aveau să pornească în urmărirea lor. Această strategie avea mai multe avantaje decât cea a traversării munţilor spre Macedonia. Cea din urmă era extrem de riscantă, iar o victorie, dacă nu ar fi fost câştigată în urma unei

înfrângeri totale, ar fi fost greu de obţinut, căci – dacă Antoniu avea să-şi abandoneze corăbiile în golf – Octavian avea să stăpânească marea.

Cronicile vremii nu ne dezvăluie dacă regina Egiptului i-a prezentat aceste argumente iubitului ei, Antoniu, în nopţile toride de august. Ele ne menţionează însă că a participat la un consiliu de război – singura femeie dintr-o adunare bărbătească, ostilă şi cazonă – unde şi-a argumentat raţionamentul, reuşind, în cele din urmă, să-l convingă pe Antoniu, care i-a atras de partea lui pe cei mai mulţi dintre susţinători. Dar Dellius, un expert în „schimbarea cailor în mijlocul vadului", motiv pentru care un cronicar al vremii îl numeşte „călăreţul acrobat al războaielor civile"[1], i-a dezvăluit lui Octavian planurile lui Antoniu. Cam în această perioadă, Octavian a trimis un grup de soldaţi să se infiltreze în tabăra lui Antoniu ca să-l ia prizonier sau ca să-l ucidă pe când se plimba pe lângă palisadele din port, însoţit doar de un soldat din gardă. Însă soldaţii lui Octavian n-au reuşit să-şi ducă misiunea la bun sfârşit, deoarece l-au confundat pe Antoniu cu ofiţerul din garda lui personală, luându-l cu ei, în timp ce Antoniu a reuşit să scape cu viaţă, luând-o la fugă.

Înainte ca Antoniu şi comandanţii săi să încerce să străpungă blocada, trebuiau să evalueze numărul de corăbii şi de vâslaşi pe care îi mai aveau la dispoziţie. Antoniu a fost nevoit – ne spune Plutarh – „să prindă de pe drum, din nenorocita Grecie, care îndurase atâtea lovituri, drumeţi, cărăuşi, secerători şi copilandri"[2] ca să-şi echipeze vasele. Dar chiar şi aşa – din cauza bolilor, a lipsurilor de tot felul şi a dezertărilor – numărul navelor era mai mare decât al vâslaşilor. Corăbiile stăteau

[1] Seneca cel Bătrân, *Suasoriae*, I, 7. Expresie care înseamnă, aproximativ, „a opera schimbări importante într-un moment nepotrivit" (n. tr.).

[2] Plutarh, *Viaţa lui Antoniu*, 62.

ancorate în golf de luni bune, astfel încât unele dintre ele nu mai puteau să iasă în larg din cauza infestărilor cu larve sau a planctoanelor de scoici şi de alte vieţuitoare marine. Pe cele mai bune dintre ele, Antoniu le-a reparat şi le-a uns cu ceară, dându-le foc celor serios deteriorate. Apoi a început să selecteze legiunile care urmau să se îmbarce la bordul corăbiilor. Soldaţii aleşi îşi acceptau soarta fără tragere de inimă, ne spune Plutarh. „Era un tribun ce fusese în multe bătălii cu Antoniu şi multe semne de răni avea pe trup; acesta, cum trecea generalul pe lângă el, a plâns şi a zis: «Generale, de ce n-ai încredere în semnele acestea de răni şi în sabia asta? De ce-ţi pui nădejdea în nişte lemne netrebnice? Lasă-i pe egipteni şi pe fenicieni să se lupte pe apă, dar nouă dă-ne pământul pe care suntem deprinşi să murim ori să biruim vrăjmaşul!»"[1]

Era extrem de important să nu le creeze impresia soldaţilor, inclusiv celor din legiunea de elită a lui Antoniu, Ciocârliile, că vor fi lăsaţi să lupte singuri în munţi împotriva unor forţe superioare. Când galerele erau gata de luptă, velele erau de obicei lăsate la ţărm ca să uşureze navele, care deveneau astfel mai uşor de manevrat, conferindu-le în acelaşi timp soldaţilor mai multă libertate de mişcare. Acum, însă, velele aveau să joace un rol extrem de important, căci era vorba de spargerea unei blocade, iar pânzele permiteau galerelor să atingă o viteză de şase noduri în largul mării în timp ce vâslaşii se odihneau. Când legionarii au văzut velele şi stâlpii lor de ancorare aduşi la bordul corăbiilor, Antoniu i-a liniştit, spunându-le că vor avea nevoie de viteza conferită de pânze ca să pornească pe urmele duşmanilor pentru ca niciunul din ei să nu scape cu viaţă. Nimeni nu pare să fi observat însă pregătirile Cleopatrei. Comorile din aur şi argint au fost duse cât se poate de discret

[1] *Ibidem*, 64.

la bordul navelor sale, iar suita s-a făcut nevăzută, probabil, la adăpostul întunericului.

Bătălia ce-avea să se dea în curând va hotărî soarta lumii mediteraneene şi va fi ultima confruntare navală de amploare timp de sute de ani, poate până la bătălia de la Lepanto din 1571. Antoniu a mânuit vâslele, alături de oamenii săi, încurajându-şi soldaţii să lupte ca şi când ar fi fost pe uscat. Octavian, conştient de intenţiile lui Antoniu, dar şi de puterea pe care profeţiile o exercitau asupra trupelor sale superstiţioase, a povestit o întâmplare – ne spune Plutarh – în care, în timpul pregătirilor de luptă, „iese din cort, pe întuneric, şi se plimbă pe lângă corăbii. Întâlneşte un om ce mâna un măgar şi-l întreabă cum se numeşte. «Pe mine, zise omul, mă cheamă Eutychos [Norocosul] şi pe măgar Nikon [Biruitorul].» De aceea, mai târziu, când a împodobit Octavian locul acela cu un monument făcut din boturi de corăbii, a pus şi un om cu un măgar de aramă."[1]

În cele din urmă, pregătirile s-au sfârşit şi în ziua de 2 septembrie a anului 31 î.Hr. vâslaşii s-au aplecat deasupra vâslelor, iar galerele lui Antoniu au început să plutească uşor pe apă. Cei 20 000 de legionari şi 2 000 de soldaţi din trupele auxiliare trăgeau nervoşi de armurile lor, conştienţi fiind că – de vor cădea în apă – chiar dacă ştiau să înoate, vor fi traşi la fund de cămăşile lor grele de zale, pe care nu le puteau scoate fără să se supună riscului de a se răni în timpul conflictelor. După câteva manevre necesare pentru a se aşeza în formaţie de luptă, corăbiile s-au îndreptat încet spre gura golfului, trecând pe lângă taberele şi fortificaţiile celor 50 000 de trupe lăsate să lupte sub comanda lui Canidius Crassus şi să găsească singure o cale de scăpare. Pe măsură ce ajungeau în larg, corăbiile lui Antoniu

[1] *Ibidem*, 65.

au format patru escadroane. Trei din acestea, alcătuite din 230 de corăbii, s-au aşezat în linie dublă, întinzându-se de la un mal la celălalt ca să protejeze cel de-al patrulea escadron alcătuit din cele 60 de corăbii egiptene dispuse în ariergardă.

Corăbiile lui Octavian – 400 la număr – având la bord 40 000 de legionari, se aflau deja în larg, dispuse în paralel faţă de navele lui Antoniu. El şi-a poziţionat corăbiile cât mai departe de mal ca să-l atragă pe Antoniu în larg, reducându-i astfel şansele de a se mai retrage în golf, dacă avea să fie cazul.

La început, lucrurile au urmat un curs lent, în timp ce vâslaşii, pe jumătate dezbrăcaţi, se odihneau deasupra vâslelor, asudând cumplit în spaţiile închise şi îmbâcsite ale punţilor ce le erau destinate. La prânz, în această perioadă a anului, temperatura trece uşor de 33° Celsius, iar diferenţa dintre temperatura aerului de deasupra mării şi cea de la sol duce la apariţia unui vânt care, la amiază, începe să bată cu putere, înteţindu-se odată cu trecerea timpului. Deşi avea velele strânse, exista riscul ca vasele lui Antoniu să fie împinse spre ţărm, astfel că – nemaiputând să aştepte – s-a năpustit asupra duşmanului. Vâslaşii corăbiilor mătăhăloase ale lui Antoniu n-au reuşit să prindă viteza necesară şi nici forţa ca să atace vasele inamice, ne spune Plutarh. Amiralii navelor lui Octavian preferau, de asemenea, să acţioneze de la distanţe foarte mici decât să lovească laturile ranforsate ale corăbiilor lui Antoniu, riscând astfel să-şi distrugă propriile nave, mult mai mici. De aceea, părea „un fel de luptă pe uscat sau, mai drept, o luptă la ziduri. Câte trei sau patru corăbii împresurau una de-a lui Antoniu şi loveau cu lănci, cu suliţe şi torţe aprinse; ale lui Antoniu aveau şi catapulte aşezate pe turnuri mari de lemn cu care azvârleau săgeţile."[1]

[1] *Ibid.*, 66.

Dintr-odată, corăbiile Cleopatrei au profitat de faptul că vântul şi-a schimbat direcţia spre nord-vest, precum şi de apariţia unei breşe în linia de luptă a navelor combatante ca să ridice pânzele şi să pornească cu toată viteza spre Peloponez. De vreme ce vântul îşi schimba zilnic direcţia, lucru bine ştiut de cei care au stat în zonă atâtea luni de zile, ajungem la concluzia că aceasta fusese intenţia Cleopatrei încă de la întrunirea consiliului de război, chiar dacă defăimătorii ei de mai târziu vor prezenta fuga sa ca pe un gest de laşitate şi trădare. Când a văzut că flota egipteană se îndepărtează, Antoniu şi-a întors şi el corăbiile ca s-o urmeze. Puţine au reuşit însă să se desprindă din lupta pe viaţă şi pe moarte în care erau încleştate. Chiar şi Antoniu a fost nevoit să-şi părăsească nava amiral, o corabie mare şi greoaie, în favoarea unei galere mult mai rapide. Se va expune astfel acuzaţiei că şi-a părăsit soldaţii de dragul amantei, acuzaţie ce va dăinui peste veacuri până când Shakespeare îl va asemui cu un „răţoi orbit de dragoste"[1]. Dar n-a acţionat doar sub imperiul iubirii, căci, mânat de raţiune, şi-a imaginat că – dacă avea să-şi reclădească forţele – atunci totul avea să fie salvat.

Unele dintre corăbiile lui Antoniu căzuseră deja în mâinile duşmanilor. Altele şi-au ridicat vâslele în semn de capitulare sau chiar s-au retras în golf. Dar au fost şi corăbii care au luptat până la ultimul om până târziu, în puterea nopţii. Octavian a urmărit îndeaproape toate etapele bătăliei de la bordul uneia dintre navele lui liburniene. Dio Cassius exagerează, probabil, când ne spune că principala armă a soldaţilor lui Octavian era focul. Lupta a continuat însă cu îndârjire, susţinută de marinarii lui Octavian, care aruncau de pe navele lor uşoare vase cu gudron şi torţe aprinse spre carenele unse cu smoală ale

[1] W. Shakespeare, *Antoniu şi Cleopatra*, Actul III, Scena 10, versul 20.

vaselor lui Antoniu. În momentul în care corăbiile erau cuprinse de flăcări, vâslaşii de sub punte piereau, ne spune Dio Cassius, „arşi ca într-un cuptor, aduşi ofrandă zeilor"[1], în timp ce legionarii mureau mistuiţi de flăcări în armurile lor înroşite în foc.

Spre dimineaţă, Octavian se bucura de o victorie decisivă. Pretutindeni domnea liniştea întreruptă doar de valurile ce se spărgeau de ţărmurile presărate de rămăşiţele navelor distruse şi de cadavrele îmbibate de apă.

[1] Dio Cassius, *Istorie romană*, L, 34.

Capitolul 21

După bătălia de la Actium[1]

În dimineaţa aceea, Antoniu, scăldat în lumina zorilor, „stătea în tăcere, la proră, sprijinindu-şi capul în palme", în timp ce vasul amiral al Cleopatrei îl purta spre sud. Stătea acolo – ne spune Plutarh – de când se urcase la bordul navei Cleopatrei, căutând un cotlon singuratic „fără să încerce s-o vadă, nici să fie văzut". A ieşit din această stare de letargie doar în momentul în care o mică flotilă a lui Octavian, alcătuită din vasele sale liburniene, suple şi sprintene, a început să hărţuiască flota egipteană aflată în retragere. Antoniu s-a ridicat de la proră şi le-a ordonat cârmacilor şi vâslaşilor să întoarcă navele şi să înfrunte duşmanul. Toate corăbiile liburniene, cu excepţia uneia singure, au bătut în retragere, simţindu-se puternice doar ca să atace animalele rătăcite de turmă, ca hienele care pândesc migraţia animalelor, fără să aibă curajul să se angajeze într-o confruntare de amploare. O singură corabie a avut îndrăzneala să înfrunte navele lui Antoniu. Un bărbat de pe punte îşi flutura suliţa prin aer, strigându-i: „Eu sunt Eurycles din Sparta şi norocul lui Octavian îmi oferă şansa să răzbun moartea tatălui meu". Din motive obscure, n-a mai atacat corabia lui Antoniu, ci a lovit un alt vas, făcându-l să se răsucească pe loc, apoi şi-a

[1] Dacă nu se specifică altfel, sursa citatelor din acest capitol o constituie Plutarh, *Viaţa lui Antoniu*, 67–73.

îndreptat atenţia spre o altă navă, încărcată cu piese de mobilier şi accesorii casnice.

După ce flota lui Antoniu a început să se îndepărteze, abandonând în voia sorţii cele două corăbii încleştate într-o luptă aprigă, el s-a întors la proră, unde „a rămas tăcut ca mai înainte". A stat acolo, fără s-o vadă sau să vorbească măcar cu Cleopatra, toate cele trei zile cât i-a trebuit flotei să ajungă în Tenarum, una dintre bazele flotei lui, aflate în capătul sudic al peninsulei Peloponez.

Nu ştim ce gânduri le mistuiau sufletele amândurora, dar ne putem imagina. Consecinţele luptei din ziua precedentă atârnau ca o povară pe umerii lui Antoniu. A sperat, probabil, până în ultima clipă, că – după primele etape ale bătăliei navale – va reuşi să transforme o retragere planificată într-o mare victorie. Acum totul era zadarnic. A nădăjduit că o mare parte a flotei sale va fugi împreună cu el. Tabloul era însă jalnic şi părea copiat la indigo după cel al lui Pompei, care a fugit şi el din Grecia cu şaptesprezece ani în urmă, salvându-şi viaţa şi abandonându-şi armata. Gestul său avea să-l coste scump, căci îşi va pierde credibilitatea de conducător al Romei, cedându-i lui Octavian întreaga lume romană. Spre deosebire, însă, de Pompei, a lăsat în Grecia o armată invincibilă, alcătuită din 50 000 de oameni, dar vocea realistă a comandantului călit în luptă îi spunea că se simţeau, fără urmă de îndoială, descurajaţi de rezultatul dezastruos al bătăliei navale şi de fuga lui după regina egipteană. Hotărârea lui de a-l lăsa pe Canidius Crassus în fruntea trupelor de pe uscat a fost oare corectă? N-ar fi fost oare mai bine dacă s-ar fi alăturat trupelor rămase pe uscat şi să le fi condus în Asia, împărtăşind alături de ei lipsurile de tot felul, aşa cum a făcut în momentele sale de glorie când a traversat munţii Apenini, retrăgându-se din Mutina cu

treisprezece ani în urmă sau din Parţia cu patru ani în urmă? Avea nevoie de timp şi poate şi de un pahar de băutură ca să-şi refacă forţele.

Intuiţia i-a spus, probabil, Cleopatrei să nu se apropie de iubitul ei, adâncit în meditaţie şi melancolie. Moralul ei era mult mai ridicat decât cel al lui Antoniu. Se întorcea în regatul ei, unde domnea peste bogăţii imense şi peste un popor numeros, într-un ţinut înzestrat cu fortăreţe naturale. Scăpase de privirile ostile şi cârcotaşe ale senatorilor romani. Dacă, în trecut, Antoniu putea să nutrească speranţa unei izbânzi fără ea, acum destinele lor aveau să se împletească pentru totdeauna. Aveau să rămână împreună în Orient – acesta era viitorul sortit de zei.

Balanţa puterii în relaţia ei cu Antoniu se înclinase din nou în favoarea Cleopatrei şi aşa avea să rămână de atunci încolo. Antoniu avea acum cincizeci de ani, iar încrederea pe care o nutrea în forţele proprii în faţa greutăţilor vieţii începea să se năruie. Voinţa îl părăsea încetul cu încetul, zădărnicindu-i orice speranţă de a mai transforma retragerea într-o victorie.

Când au debarcat la Tenarum, „femeile din intimitatea lor i-au făcut să stea mai întâi de vorbă, apoi să stea amândoi la masă şi să se culce împreună", ne povesteşte Plutarh. Dragostea şi dependenţa reciprocă ies uşor la iveală printre certuri, supărări, gesturi histrionice, reproşuri şi, în final, plăcerile împăcării. Dar nu doar îmbrăţişările calde şi şoaptele dulci şi duioase ale Cleopatrei îi alinau sufletul lui Antoniu. Câteva dintre corăbiile de transport, împreună cu o parte din trupele sale, au reuşit să ajungă în micul port. Veşti tot mai încurajatoare soseau de pe frontul din Grecia, spunându-i că armata de pe uscat a reuşit să reziste în faţa duşmanului. Antoniu i-a poruncit atunci lui Canidius Crassus să aducă trupele în Asia cât mai repede cu putinţă.

Chiar şi atunci când „sorţii îi erau potrivnici, Antoniu nu s-a lepădat de virtuţile sale", lucru pe care îl recunoaşte până şi Plutarh, în ciuda ochiului critic cu care îl priveşte pe Antoniu. Astfel, păstrându-şi până la final spiritul realist şi evaluându-şi cu obiectivitate şansele de izbândă, îşi eliberează – într-un gest tipic de mărinimie – prietenii şi regii ce-i erau subordonaţi de obligaţiile pe care aceştia le aveau faţă de el. Deşi au refuzat, cu ochii în lacrimi, darul lui Antoniu – „câte o corabie încărcată de bani şi odoare scumpe domneşti de aur şi argint", mulţi dintre ei au profitat de ocazie ca să plece în Corint, unde Antoniu i-a încredinţat în grija procuratorului său până „vor face pace cu Octavian". Regăsindu-şi echilibrul politic şi emoţional, Antoniu şi Cleopatra se îmbarcă din nou la bordul corăbiilor lor, îndreptându-se spre Egipt.

În nordul Greciei, Canidius Crassus a pornit, împreună cu cei 50 000 de soldaţi ai săi, spre nord-est, străbătând dealurile şi munţii abrupţi spre Macedonia. N-au apucat însă să ajungă prea departe, că forţele lui Octavian, încrezătoare şi triumfătoare, i-au şi ajuns din urmă. Ambele tabere ezitau să se angajeze într-o confruntare decisivă. Deşi victoria ar fi putut să fie de partea lui, Octavian nu era convins că o va şi obţine. Canidius era un general experimentat şi valoros, lucru pentru care stăteau mărturie succesele repurtate în Orient. De aceea, prin intermediul solilor săi, Octavian le-a ridicat curajul în slăvi, propunându-le trupelor lui Canidius ca, trecând peste ofiţerii lor, să ajungă împreună la o înţelegere. Legionarii lui Antoniu, sub conducerea centurionilor veterani, au negociat la sânge condiţiile acordului, conştienţi fiind de faptul că preţul pe care care adversarii lor l-ar fi plătit în caz contrar ar fi fost propria viaţă. După şapte zile de negocieri, eforturile lui Octavian de a-i atrage de partea sa pe soldaţii lui Antoniu au dat roadele scontate. Legiunile acestuia aveau să treacă de cealaltă parte a

baricadei cu condiţia să beneficieze de acelaşi tratament ca şi soldaţii lui Octavian, urmând să primească aceleaşi câştiguri şi recompense atunci când vor fi trimişi la vatră. Cele mai prestigioase legiuni, precum Ciocârliile, aveau să fie asimilate ca un tot unitar, fără ca soldaţii să fie transferaţi individual în cadrul armatei lui Octavian. Termenii acestei înţelegeri reflectă nu doar încrederea lui Octavian în trupele lui Antoniu, ci şi acel *esprit de corps* al legiunilor – spiritul de solidaritate al acestora.

În timp ce negocierile, desfăşurate, poate, cu acordul lui tacit, se încheiau, Canidius şi ofiţerii lui au părăsit tabăra. Prin felul în care a promovat şi a încheiat aceste negocieri, Octavian şi-a dovedit din nou talentul diplomatic, îmbinând clemenţa şi rapiditatea de acţiune cu avantajele propagandei sale, profitând din plin de victoria obţinută la Actium.

Poetul Horaţiu a fost – se pare – martorul bătăliei de la Actium şi descrie faptele imediat după încheierea luptei, susţinând că „regina cea barbară, ce-a urzit – cu clica ei de slujitori, ce erau bărbaţi doar pe jumătate [eunucii] – distrugerea capitalei noastre şi năruirea imperiului roman"[1], şi-a pierdut flota mistuită de flăcări. Horaţiu continuă să-l denigreze pe Antoniu, criticându-l pentru dragostea pe care i-o purta Cleopatrei şi numindu-l „un roman căzut în robia unei femei"[2], susţinând că tocmai pasiunea i-a adus pieirea. Cu toate acestea, n-o acuză pe Cleopatra de laşitate sau de trădare, pentru că a dat bir cu fugiţii, ceea ce ne confirmă faptul că Antoniu a intenţionat de la bun început să spargă blocada, nu să fugă, lucru pe care îl ştiau şi Octavian şi toţi cei ce-au fost martori la conflict, indiferent cum vor prezenta faptele cronicarii de mai târziu, printre care şi Plutarh.

[1] Horaţiu, *Ode*, I, 37.
[2] *Idem*, *Epode*, IX.

Octavian nu a pornit imediat pe urmele lui Antoniu şi ale Cleopatrei. Ştia că victoria finală îi era asigurată dacă avea să păstreze controlul asupra Italiei şi avea să câştige respectul oraşelor greceşti şi statelor din Orient care i-au susţinut până de curând pe Antoniu şi Cleopatra. Ca să-şi atingă scopul, s-a dus la Eleusina, o aşezare de pe ţărmurile unui golf din apropierea Atenei. Aici, în sanctuarul din piatră al templului din oraş, cândva cea mai mare clădire din Grecia, închinată zeiţelor Demetra şi Cora, asociate cu ciclurile vieţii, cu anotimpurile şi cu evoluţia civilizaţiei, a legilor şi a moralităţii, Octavian a parcurs ritualurile de iniţiere ale „misterelor eleusine". Şi-a programat, probabil, vizita în aşa fel încât să coincidă cu marele festival al toamnei închinat zeiţelor, la care participau iniţiaţi din toată lumea greacă. Octavian îşi demonstra, astfel, în faţa unui public numeros şi influent, atât respectul pentru cultura şi religia grecilor, cât şi dorinţa de a îmbrăţişa zeităţi mai moderate şi mai echilibrate decât cultele sălbatice şi anarhiste ale lui Dionis şi Bacchus, venerate de Antoniu şi Cleopatra.

Din Atena, Octavian a pornit spre Samos, unde Antoniu şi Cleopatra organizaseră cândva festivalul de muzică şi dans. El şi-a stabilit aici cartierul general pe timpul iernii, urmând să reorganizeze administraţia Asiei Mici, ale cărei teritorii capitulau unul câte unul în faţa lui fără să se lupte. Dar nici n-a ajuns bine pe insulă, că veşti tulburătoare au şi sosit de la Roma. Încă din timpul campaniei din Actium, Marcus Lepidus, fiul fostului triumvir Lepidus şi nepotul lui Brutus, fusese acuzat că participase la un complot care viza asasinarea lui Octavian la întoarcerea sa în Italia, motiv pentru care a fost executat.

Spiritele se încinseseră acum la Roma, unde veteranii demobilizaţi îşi cereau drepturile şi recompensele promise, iar cetăţenii, nemulţumiţi de taxele imense impuse pentru finanţarea

războaielor, se temeau că vor fi deposedați de pământurile lor, urmând ca acestea să fie distribuite veteranilor pentru a le satisface doleanțele. Octavian s-a întors degrabă în Italia ca să-și liniștească veteranii, dându-le o parte din banii ce li se cuveneau și promițându-le că vor primi și restul în curând. Le-a spus, de asemenea, că va deposeda de pământuri doar comunitățile care l-au sprijinit pe Antoniu, făgăduindu-le însă victimelor că le va da terenuri în coloniile de peste hotare. Octavian știa însă că – dacă nu va obține accesul la bogățiile imense ale Egiptului – nu-și va putea îndeplini promisiunile și nu va mai putea să pună stavilă protestelor veteranilor și cetățenilor Romei. Întors la Samos, a început să facă planuri pentru campania politică de atragere a altor susținători ai lui Antoniu și ai Cleopatrei, gândindu-se în același timp ce strategie militară ar trebui să adopte împotriva trupelor care încă îi mai sprijineau.

Odată ajunși în Egipt, după popasul din Peloponez, Antoniu și Cleopatra s-au despărțit. Cleopatra s-a îndreptat direct spre Alexandria ca să preia cârma domniei. Fiind o suverană extrem de abilă și cunoscând bine dedesubturile politicii, dar și firea nestatornică a alexandrinilor, se temea că poporul ei se va răscula împotriva sa dacă va afla de înfrângerea suferită înainte ca ea să pună piciorul în port. A poruncit, așadar – ne spune Dio Cassius – ca navele să fie împodobite cu ghirlande de flori, ca și când s-ar fi întors triumfătoare din război, iar marinarilor le-a cerut să fredoneze cântece de victorie în timp ce corăbiile ei treceau pe lângă Farul din Pharos pentru a intra în port. După ce a debarcat în siguranță și s-a instalat în palatul regal, a acționat rapid și fără milă ca să-și consolideze poziția. „I-a executat pe mulți dintre reprezentanții de seamă ai aristocrației egiptene – ne spune același Dio Cassius – acuzându-i că i-au fost

mereu potrivnici și acum se bucurau de înfrângerea ei. Proprietățile confiscate i-au umplut visteria, iar în eforturile sale de a-și echipa armata și de a găsi noi aliați, a jefuit vechi sălașe de închinăciune, fără să cruțe nici cele mai sfinte altare."[1]

Este puțin probabil ca regina Egiptului să fi riscat ca, prin faptele ei pline de cruzime, să încingă spiritele în Alexandria, cunoscând sensibilitățile religioase ale supușilor ei, dar era evident că se angajaze într-o misiune de strângere de fonduri, plasându-și regatul pe picior de război. Încercând să facă pace cu regele Mediei, Cleopatra l-a executat pe Artavasdes, regele Armeniei, care era prizonier în Egipt încă din perioada victoriei repurtate de Antoniu în Armenia și a Donațiilor din Alexandria, și i-a trimis capul regelui Mediei, dușmanul lui de-o viață. Toate faptele ei îi dovedesc tenacitatea și fermitatea în situații de criză, cât și dorința acerbă de a continua lupta împotriva lui Octavian și de a-și apăra regatul și familia.

Spre deosebire de Cleopatra, Antoniu își pierdea tot mai mult încrederea de sine odată ce problemele sale nu mai conteneau. Nefiind înzestrat cu un puternic echilibru emoțional, Antoniu a căzut din nou pradă depresiei și inactivității. După ce a plecat din Peloponez, s-a dus mai întâi în Cirenaica în speranța că va putea convinge cele patru legiuni staționate acolo să se alăture trupelor sale. Comandantul lor trecuse însă de partea lui Octavian, astfel că a refuzat să se întâlnească cu Antoniu, executându-i pe solii acestuia și pe câțiva dintre legionarii săi, care au protestat împotriva cruzimii cu care au fost tratați emisarii lui Antoniu. Plutarh ne descrie cum Antoniu se plimba fără țintă de-a lungul și de-a latul țărmului fierbinte și pustiu unde debarcase, însoțit doar de doi prieteni. Unul era un orator grec, iar celălalt un soldat roman, căruia Antoniu

[1] Dio Cassius, *Istorie romană*, LI, 5.

i-a câştigat şi devotamentul după bătălia de la Filippi, când i-a cruţat viaţa în ciuda faptului că acesta l-a ajutat pe Brutus, conducătorul republicanilor, să fugă. Unindu-şi eforturile şi punându-şi la contribuţie talentul filozofic şi puterea de convingere, cei doi prieteni – diferiţi unul de celălalt – au reuşit să-i zădărnicească planurile lui Antoniu de a-şi lua viaţa. În cele din urmă, el s-a îmbarcat la bordul corăbiei sale ca să străbată cei peste 250 de kilometri spre Alexandria.

Odată ajuns în Egipt, Antoniu a căzut din nou pradă unei disperări fără margini. Îşi petrecea timpul – ne spune Plutarh – „ferit de oameni", într-o casă pe care şi-a făcut-o lângă Far, în mijlocul apei, unde „a turnat pământ în mare". Şi-a numit casa Timoneum, după numele lui Timon din Atena, „un om ursuz şi mizantrop, ce fugea de oameni". Măcinat de paranoia, Antoniu susţinea, ca şi Timon din Atena, că avea motive să urască lumea pentru că „prietenii l-au părăsit şi i-au plătit binele cu rău; de aceea, nu mai are încredere în nimeni şi urăşte pe toată lumea".

Nu ştim ce repercusiuni au avut crizele de disperare ale lui Antoniu asupra Cleopatrei şi asupra trupelor lui, dar le-au ştirbit, fără urmă de îndoială, încrederea în şansele lui viitoare de izbândă. În acele zile, Cleopatra a început să se gândească cum s-ar putea salva – pe ea şi familia ei – dacă Egiptul avea să fie cotropit sau dacă Antoniu avea să treacă la fapte şi să îşi ducă ameninţările la bun sfârşit, punându-şi, cuprins de disperare, capăt zilelor. Ea a pus, astfel, la cale „un lucru greu şi de mirare", ca să folosim cuvintele lui Plutarh. S-a hotărât să transfere o parte a flotei ei pe Nil, prin reţeaua elaborată de canale a Egiptului, spre golful Arabiei, de unde ar fi putut să fugă, împreună cu comorile ei, „cât mai departe de robie şi război". Spera, probabil, că – indiferent dacă va reuşi sau nu să

împiedice ocuparea deltei Nilului – putea să negocieze termenii unui acord de pace, bazându-se pe susţinerea unei flote în Marea Roşie, unde Octavian nu avea corăbii.

Fie din cauza dimensiunilor corăbiilor, care erau prea mari pentru canalul dintre Nil şi Marea Roşie, fie din cauza nămolului care obtura canalul, Cleopatra a fost obligată să transporte corăbiile pe uscat cu ajutorul unor role din lemn. Egiptenii erau renumiţi pentru iscusinţa cu care reuşeau să transporte obiecte grele, pe distanţe lungi, pentru construirea monumentelor lor imense. Cleopatra cunoştea, probabil, tehnicile de transportare a corăbiilor pe roţi, pe un drum pavat, lung de peste şase kilometri, ce lega golful Saronic de Corint pentru a evita ocolirea coastei peloponeze.

În ciuda ingeniozităţii şi eforturilor eroice ale marinarilor ei, planurile Cleopatrei s-au dovedit zadarnice. Îndemnat, probabil, de guvernatorul roman al Siriei, care tocmai părăsise tabăra lui Antoniu, trecând de partea lui Octavian, Malchus, regele nabateenilor, a părăsit, împreună cu oamenii săi, fortăreaţa din Petra, a atacat trupele Cleopatrei, care îi însoţeau corăbiile şi le-a incendiat pe toate. Faptele lui Malchus i-au reamintit Cleopatrei trista realitate politică. Ea intervenise recent, alături de Antoniu, în conflictul dintre Malchus şi Irod, împiedicându-l pe cel din urmă să-i distrugă regatul suveranului nabateenilor. Dar rezultatul luptei dintre Octavian şi Antoniu cântărea mai greu în mintea lui Malchus decât recunoştinţa, cu atât mai mult cu cât avea mari şanse să-şi recupereze câştigurile de pe urma exploatării depozitelor de bitum din Marea Moartă, pe care Cleopatra şi le însuşise cu ajutorul lui Antoniu.

Cam în aceeaşi perioadă, Canidius Crassus a ajuns în Alexandria, aducând cu el vestea pierderii legiunilor sale, lucru pe care Antoniu îl bănuia de mult timp. Această lovitură a fost

urmată la scurt timp de o alta – regele Irod al Iudeii a trecut, împreună cu forţele sale, de partea lui Octavian.

Dată fiind alianţa sa îndelungată cu Antoniu, Irod a înţeles că tronul îi era în pericol. S-a hotărât, aşadar, să-l înlăture pe cel mai plauzibil rival al său, fostul suveran al Iudeii, Hyrcanus – acum în vârstă de şaptezeci şi ceva de ani de ani şi ultimul descendent al dinastiei regale, cu atribuţii de mare preot. Irod l-a acuzat de trădare, falsificând nişte scrisori şi l-a condamnat pe Hyrcanus la moarte prin strangulare. Dar nici acum nu avea curajul să-şi lase regatul ca să-i facă o vizită lui Octavian. Convins fiind că soţia lui, Mariamme, şi soacra lui, Alexandra, ar putea să comploteze din nou împotriva sa, Irod le-a închis pe amândouă într-o fortăreaţă, iar pe copiii lui şi ai lui Mariamme i-a lăsat în grija mamei şi a surorii lui în fortăreaţa de la Masada de pe malul vestic al Mării Moarte, ca zălog pentru buna purtare a lui Mariamme. Hotărât să le zădărnicească soţiei lui şi mamei ei, vrednice de ură, orice şansă de a profita de pe urma vreunui complot, a poruncit ca – în eventualitatea morţii sale – cele două femei să fie ucise pe loc.

Mulţumit, în cele din urmă, de măsurile de precauţie pe care le-a luat, Irod a pornit spre Rhodos ca să facă pace cu Octavian, la fel cum a procedat şi Auletes cu douăzeci de ani în urmă. Odată ajuns la destinaţie, Irod şi-a dat jos coroana regală înainte de întrevederea cu Octavian ca să-i sugereze statutul neînsemnat pe care îl avea. Apoi l-a rugat să-l lase să-şi păstreze tronul. Era, din fire, un om loial, susţinea el, având să-i fie un aliat de nădejde, aşa cum i-a fost şi lui Antoniu. Preluând textele propagandei lui Octavian, potrivit cărora Cleopatra era adevăratul duşman, care i-a sucit minţile lui Antoniu şi l-a îndepărtat de virtuţile romane, a subliniat faptul că a încercat adesea, dar în zadar să-l convingă pe Antoniu să scape

de regina egipteană, lucru cât se poate de verosimil dacă ţinem seama de relaţiile încordate dintre el şi Cleopatra.

Fiind un politician extrem de abil, Octavian a înţeles că n-ar fi în interesul lui să tulbure status quo-ul din Orient în timp ce se pregătea să atace Egiptul. De aceea, i-a confirmat, cu eleganţă, lui Irod că îl recunoaşte ca rege al Iudeii, convingându-l pe acesta să se întoarcă satisfăcut acasă.

Când Antoniu a aflat că atât legiunile lui Canidius Crassus, cât şi Irod trecuseră de partea lui Octavian – ne spune Plutarh – „nu-l mai tulburau asemenea veşti, căci vesel părăsise orice nădejde şi îi păru bine că nu mai are nicio grijă". Antoniu s-a împăcat, stoic, cu soarta care îl aştepta. A renunţat la casa din mijlocul apei şi s-a întors la palatul regal alături de Cleopatra. „Aici se puse pe banchete şi beţii, împărţind daruri în stânga şi în dreapta." Afişau amândoi, nu doar Cleopatra, masca demnităţii şi a curajului în faţa aliaţilor şi publicului larg. Au desfiinţat societatea „Vieţilor inimitabile" şi au înfiinţat alta, „care o întrecea pe cealaltă prin senzualitatea rafinată a plăcerii, luxul fastuos şi cheltuielile nebuneşti; au numit-o «Societatea celor ce vor muri împreună». În ea se înscriau prietenii ce doreau să moară împreună cu ei, iar până atunci se ameţeau în petreceri, când la unul, când la altul." Deşi Cleopatra şi-a sărbătorit în linişte ziua de naştere, „lăsând-o să treacă aproape neobservată", pentru cea a lui Antoniu a organizat „serbări şi festivităţi somptuoase", trezindu-i la viaţă latura copilăroasă a personalităţii sale caracterizate prin dragostea lui pentru parade ostentative, prin nevoia de atenţie şi încurajare. De fapt, mulţi dintre oaspeţi veneau la masă săraci şi plecau bogaţi.

Antoniu şi Cleopatra au luat, de asemenea, o hotărâre care va avea consecinţe cumplite pentru Cezarion şi Antyllus, fiul lui şi al Fulviei. Pe Cezarion, în vârstă de şaisprezece ani, l-au înscris într-o efebie, un colegiu pentru tineri, care în lumea

greacă însemna trecerea unui tânăr de la adolescenţă la maturitate. Pe Antyllus, în vârstă de paisprezece ani, Antoniu l-a îmbrăcat cu *toga virilis*, simbolul maturităţii la romani. Aceste ceremonii au fost prilej de „banchete, de chefuri şi sărbători ce-au ţinut săptămâni de-a rândul". Ele erau menite să le ridice moralul oamenilor, căci, prin ei, descendenţa lui Antoniu şi a Cleopatrei avea să dăinuie, „de vreme ce aceşti băieţi vor deveni cârmuitorii poporului, de vreun dezastru se va abate asupra părinţilor lor"[1]. Maturitatea avea însă să aducă cu ea şi pedepsele aplicate adulţilor.

Pe de altă parte, în timp ce promovau, în public, acest spectacol al sfidării ostentative, când se aflau între patru ochi, Antoniu şi Cleopatra se gândeau cum să ajungă la un compromis cu Octavian. Deşi ştiau prea bine că astfel îşi dezvăluiau punctele slabe, i-au trimis, fiecare în parte, soli de pace. Detaliile acestor încercări de a ajunge la o înţelegere s-au pierdut în negura timpului şi diferă de la o sursă la alta. Ce ştim cu siguranţă este că l-au trimis ca purtător de cuvânt pe profesorul copiilor lor. El i-a oferit lui Octavian, din partea Cleopatrei, o coroană regală şi un sceptru din aur, alături de alte însemne regale, rugându-l, în numele reginei egiptene, să le permită copiilor ei să moştenească tronul Egiptului. Profesorul i-a cerut, în numele lui Antoniu, să-l lase să se retragă din viaţa publică, undeva în Atena, dacă nu în Egipt, aşa cum i-a permis şi fostului triumvir, Lepidus, după înfrângerea suferită.

Octavian nu i-a oferit niciun răspuns lui Antoniu, dar a păstrat darurile Cleopatrei, susţine Dio Cassius: „Răspunsul pe care i l-a dat Cleopatrei a îmbrăcat formele unei ameninţări, sugerându-i însă că – dacă avea să-şi lase trupele la vatră şi va renunţa la tron – atunci va cumpăni îndelung asupra sorţii pe

[1] *Ibidem*, LI, 6.

care i-o va hărăzi. Dar i-a trimis şi un mesaj secret în care i-a spus că – dacă avea să-l ucidă pe Antoniu – atunci, îi va acorda iertarea şi îi va lăsa regatul intact."[1]

Cu altă ocazie, Antoniu l-a trimis ca sol la Octavian pe fiul lui, Antyllus, oferindu-i o sumă imensă de bani în aur şi rugându-l să stabilească termenii unui acord de pace. Octavian a repetat figura – a păstrat banii, fără să dea vreun răspuns. Mai târziu, Antoniu i-a trimis un alt sol, încărcat la rândul lui de daruri băneşti. De data aceasta, Antoniu şi-a trădat disperarea, căci l-a sacrificat pe Publius Turillius, unul dintre asasinii lui Cezar, care se afla de câtva timp în anturajul lui, trimiţându-i-l lui Octavian, care l-a executat imediat. Dând dovadă de altruism şi dovedindu-şi dragostea neţărmurită pe care i-o purta Cleopatrei, Antoniu s-a oferit să-şi ia viaţa dacă astfel reuşea să-şi salveze iubita. Octavian nu i-a răspuns nici de această dată.

Documentele vremii ne confirmă faptul că Octavian voia s-o despartă pe Cleopatra de Antoniu. Credea că, mângâindu-i vanitatea prin linguşiri şi flatări, avea să-şi atingă scopul. L-a trimis, aşadar, pe Thyrsus la regina Egiptului. Plutarh ni-l descrie ca pe „un om deştept şi iscusit să poarte vorbe de la un general tânăr la o femeie trufaşă şi mândră peste fire de frumuseţea ei". Octavian îi cere lui Thyrsus să-i atingă coardele sensibile ale trufiei, spunându-i reginei că Octavian s-a îndrăgostit de ea. „Spera că – de vreme ce Cleopatra nutrea convingerea că putea stârni pasiunea întregii omeniri – avea să-l înlăture pe Antoniu, iar ea şi averea ei vor scăpa astfel nevătămate."[2]

În cele din urmă, Antoniu a devenit gelos, privind cu suspiciune întâlnirile Cleopatrei cu Thyrsus, ce nu păreau să se mai sfârşească. Dornic să pună capăt acestei situaţii, Antoniu

[1] *Ibid.*

[2] *Ibid.*, LI, 8.

„îl biciuieşte straşnic" înainte de a i-l trimite lui Octavian, împreună cu o scrisoare, în care îi mărturiseşte, în termeni ironici şi sfidători, că „l-a înfuriat trufia şi disprețul lui Thyrsus, că de altfel necazurile l-au făcut mai supărăcios acum. «Dacă-ți pare rău de ce i-am făcut, îl ai la tine pe libertul meu, Hipparchos. Leagă-l şi biciuieşte-l ca să te răzbuni!»" (Hipparchos era fiul intendentului lui Antoniu, care, la scurt timp după bătălia de la Actium, a dat bir cu fugiții, refugiindu-se la Octavian.)

Pare puțin probabil ca regina Egiptului să fi căzut în mrejele declarațiilor de dragoste ale lui Octavian, dar s-ar putea să fi încercat să obțină cât mai multe informații de la Thyrsus. Sugestiile potrivit cărora Cleopatra a vrut în perioada aceea să-l trădeze pe Antoniu par neverosimile, de vreme ce apar doar în cronicile de mai târziu, când procesul de denigrare al Cleopatrei pus la cale de Octavian a atins apogeul. Scriitorii contemporani, ca Horațiu sau Vergiliu, care i-au fost întotdeauna potrivnici Cleopatrei, au acuzat-o de foarte multe lucruri, dar nu că ar fi încercat să-l trădeze pe Antoniu în aceste ultime zile încărcate de deznădejde. Cleopatra ştia, probabil, că Octavian, dornic să pună mâna pe bogățiile Egiptului, i-a declarat război ei, nu lui Antoniu, şi că destinele lor – al ei şi al lui Antoniu – erau stâns legate. Pare greu de crezut că – în ciuda faptului că era o supraviețuitoare desăvârşită – a cochetat cu ideea de a-l înşela pe cel căruia i-a fost fidelă atâta amar de vreme – cel care i-a dăruit trei copii şi i-a fost soț în toate privințele.

Ne aflăm acum în toiul verii anului 30 î.Hr. şi Octavian a pornit, împreună cu legiunile sale, să invadeze Egiptul. Când a debarcat în Fenicia, a fost întâmpinat de regele Irod. Dornic să intre în grațiile noului său stăpân, Irod i-a făcut o primire călduroasă lui Octavian, oferindu-le casă şi masă soldaților săi, dar şi provizii de apă şi vin, care să-i ajute să străbată cu succes deşerturile fierbinți din Gaza şi Sinai ca să ajungă la granițele Egiptului.

Capitolul 22

Moarte pe Nil[1]

Pelusiumul a capitulat rapid în fața trupelor lui Octavian. Cleopatra l-a pedepsit pe guvernatorul oraşului pentru că a depus armele prea curând, executându-i soția şi copii. Dio Cassius susține că însăşi Cleopatra a instrumentat capitularea oraşului, încercând să intre pe sub pielea lui Octavian, iar Plutarh dă crezare unui zvon potrivit căruia regina ar fi tras nişte sfori, grăbindu-i căderea. Dar, ca şi celelalte încercări de defăimare, acest lucru pare puțin probabil.

Antoniu nu a participat la bătălia de la Pelusium, aflându-se la aproape 300 kilometri vest de Alexandria, la Paraetorium, oraşul Mersa Matruh de astăzi, încercând să oprească înaintarea trupelor lui Octavian din Cirenaica. Acestea erau cele patru legiuni care au părăsit tabăra lui Antoniu în urmă cu nouă luni şi care acum erau conduse de Cornelius Gallus. Provenind dintr-o familie modestă, Gallus era un poet talentat, dar şi un general iscusit. Cândva, a compus tomuri întregi de versuri dedicate fostei iubite a lui Antoniu, Cytheris. El şi-a dovedit experiența şi talentul militar în confruntarea cu trupele lui Antoniu, distrugându-i acestuia o parte din galere, după ce le-a lăsat să pătrundă nestingherite într-un mic port. Înainte

[1] Dacă nu se specifică altfel, sursa citatelor din acest capitol o constituie Plutarh, *Viața lui Antoniu*, 71–84.

de sosirea corăbiilor lui Antoniu, Gallus le-a poruncit soldaţilor săi să întindă lanţuri de la un capăt la celălalt al gurii portului, lăsându-le în apă ca să le ridice apoi din nou, cu ajutorul unui sistem complex de trolii, în momentul în care galerele intrau în port. Pe uscat, când Antoniu a încercat să se adreseze trupelor, care i-au fost cândva atât de loiale şi alături de care a luptat în multe campanii, Gallus le-a ordonat trâmbiţaşilor să sufle din goarne cât timp Antoniu a încercat să le vorbească. În cele din urmă, a fost nevoit să renunţe.

Când vestea capitulării oraşului Pelusium a ajuns la urechile lui, Antoniu s-a întors în Alexandria, lăsându-şi comandanţii să apere cât mai bine cu putinţă graniţele de vest ale Egiptului. Antoniu a ajuns la timp. Octavian înainta rapid, traversând braţele deltei Nilului şi îndreptându-se spre Alexandria. În scurt timp, copleşiţi de căldura nimicitoare a lunii iulie, Octavian a ridicat tabăra lângă hipodromul aflat la est de zidurile oraşului. Încântat de perspectiva unei confruntări, de data aceasta cu Octavian în carne şi oase, Antoniu a ieşit pe ascuns din Alexandria şi, întâlnind avangarda cavaleriei duşmane, s-a năpustit cu furie asupra soldaţilor, gonindu-i speriaţi în tabără.

Plutarh ne spune că „Antoniu s-a simţit mândru după biruinţă". Avea să fie ultimul lui moment de glorie. Apoi, încă înarmat şi murdar de praf şi de sudoare, dar cuprins de adrenalina victoriei, ce-i punea din nou sângele în mişcare, a intrat în palatul regal, unde a luat-o în braţe pe Cleopatra şi a sărutat-o cu foc. L-a adus apoi în faţa ei pe soldatul care dăduse dovadă, în opinia lui, de un curaj nebun în luptă, contribuind la succesul acţiunii. Regina, cu generozitatea-i binecunoscută, dar şi ostentativă, îi dăruieşte acestuia o platoşă şi un coif din aur. Dar în noaptea aceea, omul fuge în tabăra lui Octavian, luând cu el darurile Cleopatrei – gestul lui este o mărturie a faptului

că toţi cei din preajma lui Antoniu şi a Cleopatrei îşi pierdeau tot mai mult încrederea în ei, dar şi încă o dovadă pentru Octavian şi oamenii lui – dacă mai aveau nevoie de ea – că Alexandria era un izvor nesecat de bogăţii.

Cu toate acestea, speranţele lui Antoniu au prins din nou aripi, cel puţin pentru un timp. Plutind încă pe culmile victoriei repurtate de curând, Antoniu îi propune din nou lui Octavian să se confrunte faţă în faţă, numai ei doi. Octavian, care nu avea de gând să se implice într-o acţiune nebunească, îi răspunde cu răceală: „N-are decât să-şi aleagă felul morţii, căci toate-i sunt la îndemână." Antoniu recurge apoi la altă strategie – aruncă în tabăra adversarilor proiectile de care erau ataşate biletele prin care li se ofereau recompense imense soldaţilor dispuşi să dezerteze. Octavian contracarează lovitura, amintindu-le oamenilor lui că se vor putea bucura în curând de bogăţiile Egiptului, căci nu va mai dura mult şi toate vor fi ale lor.

Preferând o confruntare directă cu Octavian în locul perspectivei unui asediu, Antoniu s-a hotărât să lanseze un atac simultan atât pe mare, cât şi pe uscat. Cu o seară înainte de atac – ne spune Plutarh – Antoniu a organizat un ospăţ somptuos şi extravagant. Avea să fie, probabil, ultima întâlnire a „Celor ce vor muri împreună". Marcat din nou de fatalism, Antoniu le-a cerut slujitorilor să-i umple farfuria cu bunătăţi şi paharul cu vin, „căci cine ştie de vor mai face asta mâine şi nu vor sluji altor stăpâni. Cine ştie de nu va fi lut fără viaţă, lucru de nimic." Prietenilor li s-au umplut ochii de lacrimi când le-a spus că „nu-i va lua cu sine în lupta aceasta, unde caută o moarte cinstită mai mult decât biruinţa şi mântuirea".

În acest moment plin de tristeţe şi încărcătură emoţională, se spune că sunete ciudate au răsunat deodată în tăcerea adâncă a oraşului. Liniştea nopţii a fost tulburată „de cântece din fel

de fel de instrumente, de glasuri şi de strigăte de oameni veselindu-se şi chiuind, de parcă ar fi fost o procesiune bahică; s-a auzit zgomotul mulţimii acesteia prin mijlocul oraşului până la poarta ce dă spre duşmani şi acolo a răsunat o dată tare şi apoi s-a potolit. Spuneau oamenii de semnul acesta – continuă Plutarh – că zeul (Dionis), pe care Antoniu l-a iubit nespus de mult şi căruia voia să-i semene, îl părăsea în clipele acelea." Imaginea era cât se poate de sugestivă – zeul gloriei şi al victoriei în Orient, dar şi protectorul Ptolemeilor, îi lăsa pe Antoniu şi pe Cleopatra la voia întâmplării, aşa cum zeii abandonaseră Troia cu o seară înainte de căderea ei.

Când zorile s-au revărsat deasupra Alexandriei, în data de 1 august a anului 30 î.Hr. – ce-avea să devină o zi de mare sărbătoare la Roma când Octavian „a salvat statul de un adevărat pericol"[1] – Antoniu şi-a poziţionat trupele pe colina înaltă dintre zidurile oraşului şi hipodrom, aşteptând ca vâslaşii să propulseze galerele, dincolo de Far, în apele albastre ale Mării Mediterane, de unde aveau să se năpustească asupra flotei lui Octavian. Antoniu era încrezător în victoria flotei sale, ne spune Plutarh. Dar, când navele sale au ajuns în faţa corăbiilor lui Octavian, vâslaşii au ridicat vâslele în semn de salut, iar oamenii lui Octavian le-au răspuns în aceeaşi manieră, apoi – alăturându-li-se vaselor vrăjmaşe – au pornit toate, într-o singură flotă, spre oraş. Văzând că cele două tabere au fraternizat şi realizând că înfrângerea era astfel inevitabilă, cavaleria l-a părăsit şi ea pe Antoniu. Doar infanteria i-a rămas credincioasă bătrânului general. Dar şi aceasta s-a văzut neputincioasă în faţa soldaţilor lui Octavian. Antoniu s-a întors în oraş, refugiindu-se în palatul regal, unde i-a aruncat Cleopatrei tot felul de

[1] Michael Grant, *Cleopatra*, Phoenix Press, Londra, 2000, p. 223.

reproşuri, învinuind-o că l-a trădat şi că a pornit războiul doar de dragul ei. Dar dacă i-a reproşat într-adevăr aceste lucruri, a făcut-o în agonia momentului, sub imperiul disperării, căci dragostea pe care o nutrea pentru Cleopatra şi încrederea pe care o avea în ea erau neştirbite.

Regina nu se mai afla însă la palat, căci se refugiase, împreună cu două dintre slujnicele ei, Eiras[1] şi Charmion, în mormântul din piatră, cu două niveluri, „impunător şi splendid", a cărui construcţie se apropia de final. Mormântul se afla lângă templul lui Isis şi fusese împodobit, din ordinul Cleopatrei, cu toate bogăţiile ei regale – aur, argint, smaralde, perle, abanos, fildeş, scorţişoară, dar şi butoaie cu gudron, stive de lemne şi câlţi pentru foc. Dacă nu mai exista cale de scăpare, putea să dea totul pradă focului, pierind şi ea în acest rug costisitor, aşa cum îşi găsise sfârşitul şi regina Didona a Cartaginei. Trăgând obloanele mormântului, întărite cu zăvoare şi chingi, Cleopatra aştepta îngrijorată evoluţia evenimentelor.

În confuzia generală, în timp ce o căuta pe Cleopatra, la urechea lui Antoniu ajunge vestea că regina şi-a luat viaţa în mausoleul ei. Plutarh şi Dio Cassius cred că ea este cea care a răspândit vestea ca să-l determine pe Antoniu să-şi curme zilele. Mult mai verosimilă pare, însă, varianta conform căreia Cleopatra i-a trimis un mesaj în care îi comunica intenţia ei de a-şi pune capăt zilelor sau poate că, în iureşul evenimentelor, au început să circule spontan zvonuri despre moartea ei. Pentru că cetăţenii fugeau care încotro, speriaţi de trupele lui Octavian, care erau aşteptate să intre în orice clipă în oraş, în

[1] Unii oameni de ştiinţă moderni au sugerat că numele lui Eiras provine de la termenul grecesc „lână" şi înseamnă „păr creţ ca lâna", lucru care ne duce cu gândul la faptul că Eiras ar fi putut să fie negresă, poate din Nubia.

Alexandria se auzeau, probabil, tot felul de poveşti înspăimântătoare şi contradictorii.

Indiferent de izvoarele zvonului, Antoniu, cuprins de deznădejde, i-a dat crezare şi nu şi-a mai dorit să trăiască, strigându-şi durerea cu disperare: „Nu mă doare lipsa ta, căci acum voi veni lângă tine, dar mi-e ruşine că un general ca mine a fost biruit de curajul tău." Desfăcându-şi platoşa, îi cere sclavului său, Eros, „pe care îl silise de mult să-i promită că – de va fi nevoie – îl va ucide, să-şi ţină cuvântul". Eros ridică sabia cu gândul, parcă, să-l lovească pe Antoniu, apoi, răsucindu-se, şi-o înfinge în trup şi se rostogoleşte la picioarele stăpânului său. „M-ai învăţat ce trebuie să fac", strigă Antoniu, cu deznădejde în glas, înfigându-şi apoi sabia în pântece. Deşi gravă, rana nu i-a provocat imediat moartea, astfel că, pierzându-şi cunoştinţa, se prăbuşeşte pe o canapea. Când îşi revine, îi roagă pe cei de faţă să-i dea lovitura de graţie, dar nimeni nu-i îndeplineşte rugămintea. Ei fug cu toţii, lăsându-l singur, în agonie, în timp ce viaţa i se scurge din trup odată cu fiecare picătură de sânge, până când, la faţa locului, soseşte scribul Cleopatrei, Diomedes, pe care regina l-a trimis să-l aducă pe Antoniu în adăpostul ei funerar.. Nu ştim dacă a făcut asta pentru că a aflat că Antoniu era pe moarte sau dacă spera într-o ultimă reuniune cu iubitul ei.

La aflarea veştii că regina Egiptului era încă în viaţă, Antoniu încearcă să se ridice în picioare, dar – simţindu-se vlăguit şi pierzând tot mai mult sânge – se prăbuşeşte din nou pe canapea şi îi roagă pe sclavi să-l ducă la ea. Ei îl poartă pe braţe până la porţile mausoleului, dar Cleopatra refuză să le deschidă porţile, temându-se, probabil, că va fi capturată. Împreună cu cele două slujnice ale ei, le aruncă sclavilor de la fereastră o plasă şi o frânghie. Aceştia îl leagă cât mai strâns cu putinţă pe stăpânul lor muribund, iar Cleopatra şi slujitoarele

ei îl ridică cu greu spre fereastră. Descrierea pe care ne-o face Plutarh este de un realism necruţător:

> N-a fost – spune cine a fost acolo de faţă atunci – priveliştе mai de jale ca aceea: plin de sânge şi în ghearele morţii, Antoniu era tras în sus; legănându-se în aer, îşi întindea mâinile spre ea, încercând să se apuce de ceva şi să le ajute. Căci nu era lucru uşor pentru o femeie: mult se chinuia Cleopatra, îşi încorda braţele şi vedeai pe chipul ei chinul silinţei din răsputeri. Izbuti să-l ridice şi să-l tragă înăuntru, pe când cei de jos o ajutau cu îndemnuri şi împărtăşeau în sufletul lor neliniştea şi chinurile ei. După ce l-a adus astfel lângă sine, îl culcă binişor şi începu să plângă. Ce jalnic era s-o vezi pe Cleopatra cum îşi rupea hainele, cum se lovea cu pumnii în piept, cum se zgâria cu mâinile ei, cum îi săruta sângele de pe rană şi-l numea domnul ei, bărbatul ei, generalul ei!

Gândurile lui Antoniu se îndreptau doar spre Cleopatra. A încercat s-o liniştească şi a cerut un pahar de vin. După ce şi-a domolit setea, a sfătuit-o să se salveze, „de nu-i vor cere lucruri de ruşine", spunându-i că, dintre toţi oamenii lui Octavian, cel mai de încredere era ofiţerul lui, Gaius Proculeius. Cu ultima suflare, i-a cerut „să nu-l plângă pentru nenorocirea asta din urmă, ci să-l fericească pentru tot binele de care s-a bucurat". „La urma urmei, a cunoscut puterea şi gloria supremă..." O clipă mai târziu, şi-a dat sufletul.

Închisă în mausoleu, strângându-şi la piept iubitul mort, scăldat în sânge, Cleopatra îşi contempla viitorul, care nu fusese nicicând mai întunecat şi mai nesigur. Începând să se trezească încetul cu încetul din şocul morţii lui Antoniu, ce-o transformase în stană de piatră, simţea cum temerile legate de sorta copiilor ei puneau tot mai mult stăpânire pe sufletul ei,

alimentându-i şi mai mult durerea şi nehotărârea, căci nu ştia ce să facă – să dea foc sau nu mausoleului, pierind şi ea în flăcări. Cu mult înainte ca Octavian să ajungă la graniţele regatului ei, Cleopatra l-a trimis pe Cezarion, „Regele Regilor", cât mai departe de Egipt, „cu multe bogăţii la el", sub protecţia profesorului său, Rhodon, care avea poruncă să traverseze, împreună cu fiul ei, Nilul şi deşertul ca să ajungă la un port de la Marea Roşie şi de acolo în India. Fiind mereu o mamă devotată şi o femeie înzestrată cu un puternic sentiment al descendenţei, Cleopatra s-a întrebat, probabil, de nenumărate ori dacă reuşise să-l trimită pe Cezarion cât mai departe de Egipt ca să nu cadă în mâinile lui Octavian, gândindu-se, de asemenea, şi la soarta care îi aştepta pe Alexandru Helios, Cleopatra Selene şi pe Ptolemeu Philadelphus, ascunşi undeva în palatul regal. Destinul lor, ca şi al ei, se afla în mâinile lui Octavian, un om căruia noţiunea de clemenţă îi era străină.

Vestea morţii lui Antoniu a ajuns în curând şi la urechile lui Octavian. Unul dintre soldaţii din garda lui Antoniu a luat sabia plină de sânge, cu care acesta îşi luase viaţa, şi, ascunzând-o sub haine, a dat fuga în tabăra lui Octavian. Se pare că acesta a vărsat câteva lacrimi pentru omul care nu i-a fost doar cumnat, ci şi „coleg la domnie". Această exprimare ostentativă a durerii manifestate faţă de destinul unui roman nu-i scotea în evidenţă doar manierele alese, ci reprezenta şi o strategie eficace pentru menţinerea relaţiilor cu publicul larg – şi Cezar plânsese când văzuse capul lui Pompei. La fel de eficient şi de bine calculat a fost şi gestul lui Octavian de a citi în faţa susţinătorilor săi scrisorile pe care şi le-au împărtăşit unul altuia, dornic să scoată astfel în evidenţă că – în timp ce el a fost mereu politicos şi elegant, făcându-i propuneri „drepte şi cuminţi", Antoniu i-a răspuns întotdeauna „cu o trufie tăioasă".

Gândul lui Octavian a zburat la regina egipteană ferecată în mormântul ei alături de trupul iubitului său. L-a trimis pe Proculeius în oraş cu misiunea de a o aduce la el în viaţă, dacă era posibil. Era bântuit de ideea de a pune mâna pe bogăţiile Cleopatrei înainte ca ea să apuce să le distrugă. În ciuda sfaturilor pe care Antoniu i le-a dat cu ultima suflare, spunându-i că Proculeius era unul dintre puţinii oameni din tabăra lui Octavian în care putea să aibă încredere, Cleopatra a refuzat să-i deschidă porţile mausoleului, aşa cum a făcut şi în faţa sclavilor lui Antoniu. A acceptat, în schimb, să vorbească cu Proculeius prin uşa de la primul nivel al templului. Cererile ei se îndreptau spre singurul lucru care mai conta acum pentru ea – copiii ei, rugându-l pe Octavian să-i lase să moştenească regatul. Proculeius a asigurat-o că putea să aibă încredere deplină în Octavian şi că nu avea motive de îngrijorare, dar nu i-a făcut promisiuni certe.

În timp ce se străduia s-o liniştească pe Cleopatra, Proculeius studia cu atenţie exteriorul fortăreţei ei, căutându-i punctele slabe şi încercând să găsească o cale cât mai grabnică de intrare înainte ca regina să-şi ia viaţa sau să dea foc tezaurului. După ce s-a întors în oraş ca să-i dea raportul lui Octavian, Proculeius a străbătut din nou străzile tăcute şi neliniştite ale Alexandriei spre mausoleul Cleopatrei. De data aceasta, era însoţit de Cornelius Gallus, comandantul armatelor care au cotropit Egiptului din vest şi care a ajuns şi el în capitală. Cu această ocazie, el trebuia să-şi dovedească talentul de orator, nu de comandant. Misiunea lui Gallus, ca cea a mediatorilor din timpul operaţiunilor de luare de ostatici, era s-o ţină de vorbă pe Cleopatra ca să-i distragă atenţia de la activităţile altora. Aşadar, în timp ce Gallus îi vorbea reginei, Proculeius a rezemat o scară de unul dintre zidurile templului şi a urcat

până la fereastra pătată de sânge prin care Cleopatra şi slujitoarele ei l-au adus pe Antoniu în mausoleu. Însoţit de doi sclavi, Proculeius s-a strecurat pe fereastră şi, trecând de trupul inert al lui Antoniu, a ajuns în sala în care Cleopatra, fără să bănuiască nimic din tot ce se întâmpla, stătea cu faţa spre uşă, adâncită în discuţia cu Gallus.

Când Proculeius s-a îndreptat spre ele, una dintre slujitoarele Cleopatrei s-a întors şi i-a strigat stăpânei sale că avea să fie capturată de vie. Răsucindu-se pe călcâie, regina a scos de la brâu un pumnal mic, dar înainte de a şi-l înfinge în inimă, romanul i-a imobilizat braţele la spate şi i-a luat cuţitul. Apoi a controlat-o din cap până în picioare în căutarea vreunor otrăvuri ascunse în faldurile veşmintelor. Mulţumit că regina nu mai avea cu ce să-şi facă rău, a lăsat-o sub pază în mausoleu.

La scurt timp, Octavian şi-a făcut intrarea oficială în oraş prin Poarta Soarelui. Alături nu-i erau ofiţerii, ci doar Arius, un filozof grec, adept al şcolii stoicilor, care studiase la *Mouseion* şi care îndeplinea funcţia de consilier pe probleme egiptene. Prezenţa lui era menită să demonstreze populaţiei reticente că Octavian nu dispreţuia valorile greceşti sau egiptene. Străbătând strada Canopus, cuceritorul, împreună cu alaiul său, s-a îndreptat spre gimnaziu, scena extravagantelor Donaţii din Alexandria. Acolo, Octavian s-a urcat pe estrada special construită pentru el. Într-o greacă puţin cam stâlcită – limbă pe care n-a reuşit niciodată s-o vorbească fluent, susţine Suetoniu – s-a adresat poporului care a venit cu mic, cu mare să-l asculte. Înspăimântaţi că oraşul va fi dat pe mâna soldaţilor, care îl vor prăda după pofta inimii, oamenii îl ascultau prosternaţi până când Octavian le-a poruncit să se ridice în picioare, spunându-le că acorda Alexandriei „iertarea absolută".

Făcea acest lucru – şi-a continuat el discursul – din trei motive: admiraţia pe care o nutrea pentru Alexandru, fondatorul oraşului; măreţia şi frumuseţea Alexandriei; şi apoi de dragul prietenului său, Arius.

Ca să atingă coardele sensibile ale populaţiei, dar ca să-i şi ofere o preocupare Cleopatrei, Octavian a hotărât s-o lase să-i organizeze lui Antoniu „o înmormântare somptuoasă, demnă de un rege". Cleopatra a îmbălsămat trupul iubitului ei cu propriile sale mâini, ne spune Dio Cassius. Era de-acum bolnavă – pieptul purta amprentele rănilor şi zgârieturilor pe care şi le făcuse sub imperiul unei dureri sfâşietoare, fiind în acelaşi timp mistuită şi de o febră puternică. Renunţase între timp să se mai hrănească în speranţa că astfel îşi va grăbi moartea. Olympus, doctorul şi sfătuitorul Cleopatrei – ale cărui mărturii referitoare la ultimele zile ale reginei Egiptului au constituit o sursă de inspiraţie pentru Plutarh – i-a fost complice până la sfârşit. În momentul în care Octavian a ameninţat-o – susţine Plutarh – spunându-i că pruncii ei vor avea de suferit (aceştia, cu excepţia lui Cezarion, se aflau cu toţii în mâinile duşmanului ei), Cleopatra a depus imediat armele. Ameninţările lui bine direcţionate „i-au ştirbit hotărârea, de parcă erau nişte catapulte de asediu, până când s-a lăsat îngrijită şi hrănită de cine şi cum a vrut".

O săptămână mai târziu după moartea lui Antoniu, Octavian i-a făcut o vizită Cleopatrei în palatul unde a fost obligată să se mute ca să vadă cum se simte. Dio Cassius, în ochii căruia Cleopatra întruchipa imaginea „sexualităţii nesăţioase"[1], ne spune că regina s-ar fi pregătit cu grijă pentru această vizită, îmbrăcând veşminte cernite, care „îi puneau frumuseţea

[1] Dio Cassius, *Istorie romană*, LI, 15.

în valoare"[1], cu scopul de a-l seduce pe Octavian, căruia i-a mărturisit, cu vorbe mieroase, sentimentele pe care le nutrea pentru el, căci semăna atât de mult cu Iuliu Cezar. Varianta lui Plutarh, bazată pe surse mult mai sigure, pare mult mai verosimilă. Octavian a găsit-o, aşadar, pe regina Egiptului, acum în vârstă de treizeci şi nouă de ani, stând întinsă pe o saltea din paie, îmbrăcată doar cu o tunică. La vederea lui Octavian, ea a sărit de pe saltea şi i-a căzut la picioare, „cu părul despletit şi faţa galbenă, cu vocea tremurătoare şi privirea stinsă", în timp ce urmele de zgârieturi de pe piept erau încă vizibile. Octavian a îndemnat-o să se întindă pe saltea, aşezându-se şi el lângă ea.

În ciuda stării jalnice în care se afla, firea luptătoare a vechii Cleopatre a ieşit din nou la iveală. Conştientă încă de charisma sa şi dornică să obţină ceva pentru copiii ei, regina a început să-şi justifice faptele, susţinând că a acţionat constrânsă de împrejurări sau chiar de faptul că s-ar fi temut de Antoniu. Octavian nu a dat însă crezare poveştilor ei, demontându-i argumentele unul câte unul. Cleopatra a trecut apoi de la justificări la implorări. Ca să-i intre în graţii, i-a oferit lui Octavian o listă cu cele mai valoroase bunuri personale. Intendentul ei i-a dejucat planurile, spunând că lista era incompletă, iar ea ascunsese anumite lucruri de preţ. Auzind acestea, Cleopatra s-a repezit mânioasă la el, plesnindu-l cu palma peste obraz şi trăgându-l de păr până când Octavian a oprit-o, zâmbind. Încercând cu disperare să găsească o cale de ieşire din acest impas, i-a oferit o scuză lamentabilă, susţinând că pusese într-adevăr câteva bijuterii deoparte, dar nu pentru ea – era prea nefericită ca să-i mai pese de aceste fleacuri – ci, îl asigura ea pe Octavian, „pentru

[1] *Ibidem*, LI, 12.

Octavia şi Livia ca să am şi eu ceva să le dau, să te pot îmbuna şi îndupleca pe tine prin ele".

Vizita pe care Octavian i-a făcut-o Cleopatrei l-a convins – susţine Plutarh – că, în ciuda gesturilor ei de disperare, îşi dorea încă să trăiască. I-a spus, aşadar, că putea să facă tot ce voia cu acele bijuterii, asigurând-o că „va fi mai omenos decât are ea nădejde". Cleopatra era însă prea experimentată ca să se lase amăgită de banalităţile proferate de Octavian, bănuind ce soartă îi rezerva în realitate – ei şi familiei sale. Ea a reuşit să smulgă adevărul – ne spune Plutarh – de la unul dintre prietenii lui Octavian, „un tânăr de neam mare", Cornelius Dolabella, care i-a spus că Octavian plănuia să părăsească Egiptul peste două zile şi să se îndrepte pe uscat spre Siria, urmând s-o trimită pe Cleopatra, împreună cu copiii ei, la Roma, probabil pe mare, peste doar trei zile. Având să împărtăşească soarta surorii ei vitrege, Arsinoe, Cleopatra şi pruncii ei urmau să fie expuşi în faţa mulţimii din Roma în cadrul triumfului organizat cu ocazia victoriei repurtate de Octavian asupra Egiptului.

Aflând că le era sortit exact destinul de care se temea cel mai tare, Cleopatra a hotărât că moartea era o variantă mult mai atrăgătoare. Pendulând între dorinţa de a-şi urma iubitul şi datoria ei de mamă, a sperat, probabil, că – în ciuda ameninţărilor lui – odată cu moartea ei, Octavian îi va cruţa copiii. Ascunzându-şi emoţiile, l-a rugat pe Octavian să-i îngăduie să meargă la mormântul lui Antoniu ca să facă libaţii. Octavian a acceptat şi i-a permis Cleopatrei să meargă la mormânt, însoţită de slujitoarele ei credincioase, Eiras şi Charmion. Acolo, şi-a scos masca regală a stăpânirii de sine, în spatele căreia îşi ascunsese întotdeauna vulnerabilitatea şi, aruncându-se peste sicriul lui Antoniu, a vărsat lacrimi amare, spunând printre suspine că era doar o sclavă captivă şi o prizonieră a destinului

„păzită pentru triumful ce-l vor sărbători împotriva ta... Cât am trăit, nimic nu ne-a putut despărți; dar murind noi schimbăm locurile unul cu altul. Tu, roman, vei odihni aici, iar eu, nefericită-n Italia". Deși zeii telurici îi abandonaseră pe amândoi, ea l-a implorat pe Antoniu să ceară ajutorul zeilor din lumea de dincolo pentru ca „soția ta", cum simplu își spunea, să nu ajungă fala Triumfului lui Octavian.

Cleopatra a acoperit sicriul cu ghirlande de flori și apoi și-a luat rămas-bun, sărutându-l și vărsând ultimele lacrimi de durere. S-a întors apoi în odăile ei, unde a cerut să i se pregătească baia. După ce s-a îmbăiat în apa înmiresmată, a afișat din nou ținuta demnității regale și s-a pregătit pentru ultimul act al domniei sale ce dăinuia de douăzeci de ani. Le-a poruncit servitorilor săi să-i aducă veșmintele regale, poate cele frumos colorate ale zeiței Isis, și s-o îmbrace cu ele, acordând o atenție deosebită fiecărui detaliu în parte, de parcă se pregătea să-și întâlnească încă o dată iubitul la Tars. Apoi, i s-a servit o masă îmbelșugată, pe care unii au asemuit-o cu un banchet funerar. În toiul ospățului – ne povestește Plutarh – a sosit un bărbat care a adus cu el un coș de nuiele. Când paznicii l-au întrebat ce avea în coș, omul a ridicat capacul și le-a arătat o grămăjoară de smochine ascunse sub un strat de frunze verzi, invitându-i să se servească din ele. Paznicii, cărora bărbatul le-a spulberat suspiciunile, l-au lăsat să intre în camera Cleopatrei.

După ce a terminat de mâncat, Cleopatra i-a trimis lui Octavian un mesaj scris pe o tăbliță. Dorindu-și ca destinul ei să rămână pentru totdeauna legat de cel al lui Antoniu, scrisoarea ei era o pledoarie plină de pasiune prin care îl ruga s-o îngroape alături de iubitul ei. Le-a poruncit apoi tuturor servitorilor să se retragă, cu excepția lui Charmion și Iras, pentru ca ea să înfăptuiască în tihnă ultimele pregătiri înainte de moarte. De la

întoarcerea ei în Alexandria, după bătălia de la Actium, când au format societatea „Celor care vor muri împreună" – susține Plutarh – Cleopatra a căutat neîncetat o modalitate de a-și lua viața fără suferință. Cu meticulozitatea-i binecunoscută, a adunat o colecție de otrăvuri letale, testându-le pe fiecare în parte pe prizonierii condamnați la moarte ca să vadă care dintre ele induc o moarte rapidă, fără dureri. Când a aflat, spre marea ei dezamăgire, că otrăvurile cu acțiune rapidă provocau o moarte dureroasă, pe când cele mai blânde, „care dau o moarte dulce", sunt prea lente, și-a continuat experimentele pe prizonieri. Aceasta a devenit o rutină zilnică până când „găsi că, din toate, numai mușcătura unei aspide produce o amorțeală și un leșin greu, fără spasme și fără gemete, o dulce asudare pe obraji; simțurile cad iute în toropeală și cei mușcați seamănă cu oamenii cuprinși de un somn din care cu greu îi mai poți trezi."

Dar – așa cum recunoaște și Plutarh – „nimeni nu știe ce s-a întâmplat cu adevărat" în ziua aceea în odăile Cleopatrei. Mulți dintre cronicarii lumii antice susțin că vinovată pentru moartea Cleopatrei este o aspidă – adusă pe ascuns, într-un coș cu smochine, lucru pe care îl prezintă și Shakespeare în piesa lui de teatru. Alții spun că regina egipteană ținea o aspidă ascunsă într-un urcior de apă. În timp ce o întârâta „cu un fus de aur" ca s-o facă să iasă afară, „ea a sărit mânioasă și a mușcat-o de braț". Există și alte teorii potrivit cărora Cleopatra avea o agrafă cu otravă pe care o ținea prinsă în păr.

Indiferent ce metodă a folosit, moartea a survenit rapid. Imediat ce-a primit mesajul ei, Octavian și-a trimis câțiva oameni în odăile reginei. Strigându-le paznicilor să deschidă ușile, aceștia au găsit-o pe Cleopatra îmbrăcată în veșmintele regale, stând întinsă pe un pat din aur. Eiras își dădea ultima

suflare la picioarele ei, iar Charmion încerca cu ultimele puteri să aranjeze coroana pe capul Cleopatrei. „«Frumos e asta, Charmion?» se răsti mânios unul. «Tare frumos, răspunse ea. Aşa se cade strănepoatei atâtor regi.» Nu mai rosti o vorbă şi căzu lângă patul reginei."

Şi aşa şi-a pus Cleopatra în scenă ultimul act al domniei ei, trecând din tărâmul vieţii în cel al legendei pe un pat din aur ca ultima descendentă a dinastiei ptolemeice a Egiptului şi ca femeia care – ne spune Dio Cassius – „prin geniul ei nemaivăzut i-a ţinut captivi pe cei mai mari romani ai vremurilor ei".

Capitolul 23

„Bună nu-i nicicând policezaria"

Moartea Cleopatrei i-a stârnit deopotrivă lui Octavian uimirea şi mânia. Părea „să fi pierdut toată gloria victoriei sale"[1], ne spune Dio Cassius – din ultima lor confruntare, ea a ieşit învingătoare. Era evident că asta şi intenţionase de la bun început. Deşi durerea provocată de pierderea lui Antoniu şi temerile legate de viitor au constituit motivele primordiale pentru care a ales să-şi curme viaţa, nu a luat această hotărâre doar din dorinţa disperată de a găsi o cale de scăpare. Toată viaţa se luptase cu îndârjire să deţină controlul asupra destinului şi tronului ei. Moartea sa a reprezentat o modalitate de a-şi reafirma puterea, de a transforma în victorie o înfrângere umilitoare şi de a-şi recâştiga *dignitas*-ul, ca să folosim un termen roman.

În speranţa de a o readuce la viaţă – susţine Suetoniu – Octavian le-a poruncit îmblânzitorilor de şerpi „să soarbă otrava din rana pe care şi-a pricinuit-o singură"[2]. Acesta era, firesc, doar un gest histrionic, de faţadă. Dacă la început a încercat s-o împiedice să-şi pună capăt zilelor, s-ar putea ca, pe parcurs, Octavian să-şi fi schimbat părerea, ajungând la concluzia că avea mai mult de câştigat de pe urma morţii Cleopatrei. La

[1] Dio Cassius, *Istorie romană*, LI, 14.

[2] Suetoniu, *Viaţa lui Augustus [Octavian]*, 17.

urma urmei, cetăţenii Romei n-au reacţionat prea bine când au văzut-o pe Arsinoe, sora Cleopatrei, târâtă în lanţuri în timpul Triumfului lui Cezar. Regina charismatică a Egiptului ar fi putut la fel de bine să le stârnească simpatia. Pe de altă parte, discreditarea ei în public ar fi putut fi considerată un afront adus lui Cezar, care îi ridicase o statuie magnifică în templul zeiţei Venus Genetrix. La fel de verosimilă este şi varianta potrivit căreia Octavian ar fi instrumentat sinuciderea Cleopatrei, trimiţându-l pe Dolabella să-i dezvăluie soarta umilitoare pe care le-o rezervase ei şi copiilor săi şi slăbind vigilenţa paznicilor săi. Dar mult mai plauzibil pare să fie faptul că regina l-a convins pe Octavian că ţine încă la viaţa ei, amăgindu-l cu vorbe meşteşugite şi împiedicându-l astfel să-i intuiască gândurile de sinucidere – şi, totodată, să i le îngăduie tacit – ieşind, astfel, învingătoare în această ultimă confruntare.

Modul în care şi-a găsit sfârşitul şi misterul ce plana asupra morţii Cleopatrei au fost îndelung dezbătute în Alexandria, dar şi la Roma. Varianta veninului de şarpe a câştigat rapid tot mai mult teren. Deşi cei care i-au scotocit odăile nu au găsit niciun şarpe, sunt voci care susţin că au văzut o dâră şerpuitoare, ca cea lăsată de un şarpe, pe malul unde se aflau camerele Cleopatrei, în timp ce alţii pretind că au văzut „două mici înţepături" pe braţul inert al reginei. Şi Octavian pare să fi dat crezare – cel puţin, în public – variantei că suverana Egiptului şi-a găsit sfârşitul în urma unei muşcături de şarpe, căci, în timpul Triumfului organizat în anul 29 î.Hr. cu ocazia victoriei repurtate asupra regatului egiptean, a poruncit sculptarea unei statui imense a Cleopatrei, având un şarpe încolăcit pe braţ.

Dar dacă regina Egiptului a murit într-adevăr din cauza unei muşcături de şarpe, este puţin probabil ca vina să-i

aparţină unei aspide. Afirmaţia lui Plutarh, potrivit căreia prizonierii muşcaţi de aspide, din ordinul Cleopatrei, piereau în tihnă, fără să fie chinuiţi de dureri, este cât se poate de eronată. Cuvântul „aspidă" este un termen generic folosit pentru diverse specii de vipere din Africa de Nord şi Arabia.[1] Veninul de viperă se răspândeşte în sânge, provocând o senzaţie de arsură, ameţeli, greaţă şi o sete cumplită. Partea infectată se tumefiază, iar victima nu-şi mai poate stăpâni funcţiile organismului, vomitând, urinând şi defecând necontrolat, înainte de a-şi pierde cunoştinţa. E greu de crezut că o suverană cu origini divine, obsedată de propria-i imagine, ar fi ales un sfârşit atât de umilitor.

Mult mai verosimil pare faptul că regina a ales ca instrument al morţii sale o cobră egipteană, de un cafeniu închis, sau galbenă – *uraeus* – specie des întâlnită în mlaştinile din delta Nilului. Veninul de cobră este o neurotoxină, nu o hemotoxină, iar urmele lăsate de muşcătura cobrei sunt abia vizibile, părând nişte mici înţepături, ca cele observate de martorii oculari pe trupul Cleopatrei, fără tumefierea locului infectat. Victima simte senzaţia de somn pe măsură ce paralizia se instalează treptat, inducând coma şi, în final, moartea. Sfârşitul nu presupune dureri şi este demn de o regină. Cobra sau *uraeus* ar fi fost instrumentul ideal pentru Cleopatra. Nu era doar imaginea sacră a lui Isis, ci şi simbolul casei regale a Egiptului – cobrele înfăţişate în poziţie de atac de pe coroana regală îi apărau pe cei

[1] *Cerastes vipera*, cunoscută adesea şi sub numele de „aspida Cleopatrei", *Vipera berus*, *Vipera aspis* şi *Cerastes cornutus* se numesc generic aspide. Informaţiile referitoare la efectele muşcăturilor de şarpe sunt preluate din lucrarea lui Lucy Hughes-Hallett, *Cleopatra – Histories, Dreams and Distortions*, Bloomsbury, Londra, 1990, pp. 106–107, iar sursa ei o constituie E.W. Fitzsimmons, *Snakes and the Treatment of Snakebite*, Cape Town, 1929.

ce o purtau şi sfidau potenţialii duşmani. Poate că – în concepţia Cleopatrei – simbolurile întruchipate de cobră reprezentau un mesaj de adio cât se poate de grăitor pentru Octavian.

Dar chiar şi această variantă ridică anumite semne de întrebare, căci i-ar fi fost cu neputinţă Cleopatrei să ascundă o cobră egipteană – cea mai mică reptilă capabilă să ucidă un om are în jur de 1,2 metri lungime. Ar fi fost nevoie de un şarpe şi mai mare – lung de aproape doi metri – ca să le ucidă pe Eiras şi pe Charmion împreună cu stăpâna lor. Cum ar fi putut să ajungă o reptilă de asemenea dimensiuni în camerele Cleopatrei? Poate că n-a fost vorba doar de singur şarpe, ci de mai mulţi, lucru pe care îl sugerează şi poeţii Horaţiu şi Vergiliu. În orice caz, legendarul coş cu smochine adus în camera Cleopatrei pare un camuflaj cu totul nepotrivit. Dar Cleopatrei nu i-au lipsit niciodată curajul şi ingeniozitatea – în acele zile toride de vară din Alexandria, a găsit o cale prin care să-şi joace ultimul act aşa cum şi-a dorit.

Indiferent de sentimentele pe care le-a nutrit faţă de ea în timpul vieţii, Octavian pare acum impresionat de demnitatea şi fermitatea de care a dat dovadă în atingerea ţelului ei. El i-a îndeplinit ultima dorinţă – aceea de a fi îngropată alături de Antoniu „cu pompă regească"[1]. Dar compasiunea lui Octavian nu s-a răsfrânt şi asupra lui Cezarion. Moartea Cleopatrei n-a reuşit să-l protejeze pe fiul ei cel mai mare, în care ea şi-a pus toate speranţele. Octavian şi-a trimis cavaleria pe urmele lui Cezarion cu ordinul de a-l ucide, susţine Suetoniu. Alţi cronicari ai vremii ne povestesc că fiul Cleopatrei, în vârstă de şaisprezece ani, a fost ademenit să se întoarcă în Alexandria, probabil cu ajutorul profesorului său, Rhodon. Indiferent cum a fost capturat, consecinţele au fost aceleaşi. Cezarion reprezenta o

[1] Plutarh, *Viaţa lui Antoniu*, 86.

ameninţare mult prea mare ca să fie lăsat în viaţă, astfel că a fost executat pe loc. Arius, consilierul lui Octavian, i-a spus că „bună nu-i nicicând policezaria", iar Octavian i-a împărtăşit părerea.[1]

Antyllus, fiul cel mai mare al lui Antoniu şi al Fulviei, a avut soarta lui Cezarion. El a încercat să se ascundă în spatele unei statui a lui Iuliu Cezar, probabil în *Caesareum*. În ciuda strigătelor sale de disperare, nimeni nu i-a acordat îndurare, fiind decapitat pe loc. Profitând de confuzia generală, creată de uciderea învăţăcelului său, profesorul lui a furat o bijuterie de preţ, pe care Antyllus o purta întotdeauna la gât. În ciuda încercărilor sale de a ascunde nestemata, cosând-o la brâu, furtul a fost descoperit, iar Octavian a poruncit ca profesorul să fie crucificat. Deşi nu reprezenta o ameninţare la fel de mare ca Cezarion, Antyllus a avut parte de un destin tragic pentru că a îmbrăcat *toga virilis* şi a devenit major în timpul ultimelor luni de domnie ale lui Antoniu şi ale Cleopatrei. Octavian n-a uitat, firesţe, că, în urmă cu câţiva ani, Antoniu l-a declarat pe Antyllus moştenitorul său şi a emis monede cu chipurile lor.

Cu toate acestea, Octavian i-a cruţat pe toţi ceilalţi copii ai lui Antoniu, fie că erau ai Cleopatrei, ai Fulviei sau ai Octaviei. Cleopatra Selene şi cei doi fraţi ai ei, Alexandru Helios şi Ptolemeu Philadelphus, au însoţit reprezentarea mamei lor moarte pe străzile Romei cu ocazia celebrării Triumfului lui Octavian, care – susţine Dio Cassius – „le-a întrecut pe toate prin lux şi măreţie"[2]. Apoi, au fost daţi în grija Octaviei, împreună cu fiul mai mic al lui Antoniu şi al Fulviei, Iulius Antonius. Un lucru semnificativ îl constituie faptul că – deşi a trăit

[1] *Ibidem.*

[2] Dio Cassius, *Istorie romană*, LI, 21.

până în anul 11 î.Hr. – Octavia nu s-a mai recăsătorit niciodată. Poate că marea ei dragoste a fost Antoniu.

Octavian susţine, în memoriile sale, că, după cucerirea Alexandriei, i-a iertat pe toţi susţinătorii romani ai lui Antoniu, care au cerut îndurare, dar ştim că avea tendinţa de a exagera lucrurile. Nu s-a dovedit îngăduitor faţă de cei doi asasini ai lui Cezar, singurii rămaşi în viaţă, care i s-au alăturat lui Antoniu, nici faţă de generalul loial al acestuia, Canidius Crassus, şi nici faţă de alţii, printre care se afla şi un senator roman, care a condus atelierele Cleopatrei de prelucrare a lânii. Toţi au fost executaţi.

Dar, aşa cum a promis, Octavian a cruţat Alexandria, împreună cu locuitorii ei. Deşi a poruncit ca toate statuile lui Antoniu să fie doborâte de pe soclurile lor şi mutate, pe cele ale Cleopatrei le-a lăsat la locul lor – concesie pentru care un alexandrin bogat a plătit două mii de talanţi. A ordonat continuarea lucrărilor la *Caesareum* – monumentul încă neterminat, închinat de Cleopatra tatălui său adoptiv. Pentru ca monumentul să fie şi mai impunător, a poruncit să fie aduse din Heliopolis două obeliscuri din granit trandafiriu şi să fie aşezate în faţa *Caesareum*-ului. Hieroglifele inscripţionate pe cele două obeliscuri atestă faptul că au fost construite de faraonul Tutmes al III-lea în faţa templului Soarelui din Heliopolis în prima jumătate a secolului al XV-lea î.Hr. Obeliscurile au rămas în faţa *Caesareum*-ului mult timp după ce monumentul a dispărut, până când unul dintre ele a fost luat de un englez, care l-a dus în Anglia cu un ponton ce purta, sugestiv, numele de *Cleopatra*. În timpul unei furtuni puternice din golful Biscaya, parâmele au cedat, şase oameni au pierit în valuri, iar obeliscul a plutit în derivă timp de şase zile. În cele din urmă, a fost găsit şi adus la Londra, unde – purtând

numele de „Acul Cleopatrei" – tronează şi astăzi pe malul Tamisei. Celălalt obelisc a fost transportat la New York pe cheltuiala milionarului William Vanderbilt, iar în 1881 a fost ridicat în spatele muzeului Metropolitan din Central Park.

Octavian a poruncit, de asemenea, modernizarea sistemului de canale al Egiptului şi dragarea mâlului de pe fundul unor afluenţi ai Nilului. Scopul acestor lucrări nu urmărea îmbunătăţirea condiţiilor de viaţă ale egiptenilor, ci perfecţionarea transportului de grâne din Egipt spre Roma, unde vor acoperi în curând o treime din necesarul capitalei. Flota de transport, alcătuită din cinci sute de corăbii, traversa Mediterana ca să aducă grânele la Roma, asigurând astfel pâinea romanilor.

Teritoriile pe care Antoniu i le-a oferit cândva Cleopatrei au devenit din nou provincii romane, iar Irod şi-a recăpătat ţinuturile pierdute în favoarea reginei egiptene. A guvernat Iudeea cu o cruzime rar întâlnită, reprimând orice acţiune de revoltă şi ucigându-şi trei din cei şaisprezece fii pentru că au complotat împotriva lui – faptă care l-a determinat pe Octavian să spună că e mai bine să fii porcul lui Irod decât copilul lui. În ultimii ani de viaţă, suferind de dureri cumplite – provocate, probabil, de o formă de cancer, care îl mânca de viu – Irod a devenit din ce în ce mai paranoic şi mai nemilos.

Soarta care i-a ameninţat mereu ţara Cleopatrei şi pe care a luptat din răsputeri s-o evită s-a împlinit în cele din urmă: Roma a anexat Egiptul. Regatul a rămas însă pe cât de bogat şi de important, pe atât de periculos, constituind un focar permanent de disensiuni şi revolte, încât Octavian a numit la cârma lui nu un senator, ci un membru al ordinului cavalerilor (*ordo equester*). Mai mult decât atât, guvernatorul avea să-şi prezinte rapoartele nu în faţa Senatului, ci direct lui Octavian, Egiptul

devenind astfel fieful lui personal. Senatorii nu aveau voie să viziteze regatul – şi cu atât mai puţin să locuiască acolo – fără consimţământul explicit şi personal al lui Octavian. Primul ocupant al funcţiei de guvernator a fost poetul şi generalul Cornelius Gallus, care – prin elocvenţa sa – i-a distras atenţia Cleopatrei în timp ce ceilalţi se strecurau pe furiş în mormântul ei. El a înăbuşit cu succes răscoalele şi a condus mai multe expediţii militare, ajungând până în Etiopia. Dar în ciuda originii sale relativ umile, se pare că Egiptul l-a cucerit pe Gallus cu mirajul grandorii sale, aşa cum li s-a întâmplat şi altora înaintea sa. A început, aşadar, să-l defăimeze pe Octavian, încurajat şi de câteva pahare în plus de băutură, să-şi ridice statui în toată ţara şi să-şi inscripţioneze realizările pe una dintre marile piramide. Octavian l-a chemat la Roma, unde, în anul 26 î.Hr., a fost obligat să se sinucidă din cauza orgoliului nemăsurat pe care n-a ştiut să şi-l stăvilească.

Octavian avea faţă de Egipt o atitudine echivocă, dar pragmatică. Înainte de a părăsi regatul – ne spune Suetoniu – a vizitat mausoleul lui Alexandru, unde a examinat cu atenţie trupul îmbălsămat al marelui conducător, arătându-şi veneraţia faţă de acesta prin gesturi de pietate şi reverenţă, aşezându-i pe cap o coroană din aur şi acoperindu-i trupul cu flori. Dacă ar fi să-i dăm crezare lui Dio Cassius, se pare că, din neatenţie, a rupt o bucăţică din nasul lui Alexandru, pe care l-a atins din curiozitate. A refuzat invitaţia de a vedea şi trupurile îmbălsămate ale Ptolemeilor, care se odihneau în mausoleele lor, spunând că „a venit să vadă un rege, nu o expoziţie de cadavre". N-a vrut să viziteze nici taurul sacru Apis, motivând că „obişnuia să venereze zei, nu vite"[1].

[1] *Ibidem*, LI, 16. În secolele care au urmat morţii Cleopatrei, arta egipteană din Alexandria s-a contopit cu cea romană. Catacombele construite în secolul al II-lea d.Hr. sunt decorate cu statui şi gravuri

Octavian dorea să asigure continuitatea administrativă, încuviinţând – fără tragere de inimă – ca ultimul an de domnie al Cleopatrei să fie urmat, în calendarul egiptean, de primul lui an de guvernare, acceptând, de asemenea, şi titulatura oficială de „părinte al regatului". Şi-a adăugat numele alături de cele inscripţionate în templul din Dendera, ale cărui ziduri exterioare înfăţişau siluetele graţioase ale Cleopatrei şi ale lui Cezarion, şi şi-a amplasat portretul din granit lângă cel al lui Auletes, tatăl Cleopatrei, într-un templu pe care acesta l-a ridicat în cinstea zeiţei Isis. Mai târziu, avea să accepte ca efigia soţiei sale, Livia, să fie imprimată pe monedele egiptene – lucru fără precedent în alte provincii, care ar fi putut să fie o recunoaştere a conceptului egiptean de guvernare în comun. Pe aceste monede, se regăsesc şi însemnele Ptolemeilor – cornul dublu al abundenţei.

La Roma, cucerirea Egiptului, dar, mai ales, confiscarea marelui tezaur al Cleopatrei, a declanşat un puternic avânt financiar. Păstrând – se spune – pentru el doar un pocal incrustat cu nestemate, Octavian a poruncit ca restul vaselor şi tacâmurilor din aur şi argint ale Cleopatrei să fie topite. Dornic să păstreze loialitatea legiunilor sale, i-a răsplătit pe soldaţii care au participat la campania alexandrină, oferindu-le solda pe un an şi recompensându-şi apoi toţi soldaţii cu aceleaşi sume generoase. A cheltuit, de asemenea, foarte mulţi bani ca să cumpere pământuri pe care avea să le aloce veteranilor săi, căci voia să reducă, pe timp de pace, efectivele militare şi să prevină astfel eventualele revolte. Rata dobânzilor a scăzut, la Roma şi în

înfăţişând cobre şi capete ale Meduzei romane alături de taurul sacru Apis. Zeul Anubis, îmbrăcat în tunică, este suprins mumificând un trup fără viaţă, în timp ce altă statuie a lui Anubis poartă hainele unui soldat roman.

Italia, de la 12% la 4%, iar preţul pământului s-a dublat, resimţindu-se în întreaga ţară o creştere a nivelului de trai. Octavian a profitat de ocazie ca să scoată în evidenţă rolul pe care l-a jucat în conferirea acestei prosperităţi şi a emis un număr mare de monede, ce-l înfăţişau ca pe un învingător mărinimos şi fondator al unei Rome noi, mai puternice şi mai mândre. A oferit, de asemenea, câte patru sute de sesterţi fiecărui cetăţean roman de sex masculin. Populaţia Romei, care îşi dorea de atâta amar de vreme ca liderii lor să pună capăt războaielor civile şi anarhiei, era acum mulţumită, chiar dacă plătea un preţ destul de mare – pierderea anumitor libertăţi odată ce Octavian începea să strângă tot mai mult şurubul. „Oamenii au uitat de toate greutăţile prin care trecuseră şi au acceptat bucuroşi victoria lui Octavian, de parcă duşmanii pe care i-a cucerit ar fi fost cu toţii nişte străini"[1], ne spune Dio Cassius.

Ca şi tatăl său adoptiv, Iuliu Cezar, Octavian a dat dovadă – în cei paisprezece ani câţi s-au scurs de la moartea lui Cezar – de o tenacitate uluitoare. A făcut tot ce i-a stat în putinţă ca să-şi împlinească ambiţia de a deţine singur frâiele puterii. Ca să-şi vadă visul cu ochii, şi-a ales cu grijă susţinătorii, în special pe Agrippa, cărora le-a conferit suficientă autoritate, fără să-i scape însă din mână. A fost dispus să încheie compromisuri cu asasinii lui Cezar, dar nu şi-a pierdut niciodată din vedere obiectivul suprem. Poate că, spre deosebire de Antoniu, triumviratul a fost pentru el doar un aranjament temporar. A încălcat cu uşurinţă şi cinism înţelegerile încheiate cu Antoniu, în ciuda intervenţiilor pe care sora lui, Octavia, le făcea în numele soţului ei. Era înzestrat cu o ipocrizie înnăscută, care l-a ajutat să împletească propriile ambiţii

[1] *Ibid.*, LI, 21.

cu binele public şi propria-i versiune a evenimentelor cu faptele reale. A reuşit astfel să manipuleze cu succes relaţiile publice şi să stăpânească arta propagandei. Spre deosebire de Antoniu, pe care istoria ni-l prezintă ca pe un erou impulsiv, dar generos şi îngăduitor, cucerindu-ne inima cu firea sa caldă şi prietenoasă, Octavian – renumit pentru spiritul său conservator şi introvertit – nu lua niciodată o hotărâre fără să-i cântărească îndelung, ca un jucător de şaj, nu doar impactul imediat, ci şi avantajele pe termen lung. Nu ţinea niciodată un discurs fără să cumpănească asupra efectelor sale. „Octavian nu făcea niciodată vreo declaraţie, nici măcar soţiei lui, Livia, fără s-o fi scris şi citit cu glas tare, ca nu cumva să dezvăluie, din neatenţie, prea mult sau prea puţin"[1], susţine Suetoniu.

Ca urmare a victoriei repurtate asupra lui Antoniu şi a Cleopatrei, Octavian avea să devină în curând *princeps* sau primul cetăţean al Romei, un titlu pe care şi l-a asumat în anul 27 î.Hr., împreună cu numele de Augustus, care însemna demnitate, măreţie şi chiar sacralitate. Devenind primul împărat al Romei, a fost mereu conştient – ca şi Antoniu şi Cleopatra – de propria-i imagine, poruncind realizarea şi răspândirea în întreaga lume romană a unui portret oficial, în care era înfăţişat ca un conducător calm, înzestrat cu multă noblete sufletească. Portretul a fost folosit ca model pentru numeroase statui şi ilustrări. Semnificativ este şi faptul că, atunci când Senatul i-a propus ca una dintre lunile anului să-i poarte numele, Octavian a cerut ca aceasta să nu fie luna în care s-a născut – aşa cum s-a întâmplat cu Iuliu Cezar, de la numele căruia provine luna iulie – ci Sextillis (a şasea lună după vechiul calendar, dar a opta după cel

[1] Suetoniu, *Viaţa lui Augustus [Octavian]*, 84.

iulian) – luna în care a obţinut victoria asupra lui Antoniu şi a Cleopatrei şi care a devenit luna august.

După patruzeci şi patru de ani de domnie autocrată, în timpul căreia a descentralizat administraţia imperiului şi a înlăturat conflictele de la graniţele sale, atacate încă de barbari, fără să reprezinte însă o ameninţare serioasă, Augustus a murit în anul 14 d.Hr. Ca o ironie a sorţii, multe dintre măsurile sale de centralizare, în special, concentrarea întregii puteri în mâna unui singur conducător, neales prin votul poporului, semănau cu forma de guvernământ a Ptolemeilor din Egipt. După incinerarea lui Augustus, cenuşa i-a fost depusă în mausoleul său impunător, construit într-un parc public, după modelul mormântului lui Alexandru cel Mare din Alexandria.

Roma a devenit sălaşul multor artefacte aduse din Egipt. La scurt timp după întoarcerea lui Octavian şi a veteranilor lui în Italia, dar şi în deceniile următoare, s-a declanşat un soi de „egiptomanie". Cetăţenii importau cu pasiune obiecte de artă din perioada faraonilor. Uneori, în pieţele din Roma se înălţau obeliscuri pentru celebrarea victoriilor, alteori, apăreau în temple în cinstea zeilor romani sau erau pur şi simplu aduse în spaţiile publice ca să le înfrumuseţeze sau ca să joace rolul de cadrane solare.[1] Rar se întâmpla însă ca cei care le amplasau în noul lor peisaj pitoresc să cunoască adevărata semnificaţie a acestor obiecte de artă, astfel că sfinxul egiptean a devenit un element decorativ obligatoriu în grădinile romane. Peisajele egiptene, presărate cu imaginea Nilului, cu lotuşi, cu piramide şi crocodili erau des întâlnite în frescele şi basoreliefurile

[1] Unul dintre aceste cadrane solare, adus la Roma din ordinul lui Octavian şi ridicat pe *Campus Martius*, se află astăzi în Piazza di Monte Citorio din capitala Italiei.

decorative. „Egiptomania" a influenţat şi moda bijuteriilor din Roma, dând naştere unei adevărate pasiuni pentru inelele cu scarabei, amuletele egiptene şi aşa mai departe.

Mulţi romani preferau acum ca cenuşa să le fie depusă în morminte piramidale, fără să mai ţină seama de religia lor. Cu toate acestea, cultul lui Isis, al lui Osiris şi al altor zei a început să se bucure de popularitate la Roma, adunând tot mai mulţi adepţi. Aceşti zei au fost „importaţi" la începutul secolului I î.Hr., dar – după înfrângerea Cleopatrei, când oamenii au încetat să îi mai asocieze cu un duşman străin – au început să fie iubiţi. Cultul lui Isis le oferea noilor săi discipoli viaţa de după moarte, dar şi ritualuri exotice, însoţite de muzică, incantaţii şi practici de ardere a tămâiei. În fiecare zi, înainte de răsăritul soarelui, preoţii le prezentau statuia lui Isis credincioşilor, care zornăiau în onoarea ei instrumentele de metal cunoscute sub numele de sistrum, înlăturând astfel şi sunetele străine, care ar fi putut să tulbure ritualurile elaborate ale cultului. Ei rămâneau cu toţii adânciţi în rugăciune până când soarele se înălţa pe cer, iar credincioşii îl binecuvântau, celebrând în acelaşi timp şi învierea lui Osiris, zeul lumii de dincolo. La ora două după-amiaza, avea loc o altă ceremonie de venerare a apelor sacre ale Nilului. Cultele egiptene au ajuns să se bucure de o popularitate atât de mare, încât venerarea acestor zeităţi a continuat în unele cartiere ale Romei până la căderea oraşului.

Zeii le-au sortit copiilor lui Antoniu, ai Cleopatrei şi lui Octavian destine diferite şi, uneori, chiar ciudate. Cleopatra Selene s-a căsătorit cu un tânăr care a fost expus, pe când era copil, la fel ca şi ea, în faţa mulţimii din Roma cu ocazia unui triumf roman. Acesta era Iuba, prinţul numidian, renumit

pentru erudiţia sa, care în anul 25 î.Hr. a devenit conducătorul regatului Mauretaniei (Marocul de astăzi). Fiul lor, pe care l-au numit Ptolemeu, a moştenit tronul tatălui său în anul 23 d.Hr. Cei doi fraţi ai Cleopatrei Selene au însoţit-o – se pare – în noul ei regat, unde băieţii, cărora Antoniu le-a prevestit un viitor grandios de pe estrada din argint, în ziua Donaţiilor din Alexandria, se pierd în obscuritate.

Cele două fiice ale lui Antoniu şi ale Octaviei şi-au pus, în schimb, amprenta asupra istoriei. Amândouă au rămas la Roma şi au devenit mamele sau bunicile viitorilor împăraţi romani. Antonia, fiica mai mare, a fost bunica lui Nero, în timp ce Antonia, fiica mai mică, a fost mama lui Claudius şi străbunica lui Caligula. (În anul 40 d.Hr., Caligula l-a ucis pe Ptolemeu al Mauretaniei – nepotul lui Antoniu şi al Cleopatrei, dar şi vărul său. Motivul a fost acela că Ptolemeu a îndrăznit să poarte, în amfiteatru, o mantie purpurie, mult mai frumoasă, decât cea a lui Caligula.) Octavian i-a permis lui Iulius Antonius, fiul lui Antoniu şi al Fulviei, să ceară moştenirea familiei. Sub patronajul lui Octavian, s-a bucurat de o carieră de succes la Roma, devenind consul şi guvernator în Asia Mică, dar şi un poet talentat. Cu toate acestea, în anul 2 î.Hr., pe când avea patruzeci şi unu de ani, a fost implicat într-un scandal sexual împreună cu Iulia, fiica de treizeci şi şase de ani a lui Octavian. Ea a fost căsătorită cu amiralul Agrippa, prietenul credincios al lui Octavian încă de pe băncile şcolii, iar după moartea acestuia, survenită în anul 12 î.Hr., a devenit soţia lui Tiberius, fiul mamei ei vitrege, Livia, şi al primul ei soţ.

Alături de alţi câţiva bărbaţi din înalta societate romană, Antoniu a fost acuzat că a practicat orgii sexuale împreună cu Iulia, „care nu se dădea în lături de la niciun act sexual înfăptuit

de femei". Se spune că a fost surprinsă, în toiul nopţii, destrăbălându-se în For, în braţele lui Antoniu şi ale celorlalţi nobili, şi dansând beată în tribuna oratorilor, unde capul lui Cicero a stat cândva pironit şi de unde tatăl ei se adresa oamenilor, îndemnându-i să contribuie la renaşterea spirituală şi morală a Romei. Bărbaţii au fost acuzaţi de trădare, iar unii dintre ei, printre care şi Antoniu, au fost obligaţi să se sinucidă sau au fost executaţi. Tiberius a divorţat de Iulia. Dovedindu-se la fel de nemilos faţă de slăbiciunile unicei sale fiice, aşa cum a fost şi în cazul altora, Octavian a exilat-o pe o insulă îndepărtată. Convins fiind că băutura a fost principala cauză a prăbuşirii ei, Augustus le-a poruncit paznicilor să împiedice accesul pe insulă fie şi a unei picături de vin. Iulia şi-a trăit viaţa, caracterizată printr-o abstinenţă totală, alături de mama ei, Scribonia, de care Octavian a divorţat brusc cu mulţi ani în urmă şi care s-a oferit acum să-şi însoţească fiica în exil. Deşi i-a permis, în cele din urmă, să se întoarcă în peninsulă, Iulia a rămas sub strictă supraveghere până la moartea ei, survenită paisprezece ani mai târziu. A apucat însă să-l vadă pe fostul ei soţ, Tiberius, urcând pe tronul ţării, ca succesor al lui Octavian, şi devenind al doilea împărat al Romei, deoarece fiii ei şi ai lui Agrippa au murit înaintea bunicului lor.

Raporturile sexuale excesive au continuat să joace un rol extrem de important în viaţa politică a Romei. Şi alte femei din familia imperială au fost exilate din cauza apetitului lor sexual. Ca împărat, Octavian a promulgat legi care statuau comportamentul femeilor, promovau căsătoria, pedepseau adulterul şi le impuneau matroanelor romane un loc bine stabilit – acela de a sta acasă şi de a-şi creşte copiii. Cu toate acestea, ajuns la bătrâneţe – ne spune Suetoniu – Octavian a făcut „o pasiune pentru

deflorarea tinerelor fete, ce-i erau aduse din diverse cartiere ale Romei, chiar şi de soţia sa"[1].

Nu e de mirare, aşadar, că regina Egiptului a devenit, în ochii romanilor, simbolul suprem al depravării sexuale. Lămpile cu ulei o înfăţişau pe Cleopatra stând ghemuită deasupra unui falus imens. Deposedată de umanitate, de inteligenţă şi spiritualitate, ea şi-a început, astfel, lunga călătorie prin istorie, distorsionată de trecerea timpului, devenind imaginea femeii desfrânate, intrigante şi hrăpăreţe, fără ca nimănui să-i mai pese de adevărul istoric, ignorat şi pierdut în negura vremurilor.

[1] Suetoniu, *Viaţa lui Augustus [Octavian]*, 71.

Post-scriptum

„O pereche mai renumită ca aceasta"

În scena de final a tragediei lui Shakespeare, *Antoniu şi Cleopatra,* Octavian porunceşte ca îndrăgostiţii să aibă parte de o înmormântare somptuoasă, spunând că „niciun mormânt din lume nu a găzduit vreodată o pereche mai renumită ca aceasta"[1]. În ciuda afirmaţiilor confuze şi contradictorii, a teoriilor calomniatoare şi ideilor preconcepute care învăluie povestea Cleopatrei şi a lui Antoniu de peste două milenii, acest lucru este incontestabil, căci Antoniu şi Cleopatra reprezintă unul dintre cele mai renumite cupluri din istorie.

La fel de adevărat este şi faptul că amândoi au dus o viaţă zbuciumată, marcată de evenimente memorabile, pe fundalul unor lupte crâncene pentru putere, al unor conspiraţii complexe şi al unor bătălii sângeroase într-o perioadă definitorie din istoria Romei.

Anumite elemente referitoare la relaţia dintre Antoniu şi Cleopatra rămân de netăgăduit, indiferent de izvoarele istorice şi chiar dacă autorii îi privesc sau nu cu îngăduinţă. Numele lor sunt întotdeauna corelate – chiar din primele izvoare – cu imaginea unor îndrăgostiţi pătimaşi. Între ei a existat, fără

[1] W. Shakespeare, *Antoniu şi Cleopatra,* Actul V, Scena 2, versul 357.

umbră de îndoială, o atracţie puternică, ce-a dăinuit mai bine de un deceniu şi a culminat cu naşterea a trei copii. Semănau, din multe puncte de vedere, ca două picături de apă: erau charismatici, reuşind cu uşurinţă să te prindă în mrejele lor; erau dornici de acţiuni riscante, uneori chiar palpitante; erau ambiţioşi şi înclinaţi spre uneltiri de amploare; iubeau cu pasiune viaţa şi excesele. Şi, mai presus de toate, îşi erau loiali unul celuilalt.

Cleopatra nu era o nimfomană „mereu în călduri", aşa cum a fost adeseori portretizată. În viaţa ei, au existat doar doi bărbaţi – Cezar şi apoi Antoniu. Privind lucrurile dintr-o altă perspectivă, n-a uneltit cu sânge rece şi nici n-a manipulat bărbaţii, aşa cum se spune adesea. Firește că – atunci când a devenit amanta lui Cezar – a luat în calcul mai multe elemente – avea nevoie de un protector care să-i apere tronul şi viaţa. Cu timpul, însă, a început să nutrească sentimente profunde pentru cel ce avea să i-l dăruiască pe Cezarion şi care semăna, în multe privinţe, cu tatăl ei. Când Cleopatra a venit la Roma, îi unea o afecţiune şi o empatie atât de puternică, încât Cezar i-a împărtăşit planurile de modernizare a capitalei şi de introducere a unui nou calendar. Influenţa pe care o exercita asupra lui Cezar constituia unul dintre motivele pentru care romanii o urau şi se temeau atât de mult de ea. Mai târziu, în timpul războiului civil care a urmat asasinării lui Cezar, Cleopatra nu a răspuns cererilor de ajutor ale asasinilor iubitului ei, în ciuda apropierii armatelor lor de Egipt şi riscurilor pe care şi le asuma. A încercat, în schimb, să vină împreună cu flota sa, în ajutorul lui Antoniu şi al lui Octavian.

Relaţia Cleopatrei cu Antoniu a fost cu totul diferită. Deşi a izvorât din interes, s-a transformat într-o dragoste profundă

şi pătimaşă. Alături de Cezar, ea a jucat întotdeauna rolul partenerei tinere şi lipsite de experienţă. Alături de Antoniu, s-a bucurat de o relaţie pe picior de egalitate, unică pentru vremea aceea – un adevărat parteneriat pe plan sexual, emoţional, intelectual şi politic, în care amândoi au ajuns să depindă unul de celălalt. Spre deosebire de soţiile lui romane, Cleopatra îl însoţea pretutindeni, chiar şi în campaniile militare.

Dragostea pe care Antoniu o nutrea pentru Cleopatra transcende dincolo de propaganda misogină a lui Octavian şi de miturile întreţesute în decursul secolelor. Sentimentele lui pentru Cleopatra au evoluat în timp. Antoniu rezista cu greu în faţa femeilor frumoase, motiv pentru care cădea cu uşurinţă în mrejele lor. Le admira şi îi plăcea să se lase călăuzit de femeile patriciene, tenace şi hotărâte. Cleopatra se încadra în acest tipar, având însă de partea ei şi alte atuuri atrăgătoare – statutul de regină şi imaginea de zeiţă. Nu e de mirare, aşadar, că s-a îndrăgostit nebuneşte de ea în Tars şi că a urmat-o în Alexandria, abandonându-se plăcerilor sexuale. Dar sentimentele lui, deşi puternice în acest stadiu incipient al relaţiei lor, nu l-au împiedicat să se întoarcă la Roma şi să-şi întemeieze o familie cu Octavia.

Antoniu nu a reuşit însă s-o uite peCleopatra,căreia – dintre toate femeile din viaţa lui – i se va dărui cu trup şi suflet. Acesta a şi fost motivul pentru care a făcut un pas extrem de periculos pe plan politic, alungând-o pe Octavia şi legându-şi apoi viaţa de regina Egiptului, căreia îi va rămâne pentru totdeauna credincios. Pasiunea sexuală s-a transformat într-o legătură atât de puternică, încât au creat împreună un nou concept în care Egiptul se va situa pe picior de egalitate cu Roma. Spre deosebire de Octavian, Antoniu s-a simţit întotdeauna în largul lui

în rândul oamenilor, alături de care muncea cot la cot şi cărora le împărtăşea ideile sale, astfel că a transformat-o cu uşurinţă pe Cleopatra, deşi femeie, într-un partener de nădejde, care îl călăuzea, îl încuraja, îl ajuta să se concentreze asupra obiectivelor importante şi îi liniştea stările sufleteşti cauzate de temperamentul său coleric şi, uneori, maniaco-depresiv. Acesta a fost unul dintre motivele pentru care – când a aflat de moartea Cleopatrei – a ales să-şi pună capăt zilelor. Gândul unei vieţi fără prietena şi iubita lui, cu care împărtăşise şi bucuriile, şi necazurile, era greu de suportat.

Există, firește, multe lucruri pe care nu le vom desluşi niciodată. Din cauza fascinaţiei pe care acest cuplu, învăluit în senzualitate şi sexualitate, o exercită încă asupra noastră, pierdem din vedere tabloul de ansamblu. Cleopatra şi Antoniu nu sunt eroii unei tragedii romantice sortiţi pieirii de zeii nemiloşi. Cleopatra a fost o femeie care a condus cu drepturi depline una dintre cele mai mari puteri economice, lucru aproape unic în lumea antică. Vor trece multe secole – poate până la domnia reginei Elisabeta I a Angliei – până când o altă femeie avea să dea dovadă de aceeaşi stăruinţă şi abilitate politică. Antoniu a fost şi el, la un moment dat, cel mai puternic om din Apus. Motivele şi ambiţiile, deciziile şi acţiunile celor doi îndrăgostiţi au conturat una dintre cele mai mari lupte pentru putere din istoria omenirii, o luptă pe care – dacă Antoniu şi Cleopatra ar fi câştigat-o – ar fi creat o lume cu totul diferită faţă de cea de astăzi.

Datorită miturilor şi propagandei care învăluie viaţa Cleopatrei, este cât se poate de firesc ca una dintre cele mai cunoscute enigme ale istoriei, bazate pe o inadvertenţă istorică, s-o aibă în centrul atenţiei pe regina Egiptului. În lucrarea sa,

Les pensées („Cugetări"), Pascal se întreabă ce s-ar fi întâmplat dacă ea ar fi avut un nas mai mic? Oare cursul istoriei ar fi fost cu totul altul? Oare Antoniu s-ar mai fi îndrăgostit de ea sau ar fi rămas la Roma şi l-ar fi învins pe Octavian? Întrebarea a dat naştere unei întregi teorii – cea a nasului Cleopatrei – scoţând în evidenţă faptul că marile evenimente depind de detaliile aparent nesemnificative şi de relaţiile personale din culisele istoriei, creând în acelaşi timp un noian de dezbateri şi de întrebări care încep cu „ce s-ar fi întâmplat dacă...?" Enigma ignoră însă dovezile oferite de efigia reginei imprimată pe monede, unde Cleopatra este înfăţişată având un nas lung, proeminent şi acvilin. Nu i-ar fi stricat dacă ar fi suferit mici retuşuri. Pe de altă parte, personalitatea şi glasul Cleopatrei, nu frumuseţea ei mediocră, sunt cele care îi conferau charismă, susţine Plutarh.

Întrebarea lui Pascal răstălmăceşte valorile frumuseţii şi ale dragostei, interpretând în mod eronat iubirea romantică şi atracţia fizică, precum şi ideea de simetrie, care ne impune criteriile de frumuseţe. Ne determină, de asemenea, să facem speculaţii – încântătoare, dar inutile – referitoare la rolul atracţiei reciproce, imposibil de analizat ca şi dragostea dintre liderii politici. De exemplu, de ce Churchill şi Roosevelt sau Macmillan şi Kennedy se simţeau spirite înrudite şi de ce Margaret Thatcher a exercitat o influenţă atât de mare asupra lui Reagan sau Gorbaciov? Ar fi putut vreun prim-ministru britanic, de sex masculin, să rivalizeze cu ea? Istoria Angliei ar fi fost oare cu totul alta dacă natura ar fi înzestrat-o pe Elisabeta I cu mai puţină charismă sau ar fi făcut-o bărbat? E mult mai profitabil să facem speculaţii pe baza unor ipoteze ca, de exemplu: ce s-ar fi întâmplat dacă Antoniu, cu ajutorul Cleopatrei, l-ar fi învins pe Octavian?

Victoria lui Octavian asupra lui Antoniu şi Cleopatrei a marcat triumful Romei occidentale asupra grecilor şi a statelor din Orient, care au asimilat cultura greacă. Această biruinţă l-a determinat pe Vergiliu – un adept al ideilor imperialiste şi şoviniste ale lui Octavian – să admită cu condescendenţă că Orientul este leagănul unor artişti, sculptori, oratori şi chiar astronomi de renume, dar:

> ...Tu să domneşti stăpânind ale lumilor neamuri, romane,
> Asta ţi-e arta pe veci! Şi păcii să-i fii tu străjerul;
> Cruţă pe cel umilit şi doboară pe cel îndărătnic![1]

Vor trece peste trei sute de ani până când Orientul – odată cu ascensiunea imperiului bizantin, cu capitala la Constantinopole – va prelua o parte din puterea politică în Mediterana.

Considerând bătălia de la Actium drept un punct de cotitură în istoria omenirii, oamenii de ştiinţă se întreabă şi astăzi ce s-ar fi întâmplat dacă Antoniu şi Cleopatra ar fi obţinut victoria – fie la Actium, fie mai devreme. Răspunsul depinde de momentul victoriei, cât şi de consecinţele acesteia asupra balanţei puterii dintre cei doi conducători îndrăgostiţi unul de celălalt. Dacă Antoniu ar fi cucerit Parţia şi ar fi deschis calea Romei spre India şi spre teritoriile aflate dincolo de ea, atunci s-ar fi putut întoarce în Italia. Triumful lui ar fi eclipsat victoria lui Octavian asupra lui Sextus Pompeius şi a locuitorilor din Illyricum. Dacă ar fi reuşit, împreună cu Cleopatra, să-l învingă pe Octavian la Actium într-o serie de confruntări pe mare şi pe uscat, Antoniu n-ar mai fi avut nevoie de susţinerea ei politică.

[1] Vergiliu, *Eneida*, traducere George Coşbuc, Editura Mondero, Bucureşti, 2006, Cartea VI, 853.

În cazul în care ar fi obţinut victoria completă asupra Parţiei şi ar fi impus hegemonia romană până în India, ar fi fost extrem de greu să menţină ordinea şi controlul asupra unor ţinuturi atât de întinse, lucru dovedit atât de istoria contemporană, cât şi de cea antică. Dacă Antoniu ar fi reuşit acest lucru, ar fi fost nevoit să ajungă la o înţelegere cu Octavian şi să formeze un duumvirat, în timpul căruia Octavian ar fi condus, de la Roma, provinciile din vest, iar Antoniu ar fi cârmuit, din Alexandria, un imperiu oriental, alcătuit din provincii romane şi regate subordonate. Dacă, pe plan sentimental, Antoniu ar fi avut nevoie în continuare de susţinerea Cleopatrei, pe plan politic, însă, n-ar mai fi fost nevoit să-i intre în graţii, organizând ceremonii de o somptuozitate ostentativă ca aceea a Donaţiilor din Alexandria, care i-au atras ura şi dispreţul societăţii romane. Ideea încheierii unui parteneriat între Roma şi Egipt ar fi urmat o cale mai lentă şi secretă. În aceste circumstanţe, Antoniu şi Octavian ar fi reuşit să colaboreze, nu în termeni prea cordiali, până la moartea lui Antoniu – acesta ar fi avut în jur de cincizeci de ani în această perioadă, iar viaţa dezordonată pe care o dusese şi-ar fi spus repede cuvântul. În funcţie de vârsta la care Antoniu şi-ar fi găsit sfârşitul, cele două jumătăţi ale imperiului ar fi evoluat atât de diferit pe plan cultural şi administrativ, încât Octavian nu s-ar mai fi simţit în stare să se confrunte cu succesorul lui Antoniu, lucru care ar fi dus la dezvoltarea mult mai timpurie a Imperiului Roman de Răsărit şi a Imperiului Roman de Apus.

O victorie a lui Antoniu şi a Cleopatrei la Actium în anul 31 î.Hr. ridică noi întrebări. Închipuindu-ne că Octavian şi-ar fi găsit sfârşitul, curmându-şi singur zilele sau pierind de mâna altcuiva, ce s-ar fi întâmplat în acest caz? Ar fi ajuns oare

Cleopatra să cârmuiască Roma de pe Capitoliu, aşa cum sugerau propagandiştii *avant la lettre* ai lui Octavian? Un lucru extrem de important îl constituie faptul că, printre susţinătorii lui Antoniu, se aflau regi din statele orientale, aliate Romei, dar şi romani cu vederi republicane. Dacă el ar fi obţinut victoria la Actium, atunci niciun republican n-ar mai fi părăsit tabăra lui Antoniu. Şi în acest caz, e greu să ne închipuim că – după izbânda lui – aceste elemente republicane n-ar fi agitat spiritele, cerând anumite puteri senatoriale.

Nu ştim cum arăta, în concepţia lui Antoniu, forma ideală de guvernământ. El i-a oferit coroana lui Cezar. Cu toate acestea, aproape toţi republicanii au fugit în tabăra lui, văzându-l, poate, ca pe o speranţă mult mai promiţătoare decât Octavian în păstrarea republicii, convinşi fiind că abordarea lui era mult mai progresistă decât revoluţia rivalului său. Ca şi Pompei, poate că Antoniu n-ar fi ştiut ce să facă totuşi cu puterea supremă atunci când ar fi obţinut-o, bucurându-se mai presus de orice de respectul şi de poziţia lui. Spre deosebire de Octavian, vederile lui Antoniu au fost influenţate de mai multe persoane apropiate: mai întâi, de mama lui, Iulia, apoi de Curio, Iuliu Cezar, Fulvia şi Cleopatra. De vreme ce, după bătălia de la Actium, regina Egiptului ar fi fost singura care ar fi exercitat o influenţă covârşitoare asupra lui, ar fi reuşit să-l împingă încetul cu încetul spre autocraţie şi, probabil, spre monarhie, lucru impus şi de cerinţele noului imperiu, care ar fi avut nevoie de o administraţie puternică şi stabilă şi de o structură de conducere bine definită. Roma ar fi aflat, astfel – cum a aflat şi sub conducerea lui Octavian – că moartea republicii era inevitabilă – cel puţin, după încuviinţarea de către Senat a celui de al Doilea Triumvirat. Facţiunea republicanilor a fost

întotdeauna scindată, iar membrii ei, înguşti la minte, acordau o atenţie deosebită detaliilor nesemnificative, lăsându-se animaţi de gelozii meschine şi pierzând astfel din vedere tabloul de ansamblu şi consecinţele certurilor lor neîncetate. Refuzând să renunţe la unele dintre prerogativele lor şi să-şi sacrifice anumite privilegii şi chiar drepturi minore, republicanii au instituit, fără voia lor, autocraţia.

Dacă ţinem seama de faptul că propaganda lui Octavian împotriva Cleopatrei se baza pe nişte idei preconcepute, xenofobe şi misogine, care cu greu ar mai fi putut fi şterse din mintea oamenilor, dar şi de preferinţele lui Antoniu pentru lumea orientală, ne putem imagina cu uşurinţă că, după o perioadă petrecută la Roma, Antoniu şi Cleopatra s-ar fi stabilit în Alexandria, capitală care ar fi devenit egala Romei, aşa cum a devenit mai târziu Constantinopole. Dacă ne gândim la tradiţia monarhică a Cleopatrei, ne putem închipui că iubiţii ar fi devenit, ca şi Octavian, conducători ereditari, urmaţi la tronul Romei de Antyllus şi de Cezarion la tronul Alexandriei.

Antoniu şi Cleopatra ar fi preluat în mod direct frâiele guvernării, cârmuindu-şi regatul alături de suveranii statelor aliate. Cu toate acestea, guvernarea lor ar fi presupus mai mult un parteneriat între greci şi romani. S-ar fi bazat pe conceptul elenist de *harmonia* – o concordanţă de perspective şi interese – şi ar fi manifestat mai multă toleranţă faţă de tradiţiile locale. Grecii şi celelalte popoare din regiune ar fi avut mai multă putere politică, lucru care ar fi împiedicat apariţia resentimentelor faţă de conducerea imperialistă a Romei, rece şi străină. Alexandria ar fi cunoscut o înflorire extraordinară, devenind un centru al culturii şi educaţiei. Prejudecăţile şi diferenţele dintre est şi vest, la fel de marcante atunci ca şi

acum, s-ar fi estompat cu timpul, spre câştigul tuturor. Iar domnia mai îndelungată a Cleopatrei ar fi dus, poate, la schimbarea statutului femeii în societate.

Poate că, în cele din urmă, Cleopatra ar fi reuşit să-l înlăture pe Irod de pe tronul Iudeii şi acest lucru ar fi avut consecinţe mult mai favorabile, căci regiunea s-ar fi dezvoltat, fără doar şi poate, într-un context mai pacifist şi mai tolerant. Iisus din Nazaret s-ar fi născut într-un mediu mai îngăduitor, iar primirea lui în lume ar fi fost cu totul alta.

Bibliografie

Izvoare clasice

Anonim, *Războiul alexandrin*
Appian[1], *Istoria romană*
Apuleius, *Măgarul de aur*
Arrian, *Istoria lui Alexandru*
Atheneus, *Deipnosophistae*
Augustus (Octavian), *Res Gestae Divi Augustus*
Aulus Gellius, *Nopţi atice*
Catullus, *Poeme*
Cicero, *Dialogurile din Tusculum, Scrisori către Atticus, Scrisori către prieteni, Quintilianus, Despre provinciile consulare, Despre natura zeilor, Filipicele, Pro Sestio, Discurs în faţa Senatului la întoarcerea lui din exil.*
Dio Cassius, *Istoria romană*
Diodorus Siculus, *Biblioteca istorică*
Florus, *Epitoma istoriei romane*
Herodot, *Istorii*
Horaţiu, *Ode şi epode*

[1] Appian din Alexandria, aici şi în continuare am respectat convenţia autoarei care, pentru a uşura lectura, a optat pentru variantele simplificate ale numelor greco-latine, rugându-l pe cititor să caute numele complete ale istoricilor în Index.

Iosephus, *Antichităţi iudaice, Războiul evreilor*
Iuliu Cezar, *Războaiele galice, Războaiele civile*
Livius, *Istoria romană*
Lucan, *Farsalia*
Macrobius, *Saturnalia*
Marţial, *Poeme*
Ovidiu, *Arta iubirii, Iubiri*
Pliniu cel Bătrân, *Istoria naturală*
Plutarh, *Vieţile paralele ale oamenilor iluştri*, Viaţa lui Antoniu, Iuliu Cezar, Pompei, Brutus, Cato cel Tânăr, Demetrios şi Alexandru
Sallustiu, *Conjuraţia lui Catilina*
Seneca cel Bătrân, *Suasoriae*
Strabon, *Geografia*
Suetoniu, *Vieţile celor doisprezece Cezari*
Velleius Paterculus, *Istoria romană*
Vergiliu, *Eneida, Georgice, Bucolice*

Surse secundare

Balsdon, J.P.V.D, *Life and Leisure in Ancient Rome*, Phoenix, Londra, 2002.
Bauman, R.A., *Women and Politics in Ancient Rome*, Routledge, Londra, 1992.
Bevan, E.R., *A History of Egypt under the Ptolemeic Dynasty*, Methuen, Londra, 1927.
Blond, A., *O istorie scandaloasă a împăraţilor romani*, Editura Orizonturi, Bucureşti, 2006.
Boardman J., Griffin J. şi Murray O. (editori), *The Oxford History of the Roman World*, Oxford University Press, Oxford, 1991.
Bowman, A.K., Champlin, E. şi Lintott, A. (editori), *The Cambridge Ancient History*, Vol. X (*The Augustan Empire*), Cambridge University Press, Cambridge, 1996.
Bowman, A.K., *Egypt after the Pharoahs*, British Museum Publications, Londra, 1986.

Bradford, E., *Cleopatra*, Harcourt Brace Jovanovich, New York, 1972.
—, *Julius Caesar*, Hamish Hamilton, Londra, 1984.
Braund, D. şi Gill, C. (editori), *Myth, History and Culture in Republican Rome*, University of Exeter Press, Exeter, 2001.
Carcopino, J., *Viaţa cotidiană în Roma la apogeul imperiului*, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1978.
Carter, J.M., *The Battle of Actium*, Weybright and Talley, New York, 1970.
Casson, L., *Ships and Seamanships in the Ancient World*, Princeton University Press, Princeton, 1971.
Chauveau, M., *Egypt in the Age of Cleopatra*, Cornell University Press, Ithaca, NY., 2000.
—, *Cleopatra beyond the Myth*, Cornell University Press, Ithaca, NY., 2004.
Clarke, J.R., *Roman Sex*, Harry N. Abrams Inc., New York, 2003.
Connolly, P., *Colosseum: Rome's Arena of Death*, BBC Books, Londra, 2003.
Cook, S.A., F.E. Adcock şi M.P. Charlesworth (editori), *The Cambridge Ancient History*, Vol. X (*The Augustan Empire*), Cambridge University Press, Cambridge, 1934.
Cowley, E. (editor), *More What If?*, Pan, Londra, 2002.
Dalby, A., *Empire of Pleasures: Luxury and Indulgence in the Roman World*, Routledge, Londra, 2000.
—, *Food in the Ancient World from A to Z*, Routledge, Londra, 2003.
Dando-Collins, S., *Cleopatra's Kidnappers*, John Wiley and Sons, Hoboken, 2006.
Dupont, F., *Daily Life in Ancient Rome*, Blackwell, Oxford, 1992.
Empereur, J.-Y., *Alexandria Rediscovered*, British Museum Press, Londra, 1998.
Everitt, A., *Cicero - A Turbulent Life*, John Murray, Londra, 2001.
—, *The First Emperor*, John Murray, Londra, 2006.

Ewing-Duncan, David, *Calendar: Humanity's Epic Struggle to Determine a True and Accurate Year*, Avon Books, New York, 1998.

Flamarion, E., *Cleopatra: The Life and Death of a Pharaoh*, Harry N. Abrams, New York, 1997.

Foreman, L., *Cleopatra's Palace*, Discovery Books, New York, 1999.

Foss, M., *The Search for Cleopatra*, Michael O'Mara Books, Londra, 1997.

Fraser, P.M., *Ptolemaic Alexandria*, Vol.I., Oxford University Press, Londra, 1972.

Gill, A., *Ancient Egyptians*, HarperCollins, Londra, 2003.

Goddio, M. şi Bernard, A., *Sunken Egypt: Alexandria*, Periplus, Londra, 2004.

Grant, M., *Cleopatra*, Phoenix Press, Londra, 2000.

—, *Greek and Roman Historians*, Routledge, Londra, 1995.

—, *Herod the Great*, Weidenfeld and Nicolson, Londra, 1971.

—, *History of Rome*, Weidenfeld and Nicolson, Londra, 1978.

Gurval, R.A., *Actium and Augustus*, University of Michigan Press, Ann Arbor, 1995.

Hamer, M., *Signs of Cleopatra*, Routledge, Londra, 1993.

Holland, R., *Augustus*, Sutton, Stroud, 2005.

—, *Rubicon: Triumful şi tragedia Romei republicane*, Editura ALL, Bucureşti, 2007.

Hughes-Hallett, L., *Cleopatra - Histories, Dreams and Distortions*, Bloomsbury, Londra, 1990.

Huzar, E.G., *Mark Anthony - A Biography*, Croom Helm, Beckenham, 1978.

Jones, P., *Cleopatra: A Source Book*, University of Oklahoma Press, Norman, Oklahoma, 2006.

Jones, P. şi K. Sidwell (editori), *The World of Rome*, Cambridge University Press, Cambridge, 1997.

Kleiner, D.E., *Cleopatra and Rome*, Harvard University Press, Cambridge, 2005.

Lane Fox, R., *The Classical World*, Allen Lane, Londra, 2005.

Lewis, J.E. (editor), *The Mammoth Book of It Happened in Ancient Rome*, Robinson, Londra, 2003.

Licht, H., *Sexual Life in Ancient Greece*, Constable, Londra, 1994.

Lindsay, J., *Cleopatra*, Constable, Londra, 1971.

Meier, C., *Caesar*, Fontana, Londra, 1996.

Mossman, J. (editor), *Plutarch and His Intellectual World*, Duckworth, Londra, 1997.

Pascal, Blaise, *Cugetări*, Editura ANTET, Bucureşti, 2013.

Pomeroy, S., *Goddesses, Whores, Wives and Slaves*, Robert Hale, Londra, 1976.

—, *Women in Hellenistic Egypt*, Schocken Books, New York, 1984.

—, (editor), *Women's History and Ancient History*, University of North Carolina Press, Chapel Hill, 1991.

Maria Wyke, „Augustan Cleopatras: Female Power and Poetic Authority" în A. Powell (editor), *Roman Poetry and Propaganda in the Age of Augustus*, Bristol Classical Press, Duckworth and Co., Londra, 1992, pp. 98–134.

Richlin, A., *The Garden of Priapus*, Yale University Press, Londra, 1983.

Royster, F., *Becoming Cleopatra: The Shifting Image of an Icon*, Palgrave, New York, 2003.

Syme, R., *Revoluţia romană*, Editura ALL, Bucureşti, 2010.

Southern, P., *Cleopatra*, Tempus, Stroud, 2000.

—, *Mark Anthony*, Tempus, Stroud, 1998.

Brenk, F.E., „Anthony-Osiris, Cleopatra-Isis: The End of Plutarch's Antony" în P.A. Stadter (editor), *Plutarch and the Historical Tradition*, Routledge, Londra, 1992, pp.159–182.

Stanwick, P.A., *Portraits of the Ptolemies*, University of Texas Press, Austin, 2002.

Tannahill, R., *Food in History*, Review, Londra, 2002.

—, *Sex in History*, Abacus, Londra, 1992.

Walker, S. şi S.A. Ashton (editori), *Cleopatra Reassessed*, British Museum Occasional Paper, British Museum, Londra, 2003.

Walker, S. şi P. Higgs (edsitori), *Cleopatra of Egypt from History to Myth*, British Museum Press, Londra, 2001.

Winkes, R., *Livia, Octavia, Iulia – Porträts und Darstellungen*, colecţia Archaeologica Transatlantica XIII, Publications d'Histoire de L'Art et d'Archéologie de L'Université Catholique de Louvain, Louvain, 1995.

Ziare şi reviste

Art in America
The Classical Journal
Historia
Latomus
Smithsonian

Glosar
Personalităţi din secolul I î.Hr.

PERSONALITĂŢILE ROMANE

Agrippa, Marcus – prietenul loial şi comandantul suprem al trupelor lui Octavian.

Ahenobarbus (Enobarbus), Domitius – membru al facţiunii republicane, iar mai târziu aliatul lui Antoniu, înainte de a trece în tabăra lui Octavian.

Antonia cea Bătrână şi Antonia cea Tânără – fiicele lui Antoniu şi ale Fulviei.

Antonius, Lucius – fratele lui Marc Antoniu.

Antonius Marcus (Marc Antoniu) – generalul loial al lui Cezar; membru al celui de al Doilea Triumvirat alături de Octavian şi de Lepidus; soţul Fulviei şi al Octaviei şi iubitul Cleopatrei.

Antyllus – fiul lui Antoniu şi al Fulviei.

Atia – nepoata lui Iuliu Cezar şi mama lui Octavian şi a Octaviei.

Aurelia – mama lui Iuliu Cezar.

Brutus, Marcus – fiul Serviliei şi al lui Iuliu Cezar, spun zvonurile, dar şi unul dintre conspiratorii care au pus la cale asasinarea lui Cezar. Este, de asemenea, nepotul lui Cato cel Tânăr.

Brutus, Decimus – unul dintre asasinii lui Cezar; mai târziu, guvernator al Galiei Cisalpine şi opozant al lui Antoniu.

Caesar, Gaius Iulius – politician, general şi scriitor; membru al Primului Triumvirat şi, mai târziu, dictator pe viaţă; tatăl Iuliei şi al lui Cezarion, fiul Cleopatrei.

Calpurnia – fiica lui Piso şi a treia soţie a lui Iuliu Cezar.

Canidius Crassus, Publicus – unul dintre generalii lui Antoniu, care i-a rămas loial până la sfârşit.

Cassius, Caius – alături de Marcus Brutus, unul dintre conspiratorii care au pus la cale asasinarea lui Cezar.

Catilina, Lucius – demagog şi instigator al unei conspiraţii.

Cato, Marcus Porcius (Cato cel Tânăr) – republican, adept al constituţionalismului şi apărător al vechilor valori morale.

Cicero, Marcus Tullius – politician, orator şi ocrotitor al valorilor republicane.

Cinna, Cornelius – politician, aliat al lui Marius.

Clodia – una dintre surorile lui Clodius, împreună cu care ar fi avut, se pare, relaţii incestuoase.

Clodia – fiica lui Clodius şi a Fulviei, fiica vitregă a lui Antoniu şi prima soţie a lui Octavian.

Clodius – demagog, conducător al bandelor de bătăuşi de pe străzile Romei şi soţul Fulviei.

Cornelia – soţia lui Cinna şi prima soţie a lui Iuliu Cezar.

Cornelia – soţia lui Publius Crassus şi, mai târziu, a lui Pompei cel Mare.

Crassus, Marcus Licinius – cel mai bogat om din Roma; membru al Primului Triumvirat; a fost ucis în timpul luptelor cu parţii de la Carrhae.

Crassus, Publius – fiul lui Marcus Licinius Crassus; şi el şi-a pierdut viaţa în timpul bătăliei de la Carrhae.

Curio, Gaius Scribonius – politician, prieten al lui Antoniu şi al lui Clodius şi al doilea soţ al Fulviei.

Dellius, Quintos – unul dintre consilierii şi generalii de vază ai lui Antoniu, care mai târziu a fugit în tabăra lui Octavian.

Fulvia – soţia ambiţioasă a lui Clodius, Curio şi Antoniu, care a repurtat mai multe succese pe scena politică a Romei.

Gabinius, Aulus – politician, general şi guvernator al Siriei.

Iulia – fiica lui Iuliu Cezar şi a Corneliei şi soţia lui Pompei cel Mare.

Iulia – mama lui Marc Antoniu.

Iulia – fiica lui Octavian şi a Scriboniei.

Labienus, Quintus – fost republican, ajuns mai târziu în serviciul parţilor.

Lepidus, Marcus – politician şi comandantul cavaleriei lui Cezar; membru al celui de al Doilea Triumvirat alături de Antoniu şi Octavian.

Livia – cea de a treia soţie a lui Octavian.

Marius, Gaius – general şi politician; unchiul lui Iuliu Cezar prin alianţă matrimonială.

Milo – politician, conducător al bandelor de bătăuşi de pe străzile Romei şi duşman al lui Clodius.

Octavia – sora lui Octavian; mai târziu, soţia lui Antoniu şi mama celor două fiice ale lor.

Octavian – strănepot şi moştenitor al lui Cezar; membru al celui de al Doilea Triumvirat alături de Antoniu şi Lepidus, iar mai târziu, împărat al Romei sub numele de Augustus.

Piso – politician şi socrul lui Cezar.

Pompeia – nepoata lui Sulla şi cea de a doua soţie a lui Iuliu Cezar.

Pompeius, Gnaeus (Pompei cel Mare) – politician, „cuceritorul Orientului", membru al Primului Triumvirat alături de Cezar şi Crassus, iar mai târziu, conducătorul armatei republicane împotriva lui Cezar.

Pompeius, Gnaeus – fiul cel mare al lui Pompei cel Mare.

Pompeius, Sextus – fiul mai mic al lui Pompei cel Mare; oponent al celui de al Doilea Triumvirat.

Rabirius, Postumus – bancher roman, care i-a împrumutat bani lui Auletes, tatăl Cleopatrei.

Scribonia – rudă cu Sextus Pompeius, cea de a doua soţie a lui Octavian şi mama fiicei lor, Iulia.

Servilia – amanta lui Cezar şi mama lui Marcus Brutus, presupusul fiu al lui Cezar.

Sosius, Gaius – politician şi general, aliat al lui Antoniu.

Sulla, Lucius Cornelius – general şi politician; primul care a adus legiunile la Roma; mai târziu, dictator.

DINASTIA PTOLEMEILOR

Alexandru Helios – fiul mai mare al Cleopatrei şi al lui Antoniu şi fratele geamăn al Cleopatrei Selene.

Arsinoe – sora vitregă a Cleopatrei a VII-a.

Auletes (Ptolemeu al XII-lea) – tatăl Cleopatrei a VII-a.

Berenike a IV-a – sora mai mare a Cleopatrei a VII-a.

Cezarion (Ptolemeu al XV-lea al Egiptului) – fiul Cleopatrei a VII-a şi a lui Iuliu Cezar.

Cleopatra a V-a – soţia lui Ptolemeu al XII-lea şi, probabil, mama Cleopatrei a VII-a.

Cleopatra a VI-a – sora mai mare a Cleopatrei a VII-a.

Cleopatra a VII-a – ultima regină din dinastia ptolemeică.

Cleopatra Selene – fiica Cleopatrei a VII-a şi a lui Antoniu şi sora geamănă a lui Alexandru Helios.

Ptolemeu al XIII-lea – fratele vitreg al Cleopatrei a VII-a, alături de care a domnit pe tronul Egiptului; a fost ucis în timpul războiului alexandrin.

Ptolemeu al XIV-lea – fratele vitreg al Cleopatrei a VII-a, alături de care a domnit pe tronul Egiptului; a fost ucis, probabil, la porunca ei.

Ptolemeu Philadelphus – fiul mai mic al Cleopatrei a VII-a şi a lui Antoniu.

PERSONAJE DE LA CURTEA PTOLEMEILOR

Achillas – comandat militar, membru al consiliului de regenţă al lui Ptolemeu al XIII-lea şi conspiratorul care a pus la cale asasinarea lui Pompei cel Mare.

Ganymedes – eunuc, comandant militar şi sfătuitor al lui Arsinoe.

Charmian – slujnica Cleopatrei.

Eiras – slujnica Cleopatrei.

Pothinius – eunuc şi membru al consiliului de regenţă al lui Ptolemeu al XIII-lea.

Sosigene – renumit astronom de la *Mouseion*-ul din Alexandria.

Theodotus – profesor de retorică şi membru al consiliului de regenţă al lui Ptolemeu al XIII-lea.

PERSONALITĂŢI IUDAICE

Alexandra – prietena Cleopatrei şi soacra lui Irod.

Antigonus – nepotul lui Hyrcanus al Iudeii şi uzurpatorul tronului acestuia.

Antipater – ministrul lui Hyrcanus al Iudeii şi tatăl lui Irod şi al lui Phasael.

Aristobolus – nepotul lui Hyrcanus şi fiul Alexandrei; ucis, probabil, din porunca lui Irod.

Irod – fiul lui Antipater şi rege al Iudeii prin votul Senatului din Roma.

Hyrcanus – conducătorul Iudeii şi membru al dinastiei Hasmoneilor.

Mariamme – nepoata lui Hyrcanus, fiica Alexandrei şi soţia lui Irod.

Phasael – fiul lui Antipater şi fratele lui Irod.

ALTE PERSONAJE

Amyntas – conducătorul Galatiei desemnat de Antoniu.

Artavasdes – regele Armeniei.

Artavasdes – regele Mediei.

Bogud – regele Mauretaniei.

Eunoe – regina Mauretaniei şi amanta lui Cezar.

Eurycles – conducătorul Spartei şi, mai târziu, aliatul lui Octavian.

Glaphyra – o prinţesă din Cappadocia şi presupusa amantă a lui Antoniu.

Iuba – regele Numidiei şi, mai târziu, soţul Cleopatrei Selene, fiica Cleopatrei.

Malchus – regele arabilor nabateeni.
Mitridates – regele Pontului.
Mitridates – regele Pergamului.
Orodes – regele Parţiei.
Pacorus – fiul lui Orodes al Parţiei.
Pharnaces – regele Pontului şi fiul lui Mitridates din Pont.
Phraates – fiul lui Orodes al Parţiei, pe care îl ucide mai târziu ca să-i ia tronul.
Polemon – conducătorul Pontului desemnat de Antoniu.
Nicomedes – regele Bithyniei.
Vercingetorix – căpetenia galilor.

Index

Actium, 377, 452, 453-454
  bătălia de la ~, 380-381
Agrippa, Marcus Vipsanius, 289, 314, 338, 362, 383, 386, 388-390
Alexandru cel Mare, 10, 26, 112, 119, 183, 254, 353
Alexandria, 9, 16, 18, 26, 30, 36, 45, 48-49, 54, 80, 112-120, 136, 141, 146, 174, 184, 239, 267, 283, 355, 362, 370, 391, 407, 409, 416, 434, 436, 449, 455
Antigonus, 275, 305, 313, 323, 325
Antioh al III-lea, 33
Antioh al IV-lea al Siriei, 33
Antiohia, 79, 313, 318, 321, 327, 328, 331, 345
Antipater, 141, 265
Antonia (a doua soţie a lui Antoniu), 152, 165
Antonius, Iulius, 435, 444
Antonius, Lucius, 276, 278, 280
Antoniu, Marc (Antonius Marcus)
  impactul asupra istoriei şi culturii, 16-19, 451-455
  mediu şi formare, 46-47
  aspect fizic şi character, 151, 254-255
  cu Cezar în Galia, 96-97
  ales tribun, îl sprijină pe Cezar împotriva lui Pompei, 100-102
  ca principal ajutor al lui Cezar, 150-152, 179-180, 186-188
  căsătoria cu Fulvia, 165
  după asasinarea lui Cezar, 200-202
  rivalitatea timpurie cu Octavian şi luptele cu Senatul, 211-220
  şi formarea celui de al Doilea Triumvirat, 231-236
  şi bătălia de la Filippi, 239-245
  o cheamă pe Cleopatra la Tars, 251-264
  cu Cleopatra în Alexandria, 266-275
  căsătoria cu Octavia, 287-292
  şi tratatul de la Tarent, 316
  reluarea relaţiei cu Cleopatra, 318, 321-327

strategia pentru est şi campania împotriva parţilor, 330-339, 349, 354
îi oferă Cleopatrei Gaza, 347
invadează Armenia, 350
se pregăteşte de război împotriva lui Octavian, 380-395
Bătălia de la Actium şi urmările ei, 396-414
ultimele zile şi moartea, 415-421
Arhimede din Siracuza, 62, 382
Arius, 424, 425, 435
Armenia, 247, 336, 350, 355, 360, 365, 407
Arsinoe a III-a, 118
Artavasdes, regele Armeniei, 330, 332, 334, 350, 352
Artavasdes, conducătorul regatului Media, 330, 349
Artemis (Diana), 31
templul lui ~ din Efes (vezi *Efes*), 44, 159, 237, 246
Atena, 33, 42, 48, 155, 216, 246, 261, 284, 311, 367, 380, 405, 408, 412
Aurelia, 70, 83, 284

Bacchus, vezi *Dionis*
Berenike a IV-a, 43, 47
Brundisium, pactul de la, 291-293, 306, 315,
Brutus, Decimus, 213, 219, 221, 224, 225, 227, 228, 231
Brutus, Marcus Junius, 123, 188-189, 191-192, 202, 229, 232, 236, 242-244, 287, 408,
Burton, Richard, 20-21

Cezar (Gaius Iulius Caesar)
naşterea şi prima parte a carierei, 66, 70-76
ales Pontifex Maximus şi praetor, 80-81
devine consul şi se alătură Primului Triumvurat, 86-88
şi cucerirea Galiei, 89-91, 95-97
şi evenimentele care au dus la învingerea lui Pompei la Farsala, 56, 100-104
şi Războiul Alexandrin, legăturile cu Cleopatra şi înfrângerea duşmanilor săi, 121-146, 153-156
celebrarea Triumfului său la Roma şi chemarea Cleopatrei, 156-161
planurile de remodelare a Romei şi de schimbare a calendarului, 171-177
înfrângerea forţelor lui Pompei în Spania şi urmările, 178-181
planurile pentru o campanie împotriva parţilor, 183-184
complotul împotriva lui şi ultimele sale zile, 184-191
moartea, citirea testamentului şi funeraliile, 191-192, 198-201

Cezarion (Ptolemeu al XV-lea), 147-149, 162, 172, 184, 204-207, 213, 238, 352, 355-356, 360, 369, 422, 434-435, 455
Caligula, împăratul, 444
Calpurnia, 87, 143, 144, 163, 190, 356
Cartagina şi cartaginezii, 19, 34, 62
CassiusLonginus, Gaius, 188-189, 198, 201, 202, 204, 213, 215-216, 225, 232, 235-238, 242-243, 251, 263, 265
Catilina, conspiraţia lui, 81-82, 207, 217, 228
Cicero, Marcus Tullius, 21, 44, 45, 70, 81-83, 87, 91-92, 100, 123, 146, 161, 164-165, 168, 177, 179, 188, 197, 202-205, 210, 213-214, 218, 224-226, 228, 230, 232, 235, 445
Cleopatra I, 33
Cleopatra a II-a, 35, 36
Cleopatra a III-a, 36, 38
Cleopatra a V-a, 39, 43
Cleopatra a VI-a, 43
Cleopatra a VII-a,
impactul asupra culturii şi civilizaţiei, 16-19, 451-455
naşterea şi prima parte a vieţii, 43
înfăţişare, intelect şi educaţie, 16-17, 48-49, 124-129, 356-357, 124 (nota 1)
cu Cezar la Roma, 157, 162-163, 164-165, 181, 182-183
de partea lui Antoniu şi Octavian, 238-239
i se alătură din nou lui Antoniu şi dobândeşte noi ţinuturi, 342-347
în postura de cal de bătaie al campaniilor de ponegrire ale lui Octavian, 18-19, 359, 370-376
cu Antoniu în Atena şi divorţul acestuia de Octavia, 367-368
înaintea şi în timpul Bătăliei de la Actium, 380-382, 387-395, 398
după Bătălia de la Actium, 400-414
ultimele zile şi moartea, 15, 415-434
relaţia cu Antoniu, 447-451
Clodius Pulcher, Publius, 41, 83-84, 89-90, 93-94, 98, 201, 217, 232, 284
Crassus, Marcus Licinius, 41, 80, 85-87, 94-95, 105, 168, 183, 330

Dante, 19, 111
Dionis (Bacchus), 37, 246, 253-254, 256, 270-271, 290, 351, 367, 385, 405, 418

Enobarbus (Ahenobarbus), Lucius Domitius, 287-288, 291, 362-364, 390-391
Efes, 44, 159, 237, 246, 263, 362-363, 365, 367

Elena din Troia 19, 258
Epicur, 155
Eufrat, râul, 32, 95, 247, 312-313, 330, 331, 340, 352

Filippi, bătălia de la, 239-245, 252, 276-277, 287, 289, 327, 362
Fulvia, 98-99, 165-166, 195, 197, 201, 217, 219-220, 226, 233, 235, 276-277, 280-284, 289-290, 293, 329, 357, 373-374, 454

Galia Transalpină, 91, 225, 231
Gaza, 28, 306, 324, 347, 414
Geminius, Gaius, 378
Gracchi, familia, 65

Hannibal, 61
Hasmoneii (Maccabeii), 265, 323
Hercule, 254, 328, 374,
Herodot, 29, 239 (nota 1)
Homer, 48, 252
Horaţiu, 21, 269, 316, 370, 404, 414, 434

Ierusalim, 79, 265, 275, 306, 313, 323, 325, 340,
India, 32, 94, 115, 146, 269, 330, 352, 422, 452-453
Irod cel Mare, 141, 265-266, 275, 305-306, 313, 323-326, 340-342, 346-347, 365-366, 409-411, 414, 437, 456
Isis, 147-149, 172, 207, 271-272, 317, 327, 353, 367-368, 384, 419, 428, 433, 439, 443
Iudeea, 41, 79, 141, 265, 305, 311, 313, 323, 326, 330, 340, 347, 437
Iuliu Cezar, vezi *Cezar*

Jupiter, 44, 70, 77, 157-158, 168, 187, 252, 358,

Labienus, Quintus, 275, 312
Lepidus, Marcus Aemilius (triumvir), 152, 188, 195-197, 227, 230-231, 245, 280, 291, 315, 339, 360, 405, 412
Livia, 309-310, 348, 360, 427, 439, 441, 444
Lupercalia, sărbătoarea, 187

Macabei vezi *Hasmonei*
Macedonia, 27, 33 (notă), 36, 63, 79, 209, 216, 219, 221, 228, 238-239, 289, 392-393, 403
Marea Moartă, 275, 409
Marius, Gaius, 65-70, 240
Marţial, 170, 281, 299
Mitridate din Pergam, 141
Mitridate Ponticul, 67, 68, 75, 79, 145
Mucia, 85, 308
Munda, bătălia de la, 178
Mouseion, vezi *Alexandria*
Mutina, asediul şi bătălia de la, 224, 226-228

Nero, împăratul, 160 (nota 2), 444

Octavia, 99, 293-296, 299-301, 302-303, 310-318, 322, 343-345, 349, 357, 359, 367-369, 427, 435-436, 440, 449
Octavian (Augustus)
  înfăţişare şi mediu familial, 207-209
  după asasinarea lui Cezar, 209-210
  susţinut de Cicero, 218
  adună trupe, face campanie împotriva lui Antoniu şi cere poziţia de consul, 219-231
  şi formarea celui de al Doilea Triumvirat, 229-232
  şi campaniile împotriva lui Brutus şi Cassius, precum şi Bătălia de la Filippi, 241-244
  împarte provinciile cu Antoniu, 245
  cere ajutorul lui Antoniu împotriva lui Sextus Pompei, 314
  şi Tratatul de la Tarent, 316-317
  îl înfrânge pe Sextus Pompei, 338-339
  şi campania din Illyricum, 357
  şi campania de denigrare a Cleopatrei, 18-19, 359, 370-376
  şi Bătălia de la Actium, 396-399
  după Actium, 404-406, 412-414
  şi moartea lui Antoniu, 422
  şi capturarea şi moartea Cleopatrei, 423-432
  dominarea Egiptului şi ultima parte a vieţii, 435-442, 445-446
Olimpia, 27
Orodes din Parţia, 275, 330,
Osiris, 30, 31, 148 (nota 2), 149, 207, 254, 443
Ovidiu, 130-131, 144

Paphos, 42
Parţia şi parţii, 54, 94-95, 127, 183-185, 209, 214, 246-247, 291-292, 311-313, 325, 330-336, 349, 352, 354-355, 360, 402, 452-453
Persia şi persanii, 26, 94, 128, 183, 239
Petra, 324, 409
Pharsalus, bătălia de la, 56, 59, 69, 103, 105-106, 153, 155, 188, 243
Plancus, Lucius Munatius, 368-369
Pliniu cel Bătrân, 25 (nota 1), 78, 260, 299
Plutarh, ca sursă, 21-22
Pompei cel Mare, Gnaeus, 17, 41, 54, 56, 60-61, 69-70, 75-76, 79, 85-89, 94, 99-106, 109-112, 172-173, 262, 362, 366, 401, 422, 454
Pothinus, 121, 137, 138
Ptolemeu al XII-lea (Auletes), tatăl Cleopatrei, 25, 39-44, 47, 49-50, 80, 92, 94, 148, 159, 199, 205, 253, 373, 410, 439
Ptolemeu Philadelphus, 31-32, 342, 352, 355, 422, 435

Rhodos, 25, 42, 75, 76, 79, 135, 261, 306, 381, 410
Roma, 59-65, 166-171, 240-241
Romulus, 64, 86, 167, 170, 181, 231
Rubicon, râul, 101, 225

Sallustiu, 46, 89, 127
Sexul
  la romani, 72 (nota 1), 73, 130-131, 182, 212-213
  la egipteni, 272-273
Shakespeare, William, 17, 19, 127, 200, 228, 243, 256, 287, 398, 429,447
Sibiline, Cărţile, 18, 44, 45, 71
Sicilia, 61-62, 124, 154, 198, 213, 231, 245, 278, 285, 291, 309, 313, 339, 377
Sidon, 29, 133, 323
Sinai, 324, 414
Spania, 61, 76, 84, 94, 102, 151, 178, 181, 208, 245, 343, 377
Sparta şi Eurycles din Sparta, 390, 400
Spartacus şi revolta gladiatorilor conduşi de el, 76
Strabon, 114, 116 (nota 1), 118, 121
Suetoniu, drept sursă, 21
Sulla, Lucius Cornelius, 66-69, 71-75, 79,83, 100, 156, 188, 232
Siria, provincie romană, 41, 54, 79, 94, 150, 183, 216, 228, 236, 245, 262, 265, 275, 311, 318, 331, 393, 409

Tacit, 310
Tarent, Tratatul de la, 315-316, 329, 343
Taylor, Elizabeth, 20-21
Tesalia, 59, 103
Tibru, fluviul, 50, 59, 80, 94, 161, 162, 164-167, 170, 200
Tiberius, împăratul, 444-445
Tracia, 392
Triumvirat, Primul, 41, 87, 95
Triumvirat, al Doilea, 231, 291, 308
Troia, 19, 125, 258, 418

Utica, 154, 156

Vestale, 72, 77, 80, 83, 170, 180, 308, 346, 369
Vergiliu, 21, 28, 64, 278, 302, 306, 316, 327, 370, 414, 434, 452

Cuprins

Prefaţă 7
Mulţumiri 13
Prolog 15

Partea I: DINASTIA VULTURILOR 23
  Capitolul 1: *Spălaţi-vă rufele în familie!* 25
  Capitolul 2: *Profeţiile fraţilor şi oracolele sibiline* 40

Partea II: HAZNAUA LUI ROMULUS 57
  Capitolul 3: *Cursa pentru glorie* 59
  Capitolul 4: *Odi et amo* 75
  Capitolul 5: *Traversarea Rubiconului* 93

Partea III: REGINA EGIPTULUI – AMANTA ROMEI 107
  Capitolul 6: *Ca o virgină* 109
  Capitolul 7: *Războiul alexandrin* 132
  Capitolul 8: *„Veni, vidi, vici"* 150
  Capitolul 9: *„Sclavul vremurilor"* 164
  Capitolul 10: *Idele lui martie* 178

Partea IV: ISIS SINGURĂ 193
  Capitolul 11: *„Fuga reginei"* 195
  Capitolul 12: *Suveranul Orientului* 224

Partea V: ÎMBLÂNZIREA LUI HERCULE 249
Capitolul 13: *Atotputernica Afrodita* 251
Capitolul 14: *„Să i-o tragem Fulviei!"* 265
Capitolul 15: *O mamă singură* 287
Capitolul 16: *„Fatalul foc al dragostei"* 302

Partea VI: ZEII ORIENTULUI 319
Capitolul 17: *Soarele și Luna* 321
Capitolul 18: *„Împărțeală înconjurată de o pompă teatrală, plină de ură pentru romani"* 340
Capitolul 19: *„O egipteancă"* 359
Capitolul 20: *Bătălia de la Actium* 380
Capitolul 21: *După bătălia de la Actium* 400
Capitolul 22: *Moarte pe Nil* 415
Capitolul 23: *„Bună nu-i nicicând policezaria"* 431

Post-scriptum: „O pereche mai renumită ca aceasta" 447
Bibliografie 457
Glosar: Personalități din secolul I î.Hr. 463
Index 469

CORINT
ISTORIE

Abandonații. Destinele unor tineri americani în Rusia lui Stalin	Tim Tzouliadis	39,90
Adolf Hitler. O viață în imagini	Maria J. Martínez Rubio	39,90
Attila Hunul. Teroarea barbară și prăbușirea imperiului Roman	Christopher Kelly	34,90
Călăul lui Hitler. Viața lui Heydrich	Robert Gerwarth	39,90
CIA și asasinarea celor doi Kennedy	Patrick Nolan	34,90
Conversații cu Stalin	Milovan Djilas	19,90
Copilărie regală (album)	Filip-Lucian Iorga, Arhivele Naționale ale României	39,90
Cu Hitler până la sfârșit. Memoriile ordonanței lui Hitler	Heinz Linge	29,99
Drumul din Kolîma. Călătorie pe urmele Gulagului	Nicolas Werth	24,90
Ecaterina cea Mare	Henri Troyat	34,90
Edit von Voler. Agenta nazistă la București	Jacques Picard	10,00
Ekaterinburg. Ultimele zile ale Romanovilor	Helen Rappaport	34,90
Eliminarea. Povestea unui supraviețuitor din infernul khmerilor roșii	Rithy Panh, Christophe Bataille	24,90
Evadare din lagărul 14. Incredibila odisee a unui om din Coreea de Nord până în lumea liberă	Blaine Harden	27,50
Grace de Monaco. Povestea unei prințese	Jean des Cars	24,90
Harem. Lumea din spatele vălului	Alev Lytle Croutier	34,90
Hitler așa cum l-am cunoscut	Heinrich Hoffmann	24,90
ISIS. Califatul terorii	Loretta Nepoleoni	24,90
Islamiștii. Cum ne văd ei pe noi	Anne Nivat	24,90
Ivan cel Groaznic	Henri Troyat	24,90
În buncăr cu Hitler. Ultimele zile ale celui de-Al Treilea Reich	Joachim Fest	22,50
În căutarea victimelor comunismului	Guido Barella	19,90
Întâi l-au omorât pe tata. Povestea unei fetițe din Cambodgia	Loung Ung	29,99
Întoarcerea acasă. Povestea adevărată a unui drum anevoios spre libertate	Slavomir Rawicz	29,90
Jurnalul marii ducese Olga Romanova. Martor regal al revoluției ruse	Helen Azar	27,50
Kamikaze. Povestea unui pilot japonez din Escadrilele Sinucigașe	Yasuo Kuwahara, Gordon T. Allred	29,90
Leii din Kandahar. O poveste de război despre forțele speciale	Rusty Bradley, Kevin Maurer	32,50
Leningrad. Tragedia unui oraș sub asediu, 1914–1918	Anna Reid	37,50
Masacrul din Darfur	Mukesh Kapila	34,90
Mărturie din iad	Immaculée Ilibagiza, Steve Erwin	34,90

În anul 44 î.Hr., Cezar a fost ucis la idele lui martie. Amanta lui, Cleopatra, regina Egiptului, a fugit la Alexandria cu fiul lor. Marc Antoniu, prietenul și acolitul lui Cezar, a susținut cauza fiului acestuia în fața Senatului. Dar senatorii au refuzat să-l recunoască drept unul dintre moștenitorii lui Cezar.

A izbucnit apoi războiul civil și, după înfrângerea ucigașilor lui Cezar, Antoniu a preluat controlul asupra Orientului. Chemată la Tars, pe teritoriul actual al Turciei, Cleopatra și-a făcut intrarea în amurg, învesmântată ca Venus, pe o corabie înmiresmată și scânteind de lumânări. Așa a început una dintre cele mai cunoscute povești de dragoste din toate timpurile, care a durat unsprezece ani și a creat cel mai faimos cuplu din Antichitatea romană.

„Cartea pe care cititorul o are azi în față nu este doar o relatare alertă și sensibilă a unei mari iubiri, ci o evocare captivantă a pasiunilor care au dominat câteva personaje ilustre ale sfârșitului Republicii Romane – Cezar, Pompei, Marc Antoniu și mai ales regina Egiptului, Cleopatra. [...]

Marele merit al cărții este, desigur, acela de a regândi istoria crizei și sfârșitului republicii, de la Primul Triumvirat la triumful final al lui Octavian, prin prisma unor biografii care se întâlnesc și se înfruntă, ceea ce îi redă culorile violente și interesul pasionant pe care orice carte de istorie cu adevărat bună trebuie să-l suscite."

Zoe Petre

„O RELATARE PLINĂ DE CULOARE, DUBLATĂ DE O CERCETARE AMĂNUNȚITĂ."

Spectator

ISBN: 978-606-8623-48-1

www.edituracorint.ro

Carte recomandată de

Historia